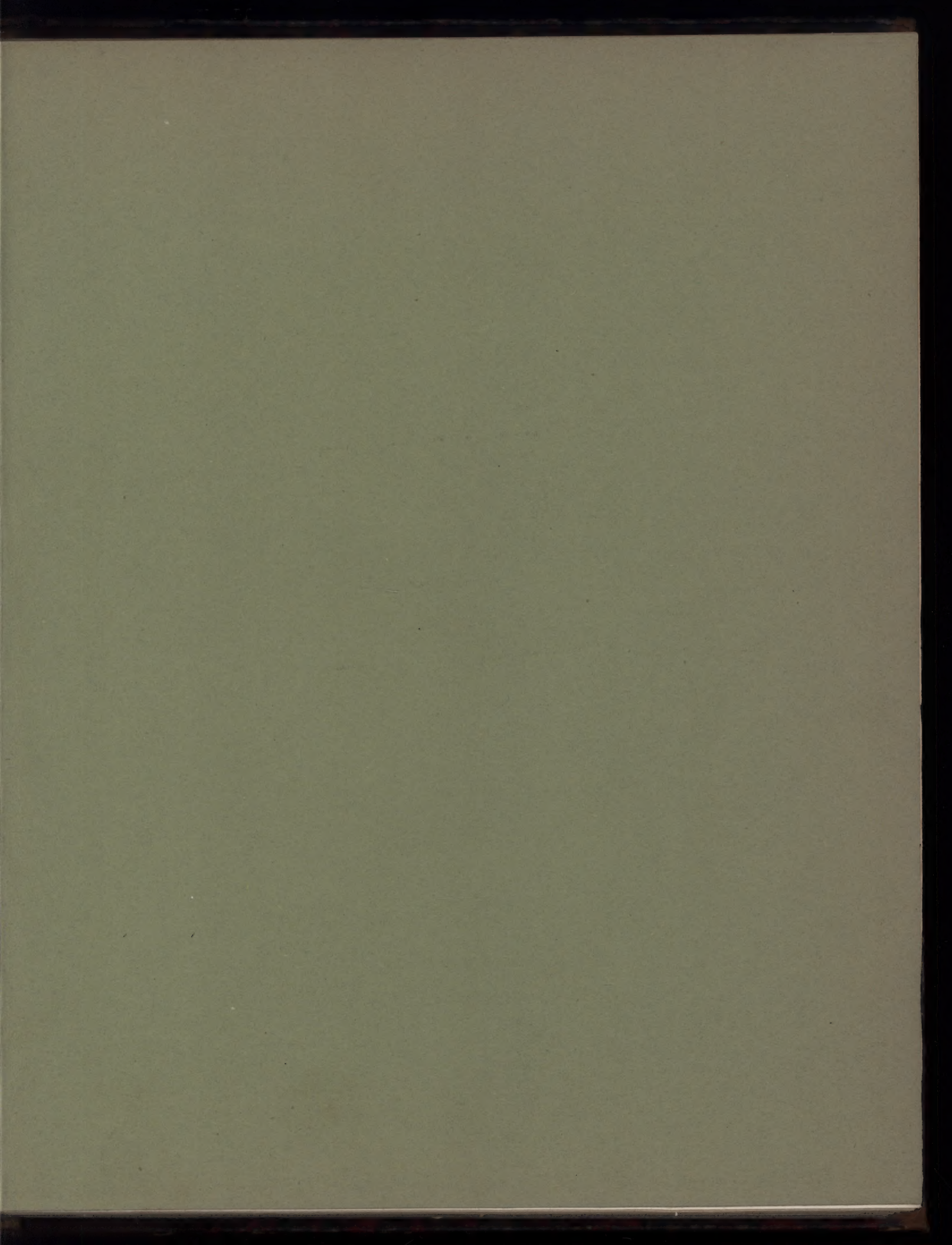

THE J. PAUL GETTY MUSEUM LIBRARY

NSE / Hm v m w

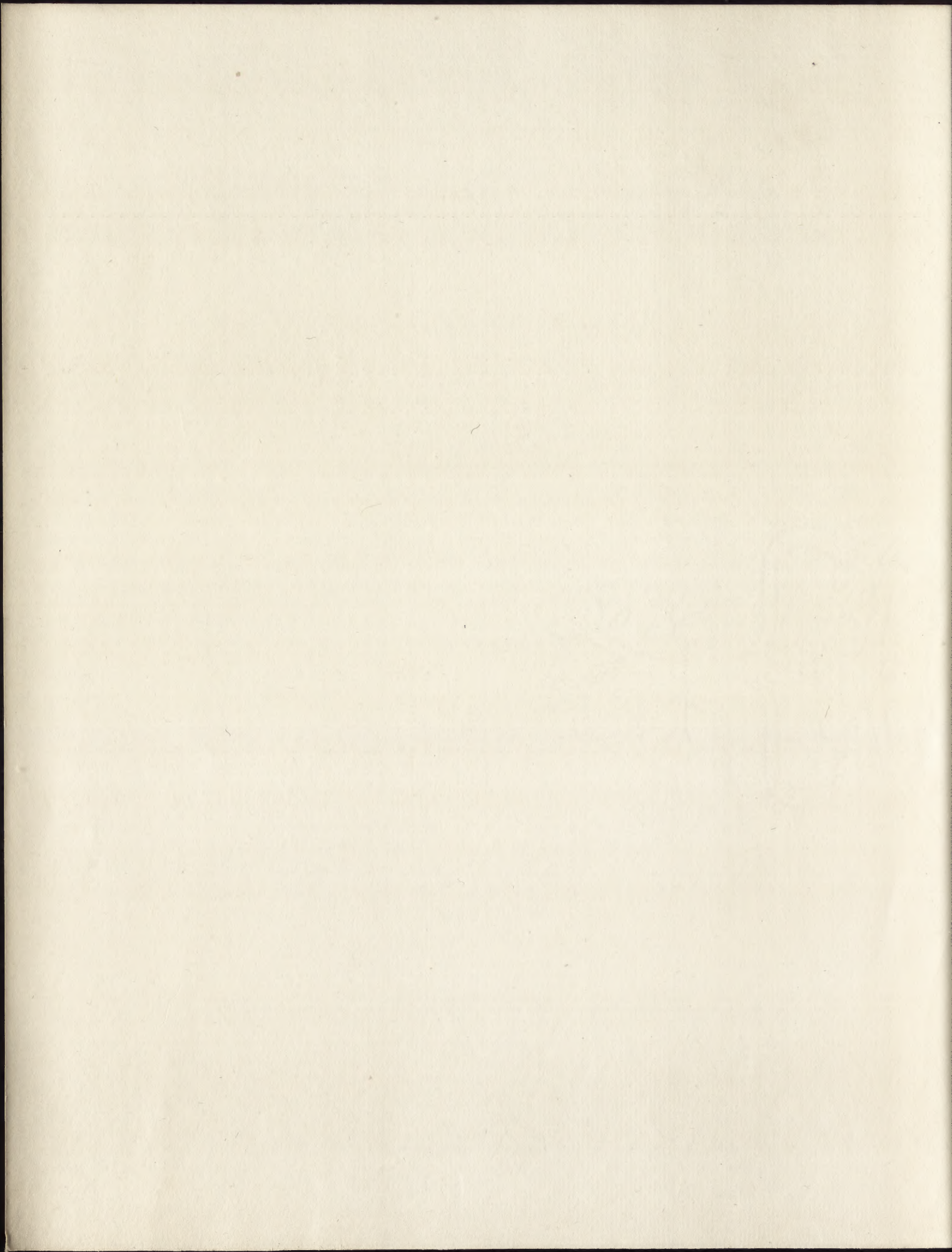
2 Schen
met index 1 - XIV in reel XIV

vol x sl. Watersp. in the margins.

C.C.

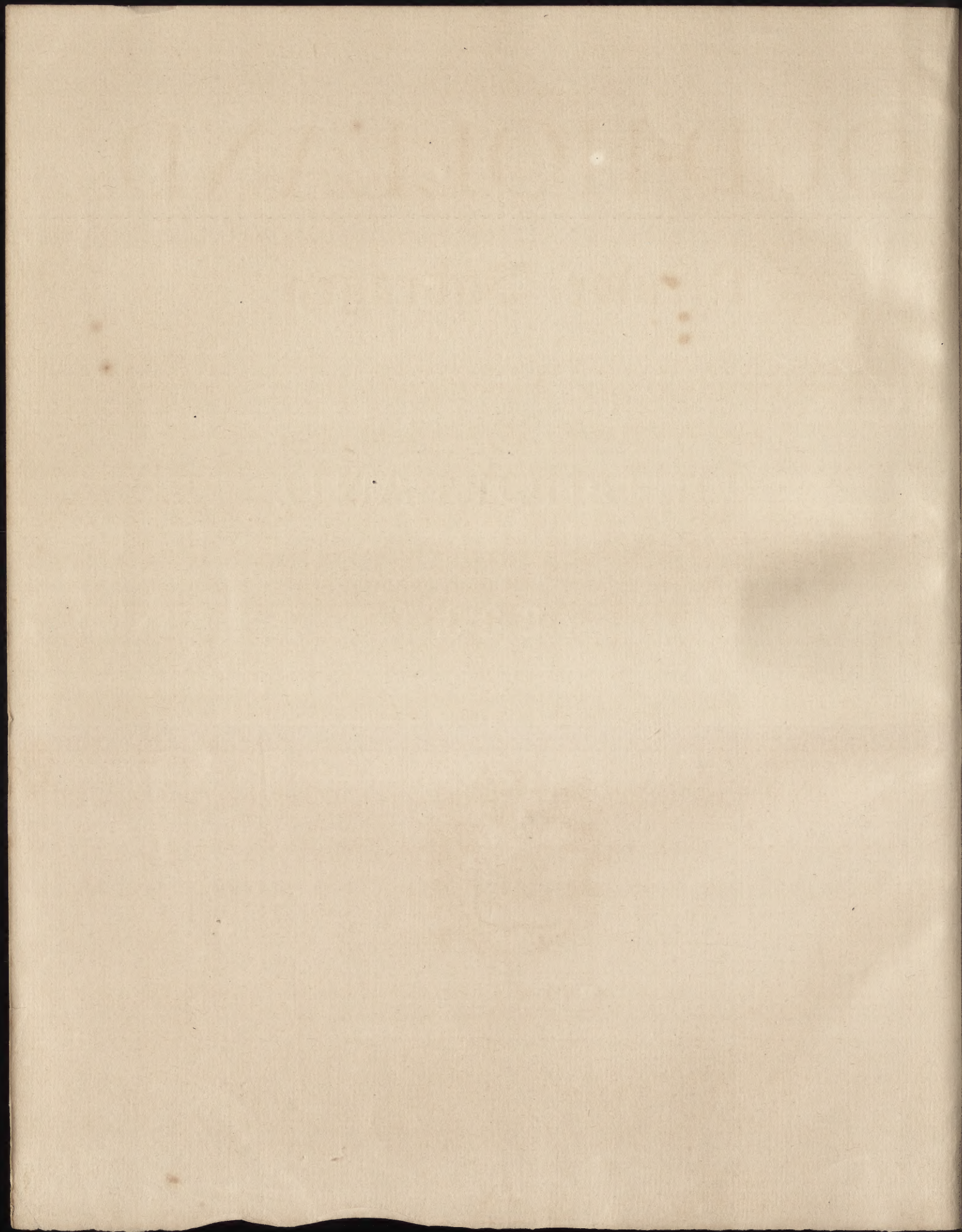
Av.

OLD HOLLAND

—
OUD-HOLLAND.

—
1 8 8 3.
—

OUD-HOLLAND

Nieuwe Bijdragen

VOOR DE

*Geschiedenis der Nederlandsche Kunst,
Letterkunde, Nijverheid, enz.*

ONDER REDACTIE VAN

MR. A. D. DE VRIES A Z.,

Onder-Directeur van 's Rijks Prentenkabinet,

EN

MR. N. DE ROEVER,

Adjunct-Archivaris der gemeente Amsterdam.

EERSTE JAARGANG, 1883.

TER DRUKKERIJ VAN DE UITGEVERS GEBROEDERS BINGER,

Warmoesstraat, 174. — AMSTERDAM, 1883.

CHARTERED

INCORPORATED

REPUBLICAN PARTY

I N H O U D.

	BLADZ.
EEN HUWELIJK VAN REMBRANDT, door M ^r . N. de Roever. (<i>met een fac-simile</i>). . .	1
VONDELIANA, door M ^r . A. D. de Vries Az. en J. H. W. Unger.	
I. VERGETEN GEDICHTEN VAN JOOST VAN DEN VONDEL.	17
II. VONDEL'S HANDSCHRIFTEN	136
HET OUDE DOOLHOF TE AMSTERDAM, door D. C. Meijer Jr. (<i>met een prent</i>) 30 en 119	
DE PLAATSNIJDER EN LANDMETER CORNELIS FLORISSEN VAN BERCKENRODE, door	
M ^r . A. D. de Vries Az. (<i>met fac-simile's</i>).	37
BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE AMSTERDAMSCH E POTTEN- EN PLATEEL-	
BAKKERIJEN, door M ^r . N. de Roever (<i>met een prent</i>).	44
DE DICHTER VAN DE ROEMSTER VAN DEN AEMSTEL, door M ^r . A. D. de Vries Az.	64
DE RUYTERS LIJK EN BEGRAFENIS, door M ^r . A. D. de Vries Az.	73
MAARTEN LUTHER, door E. S. G.	77
HET TESTAMENT EN STERFJAAR VAN GABRIËL METSU, door M ^r . A. D. de Vries Az.	78
MEINDERT HOB BEMA, door M ^r . N. de Roever	81
NADERE BIZONDERHEDEN BETREFFENDE JAN THEUNISZ. BLANCKERHOF (<i>Fan-Maat</i>)	
door M ^r . N. de Roever, (<i>met fac-simile's</i>)	86
EENIGE BESCHIEDEN BETREFFENDE DE KONINKLIJKE PORCELEIN-FABRIEK TE	
BERLIJN, door M ^r . N. de Roever	92
CONSTANTIJN HUYGENS EN DE FAMILIE VAN EYCK door J. H. W. Unger . .	97
HET PORTRET VAN WILLEM BARENTSEN, door M ^r . A. D. de Vries Az. (<i>met een prent</i>). .	113
WILLEM SCHELLINKS, SCHILDER — TEEKENAAR — ET SER — DICHTER door M ^r . A. D.	
de Vries Az, (<i>met een prent</i>).	150
IETS OVER DE KINDEREN EN DE BEGRAAFPLAATS VAN ANTHONIE PALAMEDESZ door	
M ^r . N. de Roever	164
OTTO MARSEUS door M ^r . A. D. de Vries Az,	16

I N H O U D.

	BLADZ.
EEN VORSTELIJK GESCHENK. EEN BLIK OP DE VADERLANDSCHE NIJVERHEID IN DEN AANVANG DER ZEVENTIENDE EEUW, door M ^r . N. de Roever.	169
EEN RAADSELACHTIGE BLADZIJDE BIJ GEËRAERT BRANDT, OPGEHELDERD DOOR BONTEMANTEL, door J. F. Gebhard Jr.	189
MATTHEUS GANSNEB TENGNAGEL, door J. H. W. Unger.	195
IETS OVER MAGNUS HENDRICKSZ. EN HENDRICK MAGNUSZ. „VERMAARDE BOEKBIN- DERS” DER 17 ^e EEUW, door J. F. van Someren (<i>met een prent</i>)	226
EEN VERJAARD VERJAARFEEST, door M ^r . N. de Roever.	238
REMBRANDT’S DOCHTER, CORNELIA VAN RIJN EN HAAR ECHTGENOOT, CORNELIS SUYTHOF, door M ^r . A. D. de Vries Az. (<i>met een fac-simile</i>)	250
MR. AERNOUT VAN OVERBEKE, door D ^r . J. A. Worp.	257
NOG IETS OVER JACOB VAN EYCK EN ZIJN FAMILIE, door J. H. W. Unger. . . .	268
EEN EN ANDER OVER GLASGRAVURE, door D. Henriques de Castro Dz. (<i>met een prent en fac-simile</i>)	278
AANTEKENINGEN NAAR AANLEIDING VAN REMBRANDT’S ETSSEN door M ^r . A. D. de Vries Az. (<i>met een prent en facsimile’s</i>)	292
MATTHEUS GANSNEB TENGNAGEL; EEN NALEZING, door J. H. W. Unger	311

EEN HUWELIJK VAN REMBRANDT,

WAARVAN DE EERSTE AFKONDIGING TWEE EEUWEN NA ZIJN DOOD HEEFT PLAATS GEHAD,

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

E klassieke, zoo niet de meest klassieke van onze vaderland-
sche letterkundigen en kunstvrienden, Mr. C. VOSMAER, gaf in
1877 den tweeden geheel omgewerkten en verbeterden druk in het
licht van zijn „Rembrandt, sa vie et ses œuvres” (la Haye,
Martinus Nijhoff).

Ik zal het niet wagen een oordeel te vellen over het
tweede gedeelte van dien omvangrijken arbeid, waarin de gevierde
schrijver beproefde een chronologische en een systematische
catalogus op te maken van REMBRANDT's werken — schilderijen,
prenten en teekeningen samen, en ik wil den schrijver zelfs niet volgen, waar hij, in het
eerste gedeelte, des meesters leven in verband met de vele bekende kunstwerken van zijn
hand beschouwt. Wie zich tot het eerste in staat wil rekenen, moet niet alleen
REMBRANDT's werk tot het onderwerp van een levensstudie hebben gemaakt, maar hij moet
bovendien gewapend zijn met de kennis, opgedaan in alle musea van de beschaafde wereld,
waar de prins onzer schilderschool door zijne als heilige kleinoodiën vereerde kunstwerken
vertegenwoordigd is. Van Petersburg tot Madrid, van Londen tot Weenen, van Napels

tot Kopenhagen voert de ijzeren noodzakelijkheid hen, die den kunstenaar in zijn werk willen leeren waardeeren. En dit en-zigzag trekken is zóó onmisbaar voor de waardeering van den kunstenaar, dat de eenige fouten, die men in het tweede deel van VOSMAER's werk kan aanwijzen wellicht uit het niet gehoorzamen aan deze noodzakelijkheid voortvloeien. Wie critiek wil uitoefenen mag niet beneden den gecritiseerde staan, maar moet zijn onderwerp beter meester zijn dan hij. Aangezien schrijver dezer regelen nog slechts weinig van REMBRANDT's meesterstukken in 't buitenland gezien heeft, acht hij zich tot geen critiek over dit deel gerechtigd.

Iets anders is het, om een oordeel uit te spreken over dat gedeelte van VOSMAER's boek, waarin de schrijver den persoon van REMBRANDT en zijne naaste omgeving, — bloedverwanten, leerlingen, vrienden en bekenden — aan den lezer poogt voor te stellen; waarin hij de spaarzame feiten en de slechts weinig talrijker overleveringen rangschikt, weegt en omwerkt tot een geheel, dat, met een klaarheid grooter dan men op grond van het weinige, dat bekend is, kan verwachten, U een beeld levert van den kring, waarin de prins onzer schilderschool verkeerde. VOSMAER is er VOSMAER voor, om U het beeld van den grooten meester in verschillende tijdperken van zijn leven met zoo breede, schilderachtige trekken af te malen, dat ge onwillekeurig wordt meegesleept door den stroom van sympathie en heilige bewonderende liefde voor meester en meesterstukken beide, die VOSMAER van de eerste tot de laatste bladzijde over zijn boek heeft uitgestort. Ja zelfs koude naturen moeten bij de lectuur in zooverre winnen, dat ze nu althans geen onbekendheid met des schilders leven en levensomstandigheden — maar al te vaak harde beproevingen — kunnen voorwenden.

Tal van jaren, eeuwen bijkans, was REMBRANDT's persoonlijkheid miskend, verduisterd door scheeve voorstellingen, praatjes en overleveringen, die klaarblijkelijk niet door een den meester toegenegen geest waren uitgestrooid of geboekt. Thans staat de krachtige zeventiende eeuwsche gestalte ons voor de oogen, onder het licht, dat zij verdient. 't Is VOSMAER's verdienste, dat hij ze ons schetste, dat in zijn werk de REMBRANDT-litteratuur haren waardigen verwerker en vertolker vond, die ook in het buitenland heeft leeren waardeeren, wat de ijver van menigen historiker en van zoo vele onderzoekers uit het stof der archieven heeft opgedolven.

VOSMAER toch was niet de man van eigen bronnen-onderzoek. Hier en daar mag hij een nieuw feit aan 't licht hebben gebracht, over 't algemeen bouwde hij op de grondslagen van het onderzoek van anderen. Zijn kracht ligt in de verwerking, daarom geeft hij meer nieuwe conclusien dan nieuwe bijzonderheden. Het is soms uiterst leerrijk den bestaanden voorraad van gegevens kritisch te onderzoeken en om te werken. Niet zelden komen uit eene nieuwe groepeerings ook nieuwe lichtpunten te voorschijn, die ons nopen personen en zaken uit een geheel ander oogpunt te beschouwen. Zulk een studie mag opgewogen worden tegen een ijverige bronnenstudie, met het doel om het bestaande na te werken of nieuwe feiten aan 't licht te brengen. Zulk een schrijver mag men 't niet al te euvel duiden, als hij het eerste heeft verzuimd en zich heeft nedergelegd bij de uitkomsten van den dorren

arbeid van anderen. Heeft het onderzoek der bronnen eenmaal plaats gehad, waarom zal die schrijver ze dan nog eens raadplegen? Op het onderzoek van deskundigen mag hij zich toch verlaten? Waar zou 't heen, indien men de voorzichtigheid zóó ver zou moeten voeren, om alles, wat door autoriteiten op dit gebied werd ontdekt, te gaan nawerken? Maar daarom is het juist voor een ieder, die van het nasporen hoofdzaak maakt, een eerste vereischte, om uiterst nauwkeurig, maar meer nog om uiterst voorzichtig te zijn, en zich zelven steeds te wantrouwen, opdat hij niet door een verkeerde lezing, een verkeerd begrepen woord, een gewaagde onderstelling misschien, zich zelven en allen, die hem hun vertrouwen zullen schenken, op een dwaalweg voere.

Dat dit maar al te vaak is geschied, en dat zelfs mannen van gezag daaraan schuldig worden bevonden, moge voor velen een spoorslag zijn tot eigen onderzoek, hij, die op de gegevens van zulke mannen voortbouwt, kan niet in staat van beschuldiging worden gesteld, wanneer het later blijkt, dat zijn bronnen hem bedrogen.

Integendeel, aangeklaagd, mag hij de aanklacht terugwerpen naar hem, die er aanleiding toe gaf.

Een merkwaardig voorbeeld van zulk afkeurenswaardig en lichtvaardig omspringen met bronnen, leverde IMMERZEEL, met zijn opgaaf, dat REMBRANDT den 19^{den} Juli 1664 op 't St. Anthonis-kerkhof begraven werd. Toen Dr. SCHELTEMA in zijn redevoering „het leven en de verdiensten van Rembrandt van Rijn” (Amst. 1853) bewezen had, dat niet dit kerkhof, maar een graf onder 't tempelgewelf van DE KEYZER's meesterstuk, — de Westerkerk —, REMBRANDT's gebeente omsloten hield, en dat zijn sterfdag kort vóór den 8sten October 1669 moest gesteld worden, heeft hij te zelfder tijd aangewezen op welke losse gronden IMMERZEEL's opgave berustte. Hij vond namelijk in 't begrafenisboek van 't bedoelde kerkhof, dat er op den gegeven datum een zekere *Rembrandt van Ruynen* werd ter aarde besteld.

Vijf jaren levensverschil zegt iets, wanneer de werkkraft van den man, dien 't betrof, nog niet was uitgedoofd. Hoeveel kwestieën en raadselen door de vaststelling van dien sterfdag zijn beslist en opgelost, laat ik over te berekenen aan ieder, die schilderijen van den meester gejaarmerkt met getallen hooger dan 1664 weet aan te wijzen.

Is thans REMBRANDT's leven in de tijdperken van zijn jeugd en middelbare jaren, dank zij talrijke nasporingen en gelukkige ontdekkingen vrij goed bekend, het gordijn, dat de tijd voor zijn ouderdom heeft geschoven, is slechts even opgelicht. Duisternis en vraagteekens overal. Een veld dus rijp voor allerlei gissingen en, gelijk we zullen aantoonen, rijk ook aan het dwaallicht van een onzuiver bronnen-onderzoek, dat aan 't heldere licht der waarheid afbreuk doet.

Het valt niet te betwijfelen of voortgezet onderzoek zal, zij het ook niet binnen de eerste jaren, het gordijn wegschuiven, dat ons tot dusverre REMBRANDT in zijn laatste levensjaren aan het oog onttrok. Reeds zijn de archieven der weeskamers met de plaatselijke archieven vereenigd en voor den onderzoeker opengesteld. Er bestaat uitzicht, dat van de oude rechterlijke archieven weldra hetzelfde zal kunnen gezegd worden. Dan

blijft nog een hoogst gewichtig depot gesloten, dat in naburige landen evenzeer voor wetenschappelijke mannen toegankelijk is. Ik bedoel de bewaarplaats der oude notariële protocollen. Hoe rijk deze bron is, en welke oogst zij belooft, wordt terstond duidelijk aan hem, die maar even in de lokalen verwijlt. Ik gewaag hier opzettelijk van de *oude* notariële minuten, omdat men — wanneer men tot de openstelling overging, — de protocollen over het tijdperk van de laatste 100 a 150 jaren kon gesloten houden. De zaken van overgrootouders en betovergrootouders van thans levende personen, zegt men, gaan niemand aan. Uitmuntend! maar open dan althans een veld voor de kennis van vroegere generatiën. Hun leven en werken behoort geheel tot de historie. Moeten nu zoo kostbare getuigenissen daar nederliggen, om, gelijk C. VAN ALKEMADE zeide, langzaam door vocht en mot en schietworm en in vergetelheid te vergaan, of moeten ze eens in vlammen omkomen zonder dat ze zijn dienstbaar gemaakt aan de wetenschap? Tot dusver geven de autoriteiten op deze vraag een toestemmend antwoord. Laten we hopen, dat het oogenblik niet verre meer zijn zal, waarop het antwoord ontkennend zal luiden, en laat ieder, die er belang in stelt, pogingen aanwenden, om het daartoe te brengen.

Zoolang men nu niet met nieuwe gegevens kan aankomen, is het al veel waard om de bestaande van onjuistheden te zuiveren. Ik wensch daartoe eene bijdrage te leveren in dit opstel.

Na de ramp van 1656 verliet REMBRANDT zijne woning op de St. Anthonis-Breestraat. Er is geen grond om aan te nemen, dat dit aanstonds gebeurde, daar het huis eerst op den 1^{en} Februari 1658, aan LIEVEN SYMONSZ en SAMUEL GEERDINCK verkocht werd, en uit de veilconditien blijkt, dat er op dat oogenblik nog goederen van den meester in het huis voorhanden waren. Evenmin is het uitgemaakt, of hij toen reeds de woning op de Rozengracht betrok. De eerste berichten, die we van zijn verblijf daar ter plaatse hebben, zijn van den 10^{den} Februari 1668, toen TITUS VAN RHIJN ten huwelijk aanteekende. Er ligt dus nog een tijdsverloop van tien jaren tusschen beide. Ongelukkigerwijze zijn de verpondingboeken van dit kwartier over dien tijd verloren geraakt, zoodat we voorloopig niet kunnen vaststellen, wanneer hij zich daar vestigde, welk huis door hem werd bewoond. Daar staat tegenover, dat dit een feit is van te weinig beteekenis, dan dat we ons daar voortdurend om zouden blijven bekommeren. Het doet tot de kennis van den persoon des meesters of van zijne omgeving weinig of niets af.

Ik meende hierop even te moeten wijzen, vóór ik tot mijn eigenlijk onderwerp overga.

Een al te vlijtig onderzoek heeft een persoon binnen den kring van des kunstenaars naaste omgeving gevoerd, die geen aanspraak heeft op die eer, daar zij in werkelijkheid slechts bij de dii minores behoorde.

Die persoon is REMBRANDT's voorgewende tweede, of zoo men wil, derde huisvrouw *Catharina van Wijck*. In weerwil van haar zelve, heeft zij zich plotseling door het nageslacht gepaard gezien aan een man, die haar niet heeft gekend, misschien nooit heeft

gezien. Zij is dan ook geene indringster, die men bits de deur wijst, maar eene lijdelijke figuur, stilzwijgend berustende in een toestand, door haar niet in 't leven geroepen, die men den arm ten geleide behoort te bieden, wanneer men haar zachtkens ter zijde voert. Het is een plicht der hoffelijkheid, haar weder uit dien kring, waarin zij zich niet kan hebben thuis gevoeld, te verlossen. Van uit het schimmenrijk zal zij mij voorzeker vriendelijk dankend toelachen, en dit zou reeds eene voldoende belooning zijn, indien ik niet overtuigd was, dat het opheffen van dwalingen te allen tijde nuttig en wenschelijk, kan 't zijn nog nuttiger en nog wenschelijker is, wanneer zij aanleiding hebben gegeven, dat een persoonlijkheid als REMBRANDT onder een ander licht werd beschouwd dan hij verdient.

VOSMAER mocht in zijn levensgeschiedenis niet zwijgen van eene betrekking, die na den dood van SASKIA bestond tusschen den meester en zijn dienstmaagd HENDRICKIE JAEGBERS, elders met haar patronym HENDRICKIE STOFFELS genoemd. Het was in het jaar 1654, dat HENDRICKIE zich voor den kerkeraad der Nederduitsch Hervormde Gemeente te verantwoorden had over zekere geruchten, den kerkeraad ter oore gekomen, van eene betrekking tusschen haar en haren meester, niet passend voor eene jonge ongehuwde dochter. Of zij nog gepoogd heeft, de verdenking van zich af te wenden, mogen we betwijfelen, want weinige maanden later schonk zij het levenslicht aan een dochter, die bij den doop, waarbij REMBRANDT als vader stond, den naam van CORNELIA ontving. Bestond deze in het oog van den kerkeraad evenzeer als voor de wet ongeoorloofde betrekking tusschen beide personen reeds lang? De archieven wijzen het niet uit, maar laten het vermoeden. Immers, reeds in 1652, op den 15^{den} Augustus, werd er een kind, dat SASKIA niet tot moeder kan hebben gehad ¹⁾, doch dat, blijkens het doodboek van die kerk, REMBRANDT LUBBERTSZ. ²⁾ VAN RIJN tot vader had, uit het sterfhuys op de Breestraat gebracht en in de Zuiderkerk begraven in een eigen graf, waarvan het nummer niet staat opgegeven, en dat, daar we in de grafboeken geen graf ten name van REMBRANDT vonden vermeld, wel aan een zijner vrienden zal hebben toebehoord.

Tot voor korten tijd meende men nog, dat des meesters liefde voor HENDRICKIE even spoedig verdween als ze opgekomen was. Doch mijn vriend Mr. G. MOLL maakte in zijne dissertatie „de Desolate Boedelskamer te Amsterdam” (Amst. 1879) bl. 206, gewag van eene resolutie van commissarissen, geregistreerd in de Praeferentie-Rolle deel IV, in dato 13 Maart 1658, waarbij zij HENDRICKIE JAGHERS toestonden een eikenhouten kast, die ongetwijfeld bij vergissing onder REMBRANDT's boedel was opgeschreven en ten verkoop aangeslagen, uit den boedel na zich te nemen, indien zij wilde beëedigen, dat die kast haar eigendom was. Het blijkt hieruit in de eerste plaats, dat HENDRICKIE haren heer na zijn

¹⁾ Saskia liet bij haar dood, voorgevallen in Juni 1642, slechts één kind: Titus na.

²⁾ Het behoeft dunkt me nauwelijks betoog, dat de doodgraver zich hier vergiste, en in stede van Rembrandt *Harmensz.* Rembrandt *Lubbertsz.* schreef. De verponding-boeken over dit kwartier van de jaren 1650—53 wijzen uit, dat er geen andere Rembrandt van Rijn op de Breestraat woonde.

ramp niet had verlaten, maar tevens blijkt er uit, dat er in wederzijdsche verhouding geene verandering was gekomen. Was zij des meesters huisvrouw geworden, en waren zij in gemeenschap van goederen gehuwd, dan was haar goed met REMBRANDT's inboedel verkocht geworden en dan had zij ook geen enkel meubelstuk uit den boedel kunnen behouden. Waren zij daarentegen buiten gemeenschap van goederen gehuwd, dan hadden commissarissen den titel, krachtens welken zij afzonderlijk goed kon bezitten, wel dienen te vermelden.

We mogen alzoo vaststellen, dat REMBRANDT in 1658 nog niet was hertrouwd. Ja het komt mij voor, dat VOSMAER, op gronden, waartegen niets valt in te brengen, aantoon, dat VAN RIJN in Januari 1665 nog niet ten tweede male was gehuwd. (blz. 335.)

Van deze HENDRICKIE weten we niets meer dan de drie hier gemelde magere gegevens, tenzij we mogen aannemen, dat overleveringen, die men vroeger op SASKIA toepaste, maar die, sedert men haar doopceel heeft kunnen lichten, op haar van geene toepassing blijken te zijn, betrekking hebben op de persoon van REMBRANDT's tweede liefde.

HOUBRAKEN verhaalt, dat onze schilder gehuwd was met een boerinnetje van Rarep of Ransdorp — (dat kan SASKIA niet zijn) — die menigmaal door REMBRANDT is afgebeeld. Het beeld, dat HOUBRAKEN van haar geeft, is kennelijk gevolgd naar SASKIA's bekende portretten. HOUBRAKEN was een leerling van SAMUEL VAN HOOGSTRATEN, die op zijn beurt een leerling van REMBRANDT was. Dat gold voor eene bevestiging van HOUBRAKEN's gezag. Men weet echter hoe het gaat met overleveringen, en het vermoeden ligt voor de hand, dat HOUBRAKEN SASKIA's portretten voor die van het Ransdorpsche boerinnetje — liever boerendochter — hield, die REMBRANDT in de laatste jaren, althans van 1652—1658, even veel als huisvrouw was. Dit vermoeden bracht Dr. SCHELTEMA er toe, om aan te nemen, dat REMBRANDT in 1656 met HENDRICKIE was hertrouwd, en om, toen de trouwboeken hier ter stede geen licht gaven, dat huwelijk te Ransdorp te zoeken, ofschoon dan om onverklaarbare redenen de huwelijksafkondigingen (die toch in de plaats van het wettige domicilie moesten geschieden) hier zouden zijn verzuimd. Daarin ligt het beste bewijs voor het niet hertrouwen van den meester.

Ik zou ieder, die in de persoon van HENDRICKIE STOFFELS belang stelt, durven aanraden om in de doopboeken van Ransdorp een onderzoek naar hare ouders en haren leeftijd in te stellen. Ik geloof, dat zijn onderzoek niet vruchteloos zal zijn.

We zeiden zoeven, dat VOSMAER op onomstootelijke gronden aantoonde, dat REMBRANDT vóór 1665 niet kan hertrouwd zijn. Wat belette hem om zich met HENDRICKIE in den echt te begeven? Vele redenen kunnen daarvoor hebben bestaan, waarvan wij geen spoor meer zullen ontdekken. Maar er is één, die we mogen gissen. SASKIA besprak bij testament aan haren echtgenoot het vruchtgebruik der goederen van TITUS, tot hertrouwen toe. 't Is mogelijk, dat REMBRANDT buiten deze inkomsten niet kon leven en daarom genoodzaakt was een leven in concubinaat te leiden, waar hij onder betere omstandigheden een wettig huwelijk zou hebben verkozen.

Maar kan het tweede huwelijk dan niet na 1665 hebben plaats gehad?

Van 1665 tot 1669 bleven REMBRANDT slechts vier levensjaren over. Voorzeker, op 57jarigen of op hooger leeftijd is een huwelijk denkbaar, maar wie beweert, dat het heeft plaats gehad, dient daarvoor betere bewijzen aan te brengen dan die, welke in het bekende boekje van W. BÜRGER „Rembrandt, Discours sur sa vie et son génie” (Paris 1866) zijn aangevoerd voor een huwelijk tusschen REMBRANDT en CATHARINA VAN WIJCK.

In deze belangrijk geënnoteerde uitgaaf van Dr. SCHELTEMA's reeds, vermelde Redevoering, maakt de verdienstelijke kunstkenner (pag. 153) gewag van eene gewichtige ontdekking, die van het hertrouwen van onzen schilder. Dit zou blijken uit een onderschrift bij de vermelding van REMBRANDT's begrafenis in het doodboek van de Westerkerk. BÜRGER vertaalt hetgeen daar te lezen zou staan, als volgt:

Le 21 Décembre 1674 CATHARINA VAN WIJCK la veuve, a déclaré n'avoir aucun moyen pour pouvoir démontrer que ses enfants ont eu quelque chose de l'héritage du père. Ce que CATHARINA THENNIS BLANKERHOFF, la tante, a témoigné être vrai ¹⁾. Présent M. HINLOPEN.

Het verdient opmerking, dat dit huwelijk, zoolang men niet kon bewijzen, dat HENDRICKIE vóór 1665 overleden was, den meester onder verdenking bracht, van de trouwe ziel, die jaren lang aan zijne zijde de plaats van SASKIA vervulde, te hebben verstooten. Mochten wij de acte gelooven, dan zou CATHARINA tusschen 1665 en 1669 REMBRANDT nog vader hebben gemaakt van de twee kinderen, die hij, blijkens het genoemde doodboek, bij zijn overlijden minderjarig achterliet. Op deze verrassende ontdekking voortbouwende is VOSMAER het spoor geheel bijster geraakt. Pas had hij uitgemaakt, dat geen tweede huwelijk vóór 1665 kon hebben plaats gehad, of hij waagt de gissing, dat een paneel in de gallerij van het Brunswijksche museum bewaard, en door hem onder de werken van 1664 gerangschikt, een familietafereel, waarop eene vrouw met drie kinderen is afgemaald, wel CATHARINA VAN WIJCK met hare beide kinderen, benevens CORNELIA, REMBRANDT's onechte dochter, kon voorstellen, ofschoon de persoon, die als vader van het drietal de vrouw vergezelt, op REMBRANDT's bekende portretten niet geleek. Spitsvondig tracht hij aan te toonen en zich zelven diets te maken, dat deze personen niet zonder doel zóó gegroepeerd werden als we hen op de schilderij kunnen zien, maar dat alles neemt niet weg, dat hij later toch weer te weinig van de zaak blijkt te gelooven om in de genealogie van de familie VAN RHIJN (blz. 454) en HENDRICKIE en CATHARINA als echtgenooten te erkennen. Een paar vraagteekens spreken veelbeteekenend voor dien rechtmatigen twijfel.

Ook ik heb bij de lezing van VOSMAER's en van BÜRGER's boeken dienzelfden twijfel gevoeld. Ziehier mijne overwegingen.

REMBRANDT werd niet in de klasse der armen ter aarde besteld, en voor zijne begrafenis werd alleen aan het recht van de kerk f 15.— betaald. ²⁾ Kan men hiermede

¹⁾ De vertaling is niet geheel juist. Men vergelijke de authentieke opgave hierachter.

²⁾ Mr. A. D. de Vries Az. deelde mij uit zijne aantekeningen mede, dat Rembrandt niet werd begraven in

rijmen, dat zijne weduwe vijf jaren later zou komen verklaren, dat REMBRANDT als een arme drommel gestorven was en bij zijn overlijden niets ter wereld bezat? REMBRANDT's werkkraft was na de ramp van 1656 niet verlamd. Hij kan dus een voldoende inkomen hebben gehad. Zijn tijdgenooten stelden zich in 't algemeen voor, dat zijne nalatenschap niet onaanzienlijk zou zijn. Wel meldt HOUBRAKEN, dat hij minder naliet dan men vermoedde, maar van armoede rept hij met geen enkel woord.

Maar daar was meer. Wanneer eenige jaren na het overlijden van een der echtgenooten de achtergeblevene ter weeskamer verscheen om te verklaren, dat de eerststervende niets had nagelaten, dan kwam tegelijkertijd een der naastbestaanden der kinderen van de zijde des overledenen mede, om de waarheid dier verklaring te bevestigen. Hier zien we een tante van de kinderen, CATHARINA THEUNISDR. BLANCKERHOFF, deze verklaring van onvermogen staven. Had er hier geene uitzondering op den regel plaats, dan moest CATHARINA BLANCKERHOFF, een behuwd-zuster van REMBRANDT zijn. Wie had dien naam ooit onder de bloedverwanten des meesters aangetroffen?

Eindelijk had ik nog een derden grond. Het trof mij, dat BÜRGER, die — ik mocht het aannemen — hier wel goed zou hebben vertaald, zeide, dat de bedoelde aantekening geschreven was „au dessous” van de begrafenis-inschrijving, terwijl het mij, bij het raadplegen van de doodboeken ter weeskamer, steeds gebleken was, dat dergelijke aantekeningen boven die inschrijving en er om heen werden gesteld.

Vóór we verder gaan is het noodig met een enkel woord over de inrichting dier doodboeken te spreken.

Volgens de weeskeuren waren de doodgravers van kerken en kerkhoven verplicht om wekelijks die dooden ter weeskamer aan te geven, die met achterlating van minderjarige kinderen, of kindskinderen wier ouders vooroverleden waren, begraven waren. Die opgaven werden ter weeskamer overgeschreven in boeken. Gemakshalve had men voor iedere kerk of ieder kerkhof een afzonderlijk deel bestemd. Die boeken waren in gewoon folio formaat, en op iedere bladzijde werden met de noodige tusschenruimte vier of vijf begrafenissen opgeschreven. Die opengelaten ruimte diende om later aantekeningen of verklaringen als die van CATHARINA VAN WIJCK aan de acte te kunnen toevoegen, of, indien er „bewijs” geschiedde, te kunnen verwijzen naar de weesboeken.

Doodgravers uit dien tijd waren echter, (de goede niet te na gesproken) geen menschen, die berekend waren voor eene nauwkeurige administratie, of die genoeg letterkundig waren om de namen, die hun werden opgegeven, zuiver te spellen. Niet zelden vergaten ze iemand op te geven, niet zelden schreven ze zoo gebrekkig, dat men naar

graf No. 153, waarin zijn zoon Titus en verscheidene andere van Rhijn's — ook bij Vosmaer genoemd — zijn bijgezet, en evenmin in graf No. 143, dat aan de familie van Loo heeft toebehoord.

Uit deze aantekeningen, vermeerderd met hetgeen mij omtrent de van Loo's bekend was, maakte ik het als bijlage hierachter gevoegde geslachtslijstje van Titus' echtgenoot op.

den naam des overledenen raden moet. Werd nu later, wanneer een nagebleven echtgenoot de kinderen „bewijzen” wilde, ontdekt, dat de eerst-overleden echtgenoot in het boek was overgeslagen, dan werd op het blad, waarop hij had behooren te staan, in zulk een tusschenruimte de begrafenis à posteriori ingeschreven en de verklaring op de boven aangegeven wijze er om heen gesteld. Op deze wijze naderden de schrifturen betreffende verschillende personen elkaar vaak op eene lastige en soms, gelijk ook hier, op eene gevaarlijke wijze.

Wat toch is het geval.

De begrafenis van JAN THEUNISZ BLANCKERHOFF, die 2 onmondige kinderen naliet, werd door den doodgraver niet opgegeven en stond in het register diensvolgens niet vermeld. We zeiden reeds, dat dit vaak gebeurde. Toen nu den 21 December 1674 de weduwe, CATHARINA VAN WYCK, ter weeskamer compareerde om de bekende verklaring te doen, werd dit alles zoo dicht in elkaar in de ruimte tusschen twee begrafenis-acten geschreven, dat het mogelijk was het er voor te houden, dat het betrekking had op den persoon, wiens begrafenis er boven stond vermeld. Ongelukkigerwijs was dit REMBRANDT.

Ik laat hier ter zijde de geheele plaats uit het register facsimileeren, om een denkbeeld van de mogelijkheid van die vergissing te geven.

Rembrant van reyn, schilder rose
gracht 8 8ber..... 2

den 21 Decemb. 1674 heeft Catharina van Wyck de Weduwe
verklaert geen middelen te hebben om haer kinderen yets

Jan Theunisz Blanckerhof..... 2

voor vaders erf te kunnen bewijzen, 't welck Catharina
Theunis Blanckerhof de moey getuygde waeraghtigh
te syn. prs. (= present) de Hr. Hinlopen (een van de Weesmeesters.)

CATHARINA VAN WYCK heeft dus nooit iets met REMBRANDT te maken gehad, althans op 't stuk van een huwelijk niet. Zij, zoowel als hare kinderen behooren in REMBRANDT's gezin niet thuis, nu ze er eenmaal zijn binnen gekomen, moeten ze onverbiddelijk naar buiten worden geleid.

Doch: à quelque chose malheur — in casu: erreur — est bon!

Rembrant van reyn, schilder rose
gracht 11 111 . — — — 2
den 21. Decemb. 1674 heeft Catharina van Wyck de Weduwe
verklaert geen middelen te hebben om haer kinderen yets
Jan Theunisz Blanckerhof..... 2
voor vaders erf te kunnen bewijzen, 't welck Catharina
Theunis Blanckerhof de moey getuygde waeraghtigh
te syn. prs. (= present) de Hr. Hinlopen (een van de Weesmeesters.)
gracht 11 111 . — — — 2

Voorzeker zal CATHARINA VAN WYCK nooit hebben gedacht, dat men door haar te doodverwen als echtgenoot van een man, die de hare nooit is geweest, ten slotte de nagedachtenis van haren heuschelijken man een dienst zou doen! We zullen hierop zoo straks terugkomen.

Maar wie, vraagt men, zijn dan de twee minderjarigen, waarvan het doodboek bij de vermelding van REMBRANDT's ter aarde bestelling gewaagt?

Ik geloof, dat ik het U zal kunnen zeggen.

Zeker is CORNELIA, die op REMBRANDT's overlijden den leeftijd van 15 jaren had bereikt, een van beide. Maar de andere, juist op deze komt het aan? Hier kan, dunkt mij, aan geen ander gedacht worden dan aan TITUS' dochtertje, op 't oogenblik, dat haar goederen ter weeskamer werden aangegeven, den 20 Nov. 1669, pas tien maanden oud. Van rechtswege was REMBRANDT voogd over dit kleinkind, daar het weesrecht de wettelijke voogdij van de moeder niet erkende.¹⁾ Door REMBRANDT's dood moest er alzoo in de voogdij over twee minderjarigen voorzien worden.

Toen TITUS VAN RHIJN stierf, was zijn kind nog niet geboren. Hij stierf dus kinderloos en daarom vinden we zijn begrafenis ook niet in 't doodboek van de Westerkerk ter weeskamer opgeteekend. Weesmeesteren droegen alzoo van 't bestaan van dit kind geen kennis, en konden diensgevolge, ofschoon noch TITUS, noch zijne vrouw, MAGDALENA VAN LOO, de weeskamer had uitgesloten²⁾, niet aanstonds bij de geboorte voor de belangen van de halfverweesde TITUS optreden. Nauwelijks was de legitieme voogd echter ter ruste gelegd, of het moest ter Weeskamer ontdekt worden, dat TITUS' huwelijk niet kinderloos was gebleven, en het was de taak van Weesmeesteren, om in de voogdij te voorzien. Drie dagen na het begraven van REMBRANDT werd daarom FRANÇOIS VAN BYLER tot voogd over TITIA VAN RHIJN aangesteld (Voogdijboek D blz. 179).

Zorgden de Weesmeesters op deze wijze voor een van de twee minderjarigen, die door REMBRANDT's overlijden onverzorgd achterbleven, aan anderen was de zorg voor CORNELIA, des meesters dochter, opgedragen. REMBRANDT had blijkbaar de weeskamer bij testament uitgesloten, en evenzeer bij testament een voogd benoemd³⁾. Daarom vinden we ook in het weeskamer-archief niets, van hetgeen op deze voogdij betrekking heeft.

Des te meer kunnen we te weten komen van het beheer, door FRANÇOIS VAN BIJLER over TITIA VAN RHIJN's goederen gevoerd. 't Is niet onbelangrijk daarbij even stil te staan, omdat ze ons wellicht een enkele bijdrage voor de kennis van REMBRANDT's vermogens- toestand gedurende zijn laatste levensjaren verschaft.

Vooraf zij het ons vergund hier iets in te vlechten over REMBRANDT's zoon TITUS VAN RHIJN, wiens geschiedenis ook al niet zuiver tot ons is gekomen.

¹⁾ Vgl. ordonnantie voor de Weeskamer van Amsterdam, art. 36. (Handv. v. Noordkerk bl. 641.)

²⁾ Vermoedelijk zijn beide ab-intestato gestorven. De seclusie van de Weeskamer was reeds te dien tijde nagenoeg een vaste formule in het testament geworden.

³⁾ Zoolang de notariële protocollen niet voor onderzoek openstaan, zal dit stuk, dat evenzeer als de inventaris en de scheiding van Rembrandts boedel van 't hoogste gewicht voor zijne biografie is, wel nooit aan 't licht komen.

Bij de bekende gedingen over de moederlijke nalatenschap kwam TITUS eerst onder voogdij van JAN VERBOUT, en later van LOUIS CRAEIJERS. Deze laatste legde rekening en verantwoording van de door hem gehouden administratie ter weeskamer af den 22 Juni 1665. Dit blijkt uit den klapper op de rekeningen, deel I, blz. 215. De rekening zelve is echter niet te vinden, daar al de rekeningen van de jaren 1643—1684 ontbreken.

TITUS woonde, gelijk we reeds gezegd hebben, bij zijn vader, toen hij op den 10^{den} Februari 1668 aanteekende met MAGDALENA VAN LOO. Na zijn huwelijk ging hij inwonen bij zijne schoonmoeder, in „de Gouden Schael”, op den Singel over de Appelmarkt. VOSMAER zegt, dat zijne bruid de dochter was van Dr. ALBERTUS VAN LOO en van CORNELIA VAN UYLENBURGH en alzoo eene nicht van TITUS. Hij volgt hier de opgave van Dr. SCHELTEMA (vgl. Discours p. 68). Reeds gaf HENRY HAVARD in een goed bewerkt opstel getiteld „le fils de Rembrandt” (*l'Art et les Artistes Hollandais*, t. I, p. 83) eenigen twijfel over deze familie-betrekking te kennen. Men zal ook moeten erkennen, dat de waarschijnlijkheid er niet voor pleit, als men bedenkt, dat Dr. ALBERTUS VAN LOO een inwoner van Leeuwarden was, en dat de verhouding tusschen de beide zwagers nooit van den vriendschappelijksten aard was geweest. Mocht men, waar 't geldt een jonkvrouw uit het friesche geslacht VAN LOO, verwant aan de edelste friesche familiën, verwachten, dat aan hare opvoeding niets had ontbroken, en dat zij evenals bijkans alle dames van goeden huize, een fraaie hand had geschreven, MAGDALENA VAN LOO, TITUS' bruid, had het in de loffelyke pennekunst niet zeer ver gebracht. En bovendien voerde de inventaris der bezittingen van TITIA, door HAVARD gepubliceerd, ons, wat de ligging der vaste goederen aangaat, niet terug naar Friesland, maar vrij wat eenvoudiger naar de Gravenstraat te Amsterdam, waar, blijkens de verponding-boeken, de Wed. JAN VAN LOO en JAN VAN LOO geërfd waren. De hier genoemde weduwe JAN VAN LOO was niemand anders dan ANNA HUYBRECHTS, die bij de huwelijksaanteekening van hare dochter MAGDALENA, als moeder mede voor Commissarissen van de huwelijkszaken verscheen, en meter was bij den doop van hare kleindochter TITIA VAN RHIJN. Dit blijkt behalve uit de grafboeken van de Westerkerk, uit een schepenkennis van 17 April 1670 (Schepenkennisboek P. P. P. blz. 101),

MAGDALENA VAN LOO was dus een deftige burgerdochter en geen jonkvrouw van aanzienlijken huize gelijk men tot dusverre meende.

De weduwe JAN VAN LOO werd den 13 Aug. 1669 begraven. Zij had zes kinderen gehad waarvan een vóór haar overleden was. De vijf overigen deelden hare nalatenschap, en daarom zien we aan TITIA VAN RHIJN bij plaatsvervulling voor hare moeder een vijfde in enkele vaste goederen toebedeeld¹⁾.

¹⁾ Behalve $\frac{1}{5}$ in vaste goederen, bezat Titia $\frac{1}{5}$ in twee ijzeren kisten, en in „een winckel met eenighe kraeltjes en kleine pareltjes”. Deze laatste woorden kon Havard niet ontcijferen. Het vermoeden ligt voor de hand, dat de oude Jan van Loo evenals zijn zoon zilversmid en juwelier was.

Opmerkelijk is het, dat Titia van Rhijn in een paar jaren tijds ouders, twee grootouders, twee tantes en een oom verloor.

Wij hebben reeds gezegd, dat drie dagen na REMBRANDT's begrafenis FRANÇOIS VAN BYLER, haar oom, door de weesmeesters tot voogd over TITIA werd aangesteld. Hij heeft hare goederen voordeelig geadministreerd, maar hij en zijne vrouw deden meer voor haar. Op den 26 Februari 1671 verscheen FRANÇOIS VAN BYLER voor weesmeesteren om te verklaren, dat hij geheel voor de opvoeding van zijn pupil zou zorgen, haar te zijnent zou huisvesten en „in kost en kleeding”, gelijk men toen zeide, zou onderhouden alles voor de som van *f* 300 's jaars. (vgl. Weesboek 33. blz. 27). Zij is dus met haar neef en toekomstigen echtgenoot opgegroeid.

Als men den staat en inventaris der goederen van TITIA, gelijk ze door HAVARD ¹⁾ worden medegedeeld, aandachtig gadeslaat, dan kan men bijkans bepalen wat zij van haren vader en wat zij van hare moeder erfde. Ongetwijfeld ziet men uit het eerste nummer op welke wijze LOUIS CRAEIJERS de goederen van zijn pupil, TITIA's vader, belegd had, terwijl het 2^e en 3^e bewijzen, dat TITUS, meerderjarig geworden, zijn geld bij particulieren verkoos uit te zetten. Te zamen bedraagt dit *f* 10.000.—, behalve den inboedel, de schilderijen en de kunstboeken, onder numero 9 opgegeven, die bij verkoop *f* 2.000.— opbrachten. De nummers 4 tot en met 8 vertegenwoordigen de erfenis van hare grootmoeder VAN LOO, waarover ik zoo even sprak. Waren de Inventarissen 1650—1700, niet evengoed verdwenen als de rekeningen, dan zouden we gelegenheid hebben gehad de kunstverzameling van TITUS nader te leeren kennen.

HAVARD heeft ons medegedeeld, dat den 27 Augustus 1670, door Weesmeesters aan TITIA een voogd PIETER SAHLIER (*sic?*) werd toegevoegd om voor haar recht op de goederen nagelaten door REMBRANDT VAN RHIJN op te komen, hangende de processen betreffende de nalatenschappen van REMBRANDT en van TITUS VAN RHIJN.

Ik stelde mij voor, dat uit het schepen-archief zou blijken, waarover dit proces had geloopt. Ik raadpleegde den inventaris van dit archief in 1876 door Mr. W. H. ELIAS opge maakt, en meende reeds van een gelukkige vondst zeker te zijn, toen ik daar vermeld zag, dat de ordinaris rolle van 1661—1795 aanwezig was, ofschoon ze eerst met het tiende deel begon. Een nader onderzoek op de archief-zolders wees echter uit, dat er een abuis in den inventaris was geslopen en dat de deelen thans gemerkt 1 en 2 liepen over het tijdvak van Januari 1661 tot Februari 1665, maar dat No. 3 eerst met November 1674 begon. Een hiaat dus van 9 jaren. Andere banden van het rechterlijk archief gaven ook niet wat ze naar de beschrijving te oordeelen beloofden, zoodat ons hier weder de weg tot verder onderzoek is afgesneden. Hadden we maar verlof om in 't archief der notariële protocollen te snuffelen! Alle nadere ontdekkingen liggen daar als het ware bedolven.

Ik ben het niet eens met HAVARD, als hij op grond van de ontdekking van deze procedures zegt, dat REMBRANDT insolvent gestorven is. Ik meen, dat daaruit juist het tegenovergestelde valt optemaken. Noch de heer HAVARD, noch ik zou zoo dwaas zijn om

¹⁾ Vgl. *L'art et les artistes Hollandais*, t. I p. 95.

te gaan procedeeën over eene nalatenschap, waarvan het bedrag gelijk nul was, en ik beweer, dat men in de XVIIe eeuw, als 't op geldzaken aankwam al even verstandig was. Ziet men de beschikking van Weesmeesters, betreffende de benoeming van PIETER SAHLIER aandachtig over, dan leest men tusschen de regels door, dat Weesmeesters de belangen van de minderjarige verkort achtten. Waarschijnlijk had REMBRANDT een voordeelige beschikking gemaakt ten behoeve van het kind van HENDRICKIE JAGHERS, waardoor TITIA min of meer werd benadeeld, althans in de oogen van Weesmeesteren. Bij gebreke van de stukken in het schepen-archief is het niet uitmaken, wanneer en hoe het proces geëindigd is.

Mogelijk is het, dat we daarvoor toch een vingerwijzing bezitten, in een der administratieve handelingen van FRANÇOIS VAN BYLER, TITIA's voogd, die opgesomd worden achter den staat en inventaris van hare goederen.

VAN BYLER incasseerde gelden — o. a. die van den verkoop van TITUS' inboedel — en kocht soliede obligatiën daarvoor aan, waartoe hij ter weeskamer de bereids opgebrachte gelden lichtte. Tot op 3 Maart 1671 was er alzoo voor TITIA een som van f 5150.— in kas. Op dien dag liet hij zich die gelden uitbetalen en legde er op denzelfden dag eene obligatie ten laste van 't gemeene land van Holland en Westfriesland, dd. 17 April 1653, ten name van JAN SIX, groot f 10,000.— voor in de plaats. Ik weet niet of deze obligatiën toen wel a pari stonden, maar ze zullen in 1671 wel hooger dan 51½ Pct. hebben gegolden. Al wat VAN BYLER er meer dan die koers voor heeft gegeven, moet TITIA door erfenis verkregen hebben. En die erfenis kan niet gekomen zijn van hare grootmoeder VAN LOO — die erfenis was reeds begrepen in het 1/5 van al de door den staat en inventaris opgesomde vaste goederen¹⁾ — evenmin van hare later overleden tante ELISABETH, die SARA VAN LOO en FRANÇOIS VAN BYLER tot erfgenamen had nagelaten. Van wien mag die nu anders afkomstig zijn dan van REMBRANDT, den grootvader, over wiens nalatenschap de erven wel een jaar lang kunnen getwist hebben?

Is deze onderstelling niet te gewaagd, dan levert dit weesboek het bewijs, dat REMBRANDT's halve nalatenschap, na aftrek der proceskosten, nog eenige duizende guldens bedroeg.

Te waarschijnlijker wordt deze onderstelling, wanneer men in aanmerking neemt dat VAN BYLER later geen ontvangposten had te verantwoorden.

Ik zou 't hierbij kunnen laten, indien ik niet schuldig was te bewijzen, dat de

¹⁾ Men kan hier evenmin denken aan het te gelde maken dier goederen. Was dit geschied dan zouden Weesmeesters dit, evenals zij 't bij de andere posten deden, in margine hebben aangeteekend.

vergissing, die CATHARINA VAN WIJCK aan REMBRANDT tot echtgenoot gaf, haren wezenlijken gemaal ten goede zou komen.

Hier moge dus iets volgen over

JAN THEUNISZ BLANCKERHOFF.

Deze ware gemaal van CATHARINA is ook eenmaal lid geweest van het St. Lucas-gild, en ook zijn naam is bij het nageslacht niet onbekend gebleven. JAN THEUNISZ BLANCKERHOFF werd — volgens de bekende biographische werken over Nederlandsche kunstenaars — op Kopper-Maandag van den jare 1628 te Alkmaar, waar zijne moeder vroedvrouw was, geboren. In 1640 kwam hij in zijn geboortestad in de leer bij AREND CINSEER en den 18^{den} October 1649 werd hij als meester aangenomen¹⁾. Hij is eenige malen naar Rome geweest, alwaar hij den ietwat naar het zilte nat riekenden bentnaam JAN MAAT opliep, en schijnt juist door vele zeereizen zijn talent voor het schilderen van zee-, haven- en kustgezichten te hebben ontwikkeld. Zijn werken zijn zeldzaam, maar aan allen is het merkbaar, dat de schilderachtige italiaansche strandgezichten hem in 't hoofd bleven spelen, lang nadat hij weder den vaderlandschen bodem had betreden. Hij schijnt een vroolijken, levenslustigen, eenigzins lichtzinnigen aard te hebben gehad en de kenners beweren, dat zijn schilderijen aan zijn karakter beantwoorden door hunne lichtzinnige weinig zorgzame behandeling. HOUBRAKEN verhaalt ons, dat hij even los van leven als los in 't schilderen was, maar hij was geestig en konstig, en dat vergoedde onder zijn kunstbroeders veel. Aan die »konstigheid» schijnt hij 't te danken te hebben gehad, dat hij tot twee malen toe in de jaren 1665 en 1666, als „ervaare schilder van zeezaaken” door gecommitteerden ter admiraliteit van Amsterdam op een goede gage (die van adelborst) en onder 't genot van kost en verblijf in de kajuit werd uitgezonden, om bij de expeditie tegen de Engelschen, die toen op touw werd gezet „occasie te hebben van te kunnen teekenen oft schilderen hetgunt remarquables tusschen de weedersydse vlooten zal komen te passeeren”²⁾.

't Schijnt, dat hij omstreeks die jaren te Amsterdam woonde. Toch heb ik te vergeefs in de poorterboeken naar zijne aanneming als burger der stad gezocht.

De berichten van zijn dood zijn met elkaar in strijd. HOUBRAKEN verhaalt, dat hij vroeger altijd gehoord had, dat BLANCKERHOFF in 1669 te Amsterdam overleden was,³⁾ doch hij voegt er aanstonds bij, dat zekere JOHANNES VOORHOUT beweerde, dat hij in 1674 te Hamburg zijnde, BLANCKERHOFF daar nog had ontmoet. JOHANNES VOORHOUT had dit HOUBRAKEN zelf verteld.

¹⁾ Archief voor Ned. Kunstgeschiedenis onder Redactie van Fr. D. O. Obreen, deel II, blz. 30 en 48.

²⁾ Mededeeling van Jhr. Rammelman Elsevier in de Navorscher van 1853 bl. 161.

³⁾ In 't Archief voor Ned. kunstgesch. blz. 30, staat achter zijn naam als sterfjaar ook 1669 opgegeven, doch 't is in 't oorspronkelijke bepaald later, misschien wel door Houbraken zelve er bij geschreven. Van geen anderen daar genoemden schilder uit de XVIIe eeuw wordt het sterfjaar opgegeven.

Men zou zeggen, 't kan niet duidelijker! En toch moeten we hier aan HOUBRAKEN's zegsman twijfelen. Hier immers hebben we een officieel stuk voor ons, waar uit blijkt, dat zijne weduwe en zijne zuster ter weeskamer hebben verklaard, dat hij omstreeks den 8sten October 1669 in de Westerkerk is begraven. Wonderlijk schijnt het evenwel, dat de in het archief van den burgerlijken stand berustende begrafenisboeken van de Westerkerk van zijne teraardebestelling geen gewag maken. Wij weten, dat men dit moet toeschrijven aan dezelfde oorzaak, waardoor zijn naam werd overgeslagen in de doodboeken der weeskamer. Zulk een omissie van den doodgraver, of van den koster, die de kladboeken door den doodgraver gehouden, gewoonlijk slechts in 't net overschreef, was in dien tijd niet onmogelijk. Ik heb wel gevonden, dat de koster in zijn boek schreef: „begraven Pieter, maar hoe hij verder heet, ben ik vergeten” of „nog is er een begraven, maar het briefje, dat ik daar van had, is verloren geraakt.” Evengoed gebeurde het, dat de doodgraver een doode geheel vergat op te teekenen. In sommige begrafenisboeken vindt men dit vele jaren later verbeterd, doch dit geschiedde lang niet altijd. Mij dunkt, dat we eene verklaring van vrouw en zuster meer moeten vertrouwen, dan die van JOHANNES VOORHOUT.

CATHARINA VAN WIJCK is den 23 December 1674 wederom ten huwelijk aange- teekend — we zeiden, dat het doen van „bewijs” aan de kinderen meestal kort voor 't hertrouwen plaats had, en we hebben hier de proef op de som.

De acte van kerkelijke huwelijks-aanteekening leert ons, dat CATHARINA VAN WIJCK, weduwe „van JAN BLANKEROF seeschilder”, wonende op de Achterburgwal bij de Ros- marijnsteeg, hart en hand had toegezegd aan BAREND BARENDZ, een klèermaker, geboortig van Munster, weduwnaar van JANNETJE PIETERSEN, te dien tijde op den Singel woonachtig.

De bewering van JOHANNES VOORHOUT begint thans het karakter te krijgen van eene beschuldiging van bigamie tegen CATHARINA VAN WIJCK ingebracht, terwijl de authen- tieke acten beslissen voor het bovengemelde „dit-on” van HOUBRAKEN.

De berichten voor de levensbeschrijving van onzen „ervaare schilder van zeezaaken” zijn thans vermeerderd met de wetenschap, dat hij met CATHARINA VAN WIJCK gehuwd was, dat hij eene zuster had mede CATHARINA genaamd, dat hij zonder eenig fortuin natelaten, met achterlating van weduwe en twee minderjarige kinderen in 1669 te Amsterdam is overleden en in de Westerkerk begraven werd.

JAN VAN LOO, de Oude,
geb. te Leeuwarden 1589 of 90, woont. 1619 in 't Graevenstraejen
overleden vóór 1660.

Ondert: 13 April 1619 te Amst.

ANNA HUYBRECHTS, geb. 1600 of 1601, woonde, weduwe zijnde, in een huis, dat op
een huutwaarde van f 100 was geschat en dat zij omstreeks 1660 aankocht, in de
Graevenstraat tusschen Nieuwendijk en Ellendige steeg. Zij woonde later met hare
kinderen op den Singel over de Appelmarkt in de „Gouden Schael”, uit welk huis
zij 13 Augustus 1669 in de Westerkerk werd begraven.

JAN VAN LOO, de Jonge
Mr. Zilvermid,
woont 1649 in de Nes en 1657
in de Graevenstraat, het derde
huis ten oosten van de Biaeus-
straat, met een achterhuis in
de Biaeusstraat nijkomende.
Dit huis was zijn eigendom
en was getaxeerd op een huur-
waarde van f 250. Hij ver-
kocht dit huis later aan den be-
kenden zilvermid en stempel-
snijder Jacob van Dishoeck.
Hij ondertrouwde 11 Maart
1649 GEERTRUYD DE MAER-
SCHALK, jonge dochter van
Leiden. Naderhand onder-
trouwde hij, 5 Mei 1657, ANNA
LOFFERS, jonge dochter, mede
van Leiden.

Hij leeft nog op den 22 Ja-
nuari 1679, toen hij de nieuwe
ordonnantie op het goud-
smidsijde betedigde, doch
was in Mei van hetzelfde jaar
overleden.

JAN VAN LOO, GEERTRUYD VAN LOO,
geb. 1650, geb. 1664

minderjarig onder voogdij van François
v. Byler. Hij krijgt brieven van Venia
Aetatis, omstreeks September 1671. Zij
leeft nog ongehuwd in 1692.

ANNA VAN LOO,
begraven in de
Westerkerk,
23 Augustus 1706.

SUSANNA VAN LOO,
overleden in de Gon-
den Schael, en begra-
ven in de Westerkerk,
17 Juli 1668.

ELISABETH VAN LOO,
overl. op den Singel
tusschen Warmoes-
gracht en Gasthuis-
molensieeg in de Dia-
manten Ring, en
begraven in de Wes-
terkerk, 9 Nov. 1669.
Zij liet tot erfgenamen
na Sara van Loo en
François van Byler,
en besprak bij codicil
op 28 October 1669
voor den Notaris Ger-
rit Steeman, verleden
aan de beide kinderen
van Jan van Loo
 f 1000, en aan de beide
kinderen van Anna
van Loo en Laurens
Noten insgelijks f 1000
welke door François
van Byler ter Wees-
kamer werden opge-
bracht. Cf. Weesboek
33. bl. 51.

SARA VAN LOO,
overl. in de Linden-
straat, en begraven in
de Westerkerk 9 April
1704.

Gehuwd met
FRANÇOIS V. BYLER ¹⁾
Zilvermid,
overleden tusschen
1686 en 1704, woonde
1668 op den Singel
bij Jan Rodenpoort-
toren in de „Gronde
Leenw.”
7 September 1668,

MAGDALENA V. LOO,
woont bij hare moeder
in de Gouden Schael,
en wordt uit dit huis
begraven in de Wester-
kerk 21 October 1669.

Gehuwd met
TITUS VAN RHIJN,
woont bij zijn schoon-
moeder en wordt uit
dit huis begraven in
de Westerkerk

CATHARINA
NOTEN, ANNA
NOTEN,
geb. 1658, geb. 1662,
overleden gehuwd
omstreeks
vóór 1686. 1686

NICOLAAS
VAN DER
MEER,
koopman.

ANNA VAN
BYLER,
begr. 24 Dec,
1668, in de
Westerkerk.

FRANÇOIS VAN
BYLER, juwelier,
woont in 1725 op
de Blauwburgwal,
1728 in de St. Ni-
colaasstraat over
t. Hol, uit welk
huis hij begraven
wordt Westerkerk,
14 April 1728,
gehuwd met TITIA
VAN RHIJN,

kinderloos over-
leden 22 Novem-
ber en begraven
27 Novemb. 1725,
in de Westerkerk.
Zij liet haren echt-
genoot tot erfge-
naam na.

¹⁾ De familie van Byler kan
wel uit Dordrecht afkomstig
zijn. Ik vond althans Willem
van Byler, Diamantsnijder van
Dordrecht, die poorter werd
van Amsterdam in 1653.

VONDELIANA.

I.

VERGETEN GEDICHTEN

VAN

JOOST VAN DEN VONDEL,

DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZ. EN J. H. W. UNGER.

EEN onzer dichters mag zich verheugen in zulk een prachtige uitgave zijner werken als VONDEL ten deel viel.

De twaalf rijk-versierde deelen, die aan de pers der Heeren BINGER het aanzijn te danken hebben, zijn voor elke bibliotheek een sieraad en nimmer werd misschien met meer liefde een taak volbracht dan die welke MR. J. VAN LENNEP van 1855—1868 vervulde, toen hij een zijner lievelingsdichters en tevens zich zelve een monument stichtte, dat menigen jongere sedert heeft opgewekt tot liefde voor onze letterkunde en voor het glorievolle tijdperk onzer zeventiende-eeuwsche geschiedenis.

Toch worden er personen gevonden, die met minder gunstige oogen de pracht-uitgave aanzien, en die, telkens en telkens teleurgesteld, een der twaalf prachtbanden dichtslaan, als ze den inhoud met de oorspronkelijke handschriften of uitgaven van des dichters werken vergelijken. Het zijn die vrienden onzer letterkunde, die meer wetenschap-

pelijke eischen stellen voor het uitgeven van een onzer klassieken dan VAN LENNEP zich zelve deed en die het betreuen, dat aan het in het licht geven van VONDEL's werken niet meerdere studiën van de bronnen zijn voorafgegaan dan in 1855 is geschied.

Reeds DR. PENON heeft er in zijne uitmuntende dissertatie over VONDEL's hekeldichten ¹⁾ op gewezen hoe vele gebreken VAN LENNEP's uitgave aankleven en niemand, die der zake kundig is, zal de juistheid der beweringen van dezen Groninger geleerde miskennen. Toch vergete men niet, dat VAN LENNEP in dezen geen oogenblik gemeend heeft het laatste woord te spreken en dat zijn doel veel meer is geweest, door het uitgeven van een *prachtausgave*, VONDEL's roem alom te verbreiden dan een streng wetenschappelijk werk te leveren. Als bewijs voor deze opvatting van VAN LENNEP's plan mogen zijne eigen woorden dienen uit een brief aan den heer DE JAGER (15 Mei 1850), waarin hij schrijft: „Ik moet arbeiden voor een *prachtausgave*, niet voor een eigenlijk gezegde *kritische uitgave*”, maar vooral ook de omstandigheid, dat een man als VAN LENNEP, toen hij zijn taak ondernam, niet begonnen is met het vervaardigen van een bibliografie van VONDEL's werken. Had hij dit gedaan hoe zou zijne uitgave er bij gewonnen hebben; zonder een bibliografie en de studiën, die met het samenstellen daarvan gepaard gaan, is het niet alleen onmogelijk de kronologische volgorde der gedichten met juistheid vast te stellen, maar is het ondoenlijk den juiste tekst van ieder gedicht op te sporen en de verschillende varianten, die zich telkens voordoen, mede te deelen en te bepalen wat in ieder gedicht, hetzij door VONDEL zelve hetzij door BRANDT of anderen, werd veranderd.

Zooals de *prachtausgave* nu voor ons ligt, stemt zij voorzeker tot dankbaarheid, maar niet minder tot onvoldaanheid. Men onthoude VAN LENNEP den lof echter niet, die hem toekomt; hij heeft, bij zijn poging om VONDEL bij een deel van het Nederlandsche volk in huis te brengen, tevens de eerste poging gewaagd om de gedichten kronologisch te rangschikken en door ze in verband met des dichters leven te beschouwen, een beeld van den dichter en zijne omgeving ontworpen, dat voor en na hem door niemand met meer juistheid en meer historische trouw werd geteekend.

Niet alleen om den wille van de juistheid van den tekst en der kronologie echter is het te betreuen dat het samenstellen van een goede bibliografie aan de uitgave niet is voorafgegaan. Hij, die zich met een dergelijk werk bezig houdt, neemt zooveel boeken en handschriften, portretten en andere prenten ter hand, die direct of indirect met zijn onderwerp in verband staan, dat de verrassingen, die hem telkens worden bereid, schier zonder einde zijn.

De schrijvers dezer regelen, die zich, na de Vondeltentoonstelling in 1879 (bij welke gelegenheid door een hunner een proeve van Vondel-bibliografie werd geleverd in de tweede afdeling van den katalogus ²⁾), hebben vereenigd om te zamen de Vondel-bibliografie

¹⁾ Blz. 154 vlg.

²⁾ Verschenen bij Gebroeders Binger, te Amsterdam.

tot stand te brengen, hebben sedert veel aangetroffen, wat aan VAN LENNEP en de personen, die zich na hem met VONDEL bezighielden, geheel onbekend is gebleven. Zij wenschen in dit tijdschrift een rubriek te openen, om nu en dan het een en ander, wat tot aanvulling van VAN LENNEP'S *Vondel* kan strekken, te publiceeren en doen een beroep op de welwillende medewerking van hen, die daarvoor het hunne kunnen bijdragen. Ten eerste beginnen zij met de mededeeling van een achttal grootere en kleinere gedichten, die in de uitgaven van BRANDT (Franeker 1682), VAN LENNEP en VAN VLOTEN of in eenige vroegere of latere niet voorkomen en dus terecht kunnen worden genoemd:

VERGETEN GEDICHTEN VAN JOOST VAN DEN VONDEL.

In de *Dietsche Warande* van 1875 bl. 389 werd reeds door een onzer een vergeten gedicht van VONDEL aan het licht gebracht. Het was een fraai lofdicht „op de Nederlandsche oorlogen van den doorluchtigen Romain FAMILIAEN STRADA,” te vinden voor een Hollandsche vertaling van dit werk, welke van 1655 dagteekent. De vroegere druk ¹⁾ van deze vertaling, die het jaar 1649 voerde, en die ons toen slechts bij name bekend was, is ons sedert ter hand gekomen, en wij hebben kunnen constateeren dat het lofdicht ook in deze uitgave voorkomt zonder eenige variant aan te bieden.

In de *Spectator* van 1879, bl. 151 werd een tweede gedicht van VONDEL naar een handschrift, dat op het Amsterdamsche archief berust, voor het eerst gedrukt; deze hartelijke Wellekomst, die VONDEL in het laatst van 1627 zijn Haagschen vriend CONSTANTYN HUYGENS toezong, werd nogmaals gepubliceerd door den heer LEENDERTZ in den Navorscher van 1880, vergezeld van een antwoord van HUYGENS, dd. „*Amstelod. Januar. 1627.*” ²⁾ —

Gelijk men weet is er slechts één Fransch gedicht van VONDEL bekend. 't Is het lange gedicht dat men voor de eerste uitgave van VONDEL'S Pascha vindt en dat tot titel voert: „*Epistre à Mon-seigneur Jean Michiels van Vaerlaer*” ³⁾ *mon singulier amy.*”

¹⁾ De eerste uitgave werd 't *Amstelredam, Gedrukt bij Nikolaas van Ravesteyn* A°. cId Id c XLIX. De tweede: *Tot Rotterdam voor Andries van Hoogenhuyse*.... 1655. Beide zijn in 8°.

Waar 't ons mogelijk is, zullen wij nu en dan iets meedeelen omtrent de Amsterdamsche boekverkoopers en boekdrukkers. Tot nog toe is slechts zeer weinig van hunne levensbijzonderheden bekend. Nicolaas van Ravesteyn was de zoon van Paulus Aertsz van Ravesteyn; hij ondertrouwde te Amsterdam den 24 Febr. 1635 op 22 jarigen leeftijd met Anna Rotgans. Hij woonde toen op de Oostermarkt en werd bij zijn ondertrouw door zijn vader geassisteerd. Deze laatste, die te Dordrecht geboren was en bij zijn eigen ondertrouw op den 29 Mei 1608 voorkomt als „letterzetter, oud 21 jaren, wonende tot Dordrecht” heeft zich later te Amsterdam gevestigd. Hij huwde Elisabeth Sweerts Manuels dr. (vgl. Kerkelijke huwelijksproclamatien te Amst. van 29 Mei 1608 en 24 Febr. 1635).

²⁾ Op bl. 29 van den Catalogus der Vondel-tentoonstelling vindt men nog een drieregelig versje aan GARBRECHT HOOFD, dat aldaar voor het eerst naar VONDEL'S handschrift werd gedrukt.

³⁾ In de Kerkelijke huwelijksproclamatien te Amsterdam staat op 12 Nov. 1609 aangeteekend de ondertrouw van *Johan Michielsz van Vaerlaer* (geboortig) van Keulen oud 31 jaer von(ende) sedert 13 jaer in de Warmoesstraat, geen ouders hebbende, geassisteert met Adriaen van Koesvelt zijn zwager t(er) e(enre) en *Christina Pieters Ruijtenborgh* oud 18 j. won. op de Oudezijds Afterburghwal geass. met Pieter Gerritsz Ruytenborgh en Aelken Pieters dr. haer vader en moeder. Zij werden gehuwd in de Oude kerk op 29 Nov. door den predikant Kasparus van der Heijden.

Van LENNEP noemt het terecht hoogst merkwaardig en ten spijt van den gedwongen en overdreven stijl „gandsch niet ontbloot van gloed.” Na de lezing ligt de opmerking voor de hand, dat men gerust kan aannemen, dat het slechts te wijten is aan de schaarschheid der tot ons gekomen handschriften van VONDEL en aan het feit, dat men zich nog slechts weinig moeite heeft gegeven om de bibliotheken te doorzoeken, dat niet reeds meerdere Fransche gedichten van VONDEL voor den dag zijn gekomen. De sporen van VONDEL's studie der Fransche taal beperken zich tot het genoemde gedicht van 1616, zijn vertalingen uit Bartas (De Vaderen en de Heerlijkheit van Salomon van 1616 en 1620) en het afschrift van HUYGENS onuitgegeven gedicht *L'anatomie*¹⁾ dat van 1626 dagteekent. Tot hetzelfde tijdperk van VONDEL's leven, een tijdperk dat nog op een nauwgezet onderzoek wacht en dat in de laatste jaren al heel stiefmoederlijk is behandeld, moeten twee epigrammen gebracht worden, waarmede wij het aantal van VONDEL's Fransche verzen kunnen vermeerderen. De aanleiding tot het schrijven dezer epigrammen was de volgende. In de jaren 1615 en 1616 had de zeevaarder WILLEM CORNELISZON SCHOUTEN, die van Hoorn geboortig, was, een reis rondom de wereld ondernomen en met JACOB LE MAIRE²⁾, die als opperkoopman de reis mededeed, een straat ontdekt, welke naar laatstvermelde werd genoemd. Deze ontdekking trok de algemeene aandacht, want het omzeilen van de zuidelijke punt van Amerika kon langs den nieuwen weg veel gemakkelijker geschieden dan door de nauwere en veel gevaarlijker straat van Magellaan. De boekverkooper Jan Jansz.³⁾ te Amsterdam op 't Water in de Pascaert, gaf in 1618, ongeveer een jaar na de terugkomst van Schouten, diens Journael in het licht, en schijnt VONDEL te hebben aangezocht dit werk met een *klinckért* te versieren. VONDEL voldeed aan dien wensch; men kan zijn gedicht in de uitgave van VAN LENNEP vinden⁴⁾. Intusschen moest het journaal ook in vreemde talen⁵⁾ verschijnen en in 1619 gaf Jan Jansz., voor deze gelegenheid „Jan Jansson, libraire demeurant sur l'Eau a la Carte Marine”, die vertaling in het licht onder den titel:

„Journal ou Description dv mervéilleux voyage de Guillavme Schovten.... Comme „(en circum-navigéant le Globe terrestre) il a descouvert vers le Zud du destroit de Magellan „un nouveau passages jusques à la grande Mer de Zud. Ensemble, Des aventures admirables „qui luy sont advenues en descouvrant de plusieurs Isles, & peuples estranges.” Het was

¹⁾ Cat. Vondel. No. 104*.

²⁾ Zijn vader Isaac le Maire was een der voornaamste begunstigers der expeditie. Jacob le Maire mocht het vaderland niet terugzien maar overleed op den terugtocht 22 December 1616.

³⁾ Zijn zoon *Jodocus Jansonius*, die in 1613 of 1614 te Amsterdam werd geboren en aldaar op 11 December 1642 met Francina van Offenbergh ondertrouwde, was boekverkooper als zijn vader. Een dochter van Jan Jansz. die *Susanna Jansonius* genoemd werd, geboren in 1624 of 25, ondertrouwde 7 Januari 1655 met den 26 jarigen boekverkooper Jellis Valckenier, die te Delft geboren maar op de „heerecey” te Amsterdam gevestigd was. Jellis Valckenier werd bij zijn ondertrouw „geassisteert” door Isaack Commelijn (zie de kerk. huw. procl. te Amsterdam.)

⁴⁾ Dl. I bl. 776. Ook hier is het wederom te betreuren, dat VAN LENNEP de varianten niet heeft vermeld; de oorspronkelijke vorm van den Klinckert verschilt veel van den latere. VONDEL heeft de drie laatste regels, waarschijnlijk in 1644, door geheel andere vervangen.

⁵⁾ Over de verschillende uitgaven en vertalingen van het *Journal* vergelijke men: TIELE *les Journaux des navigateurs Neerlandais*. Amst. Fred. Muller 1867. bl. 40-56.

voor dit 4^e. boekske dat Vondel de beide *fransche* epigrammen vervaardigde, die wij boven noemden en waarvan de letterlijke tekst aldus luidt:

SUR L'ADMIRABLE NAVIGATION

DE

G V I L L A U M E S C H O V T E N .

Natif de Hoorn.

E P I G R A M M E

 Thiphys ¹⁾ baptizant les *Tritons* jamais veus,
Et rendant tousiours mieux nous l' *Inde* tributaire
Sur l'autel de *Neptune* or a payé ses voeux,
Et s'est fait immortel dans l'estroit de *le Maire*.

A V T R E,

 Estroict de *Magellan*, menaçant de naufrage
Nos Nefs, à deux costez emmuré de Rochers,
Mettez or en oubli, car d'un plus seur passage,
Est *Schouten* porte-clef, pour vaguer l'univers.

I. V. VONDELEN.

Onder de bronnen, die voor de letterkundige geschiedenis van onze 17e eeuw in het algemeen en meer bijzonder voor de Vondelstudie, nog slechts zeer spaarzaam zijn geraadpleegd en die toch veel bevatten, wat tot opheldering van menig duister punt dienst kan doen, mogen de dikwijls zeldzame maar toch talrijke *liedeboekjes* niet worden vergeten.

Het onderwerp verdient een afzonderlijke behandeling; hij die zich zou willen aangorden om dezen, dikwijls juist niet zeer helderen, stroom van gedichten te doorworstelen zal zijn moeite ruimschoots beloond vinden, wanneer het zijn doel is, gegevens voor onze kunstgeschiedenis in den ruimsten zin van het woord, te verzamelen ²⁾. Een liedeboekje waarvan ons voor eenigen tijd de inzage zeer verraste is het 12° boekje dat tot titel voert:

„Cupidoos Lust-hof, Bestaende In verscheyde Nieuwe Voysen, Minne-klachten Bruylof-, sängen, Knip-vaersjes, Kusjes, Lofdichten, Herders-kout, Boere Vrijagien ende andere

¹⁾ Thiphys is de stuurman van het schip der Argonauten.

²⁾ Als liedeboekjes, die meer speciaal op Amsterdam betrekking hebben, vermelden wij hier:

Het eerste deel van *d' Amsteldamsche Minnezuchjens* t' Amstelredam Gedrukt voor Aeltie Verwou... Anno 1643.

Amsteldamse Vrolijkheit t' Amstelredam. Voor Hendrik Maneke Boeckverkooper in de Barrende-steeg, bij St. Antonis Merckt in den Sacxsischen Bijbel, Anno 1649 12°.

Amsterdamsche Vreugdtriomfe. t Amsterdam uit de Boeckwinkel van Michiel de Groot 1660. 12°.

d' Amsterdamse Kordewagen. Tot Amsterdam Bij Jacob Vinckel... Anno 1662. 12°.

Over den *Amsterdamschen Pegasus* vergelijke men het in deze aflevering voorkomend opstel: *De Dichter van de Roemster van den Aemstel*.

Wellicht zal in dit tijdschrift later een volledige opgaaf der Amsterdamsche liedeboekjes verschijnen.

„Vermakelickheden noyt voorhenen in Druk geweest. Voorgesteld Door de Voornaemste „Liefhebbers. t'Amsterdam by IOANNES VAN DEN BERGH, Boekverkooper bezyden 't Stadt- „huys, Anno 1662.” ¹⁾

Het zou ons niet verwonderen, indien dit liedeboekje verzameld was door den advocaat-poeet JOANNES BLASIUS, wiens loopbaan voor VAN LENNEP een raadsel schijnt geweest te zijn ²⁾, maar van wien heel wat valt meetedeelen, als men de letterkundige en tooneelgeschiedenis van het derde vierendeel der 17e eeuw in al haar achteruitgang zou willen doorloopen. ³⁾ Hoe dit zij, het is niet aan hem, noch aan den poeet-herbergier JAN ZOET, noch aan zijne medebroeders in het gild der poetasters I. VAN BREEN, I. BARA, DUBBELS, J. NEUYE, M. W. DE JONGE, H. BRUNO, e. a., wier dichterlijke voortbrengselen men in dezen „lusthof” aantreft, dat dit liedeboekje zijn belangrijkheid ontleent. Die heeft 't slechts te danken aan het volgende gedicht, dat, voor zoo ver wij weten, na 1662 nimmer werd herdrukt en dat wij den belangstellenden lezer als een der vergeten gedichten van den grootsten onzer dichters durven aanbieden:

BRUYLOF-STRYT.

Soo droegh Cleopatra,
In schoonheydt sonder ga,
Den dapperen Antoon
Haer Scepter met haer kroon
5 En rijck op, met haer trou,
Toen hij na Parten sou:
Hij dacht om geene Parten,
Maar koos voor desen slagh
Een Velt-slagh van twee harten.

2.

10 Hy had sijn Fulvia
Vergeten, alsoo dra,
Sijn hert, en al sijn sin
Viel op dees' Coningin,

¹⁾ Joannes van den Bergh, boeckverkooper, van Amsterdam geboortig, ondertrouwde 27 Nov. 1659 als 23 jarig jongman, Joanna Wastelier. Hij woonde toen op de Warmoesgraft. (zie Kerk. huw. pr. te Amst.) In welke famieljebetrekking hij stond tot *Jacobus* van den Bergh, boeckverkooper in de Gasthuysmolen-steegh, naest de Heere-gracht in de Amsterdamse Bibliotheek, die in 1661 *Vondels gulden winkel* in nieuw gewaad en in het volgende jaar *Jacob Koemans Schouwspels Beschouwing* (v. L. ix 335) uitgaf, kunnen wij niet meedeelen.

²⁾ v. L. VII. 783.

³⁾ Sedert wij dit schreven is een studie van Dr. J. ten Winkel over dezen Blasius bij de Erven F. Bohn te Haarlem verschenen.

Die Caesar, 's aertrijcx roem,
 15 Haer eerst ontloken bloem,
 En jeught, had opgedragen:
 En hem, die 't al versloegh,
 Had in haer schoot verslagen.

3.

Sy tarte Antoon ten slagh,
 20 Soo dra als sy hem sagh,
 Met dat aenminnigh oogh,
 Met dien gespannen boogh,
 Der winckbrau, met dien schicht,
 En strael uyt haer gesicht:
 25 Sy tart hem aen te trecken,
 Het bedt sal 't vlacke veldt
 Van desen veldtslagh strecken.

4

Ontseyt den Oorloogs gast,
 Maer ongeharrenast.
 30 Ontseyt hem naakt en bloot
 Om door een korter dood
 Te raken uyt 't gevecht.
 Sy komen regelrecht
 Malkandèren aengeronnen,
 35 Sy vechten beyd' om prijs
 En blijven beyd' verwonnen.

5

Sy triumpheren bey
 In 't lieflick velt-geschrey,
 Het soet versoet het suyr,
 40 Het heelende quetzuyr,
 De brant den brant verkoelt,
 De pijn wordt niet gevoelt;
 Dan met een soet verlangen,
 De wonden weer so ras genesen als ontfange.

Reg. 28. Ontseyt = uitdagen, bestrijden.

Reg. 36. In den oorspronkelijken tekst staat verwonden.

6

- 45 De heyrkracht van August
 Heeft nimmer uyt geblust
 Den brant van haer gemoet,
 Noch liefd' tot 's Bruygoms bloet;
 Sy mint hem naer zijn doot,
 50 En geeft haer boesem bloot
 Ten besten wrede slangen,
 Veel eer dan in triumph sich aen August gevangen.

7.

- Augusta, volgt het spoor,
 De dart'le gaet u voor
 55 Op d'oever van de Nijl,
 Geraeckt van Venus pijl:
 Uw Bruygom heet van min
 Haelt u met blijfchap in,
 Viert Hymens toorts, en gangen,
 60 En leyt de Bruyt te bed met hemelsche gesangen.

J. v. VONDEL.

De bruilofsdichten van VONDEL dragen zeer zeker in velerlei opzicht het kenmerk van den tijd, waarin ze vervaardigd werden. Ook in dezen Bruilof-strijt is voor den, misschien al te kieschen, smaak van een 19e eeuwsehen would-be-moralist veel te vinden, wat hij meent niet oirbaar te moeten achten: die keurige bedenke echter, dat, wat hij afkeurt, op een 17e eeuwsehe bruiloft als gewone kost werd beschouwd. Ook dit gedicht is weer een bewijs hoe VONDEL zich steeds boven het gewone peil weet te verheffen en hoe hij, ook als hij „Cupido's Lusthof” binnentreedt, al zijne dichtende tijdgenooten ver achter zich laat. Reg. 53—60 duiden aan dat deze „bruilof-stryt” werd gedicht bij gelegenheid van het huwelijk van een bruidspaar, waarvan de bruid als *Augusta* kon worden toegesproken. Het is ons niet gebleken wie hiermede kan worden bedoeld. — Er bestaat geen reden het gedicht voor ouder te houden dan het tijdperk, waarin het liedeboekje in het licht kwam. —

Schijnen de liedeboekjes slechts zelden gebruikt te worden door hen, die zich met onze letterkundige geschiedenis bezighouden en in dit vak een rechtmatigen naam hebben verkregen, nog veel minder schijnen zij doordrongen van de meening dat de studie der werken van hen, die de beide schitterende phalanxen der Nederlandsche schilder- en graveerschool vormen, bij de beoefening van hunne wetenschap niet mag worden verwaarloosd,

Reg. 58. Haelt *u*; in den oorspronkelijken tekst staet *in* voor *u*.

maar daarvan een onderdeel moet uitmaken. De zeventiende-eeuwsche schilders en graveurs en hunne werken spelen ook in de letterkundige geschiedenis hunner dagen een groote rol. Geen enkele dichtbundel kan worden opengeslagen, geen enkel dichterleven worden bestudeerd zonder dat men zich te bewegen heeft op het terrein, dat meer speciaal als kunstgeschiedenis wordt gequalificeerd. En toch hoe weinig zijn de meeste letterkundigen op dat terrein te huis. Om bij VAN LENNEP te blijven, voor hem is alles wat met de Nederlandsche schilder- en graveurkunst in verband staat schier een gesloten boek. Hij heeft zich bijna nimmer de moeite getroost een der kunstwerken, die VONDEL bezongen heeft, te gaan zien en toch was zeker het meerendeel van die kunstwerken zelfs in de stad zijner inwoning te vinden. Had hij b.v. aan de graveurs en hunne werken eenige aandacht geschonken van hoe menig gedicht had hij daardoor den oorspronkelijken tekst en het juiste laar van vervaardiging kunnen opsporen, van hoe menig persoon, die hij in VONDEL's omgeving aantrof, had hij een schets kunnen geven, van wien hij nu heeft verklaard niets te weten en die hij daarom met het voorvoegsel *een zekere* in het rijk der duisternis doet neerdalen.

Het aantal prenten op welke gedichten van Vondel voorkomen telt men bij tientallen.¹⁾ De ons bekende leveren al dadelijk een drietal tot nog toe geheel onbekende gedichten die in geen enkele uitgave van VONDEL's werken worden aangetroffen en die wij hier zullen laten volgen.

Ten eerste dan een bijschrift op een portret van den Haarlemschen priester WILLEM VAN DEN ZANDE. Het portret, een meesterwerk van graveurkunst, dat wij te danken hebben aan het graafijzer van den vorst aller burinisten, den in 1658 overleden CORNELIS VISSCHER, is genomen naar een door P. SOUTMAN in 1652 geschilderd portret; het stelt een man van ongeveer veertig jaar voor, wiens lange afhangende sluke haren op het achterhoofd door een kapje zijn bedekt. Zijn gunstig uiterlijk maakt zijn portret tot een der meest aantrekkelijke van al die welke CORNELIS VISSCHER²⁾ in zijn korten maar vruchtbaren levensloop heeft gegraveerd. Het borstbeeld is gevat in een ovale omlijsting, die voor een muur staat, waarop twee brandende graflampen zijn geplaatst, terwijl van boven in het midden het wapen³⁾ van van den Zande een plaats heeft gevonden. Het omschrift in het ovaal leert

¹⁾ Hiertoe behoort ook een prent van den graveur Reinier van Persijn (later gecopieerd door zijn leerling Hendrick Bary) voorstellende de portretten van de glasschilders Wouter en Diederick Crabeth. De daarop voorkomende gedichten zijn bij VAN LENNEP geheel vergeten, ofschoon ze in de editie van BRANDT (Franeker 1682) te vinden zijn (bl. 590 en 591.) VAN VLOTEN plaatste deze gedichten op het jaar 1671. Zij behooren minstens tien jaar vroeger, want Persijns fraaie gravure is gedagteekend (in tweeden staat) 1661.

²⁾ Wussin wijdde aan dezen graveur en zijne werken een zeer belangrijke monografie. Het portret van van den Zande wordt bij hem onder No. 54 beschreven. Cornelis Visscher graveerde, zooals algemeen bekend is, ook VONDEL's portret, in 1657. (Zie Cat. Vondel-tentoonstelling No. 16.)

³⁾ Gedeeld, van boven een paard, van onderen links een zwemmende visch, rechts een familiemerk.

ons dat VAN DEN ZANDE den 30sten Augustus 1614¹⁾ werd geboren en 12 October 1652 overleed. Onder het portret staat:

Wie SANDE zijnen zwier en ommètreck wil geven,
Die tekene zijn deught en onbesproken leven,
En wat in 's Herders ampt vereischt wort en begeert.
Zoo leeft hij in zijn print godtvruchtigh en geleert.

I. V. V.

Het tweede gedicht vindt men onder de afbeelding van den Amsterdamschen pastoor JACOB VLIENER. Ook VAN LENNEP spreekt van dezen geestelijke en zijn portret. De gravure zelve is hem echter slechts bekend uit de *Batavia Sacra*, en schijnt hem nooit onder de oogen te zijn gekomen. Zij geeft het borstbeeld te aanschouwen van een reeds bejaard persoon, die een kapje op het hoofd heeft en in eenvoudig gewaad gekleed is. Op den achtergrond rechts hangt aan een kolom een schild, waarop een vrededuijse is gezeten. Het schild bevat het volgende opschrift; *Aa^m. R^{ai}. Dⁿⁱ. M^{ri}. Iacobi Vlieneri Amstelodamensis, Pastoris fidelis, Memoria. A^o. MDCLI. XXV Apr. Aetatis LXVI. Sac. XLII.* Op de gravure staat geen naam van graveur, toch durven wij verzekeren dat zij het werk is van dienzelfden DIRCK of THEODORUS MATHAM, die omstreeks 1640 VONDELS portret ²⁾ naar SANDRART heeft gegraveerd en aan wien VONDEL een gedicht ³⁾ ter eere van den graveur HENDRICK GOLTSIUS heeft opgedragen. Onder VLIENER's portret vindt men deze regels van VONDEL:

Telt vry de Deughden op, die 't Herders-ampt betamen,
Zy blincken ongemeen in IACOB al te zamen;
Die vrome Worstelaer, in 't heyligh worstelperck,
Wort zoo best uitgebeelt ter eere van Godts Kerck.

IVSTE.

Waar men VONDEL met de spreuk *Iuste* ziet optreden, gebeurt het meermalen dat men een latijnsch dichter met de spreuk *Pie* hem ziet vergezellen. Zoo ook hier, naast

¹⁾ Dit geboortejaar schijnt niet van elders bekend te zijn. Van den Zande, die wellicht te Haarlem geboren is, werd in 1642 lid der vereeniging, die onder den naam van *Het vlaemsche oratorie* bekend staat. Op 3 October 1645 werd hij in genoemde plaats *Sacellanus curatus*, dat is: een der vier priesters aan wien onder één pastoor de geestelijke belangen der Katholieken waren opgedragen (vgl. *Chronicon congregationis Domini Jesu. Rijssel 1740. Batavia Sacra. enz.*)

²⁾ Cat. VONDEL-Tent. No. 1.

³⁾ Zie v. L. III. 97 vgl. XII. 180. VAN LENNEP plaatst dit gedicht op 1630, VAN VLOTEN op 1646. Er is reden voor om het niet vroeger dan 1644 te plaatsen, want in de uitgave van VONDELS gedichten van dat jaar (Cat. VOND. Tent. No. 154) komt het niet voor. VAN LENNEP beweert zeer ten onrechte in de laatst aangehaalde plaats van zijn uitgave dat DIRCK MATHAM reeds in 1646 overleden was. In 1674 graveerde hij nog het portret van den Amsterdamschen burgemeester GILLES VALCKENIER. Wij zullen nog dikwijls gelegenheid hebben, op dezen MATHAM, die, evenals zijn vader, een der sieraden der Nederlandsche graveerschool is, in dit tijdschrift terug te komen.

de medegedeelde regels staat het vierregelig latijnsch gedicht dat VAN LENNEP (VI bl. 105) meedeelt maar waarvan de onderteekening niet door hem wordt genoemd. Wie de persoon is, die zich achter dat *Pie* verschuilt, durven wij niet raden. Dat hij met VONDEL in betrekking heeft gestaan is zeker. Niet alleen vindt men op de plano-uitgave van Vliegier's uitvaart (Cat. Vondel Tent. N°. 282) de beide zinspreuken onder Latijnsche en Hollandsche verzen, maar ook onder het portret van den pastoor MEBIUS ¹⁾ treden de beide dichters weder te zamen op. ²⁾ Maar er is meer, ook onder den Hollandschen koorzang, die VONDEL's Altaergeheimenissen vooraf gaat (v. L. IV. 459) staat *in de oorspronkelijke edities* de zinspreuk *PIE*; VAN LENNEP en VAN VLOTEN hebben verzuimd die onderteekening overtenemen en daardoor het doen voorkomen, alsof deze koorzang van VONDEL zelf was. Het is te wenschen dat omtrent dezen, met VONDEL in verband staanden dichter, op wien niemand de aandacht schijnt gevestigd te hebben, weldra meer licht worde verspreid. ³⁾

Maar laat ons tot het derde der gedichten, die wij wenschen mede te deelen, overgaan. Het is een bijschrift op het portret van *Mr. Claes van Dalen, Chirurgijn binnen Amsterdam*. Dit portret is het werk van ANTONY VAN ZYLVELT een niet onverdienstelijk graveur en teekenaar. Hij heeft van Daelen naar het leven geteekend en daarna zijne teekening in het koper overgebracht ⁴⁾. Het stelt den heelmeester voor, gezeten bij een tafel, waarop eenige opengeslagen medische boeken en een doodshoofd liggen. Hij schijnt omstreeks 50 à 60 jaar oud te zijn. Indien dit zoo is, dan kan het portret van omstreeks 1665e of wat later dagteekenen want blijkens de onderschriften van het portret werd van Daelen in 1613 te Rotterdam geboren ⁵⁾. VONDEL's versregels luiden aldus:

Zoo leeft van DAELEN, met een kennis begenadicht,
Die geen krijghs reetschap zoekt, dat lichamen beschadicht,

¹⁾ Ook door CORN. VISSCHER naar zijn eigen teekening gegraveerd. Het bijschrift van VONDEL vindt men bij v. L. VI. 124.

²⁾ Verder vindt men gedichten met de spreuk *Pie* onder de portretten van PHILIPPUS ROVENIUS, JOANNES WACHTELAER en ALEXANDER VII, alle door CORN. VISSCHER gesneden, en onder het portret van STEPHEN CRACHT door TH. MATHAM. Ook „de Bloemkrans van verscheiden gedichten 1659” bevat een zijner gedichten, getiteld „Op een Onchristelijk Harder,” in „de Hollantsche Parnas” vindt men van zijn hand een grafschrift op den pastoor JACOB OLY. Nog is ons een plano-blad bekend, waarop drie gedichten met *Pie* onderteekend, gedrukt zijn, boven welke hetzelfde zeldzame prentje van CORN. VISSCHER voorkomt, dat in den Cat. Vondel-Tent. onder No. 303 wordt beschreven. Deze drie gedichten zijn: hetzelfde gedicht, dat onder het reeds genoemde portret van ALEXANDER VII staat en twee andere die van 1647 en 1652 dagteekenen, ter eere van dien Paus, toen hij nog den naam droeg van FABIUS CHISIUS.

³⁾ Er bestaan nog twee in plano gedrukte gedichten waarvan het een onderteekend is *Justè et pie* 1649, het ander *Pie*. Het eerste voert tot titel: Goede reys Toegewenscht den... Heere ADRIAEN PAUW... gaende tot voorspraeck, ... voor den koningh van Engeland, het tweede is getiteld: op de trouwloosheit der Engelschen.

⁴⁾ De prent is gemerkt: ANTONY VAN ZYLVELT ad vivum delineavit et sculp.

⁵⁾ CLAES CORNELISSE VAN DALEN van Rotterdam had 13 Januari 1656 zijn poortereed te Amst. gedaan, den 8 Maart daaraanvolgende legde hij zijn proef voor het Amsterdamsche Chirurgijngild af. (Zie de Amsterdamsche poortereboeken en het Gildeboek der Amst. Chirurgijns, pag. 82). Den 27 Febr. 1665 vinden wij hem als getuige bij den ondertrouw van zijn zoon en gildebroeder Johannes, die toen 24 jaar oud en te Rotterdam geboren was, (zie kerk. huw. procl.) Blijkens de verpondingsboeken woonde de vader van 1659—1662 op de Brouwersgracht, Noortzijde.

Maer hullepmiddelen, tot 'slichaems beste en nut.
 De heerkunst, die den mensch geneest, en 't leven stut,
 Omhelst hij, en herstelt ontstelde ledematen.
 Dat beelt hem beter uit dan alle kopre plaeten.

J. v. VONDEL.

Ook ANTONIDES heeft tér eere van de beide VAN DALENS, vader en zoon, lofdichten geschreven, die de lezer in zijne werken kan naslaan. ¹⁾

Staan de drie medegedeelde kleine gedichten van VONDEL onder gegraveerde portretten, het volgende, waarover wij te spreken hebben, is ons slechts bekend uit een 18e eeuwsch handschrift van dit gedicht, dat bij een onzer berust. Dit handschrift luidt aldus:

OP D'AFBEELDINGE

VAN DEN WELEDELEN HEERE

***** VAN BURGERSDIJCK,

RAEDT EN PENSIONARIS TE LEIDEN.

HÆ TIBI ERUNT ARTES.

Dus leeft de vader, die den stoel der wysheit eerde,
 Noch heden in den zoon, een zenuw van den staet,
 Zoo dickwijl BURGERSDIJCK het burgerrecht verweerde
 Scheen zelf Justiniaen te spreeken in den raedt.
 5 De sleutels staen vergeefs en praelen in het wapen,
 Zoo trou en wys beleit het poortslot niet bewaert.
 Het raethuis magh gerust op zyne zorgen slaepen,
 Als hij ter daghvaert naer het hof der Staeten vaert.
 Gelyckenissen van het lichaem zyn bederflyck,
 10 De verwen van de ziel, geduurigh en onsterflyck.

J. V. VONDEL.

Wij behoeven niet te twijfelen of ook dit gedicht kan met gerustheid aan Vondel worden toegeschreven. Vooral de beide laatste regels zijn kenbaar Vondeliaansch. Of schoon de voornaam niet genoemd wordt is het duidelijk, dat dit gedicht doelt op den Pensionaris Mr. PIETER BURGERSDIJCK, de zoon van den Leidschen hoogleeraar FRANCO PIETER BURGERSDIJCK, op wiens hoogleeraarsambt in den eersten versregel gezinspeeld

¹⁾ Gedichten van J. ANTONIDES VAN DER GOES, Amst. 1685, bl. 276.

wordt. De zoon, PIETER, werd te Leiden omstreeks 1623 geboren ¹⁾, hij werd in 1663 Pensionaris van zijn geboortestad, was van 1670—1689 curator der Leidsche Hoogeschool, en stond zelfs eenmaal op het drietal voor Raadpensionaris. Hij overleed 13 October 1689. Het portret, dat VONDEL de medegedeelde dichtregels in de pen gaf, is, naar ons voorkomt, dezelfde goed geschilderde beeltenis van BURGERSDIJK, die nu in het stedelijk Museum te Leiden berust ²⁾; hij is op deze schilderij voorgesteld ter halver lijve, zittende in een leunstoel, in de houding van iemand die het woord voert; ter linkerzijde ligt een hoed, de achtergrond wordt gevormd door een geel gordijn. Naam van schilder of jaartal zijn niet te vinden; het kostuum en de leeftijd van den afgebeelden persoon wijzen op het tijdperk 1660—1670. —

Zooals men weet, zijn er verschillende rijmpjes in den mond van het volk blijven leven, die aan Vondel worden toegeschreven ³⁾. Het zal altijd moeielijk vallen te beslissen, in hoeverre deze werkelijk aan VONDEL mogen worden toegekend. Dat onze dichter zich nu en dan rijmregels liet ontvallen, die door den toehoorder onthouden of opgeschreven, voor het nageslacht zijn bewaard, is aan geen twijfel onderhevig. De verzuchting over het Deensche volk is bekend en wordt door BRANDT in zijn *Leven van Vondel* vermeld. Dat het rijmpje, dat wij hieronder laten volgen, en dat tot nog toe ongedrukt bleef, werkelijk van Vondel is, behoeft geen nader bewijs dan ons wordt verschaft door de getuigenis van den kunstlievenden JAN SIX, die met VONDEL zeer bevriend was; Six schreef het eigenhandig in zijn *Pandora* ⁴⁾. Het luidt aldus:

*In deze Italiaensche Braaf
Regeert de kunst, natuur is slaaf.*

J. V. VONDEL.

Als men bedenkt dat JAN SIX een groote verzameling schilderijen, beelden en prenten bezat, is de beteekenis van deze, eerst ietwat onduidelijke, regels niet ver te zoeken. Waarschijnlijk heeft VONDEL bij of in gezelschap van SIX de afbeelding van een Italiaanschen *bravo* gezien en drukte hij in het rijmpje zijn bewondering voor die afbeelding uit. ⁵⁾

AMSTERDAM, }
'S GRAVENHAGE, } September 1881.

¹⁾ In het Album Studiosorum werd 9 Febr. 1634 ingeschreven: PETRUS BURGERSDICUS LEIDENSIS, 11, Hon. Causa.

²⁾ De schilderij (h. 109, br. 90 centim.) is afkomstig van de famielje BURGERSDIJK en nog niet in den Catalogus van het Leidsche Museum vermeld.

³⁾ Vgl. *Navorscher* I 256, 374, V 333, VI 152, XXV 613, XXVI 19, 292, 396.

⁴⁾ Deze *Pandora* bevat in twee deelen aantekeningen en invallende gedachten van SIX over allerlei zaken.

⁵⁾ Misschien was die afbeelding de schilderij, welke op de auctie van het kabinet van JAN SIX den 6 April 1702 voor f 6.— werd verkocht en in den Catalogus dier verkooping onder N°. 121 wordt vermeld als: „*Een Italiaansch Trony in een vergulde Lijst*,”

HET OUDE DOOLHOF

TE

AMSTERDAM.

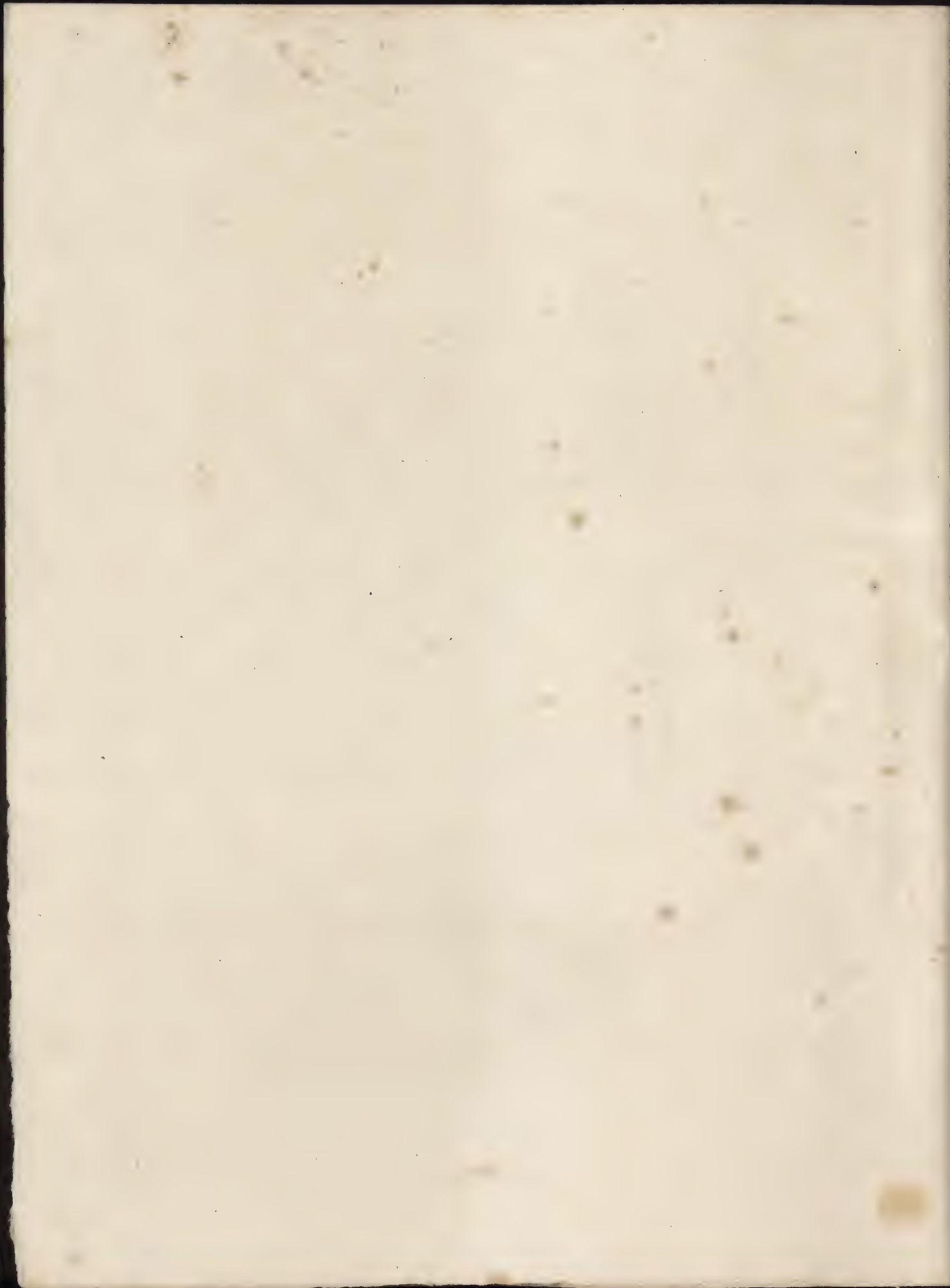
DOOR

D. C. MEIJER JR.

I.

OK wij, hedendaagsche Amsterdammers, beleven te midden van het woelige, bedrijvige leven nog wel eens die oogenblikken, waarin de geest zich in zoete droomerij of onder aangenamen kout in oude herinneringen vermeit — die uurtjes, waarin we ons terugdenken in den tijd toen wij, in kiel of korte jurk, het leven zoo woelig doorstormden, binnen hoe enge grenzen het ook voor ons beperkt was, toen we zoo weinig noodig hadden om gelukkig te zijn, en toch zooveel genoten! Wij hebben nog wel eens die vizioenen, waarin, naast het beeld van vader en moeder, zich de vriendelijke trekken vertoonen van eene goede tante, eene oude ex-baker of een vrolijke kindermeid, wier beeld onuitwischaar in ons geheugen is geprent, omdat het aan hare hand was dat wij die uitspanningsplaatsen bezochten, waar moeder niet met ons kon heengaan omdat zij het thuis te druk had. En als die indrukken uit den gulden kindertijd bij ons opkomen, dan is het tien tegen één dat de herinnering ons niet ook eens weder verplaatst in de ideale

uitspanningsplaats van de Amsterdamsche jeugd van een halve eeuw geleden in het.....
Doolhof.

Was het Amsterdamsche Doolhof dan een kinderspeeltuin, een schouwburg voor de jeugd? Eigenlijk niet. Maar het was het langzamerhand geworden. En dat het in den loop der tijden, zonder zelf noemenswaardige veranderingen te ondergaan, zoo van bestemming veranderde, zulk eene wijziging beleefde in de schatting van het publiek, maakt de geschiedenis van eene uitspanningsplaats, die bijna twee en een halve eeuw bestond, tot eene merkwaardige bijdrage voor de studie van het volksleven.

Daalde het Doolhof ten grave aan 't einde van een tijd van flauwheid en verslapping, zijne geboorte dagteekent uit eene der schitterendste tijdvakken van de stadsgeschiedenis: het eerste vierendeel der zeventiende eeuw, toen de groeiende welvaart en de toestrooming der vreemdelingen in het wassende Amsterdam een groot aantal nieuwe uitspanningsplaatsen in 't leven riepen, en de herbergiers er zich op begonnen toe te leggen om gasten te lokken door fijner streeling der zintuigen dan het genot van spijs en drank alleen.

GOTFRIED HEGENITIUS bewaarde ons ¹⁾ de herinnering van de door JOANNES ANTONIDES opgerichte muziekzaal „'t Huys te Sinnelust", waarop hij dit versje maakte:

Heel boven op dit huys, is 't als een Paradijs,
 Daar is 't Fonteyn geruys, Snaer, Pijpen, soet gekrijs, enz.

en Mijne Heeren van den Geregte leeren ons in hun Keur van 28 April 1629 ²⁾ hoe er in verscheiden herbergen vele waterfonteinen en andere werken opgericht waren om daardoor en „door 't geblaes van trompetten, schalmeijen ende andere Instrumenten" op tooneelen en platten, zoo in als buiten aan de huizen, een grooten toeloop te lokken.

Het is aan een dier etablissementen dat het Doolhof zijn ontstaan te danken heeft — het Doolhof, 't welk zulk een belangrijke rol in de geschiedenis der Amsterdamsche volksvermaken gespeeld heeft, dat het niet te verwonderen is, dat men dikwijls heeft gegist naar den naam van den stichter, wiens vernuft of geluk zijne inrichting die zijner, in de boven aangehaalde keur bedoelde, concurrenten twee eeuwen heeft doen overleven. Nu eens dacht men aan een Chinees, dan aan een buitenlandschen mechanicus; terwijl meer ernstige onderzoekers in den tooneeldichter Lingelbach of den graveur de Pas den stichter meenden gevonden te hebben.

Het te voorschijn komen van de allerezelzaamste ets, waarvan wij, dank zij de welwillendheid van den eigenaar, (den Heer R. W. P. DE VRIES te Amsterdam,) hierbij eene reproductie geven ³⁾, heeft een geheel nieuw licht verspreid over de oudste geschiedenis

¹⁾ *Itinerarium Frisio Hollandicum*. Lugd. Bat. 1630.

²⁾ Keurboek K. blz. 134. Gedrukt bij Witkamp, Amsterdam in Schetsen, II 91.

³⁾ Zie over den maker Cornelis Florisz van Berkenrode, uit eene beroemde kaarttekenaars- en plaatsnijders-familie, het volgend artikel.

van het Doolhof. Zij leert ons dat het in den tuin van Senten (Vincent) Peylder¹⁾ was, waarnevens de fonteinen, die geen minder kunstenaar tot maker hadden dan Jonas Bargois, den fonteinmaker van wijlen den Prins van Conti, en nevens „plusiurs beaux secrets pour les Amateurs” (waarbij wij waarschijnlijk aan physische instrumenten en goochel-apparaten hebben te denken) — een doolhof was aangelegd, zooals men in dien tijd op de buitenverblijven aantrof en waarvan het doel was, in een klein bestek zooveel mogelijk groene laantjes te vereenigen, terwijl het zoeken naar den juisten weg de vroolijkheid opwekte en de eentoonigheid verbrak van de zoo kunstmatig verlengde wandeling op het kleine terrein. In de toenmalige tuinen voegde het doolhof evengoed bij de parterreperken uit allerlei meetkunstige figuren samengesteld, als het, met zijne klassieke herinneringen aan het Labyrinth van Creta en het graf van Porsenna, paste bij de vazen en beelden aan de Grieksch-Romeinsche oudheid ontleend, waarmede men de buitenverblijven versierde. In het, in 1583 te Antwerpen en in 1615 te Keulen uitgegeven, werk van Vredeman de Vries, *Hortorum viridariumque elegantes et multiplicis formae ad architectonicae artis normam delineatae* treft men onderscheidene modellen aan van zulke doolhoven. Vondel beschreef in 1617 een doolhof op een buitenverblijf, in zijn inleiding tot de Vorstelijke Warande der Dieren, en Cats legde er later zelf een aan op zijn Sorgvliet. Hoogstwaarschijnlijk zullen ze dan ook wel niet ontbroken hebben bij het landhuis van meer dan één Amsterdammer uit die dagen²⁾ maar binnen de stads muren was het doolhof in Sente Peylders tuijn waarschijnlijk het oudste.

Wanneer wij op den uitvoerigen platte-grond van de stad door BALTHAZAR FLORISZ reeds twee doolhoven vinden, dan mag de naam van het *Oude Doolhof*, waarmede reeds in de 17e eeuw PEYLDER's tuin werd onderscheiden, ons doen aannemen, dat het in deze uitspanningsplaats was dat *het eerst* een doolhof werd aangelegd. Wij vinden op dien platte-grond het doolhof in den tuin van PEYLDER's herberg, die blijkens onze plaat op de hoek van de Prinsengracht en Looijersgracht gelegen was, duidelijk aangegeven. Daar die platte-grond van het jaar 1625 is, wordt daarmede tevens de tijd van de stichting aan de eene zijde bepaald, terwijl aan den anderen kant de tijd van den aanleg der wijk waarin het Doolhof zich bevond niet toelaat aan meer dan twaalf jaren vroeger te denken. Het jaar 1614, het sterfjaar van den op onze prent genoemden Prins van Conti geeft tevens een grens aan, waar binnen wij ons moeten houden om den tijd te vinden, waarin BARGOIS zijne talenten dienstbaar maakte aan het genoegen der Amsterdammers, die PEYLDER's tuin bezochten, om zich te verkwikken aan „goe wijn en bier.”

Een der beide fonteinen (waarvan de grootste, zooals wij hiernevens zien, Jonas

¹⁾ De gissing van den Heer ter Gouw (*Volksvermaken*, blz. 621), dat Sente Peylder niet de naam van den kastelein zou zijn, maar op den met pijl en boog gewapenden liefdegod zou doelen, is wel aardig gevonden, maar bij lezing van den geheelen tekst van de prent niet houdbaar.

²⁾ Bekend is het dat later, in den stijl van tuin-aanleggen, die naar Le Nôtre genoemd wordt, de doolhoven ook niet op zijde werden gezet.

voorstelde, uit de visch komende) stond, blijkens de platte-grond van BALTHASAR FLORISZ, op eene groote binnenplaats, waarop zich tevens eenig heestergewas bevond, waarschijnlijk eene berceau-laan, waaronder tafels en banken voor de gasten zullen gestaan hebben. Rondom de binnenplaats lagen de gebouwen, die de „heerlijke kamers en Salen” bevatten, waarvan latere stadsbeschrijvers spreken; het hoofdgebouw op de Prinsengracht had een plat dak met eene balustrade, van welk plat wij de bestemming hebben leeren kennen uit de straks aangehaalde keur; naast dit plat steekt het koepeldak uit van een aan de binnenzijde van het hoofdgebouw aangebracht zeskantig torentje.

Achter de plaats en door een laag gebouw daarvan gescheiden, lag het eigenlijke doolhof tusschen schuttingen of muren; een kleine laan van opgaande boomen of heesters onderscheiden we nog tusschen dit doolhof en den muur langs de Looijersgracht; in 't midden van dien muur is een poortje.

Nemen wij echter een platte-grond van eenige jaren later ter hand, dan vinden wij het terrein merkelijk veranderd en op de Looijersgracht een zestal huizen gebouwd, die onze uitspanningsplaats van die gracht afscheidde en zelfs het eigenlijke doolhof moeten verkleind hebben. Ook het torentje is verdwenen.

De gissing is misschien niet te gewaagd, dat wij de merkwaardige adreskaart (want wat is onze ets anders?) juist te danken hebben aan de omstandigheid dat de herberg nu minder zich zelf aan den openbaren weg afficheerde.

Was bij de rijzing van de prijzen van bouwterrein in de steeds volkrijker wordende stad, de verzoeking aan de erven of opvolgers van SENT PEYLDER te sterk geworden? Of hebben wij hier te denken aan een gevolg van de keure van 1629? Bij de keur toch waren de fonteinen in de herbergen, zoowel als het spektakel der lokkende muziek op de balcon, bepaald verboden, uithoofde de „groote ongeregeltheden” ja „diversche ongelucken en de Inconvenienten van quetsures en dootslagen” die ontstonden, „door de groote toeloop ter selver plaetsen van verscheyde Luyden, waeronder haer allerley boeven, dieven ende hoeren mengen.”

Van het eigenlijke doolhof spreekt de keur niet, zoodat dit in geen geval behoefde te verdwijnen. Maar ook de fontein bleef bestaan; althans zij was nog twee eeuwen later op dezelfde plaats, — hoewel het beeldhouwwerk van BARGOIS slechts verwonderlijk kort er op geprikt heeft, want de fontein had, zooals we later zien zullen, reeds in de helft der zeventiende eeuw een geheel anderen vorm. —

Het is genoegzaam bekend, dat keuren als die, welke we hierboven aanhaalden, in dien tijd niet altoos nauwgezet werden nageleefd, en men dikwijls de oogen sloot voor hare overtreding. Scheltema en Witkamp gissen ook, dat de Doolhof-herberg bij de regeering in zulk een goed blaadje stond, dat men van haar de wegruiming van 't fontein-werk niet zal hebben geëischt¹⁾, maar dat de bebouwing van den zoom van het etablisse-

¹⁾ Het is zelfs niet onmogelijk dat PEYLDER's tuin de eerste van dien aard was, en de keur meer bepaald tegen zijn navolgers te velde trok.

ment met burgerwoonhuizen, waardoor het meer aan 't oog van den voorbijganger werd onttrokken, met het oogluikend in stand blijven in verband stond.

In dit geval zou het eerst in 1629 geweest zijn, dat het Doolhof aldus van den hoek van de Looijersgracht terug gedrongen werd, en achter de huizen verscholen raakte, maar hiertegen valt in te brengen, dat reeds op een plattegrond van Claes Jansz. Visscher de huizen aan 't begin van de zuidzijde der Looijersgracht voorkomen; en die kaart is slechts weinig jonger dan die van Balth. Florisz, blijkens de weinige bebouwing van de Haarlemmerdijk, die er op aangegeven is; zelfs schijnt hij van vóór 1626 te zijn, want de aanplemping en bebouwing van de Zuidzijde van de Staalstraat komt er nog niet op voor. Het gaat dus moeielijk om de verkleining van Peylders etablissement toe te schrijven aan de gevolgen van de keur van 1629, die Bargois (zie hierachter blz. 43) slechts weinige maanden overleefde.

Hoe het zij, Amsterdam verloor zijn doolhof niet. Ja de inrichting kreeg binnen kort een nieuw leven door een toevoegsel, dat de populariteit der doolhoven gedurende meer dan twee eeuwen in Amsterdam zou waarborgen. Dit toevoegsel was de beelden-galerij, en het is dáárvan dat de eer misschien toekomt aan den man dien Wagenaar den roem geeft van de uitvinder der doolhoven te zijn, aan DAVID LINGELBACH.

(Wordt vervolgd).

DE PLAATSNIJDER EN LANDMETER
 CORNELIS FLORISSEN VAN BERCKENRODE
 EN ZIJN FAMILIE,

DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZ.

INDIEN men datgene bestudeert, wat in verband staat met de vraag wie de etser is van de zeldzame afbeelding der twee fonteinen van het Amsterdamsche doolhof, waarvan in dit tijdschrift den belangstellende een reproductie wordt aangeboden, ligt de opmerking voor de hand, dat velen van hen, die zich hebben neergezet tot het bijeenbrengen van gegevens voor de geschiedenis der Nederlandsche graveerkunst, ons een doolhof hebben gesticht, dat met het van ouds beroemde Amsterdamsche, gerust kan wedijveren. Brengt men hulde aan VINCENT PEYLDERS, JONAS BARGOIS en de LINGELBACHEN, men onthoude die hulde niet aan KRAMM, BODEL NIJENHUIS e. a. Het is een hoogst moeilijke zaak in het kunsthistorische doolhof door hen opgericht, den weg te vinden en dikwijls doet men verstandig het links te laten liggen. Gaan we 't echter voor ditmaal een oogenblik binnen.

De prent is gemerkt: C. FLORIS F(ECIT); KRAMM, de eenige die van de prent melding maakt, bespreekt haar in het aanhangsel van zijn lijvig werk (bl. 54,) en schrijft daar toe aan CORNELIS FLORIS DE JONGE. Reeds hier brengt hij ons in een doodlopend laantje.

Hij heeft toch met dezen CORNELIS FLORIS DE IONGE ¹⁾ den broeder van den beroemden Antwerpschen schilder FRANS FLORIS op het oog. Behoeft het nog betoog voor hem die in de prentstudie geen vreemdeling is, dat deze prent niet het werk is van dien Antwerpschen bouwmeester, den vader van het Antwerpsche stadhuis en het huis der Oosterlingen aldaar. Al zijn van de hand des bouwmeesters geornamenteerde beginletters in de Liggere der Antwerpsche St. Lucasgilde te vinden, al treft men nu en dan ornamenten aan, die naar zijne inventie, misschien door hem zelven, misschien door anderen zijn in prent gebracht, reeds het feit dat de bouwmeester in 1514 ²⁾ werd geboren, is voldoende, om de gelijk-luidendheid van den naam spoedig over het hoofd te zien, en ons door deze niet van de wijs te laten brengen. De man tot wien wij ons hebben te wenden is een Noord-Nederlander, naar mij voorkomt van onvervalschten bloede; hij behoort tot een bekende plaatsnijders-familie uit het begin der 17^e eeuw, en draagt gewoonlijk den naam van

CORNELIS FLORISSEN VAN BERCKENRODE.

Ook bij KRAMM wordt deze, zij 't ook zonder verband met onze prent, vermeld; hij weet echter niets bijzonders van hem meê te deelen, maar verwijst naar de »zoo belangrijke verhandeling» van Mr. J. T. Bodel Nyenhuis. De bedoelde verhandeling werd den 30sten Januari 1845, „in de vergadering der Tweede Klasse des Kon. Nederl. Instituuts» voorgelezen en bevat voor hem, die ze er uit weet op te diepen, werkelijk enkele belangrijke mededeelingen. Zij verscheen later in druk en draagt tot titel: »Over de Nederlandsche Landmeters en Kaartgraveurs Floris Balthasar en zijne drie zonen: onbekend aan de levensbeschrijvers.»

Over CORNELIS FLORISSEN, een der drie bedoelde zonen, zijn de mededeeling van Mr. Bodel Nyenhuis niet juist gelukkig. Behalve de vermelding van twee naar zijne opmeting en teekening gemaakte kaarten van 1629, komen die mededeelingen op het volgende neer:

- 1°. Er is reden CORNELIS FLORISSEN voor den *oudste* der zonen van den landmeester en goudsmid Floris Balthasar te houden.
- 2°. Hij kan geboren zijn omstreeks 1590.
- 3°. Hij werd misschien als *Cornelius Florentii Leydensis* op 15 April 1603 te Leiden als student ingeschreven en studeerde misschien onder Ludolf van Ceulen of Snellius.
- 4°. Hij trouwde te Delft met Catalina Aelbrecht den 10 Februari 1613.
- 5°. Het is niet zeker of hij zelf gegraveerd heeft.

Deze onderstellingen en mededeelingen, waarvan de voorlaatste waarschijnlijk uit het

¹⁾ PASSAVANT. *Le peintre graveur* III p. 105 vermeldt eenige prenten die hij aan *dezen* Cornelis Floris toeschrijft. Van de door hem en ook door Kramm vermelde „grotesken» bestaat een tweede deel, waarvan de titel luidt:

Veelderley nieuwe inuentien van antycksche sepultueren diemen nou zeer gebruykende is met noch zeer fraeye grootissen en compertimente zeer bequaeme voer beeltsniders antycksniders schilders en alle constenaers gedrukt by my Ieronymus Cock 1557 C. Floris invent. Libro secundo cum gratia et privilegio. Ik vond dit tweede deel in het, aan ornament-prenten zeer rijke, Kopenhaagsche kabinet.

²⁾ Zie v. D. BRANDEN. *Geschiedenis der Antwerpsche schilderschool* p. 174. Passavant stelt 1518 als zijn geboortjaar

archief te Delft is opgespoord, maar daarin, naar 't schijnt, niet terug kan gevonden worden, zijn geheel in tegenspraak met datgene, wat de door mij geraadpleegde officieele bronnen ons doen weten.

In de kerkelijke huwelijxproclamatien van Amsterdam vond ik namelijk den ondertrouw van Cornelis Florissen van Berckenrode aldus vermeld:

6 September 1630.

Compareerden voor Commissarissen Cornelis Florissen van Berckerode van Delft, out 22 jaer, geen ouders hebbende, geassisteert met Balthazar Florisz zijn broeder, woonende op de egelentiersgracht, plaatsnyder, en Susanna Florijn Anthonis van A(msterdam) geassisteert met Anthonis Florijn haer vaeder, wonende in de verwerij.

Cornelis Florisz van Berckenrode

SUSSANNA FLORIJN.

De geboden syn in de france Kercke sonder verhinderinge gegaen.

In het trouwboek van de fransche gemeente staat de voltrekking van het huwelijk aldus aangeteekend:

1 d'Octobre Cornelis Floris de Berœde et Susanne Florin,
terwijl de bijvoeging der woorden „*au flamen*” ons doet weten, dat de inzegening in het hollandsch heeft plaats gehad.

Wij leeren uit het bovenstaande, dat CORNELIS FLORISSEN VAN BERCKENRODE geboren werd te Delft in 1607 of 1608. Wij zien dat hij in 1630 te Amsterdam op de Egelantiersgracht woonde, dat hij 1 October van dat jaar is getrouwd met Susanne Florin, en dat hij zeer zeker de kunst van plaatsnijden beoefend heeft. Des heeren Bodel Nijenhuis mededeelingen zijn daarmede voor goed, dunkt mij, weerlegt; alleen de opmerking dat Cornelis de *oudste* zoon van Floris Baltesers zou geweest zijn, verdient nog bespreking. Wenden wij ons daartoe een oogenblik tot dien vader en zijne andere zonen.

Ook omtrent den vader deelt de heer Bodel, behalve een opgave van zijne kaarten en historieprenten, het een en ander mede; zijn geboortejaar is hem echter onbekend gebleven en ook de vraag welke zijn geboorteplaats is, wordt niet beantwoord. Wat zijn huwelijk betreft is hij gelukkiger; op bl. 2 en 3 van de verhandeling wordt medegedeeld dat FLORIS BALTHAZAR, die als goudsmid, plaatsnijder en landmeter voorkomt, in Februarij 1589 te Delft in het huwelijk trad met Dircktgen Zijmons van Overvest.¹⁾

Floris Baltesers heeft zijn Dircktgen spoedig verloren en vergeten. Immers reeds

¹⁾ Mr. J. Soutendam, oud-archivaris van Delft, bevestigt mij de juistheid dezer mededeeling en meldt mij dat dit huwelijk den 10 Februari 1589 werd voltrokken. Floris Baltesers is *driemaal* getrouwd, want in de Resolutien der Staten Generaal vindt men op 6 Febr. 1617, volgens mij verstrekte inlichting van den heer A. Bredius, geboekt:

Aan Heyltgen Gerrits, weduwe van wijlen Floris Balthazar de somme van 30 £ die haar zijn toegeleit voor zeecker Caerte van Rijnlandt affgemeten ende gemaect bij den voors: Balthazar saliger ende aan hare Ho: Mo: gepresenteert.

Bodel heeft deze resolutie gekend (zie bl. 24 zijner verhandeling) maar verzwijgt den naam der weduwe.

op 31 Augustus 1590 werd door commissarissen van huwelijkszaken te Amsterdam, de ondertrouw ingeschreven van:

Floris Balthasars van Delft, goutsmit OUDT OMTRENT XXVIJ JAREN wonende tot Delft, hem opleggende sijne geboden aldaar mede te laten doen en daervan betooch in te brengen ter eenre ende Anna Thomas Claesdr. van Gorch(om) oudt omtrent XXI jaren wonen(de) inde warmoestrate in den gulden sleutel, geassisteert met Willem van den Bossche en dierc van Ganderheyden haer susterl(ingen) ter andere zijde.

ff Balthasar

ANNEKEN THOMAS.

In 1591 werd aan Floris Baltesers te Delft een zoon geboren, die niet, zooals men volgens de mededeelingen van den heer Bodel zou vermoeden, den naam van Cornelis maar dien van Balthasar ontving. Dit blijkt uit de volgende kerkelijke huwlijks-proclamatie te Amsterdam, waaruit men behalve het jaar van geboorte en dat van zijn huwelijk nog te weten komt, dat Balthasar Floris in 1622 reeds drie jaar te Amsterdam in de Reestraat woonde, welke bijzonderheden tot nog toe onbekend waren.

Ziehier den letterlijken tekst:

Den 23 Julij 1622.

Balthasar Floris van Delft, plaetsnijder, oudt 31 jaeren, geen ouders hebben(de) woonen(de) 3 a(nn)is in de reedestraet en Adriaentgen Cornelis¹⁾ van Rotter(dam) wed(uwe) van Leenaert Francks: de Coster Jan Jacobs verclaert dat haer man In Indien gestorven is, woon(ende) 3 a(nn)is int Romenijstraetien en verclaerde 11 maenden wed(uwe) te zijn geweest.

*Balthasar Floris
J. Z. Cantmeester*

ADRIANA CORNELIS.

Deze Balthasar Floris, hij noemt zich later ook van Berkenrode, dien we reeds hierboven ter loops hebben genoemd als getuige bij het huwelijk van zijn 16 of 17 jaar jongeren broeder Cornelis, is de meest beroemde van zijne familie geworden. Aan hem dankt de stad Amsterdam het meesterwerk van graveerkunst dat het mogelijk maakt den geheelen toestand der stad in de 17^e eeuw in alle bijzonderheden voor onze oogen te doen herleven. Zijn werk dat uit een aantal kaarten en historieprenten bestaat is nog meer dan dat van zijn vader een afzonderlijke studie waard.

Dat van den vader vindt men beschreven in MEIJER's *Allgemeines Künstler Lexicon* in voce Balteser ²⁾. Ik kan daarbij nog voegen dat de hellebardier, waarvan bij Meijer sprake is, op het prentenkabinet te Amsterdam berust. Deze prent, die-de gebreken heeft

¹⁾ Bodel t. a. p. bl. 51 heeft haar in de Notulen van de Raad van State van 1647 aangetroffen onder den naam van *Adriana van Schagen*.

²⁾ Van Meyer No. 2. „Boeren door soldaten in een dorp overvallen” zag ik te Brunswijk een staat met adres van C. J. Visscher.

welke gewoonlijk het graveerwerk van goudsmeden aankleven, is gemerkt: F. B. A^o 1597. NAGLER ¹⁾ heeft haar aan een Duitschen goudsmid toegeschreven. Niemand zal dit met hem eens zijn als men weet dat het twee regelig onderschrift, dat hem onbekend bleef, aldus luidt:

Des Landts Weluaert Moet sijn Bewae(r)t Door Desen die an
Elcken Cant Voor T uaderlandt Haer trou Bewijzen — C(um) P(rivilegio).

Een nog geheel onbeschreven prentje van Floris Baltasers, dat in de manier der Wierixen is gegraveerd, zij hier tevens vermeld:

PORTRET VAN EEN EDELMAN (OLFERT FUCHS?)

h. 130. br. 97.

Borstbeeld van een man in de kracht van het leven, met knevel en kinbaard, het lichaam naar links, het gelaat naar voren gewend. Om den hals draagt hij een breeden geplooiden kraag. Zijn wambuis is met borduurwerk versierd en gesloten door een rij ronde knoopjes. Ter rechterzijde naast het hoofd een familie-wapen (kruithoorn vergezeld van zes leliën). Het ovaal om het portret bevat geen omschrift, al schijnt het daarvoor bestemd. In de vier hoeken is tusschen loofwerk een jacht voorgesteld; van boven links een haas, rechts een hert, beiden dóór een hond achtervolgd; van onderen rechts een wild zwijn door een hond gevolgd, links een jager in 16e eeuwse kleeding, het geweer over den schouder en vergezeld van een drietal honden. Onder het ovaal:

*Redditur artificis spectandus imagine dextrae;
phidiaca Olphardus fucius in tabula.*

In den achtergrond rechts ter hoogte van den schouder gemerkt: F B.

Wij keeren tot CORNELIS FLORISSEN en zijne prent van het Doolhof terug, na nog eerst de mededeelingen van Bodel, betreffende den tweeden zoon van Floris Baltasers: FRANS FLORIS te hebben aangevuld, met de vermelding dat deze, blijkens een door hem geteekende „Affteyckening hoe den Coninck van Java Mayor onderleyt heeft d' stadt Batavia te vermeesteren,” in 1629 „Gezwooren landmeter der stad Batavia” was. ²⁾ Er blijkt uit de aanteekening op deze kaart voldoende dat deze Frans Floris wel degelijk, evenals zijne broeders, den toenaam *van Berckenrode* voerde, hetgeen Bodel gemeend heeft te mogen ontkennen.

¹⁾ NAGLER's *Monogramisten*, No. 1928.

²⁾ Cf. een artikel, met lithographische reproductie der teekening van Frans Floris van Berckenrode, door P. A. Leupe, in de *Bijdragen voor Taal- Land- en Volkenkunde van Indië* N. Reeks II 305 vgl. De teekening berust in het Oud Koloniaal Archief te 's Gravenhage. Fred. Muller vergist zich als hij in zijn *Katalogus van Historieprenten*, naar aanleiding van het artikel van Leupe, meêdeelt dat er nog een tweede kaart van Batavia bestaat, die door Frans Floris van Berckenrode is gegraveerd. Leupe zegt dat aan *Hessel Gerrits* is opgedragen een dergelijke kaart te graveeren. In 1640 was Frans Floris weder in Holland. (*Archief voor Kunstgeschiedenis*, III, bl. 85.)

Het aantal prenten van CORNELIS FLORISSEN VAN BERCKENRODE is uitermate gering, wat terecht verwondering wekt, als men bedenkt, dat hij bij zijn ondertrouw bepaald verklaart het vak van *plaatsnyder* uit te oefenen. Behalve de prent van het doolhof zijn nog slechts twee¹⁾ kaarten aan te wijzen, waaraan de naam van Cornelis Florissen is verbonden.

De eerste is een kaart van de „belegheinghe der stad 's Hertogenbossche” de tweede een „nieuwe perfecte Kaerte van d'Yselstroom, met een gedeelte van de Veluwe waer in curieus naer de mate verthoont wert den inval van Graef Hendrick van Berg.”²⁾ Of CORNELIS FLORISSEN deze kaarten zelf gegraveerd heeft, is aan twijfel onderhevig. Op beiden vindt men slechts vermeld, dat hij ze gemeten en geteekend heeft. De kaart van „d'Yselstroom” komt mij voor eerder van de hand van Claes Visscher te zijn, bij wien zij is uitgegeven; de andere kaart, die met een zeer fraai, met beelden van Minerva en Mars prijkend, cartouche is versierd, is fraai geëst, maar biedt geen genoegzame overeenkomst aan met de prent van het doolhof, om in dezen te beslissen; zij verscheen bij Judocus Hondius.

Indien zij, die de prenten menigmaal in *rare, fort rare, très rare, extrêmement rare, infiniment rare, presque unique* en *unique* onderscheiden, de afbeelding van de fonteinen van het doolhof moesten beschrijven, zij zouden zeker niet aarzelen de laatste hoedanigheid op deze prent toe te passen. Een tweede exemplaar is dan ook niet bekend.³⁾

Reeds uit het artikel⁴⁾ van den heer D. C. MEYER JR., heeft men kunnen zien, dat de prent na 1614 is verschenen. Nu wij weten, dat het geboortjaar van Cornelis Florissen in 1607 of 1608 moet worden gesteld, is het duidelijk, dat de ets van niet vroeger dan 1622 kan dagteekenen; niemand toch zal meenen, dat die prent het werk is van een knaap jonger dan vijftien jaar. Dat zij van voor 1629 dagteekent, meen ik evenzeer te kunnen aantonen. Immers uit het opschrift:

Mr. Jonas Bargois le fontenier du defun
MONSINGNVER LE PRYNCE DE CONTY
Il a fait ces deus Fontaines icy dans
le Jardyn de defun Seant peldres quy fait la
Coin de Praince graf e le loiers on y vend de
Bon Vijn e la Biere EN AMSTELDAM il a plusiurs
Beauw Secreets pour les Amateurs

blijkt m.i. voldoende dat Jonas Bargois, toen de prent gemaakt werd nog in leven was. Zijn dood had plaats in November 1629. Dit bleek mij uit het begravenisboek van de Walen kerk te Amsterdam, waarin ik vond aangeteekend:

¹⁾ Muller noemt er in zijn Catalogus van historieprenten *drie*, maar hij beschrijft tweemaal dezelfde kaart; eerst onder No. 1610 daarna onder No. 1621.

²⁾ MULLER *Catalogus van historieprenten* No. 1610 en 1639.

³⁾ De prent is breed 402 en hoog 311 mm.

⁴⁾ Vgl. bl. 30 van dit tijdschrift.

16 November 1629 Is begraven Jonas
Bergoys oudt 46 jaer
wonende int doolhoff
laet 1 kindt na. f 8.—

Het begravenis-boek van de Walen-kerk te Amsterdam bevat voor ons echter een nog belangrijker bericht; zooals wij zagen was de twee-en-twintigjarige Cornelis Florissen den 1^{en}. October 1630 met Susanne Florin gehuwd. Niet lang zouden zij door den echt verbonden blijven. In het laatst van 1635 het jaar waarin, volgens Wagenaar, 1) meer dan 8000 menschen te Amsterdam aan de pest stierven, trof de famielje Florin slag op slag.

Men vindt daarvan aldus in het genoemde begravenis-register melding gemaakt:

8 Novemb. 1635. Is begraven *Jacquomine Florin* oudt 14 jaeren in de
verwerye f 8.—
26 Nov. 1635. Is begraven *Gillebert Florin* oudt 24 jaeren in de verwerye
sonder kinderen f 8.—
dito. . . Is begraven *Cornelis Florissen* in de Calverstraet f 8.—
8 Dec. 1635. Is begraven *Susanna Floryn* oudt 30 jaer sonder kinderen
in de verwerye f 8.—

Men ziet in één maand werden vier personen der famielje Florin door den dood weggerukt. Tot deze vier behoorde Cornelis Florissen, die toen in de Kalverstraat woonde en eerst 27 of 28 jaar oud was. Zijne vrouw, die, zooals nu blijkt, een paar jaar ouder was dan hij, volgde hem twaalf dagen later in het graf. Zij liet geene kinderen na, en schijnt bij haar vader²⁾ in de verwerye, dat is in de buurt van de Raamgracht, gestorven te zijn.

1) Beschrijving van Amsterdam. II. 531.

2) Deze, Antony Florin, stierf blijkens het begravenisboek eerst in Augustus 1646: 24 Augustus 1646 Is begraven Antony Floryn sonder kinderen in de verwerye f 10.13.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS
VAN DE
AMSTERDAMSCH E POTTEN- EN PLATEELBAKKERIJEN,
DOOR
MR. N. DE ROEVER.

I^e. DEEL.

*Oudste berichten. — De Pottenbakkerswijk binnen de muren der stad. — Verwijzing der
Pot-ovens buiten de stad. — De nieuwe Pottenbakkerswijken. —
De eerste Plateelbakkers.*

ET behoeft geen betoog, dat de ontwikkelingsgang der menscheid aan geene bepaalde plaats gebonden is, zoodat achtereenvolgens de vruchtbare Nijloevers, de bergen van Hellas en de zeven heuvelen van Rome de helden op het gebied van den vooruitgang zagen geboren worden. Evenmin zijn de godinnen van kunst en industrie bedeed met eene groote mate van bestendigheid of voorliefde voor de plaats, waar ze geboren of gevestigd zijn. Veeleer zijn zij het liefste dáár, waar men den besten sier maakt, waar rijkdom en welvaart hand aan hand gaan, waar het geestelijk en maatschappelijk leven het hoogste stadium van bloei heeft bereikt.

Waren in de middeleeuwen de steden van Vlaanderen niet beroemd om hare aan de kunst verwante industriën, wier producten alle markten van Europa vervulden, en stroomden gouds van heinde en verdeden samenvloeien in de schatkist van den vlaamschen leeuw? En nog, in weerwil van zoovele eeuwen, die er liggen tusschen dit tijdperk en het onze, is de goede naam, die

zij zich mochten verwerven, niet weggestorven; nog dwingt alles wat daarover van lieverlede aan 't licht is gebracht, ons bewondering af voor den krachtigen vlaamschen stam der middeleeuwen en der renaissance, den standaardheffer van de vrijheidsbeginselen, den stam, waaraan onze XVIe en XVIIe eeuwen op 't gebied van kunst en nijverheid — om van ander gebied niet te gewagen — zooveel zijn verplicht. Wat zijn die steden thans? Waar vindt men de straten, die nu als voor eeuwen te eng blijken, om de volksdrommen te bevatten, die zich spoeden naar werkplaatsen en weefgetouwen? Wat was het schilderachtige Brugge, of het vrijheidlievende Gend, wat waren Leuven, Mechelen en zoovele andere thans kleine steden langen tijd anders dan belgische „villes mortes”, die bezocht werden omdat ze bijkans levend gestoffeerde musea van oudheden waren, waarin eerst de stoom weder nieuwe levenskracht vermocht te wekken? De bloeiende fabrieken kwamen van lieverlede in verval, de inheemsche kunsten stierven uit, meesters en werklieden verhuisden in dagen van woeling en strijd, vertrokken naar 't Noorden, d'ou vient la lumière, om daar in de schaduw van den weligen oranjestam datgene te zoeken, wat ze evenzeer als de vrijheid van denken in 't vaderland moesten missen: bestellingen en loon.

Maar ook hier lieten de godinnen van nijverheid en kunst zich geen standvastigen tempel bouwen. Veranderlijkheid is een kenmerk van haren geest, en toen de pruiken-tijd in aantocht was, had de eene zoowel als de andere reeds elders hare tenten opgeslagen. Toch bleven er nog lang daarna genoeg sporen van haren eertijds machtigen eeredienst over. Onze voorouders uit de XVIIIe eeuw waren er echter de menschen niet naar om smeulende vonken tot een helder vuur aantebazen, indien die vonken niet in den politieken haard waren blijven liggen. Ze gaven zich nauwelijks de moeite om opteteekenen, wat voor de kennis der toen bestaande of bestaan hebbende industriën belangrijk, onmisbaar was, zoozeer waren hunne grillige hoofden vervuld met den politieken kruier of den patriotschen babbelaar, met de droombeelden van vrijheid, gelijkheid en broederschap.

Daaraan is het toe te schrijven, dat wij bijna alles wat we daaromtrent willen weten — en 't zal voorloopig wel onvolledig blijven — uit het archievenstof moeten opdelven. Daaraan moet men het wijten, wanneer men groote oogen ziet opzetten, als men vertelt, bewijst, dat een tak van nijverheid, wier voorbrengselen we nu eenmaal onder den naam van de een of andere stad kennen, ook elders ijverige beoefenaars vond en bloeide. Wel heeft men gehoord van Utrechtsch trijp (velours d'Utrecht), van Delftsche wandtapijten of aardewerken, van Leidsche lakens, van Goudsche pijpen, en — willen we het buiten de grens van ons vaderland zoeken — van Venetiaansche glazen, maar weinige Amsterdammers hebben er ooit aan gedacht, dat er onder al die producten van voorvaderlijke nijverheid een groot deel geschuild heeft, dat in hunne eigene geboortestad, door Amsterdamsche kunstenaars en Amsterdamsche industriëlen werd vervaardigd. Toch is het een feit, dat in den bloeitijd van Amsterdam binnen hare telkens verengde vesten alle takken van nijverheid, waarvan ik zoo even sprak, zetelden en werk gaven aan eene groote schaar van bekwame welvarende handwerkslieden. Binnen Amstels muren zoude ge op die wijze Utrecht en

Delft en Leiden en Gouda ¹⁾ en Venetië, ja, weet ik welke steden niet al meer, vertegenwoordigd hebben gevonden. Toen waren er kooplieden genoeg om die goederen te verzenden, te verhandelen, maar wat meer zegt er leefde toen eene burgerij, die er prijs op stelde huis en haard te sieren met produkten, van eigen, vaderlandsche kunst. Viel een voorwerp van buitenlandsch fabrikaat in den smaak, dan wist men den vreemdeling de kunst om het te vervaardigen af te kijken, of men noodde hem over de grenzen en stelde hem in de gelegenheid zijn industrie hier te lande uitte oefenen. Lands- en Stads-bestuur gingen daarin op onbekrompen wijze voor. Zij gaven rentelooze voorschotten en vrijdom van belastingen, zij lokten verdienstelijke vreemdelingen herwaarts en begiftigden hen met het burgerrecht of gaven hun huisvesting op stadskosten. De Magistraat zag de hieraan ten koste gelegde sommen met woeker beloond in de toenemende welvaart der burgerij.

Wie zich de moeite wil geven bergen oude boeken en papieren te doorsnuffelen zal het bewijs vinden voor wat ik hier beweerde, en belangrijke fabrieken, thans in vergetelheid begraven, aan die vergetelheid kunnen ontrukken.

Ieder die U, waarde lezer! een schoon stuk aardewerk zal laten zien, zal u daarbij tegelijk vertellen, dat het een product van Delftsche nijverheid is, ofschoon er geen geringe kans bestaat, dat het voorwerp Delft nooit heeft gezien. Immers, in vele steden van ons land waren plateelbakkerijen, en in Amsterdam moeten er een menigte hebben bestaan. Te Delft vond men echter het grootste aantal. Of nu al de delftsche fabrikanten juist de schoonste waren hebben geleverd, acht ik nog niet bewezen. Wanneer producten als aardewerk, die de breekbaarheid in hun nadeel hebben, een hooge vlucht nemen en veel worden verkocht, dan mag men, geloof ik, daaruit afleiden, dat ze bijzonder goedkoop zijn geweest en dat de kunstvaardigheid bij de bewerking wel wat te wenschen zal hebben overgelaten.

Alle delftsche plateelen zouden thans zeker niet in den smaak vallen, want uit den aard der zaak werkten de meeste fabrikanten voor den geringen man, die 't uit het Oosten aangevoerde porcelein niet kon betalen, en slechts weinige fabrieken zullen, als de thans algemeen bekende fabriek van den Heer THOOF, alleen artikelen hebben afgeleverd, die in de woningen der aanzienlijken het porcelein vervangen konden, of eene vergelijking daarmede doorstaan.

Maar, hoe dit zij, Delft geeft nu eenmaal zijn naam aan al het blauwe aardewerk, dat oorspronkelijk naar het voorbeeld van het oostersche blauw gemaakt, langzamerhand een eigen nationaal karakter heeft gekregen.

¹⁾ In verschillende gedeelten van de Jordaan hebben pijpenbranderijen bestaan, waarvan wij het aandenken bewaard vinden in een viertal „Pijpenbrandersgangen”. Uit de huwelijksintekenboeken teekende ik een aantal „toebaks-pypen-maeckers” op, en bij 't wegruimen van een der bolwerken bij de Zaagpoort in 1871 heb ik fragmenten van gewerkte pijpjes gevonden, waarvan sommigen 't Stads wapen: de drie kruizen droegen. De beroemde Amsterdamsche glasblazerijen hoop ik later in een artikel te behandelen.

Ieder Hollander weet, dat de heer HENRY HAVARD zich ten opzichte van de geschiedenis der Delftsche plateelbakkers zeer verdienstelijk heeft gemaakt. Hadden wij Hollanders op 't punt van kunsthistorie — om van andere punten te zwijgen — meer eergevoel, dan zouden we met schaamte erkennen, dat weer een vreemdeling deze belangrijke bladzijde van 't boek onzer nationale grootheid het eerst heeft opgeslagen, en we zouden ons beijveren te verzamelen en aan 't licht te brengen wat de tijd nog heeft gespaard. Maar we leggen er ons over 't algemeen rustig bij neder, en verheugen er ons over, dat HAVARD in 't fransch schreef en onder die vreemde vlag de Delftsche plateelbakkers in alle bibliotheken van kunstkenners en kunstliefhebbers binnenloodste.

Wie heeft een poging gedaan om de nevelen te doorboren, die de geschiedenis van de Leidsche laken- of van de Utrechtsche trypfabrieken bedekken? Zou dat minder der moeite waard zijn? Of zijn de bronnen verdwenen?

Er is hier te lande weinig, te weinig belangstelling in hetgeen de geschiedenis van kunst en industrie aanbelangt. Wat HAVARD vond, had ieder onzer landgenooten kunnen vinden. Wie weet of hij wien het hollandsch moedertaal is zelfs niet nog meer had kunnen opsporen, wat HAVARD onvermijdelijk over 't hoofd moest zien. Wie slechts aan 't werk gaat kan bijna zeker zijn van belangrijke resultaten, al dient hem niet altijd het geluk, als het HAVARD diende.

De vruchten van een onderzoek naar Amsterdamsche plateelbakkerijen wil ik hier mededeelen. Ze zijn geenszins onbelangrijk in mijn oog.

De Heer HAVARD had het geluk in het Delftsche archief stukken te vinden, waaruit hij de merken van verschillende bakkerijen kon overnemen. Zoo rijk als het delftsche is het amsterdamsche archief helaas niet. Vormden de potten- en pannen-verkoopers met de glasverkoopers hier ter stede een sedert 1676 van de tinnegieters afgescheiden gild, de pottenplateel- en steentjesbakkers kenden het afzonderlijk gilde-verband niet, en het zal daarom vrij moeilijk zijn om de merken van de amsterdamsche plateelbakkers te leeren kennen.

De reden hiervan is niet ver te zoeken.

Te Delft vormden de plateelbakkers wel evenmin een afzonderlijk gild, doch de stedelijke overheid controleerde de merken van de fabrieken, omdat de minder bekende fabrikanten zich niet schijnen ontzien te hebben om de merken, die het meeste aftrek vonden, na te maken. De merken werden dus door de plateelbakkers gedeponereerd en door de overheid geregistreerd. In Amsterdam schijnt dit niet noodig te zijn geweest, of laat ik liever zeggen, dat ik er niets van ontdekt heb, want we zullen toch wel niet mogen aannemen, dat de goede trouw, met spreekwoordelijke overdrijving hollandsche trouw genoemd, te Delft minder werd geëerbiedigd dan te Amsterdam. Nu we niet zoo gelukkig zijn geweest als de heer HAVARD om de geregistreerde merken te vinden, blijft ons één redmiddel over, en dat is, de namen der fabrikanten zorgvuldig op te schrijven en te hopen, dat we later hunne initialen in de merken terug vinden, of, wanneer we de namen der fabrieken hebben opgespoord, dat we te eeniger tijd berichten omtrent hunne aardewerken in handen krijgen.

Maar, vraagt ge, zoo de plateelbakkers tot een der gilden behoord hebben — en dit moet men toch aannemen — bestaat dan niet de kans, dat ge in het archief van dit gild, althans een spoor van de fabrikanten of van hunne merken ontdekt?

Ik moet erkennen, dat die kans zou bestaan, en ik zou er haast durven borg voor blijven, dat hier te vinden was, wat we begeerden, indien het slechts mogelijk ware om die archieven te raadplegen. De gildestukken van potten- en plateelbakkers hebben eens berust in de archiefkisten van het St. Lucas-gild, waarvan het gemis maar al te vaak door den kunst-historicus wordt gevoeld en betreurd.

Onze plateelbakkers moeten wij dus onder de broeders van het St. Lucas-gilde zoeken. Mogen we hierin het bewijs zien, dat oudtijds het handwerk van potten en plateelen bakken naast de kunsten stond aangeschreven, of hebben we hier eenvoudig te denken aan eene bijna willekeurige, althans op vrij oppervlakkige beweegredenen steunende indeeling door den magistraat? Ik aarzel op deze vraag een beslissend antwoord te geven. Slaan we een blik op oude schilderijen, waarop maaltijden zijn afgebeeld, en waarop men, gelijk b. v. op het ten stadhuize bewaarde schuttersstuk van CORNELIS ANTHONISZ., de schutters uit het midden der XVIe eeuw zich zien bedienen van platen rood gebakken aardewerk, daar waar hunne kleinkinderen borden van tin, en wij borden van porcelein zouden bezigen, dan voorzeker krijgt men geen hoog denkbeeld van de kunstvaardigheid dier St. Lucas-broeders. Maar wanneer wij zoo vele kruikjes en kannetjes zien, met het Amsterdamsche wapen prijken, waaraan men aanstonds bemerkt, dat de werkman, die ze draaide en versierde, gevoel voor vorm en ornament moet hebben gehad, dan matigen wij ons harde oordeel en erkennen, dat ze toch zoo onwaardig niet moeten zijn geweest, om naast schilders en beeldhouwers, figuursnijders en glasschrijvers, naast borduurwerkers, tapitsiers en andere kunstenaars in het gilde der kunst plaats te nemen.

Toch valt er iets te zeggen voor de meening, dat de regeering van oppervlakkige overwegingen uitging, toen zij den potten- en plateelbakkers St. Lucas tot patroon gaf. Immers onder 't gilde van den kunstvaardigen evangelist werden allen beschreven, die zich „geneerden,” gelijk het heette, „mit penceel of verwe.” De pottenbakker, die vernis op zijn producten streek, of verf op de gevormde klei bracht, voldeed dus, hoe primitief zijne kunstvaardigheid ook geweest moge zijn, en hoezeer dit „zich geneeren met penceel of verwe” in geen deele de hoofdzaak van zijn handwerk was, aan de voorwaarde, die de overheid voor een gilde van St. Lucas stelde. Op gelijke wijze waren oorspronkelijk allen, die den hamer voerden onder 't St. Eloyen-gilde, allen wier werk het was te dragen onder St. Joosten gilde gegroepeerd. Zulk naief systematiseeren is in de middeleeuwen geenszins ongewoon.

Wellicht vraagt iemand, die zich den oudsten gildebrief van St. Lucas te binnen brengt, op welke gronden ik de pottenbakkers het schild van dien evangelist liet volgen; waar de bewijzen zijn voor mijn betoog, dat zij geacht werden „penceel of verwe” te gebruiken? Noch pottenbakkers, noch plateelbakkers worden in de keur van 20 Juli 1597 bij name genoemd. Ik moet dit inderdaad toestemmen; in den aanhef somt de keur alleen op schil-

ders en glazenmakers, beeld- en figuur- d. i. plaatsnijders, borduurwerkers en tapissierwerkers, maar vóór zij spreekt van „alle andere ambachten zich met penceel of verwe generende” — waaruit men alzoó mag opmaken, dat de keur niet limitatief maar enunciatief sprak — noemt zij nog het ambacht der *leij-werkers*. Het is duidelijk, dat we bij dit woord *leij-werkers* niet te denken hebben aan leidekkers of leisnijders, die in de gilden-groep van de metselaars tehuis behoorden. We moeten dus naar een andere, oudere beteekenis van dit „leij” zoeken. We zouden echter het zoeken niet spoedig kunnen laten varen, als niet een paar keuren van lateren datum een juistere lezing van dit woord hadden aan de hand gedaan. De ampliatie-keur op genoemden St. Lucas-gildebrief, welke den 14 Januari 1621 werd afgegeven, en waaruit — ik kan het hier als nader bewijs voor het bloote enunciatieve van dien ouden gildebrief bijbrengen — nog blijkt, dat de compasmakers, de koffer-makers en gedeeltelijk ook de boekverkoopers en boekbinders tot het gilde der kunst behoorden, noemt *glaij-werkers*, terwijl de brandkeur van 1597 (Keurboek H blz. 107) waar zij in art. 26 bepaalt, dat geen „pottebackers, estrickbackers, *geleijbackers*, noch plateelbakkers” hun beroep binnen de stadsmuren mochten uitoefenen — (later bij brandkeuren veranderd en afhankelijk gesteld van het verlof van de stedelijke overheid) — ons weder een nieuwen vorm leert kennen, die ons beter den weg wijst.

Leij, *glaij* en *geleij* zijn drie vormen voor één woord, voor één begrip. Trachten wij, vóór we tot de noodzakelijke verklaring van de overige hier genoemde en thans nagenoeg in onbruik geraakte woorden overgaan, de beteekenis van dit woord vast te stellen. Het bekende Etymologicum van KILIAN stelt ons daartoe in staat. Het noemt *gleije* een zelfstandig naamwoord, dat verwant is met het werkwoord *gleijsen* — (twee overoude vormen) — en zegt, dat het een soort van pottenbakkers-aarde beteekent, die na het bakken glimmend of blinkend wordt. *Gleijwerk* is dus een soort van glimmend, gebakken aardewerk, gelijk b. v. — KILIAN haalt zelf het voorbeeld aan — het bekende majolica-aardewerk, dat op Majorca, een der Balearische eilanden werd vervaardigd. In 't oud-duitsch beteekent *Gleije* barnsteen, en in 't algemeen alles wat glinsterend, doorzichtig of doorschijnend is. Daarom meende KILIAN in dit woord den grondvorm voor ons woord *glas* te hebben ontdekt. Van hier tot op het denkbeeld van *glazuur* is de overgang gemakkelijk. We mogen dus vaststellen, dat alle soorten van gebakken aardewerk, die hetzij door 'den aard der kleisoort waaruit ze werden gebakken, hetzij door een later opgebracht vernis of glazuur een blinkend aanzien kregen, oudtijds *gleij-werken* werden genoemd. *Gleijwerkers* waren nu de fabrikanten van zoodanig aardewerk. Zij worden insgelijks onder den naam van *verglaesde-wercx-backers* in sommige boeken van 't Amsterdamsche archief genoemd.

Rest ons de verklaring der overige namen van beroepen, welke kennelijk aan dat der *gleijwerkers* verwant zijn en daarom gezamenlijk in de brandkeur van 1597 genoemd worden.

Het woord *plateelbakker* levert geene moeilijkheden op. Een plateel is een schotel. Zoo sprak men in de zestiende eeuw van tinnen plateelen, die bij 't gewicht werden verkocht. We vinden het in het fransche „plat,” in het engelsche „platter” en in eenige andere

talen van den indo-germaanschen taalstam terug. De plateelbakker was een *gley-werker*, die voornamelijk tafelserviezen en dergelijke artikelen maakte; zijn beroep werd met dezen naam onderscheiden van die ambachten, die alleen hun werk maakten van het bakken van de grovere soorten, als pannen, potten en kruiken.

Estrik-bakkers zijn de makers van onverglaasde vloertegels, die men in Amsterdam „bakken” pleegt te noemen. Het woord *estrik*, dat wel in eenig verband zal staan met *eest* of *est* = oven, is te Amsterdam geheel in onbruik geraakt, maar in andere plaatsen van ons vaderland nog bekend. Men had ze oudtijds in verschillende kleuren met figuren versierd en niet versierd. De eerstgenoemden zouden als modellen voor de tegenwoordig weder in zwang gekomen mozaïek vloertegels goede diensten kunnen doen. Ik heb voor eenigen tijd in de grachten van de ruïne van Brederode eenige oude roode en zwarte nauwelijks 6 vierkante centimeters groote vloertegeltjes gevonden, die onverglaasd waren. De *estrikkakker* staat dus op één lijn met den steen- en den dakpannen-bakker. Schoorsteen-steenen, die men in oude haardsteden van de zestiende eeuw ontdekken kan en die vaak met schoone arabesken en beeldfiguren en-relief zijn versierd, zijn voor 't meerendeel mede niet verglaasd. Men mag de *estrik* niet verwarren met de verglaasde muurtégeltjes, die — te Amsterdam althans — in de wandeling blauwe steentjes werden genoemd. Het zou dunkt mij eigenaardig zijn de oude voorvaderlijke, goed hollandsche benaming van estrikvloeren, weder in te voeren.

De verglaasde tegels of *blauwe steentjes* waren voor de vloerbedekking natuurlijk minder geschikt. Des te beter dienden ze voor muurbedekking. Het was een groote verbetering toen men in plaats van de muren met kalk te bestrijken de witte of blauwe steentjes ging gebruiken. De om hare zindelijkheid beroemde hollandsche huismoeder heeft er steeds eene groote voorliefde voor gevoeld, een voorliefde, die wij te gereeder kunnen deelen, omdat ons kunstgevoel, even als dat van onze voorouders, gestreeld wordt zoowel door de behagelijke kleuren als door de aardige teekening van de „landschappen,” de „soldeniers”, de „kinderspelen”, de „blompotten” en zooveel voorstellingen meer als men op die steentjes zien kan. Het versieren, beschilderen van deze steentjes gaf aan verscheidene schilders, meer bijzonder steentjesschilders genoemd, een middel van bestaan. Er zijn steentjes, die het kenmerk dragen van door ware kunstenaars te zijn beschilderd, ja de grootste schilders rekenden zich daartoe niet te gering. Door de daarop gebrachte glazuur, — email pleegt men het tegenwoordig te noemen — waren zij evenzeer geschikt voor het bekleeden van buitenmuren. Enkele voorbeelden binnen onze goede stad zijn daarvan bekend. Op een dezer komen wij straks terug. Het schijnt, dat men in de XVIIe eeuw niet de bezwaren kende, die tegenwoordig bestaan, tegen het aanhechten op eene duurzame wijze, althans de voorbeelden, waarvan ik zooeven sprak, hebben heugenis van een paar honderd jaren.

Volledigheidshalve hebben we nog eene verklaring te zoeken voor een woord, dat wel is waar in de aangehaalde keuren niet is voorgekomen, maar dat niet onbekend kan blijven

aan ieder, die zich met de geschiedenis van de plateel- of aardewerkbakkerskunst wil bezig houden.

Ik bedoel het woord *betiel* of *petiel*. Uit de huwelijks-inteekenregisters heb ik menigen trouwlustigen betielbakker aangeteekend en ik ontdekte bij het doorsnuffelen van de XVIIe eeuwse overdrachtsregisters van huizen, dat er een Petielbakkersgang heeft bestaan, die op de vroegere Anjeliërsgracht uitkwam. Waar die gang precies gelegen was, weet ik niet, omdat hij, blijkens het register der nummering van Amsterdam, thans dien naam niet meer draagt. Het doet hier voor 't oogenblik ook weinig toe af.

In keuren, noch in woordenboeken vond ik dit woord terug. Mogen wij dan wel aannemen, dat wij hier aan aardewerksbakkerij te denken hebben? Hoevele zaken zijn er niet die eerst in gebakken staat tot 's menschen gebruik dienen?

Vergun mij hier de eigen woorden van een Delftschen plateelbakker uit de eerste helft der XVIIe eeuw aan te halen. Ze zijn ontleend aan een luifelschrift, dat door den Amsterdamschen boekhandelaar en dichter JEROMIMUS SWEERS (geb. 1627, overl. 1696) werd opgeteekend in een boek dat hij „koddige en ernstige opschriften op luiffels, wagens, glazen, uithangborden en andere tafereelen” noemde, doch waaraan hij, wellicht omdat er, zooals hij zelf zeide, wel iets „van de grove roffel en van Sint Anie,” in voorkwam, zijn naam niet wilde verbinden, dat hij althans onder den pseudoniem van JEROEN JEROENSE in 't licht gaf.

Die Delftenaar nu koesterde den alleszins billijken wensch, dat er steeds veel vraag naar zijn fabrikaat zou bestaan. In plaats nu van zijn heil te zoeken in het fabricceeren van minder duurzame artikelen, een huismiddeltje waartoe men in den tegenwoordigen tijd maar al te vaak de toevlucht ziet nemen, beval hij zijnen afnemers aan, om zijne waren zoo spoedig mogelijk stuk te slaan. Hij beloofde hun daarvoor een prijsje in het volgende rijmpje :

Hier bakt men potten en petielen
En 'k prijs hen, die er veel vernielen.

De goede man was kennelijk niet zoo ingenomen met de kinderen zijner kunst als verscheidene letterkundigen het met de papieren kinderen van hunnen geest zijn, schoon ze met zeer nederige voorreden in de wereld worden gezonden. Hoe dit zij, 's mans openhartigheid levert ons het bewijs, dat *petiel* in ieder geval een soort van aardewerk was.

Ik beweer, dat het niets anders was dan *plateel*, dat in den mond des volks verbasterd werd tot *pletiel*, en langs dezen weg versmolt tot *petiel*, dat het in gemakelijkheid van uitspraak van de eerste verbastering wint. Dat *plateel* in het Amsterdamsche taaleigen *pletiel* werd, zag ik bevestigd door een plaats uit het doopboek van de Nieuwe kerk, waar we lezen, dat een kind van den aanstonds te noemen *pletelymaker* VAN DEN ABEELE gedoopt werd op 4 Aug. 1596. Van *petiel* maakte het volk nu weder *betiel*.

Van eene verzachting van de beginletter *p* bij het uitspreken bestaan evenzeer voorbeelden. In HOOFT'S Warenar hooren we RIJCKERT van den *besteybacker* spreken, waar het duidelijk is, dat hij eigenlijk pasteibakker had moeten zeggen. Tevens ligt hierin

een voorbeeld voor de verandering van de letter *a* tot *e*. *Pletiel*, *Petiel*, *Betiel* behooren in de achterbuurten, althans in de spreektaal, thuis. Officiëel zijn die vormen niet erkend.

Mag ik thans uit het bovenstaande een slotsom trekken, dan meen ik, dat onze XVIIe eeuwse voorvaders aan ieder, die een fabriek van de fijnere soorten van verglaasd aardewerk dreef, den naam van *geleybakker* hadden kunnen geven; dat de woorden plateelbakker, steentjesbakker en dergelijke meer aanwijzen, welk soort fijn aardewerk bij voorkeur door onze industrieelen werd gemaakt; dat eindelijk de woorden pottenbakker, steenbakker, pannebakker, enz. wat het eerste betreft in den regel, en wat de beide laatste aangaat steeds te kennen geven, dat deze bakkers fabrikanten waren van kunstelooze voorwerpen van bouwsteen en dakpannen, van potten en kookpannen.

Het is met de kunst van den plateelbakker juist zoo gegaan als met alle andere kunsten, ze is uit geringe ouders geboren. De eerste voortbrengselen lomp en ruw en weinig afgewerkt werden van lieverlede door andere van beteren vorm, van fijnere grondstof en van schooner behandeling vervangen. Het zal natuurlijk van de welvaart der burgerij en van het standpunt van haren schoonheidszin hebben afgehangen of een pottenbakker zich alleen op het vormen en bakken van de betere soorten kon toeleggen. Hij verloor daarom nog juist den naam van pottenbakker niet. Daarom zeiden we zoo even, dat het woord pottenbakker *in den regel* de naam was van iemand, die de gemeene soorten vervaardigde. Soms noemde men pottenbakkerijen, wat eigenlijk plateelbakkerijen waren.

Zelfs nog in de vorige eeuw was dit hier ter stede het geval. Ik zal er u een voorbeeld van geven.

Luisteren wij voor een oogenblik naar de overigens niet zeer aanbevelenswaardige dichterlijke ontboezemingen van DANIEL WILLINK, waar hij in zijn *Amsterdamsche Buitensingel* (1723) de pottenbakkerij aan den Overtoom gedenkt.

Hier vormt uit klay en lijmige aard
De Pottebakker keur van vaten
Ten dienst van tafel, sponde en haart
Of enkel tot sieraad gelaaten.

De regels zijn verre van schoon, maar ze zijn afdoende als bewijs, dat de pottenbakker ook voorwerpen vervaardigde voor de tafel, ja zelfs voorwerpen enkel voor sieraad geschikt.

Niemand zal het evenwel betwisten, dat de oorsprong der plateelbakkerij in de minder aanzienlijke, minder kunstvaardige pottenbakkerij gelegen is.

Geschiedkundigen mogen de geringe beginselen nimmer over 't hoofd zien. Zij zouden zich daarmede den pas afsnijden voor de ontwikkelingsgeschiedenis, waaraan vaak helaas, te weinig aandacht wordt geschonken.

Men veroorlove mij daarom een enkele schrede terug te gaan op de baan der kunst en u, vóór ik u aan de sierlijke, fijn besneden en gefatsoeneerde dochter voorstel, te doen kennis maken met de zooveel minder beschaafde ouders.

Zoo wij al geen berichten omtrent pottenbakkers uit den tijd der Gijsbrechten, uit den Henegouwschen, Beierschen of Bourgondischen tijd kunnen geven, dan wilt ge het, hoop ik, niet aan mij, maar aan de afwezigheid van gelijktijdige stukken wijten. Stellige gegevens beginnen met de eerste helft der XVIe eeuw. Doch ze zijn van dien aard, dat we wel een kleinen sprong terug, tot op 't einde van den Beierschen tijd, durven maken. Een waaghals zou wellicht niet zonder succes in 't begin der XVe eeuw springen. Maar zekerheidshalve moeten we iets voorzichtiger zijn.

Wanneer wij ons Amsterdam binnen zijne eerste steenen ommuring van 1482, binnen Singel en Kloveniersburgwal, voorstellen, dan behoeven we de pottenbakkers-ovens niet in 't hartje der stad te zoeken, in de eerste plaats, omdat de terreinen daar het meest gevraagd, en als gevolg daarvan het meest versnipperd en het duurst waren, en tweedens, omdat het tot de goede zorgen van de overheid behoorde, om het gevaar voor brand in eene houten stad, als Amsterdam toen was, zooveel mogelijk te beperken. We mogen daarom vaststellen, dat zulke ovens naar de buitenzijde der stad, waar 't minder bebouwd en de grond goedkooper was, werden verwezen. Aanstonds vestigen we daarom de aandacht op de burgwallen, en we vinden ons niet teleurgesteld, want wanneer we de Nieuwe Zijds Kolk overgegaan zijnde, de tegenwoordige Spuistraat willen bereiken, passeeren we eene steeg, die thans den naam van Korte Kolksteeg ¹⁾ draagt, maar die, blijkens de bekende in de eerste helft dezer eeuw door DANIEL VEELWAARD gegraveerde en door MORTIER COVENS en Zoon, onder vergunning van Burgermeester en Wethouders dezer stad, uit echte stukken opgemaakte en uitgegeven plattegronden, in dien tijd nog den naam van Pottenbakkerssteeg droeg. Hier zijn we in 't brandpunt van de oude pottenbakkers-industrie, onverschillig of we ons bewegen op de oostzijde van den Voor-, of op de westzijde van den Achter-burgwal, want oorspronkelijk namen de erven daar ter plaatse de geheele diepte in. Het register van de Taxateurs van den jare 1557 wijst uit, dat nog in dien tijd een pottenbakker, REIJER WILLEMSZ genaamd, woonde op de Westzijde van den Nieuwe Zijds Voorburgwal over de St. Jakobsburg, wiens weduwe, nog in 1563 daar ter plaatse gevestigd, tot buurvrouw had TRIJN FLORIS Weduwe JAN POT. — Kunt ge u een treffender bijnaam van een pottenbakker denken? — Gaan we nu linksaf langs den Voorburgwal tot aan de brug voor de Dirk van Hasseltssteeg, dan wijst het naambordje aan, dat we ons op den hoek van de Korte Lijnbaansteeg bevinden. Waren we echter in 1557 op den hoek van die steeg blijven staan, en had het toeval gewild, dat we den klerk ontmoetten, die het register van de Taxateurs zou bijhouden, dan zou hij op onze vraag, hoe die steeg wel heette, geantwoord hebben: „*Geleynen steeg*.” Wel hadt ge mogen vermoeden, dat hij het woord niet zuiver

¹⁾ De steeg vind ik het eerst Korte of Kleine Kolksteeg genoemd op de Plans très exacts de la fameuse ville marchande d'Amsterdam door Henri de Leth, zeker na 1729 uitgegeven.

uitsprak, want uit de latere eerst met 1647 aanvangende verpondingboeken van de Nieuwe Zijde, bl. 61, blijkt het, dat de eigenlijke naam *Geley-steechien* moest luiden. Er is te duidelijk verband tusschen den naam en het woord *geley*, dat we zoo even verklaarden, om niet aan te nemen, dat de geleibakkers in deze buurt hunne „esten” of „ovens” hadden. 't Schijnt echter, dat langzamerhand de beteekenis van 't woord *geley* verloren en vergeten raakte. Reeds in 't register van de capitale impositien aan de Nieuwe Zijde over 1585, blz. 81, wordt deze steeg de *Galeyntgens steechge* genoemd. De platte gronden uit de eerste helft der XVIIe eeuw maakten 't nog erger, en maakten er *Klaymans-* of *Kleymanssteeg* van, eene lezing, die door WAGENAAR is gevolgd. In 1680 was de naam zóó onbegrijpelijk geworden, dat in de verpondingboeken de naam Korte Lijnbaansteegien naast die van Geleysteechien verschiijnt. In de eerste jaren der volgende eeuw had de nieuwe den ouden naam geheel verdrongen.

Gingen we zoo even links af den Voorburgwal op, thans noodig ik u uit terug te keeren en als ge gekomen zijt aan 't punt van uitgang, rechts van de Pottenbakkerssteeg den Burgwal te vervolgen. De eerste, thans afgesloten steeg, die ge dan voorbij gaat, is de Waterscheepssteeg. Deze draagt echter al evenmin als de beide andere zijn ouden, eigen naam. TER GOUW verhaalt u in zijn *Amstelodamiana* (I bl. 98), dat die naam afkomstig is van een uithangbord of gevelsteen, waarop een visch-schip, in de XVIIe eeuw een „waterschip” genoemd, was afgebeeld, en WAGENAAR zal u nog een anderen naam voor 't steegje noemen, n.l. Hopkuilssteeg, een naam, die ontleend was aan dien van een groot daar gelegen pakhuis, in de XVIIe eeuw een eigendom naar 't schijnt van de familie WITSEN. Maar den ouden naam vermeldde geen van beiden. Hij luidde *Cleyne pottebackers steechie*. Zoo althans kan men deze steeg in de verpondingboeken vermeld vinden. (verp. boek Nieuwe zijde 1650/53, bl. 107.)

We kunnen hier nog aan toevoegen, dat de laatste brug over den Nieuwe Zijds-achterburgwal in 1532 „de Pottebackersbrugh” genoemd werd.

We vinden alzoo onze industrie gevestigd in een gedeelte der stad, dat tot het midden der vijftiende eeuw den uitersten ring der bebouwde veste vormde, en zelfs in de zestiende nog niet geheel was vol gebouwd en enkele onbebouwde erven bevatte.

Ik wil trachten aan te toonen wanneer de pottenbakkerijen hier zóó talrijk werden, dat zij een dreigend gevaar voor de stad opleverden en de regeering het geraden oordeelde ze naar een afzonderlijke, geheel door water omgeven wijk aan de buitenzijde der stad te verwijzen.

In het perkamenten keurboek bevattende het oude stadsrecht, waarschijnlijk omstreeks 1413 opgeschreven, vinden we geen spoor eener vermelding van potovens, geen enkel bewijs, dat er toen reeds pottenbakkers binnen de stad bekend waren. Daarentegen bemerken we wel, dat beroepen die bij voorkeur gevaar voor brand opleverden, aan een streng toezicht werden onderworpen en dat b. v. schoenmakers en pelsers genoopt werden hunne even gevaarlijke huiden-bereiderijen aan de nieuwe grachten te gaan uitoefenen (Keurboek A bl. 14). Nu we zulk eene bepaling voor de pelsers ontmoeten, wordt het meer dan waarschijnlijk, dat eene dergelijke bepaling ook voor de pottenbakkers is gemaakt. We

mogen toch aannemen, dat de pottenbakkers zich niet alle in een bepaalde wijk zouden gevestigd hebben, als ze daartoe niet door een keur waren genoodzaakt. Vóór 1413 schijnt dit niet te zijn geschied. We moeten die keur dus later zoeken. Maar ook in de volgende keurboeken wordt zij gemist, doch daarbij houde men in 't oog, dat de keuren uit het tijdvak 1413—1452 verloren zijn geraakt. De veronderstelling ligt dus voor de hand, dat die keur juist in dit tijdsverloop is afgekondigd.

In de Amsterdamsche geschiedenis staat eene ontzettende gebeurtenis met vurige letters geboekstaafd. Het is de brand van 1421, waarbij een derde deel der stad in de asch werd gelegd. Na een ramp begint men gewoonlijk voorzorgmaatregelen te nemen, en van zulke maatregelen kan het aanwijzen van een bepaalde wijk voor pottenbakkers wel het gevolg zijn geweest.

Mogen we nu aannemen, dat in de eerste helft der vijftiende eeuw de pottenbakkerijen te dezer plaatse gevestigd werden, dan blijkt het uit een latere keur, dat ze er bijkans een eeuw zijn gebleven, terwijl deze stegen in hare oude namen het aandenken aan onze oude industrie vele eeuwen langer hebben bewaard. Door een keur van 18 November 1536 (Keurboek E. bl. 33,) werden ze van daar weder verjaagd. Dit geschiedde, gelijk mijne Heeren van den Gerechte zich in de overweging, die het gebod voorafging, uitdrukten, omdat „binnen „zekere corte daghen wel driemaal den brant ontsteken es geweest vuyten een potoeuen op „d burchwalle an de Nieuwe zijde.” Het spreekt van zelf, dat zulk een keur de pottenbakkers in hun belangen zeer benadeelde. Enkelen verkozen zich niet te onderwerpen en bleven doorgaan met het uitoefenen van hun beroep. Dit blijkt uit een vonnis van den gerechte, geslagen 17 Mei 1537 en geregistreerd in 't boek der correctiën achter keurboek E. blz. 195. Dit vonnis luidt als volgt:

„Alzo REIJER de pottebacker, AELL de pottebackster, BAERTE BAERTEN dochter en „AERNT de pottebacker hen vervordert hebben over te treden en potten te backen binnen „deser stede contrarie de willekeure der zelve stede gepubliceert den XVIIIe Novembris „anno XVe XXXVI soe hebben schepenen denzelven gecondempneert, elcx in den somme „van twee Charolus ghuldens. Interdicerende den zelve achtervolgende den voorn wille- „keuren van nu voortan meir binnen deser stede potten te backen opde corectie van de stede.”

Een carolusgulden was niet veel meer waard dan 20 stuivers, maar in dien tijd was 't geld nog zoo schaarsch, dat men er wel twintigmaal meer mede kon doen dan tegenwoordig. Onze pottebackers wilden dus een kans wagen om ontheven te worden van de betaling der boete, misschien meenden ze wel recht te hebben op vergoeding van de stad voor 't ontruimen van hun erven — zooveel is zeker, dat ze de stad in appel voor den hove van Holland betrokken. Uit de stadsrekeningen van 1537 (bl. 49) en 1538 (bl. 57ro) blijkt dat er in beide jaren druk geprocedeerd werd, waarvoor den stadsadvocaat en den procureur bij den hove van Holland te 's Hage aardige sommen werden uitgekeerd. Ten slotte schijnt de stad in 't gelijk te zijn gesteld, althans de pottebakkers verdwenen uit de stad en trokken, zij het ook met looden schoenen naar buiten de muren. Ongetwijfeld hebben enkelen het

niet ver van die muren behoeven te zoeken, want een gang op de Heerengracht, tusschen de oude Leliestraat en de Bergstraat, bewaart de gedachtenis aan hunne vestiging daar ter plaatse. De pottenbakkerij „de gulden braedtpan” schijnt in die buurt te hebben gelegen.

Wien het lust de oudste overdracht-registers van huizen door te zien, zou voorzeker in den naam van menig huis in de nabijheid of op den grond dier pottenbakkerijen gebouwd een herinnering vinden aan hare aanwezigheid, misschien zelfs de namen der fabrieken kunnen opsporen. Om de 195 lijvige banden, die, — de gapingen nog daargelaten — over de jaren 1564—1810 loopen, door te werken, heeft men echter meer tijd noodig dan een archivaris beschikbaar heeft. Dikwijls dient hem echter een gelukkig toeval. Hierdoor ben ik in staat den naam op te geven van een tweetal huizen, het eene aan de Westzijde van den Nieuwe Zijds Achterburgwal bij de Lijnbaanssteeg, (d. i. dus over de vroegere Geleisteeg,) en genaamd „de ses steenen Kruycken,” onder welken naam dat huis in 1564 en zelfs nog in 1680 voorkomt, (Dit is waarschijnlijk hetzelfde gebouw, dat bekend onder den naam van „de Kruyckjes” reeds in de eerste helft der zeventiende eeuw als vergaderplaats van een doopsgezinde broederschap gebruikt werd.); het andere mede op den thans gedempten Nieuwe Zijds Achterburgwal en wel op den noorderhoek van de Lijnbaanssteeg gelegen, genaamd „de vijf Cruycken”, dat in 1557 bewoond werd door den metselaar GERIJT GERIJTZ. (Reg. van Taxateurs bl. 58) en in 1584 door CLAES CLAESZ. (kerk int. boek 3 bl. 63). Zou het te gewaagd zijn, om die namen aan te merken als ontleend aan de verjaagde industrie, waardoor wellicht de namen van een paar kruikenbakkerijen voor het nageslacht zijn bewaard?

De aangehaalde keur, die alle pottenbakkerijen buiten de bebouwde kom der gemeente heeft verbannen, bewijst wel, dat deze tak van nijverheid hier meer dan een paar beoefenaars vond, en het correctie-boek noemt ons zelfs de namen van eenige hunner.

We zouden echter gaarne iets meer van die industrie weten.

Daar de bronnen voor dien tijd ten archieve niet overvloedig zijn, moeten we ons behelpen met het weinige, dat ons rest.

Allereerst dus de stadsrekeningen geraadpleegd. Ze bevatten eene afdeeling, waarin het poortergeld door vreemdelingen betaald werd opgeteekend. Onder de namen der gekochte poorters vinden we nu eenige van pottenbakkers uit de zestiende eeuw namelijk: NANNINCK DIRKSZ van Haarlem, die poorter werd 24 Nov. 1548, CLAES JACOBZ van Uitgeest, die 12 Aug. 1559 het poortergeld betaalde, en JAN AERNTSZ mede van Haarlem, welke op 31 Dec. 1562 het burgerrecht kocht. Het is opmerkelijk, dat de Heer HAVARD aanteekende, dat de oudste Delftsche plateelbakker ook uit Haarlem geboortig was. Kenden wij onze oude keuren en onze oude straatnamen derhalve niet, dan zouden wij allicht vervallen zijn in de dwaling, dat ook Amsterdam zijne potten- en plateelbakkerijen aan Haarlemmers te danken had. Ik ontdekte nu nog een tijdgenoot van onze drie genoemde pottenbakkers. Zijn naam is PIETER JANSZ. Hij moge een bekwaam werkman zijn geweest, hij was niet iemand, die er roem op kon dragen nooit in handen der justitie te zijn geweest. In December van het jaar 1552 had hij woorden met de dienaars van Mijn Heere den

Schout, ambtenaren, die om bekende redenen in niet al te goeden reuk stonden en bij het volk, minder vlelend in zijne epitheta, als rakkers van den Schout bekend waren. Wat hij hun eigenlijk verweet is mij niet gebleken. Zooveel is zeker, dat mijne Heeren van den Gerechte zijne uitdrukkingen als insolentie tegen 's Heeren dienaars gepleegd beschouwden, en hem veroordeelden om gedurende drie maanden in 's Heeren sloten te worden gelegd. De man heeft verdiend of onverdiend in den Lieve Vrouwen-toren geboet voor zijne euvel daden. Dat deze straf niet allen voor het vervolg afschrikte, en dat mijne Heeren van den Gerechte later wel eens zwaardere straffen op dit misdrijf hebben moeten stellen, zal men, wanneer ik dit hier als ter loops aanvoer, wel zonder nader bewijs willen aannemen.

Keeren wij na deze uitwijding over de pottenbakkers tot de pottenbakkerijen terug.

Waar al deze pottebakkers hunne werkplaatsen hadden heb ik niet onderzocht, zeker was het evenwel niet binnen de vesten.

De pottenbakkers, die zich vestigden buiten de stad, ter plaatse waar thans het water van de Heerengracht stroomt, hebben zich niet zoo lang in 't rustig gebruik van hunne erven verblijd, als andere, die de voorzichtigheid hadden zich een eindwegs verder van de muren neder te zetten, voornamelijk langs een drietal paden, die al spoedig naar hen het Pottenbakkers- en de beide Pannenbakkerspaden werden gedoopt. Verscheidene pottenbakkers worden in 't register van de Taxateurs van 1557 genoemd. Ze bewoonden toen buiten Jan-Rodenpoort het Claes Gerrytspad, het Pieter Vorenpad en 't Occo'spad, namen, die bij de vergrooting van 1612 reeds niet meer bekend waren, en die, gelijk we zoo even zeiden, door de spraakmakende gemeente waren gedoopt met namen, ontleend aan de industrie, die er werd beoefend. ¹⁾

Thans zijn ook die paden grootendeels verdwenen; de uiteinden er van liggen nog tusschen de nu genormaliseerde Singelgracht en de Wetering, doch de voorste gedeelten, waar de terreinen voor onze pottenbakkerijen waren gelegen, werden bij de vergrooting der stad in de XVIIe eeuw ingenomen door dat gedeelte van de Jordaan, dat thans door de Lijnbaans- en Prinsengrachten in de lengte, en door de Bloem- en Anjeliërsgrachten in de breedte wordt begrensd. Doch al verdwenen die paden, al moesten zij plaats maken voor grachten en straten, door de bloemrijke fantaisie van de Amsterdamsche magistraat gesierd met nieuwe namen, ontleend aan de schoonste voortbrengselen van Flora's hof, welke gedoemd schenen om in het vergrootingswerk dier dagen geen liefelijke geuren te verspreiden, de fabrieken verdwenen van die plaats niet. De regeering was milder ten opzichte der pottenbakkers uit het laatst der XVIe en het begin der XVIIe eeuw, dan de regeering van 1536 het voor hunne voorgangers was, ofschoon het gevaar voor brand er zeker

¹⁾ In 't register der Taxateurs van den jare 1557 worden twee Nanninck's op de paden buiten de Jan Rodenpoort zonder nadere opgave van vadersnaam, genoemd. Een van beiden kan wel de Haarlemmer zijn, die in 1548 poorter werd. Het schijnt zelfs dat een der Pottenbakkerspaden naar den een genoemd is. In 't Register van kwijtscheldingen van den jare 1565 blz. 219 wordt althans Nannink-de-Pottebackerspadt vermeld. Deze paden veranderden, schijnt het, van naam met de eigenaars der hoekhuizen.

niet minder op was geworden. Toch zijn ze er tot in 't midden der vorige eeuw, ja sommigen zelfs nog later gebleven, en al zijn ze thans niet meer te vinden, de namen van de Pottenbakkersgang aan de noordzijde, met de Betielbakkersgang aan de zuidzijde van de gedempte Anjeliërsgracht brengen de oude fabrieken in onze herinnering terug. Erkennen wij bovendien de juistheid van eene opmerking van den Amsterdamschen geschiedschrijver JAN TER GOUW, dan vinden we in den naam der Tichelstraat het bewijs, dat te dier plaatse voormaals tichel- of tegel-fabrieken werden gevonden. Wilde ik hier thans alle gegevens omtrent deze industrie opsommen dan zouden uit de dorre opgaven genoeg bewijzen voor de aanwezigheid van potten- en plateelbakkerijen te voorschijn komen. Laat mij liever bij u in 't geheugen terugroepen de eigenaardige gevelversiering van een paar onaanzienlijke huisjes in de Boomdwarsstraat, die ongetwijfeld voor uithangteeken van een plateelbakkerij heeft gediend en die, dank zij de vrijgevigheid van onzen thans te Parijs gevestigden landgenoot, den Heer D. FRANKEN DZ, voor totale vernietiging is bewaard, terwijl zij de schatten van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap heeft vermeerderd.

Wij hebben het van belang gerekend om eene afbeelding te geven van het huis, waarin zich dit eigenaardige gevelornement bevond, en van een deel van die gevelversiering zelve. Zooals men kan zien op de bijgaande prent, die we aan de teekeningen van den Heer P. J. ARENDZEN danken, besloeg zij een muurvak tusschen de vensters van den beganen grond, en de eerste verdieping. Dit vak werd oorspronkelijk op deze dankbare wijze aangevuld door 310 steentjes, waarvan 62 in de breedte en 5 in de hoogte waren geplaatst. Ze waren, toen het huis in zijn ouden toestand nog een luifel droeg, boven de lichtramen over dien luifel heen van de straat af te zien. Toen ze nog nieuw waren en niet door eene bijna 250-jarige inwerking van lucht en vocht hadden geleden, moeten ze den helder rooden hier en daar met een gehouwen steentje afgezetten gevel een nog vroolijker, levendiger, kleuriger aanzien gegeven hebben. Mocht deze vaderlandsche wijze van gevelversiering, nu vaderlandsche industrieelen de oud-vaderlandsche kunst met zoo goeden uitslag hebben hervat, weer in toepassing worden gebracht.

Heeft de tijd het zijne gedaan om het aanzien te verminderen, mocht hij al hier of daar een steentje hebben losgewerkt en daardoor de oorzaak zijn geweest van het verlies van een geheel stuk, dat minder zorgvuldige huisheeren met steentjes van „kinderspelen” of „scheepjes” meenden te kunnen aanvullen ¹⁾, een schendende menschenhand deed meer en sloeg onbarmhartig aan beide zijden één rij in de hoogte, en aan de onderzijde één in de breedte weg. Er is grond om te vermoeden, dat de toenmalige verbouwer daarmede aan den gevel een beter aanzien meende te geven. Wat zou er van dit zeldzame monument van de Amsterdamsche plateelbakkerskunst geworden zijn, als niet een volijverig bestuur van het Oudheidkundig Genootschap er het oog op had laten vallen?

De steentjes werden toen voorzichtig los gemaakt en bij gedeelten zorgvuldig aan

¹⁾ Ter linkerhand ongeveer op een derde bevond zich zulk een invoeging uit ongeveer 50 steentjes bestaande.

elkaar bevestigd. Thans kan men gemakkelijk oordeelen over de voorstelling. Ter wederzijde vertoont zich een loopende leeuw in natuurlijke kleur met breede arceeringen geteekend, en daar tusschen een voorstelling van een zeeslag tusschen de Hollandsche en Spaansche vloten in 't gezicht van de Engelsche kust. Bij onderzoek bleek het, dat deze voorstelling gedeeltelijk eene vrije navolging is van eene zeldzame prent van den slag bij Duyns, in 1643 uitgegeven bij CLAES JANSZ. VISSCHER. Dit vormt slechts ongeveer een vijfde van 't geheel. Gelijk ik reeds zeide is een groot deel verloren, en het overige is te vereenigen tot twee voorstellingen van zeeslagen, hoogstwaarschijnlijk ook naar prenten uit de eerste helft der zeventiende eeuw genomen. De zee strijd hier afgebeeld bevond zich aan de rechterzijde van den beschouwer en sloot onmiddellijk tegen den leeuw, die hier mede afgebeeld is.

In een der volgende artikelen hoop ik meer speciaal de aandacht op de zeventiende eeuwse plateelbakkerijen in de Jordaan gelegen te vestigen.

De aardewerksbakkers-industrie was evenwel aan de Jordaan niet gebonden. We vinden fabrieken aan den Amstel en buiten de oude St. Anthonispoort, waar zelfs een Pottenbakkers-pad bestaan heeft. We kennen een Pottenbakkers-steeg bij de Reguliersdwarsstraat en zijn bij onze wandeling in de onmiddellijke nabijheid der stad meermalen de pottenbakkerijen aan het Tuinpad en aan den Overtoom gepasseerd. Pottenbakkers en plateelbakkers waren in den gulden tijd van Amsterdam geen vreemdelingen binnen zijn muren.

Bedrieg ik mij niet, dan zou men ze thans te vergeefs hier ter stede zoeken.

Sedert korten tijd zijn de laatste pottenbakkerijen opgeheven.

Ofschoon men in stukken uit de zestiende en de zeventiende eeuw, geen al te streng onderscheid moet maken tusschen den pottenbakker en den plateelbakker, is het toch belangrijk de namen aanteteekenen van degenen, die als plateelbakkers vermeld staan. Van hen is het althans zeker, dat ze de fijnere soorten van aardewerk vervaardigden.

Het is overbodig te herhalen, dat uit het register der Taxateurs van den jare 1557 de aanwezigheid blijkt van fabrikanten van verglaasd aardewerk hier ter stede.

Onderzoeken we thans wanneer we de *plateelbakkers* voor 't eerst bij name vinden vermeld.

De brandkeur van 1597 is tot dusver het eerste officiële stuk van de regeering uitgegegaan, waarin ik van plateelbakkers gewag gemaakt vond.

Ik vond ze evenwel reeds vroeger gemeld in het archief van de voormalige Commissarissen van huwelijkszaken. De huwelijks-inteekenboeken, van oudsher met zorg bijgehouden, bevatten een rijken schat van volkomen nieuwe gegevens voor de geschiedenis der nijverheid.

Het is uit een dier boeken en wel uit het derde kerk-inteeken-register, dat ik den ondertrouw aantekende van CARSTIAEN VAN DEN ABEELE, een plateelbakker, die 27 October 1584 voor commissarissen kwam met BETGEN VAN DER MOLEN. Hij had blijkbaar eene

goede opvoeding genoten, want hij schreef een nette hand. Andere mannen van 't vak zetten een paar letters, een merk of een kruisje in plaats van handteekening, en ik houd het er voor, dat er alleszins reden bestaat om aantenemen, dat zij het aardewerk met dezelfde letters of hetzelfde merk teekenden vóór het uit hunne werkplaats kwam. Zoo zou een verwaarloosde opvoeding toch nog verblijdende resultaten voor de toekomst kunnen opleveren.

Terwijl de Heer HAVARD nu den tijd van het ontstaan der bakkerijen van de fijne soorten van aardewerk te Delft tusschen 1584 en 1611 plaatste, hebben wij thans de bewijzen in handen, dat ze minstens 30 jaren vroeger hier ter stede bestonden, al waren wij nog niet in staat den naam van een amsterdamschen plateelbakker, die vóór zijn eerst bekenden deltschen collega werkte, te noemen. Wel teekende ik reeds talrijke bijzonderheden over plateelbakkers en plateelbakkerijen op, maar ze werpen alleen een licht op de laatste jaren der zestiende eeuw. Nu reeds te trachten deze aantekeningen te verwerken, zou later wellicht blijken stukwerk te zijn geweest. Eerst wanneer men over een genoegzamen voorraad bouwstoffen beschikken kan is het oogenblik gekomen om een aanvang te maken met het schrijven der geschiedenis van de Amsterdamsche plateelbakkerijen.

Doch hij die deze geschiedenis wil schrijven, zal, indien niet eenige gelukkige omstandigheden hem te hulp komen, door onbekendheid met de merken der fabrikanten een machtigen factor voor zijn werk missen. Het zal hem nagenoeg onmogelijk zijn voorwerpen te toonen door de nijvere of kunstvaardige hand van amsterdamsche plateelbakkers gewrocht. Het eerste wat gedaan moet worden is merken opteekenen en verzamelen, onbekende merken trachten thuis te brengen. Het een is gemakkelijker dan het andere. Onbekende merken thuis te brengen, uit te vorschen welke fabriek een merk, dat men voor zich heeft, bezigde is een onbegonnen werk, als men niet alles wat eenige bijzonderheden kan geven over vergeten bakkerijen en over de meesters en werklieden, die er werkten, zorgvuldig heeft bijeengebracht. Voor de geschiedenis der kunstindustrie is het evenzeer onmisbaar, dat archieven-onderzoek en voorwerpen-studie hand aan hand gaan, als het onmisbaar is voor den geschiedschrijver om de archieven te raadplegen en de oude monumenten te beschouwen.

In onzen tijd van grondig critisch onderzoek is bronnen-studie een vereischte geworden. Wie nu de archieven, de papieren gedenkteekenen van het voorgeslacht, wil ter zijde stellen, geeft het bewijs niet op de hoogte van zijn tijd te zijn, een tijd die aan tradities en overgeleverde begrippen en uitspraken van autoriteiten niet meer waarde hecht dan ze zullen blijken te verdienen. Staat de wegwijzer van den historicus alzo in de richting van het archief, met dien van den oudheidkundige is het voorzeker niet anders. Waar elders dan in de kostbare en uit dit oogpunt althans nog onbewerkte bronnen, die een archief kan aanbieden, zou hij voor de duizende vragen, die zich aan hem opdoen, het antwoord vinden.

Eerst dan ontstaat er een geheel dat, wordt het in een passenden vorm gestoken,

boeien kan, en, terwijl het geschikt wordt voor meer uitgebreiden kring dan dien der oudheidkundigen, bij kan dragen tot meer algemeene waardeering der kunstindustrie en haar schitterend verleden.

Met het schrijven van dit stukje had ik een tweeledig doel voor oogen. Ik wenschte de aandacht van de lezers van dit tijdschrift te vestigen op eene industrie, binnen deze stad, waarvan de meeste Amsterdammers nooit het bestaan hebben vermoed. Wat ik daaraan vooraf liet gaan diende om een bewijs van de oudheid der Amsterdamsche aardewerkbakkerijen te geven en aan te duiden, waar de oudste fabrieken gelegen waren. Het laatste kan zijn nut hebben. Stel u voor, dat er in de tuinen in de oude pottenbakkersbuurt kleine ontgravingen gedaan moesten worden, dan zou 't immers niet onmogelijk zijn, dat men fragmenten van gebakken aardewerk in den grond vond. Wellicht zou men daardoor een stapje verder komen met het vaststellen van de merken, die, gelijk ik reeds zeide, tot dusverre onbekend zijn gebleven.

In de tweede plaats wilde ik doen uitkomen hoe weinig er op archaeologisch gebied eigenlijk in ons stedelijk archief is gewerkt en hoe dankbaar de arbeid zou zijn van een ieder die zich met het samenstellen eener monografie over een der groote, helaas uitgestorven industriën wilde bezighouden. Door hier en daar ter loops iets aan te teekenen was ik reeds in staat deze bijdrage, die een nieuw licht op een vergeten tak van nijverheid werpt, te leveren. Ik ben er van overtuigd, dat iemand, die er zich toe zou zetten, in dit opstel veel zou kunnen aanvullen en verbeteren. Had slechts het lot den archiefbewaarder gegeven twintig handen en tien hoofden, om alles wat hem belang inboezemt te doorzoeken, aan te teekenen en te verwerken, dan zou hij op 't Stadhuis heel wat tot stand kunnen brengen. Maar een zoo veelhandig en veelhoofdig wezen is de archiefbewaarder helaas niet.

DE DICHTER

VAN

DE ROEMSTER VAN DEN AEMSTEL,

DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZ.

AN het reeds herhaaldelijk besproken boekje: *De Roemster van den Aemstel* heeft Prof. Beets ¹⁾ in de prachuitgave der gedichten van ANNA ROEMERS VISSCHER eenige bladzijden gewijd. Jacobus Scheltema had dit gedicht aan ANNA ROEMERS toegekend; Dr. van Vloten ²⁾ opperde, zooals bekend is, het denkbeeld dat de liefhebber der Poezije, die zich *Velden* teekent, en die Brederoo's „*het Daghet uyt den Oosten*” op verzoek van den uitgever CORNELIS LODEWIJSZ VAN DER PLASSE voltooide, voor den dichter mocht worden gehouden. Dit beweren werd gestaafd door een verwijzing naar een ander gedicht, getiteld: *Wensch aen deselve Aemstel* dat achter *de Roemster* volgt, en waarvan de slotregels met echt 17^e eeuwse woordspeling den naam van den dichter vermelden; die regels luiden:

Vaart oock wel ghy schoone *Velden*
Die, die myn naam, die, die myn name spelden.

¹⁾ Anna Roemers. Gedichten, uitgegeven door Nicolaas Beets, Utrecht J. L. Beyers 1881. I, bl. 203—218.

²⁾ Diersche warande VII. bl. 276.

Overigens wijst Dr. v. Vloten op de waarschijnlijkheid, dat deze *Velden* dezelfde persoon is als de M. v.(an) VELDEN, van wien hij een treurspel *Calesvie's* (sic) *sterfdag* vond vermeld. Prof. Beets schijnt nog altijd te betwijfelen, dat de Roemster met volkomen recht aan dien M. V. VELDEN en aan geen ander mag worden toegekend; op bl. 216 spreekt hij van „den onbekenden dichter... hetzij dan Velden of een ander”, terwijl op bl. 218 nog de vraag wordt geuit of des dichters spreuk: *Alleen de Hope* wellicht een anagram van zijn naam is. Afdoend bewijs was door Dr. van Vloten dan ook niet geleverd; dat bewijs vinde hier een plaats en geve meteen de gelegenheid tot nadere kennismaking met den onbekenden dichter, wiens werk gedurende zoo lange jaren voor dat van „Roemers oudste kint” heeft doorgegegaan.

De bron, waaruit moet worden geput, is een dier fraaie liedboekjes, die in hun oblong formaat, met hun „minnelijken” inhoud, met hunne fraaie prentjes en muziek, eenmaal de vriendelijke metgezellen van den 17^e eeuwischen vrienden jongman zijn geweest, en die nu door hunne zeldzaamheid een welkome buit zijn voor den hartstochtelijken bibliophiel. De titel van dit 4° boekje luidt aldus:

Amsterdamsche || Pegasvs, || Waer in (uyt lust) by een vergadert || zijn/veel Minnelijcke Liedekens/ (noyt voor desen gedrukt) || gestelt op verscheyden nieuwe Stemmen: by een gebracht || door vier Liefhebbers/ Als

M. C. Veld-Deuntjens.

I. I. C. Cupidoos Dartelheydt.

I. R. Herders-Zanghen.

A. P. C. Pastorellen, ofte Bosch-Gezangen.

Verçiert met schoone Copere Figuren, en by meest al d'on-bekende Voysen || de Noten of Musycke gevoeght.

t' Amstelredam,

Gedruckt voor Cornelis Willemsz Blaeu-Laken, Boeck-verkooper/ woonende || in S. Jans-stræet/ in 't vergulde A. B. C. 1627 ¹⁾.

De M. C. die in dit boekje zijn Veld-Deuntjens „aende Aemstel-Landsche Ivffertjens, Mitsgaders aen de Rijn-landsche Nymphjens” aanbiedt met een opdracht, waarin al de goden van den Olymp en de Muzen te pas worden gebracht, noemt zijn toenaam reeds dadelijk onder die opdracht, terwijl hij eenige bladzijden verder zijn voorletter er bij voegt. Hij heet M. CAMPANVS.

¹⁾ Op de laatste bladzijde staat: t'Amstelredam, Gedrukt bij Paulus Aerts. van Ravesteyn. Anno 1627. Van dit liedboekje bestaat een nadruk getiteld: *Nieu Liedt-Boeck Genaemt den Amsterdamsche Pegasus, ofte Nederlantsche Doelen-Vreucht. Tot Rotterdam voor Philips Jacobsz. van Steenweghen woonende bij de Beurs 1627.* Deze nadruk bevat slechts een klein gedeelte der gedichten zonder vermelding der dichters en heeft geene prenten dan alleen een copie van de titelprent der origineele uitgave.

De dichter van de *Roemster van den Aemstel*, al was hij koopman, had, het is herhaaldelijk aangetoond, een bijzondere voorliefde tot het doorvlechten zijner gedichten met grieksche en latijnsche woorden en men zal zich herinneren hoe deze eigenaardigheid de aanleiding is geweest dat Prof. Beets, zij 't ook vruchteloos, de leden der Koninklijke Academie van Wetenschappen heeft aangespoord tot het voldoende verklaren van het raadselachtige woord $\chi\acute{\omega}\rho\epsilon\upsilon$, dat onder een der bijgedichten van *de Roemster* voorkomt. Het lag, de genoemde eigenaardigheid van den dichter bedenkende, dus al dadelijk voor de hand, dat deze M. CAMPANUS, wiens gedichten te vinden zijn in een liedboekje dat bij denzelfden uitgever (n.l. Cornelis Willemsz. Blau-laken)¹⁾ als *de Roemster* is uitgegeven, niemand anders was dan de bedoelde VELDE in een latijnsch gewaad. Nog zou twijfel geoorloofd zijn geweest, ware het niet dat op bl. 10—12 van dezen Amsterdamschen Pegasus onder de velddeuntjens een gedicht te lezen staat, dat men ook achter *de Roemster* vindt; het voert in het liedboekje „*Aenden Aemstel*”, in de Roemster „*Aff-scheydt Aan deselve Aemstel*” tot titel.

Dr. van Vloten heeft M.²⁾ v. VELDE een onbekende grootheid genoemd. Op de tweede hoedanigheid maakt hij slechts luttel aanspraak: onbekend behoeft hij echter nu niet meer te zijn.

Ziet hier de gedichten, die mij van hem bekend zijn:

- 1°. Zes liederen ondertekend met de spreuk *Alleen de Hoope in: Venus Minne-giftjens...* Tot Amsterdam Bij Cornelis Willemsz Blau-Laecken enz.,³⁾ een liedboekje, dat in hetzelfde formaat als de Amsterdamsche Pegasus in het licht is gegeven; het heeft geen jaar op den titel, maar verscheen, zooals uit een der prentjes⁴⁾ blijkt, na 1622.
- 2°. De *Veld-deuntjens* in den Amsterdamschen Pegasus, acht en dertig in getal.
- 3°. Een Klinck-riim op *Styrus en Ariame*, een tragedie van JACOB STRUYS, te vinden in den tweeden druk van dat spel, bij Blaeu-laken zonder jaar, maar vóór 1631⁵⁾ verschenen.

¹⁾ Uit de puy-aanteekeningen van 4 Mei 1621 blijkt dat Blaeulaken in 1597 of 98 geboren was; zijn moeder heette Barbara Harmans, hij ondertrouwde op genoemden datum met Aeltgen Andries, en woonde op de toen Wortelmarckt (d. i. O. Z. Voorburgwal, ten zuiden van de Varkenssluis).

²⁾ Witsen Geysbeek noemt hem in zijn Biographisch Woordenboek *Matthys* van den Velde, waar die voornaam wordt gemeld bleek mij niet.

³⁾ Dit boekje is niet onbelangrijk. De voornaamste medewerker is zekere RONSÆUS; behalve van dezen en van onzen CAMPANUS komen er gedichten in voor van W. D. HOOFT met de spreuk: *Een HOOFT alleen*; van IAN ROBERTSZ.; I. P. ROOSEDAEL; *Ich laet, die haet* [A. M. PANNEEL]; *Wie cant ontulien* [MICH. VLACK]; *Een vooral* [J. D. NEEFF]; *'t Verkeert haest* [M. P. VOSKUYL]; van den poët, die zich achter de spreuk *Wie ghenoecht verbergt* en van wien men voor Brederoo's Boertigh Liedtboek (1622) een sonnet vindt, en van anderen met de spreken *Nummer groot genoch*, *Toont oock liefde* enz. Het belangrijkste is een versje van Brederoo getiteld: *Dochters Liefdens Liedt* en ondert: *'t Kan verkeeren* dat in diens Liedtboecken (1622) en zijn Poemata (1632) niet voorkomt en waarop ik de aandacht van den uitgever van Brederoo's werken vestig.

⁴⁾ Deze zijn, behalve het titelprentje dat een, uit de letters A en S samengesteld monogram voert, het werk van *Dirck Eversen Lons*, een graveur op wien ik in een der volgende afleveringen van dit tijdschrift hoop terug te komen.

⁵⁾ In de opdracht van dien tweeden druk („aen... *Samuel Coster ende alle verbonde liefhebbers des Autheurs*” door den poët *Cornelis Keyser*) wordt van Struys als een overledene gesproken. Dat zijn dood vóór 1631 plaats had blijkt uit de straks mede te deelen opdracht van zijn Albona en Rosimonda.

- 4°. *Calasires sterfdagh*, een tooneelspel dat den 21 September 1631, op d'Oude Camer in Liefde Bloeyende werd gespeeld en dat in hetzelfde jaar bij Blaeu-laken werd uitgegeven. ¹⁾
- 5°. *De Roemster van den Aemstel*, waarvan de tijd van uitgave door Jac. Scheltema tusschen 1614 en 1638 wordt gesteld ²⁾ maar die, zooals uit de vergelijking met den titel van den Amsterdamschen Pegasus blijkt, na 1627 verscheen. Aldaar immers staat vermeld, dat geen der in den Pegasus voorkomende gedichten ooit vroeger is gedrukt; daar nu, zooals wij zagen, achter de Roemster een der velddeuntjens een plaats heeft gevonden, is het duidelijk dat, indien de titel ten minste geen onwaarheid spreekt, de Roemster na 1627 verscheen.
- 6°. De voltooiing van Brederoo's *Het Daghet uyt den Oosten*, omstreeks 1638.

Nog mag aan VELDE worden toeschreven een lied, onderteekend *Alleen de Hope*, door Jac. Scheltema gevonden in: „het Hollandsch en Zeeuwsche Nachtegaeltje 9e druk Amsterdam 1633”. De eerbare Jacobus, die zich door *de Roemster* onjuist had laten inlichten, schreef spreuk en lied aan *Anna Roemers* toe; hij gaf geen verdere inlichting over dat lied en deelde het niet meê, omdat het hem „als doelende misschien op bijzondere zaken”, wonderlijk genoeg, minder merkwaardig voorkwam ³⁾. Prof. Beets deelt hierover niets meê. 't Is mij niet gelukt het genoemde liedeboekje in handen te krijgen. Zou het lied een der Velddeuntjens zijn?

De *Amsterdamsche Pegasus* geeft een aanwijzing aan de hand voor hem, die naar des dichters famieljebetrekkings nieuwsgierig mocht zijn. De prentjes ⁴⁾ toch die het boekje versieren, zijn, al staat er geen naam op, van den plaatsnijder JAN VAN DE VELDE (den zoon van den schrijfmeester van dien naam) die, voor zoover mij bekend is, van 1615—1638 arbeidde en als een der meest karakteristieke en amusante kunstenaars uit het begin der 17^e eeuw verdient bekend te zijn. Wij meenen nog een ander aanrakingspunt tusschen den plaatsnijder en den dichter te hebben gevonden. Beiden waren blijkbaar bekend met de famielje VAN DER HORST; de eerste bracht in 1628 eenige landschappen naar teekeningen of schilderijen van den kunstenaar G. VAN DER HORST ⁵⁾ in plaat, terwijl

¹⁾ M. V. Velden *Calasires sterfdagh*. Ghenomen uyt de Historie van Heliodorus belanghende de kuysche Vryagie van Theagenes en Cariclea. Gespeelt op d'Oude Camer in Liefde Bloeyende op den 21 Septem. 1631... t'Amstelredam, Bij Cornelis Willemsz. Blaeu-Laken Boeck-vercooper in S. Ianstraet in 't Vergulde A. B. C. M.DC.XXXI. — 4°.

²⁾ JACOBUS SCHELTEMA, *Anna en Maria Tesselschade, de dochters van Roemer Visscher*. Amst. 1808 bl. 203.

³⁾ T. a. p. bl. 202.

⁴⁾ Zij zijn in 1631 afzonderlijk in een genommerde serie bij Hendrik Hondius uitgekomen; het prentje, dat op bl. 134 van den Pegasus voorkomt, is N°. 1 dezer serie en heeft van onderen links de vermelding, *J. V. Velde fec.*, 't draagt verder de adressen: *J. B. Berendrecht ex.* en *H. (Hondius) excud* || 1631. — Waarschijnlijk bestaat er nog een andere uitgave van deze serie, nl. vóór het adres van Hondius op N°. 1, maar met den naam van v. de Velde en met het adres van Berendrecht. — In eersten staat, vóór alle letter en No. (zooals zij in den Pegasus voorkomen), zijn de prentjes zeer fraai. In de uitgave van Hondius zijn ze, misschien door dezen zelve, opgesneden en hebben ze veel van hun aantrekkelijke fijnheid verloren.

⁵⁾ Een teekening van dezen meester gem.: *G. Horst Fecit* 1610 zag ik in het British Museum te Londen; ik meen in het Museum te Stockholm een schilderij van zijn hand gezien te hebben. Ook in het Berlijnsche Museum

onze Campanus in 1631 een treurspel van den reeds genoemden Jacob Struys getiteld: *Albonus en Rosimunda* met de volgende opdracht (wederom bij Blaeu-Laken) in het licht gaf; wij laten de opdracht hier volgen, tevens als een staaltje van 's mans proza:

OPDRACHT

A ENDE EERSAME IONGHMAN,

SR. ANTHONI VAN DER HORST.

APOLLO met de neghen *Musen* begheerich zynde een schuts-Heer voor haeren *Albonus* en *Rosimonda*, voor de nydighe *Momisten* om haer droef-cyndend' spel te verdedigen: en hebben in ons *Amsterdamsche Helicon* gheen waerdigher konnen treffen, als u waerde Ionghman, daerom ontfanght met voller gheneghentheydt de Rampzalige *Rosimonda*, die soo den *Authour* noch leefden u sou toege-cyghent hebben, nu doen 't in syn stede *Apollo* met de neghen Dicht-Goddinnen, die 't door onse handen u op-offeren ende wenschen dat uwe naem met die van *Rosimonda* mach *Nestors* Iaren overleven blijvende onderwyl

V. G. W. Vriend

V. VELDE.

Behalve deze Antonie van der Horst en Jacob Struys zullen zijne medearbeiders aan den Amsterdamschen Pegasus wel tot zijne vrienden of bekenden mogen gerekend worden. Het zijn (wij gaven bij de vermelding van den titel hunne initialen reeds op): I. I. COLEVELT, JAN ROBERTSEN en A. PIETERSZ. CRAEN. De eerste wordt door VELDE zelf, als hij hem later *Calasires sterfdag* opdraagt „sijn besondere Vrundt” genoemd. Hij duidt hem wel is waar slechts met de initialen MR. I. I. K. aan, maar niemand zal er bezwaar tegen hebben deze letters door Colevelt's naam te verklaren. JACOB JANSZ. COLEVELT is voor den beoefenaar der 17e eeuwse letterkundige geschiedenis geen vreemde; hij voerde, ook in den Amsterdamschen Pegasus, de spreuk *Een in 't hart*; JAN ROBERTSEN hebben we reeds onder de medewerkers aan Venus-minnegifjens genoemd, zijn spreuk was: *Een ik meen*. De ondertrouw van A. PIETERSZ. CRAEN vond ik in de kerkelijke huwelijks proclamaties te Amsterdam aldus opgeteekend: „10 April 1627. ANDRIES PIETERSZ. CRAAN [geboortig] van A[msterdam] „out 28 jaeren geassisteert met Pieter Andriesz zijn vaeder wonende in de Egelentierstraet

zijn twee schilderijen, die aan hem worden toegeschreven. Misschien was deze kunstenaar de vader van Antony. De aanteekening van diens ondertrouw toch op 1 January 1637 (Puyboek) te Amsterdam luidt: „Antonis *Gerritsz* van der Horst „out 27 Jaer geen ouders hebbende, geassisteert met zijn swager Jan *Gerritsz*. Parys, wonende in de Teertuinen „en Catharyntie de Leuw van Schoonhove out 20 jaar” enz. — Antony was in 1635 bevriend met Meyndert Pietersz. Voskuyl, die hem in dat jaar zijn „Tragische Comoedi van Don Carel van Castilien” opdroeg, waarvan de inhoud eens het onderwerp van een gesprek was geweest, door beide vrienden gevoerd „wand'lende in grasrijcke Diemermeer.” Antonie schreef voor deze Comoedi, die in 4°. bij Houthaack 't licht zag, een sonnet, dat hij met zijn naam en de spreuk *'t Moet verwacht zijn* onderteekende.

„afsetter ¹⁾ en Aachtie Cornelis [geboortig] van A[msterdam] wede, van Willem Jansz „Cloeck.” Prof. Jonckbloet ²⁾ geeft hem de spreuk: *Nimmermeer groot genoeg* en vermeldt van hem Nieuw-jaerlieden voor de Academie van de jaren 1620, 1621 en 1622, Ook in de Venus-Minnegifjens komt, zooals wij zagen, een poeet voor met dezelfde spreuk.

Wat de Veld-deuntjens van CAMPANUS betreft, zij zijn zeker van niet minder gehalte dan de gedichten van zijn tijdgenooten, die tot de poëten van den tweeden of derden rang worden gerekend. Wij aarzelen niet ze hooger te stellen dan de poëtische voortbrengselen zijner mede-arbeiders aan den *Pegasus*. 't Is reeds uit de *Roemster van den Aemstel* bekend hoe gaarne VELDE de mufte stad ontvlucht; ook het eerste der Veld-deuntjens getiteld: *'t Lants-levens wellust* draagt daarvan de blijken:

T'wijl de schoone Lente heeft
Sijn bloeysels, en seer vruchtbaer geeft
Aen Flora menigh Tuyl en Krans,
En Ceres graen
Heel schoon komt aen,
Met Bloemp-jens aen den dans.

Dan soo stinckt de mufte stadt,
En yder jeuckt nae 't graesigh padt.
Tsa Macker nu dan op de been!
Na 't groene wout,
Waer dat haer hout
Mijn *Silvia* alleen.

De meeste dezer gedichten zijn, evenals die in *Venus Minne-gifjens* ³⁾, aan SILVIA en zijne vrijadje gewijd; men vindt onder de veld-deuntjes navolgingen van Anacreon en Apollonius e. a., terwijl zelfs aan Euripides en Sophocles gedichten zijn ontleend. Op het voorbeeld van den laatste bezingt hij hetzelfde thema, dat Voltaire onder een afbeelding van *Amor* de regels deed schrijven:

Qui que tu sois, Voici ton Maitre:
Il le fut, il l'est, ou doit l'être.

Hoort maar:

Noyt God, of Mensch, of wie hij was,
En kan zijn groote kracht ontvluchten,
En wie hij raeckt die moet oock ras,
Verwoet, en sinneloosich suchten.

Al waer hij schoon, te voren vroom,
Hij wort dan valsch, en ongerechtigh,
Het schijnt ons als een wonder droom,
Dat die goed-aerdich was, wort nechtigh.

¹⁾ Het beroep *afsetter*, dat in 19e eeuwse ooren vreemd mag klinken, beteekent iemand die prenten kaarten enz. met kleuren versiert.

²⁾ Zie bl. 143 van de derden druk van Prof. Jonckbloet's *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* 3e deel.

³⁾ Wie *Silvia* was zal moeielijk te bepalen vallen. Opmerking verdient het feit, dat de laatste woorden van de opdracht der velddeuntjens zoowel een woordspeling op Veldens eigen naam als op dien zijner vriendinne bevat. Hij verzekert de juffertjens en nymphjens dat de Muzen aan wien „de lieflyckheydt der Italiaense Deuntjens” als ook „de licht-hippelige France Airs en d'Engelsche draey-sangen” ten dienste staan, heur naam, „door aller menschen monden” zullen trachten „te voeren, dat de *Velden* en *Wouden* daer van weergalmen.” Het blijft echter de vraag of door dit cursief gedrukte woord *Wouden* op *Silvia*'s werkelijken naam wordt gedoeld of dat slechts op den bijnaam *Silvia* wordt gezinspeeld.

En tusschen vrienden zaeyt hij haet:
 Want hij en kent, noch recht, noch wetten,
 Als die hij inde ooghjens gaet
 Van een heel aerdigh Meysjen setten. ¹⁾

Het onderwerp trok hem aan, want reeds had het in de veld-deuntjens geklonken:

Voormaels de Cupidootjens,
 De wack're Minne-Goodjens
 Beklonnen met haer al,
 Met hooghe leeren vaerdigh
Jupyns Paleys eerwaardigh,
 Met schrickelijck inval.

2. Het gincker op een buyten,
 Te rooven en te ruyten
 Van 't reedste datter was:
 En dat haer oogh bekoorde,
 Van 't geen de Goden hoorden
 Het quam hun al te pas:

3. Daer *Phoebus* heeft verloren,
 Boogh, Pijl, en toe-behooren,
 So als hij 't droegh ten strijt:
Jupiter oock sijn donder,
 Daer hy soo menigh wonder
 Mee dee, die wiert hy quijt:

Het best bespeelt hij de herdersfluit:

O Silvia! mijn soete kaer!
 Silvia myn Goddinne!
 Myn troost, myn hart, myn ziel, te gaer,
 Myn wensch, en lust in Minne,
 So wit als snee, en blancker mee
 Als eenigh Harderinne.

.

4. Sijn knodz' *Alcides* mede,
Neptunus heel t' onvrede,
 Sijn dry-tand gaffel meê:
Mars, rings-kraegh en sijn kolder
 Die bleef in dat gebolder
Diaen haar fackels ree.

5. *Mercurius* de Bode
 Van al de hooghe Goden,
 Liet daer syn Leerzen, ach!
 En *Bacchus* onberaden
 Sijn *Thyrsum* schoon van bladen,
 Die noyt hy meer en sach.

6. Dus isset dan geen wonder,
 Dat wij oock moeten onder
 Het Minne-juck soo wis,
 Na dien sy ons betrapen
 Met selfs der Goden wapen,
 Die niet t' ontwijcken is.

O Silvia! veel frisser dan
 De soele Somer-winden:
 Veel edeler dan d' appels an
Pomonas Boomgaerts linden:
 Als 't geytjen fris, die jeugdigh is
 In 't Bloemigh dal te vinden.

.

¹⁾ *Antigone*. Rei in het derde bedrijf.

Veel zachter als de Pluymen wit
 Van d' alder-witste swaenen:
 En tederder alst riet gesplit,
 Oock klaerder als de traenen
 Die *Iuno* schreyt of *Iris* greyt,
 Om *Rhea* in te baenen.

.

U groet' ick schoone *Silvia*!
 U groet' ick puyck van Maeghden!
 Ay! wend u lichte voetjens dra
 Na hem die na u vraeghde:
 En neemt in danck, mijn slechte sanck,
 Is dattet u behaeghde.

Helaas, de liefde van *Medor*, zooals hij zich noemde, behaagde *Silvia* niet. Reeds spoedig klonk het:

1. Eenigh in dees duyster Wouden
 Wil ick straf,
 Mijn jeughd' en tijd gaen verouden,
 Tot in 't graf.

2. Achter dese hooghe Berghen,
 Onbekent,
 Wil ick, als een ballinck, terghen
 't Levens end.

3. En ghy Boom, en woud-Goddinnen.
 Ook *Napæen*, ¹⁾
 Wilt dit treuren klaegh'lijck singhen,
 En verbreen.

4. Weent met my ghy Boss' en boomen,
 Droevich al,
 Beeckjens, vlietjens, en ghy stroomen,
 't Ongeval

5. Dat ick nu met heete traenen,
 Droef beschrey:
 En gheboren is uyt waenen,
 Van ons bey.

6. Nu wel aen! ghy wreede schoone,
 Naer u wil;
 Sal ick in een kluys gaen wonen
 Eeuwigh stil;

Daer gheen sterff'lijck mensch sal weten
 Van myn staet,
 Daer so wil ick zijn vergeten
 Voor myn quaet.

Men ziet 't, de herder meent er niet veel van en is volstrekt niet van plan weg te gaan; hij heeft alle hoop, dat 't ongeval, dat „gheboren is uyt wanen” van beiden, bij zal worden gelegd en dat *Silvia* hem, die doet alsof hij haar wil verlaten, zal terug roepen. Dit schijnt echter niet geschied te zijn. Op een na het laatste der veld-deuntjens is een „Herder-zang” waarin het hopelooze zijner liefde meer op den voorgrond treedt:

¹⁾ *Napæen* = boschgodinnen.

<p>1. <i>Velden</i>, schakers van mijn lusten,
 Beemden oock:
 En ghy Daeltjens, waer ick kusten,
 Als ick roock
 U Gebloemt, soo geroemt:
 Seght waerom rooft ghy my
 Myn vryery?</p> <p>2. Wouden, waer de windjens suchten,
 Beeckjens mee:
 Waerom doeje van my vluchten,
 Wt dees stée,
 Mijn Goddin, die ick min?
 Ay seght haer alle-bey
 Hoe dat ick schrey.</p> | <p>3. Laat u groene boompjes tuygen
 Mijn ellend',
 Doet haer teere blaadjes buyghen:
 Waer geprint
 In sal staen, het vermaen
 Van <i>Medor</i> haren Vriend,
 Die haer noch diend.</p> <p>4. Soo 't my niet word toe-gelaten
 Haer by-zijn:
 Wilt, o <i>Velden</i>! voor my praten
 Van mijn pijn:
 Wilt mijn nood, en mijn dood
 O <i>Beemden</i> segghen dan
 Een yeder an.</p> |
|--|---|

Bij al de gebreken, die deze poezie aankleeft, zal men zangerigheid en gevoel haar voorzeker niet willen onzeggen.

Calasires sterfdagh, het eenige tooneelstuk dat ik van onzen dichter ken, is een zwakke bearbeiding voor het tooneel van een verhaal uit het „seste en sevenste Boeck van de Aethiopische gheschiedenisse” door „Heliodorus Bisschop van Tricea.” Karakterteekening is er niet in te ontdekken; ook andere schoonheden heb ik bij de lezing niet aangetroffen.

AMSTERDAM, 1 Maart 1881.

DE RUYTER'S LIJK EN BEGRAFENIS,

DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZ.

N de laatste dagen van 1881 heeft men den grafkelder van MICHEL ADRIAENSZ. DE RUYTER in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, geruimd en hetgeen overig was van het lijk van den grooten zeeheld in een nieuwe lijk-kist geplaatst.

Al zal men zijne sympathie niet onthouden aan de gevoelens, die de nakomelingen van DE RUYTER bezielde, toen zij op deze wijze zijne nagedachtenis eerden, toch zal de man van smaak, die het stoffelijk overschot van „Bestevaer” heeft aanschouwd, ook bij deze geopende lijk-kist noode het denkbeeld van zich hebben kunnen weren, dat het openen van graven en lijk-kisten onaesthetische handelingen zijn, die slechts dan wanneer de noodzakelijkheid ze voorschrijft, mogen geschieden. De wensch kwam bij sommigen op, dat een andere, misschien waardiger, hulde door de overeenstemming van gedachten van enkelen van DE RUYTER's nakomelingen spoedig aan zijne nagedachtenis mocht worden gebracht, dat namelijk de vele herinneringen aan den admiraal, nu in verschillende, aan hem verwante, families bewaard, één geheel mochten vormen, tentoongesteld in een onzer openbare verzamelingen.¹⁾

Onder die herinneringen, waarvan men een groot aantal op de historische tentoonstelling van Amsterdam in 1876 heeft kunnen zien, zijn vele voorwerpen die kunstwaarde bezitten en andere die voor de geschiedenis van DE RUYTER van groot belang zijn. Tot deze laatste behooren tal van handschriften. Twee folio bladen²⁾ bevattende aantekeningen omtrent de onkosten voor graf en begrafenis, kwamen mij dezer dagen in handen. De aantekeningen zijn waarschijnlijk geschreven door een van de Ruyter's schoonzonen. Sommige posten zijn met cijfers en kruisjes gemerkt om daarvan een nader lijstje op te maken; bij andere vindt men aangeteekend welk aandeel in de kosten door „t lant” zoude worden gedragen.

¹⁾ Dezer dagen werden verschillende voorwerpen, die betrekking hebben op den vice-admiraal Isaac Sweers, aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap door Mej. A. H. van Heukelom ten geschenke gegeven.

²⁾ Zij zijn het eigendom van den Heer de Ruyter de Wildt te 's Gravenhage en werden mij welwillend toegezonden door Mr. W. H. Elias.

Ik laat die aantekeningen hier volgen na drie andere belangrijke bescheiden over de begrafenis van de Ruyter te hebben laten voorafgaan. Deze bescheiden, die door de welwillendheid van Prof. JONCKBLOET hier kunnen worden medegedeeld, maken deel uit van de verzameling handschriften der HUYGENSEN, die in de Koninklijke Academie van Wetenschappen wordt bewaard. De beide eerste zijn minuten van brieven van den dichter CONSTANTIJN HUYGENS aan den Prins van ORANJE; zij bevatten een merkwaardig verslag van HUYGENS over de wijze, waarop hij zich gekwetend had, van de opdracht, om den Prins bij de begrafenis te vertegenwoordigen. Zij luiden aldus:

A. S(on) A(ltesse) 21 Mars 1677.

Je me decharge par la jointe du succes de la Commission dont il a plu à V. A. de m'honorer. Je veux croire que la Vefue ¹⁾ aura signé la lettre avec son Fils: mais quand ie me suis offert à la complimenter de bouche au nom de V. A. et selon ses ordres, j'ay veu qu'on a esquivé ceste ceremonie sur divers pretextes *dat moeder niet heel wel en was, datse haer, vermits dit groote gewoel daer mede het heel huys besett was, boven in een klein onfatsoenlyck kamertjen had geretireert etc.* et choses semblables que je sentis bien ne prouvenir que de ce qu'on n'osoit bonnement s'exposer à aucune formalité d'eutreuue. Aussi m'apprit on à la ville, que depuis quelque temps la bonne femme auoit fait une cheutte, comme elle estoit occupée *met haer blauwe voorschoot te droogen op te hangen*. V. A. peut juger quelle sorte de duchesse douariere ce peut estre, qui encor depuis la mort de son mary a tousiours continué sa coustume d'aller au marché le panier au bras. Au fils et Gendres ²⁾ (tous deux ministres) j'ay parlé comme j'ay trouué la chose le requerir.

L'enterrement a esté conduit et paracheué en tres-bon ordre; non obstant l'immense concours de monde, dont, pour moy, en ma longue vie, je n'ay point veu le pareil. Grand nombre de gens y estant accourru des villes voisines. Tous les auents des Boutiques estançonnez de piliers, et louéz, comme toutes les fenestres à si bon prix d'argent que tel propriétaires ont gagné pour la journée des 100 et 150 livres, au reste les arbres les toits et les masts de nauires chargez de peuple, par un grand tour de la ville, recherché pour choisir les meilleures rues, on nous a promené tout d'un train 4 grosses heures en grands manteaux de dueil. Plus de 50 personnes m'en sont venus plaindre la peine, qui me sembloient beaucoup plus lasses que moy.

Ce mesme.

Le soir, ceux de l'Admiraulté d'Amsterdam ont traicté à un grand ambigu les deputés des Admiraultez de dehors, où je fus obligé de soustenir encor mon personnage, fors qu'à boire et à fumer d'importance en quoy ces Mess(ieurs) sont grandement experts. Le lendemain au matin une belle harangue funebre fut recitee au choeur de l'Eglise par le professeur Francius, en Poeme Heroique.

M. de Gent, ne se trouvant point de jambes pour telle courvée, se fit porter en sedan dans une maison à moitié chemin, et là se joignit à ses collegues. Dans le Heere logement j'ay trouvé M. le Duc d'Osnabrugge avec Madame sa femme, qui avoyent passé leur temps pour quelques jours à veoir Amsterdam à l'inconnue. Il me dit qu'il ne luy auoit esté possible d'aller rencontrer V. A. à Utrecht pour des depesches presseées qu'il dit auoir eu à faire.

Het derde stuk is een gedeelte van een brief door Huygens gericht aan zijn vriend HENRI DE BERINGHEN, die na 1634 als officier in het Hollandsche leger had gediend en daarna het ambt van premier ecuyer du roi de France heeft vervuld:

A. M. de Beringhen. A la Haye ce 8 Avril 1677.

..... S. A. partant pour l'armée me demanda si ma santé pourroit me permettre de représenter sa personne à la grande pompe funebre que l'Estat a trouvé convenir de faire à feu notre Hercule marin de Ruyter, dans Amsterdam, et j'ai répondu que s'il avoit besoin de ma santé jusqu' à Orange, je feroys aussi peu de difficulté d'y aller, qu'il y a 15 et 16 ans. Notez s'il vous plaist, qu'à ceste action, illustrée selon

¹⁾ Anna van Gelder, de Ruyter's derde vrouw.

²⁾ De predikanten Pots en Somer.

le genie de la nation d'un concours de monde estranger des villes voisines augmentant l'enorme quantité de celuy de ceste grande villette, j'ay esté obligé d'y faire, en grand manteau, un tour de $4\frac{1}{2}$ bonnes heures d'une haleine, et que de plus de 50 personnes qui me sont venu tesmoigner au retour de la promenade la pitié qu'ils auoyent de moy, il m'a semblé que la plus part s'en trouvoit plus fatiguée que moy. Si vous prenez la peine de parler de ceste mienne prouesse n'oubliez pas d'y mentionner le cruel pavé d'Amsterdam pour une, et pour autre, que ce beau pieton'est creature du dernier siecle et nasquit le 4e Sept. 1596.....

En nu mogen de aanteekeningen omtrent de kosten van graf en begrafenis volgen:

MEMORY van onse onkosten tot het graf als anders.

6 + den 2 Janu.	betaelt aen de heyman voor Arbeytsloon als anders.....	f	86- 0-0
	t lant 28-12		
	blijft 57- 8		
4 dito	betaelt aen de kerkmeesters voor de graven in de nieuwe kerck	f	1890- 0-0
5 dito	betaelt aen Sr. Isack Oyens voor afstant van zijn graf.....	f	350- 0-0
	op t' lant		
7 dito	betaelt aen 14 masten om te hijen in de kerck.....	f	36- 8-0
	t' lant f 12 gl.		
	blijft f 24		
11 dito	betaelt aen Nievelt dootgraver van de nieuwe kerck voor opruymen van graven		
	als anders.....	f	215-16-0
[24 feb.	tot Leyden betaelt aen Severijn tot Lijden voor een oratie ¹⁾	f	65- 0-0]
26 dito	betaelt aen mr. Brederode voor 2 steene deuren tot het graf.....	f	40- 0-0
1 meert	betaelt aen de steenhouwer voor geleverde steen en arbytsloon.....	f	397-15-0
2 meert	tot drinkgelt voor de metselaers.....	f	2- 8-0
5 dito	aen Jan Gerritsz voor koper werk.....	f	44- 0-0
8 + den selven	dito aan Pieter Adolfs voor calck.....	f	110-18-0
	't lant f 36-0-0		
	blijft f 74-0-0		
den 5 meert	aen Lucas Jans van Nes voor loot tot het graf.....	f	11- 4-0
7+ dito	aen Symon waken voor spykers en yzer.....	f	14-12-0
[20 meert	betaelt voor t drucken van 4 Roudigten.....	f	22- 0-0]
	aen de metselaers.....	f	233- 4-4
	't lant f 77-12-0		
	blijft f 155-12-4.		
3 April	betaelt aen Joris mijne steenhouwer voor extra ordinaris arbijs loon.....	f	18-18-0
[5 dito	betaelt aen de grave maker in d'oude kerck voor Extra.....	f	12-12-0]
	[aen de Timmerman van de werf een vereeringh.....	f	12-12-0]
11 +	[aen de grafdelver van de N. kerck voor vader Salr.....	f	22-10-0]
	't lant		
	[aen dito gravemaker voor moyte.....	f	12-12-0]
	't lant		
	[Aen eenige rek. tot de knechts haer kleeren tot Rotterdam.....	f	138-14-0
	[Aen Dorsman tot een vereeringh.....	f	157-10-]
	[Trommels tot het paert. Voor 8 el zwart laeken.....	f	36-16-]
	[Voor 300 latijnsche digten.....	f	10- 0-0]
	Aen yserwerk aen het graf.....	f	106-11-
4+	Aen 't heck in de kerck.....	f	25- 0-0
	De timmermans rekening.....	f	285-12-4
	Aen de steenkooper Symon Cornelis Jongh van steen als anders.....	f	284-15-8
	Aen verteerde kosten naer hellevoetsluys.....	f	295- 7-0
	Aen de gravers en steenbicksters.....	f	10-12-0
2+ den 22 July	betaelt voor de Caersen in 't graf.....	f	13-14-0

¹⁾ De tusschen [] geplaatste posten zijn in het handschrift doorgeschrapt.

*DECLARATIE van d' onkosten gevallen op de begrafenis
van d' heer Lt. Admiraal generaal DE RUYTER sabr.*

1676	voor 't ophangen van 't wapen voor de deur, en de vracht uyt den haeg 11 ducaton	f 34-13-0
	voor 't schilderen van 't wapen.....	f 2- 0-0
1677		
den 21 Janu:	betaelt aan de smit voor 4 houwvasten tot het wapen.....	f 4- 1-0
den 17 Febr:	betaelt aen de Capteyn van 't jacht en 't volck tot een vereeringh, en 't doorschieten	f 109- 5-0
[24 dito	aen den schout bij nacht de Ruyter betaelt voor onkosten, en 't afhaelen van 't waarde lijk van Hellevoetsluys tot Amsterdam.....	f]
9 Meert	betaelt voor d' ornamenten uyt den haegh te brengen.....	f 18- 0-0
18 dito	betaelt aan 36 dragers in consideratie van de lange wegh.....	f 315- 0-0
	noch aan 50 schenkers ijder ander halve ducaton.....	f 236- 0-0
	Aen de dienstboden van 3 hujsen daer de lieden sijn ingeweest	f 31-10-0
	De 4 Trompetters die voorgaen hebben.....	f 107- 2-0
20 meert	Aen de ruyter in 't harnas ¹⁾ voor zijn rijkskosten en tot een vereeringh.....	f 31- 0-0
Hem	Aen Joost Verstraeten voor verscheijde extra ordinaire diensten en de Rol	
nog iets	te maecken.....	f 18-18-0
te vereeren.	Aan 14 Aensprekers ijder 6 ducaton.....	f 264-12-0
	{ voor 't drucken van de begraef ceduls.....	f 70- 0-0
	{ voor den impost van dito ceduls.....	f 87-10-0
		f 157-10
22 dito	betaelt aen Caspar Cuyper, Timmerman, voor verschoote penn: arbijsloon en vacatien omtrent het lijk soo tot Hellevoet als tot Amsterdam	f 66- 3-0
	Aen Pr. Laurens voor 5 degens aan de Trompetters en harnasdrager.....	f 20-10-0
	Voor huer van 4 Trompetten.....	f 3- 3-0
29 dito	Aen de Timmerman Andries van Oosterhout voort' ophangen van 't wapen in de kerck en andere onkosten	f 36-10-0
12+		
30 dito	aen de kistemakers van Duijn en Dakenburgh voor moyten aen de wapens.....	f 18-18-0
30 meert	{ Aen de Aelmoeseniers voor 7000 Ceduls aan boeten.....	f 200- 0-0
	{ Aan 3 mael boeten in de kerck.....	f 96- 0-0
31 dito	aen 4 personen die de brant stocken tot dienst van de ratelwacht en begravingh op gehaelt hebben.....	f 6- 6-0
3 April	aen Joannes Riet voor lamferts, handschoenen en roubanden et: tot de Rou, volgens quitantie.....	f 302-15-4
	Aen Juffrou Oortcamp voor lamfers, hantschoenen, Crispe lint voor de Companien	f 350- 0-0
	Aen Frans de spekkooper voor 18 hammen voor de soldaten.....	f 55-17-0
10+	Aan de rek: van de roumantels en schenkkannen	f 77- 5-0
	Aen Servaes Wittelingh betaelt het rou behangsel van 't achterhuys en in 't choir	f 68- 0-0
	Een rek: van 't hueren van de glaesen.....	f 34- 2-0
	Een rek: aen de loodgieter betaelt om d' ornamenten op te hangen....	f 11-17-0
5 dito	betaelt aen Burghout voor 18 el zwart laken tot [het paert] de trommels.....	f 72- 0-0
	Aen het zwarten van de kist als anders.....	f 3-15-0
9+8 April	betaelt aen bier 48 ton a 10 gl. voor de compagnien.....	f 494- 8-0
	betaelt aen de wyn van der Ploegh.....	f 381-10-0
5+	betaelt aan de wyn van Jan Duyne betaalt....	f 450- 1-8
	betaelt aan het behangsel in het huys voor maenden.....	f 1480-12-0
	Aen d'hr. Professor Francius ²⁾ tot een vereering van d' oratie.....	f 317- 5-0

¹⁾ Hij liep in de begrafenisstoet geheel geharnast voor het lijk; op de afbeeldingen der begrafenis wordt hij genoemd: „De curassier met de Regimentstok.” Op een der platen (Muller, atlas v. hist. pr: No. 2602) vindt men de volgende aanteekening: *Dese persoon gehuurt om dit harnas te dragen is door dien last zo zeer vermoeijt dat hij wijjnige daagen hierna is gestorven.*

²⁾ Het geschilderde levensgroote portret van den hoogleeraar Petrus Francius, staande voor de graftombe van de Ruyter, is door Ludolf Backhuisen geschilderd en berust in het Universiteitsgebouw te Amsterdam.

1+	Een rek: van 't hek en 't wapen vast te maeken.	f 12-10-0
	voor het Roupaert te bekleeden.	f 16- 2-0
	[Een rek: van de baay in de kerck.	f 60- 0-0]
	de haegsche rek: op 't betaelt 1890.	f 3000- 0-0
	Aen 't volck van 't kljne Jacht tot Amsterdam.	f 18-18-0
	[Tot kaersen voor het g] [voor vader Salr. in 't graf te leggen.	f 22-10-0]

Het balsemen van het lijk heeft 200 zilveren ducats (630 gulden) gekost, blijkens onderstaande kwitantie, die op de historische tentoonstelling van 1876 door J. C. Baron van Tuyll van Serooskerken was ingezonden:

De Generale Rekeningh van dr. Jan Manart sal(ige)r soo aen moeyten als aen geleverde Ingredienten tot Preservatie van 't Lichaem van den E. D. L. heer Lt. Admiraal Generael *Michiel de Ruijter* sal(ige)r op den 30 April 1676 leggende met de vloot in de Bay van Seracusa alwaer alle noytwendigheden tot het Balsemen niet als met de grootste kosten te bekomen waeren en oock een seer corpulent Lichaem synde en meer dan ordinair moeyten en kosten van noeyden hebbende alsoo door de groote hette het Lichaem anders soude onbequam zijn geweest om over te brengen, soo dat de Reeckeninghe te same bedraeght voor moeyten en onkosten de somme van twee hondert sillevre Ducats.

V: E: D: L: Dinaresse
Barbara van Duverdez.
De Wedewe Manart.

MAARTEN LUTHER.

DOOR

E. S G.

Ons land zijn verscheidene personen van den naam *Luther*, die met het ernstigste gezicht ter wereld beweren, dat ze afstammelingen of althans bloedverwanten van den grooten hervormer zijn. Men zou hun niet moeten zeggen, dat men er niets van geloofde of hun bewering voor 't minst in twijfel trok. Ze zouden er zich even beleedigd door gevoelen als de keizer van 't Hemelsche Rijk; wien men zijn afstamming van de zon betwistte.

Ik heb altijd als ik er van hoorde goedgeloofige verwondering voorgewend, en in mij zelve geglimlacht. Maar ziet, de tijd is daar om amende honorable te doen, en te erkennen dat de mogelijkheid niet geheel mag worden op zijde gezet.

In het Register van Rooimeesteren loopende over de jaren 1532—1615 en bewaard op 't gemeente-archief van Amsterdam, vind ik op bladz. 7vo eene acte waaruit blijkt, dat op 27 Juni 1534 de uitspraak van Rooimeesteren werd gevraagd in een geschil gerezen tusschen Adriaen Ockerszoon en Marten Luidter, die een nieuw „dwershuys” achter Adriaen's olyhuis had gebouwd. Waar die huizen gelegen waren staat in de acte niet aangeteekend. De Rooimeesteren zeiden, dat Luydter, Luyter, Luyther — de naam komt vier malen in de korte acte voor en wordt op deze drie verschillende wijzen gespeld — aan de eene

zijde 3½ duim te dicht aan Adriaen's huis had gebouwd, hetgeen natuurlijk door 't geven eener behoorlijke schadevergoeding geboet moest worden. Marten Luyther beriep er zich op dat hij, toen hij begon te timmeren Wolbrandt Claeszoon en de andere rooimeesters bij 't werk had gehaald, doch Wolbrandt, die toen ook in de zaak gehoord werd, verklaarde daarentegen dat het hem volstrekt niet „voor” en „stond” ooit door Marten Luyther te zijn geroepen geweest.

Marten zal dus de koorden van de beurs hebben moeten losmaken.

Daar Wolbrandt van af 1532 niet als rooimeester genoemd wordt, weten we, dat Luyther reeds vóór 1532 zijn huis moet hebben getimmerd. Op zijn minst genomen woonde dus van 1531 tot 1534 te Amsterdam een persoon, die denzelfden naam droeg als de hervormer en dien men daarom voorzeker mag achten van den bloede van Dr. Marten Luther te zijn.

Als de hollandsche Luthers nu eens van dezen ingezetene van Amsterdam afstamden?

HET TESTAMENT EN STERFJAAR

VAN

GABRIEL METSU,

DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZ.

AN weinige schilders van den eersten rang heeft ARNOLDUS HOUBRAKEN in zijn „*grootte Schouburgh*” zoo luttele berichten weten meê te deelen als van GABRIEL METSU. In een paar regels moest hij zich van diens levensgeschiedenis afmaken. Latere schrijvers hebben Houbraken's berichten hier en daar aangevuld. Jhr. Elsevier heeft reeds jaren geleden de aanteekening van METSU's ondertrouw met ISABELLA DE WOLFF uit de Amsterdamsche Puiboecken aan het licht gebracht ¹⁾; daaruit blijkt, dat METSU niet, zooals Houbraken verhaalt, in 1615, maar eerst in 1629 of 30, te Leiden werd geboren. Tijdens zijn ondertrouw (12 April 1658) woonde METSU op de Prinsengracht te Amsterdam. Berichten van latere jaren ontbreken. Ik deel daarom hier het testament ²⁾ van METSU en zijne vrouw mede, dat, in 1664 voor een Amster-

¹⁾ Navorscher IV. p. 161. In deel VII van *de Navorscher* wordt deze aanteekening weder meêgedeeld. KRAMM herhaalde haar; de heer Havard gaf diezelfde aanteekening in zijn *l'Art et les Artistes Hollandais*, II. 187, voor de vierde maal, nu als iets nieuws; hij noemt Metsu's oom, die getuige bij den ondertrouw was: Jan Adriaens KUYPER en de moeder der bruid: Maria DE GRELLES. De heer Havard heeft het Oud-Hollandsche schrift slechts gebrekkig kunnen lezen. De lezing van Jhr. Elsevier, die den oom KAYSER en de moeder DE GREBBER noemt, is de juiste, zooals uit de origineele acte blijkt en wat, voor zoover de moeder betreft, door het meê te deelen testament wordt bevestigd.

²⁾ Ik vond dit eigenhandig door Metsu en zijne vrouw onderteekend testament in het notarisarchief te Amsterdam, kast A. A. pak N°. 142.

damschen notaris verleden, o. a. het vermoeden wettigt, dat hij ook na zijn huwelijk in de eerste stad der zeven provincien was blijven wonen.

In den Naame Gods Amen. heeden den XXIJ July XVJ^e vier en sestig, des avonts ontrent seven uren, compareerden voor my Joannes d'Amour, Nots. Publ. SR. GABRIEL METSU, konst-schilder, en Juffr. ISABELLA DE WOLF Eghtelieden, door de goddel(jcke) genaade gesont van lichaem en verstandt, de welcken verclaarden naer wederroepingh van alle voorige volkomene en onvolkomene uyterste willen, van haere natelatene goederen geschikt en bevoolen te hebben, in maniere navolgh(ende), namentl(ijck) dat sy testanten elkanderen viece(m) weeder(ver) dat is, d'Eerststervende den lanxtleven(de) noemen en stellen, eenigh en alge-meen Erffgenaem in alle de onroerende en roerende goederen, meubelen, juweelen cleederen, actien, crediten en geregtigheeden, sulx d'eerststervende die met der doot ontruymen en nalaaten sal, van wat natuur en waar gelegen, geene uytgesondert, omme alle deselve bij den lanxtlevenden geaanvaart genooten en behouden te werden eeuwich en erfel(yck) sonder imants tegenzeggen, mits dat de lanxtlevende gehouden blyft haare gesaamentl(ycke) kint oft kinderen voor de nabenoemde Vooghden te bewyzen soodanich naacte en bloote legitime portie, als deselve na scherpheyt van reghten bevonden sal werden te competeren, voor de vruchten van welk bewys de Lanxtlevende haar voorn(oemde) kinderen sal onderhouden in kost, kleederen, schoolgaan, 't leeren van eenige exercitie en alle andere corporeele nodruften, tot haarder mondige dagen oft huwel(yken), staat toe, als wanneer haar het voors(eyde) bewys sal geworden, dogh oft het geviel dat sy testante d'eerst dese werrelt aflyvigh wierdt, sonder wettige afkomelingen, ende haer moeder MARIA DE GREBBE^r noch in leven(de) lijve is, soo sal de testant aan (de) selve haar moeder uytkeeren de naacte en bloot legitime portie, haer na scherpheyt van reghten competerende, dewyle sy testante haar moeder inde geseyde legitime portie, verclaerde te institueeren haar meede erffgenaem.

Nogh verclaerde sy Testanten haar wil en begeeren te syn, dat indien d'eerststervende geen kinderen naliet, en de lanxtlevende quam te hertrouwen deselve in sulck een geval aan vrunden van eerstoverleedene sal uytkeeren een som van duysent garolus gulds. eens voor het voltrekken van het tweede huwel(yck)

maer indien de lanxtlevende niet hertrouwt geweest en sonder kinderen na te laten komt te overlijden — soo sal, alles wat de lanxtlevende onverteert en boven alle schulden nalaat, genooten werden bij de vrunden van eerstoverleedene voor d'eene helft en bij de vrunden van de laatst overleeden voor de andre helft, van welke helft oft de voors(eyde) somme van duysent gulds. hy, Testant begeert dat JACOMINA KOOL sal hebben een gerecht vierdepart, ende syn *susters* en *broeders*, oft derzelver kinderen, by representatie de resterende drie vierde parten, dewyle hy Testant, te overlyden van lanxtlevende, syn Erffgenamen, soodanigh institueert als hier even te vooren geseght is.

Eyndelingh verclaarden sy Testanten beyde nogh te willen en te begeeren, dat alles, wat sy na deesen voor twee getuygen, mans oft vrouwen, oft onder haerl(ieden) handteyck(en) alleen sullen komen te belasten, te beveelen oft te schicken, weegens maakingen giften, oft geschenken, aen lieden als noch hierinne niet genoemt, oft tot verminderingh oft vermeerderingh van makingen, aan lieden hier vooren alreede genoemt, dat alle het selve van sood(anige) kracht en waarde sal sijn, als off het in deese tegenwoordige van woort tot woort gevoeght en uytgedrukt ware.

Alle het welck vooren is, verklaarden sy Testanten te wesen hare vrijwillige, welbedagte en laatste chickkingen, sulx sy deselve na rypen rade en sonder imants aanradinge beraamt en beslooten hebben, willende derhalven, dat die bestaen sal als volkomene uyterste wille, oft so niet konnende, als onvolkomene, als giffte onder de levenden, ter saake des doots, ofte so als imants uyterste wille, best kan en magh bestaen, hoewel alle de vereyschte plegtigheeden, niet ten vollen waergenoomen waren, versoecken(de) my Not^s, 't selve aen te teykenen, daer van kennisse te dragen en haer te doen hebben behoort(yck) afschrift. Aldus gedaen t' mijner schrijffkamer aen de beurse binnen Amsterdam ten overstaen van Jeremias Pricé en Reynout du Bois als getuygen hiertoe versocht.

J. PRICÉ.
R. D. BOIS.

(w. g:) GABRIEL METSU.
ISABELLE DE WOLF.
Quod attestor.

J. D'AMOUR.
Not. Pub.

16 $\frac{7}{22}$ 64.

Te Amsterdam zou ook METSU's laatste rustplaats zijn. Nog geen drie jaar nadat de groote genre--schilder in de „schrijfkamer” van Notaris d'Amour zijn handteekening onder bovenstaand testament. had geplaatst werd hij van de Leidschestraat, waar hij toen woonde, naar de Nieuwe kerk uitgedragen. In het begrafenisboek dier kerk leest men op 24 October 1667: ¹⁾

3|24 (October)| *Gabriel Metsu schilder voor aen inde Leysestraet f 15.*—

het cijfer 3, dat voor deze aantekening staat, duidt aan dat bij zijn begrafenis drie „klocken” werden geluid.

De zeven- of achtendertigjarige kunstenaar werd in zijn hoogsten bloei aan de Nederlandsche kunst ontnomen; de salon van wijlen Mevrouw VAN LOON op de Heerengracht zou dit kunnen getuigen, indien dit niet van zijn ouden luister ware ontdaan. Zoo de heer en mevrouw DAEY niet in ballingschap bij buitenlandsche geldmonarchen zuchtten, de dame in het licht-blauw met gouddraad bewerkt satijn ²⁾, die eens tot hunne klassieke omgeving behoorde en met hen werd weggevoerd, zou het ons hebben vermeld, hoe METSU ook in het jaar van zijn dood tot zijn onsterfelijken roem heeft gearbeid.

AMSTERDAM, Sept. 1882.

¹⁾ De bewering van Balkema, dat Metsu in 1669 stierf, is uit de lucht gegrepen en kan nu voor goed haar kracht verliezen.

²⁾ Deze uitmuntende schilderij, thans waarschijnlijk bij baron Rothschild te Parijs, is gemerkt: G. METSUE A^o. 1667.

MEINDERT HOBBERMA

DOOR

Mr. N. DE ROEVER.

R is in het leven van niet weinige onzer groote kunstenaars veel wat voor het oog van den belangstellenden zoon der negentiende eeuw met een dichten sluier bedekt is. Wel hebben ijverige nasporingen van een keurbende van geschiedvorschers het er toe gebracht, dat het dichte weefsel hier en daar een weinig ijler werd en een blik gunde op de geheimenissen, die het verborgen hield, maar het volle licht drong daarmede nog niet binnen. Waar we de voorlichting van gelijktijdige biografen missen, zijn we enkele gegevens, soms zelfs het geraamte voor eene levensbeschrijving rijker geworden, maar wie daarmede een beeld zou willen ontwerpen, zal spoedig bemerken, dat hij niets dan de eerste grondslagen ter zijner beschikking heeft, dat hij de materialen welke hij van elders niet kan aandrigen uit het onderling verband van de bestaande moet aanvullen. Een ruim veld voor gissingen voorzeker. Verstandig hij, die zijne verbeelding geen te groot spel laat spelen, maar zich bepaalt tot het maken van zulke gevolgtrekkingen waartoe zijn gegevens hem wettigen.

MEINDERT HOBBERMA (geb. te Amsterdam in den jare 1638) is een der meesters, die door de vroegere biografen niet wordt genoemd. Zijn reputatie drong niet door tot de achttiende eeuw, omdat hij zich geen naam had kunnen maken bij zijn leven. Het was, als of de wolk der vergetelheid zijne nagedachtenis zou blijven verduisteren. Maar de

zon der vrijheid telde in haar stralenbundel een, die wars was van de conventionele kunstschool der vorige eeuw, en, terwijl hij den wolk der vergetelheid scheurde, het oog, lang verzadigd aan hare meesterstukken, deed schouwen op de kunstwerken van de zeventiende eeuw, waaruit waarheid en realiteit sprak.

Toen herleefde HOBBEEMA, en hij deelde in de bewondering, die het tegenwoordige geslacht in zoo ruime mate voor de heroën der kunst over heeft.

Maar HOBBEEMA bleef een naam van een grooten kunstenaars-geest, die men huldigde, de persoon werd te vergeefs gezocht.

De eerste, die een zeker bericht van zijn leven vond, was JHR. W. I. C. RAMMELMAN ELZEVIER, archivaris van Leiden, de eerste die de aankondiging deed van zijn overlijden, voorgevallen in December 1709, was DR. P. SCHELTEMA, archivaris van Amsterdam. Door ELZEVIER's vondst leerden we den meester kennen als de gelukkige bruidegom; SCHELTEMA stelt hem ons voor als den meer dan 70-jarigen, verarmden, alleen van al de zijnen achtergebleven grijsaard, die kort na den dood van zijn trouwe gade het huis waar „het Schip de Hoop” in den gevel stond, verliet om zich in de nieuwe woning, zijne eenige dochter, de laatste hoop op de toekomst, die hem nog het hart verkwikken kon, door den dood te zien ontrooven.

En in dit tijdsverloop, besloten tusschen de jaren 1668 en 1709, had hij vier malen vadersvreugd gesmaakt, maar ook vier malen was hem die vreugde oorzaak geweest van de grootste smart, die een vader lijden kan. ¹⁾

Het is verwonderlijk, dat juist uit dit tijdsverloop geene andere schilderijen van den meester bekend zijn, dan het gezicht op Middel-Harnis met het jaartal 1689. Eén werk in 40 levensjaren, en met een tusschenpoos van meer dan 20 jaren na het eerst daaropvolgende gedateerde stuk van 1668, gaf grond tot het vermoeden van den een, dat het jaartal niet echt was, van den ander, dat de schilder omstreeks 1670 moest overleden zijn.

Wat mocht de reden wezen, dat HOBBEEMA in 1668, op pas 30jarigen leeftijd het penseel nederlegde, om slechts nu en dan na lange jaren van rust het weder ter hand te nemen?

Zie daar een vraag die SCHELTEMA's bijdrage ons niet kon oplossen.

Het volgende geeft daarop het antwoord.

Een aantekening in het boek der dagelijksche notulen van Burgemeesteren van den jare 1709, wijst ons aan, in de eerste plaats welke de juiste dag van HOBBEEMA's overlijden is, en in de tweede plaats, dat hij tot zijne dood eene eerbare, zij 't ook kleine post van vertrouwen binnen zijne geboortestad bekleedde. De aantekening luidt:

„Op den 10 December 1709 hebben de wijnroeijers bekend gemaakt, dat haaren „Confrater MEYNERT HOBBEEMA den 7 dezer overleden is.”

Wat was den aard van de betrekking van wijnroeier, vraagt ge? Mijn antwoord

¹⁾ Zie de uittreksels uit de oude archieven van den Burgerlijken stand bij SCHELTEMA. Aemstels Oudheid (1863) deel V, blz. 63, 64. De aanvraag voor HOBBEEMA's begrafenis bewijst, dunkt mij, dat hij kinderloos overleed.

moet u plotseling uit de XVIIe eeuw terug voeren naar de XIVe, toen Amsterdam van Hertog ALBRECHT het recht kreeg van de maat. Nu ben ik, hoor ik u zeggen, even wijs. Welnu, van oudsher was het een voorrecht van den graaf om bij het ter markt brengen of verkoopen van goederen, welke niet naar het gewicht of naar den maat van de verkoopplaats waren berekend, die te laten overwegen of overmeten volgens den daar geldenden maatstaf. Dat daaraan eenige onkosten verbonden waren, welke den grafelijken schatkist stijfden, of de beurs van den pachter, spreekt van zelf. De koopman getroostte zich die onkosten gaarne; koper en verkooper konden nu geen verschil krijgen over de hoeveelheid der geleverde waar, hetgeen anders bij het bestaande verschil in gewicht en maat van alle steden maar al te wel mogelijk was.

In de vorige eeuw werd voor 't meten van een stuk brandewijn 12 stuivers, van een okshoofd wijn 3 stuivers betaald.

Dit grafelijk privilege van maat verkreeg de stad in 1389, „om een goede somme van blinkende penningen” en naar het schijnt wel te gelijk den maat van drooge en natte waren, welke de graaf op andere plaatsen niet altijd te gelijk verkocht heeft.

De stad deed gelijk de graaf en verpachtte oudtijds het ambt van weger of meter, maar van lieverlede beschouwden de overste regenten het als een hun toekomend voorrecht om met de betrekking ook de voordeelen weg te schenken aan personen, die zij om welke reden dan ook een klein ambtje wenschten te bezorgen. HOBBERMA heeft alzoo in den gunst van een der Amsterdamsche burgemeesters moeten deelen.

De werkkring van den beëdigden wijnroeier was niet omslachtig, ofschoon hij behalve den wijn, ook den brandewijn en de olie meten moest, wanneer zij in ongelijke vaten werden aangevoerd of verhandeld. 't Schijnt dat de koopman slechts aan 't Wijnroeierskantoor, tegen de Nieuwe Kerk gelegen, een der ten tijde van HOBBERMA 6, later ten tijde van WAGENAAR 5 ambtgenooten behoefde te ontbieden naar de pakhuizen waar hij zijn wijn, brandewijn of olie had opgeslagen, om zijn boodschapper, vergezeld van den wijnroeier met zijn werktuigen in de hand, te zien terugkeeren. De kleine voordeelen schijnen door de groote massa der gemeten goederen een niet onaanzienlijk cijfer te hebben beloopt. Ieder der wijnroeiers behield aanvankelijk de vruchten van zijn arbeid voor zich, maar juist in HOBBERMA's tijd is daarin eene verandering gekomen. Op verzoek der gezamenlijke wijnroeiers besloten burgemeesteren den 31ste Juli 1676 om hunne goedkeuring te hechten aan het door hen kenbaar gemaakte plan om voortaan alle winsten gezamenlijk te deelen, en uit den gemeenen kas de medebroeders, die „sieck, impotent oft andersints onbequaem” waren, wekelijks zes gulden uit te betalen. Dat is waarlijk voor dien tijd niet weinig! Nijpende armoede heeft HOBBERMA dus nooit gekend, daarvoor was buitendien zijn ambt, zij het ook niet aanzienlijk, te fatsoenlijk. Dat hij in de klasse der armen begraven werd bewijst alleen, dat hij geen geld en geen bemiddelde verwanten naliet; niet dat hij bij zijn leven armoede zou hebben geleden.

Wij vinden dit in eene acte geregistreerd in 't groot Memoriaal VI, bl. 182; daar-

uit blijkt, dat zijn collega's toen waren: RUTGER VAN SEYST, JOHANNES VAN DEN DRIESSCHE, PIETER VAN DEN LUFFEL, GERRIT K. RYER en CL. D. B. COMMERROY. Hij teekende tusschen de beide eersten en schijnt dus naar den tijd van aanstelling de tweede te zijn geweest. Toch heeft hij hen allen overleefd.

Ik heb te vergeefs naar die aanstelling gezocht, maar eindelijk heb ik toch het jaar der aanstelling gevonden, en wel in de Ambtboeken en in de zoogenaamde „Heerenboekjes” waarin ook de namen en 't jaartal der aanstelling van de wijnroeiërs staan opgegeven. Het Ambtboek blz. 169, zoowel als het Heerenboekje van 1703 vermelden het jaar 1668 als dat van HOBBERMA's benoeming¹⁾. Dat deze opgave juist is, valt te bewijzen uit eene aantekening in het derde der aanwezige registers der dagelijksche Notulen van burgemeesteren, blz. 1, waaruit blijkt, dat er in Februari van dat jaar juist een plaats als wijnroeier door 't overlijden van PIETER LAURENSZ VAN DEN HOECK was vacant geworden.

Opmerkelijk is het, dat zijne benoeming plaats had in 't zelfde jaar, waarin hij in 't huwelijk trad, hetgeen aanleiding geeft tot de veronderstelling, dat de voordeelen van 't wijnroeiërschap zijn voornaamste bron van inkomsten waren en hem in staat moesten stellen de echtelijke woning interichten en het aanvankelijk kleine gezin te onderhouden. Dat een kunstenaar als HOBBERMA niet zonder eenige aandoening penseel en palet voor de peilwerktuigen, waarmede hij voortaan den klaren dag zou doorbrengen, ruilde, mogen we voor zeker houden. Ons is het thans verklaarbaar, dat we slechts één gejaarmerkt schilderij van den meester na 1668 kunnen aanwijzen.

Het schijnt evenwel, dat HOBBERMA zijn oude vrienden van het atelier of van den vrolijken taveerne, waar de schildersbent elkaar rendez-vous gaf, behield. Was het zijn leermeester JACOB VAN RUYSDAEL — men neemt althans aan, dat HOBBERMA zijn leerling was — die als getuige van den bruidegom optrad, een ander weinig bekend maar daarom evengoed geacht kunstenaar, JAN VAN KESSEL, die naar deskundigen beweren, soms in den trant van RUYSDAEL geschilderd heeft, bleef in vriendschap met hem verbonden. Die ontdekking is niet zonder belang, want er ligt een steun in voor het vermoeden van kunstkenneren, dat JAN VAN KESSEL en MEINDERT HOBBERMA beide leerlingen van RUYSDAEL waren.

Ik ben echter nog het bewijs van het bestaan der vriendschapsband tusschen die beide kunstenaars schuldig. Het ligt in het feit, dat MEINDERT getuige was bij den doop van het kind van JOHANNES VAN KESSEL en CLARA SWIGTERS, die in Februari 1675 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam plaats had.

Wellicht kan ik later meer over dien weinig bekenden JAN VAN KESSEL mededeelen.

Ik zeide zoo even, dat HOBBERMA in den gunst van een der Amsterdamsche burge-

¹⁾ Uit de Heerenboekjes blijkt buitendien — wat tot nadere plaatsbepaling van HOBBERMA's woning kan dienen — dat hij van 1703—1705 in de Konijnenstraat bij de Lauriergracht, van 1706—1709 op de Rozengracht naast het Doolhof woonde.

meesters gedeeld heeft. Raadplegen wij de regeeringslijst van den jare 1668, dan zien we den naam van den Burgemeester LAMBERT REYNST bovenaan staan. Dit beteekent, dat hij gedurende 't eerste kwart-jaar — juist datgene, waarin, gelijk we zagen, de plaats aan 't wijnroeierskantoor openviel —, de voorzittersstoel innam. Deze magistraatspersoon was de vader van CORNELIS REYNST¹⁾ die als doopgetuige bij den doop van HOBBEEMA's zonen optrad. CORNELIS REYNST was, het blijkt hieruit, een goed vriend van het jonge gezin, en het is niet onmogelijk, dat Burgemeester REYNST, door zijn voorspraak, HOBBEEMA met het geenszins te verwerpen ambt, dat hem een zorgeloos zij ook bescheiden bestaan verzekerde, heeft begunstigd.

Of onze burgervader den kunstenaar daarmede wel zulk een grooten dienst heeft bewezen, en of de voordeelen van het ambt hem even nuttig waren als ze voor een ander zouden zijn geweest, mag voorwaar betwijfeld worden. Had HOBBEEMA van zijn penseel moeten leven, en was hij in de gelegenheid geweest zijn tijd en zijn krachten aan de kunst te wijden, dan zou hij wellicht meer nog met de zorgen en den strijd des levens te kampen hebben gehad, maar zijn talent had zich breed en in al zijn kracht ontwikkeld en hij zou niet onbekend, ongeacht bij zijn tijdgenooten als een schamel burger in de groeve zijn gedaald.

Zijn dood was geen gebeurtenis. Reeds lange jaren te voren was hij gestorven toen hij den loopbaan der kunst, moeielijk vaak, en de werkplaatsen van de gevierde kunstenaars in de achterbuurten vaarwel zei, en in den schaduw van 't achtste wereldwonder, verloren onder de menschenmassa, die in haastigen spoed het middenpunt der stad of het hart des koophandels van Holland trachtte te bereiken, het kleine wachthuisje van een nog kleiner college betrad, boven welks deur men had zorg gedragen te schilderen „Wijnroeijs-comptoir.”

En toen den 10^{den} December 1709 van daar' uit de boodschap naar de Heeren werd gebracht, dat een der collega's het tijdelijke met het eeuwige had verwisseld, toen zal de droefheid over het verlies van den medebroeder daar niet grooter zijn geweest dan de vreugde, die er heerschte, toen korten tijd later zijn opvolger ANTHONY EYNEMAN de ledige plaats innam.

Had slechts HOBBEEMA een SIX in plaats van een REYNST gevonden!

¹⁾ CORNELIS REYNST kinderloos overleden en gehuwd met AEFJEN DE HAEN, de dochter des vice-admiraals, was een zoon van den in 1672 door den Prins uit de regeerings ambten ontslagen burgemeester LAMBERT REYNST, geboren uit zijn huwelijk met ALIDA BICKER CORNELIS DR. vgl.: Het Patriciaat van Amsterdam, vertegenwoordigd door de genealogie van 't geslacht BOELEN. (Amst. C. L. v. Langenhuyzen 1881), blz. 22.

NADERE BIZONDERHEDEN
BETREFFENDE
JAN THEUNISZ BLANCKERHOFF,
(JAN-MAAT)

DOOR
Mr. N. DE ROEVER.

In de eerste aflevering van dit tijdschrift deelde ik eenige bijzonderheden over dezen schilder mede.

Ik ben thans in staat mijne opgaaf eensdeels te verbeteren, anderdeels aan te vullen.

Allereerst dan de verbeteringen.

Ik schreef op bladzijde 9, dat de begrafenis van JAN THEUNISZ BLANCKERHOFF door den doodgraver niet werd aangegeven en daarom in het doodboek van de Westerkerk ter Weeskamer niet stond vermeld.

Beter ware het geweest indien ik gezegd had, dat die naam niet in dat boek te vinden was, toen CATHARINA VAN WYCK de toestemming van Weesmeesteren voor haar tweede huwelijk kwam vragen.

Een nauwgezet en voorzichtig historievorscher meende daarmede het feit van BLANCKERHOFF's dood in twijfel te mogen trekken, en nog niet alle geloof te moeten

ontzeggen aan JOHANNES VOORHOUT, ¹⁾ als hij beweerde onzen schilder nog in 1674 in levenden lijve gezien te hebben. Hoe zou 't mogelijk zijn, meende hij, dat er een persoon in 't doodboek ter Weeskamer kon overgeslagen worden?

Laat mij trachten dit te verklaren.

In de begrafenisboeken schreef de koster of de doodgraver de namen der ter aarde bestelde personen op, met achtervoeging van een cijfer, waarmede hij te kennen gaf hoeveel minderjarige kinderen er achtergebleven waren. Aan 't einde van de week moest hij ter voldoening aan een der bepalingen van de ordonnantie voor de weeskamer een lijstje van die personen opmaken. Het kon gemakkelijk gebeuren, dat hij op een drukken dag verzuimd had één van de begraven personen op te teekenen, of althans achter hunnen naam aan te teekenen, dat er minderjarigen nagelaten waren. Alleen daaraan kan ik de menigvuldige tusschenvoegingen van oorspronkelijk niet in de registers ter weeskamer opgeschreven doodennamen toeschrijven.

Wat ik dus zeide over de onnauwkeurigheid en slordigheid van de personen, aan wie toen het bijhouden der begrafenisboeken was toevertrouwd, daarvan behoef ik niets terugnemen. Juist in het volgende ligt daarvoor een nader bewijs.

Vooraf echter een onwillekeurig abuis hersteld.

Het doodboek, waarin REMBRANDT's begrafenis staat vermeld, droeg op het perkamenten bovenblad het opschrift

Westerkerk

begint 3 Januari 1664 — eindigt 28 December 1688.

Het is mij thans echter gebleken, dat dit opschrift niet juist is, en dat in hetzelfde boek niet alleen de dooden in de Westerkerk bijgezet, maar ook de op het Westerkerkhof begravenen, door elkander werden opgeteekend.

Er zijn twee kerkhoven geweest, die den naam van Westerkerkhof droegen. Het

¹⁾ Eenige gegevens over dezen schilder mogen hier een plaats vinden.

JOHANNES VOORHOUT is volgens de bekende biografen onzer kunstenaars geboren te Uithoorn nabij Amsterdam. Dit wordt niet bepaald bevestigd door de poorterboeken van Amsterdam. Hij werd door Burgemeesteren als ingeboren poorter erkend, den 4 Maart 1707. Gewoonlijk maakt men uit deze erkenning op, dat de bedoelde persoon binnen de stad geboren was. Men schijnt hier slechts aan zijne erkenning te moeten denken als zoon van een poorter, omdat zijn vader evenzeer het poorterrecht had bezeten. Bij de inschrijving in 't poorterboek werd zijns vaders naam opgeteekend, en daaruit weten we, dat deze CORNELIS heette en 't beroep van horlogemaker uitoefende.

CORNELIS VOORHOUT, van den Uithoorn, werd aangenomen als behuwde poorter den 25 Februari 1672, krachtens zijn huwelijk met TRIJNTJE PIETERS, die poorteresse was en dochter van PIETER AERTSEN, toen overleden en bij zijn leven knecht van de jachthaven.

Er is een tweede JOHANNES VOORHOUT bekend, welke men meent een zoon van den hiergenoemde te zijn. Vreemd is het, dat hij zich niet op 't poorterschap van zijn vader beriep toen hij 2 Juli 1729 op den poortterrol werd ingeschreven. Hij was gehuwd met MARIA KEUN, eene dochter van DIRK KEUN, in leven bode op Kleef en mede poorter van Amsterdam. Dit huwelijk was voltrokken voor schepenen 31 October 1700. Uit de huwelijks-intekening van dato 8 October blijkt, dat hij JOHANNES VOORHOUT, de Jonge, genoemd werd, in 1677 te Amsterdam geboren werd, en dat zijne bruid te 's Hage geboren even oud was als hij.

eerste lag aan de noordzijde en vóór den ingang aan de oostzijde van de Westerkerk. Men vindt er platen van bij DAPPER, 1663, VON SESEN, 1664 en VAN DOMSELAER, 1665.

Twintig à dertig jaar later was de muur weggebroken en de hof met boomen beplant. Men vergelijke de plaat bij COMMELIN.

Het werd buiten gebruik gesteld op den 12^{en} Augustus van het jaar 1655¹⁾, omdat zich tijdens de toenmalige groote sterfte uit dit kleine kerkhof, wegens het gedurig „beroeren en ontblooten der versch begravene Lycken overmidts het dagelijx inbrengen van anderen” een „vilainen stank” ontwikkelde, die, zich „uytspreyden in de naest omleggende huysen, niet sonder apparent pericul van infectatie voor d'inwoonders” werd geacht. De vroedschap besloot toen, dat dit kerkhof van „meerder inbrenginge” behoorde te worden „geëxcuseerd” en een nieuwe begraafplaats zou worden ingericht op 't bolwerk Rijkeroord, aan 't einde van de Bloemgracht, waarop de oude naam overging.

Terwijl in de kerk de graven der bemiddelden gevonden werden, werd de groeve voor de smalle gemeente gedolven op het kerkhof. In dien tijd was er nog geen kerkhof voor een bepaald aantal wijken aangewezen. Vandaar, dat het eene kerkhof spoediger vol raakte dan het andere, hetgeen de regeering door een keur van 31 Juli 1681 (Keurb. P. bl. 243) heeft voorkomen. Op deze kerkhoven werden allerlei personen, zonder onderscheid van godsdienstige gezindheid, behalve Israëlieten, ter aarde besteld.²⁾

Toen ik eenmaal had ontdekt, dat de dooden op het kerkhof begraven, ook in de bedoelde doodboeken van de Westerkerk stonden aangeteekend, heb ik het begrafenisboek van 't Westerkerkhof nageslagen, en daarin inderdaad de begrafenis van BLANCKERHOFF vermeld gevonden.

Maar onder welke gedaante! Onkenbaar bijna onder den last van fouten tegen de orthografie! Zóó onkenbaar, dat zelfs de tijdgenoot er geen weg mede heeft geweten.

Nu, de eerbare doodgraver van 't Westerkerkhof — hij ruste in vrede — had het in de kunst van schrijven en spellen niet ver gebracht. Hij was zeker niet ter schoole geweest op den Singel bij de Warmoesgracht op den hoek van 't Steegje bij den beroemden Mr. LIEVEN WILLEMSZ VAN COPPENOLL³⁾, die hem voorzeker beter onderricht zou hebben

¹⁾ Vgl. Resol. Vroedsch. A. bl. 5 vo.

²⁾ Dat er ook Roomsche Katholieken begraven werden is mij gebleken uit de aantekening der begrafenis van enkele geestelijke dochters en van weeskinderen uit het Katholieke Weeshuis op de Lauriergracht. Zoo werd er 12 Januari 1690 ook begraven JAN VAN DAELHUIZEN, Meester in dit Weeshuis.

³⁾ Dit huis met een huis daarnaast aan de zuidzijde werd door den beroemden calligraaf in Januari 1644 ten verkoope aangeslagen; waarschijnlijk om aan zijn minderjarige kinderen de moederlijke erfportie te kunnen uitkeeren. LIEVEN WILLEMSZ koesterde toen op nieuw trouwplannen en schijnt tegelijkertijd zijn school aan kant te hebben gedaan, daar hij in de veilconditiën de bepaling opnam, dat de kooper het schoolgereedschap zoo van banken, tafels, borden als anderzins zou mogen overnemen.

Beide huizen golden te zamen 28,500 gl. Een aardig vermogen in dien tijd.

Hij teekende inderdaad den 19 Juni 1644 ten huwelijk aan met GRIETJE ANDRIES, toen wonende op de Haarlemmerstraat vermoedelijk in hetzelfde huis „de oude Tobias” over de Eenhoornsluis, waaruit zij den 7 Mei 1661 naar de Westerkerk ter laatste rustplaats werd gedragen.

gegeven in 't „hantieren der loffelijke ganzenveder” — noch bij DANIEL VAN DER HOEGH „soolmester” in de Loijerstraat in „Paules bekeeren”, dien hij zelf in 1685 een groeve dolf en die hem — we mogen 't aannemen — wel beter de regelen der spelling zou hebben geleerd.

Onze doodgraver dan hield er zijn eigen manniër van spelling op na. Jacques wordt bij hem *Jakes*; St. Lucienburgwal verhaspelt hij tot *Sentelsyeburwael*; op familienamen was hij evenmin kieskeurig, (de familienaam Guyot herkent hij in zijn *Gietjo*) en de keel-letter *ch* komt in zijn alphabeth niet voor. Daarom kon hij meenen niet tegen de orthografie te zondigen als hij „soolmester” inplaats van schoolmeester, „sep” inplaats van schip, ¹⁾ „selder” of „seller” inplaats van schilder schreef.

Wanneer we dit eenmaal weten, en we werpen dan — BLANCKERHOFF's bentnaam JAN-MAAT indachtig — weder een blik in het ter Weeskamer bewaarde doodboek dan rijst bij ons een vermoeden wanneer we daar zien staan:

jan maetseller elansgraft
2 00 — — — 3

dat is:

Jan Maetseller elansgraft
2 86 — — — 3

en we zijn begeerig om in het manuscript van den onafhankelijk spellenden doodgraver, de bron voor de opgaven van het bedoelde doodboek, na te gaan, wat dit ons er van te vertellen heeft.

Daar staan we voor de volgende proeve van 's mans vedervaardigheid, ter neergesteld onder den datum van 2 October 1669.

*jan maet seller op de ee-
lantsgraft aen de noort-
sy lanaet na 3 kinden
baer. roff. 16*

dat is:

Yan Maet Seller op de ee-
lantsgraft aen de noort
sy lanaet na 3 kinden
baer. roff. 16.

1) Eén voorbeeld uit vele:

15 Januari 1688. Kint van..... (naam niet ingevuld) op de roosegraft naest het Sep van Bredael = Schip van Breda. Gelukkig werden niet alle dood- en doopboeken zóó bijgehouden. Een vermakelijke spelling hield een koster van de Oude Kerk er op na. Aan 't einde van de maand telde hij de doopelingen op en schreef in 't boek ter neder: „In deze mant zijn 20 kinders gedopt.”

JAN-MAAT woonde dus bij zijn overlijden op de Elandsgracht en liet drie minderjarige kinderen na, waarvan er in 1674 reeds één ter ziele was.

Thans weten we, dat CATHARINA VAN WIJCK waarheid sprak, toen ze in 1674 verklaarde, dat haar overleden man in de eerste dagen van October was begraven. Zij zal niet hebben vermoed, dat BLANCKERHOFF in de begrafenis boeken onder zijn bentnaam voorkwam, een sprekend bewijs van de populariteit, die hij zich in zijn tijd had verworven. Thans begrijpen we, dat de klerk aan de weeskamer onder den naam JAN MAETSELLER den „ervaren schilder van seesaken” JAN THEUNISZ BLANCKERHOFF niet kon herkennen.

En thans zal men 't hoop ik ook mij vergeven.

Plaats en tijd van overlijden van onzen kunstenaar staan hiermede vast. We hebben thans het antwoord te geven op de vraag, waar en wanneer hij met CATHARINA VAN WIJCK in 't huwelijk trad. Ik ben de opgaaf daarvan evenzeer als van den doop van twee zijner kinderen verschuldigd aan een vondst van Mr. A. D. DE VRIES AZ. We zien hem met zijn bruid — in de acte wordt zij eenvoudig CATHARINA AERTS ¹⁾ genoemd — op den 5 April 1659 verschijnen voor Commissarissen van Huwelijkszaken en zijn verlangen te kennen geven om in ondertrouw te worden opgenomen en de drie zondagsche geboden in de hervormde kerken te laten afkondigen. Daarom legden Commissarissen hun het register van kerkelijke huwelijks-proclamatien ter teekening voor, waarin de secretaris bereids het volgende had geboekt:

JOANNES BLANCKENHOFF ²⁾ van Alckmaer, schilder, out 32 jaer, ouders doot, geass(isteert) met JACOB SANTKAMP, woont op Cattenburgh, en CATRINA AERTS van A(msterdam) out 24 jaer, ouders doot, geass(isteert) met VROUWTJE OVENS, woont in de Jonckerstraet.

Beide onderteekenden de acte en voelden zich niet bezwaard door het denkbeeld dat hun trouw krachtens de politieke ordonnantie van 1580 en de ordonnantie voor Commissarissen van Huwelijkszaken van 28 Augustus 1586, geamplieerd den 5 Juni 1604, door den predikant zou worden gesolemniseerd. Hierin ligt, zou men meenen, het bewijs of dat beide hervormd waren of dat een van de twee — want ik zou niet durven beweren, dat er in de kerkelijke huwelijks proclamatieboeken geen gemengde huwelijken zijn aangeteekend — als hij tot een ander kerkgenootschap behoorde, er vrij onverschillig onder was of het huwelijk door den pastoor of door den dominé werd ingezegend.

¹⁾ Dat de kleine burgerij zich nog in de vorige eeuw bij den vaders naam noemde is bekend, maar dat ook in de zestiende en zeventiende eeuw aanzienlijker burgers het deden, zelfs met weglating van een familienaam, hij moge dan pas aangenomen of reeds eeuwen lang aan het geslacht eigen zijn, is mij meermalen gebleken. Eerst in de eerste helft der zeventiende eeuw werden de namen in de aanzienlijke burgergeslachten standvastig. Voor dien tijd vindt men niet zelden broeders met geheel verschillende toenames. Komen in acten broeders en zusters te gelijk voor, dan dragen de vrouwen den familienaam niet, maar alleen den doopnaam des vaders. Vandaar zijn de stammoeders der Amsterdamsche patriciers zoo moeielijk thuis te brengen.

²⁾ Hij onderteekent: Johannis Blanckerhof.

Ik heb echter niet bevonden dat dit bruidspaar hun trouw kerkelijk heeft laten solemniseeren.

JAN BLANCKERHOFF werd volgens de berichten van tijdgenooten op Koppermaandag 1628 geboren. Sprak hij bij zijn huwelijks-inteekening de waarheid dan was 1627 zijn geboorte-jaar. De Heer Archivaris BRUIJNVIS had de welwillendheid voor mij de doopboeken der Nederduitsch hervormde gemeente te Alkmaar na te slaan en meldde mij, dat hij zijn naam onder de doopelingen van de jaren 1626, 1627, 1628 niet had gevonden. De doopboeken van andere kerkgenootschappen over die jaren waren niet meer aanwezig.

De gissing is thans zeker niet te gewaagd; dat JAN-MAAT niet de hervormde godsdienst beleed. Dan moet CATHARINA VAN WIJCK, wèl tot de staatskerk behoord hebben. Dit wordt bevestigd door het feit, dat de ondertrouw voor haar tweede huwelijk evenzeer als die voor het eerste in het kerk-inteekenboek werd opgeschreven.

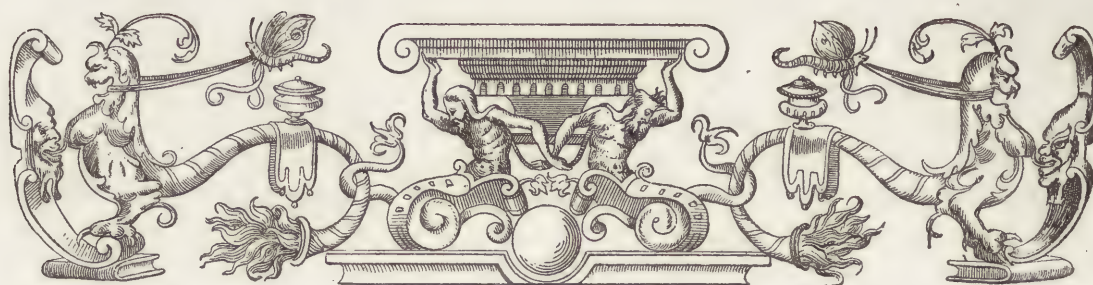
JAN-MAAT'S familie schijnt den ouden godsdienst getrouw te zijn gebleven en dan is het voorzeker begrijpelijk, dat hij zijne kinderen in het geloof der vaderen wilde opvoeden.

Hij liet althans zijn zoon ARNOLDUS den 9 januari 1663 (doopborg was daarbij GRIETIEN JONGEJANS) en zijne dochter JOANNA den 17 November 1665 (doopborg HIERONIMO RIGO) in de Mozes- en Aäronskerk doopen.

Ten slotte het laatste bericht over REMBRANDT'S gewaande tweede huisvrouw.

Toevallig ontdekte ik de aantekening van hare begrafenis. Daaruit blijkt, dat haar gebeente niet rust bij dat van haren eersten echtgenoot. Haar stoffelijk overschot werd op den 30 Maart 1698 uit het sterfhuis op de Heerengracht gedragen naar een groeve van het Leidsche kerkhof. Daar rust thans zij die hare bekendheid bij het nageslacht aan een vergissing dankte. Zij had BAREND BARENDZ die in de wandeling BAREND VAN MUNSTER genaamd werd, overleefd.

EENIGE BESCHEIDEN

BETREFFENDE

DE KONINKLIJKE PORCELEINFABRIEK TE BERLIJN.

1780—1782.

NIET minder bekend dan de beroemde porcelein fabrieken van Meissen en van Sèvres is de Königlische Porcellan Manufactur in de Thiergarten bij Charlottenburg te Berlijn.

Zij werd opgericht in 1761 door den bankier JOHANN ERNST GOTZ-KOWSKY en werd aanvankelijk niet op grooten schaal gedreven. Twee jaren later nam koning FREDERIK II haar over voor de betrekkelijk geringe som van 225000 Thaler en gaf haar eene aanmerkelijke uitbreiding. Eerst toen werd het langzamerhand mogelijk de concurrentie van vreemde fabrieken, wier producten eene jaren heugende reputatie genoten, het hoofd te bieden. Dit zijn bekende feiten.

Een algemeen debiet te verwerven stelde de directie zich niet ten taak. Veeleer was haar streven om de voorwerpen, die de fabriek afleverde te laten beantwoorden aan de hooge eischen, die men aan kunst-voortbrengselen van dien aard stellen mocht. Dat de Berlijnsche porceleinen daarom niet goedkoop konden zijn is duidelijk.

Een prijscourant van voorwerpen, die men in 1780 aan de agenten in het buitenland rondzond, opdat deze de fabriek nieuwe relatiën mochten bezorgen stelt ons in kennis met de prijzen, die toen uit de eerste hand voor deze producten werden betaald, terwijl een opgaaf eener prijsvermindering, welke de directie twee jaren later op hare goederen aan den groothandel wilde toestaan, een bewijs geeft van de pogingen der directie om den handel te gemoet te komen.

De Firma VELDTHUYZEN, van welke in den brief van 1782 wordt melding gemaakt, werd van 1788 tot 1813 — vroegere noch latere berichten zijn mij daaromtrent geworden — gedreven door den Heer LAMBERTUS VAN VELDHUYZEN, die zijn magazijnen genaamd „s Konings Wapen” had op den Kloveniersburgwal, op den hoek van 't's Gravelandsche veer, en hier ter stede tevens agent was van de engelsche fabriek van Wedgewoods aardewerken.

Het schijnt, dat de hier medegedeelde stukken, mij door een belangstellenden vriend ter hand gesteld, van hem afkomstig zijn.

*Hochwohlgebohrner Herr, Hochstzuehrender Herr Gesandter und
Geheimer Legations-Rath!*

Dasz Euer Hochwohlgebohren sich der Königlichen Porsellaine Manufactur so geneigt crinnern, und derselben Interesse durch Empfehlung ihrer Producten an H. Veldthuyzen, Porsellaine Händler zu Amsterdam befördere helfen wollen, haben wir aus Dero geehrtesten von 10 C. mit dem grössten Vergnügen ersehen.

Eurer Hochwohlgebohren erstatten wir diesserhalb den gehorsamst verbindlichsten Dank, übersenden zugleich einige Verzeichnisse der gangbarsten Porcellaines mit beigetzter Preisen, und ermangeln nicht zu melden: Dasz die hiesiger Porcellaines in den Königlichen Landen von allen Accisen- und Zoll-Abgaben frei sind, und wenn H. Veldthuyzen mit uns für seinen Rechnung zu handeln sich entschlieszt, so sollen demselben die denen Verzeichnissen beigefugte Rabais auf die beigesezte Preise nach besonders zugestanden werden.

Überhaupt versprechen wir zum Voraus dasz wir um uns dem Hr. Veldthuyzen überall und besonders in Aufsehung guter Waaren-Lieferung gefällig zuerweien, alles mögliche anwenden werden.

Wir haben die Ehre mit vollkommenster Hochachtung stets zu verharren

Euer Hochwohlgebohren.

gehorsam ergebenster

Der Königlichen Porsellaine Manufactur Handlungs-Commission,

C J. C. KLIPFEL.

J. G. GRIENINGER.

Berlin, den 20sten September 1782.

PREISS-NOTA!

von der KÖNIGL. PORCELAIN MANUFACTUR

über

Tafel- und Dessert-Service-Stücken, glatt Englisch Dessein, feinste Sorte, gemahlt mit bunten Landschaften in CARTOUCHE en TREILLAGE-Einfassung etc. nebst Goldenen Rand.

Halb in holl. Rand Ducaten à R.Th. 2.5/6

					und halb	3.—				
Speise-Teller.						4.—				
Suppen-Teller.						4.16				
Schüsseln rund No. 1 im Durchmesser	10	Zoll.				7.—				
Detto	»	»	2	»		11 1/2	»	»	»	9.16
»	»	»	3	»		13	»	»	»	12.16
»	»	»	4	»		14 1/2	»	»	»	16.16
»	»	»	5	»		16	»	»	»	21.16
Saladieren rund, grosz	»	»			10	»	»	»	»	8.—
Detto	»	mittler	»	»	9	»	»	»	»	6.16
Detto	»	klein	»	»	7 3/4	»	»	»	»	5 8
Compottieren rund, grosz	»	»			9 3/4	»	»	»	»	6.—
Terrinen nebst Unterschalen oval grosse Sorte							»	»	»	66.—
Detto	»	Detto	»	mittlere			»	»	»	54.—
Detto	»	Detto	»	kleine zu Ragout.			»	»	»	33.12
Terrinen nebst Schüsseln No. 4 rund grosse Sorte							»	»	»	54.—
Detto	»	Detto	»	3	»	mittler Grösze			»	45.—
Detto	»	Detto	»	2	»	kleine Sorte.			»	36.—
Bratenschalen oval extra Grösze.							»	»	»	30.—
Detto	»	grosse Sorte	17	Zoll lang			»	»	»	22.—
Detto	»	mittler grösze	15	»			»	»	»	18.—
»	»	kleine Sorte	13 1/2	»			»	»	»	14.—
»	»	kleinste Sorte	12	»			»	»	»	10.—
Saucieren nebt Unter Schalen.							»	»	»	15.—
Butter- Büchsen nebt Unterschalen							»	»	»	12.—
Saltz Fasser niedrige Sorte							»	»	»	3.12
Plat de Menage von 11 gewöhnlichen Stücken, grosse Sorte.							»	»	»	73.—
Dessert Teller, der Rand durchbrochen							»	»	»	5.8
Frucht körbe durchbrochen, oval grosz 11 Zoll lang.							»	»	»	18.—
»	»	»	»	mittler	10	»	»	»	»	15.—
»	»	»	»	klein	9	»	»	»	»	12.—
»	»	»	»	rund grosz	9	»	»	»	»	15.—
»	»	»	»	mittler	8	»	»	»	»	12.—
»	»	»	»	klein	7	»	»	»	»	9.—
Confectur Schalen als Wein-Blätter mit durchbrochenen Ranken, Grosse Sorte							»	»	»	5.—
»	»	»	»			mittler Grösze			»	4.12
»	»	»	»			kleine Sorte			»	4.—
»	»	»	»	ordinair, grosz			»	»	»	4.12
»	»	»	»	mittlere.			»	»	»	4.—
»	»	»	»	klein			»	»	»	3.12

DESIGNATION.

Von einen dergleichen Service auf 24 Couverts gerichtet:

72 Stück Speiseteller.	à 4	R.Th.	R.Th.	288.—
24 » Suppenteller	à $4\frac{2}{3}$	»	»	112.—
4 » Schüsseln rund No. 1 im Durchm.	10 Zoll à 7	»	»	28.—
4 » Detto » No. 2 do	$11\frac{1}{2}$ » à $9\frac{2}{3}$	»	»	38.16
4 » Detto » No. 3 do.	13 » à $12\frac{2}{3}$	»	»	50.16
4 » Detto » No. 4 do.	$14\frac{1}{2}$ » à $16\frac{2}{3}$	»	»	66.16
4 » Saladieren » No. 2 do.	9 » à $6\frac{2}{3}$	»	»	26.16
4 » Compotieren rund grosze Sorte	9 » à 6	»	»	24.—
2 » Terrinen nebst Unterschalen oval grosz	à 66	»	»	132.—
2 » Detto » Detto » mittlere	à 54	»	»	108.—
2 » Detto » Detto » klein zu Ragout	à $33\frac{1}{2}$	»	»	67.—
2 » Bratenschalen oval grosz, 17 Zoll lang	à 22	»	»	44.—
2 » detto » mittler 15 »	à 18	»	»	36.—
2 » detto » klein $13\frac{1}{2}$ »	à 14	»	»	28.—
2 » Sauciers nebst Unterschalen.	à 15	»	»	30.—
2 » Butter Büchsen nebst Unterschalen.	à 12	»	»	24.—
4 » Saltz fäser niedrige Sorte	à $3\frac{1}{2}$	»	»	14.—
1 » Plat de Menage von 11 Gewöhnlichen Stücken Grosze Sorte.				73.—
				1190.16
24 Stück Dessert-Teller der Rand durchbrochen.	à $5\frac{1}{3}$	R.Th.	R.Th.	128.—
2 » Frucht-Körbe durchbrochen, oval grosz. 11 Zoll lang.	à 18	»	»	36.—
4 » Detto detto rund mittler 8 do.	à 12	»	»	48.—
4 » Confectur Schalen als Weinblätter mit Durchbrochenen Ranken, grosz	à 5	»	»	20.—
4 » Detto als Weinblätter ordinair grosze Sorte	à 4	»	»	16.—

Somma... R.Th. 1438.16

Berlin, den 30 October 1780.

C. J. C. KLIPFEL.

Inspector.

NACHRICHT.

Von denen Rabais, so von den Königl. Preussischen Porselaine Manufaktur zu Berlin, denenjenigen die mit hiesigen Porcelainen für ihre eigene Rechnung handeln wollen, accordiret werden.

A. Von denen Blaugemalten ordinären Sorten, Fein und Mittelgut, bestehend:

1. in glatten,
2. in gerippten, und
3. mit blauen deutschen Blumen bemalten Café und Tafel Geschirren.

$8\frac{1}{3}$ pro Cent.

B. Von denen Buntgemalten Mittlern Sorten, mit natürliche Blumen weissen und braunen auch wohl Goldenen Rande, ober weniger Malerei, Café-Tafel-und andere Geschirre.

$16\frac{2}{3}$ pro Cent.

Bei ergiebiger Summen aber, die sich über Tausend Thalern belaufen, und auf einmal genommen werden.

20 pro Cent, und

C. Von denen Bunt gemalten Feinen Sorten, mit Vergoldung und feiner Malerei, worunter auch die Figuren, Thiere, Vögel und die Galanterie-Sachen zu verstehen.

20 pro Cent.

Und bei Summen die sich über Tausend Thalern belaufen und auf einmal genommen werden.

25 pro Cent.

Die ganz weissen Porcelaines, welche aber von dem sogenannten Ausschuss zu verkaufen stehen, werden mit unter A gerechnet und $8\frac{2}{3}$ pro Cent darauf erlassen.

Uebrigens aber sind sämmtliche Preise zur Hälfte in volwichtigen Holländische Rand-Ducaten à 25 6 Th. und halb à 3 R.Th., oder in Fried.-d'or à 5 R.Th. und salb à $5\frac{1}{4}$ festgesetzt, als wornach sodann auch die Summe des Betrags entrichtet wird.

Berlin, den 20sten Sept. 1782.

KÖNIGL. PREUSS. PORCELAINE MANUFACTUR,
C. J. C. KLIPFEL.

CONSTANTIJN HUYGENS
EN
DE FAMILIE VAN EYCK

DOOR
J. H. W. UNGER.

IN de laatste jaren is er veel, zeer veel tot onze kennis gebracht, betreffende de Noord-Nederlandsche muziekgeschiedenis der vorige eeuwen. Mannen als SWEELINCK, BAN, VALERIUS, SCHUYT en zoovele anderen worden meer en meer op de hun rechtmatig toekomende plaats gesteld. Door de beweging ten onzent op muzikaal gebied in die richting is ook de persoon van CONSTANTIJN HUYGENS in een geheel ander licht geplaatst; vooral nu Dr. JONCKBLOET en Dr. LAND zijn muzikale correspondentie ¹⁾ hebben uitgegeven, is ons zijn beeld zoo helder mogelijk voor den geest gebracht. Wij leeren uit dat interessante werk den geestigen hoveling-dichter kennen als componist van de *Pathodia* en van bijna 800 andere stukken; als talentvol bespeler van verschillende instrumenten en als beschermer van alle musici, die zijn hulp noodig hadden.

Toch is onder deze laatsten aan de aandacht van de Heeren JONCKBLOET en LAND nog één persoon ontsnapt, die zeer zeker tot een der beste vaderlandsche componisten van dien tijd mag gerekend worden. Het is Jonkheer JACOB VAN EYCK. Alhoewel in den laatsten tijd reeds menige bijzonderheid over zijn leven en zijn werken is bekend geworden, is het mij mogen gelukken nog enkele gegevens daarvoor op te sporen.

¹⁾ Musique et musiciens au XVIIe Siècle. Leyde. E. J. Brill. 1882.

Het komt mij niet ondienstig voor met een enkel woord aan te stippen, wat tot heden bekend was.

Jonkheer JACOB VAN EYCK, gesproken uit „t braaff geslacht der BAXEN,” werd waarschijnlijk omstreeks het jaar 1590¹⁾ geboren. Zijn geboorteplaats is onbekend, misschien was het Heusden, waar een broeder en eene zuster van hem woonden. Hij was blind geboren, maar daarentegen door de natuur met een fijn gehoor begiftigd. Hij komt in 1624 voor als beyermeester van den Dom en verklaarde in het najaar aan de vroedschap van Utrecht „dat hij wel gesint was (daar) te blijven woenen, als hij maer hadde vier hondert gulden 's jaers, daer op hij als een blint man, die hulp moet hebben, soberlick genouch sich soude moeten gedoen”²⁾. Voorloopig zeide de vroedschap hem honderd gulden toe (3 Jan. 1625). Drie jaren later, toen men zijn talenten had leeren waardeeren, werd zijn positie zeer verbeterd en hem bovendien een toelage geschonken voor de opleiding van een of twee jongelieden, daar de „voorsienige heeren” bang waren, dat „(zijn) kunst met (hem) mochte versterven”³⁾.

Zijn bezigheden waren van verschillenden aard. Hij was belast met het toezicht op de horologien en de klokken van de kerken en van het stadhuis in Utrecht, en tevens met het bespelen er van. Zoo werd hem ook, blijkens de extracten uit de Protocollen van de St. Janskerk den 21. November 1634 „aenbestaedt, op syn kosten ende perykel, die grote clock deser kerke te verhangen, opdat den toorn nyt meer ofte weinich zal beven, ende daertoe doen alle yserwerck, daertoe dienende, behalve de metsel. en tymering, ende dat voor 70 gl.”⁴⁾ Ook vermaakte hij „de wandelende luyden op 't (Sint Jans) kerkhof somwylen 's avonts met het geluyt van syn fluytgen,” waarvoor hij een toelage van 80 tot 100 gld. genoot⁵⁾.

In den Almanak — Wegwijzer der stad Gent (1830) werd uit een handschrift van de vorige eeuw⁶⁾ het een en ander medegedeeld over de gebroeders HEMONY, die aanbevolen waren om klokken voor Gent te gieten (1657). Hieraan ontleenen wij alleen deze bizonderheid, dat de twee broeders FRANÇOIS en PIETER HEMONY, met een edelman, mijnheer VAN HECKE (lees VAN EYCK), die *blind geboren* was, meer door geluk als door wetenschap de kunst van klokken gieten uitvonden. Tevens wordt nog uitdrukkelijk vermeld, dat VAN EYCK aandeel heeft gehad in deze ontdekking en dat hij „een zoo scherp gehoor had, dat hij den minsten valschen toon gewaar werd.” De eerste klokken, die de gebroeders goten waren bestemd voor den Wijnhuistoren in hun vaderstad Zutfen (1646);

¹⁾ Zie lager de tweede brief van JACOB VAN EYCK en de noot.

²⁾ Bouwsteen, 3e Jaarboek der Vereeniging voor Noord-Nederlands muziekgeschiedenis bl. 54, (Navorscher XXVI dl. 120).

³⁾ Aldaar, bl. 55.

⁴⁾ J. J. Dodt van Flensburg. Archief voor Kerk. en Wereldsche Gesch. 111 bl. 170. (Resolutie van 17 May 1649).

⁵⁾ Aldaar bl. 169.

⁶⁾ Navorscher VII bl. 209.

VAN EYCK en H. LUCAS, organist te Deventer, werden uitgenoodigd ¹⁾ ze te bespelen. Ook voor Deventer werd een klokkenspel vervaardigd, waarbij de hulp van onzen musicyn werd ingeroepen. ²⁾

JACOBUS KONING vermeldt in de aantekeningen op zijn Geschiedenis van het slot te Muiden, 1827 bl. 132 Jonkheer JACOB onder de bezoekers van den Muiderkring, en put zijn wetenschap uit A.(nthoni) J.(anssen's) Zederijmen Amst. 1656. Het is mij echter niet mogen gelukken dit zeldzaam boekje ter inzage te verkrijgen.

De door VAN EYCK nagelaten composities, te vinden in de beide deelen van *Der Fluyten Lusthof* zijn in vele opzichten voor den kenner belangrijk. Niet alleen, dat nu van menig gedicht de voys bekend is, maar ook leveren „de muziekstukken een interessante bijdrage voor de technische ontwikkeling van het fluitspel. Tevens leert men er uit, dat reeds in dien tijd de kunst van varieeren, of van het *breeken*, zooals men het toen uitdrukte, een niet geringe hoogte had bereikt.” ³⁾

VAN EYCK overleed den 26sten Maart 1657 te Utrecht en werd begraven in de Nicolaïkerk. Op zijn graf stond vroeger, blijkens een op het archief aldaar aanwezig XVIII-eeuwsch manuscript ⁴⁾ het volgende grafschrift, dat hier gedrukt is naar de juistere lezing in *Klioes Kraam. De Tweede Opening* 1657 bl. 125, waar L. SANDERUS als de dichter er van wordt opgegeven.

VAN EYCK van 't braav' geslagt der Baxen, leyd hier onder;
God nam 't hem in het oog, maar gaf 't hem weer in 't oor,
In mond en vingeren, en scherpheydt van gehoor:
In Fluyt en Klokken-spel een aller eeuwen wonder.

Van dezen dichter ⁵⁾ komt in dezelfde verzameling gedichten op bl. 123 een klaaglied

¹⁾ Navorscher XVI bl. 327.

²⁾ Zie de 4e brief van ANNA VAN EYCK.

³⁾ Jhr. Mr. J. C. M. van Riemsdijk. Het Stads-Muziekcollegie te Utrecht (1631—1881) bl. 77. Over de waarde van VAN EYCK's werken voor de kennis van onze oude muziek, raadplege men vooral dit hoogst belangrijke werk.

⁴⁾ Bouwsteenen 3e Jaarboek bl. 52.

⁵⁾ LAMBERTUS SANDERUS was in dien tijd predikant aan de Bilt en schijnt zich nog al veel bemoeid te hebben met godsdienstige twisten, getuige de twee schotschriften, die vermeld worden in Dr. H. C. Rogge's Geschriften betreffende de Ned. Hervormde kerk onder No. 5670 en 5671.

Volgens de Stads-Kameraars-rekeningen, waarvan uittreksels te vinden zijn in het *Archief voor Kerk. en Wereldsche Gesch. van Utrecht*, werd hij in 1664 beroepen te Utrecht; wij lezen aldaar bl. 316: Item, onkosten, gelopen op 't beroepen van D. SANDERUS, van de Bilt. 279 gl.; it, voor 't transport, 100 gl.

In het Album Studiosorum Acad. Lugd. Bat. wordt vermeld, dat JOSUA SANDERUS Dordracensis, oud 20 jaar den 28 Mei 1612 als student in de Theologie werd ingeschreven; terwijl hij nogmaals den 24 April 1622 als predikant op de rol wordt aangetroffen. Zeer waarschijnlijk was hij de vader van onzen LAMBERTUS. Zonder twijfel was deze het, wiens naam den 4 November 1643 door den rector JACOBUS TRIGLANDIUS aldus opgeteekend werd: LAMBERTUS SANDERUS, Schoonhoviensis (oud) 18 (jaar) P(hilosophiae Studiosus). Hij is dus in 1625 geboren. Hij is tweemaal gehuwd geweest: 1° met ANNA VAN SCHAGEN: zij overleed den 27 November 1652 kort na hun huwelijk. Zijn neef HIERONYMUS SWEERTS vervaardigde hierop een lijkreden, te vinden in 's mans Gedichten, 1697. bl. 559; 2° met HELENA TEECKMANNUS, blijkens het gedicht van H. BRUNO, te vinden in diens Mengelrijmen, 2e deel 1666 bl. 358.

Men leert SANDERUS als een vrij goed dichter kennen uit eenige gedichten in *Klioes Kraam*, 1e en 2e opening. Zijn broeder JOSUA SANDERUS was Maarschalk van Abcoude „in den naam van de Staten des Lands van Utrecht.”

voor, getiteld: *Helikon in rouw, over 't Afsterven van Jonkheer Jakob van Eyck. Gestorven den 26 van Lentemaand. 1657.* Uit dit niet onverdienstelijk gedicht blijkt, dat VAN EYCK ook het orgel bespeelde; in een lofdicht van T. ASSELIJN ¹⁾, te vinden voor het tweede deel van *Der Fluyten Lusthof* wordt hierop eveneens gezinspeeld. Hij komt echter nergens als organist voor. Het afsterven van Jonkheer JACOB wordt door SANDERUS voor grooter ramp gehouden dan het krank zijn „van Thalia van zoet vergift en koorts en schelmsche minnedranck” of het barsten of wegnemen van Euterpes Luyt. Eigenaardig, ook in verband met het boven medegedeelde, zijn deze regels:

O Sticksche Orfeus! Eer en roem der Konstenaren!
 Wiens weerga Oost noch West, noch tijd noch eeuw'en vand',
 Godvrugtigheyd en konst en deugt by een geplant,
 Hoe zelden vïndmen die gehecht aan fluyt en snaren!

Hoe krielde straat en steeg wanneer g' in Mey en Lenten,
 Des avonds queelden op den toren van Sint Jan,
 Sa Juffers, kap en strik, en schoen en sluyer an,
 Vliegt na het Kerkhoff toe elk uyt sijn huys en tenten.

Of dat g' op hemelhoog en konstige gebouwen
 Als op een ander Sion zat, en loofde Godt,
 En Davids harp, na lang versleten en verrot,
 Wist op metaal weer net en konstig uyt te houwen.

Men vindt echter noch bij den heer Riemsdijk, noch in de Bouwsteen en iets over de afkomst van onzen musicyn. Uit het grafschrift blijkt, dat VAN EYCK afstamde van het geslacht BAX. Tot heden was die verwantschap niet opgehelderd; toevallig kwam mij bij het doorwerken der correspondentie aan CONSTANTIJN HUYGENS ter Academische Bibliotheek te Leiden een zestal brieven in handen, van welke er twee door of namens VAN EYCK en vier door ANNA VAN EYCK geschreven waren. Beiden noemden HUYGENS hun „cousyn” en „lieve(n) neef.” Ziedaar dan den aanwijzing voor de afstamming van het geslacht BAX gevonden.

Uit een wapenboek van den heer A. H. Büchler D.Dz. werd in den Navorscher XXIV. bl. 418 de volgende omschrijving gegeven van het wapen van VAN EYCK. Ik heb getracht de kwartieren zoo goed mogelijk in te vullen, daartoe voor een groot deel door een bevriende hand in staat gesteld.

Schild: van zilver met 3 geknotte palen van sabel; Helmwrong en helmdekken: van zilver en sabel. Helmteeken: eene vlucht, rechts van zilver, links van sabel.

¹⁾ Ook in den Bloemkrans van verscheiden gedichten, 1659 bl. 667. Tevens wijs ik er op, dat het bedoelde XVIII-eeuwsche Ms. in den laatsten regel van het Grafschrift *Kerckspel*, heeft waarmede wel niet anders dan orgelspel kan bedoeld zijn. Zie Bouwsteen en 3e jaarboek bl. 53.

Kwartieren:

- Rechts: 1. als boven..... VAN EYCK.
 2. Doorsneden van keel en zilver, met 3 molenijzers, 2,
 1, van 't omgekeerde BEYS (?)
 3. Van keel met 3 palen van vair, en het schildhoofd van
 goud, beladen met een lelie van sabel..... VAN BEEST.
 4. Van sabel, met 3 molenijzers van zilver, 2. 1..... VAN DER MUELEN.
 Links: 1. Van sabel met 3 klokken van goud, 2, 1..... BAX.
 2. Van goud, met 3 meerlen van sabel, 2. 1..... HACK.
 3. Van goud met een gekanteelden en tegen gekanteelden
 balk van sabel, vergezeld van 3 bijen, 2, 1, van 't zelfde. DE BYE.
 4. Van goud, met een ploeg van sabel VAN DER HOEVEN

Uit de moederlijke kwartieren van onzen jonkheer blijkt, dat hij sproot uit den tak der familie BAX, waartoe de bekende krijgsoverste PAULUS BAX ook behoorde. Immers diens dochter ELIZABETH, gehuwd 4 Maart 1626 met Jonkheer JOAN VAN DER MEULEN, voerde dezelfde kwartieren ¹⁾ (1. 2 en 4), als 3^e had zij het wapen van Eckart.

Hieruit kan dus het besluit getrokken worden, dat de moeder van VAN EYCK een BAX was; zij moet afstammen van JAN BAX, rentmeester van Brabant, (+ 22 Juni 1572) die gehuwd was met HEILWIG VAN DER HOVE (HOEVE); deze overleed 28 April 1555. Zij hadden een zoon: JACOB BAX, eveneens rentmeester van Brabant, welke getrouwd was met ANNA HACK en die beiden hetzelfde wapen voerden als ELIZABETH BAX. De bloedverwantschap tusschen HUYGENS en VAN EYCK te *bewijzen*, is alleen mogelijk door een paar, misschien wel wat stoute gissingen aan te nemen.

Volgens de aantekening van MAURITS HUYGENS, medegedeeld door Dr. JORISSEN, achter zijn *Studien*, I bl. 344, was zijn voorvader JAN BAX, de zoon van GYSBRECHT BAX gehuwd met 1°.... DE BIES en 2°.... VAN DER HESE. Hun zoon CHRISTIAAN huwde met LUCIA HACK en uit dezen echt werd GEERTRUID BAX geboren, de grootmoeder van HUYGENS. Het schijnt mij toe vast te staan, dat deze JAN BAX dezelfde persoon is als de bovenvermelde rentmeester; alleen door den naam van de vrouw zou twijfel kunnen ontstaan. Zou het nu al te gewaagd zijn hier te gissen, dat of bij den eenen of bij den anderen berichtgever door een vroegeren afschrijver een fout begaan is en dat dus VAN DER HESE en VAN DER HOEVE éézelfde persoon voorstellen? Ik geloof van neen; te eerder, daar slechts langs dezen weg de betrekking tusschen HUYGENS en VAN EYCK; kan opgehelderd worden.

¹⁾ ELIZABETH BAX voerde eigenlijk in haar wapen drie uitgeholde kalebassen; toch hebben sommige leden van de familie BAX wel degelijk drie klokken gevoerd; men zie slechts het wapen op de titelprent van het *Historisch verhaal, inhoudende zekere notable exploiton van Oorloge.... van de Companien der Heeren....* PAVLUS ende MARCELIS BAX. Beschreven door JACOBUM BASELIUM. Tot Breda By Isaac Schilders 1615. in 4°.

Zie hier de brieven aan HUYGENS; zijn antwoorden schijnen niet meer te bestaan; ten minste zij zijn niet te vinden in de Boekerij der Koninklijke Akademie van Wetenschappen.

I. BRIEVEN VAN JACOB VAN EYCK.

Adij 10 Augustij 1644. In Utrecht. Stilo antiquo.¹⁾

Ed. Erentfesten, Voorsienigen Heer,

Mijn Ed: Heer ende Neeff, naer behoorl(yke) salutate sullen dese alleenlyck dienen omme te geleijden, dit mede gaende boexken, geintituleert *Euterpe oft Speelgoddin*, door mij gemaect ende UEd. toegeeijgent, voor soo veel het voorste aangaet, doch is bij gevoecht den *fluijt hemell*, wt diversche Autheuren gecomen, verhoope U.E. tselve mijn niet qualijck sult afnemen, als niemant bequamer tot het oordeell vant selve vindende noch wetende, welcke voorsz(eijd) werck versoecke te sullen gelieven naer te sien bij gelegentheijt, oft saeck waer datter eenige abuijsen ofte fauten mochten gecommitteert wesen, soo int overschrijven als int drukken ende sall vande selve naer gesien hebbende antwoord verwachten, waer aen mijn sonderlinge vrintschap sal geschieden. UEd. sult oock gelieven te laten weten ofte icker noch eenige meer aen UEd. sal senden int leger, des niet sal ickse behouden ter tijt UEd. met lieff sult thuys gecomen sijn, dat Godt gunne in wiens genade ick UEd. ben bevelende, en van herten seer gegroet, door ofte wt den naem van

UE: Dienstw: Neeff

JACOB VAN EYCK.

Op het adres staat:

Ed.^{te} Voorsienige Heer
Mijn Heer CONSTANTINUS
HUYGENS, Ridder, Heer
tot Suijlichem, Secretaris
van Zijn Hooch(eit), den Prince
van Oraingie
In
Leger
Voor t Zas van Gent.
port met een paxken.²⁾

¹⁾ In deze brieven, waarvan dit een nauwkeurige afdruk is, beteekenen de lettergrepen tusschen haakjes geplaatst, óf onleesbaar geworden syllaben óf aanvulsels voor verkortingen.

In den linkerbovenhoek staat met HUYGENS' hand: Assen 22 Aug, 44.

²⁾ Het cachet van deze en van de volgende brief vertoont alleen drie geknotte palen en om het helmteeken leest men de initialen J—V—E.

2,

Adij April 1646, in Utrecht, Stilo Antiquo.

Monsr. mon Couzijn.

Ick en can niet naer laten U: Ed: mits desen eenige molestie aanteden, alhoewell ick 't zelve niet en meriteere, edoch bekend zijnde U: Ed: goede genegentheijt t' mijnwaerts als in veelen voor desen bevonden hebbende gebruijcke de stouticheijt, Soo ist zulcx, dat mijn ten tijden van zijn Princelijcke Ex^{te}: MAURITIUS hoochloffel(ijcker) memorie bij den zelve vereert is zekere Vicarije ¹⁾ ofte Geestel(ijcke) benefitie, wanneer een van dien quame te vervallen. Ende hebbe derhalven genoten een Vicarije, gefundeert in de Kercke tot Wijck te Duersteden, monterende jaerl(ix) hondert vijftich gulden waer aff moet gaen soo tot behoef vande Predicanten als Leckendijck ende andere ongelden de Somme van veertich gulden, zoodat ick jaerl(ix) geniete zijver 110 gulden, voor welcke Vicarije mijn gelt geboden wordt, ingevall ick d'selve soude willen affstaen, 't welck ick niet en begeere te doen sonder met U:Ed: daer over gedelibereert hebbende t' advijs te verwachten, want terwijlen mijn 't selve van zijn voorn(oemde) Princel(ijcke) Hoochl(offelijcker) Memorie vereert is, wete niet ofte 't selve met goet fatsoen soude mogen geschieden. Soo en can ick niet naer laten U: Ed: midts desen te belasten, vrindel(ijck) versoeckende mijn dese groote stouticheijt te excuseeren, ende hierinne te raden ofte ick 't zelve met bequaemheijt soude mogen doen. Als oock gelijk verhaelt dat mijn vereert was zekere Vicarije ofte (Geestel(ijcke) benefitie) ende eer ick de voorn(oemde) Vicarije genote, Twee geestelijke beneficien zijn vergeven geweest, die zijn Princelijcke Ex^{te} voornt. belijft heeft te geven aen andere Persoonen, als te weten, aen de Heer Vander Mijlen, ende Lavacrije, sonder nochtans, mijn, daer op de selve hadde behooren te succederen als t' expectatieff daer van hebbende volgens t' appointment opt request nae mijn beste onthoudt is luidende daer mede gebeneficeert te hebben, soo soude well ernstel(ijck) niet min vrindelijck van UEd: versoecken te weten, oft niet mogelijk en ware bij zijn Princel(ijcke) Hooch(eit) als nu te versoecken, een expectatieff van zekere Geestel(ijcke) benefitie, die der soude mogen comen te vervallen. 't Waer dan omme mondelinghe met zijn Princel(ijcke) Hooch(eit) daer van te spreken, ofte door andere middelen, soo U: Ed: goeden raedt dat zelve best bevinden soude te behooren. — Edoch daer mochte well zoo veell Persoonen wesen, die met diergelijcke expectativen (voor)sien waren ende voor mosten gaen, dat voor mijn geen apparentie van voordeell te verwachten en ware, dat U: Ed: best bekend is, zoo waert in sulcken geval onnodich moeyten daer omme te doen, doch anders zijnde, zoude mijn sonderlinge aengenaem wesen sulcx te connen verwerven. Als dan soude

¹⁾ Dit is waarschijnlijk dezelfde Vicarye, waarvan gesproken wordt in de Vroedschaps Resolutie van 7 July 1628, waarbij aan VAN EYCK een „augmentatie van gagie... tot op vijff honderd gulden jaerlix" werd toegestaan.

well begeeren dese mijne Vicarye te veralieneren, ende de Penningen daar van procederende te beleggen, omme bij Ouderdom, gelijk ick algereets beginne te vernemen¹⁾, als in Sieckten, ofte andere inconvenienten, te mogen gebruijcken. Op all 't welck voors(eijde) is, versoecke dat mijn de eere beliest te doen, ende U: Ed: advijs daerop te laten weten. Ende te excuseren mijne groote stouticheijt, als oock oft zaeck waer dat ick mijn en 't schrijven ergens mochte vergrepen hebben, 't zelve mijne mis-verstandicheijt toe te eijgenen.

Verhope de gelegentheijt noch te sullen becomen, omme enichsints, ten minsten soo veell mogelijk is te mogen recompenseeren, dese ende andere voorgaende genomene moeijten ende onlusten, waer mede ick UEd: zoo menichmaell gemolesteert, ende U: Ed: zoo geerne gedaen hebt, hier mede eijndende bevele UEd: met des selfs familie inde genade des Heeren ende van herten seer gegroet, door, ofte witten naem van

UE. Geaffectioneerde Neef ende Dienr.

JACOB VAN EYCK.

Op het adres staat:

Edelen Erentfesten Hoochgeleerden

Heere CONSTANTINUS HUGENS, Ridder,

Secretaris van zijn Hoocheijt,

Heere tot Zuijlechem, etc:

In

's Gravenhaghe.

per Couvert.

II. BRIEVEN VAN ANNA VAN EYCK. ²⁾

I.

Menheer ende lieve neef

Ick heb UE. een tijt geleden geschreven vant supsytuetschap voor mijn neef alsoo myn broeder seer swack wert, maer alsoo 't den goeden Godt gelieft heeft hem op desen dacht uit dese werelt te halen ende hem uijt veel miseryen ende elende te verlossen, soo ist dat ick nu myn ganse toevlucht tot UE. ben nemende, alsoo ick nu meen, dat den rechten tyt geboren is, dat ick UE. vriendschap van doen hebbe. Ick heb

¹⁾ Hieruit is, dunkt mij, de gevolgtrekking te maken dat VAN EYCK in 1646 ongeveer 50 à 60 jaren oud was. Zijn geboortejaar zou dan te stellen zijn omstreeks het jaar 1590.

²⁾ Deze is stellig een zuster van Jacob; immers in de laatste brief spreekt zij van haren neef, die ook oomzegger is van Jonkheer Jacob. De broeder, van wien hier gesproken wordt, is Jonkheer GASPARD VAN EYCK, drossaard van Heusden (zie Oudenhoven, Beschrijving van Heusden 1743 bl. 61, waar het sterfjaar en de datum gelijkloidend worden opgegeven.) In de regeeringslijsten van Heusden komen herhaaldelijk leden van het geslacht VAN EYCK voor, zoodat vermoedelijk deze tak aldaar gevestigd was.

aen menheer de WILM ¹⁾ geschreven dat hy sou believen nevens monsiuer BOXTEL, die met myn neef met gaet, tot assistensy te willen ten besten dirigeren, alsoo byde de voegde, die de moeder gestelt heeft voor haer selve sullen syn, bide (*lees bidde*) UEd. de favorab(le) handt hier aen te willen houde, gelyck wy UE. altoos betrout hebben ende noch ben vertrouwende, waermet ick UE. bevelen inde bescherming des alderhogsten ende sal altyt syn ende blyven

Men heer

UE. van herte goet gunste nicht

ANNA VAN EYCK.

Alsoo myn broeder op Sondach wesende den 10 deser begraven sal worden, wensten ick wel dat het UE. gelegen kost komen hem de leste eer aen te doen met grooten hast den 3 mey 1643.

Op het adres staat:

Eedele Hoochgeleerde Wijse

seer discrete Heere

Mijn Heere CONSTANTIN HUYGENS,

Ridder, Heer tot Zuijlichem etc.

Raet ende Secretaris van Zyn Hoogh.

In

s' Gravenhage. ²⁾

2.

Menheer ende lieve neve"

Het vast vertrouwe dat ick altoos hebbe gehad van UE. goede genegentheyd tonswaert heeft my het schryven van UE. tinportuneeren doen op houde, wel wetende datter UE. halve geen goede gelegenthyt voor by soude gaen om myn neef te helpen als dokasy daer toe soude dienen, waer van ick de pruve grotelyx nu tot myne konten-tement hebbe bevonde hope dat hy hem in die sorge soo sal dragen (daer hy naest godt niemant of en heeft te dancke dan UE.) dat UE. altoos de genegentheyd sult mogen

¹⁾ Zonder twijfel Jonkheer DAVID LE LEU DE WILHELM, de zwager van HUYGENS.

²⁾ Het adres is door een andere hand geschreven. Het rouwcachet vertoont hetzelfde wapen als dat van JACOB VAN EYCK, alleen staan hierboven de letters A—V—E.

behouden, om hem noch liever op syne lesten trap te stelle als UE nu den eersten gedaen hebt, en dat syn E altoos met danckbaerheyt de weldaet van UE erkennen mach waer toe ick godt bide (*lees* bidde) synen segen te willen verleenen ende UE. een lank leve. Nu voor my soo wenste ick het wiste dat UE. aangenaem mocht syn om onse oude vrients(chap) te verniewe die UE. deftich heeft begost, ick meende UE. een paes lammeke te sende maer syn noch wat te sober salse eerst wat mey gras laten eeten en soo send ich UE. een kalko(en) welcke UE. niet aen gelieft te nemen voor rekom-pense maer alleen naer de genegentheyt van de gene die altoos zoekt te syn

Men heer ende neef

den 18 April 1645.

UE. van herten genegen nicht en dieners
ANNA VAN EYCK.

Op het adres staat:

*Aen Men heer
Men heer van SUELEKOM
Raet ende Sekretaris van
syn hoogheyt Inden
Hage.*

met een kalkoen.

3.

Menheer ende lieve neef

Ick en kan godt niet genoch gedancken dewelke belieft heeft, my soo lang te laten leven, dat myn ongerustheyt, in een ruste door UE. daet, ende schryvens is verandert, gesien hebbende de goede sorge, die UE. gelieft heeft, ende vorder presenteert, vor myn neef te dragen, waer op ick my soo vast vertrouwe, dat alst godt gelieven sal den draet myns levens af te snyden, ick dient halve myn hoofd gerust neder sal leggen, en tot teeken vanden soo sende ick UE. een Brabans lammeken, (de welke men plach te seggen dat beter syn als de hollanse,) waer met ick UE. wensche een geluckich leger met een voorspoedige weder komst, ende syt met allen UE. jonck geselschap den almogende bevolen ende seer gegroet vande gene die altoos is geweest ende sel blyven

Menheer ende lieve neef

In huesden den 9 Mey 1645
Op het adres staat:

UE. seer ver obligerde nicht
ANNA VAN EYCK.

*Aen Menheer
Men heer van SULEKOM
Raet ende Sekretaris van
Syn hoogheit
Tot
Sghraven hage.*

met een lam met een swart bandeken om den hals

4.¹⁾*Men heer werde en lieve neef*

Ick en kan my nimmer genoch ver obligeert houden over de groote sorge, dien ick si dat UE. over myn neef is dragende, ben beschaemt dat ick soo lang gewacht hebbe van UE. daar over te bedancken bidde daer over niet te willen dencken dat het door ondancbaerheyt is geschiet, maer alleen door negligensy van schryven alsoo het schynt dat den ouderdom niet soo verdich is als de jonckheyt wel plach te syn, ende winterse koude vochtichyt my niet veel goets en doen. Intussen (?) dan niet te min danck godt dien ick hope my de genade sal doen dat ick UE. noch eens met allen UE. jonck geselschap sal mogen komen sien. Aengaende myn neef is den 2 der voorlede maent desember van hier vertrocken bleef een dach of twee by syn oom tutert²⁾, die doen ook eerst daer was gekomen, ende waren syn saken te Deventer wel af geloopen: soo dat myn neef den sesten tot amsterdam quam al waer hy noch wat te doen had(d)e syn ver-treck aengaende soo dat ondertussen veel schepen wech waren als ook het syn den gekroonde leeu en soo hebben hem de bewinthebber op het schip de hope gestelt, met meer andere kapiteyne, die noch daer waren, en soo hy³⁾ my schryft van (den) 16 des voorlede maendt, in een dach of twee tsyl te gaen, maer dese groote wint doet my myn hert seer, maer heb hem den almogene godt bevolen in wiens beschut ick UE. ook rekommandere met allen UE. jonck geselschap ende wensche UE. een salich nieu Jaer ende sal my altoos houde

Menheer

Op het adres staat:

UE. seer ver obligerde nicht

ANNA VAN EYCK.

*Aen Menheer**Menheer den ridder**CONSTANTIEN HUGENS, Raet**ende Sekretaris van syn**hoogheyt Inden**Hage.*

De brieven zijn m. i. niet zoo zeer merkwaardig om de feiten, die daarin medege-deeld worden, als wel om de eigenaardige wijze, waarop de familie VAN EYCK met HUYGENS, den hooggeplaatsten staatsman omging. De belangrijkste brief is zonder twijfel de eerste van Jonkheer JACOB, omdat daarin gesproken wordt van een door hem uitgegeven werk, dat tot heden onbekend is gebleven.

¹⁾ In den linkerbovenhoek staat met HUYGENS' hand: R(eque) 6 Jan. 48.

²⁾ Versta: te Utrecht. Deze kan niemand anders zijn dan onze musicyn. In 1647 hadden FRANS en PIETER HEMONY de klokken gegoten voor de Libuinus kerk te Deventer en deze werden door VAN EYCK en LUCAS VAN LENNICK gekeurd. (Navorscher VII 124.)

³⁾ Bij de belegering van Doesburg door Lodewijk XIV in 1672 kwam een majoor EYCK van het garnizoen aldaar voor. (Zie Kok Vaderlandsch woordenboek i. v. Doesburg). Zou dat wellicht de hier bedoelde neef zijn?

Staan wij echter eerst een oogenblik stil bij zijn *Fluyten Lusthof*; immers ook voor de geschiedenis der XVIIe-eeuwsche letteren zijn de beide deelen belangrijk. Daar er geen exemplaar van den eersten druk van het eerste deel bekend is, kan het jaar, waarin het verscheen, niet met zekerheid medegedeeld worden; waarschijnlijk in 1645 of het begin van 1646. Een tweede druk volgde in 1649 te Amsterdam bij PAULUS MATTHYSZ. Het boek werd niet alleen met eene in fraaie bewoordingen gestelde opdracht¹⁾ toegewijd aan CONSTANTYN HUYGENS, maar bevatte ook de volgende

OPDRACHT

AEN DEN HEER

CONSTANTYN HUYGENS.

Stantvaste Ziel! al raest rontom
't Lichaemlyk oor Trompet en Trom,
Al dondren de Kartouwen,
Ghy blyft in een geruste staet,
En hebt noch voor de zoete maet
Uw recht gehoor behouwen;
Ontfangh, ter liefde van de kunst,
Dit kunstigh Boeck in uwe gunst,
Om voor der Lasteraeren
Bedurve stem, die 't al misduydt,
Het Snaer'- en Klocke-spel, de Fluyt,
En 't Orgel te bewaeren.

PRUDENTER. ²⁾

Men vindt in dit deel 82 (in den tweeden druk 83) composities, waarvan eenige gesteld zijn bij bekende gedichten. Het is evenwel te betreuren, dat van het meerendeel slechts de titel wordt opgegeven en niet de eerste regels; juist daardoor zou het opsporen van den dichter veel gemakkelijker zijn. Men vindt wijzen gesteld bij Psalm 68, 103, 118

¹⁾ Van Riemsdijk bl. 76, waar ook de volledige titels van *Der Fluyten Lusthof* te vinden zijn.

²⁾ De vraag, wie zich achter deze spreuk verschuilt, behoort tot een der belangrijkste vraagpunten betreffende de Vondel-literatuur. VAN LENNEP (Vondel V. 501) en VAN VLOTEN (Vondel I, 753) meenen beiden achter PRUDENTER, dat gevonden wordt onder den Triomf van Maria Stuart, VONDEL zelven te moeten zoeken, doch er is geen enkele grond voor hun beweren. Evenmin als uit de toevallige omstandigheid, dat de P, waarmede de bekende voorrede van VONDEL's *Poesy* in 1647 werd onderteekend, de beginletter is van het woord PRUDENTER af te leiden zou zijn, dat GERAERDT BRANDT zich achter dezen naam verborg. Mij zijn de volgende gedichten bekend, met die spreuk geteekend:

1. De opdracht aan HUYGENS in *Der Fluyten Lusthof* (omstreeks 1645).
2. Op P. Virgilius Maro, dat gevonden wordt in een 8° uitgave van het jaar 1646 van VONDEL's vertaling van Virgilius in proza.
3. Triomf van Maria Stuart, achter het bekende treurspel.
4. Een vierregelig Latijnsch gedicht onder het portret van VONDEL door J. LIEVENSEN. (zie Cat. Vondel-Tent. N°. 8.)
5. Een tweeregelig versje onder het portret door J. DE VISSCHER (Cat. N°. 13); onder een copie naar het portret van LIEVENSZ staat PRUDENTUR.

140 (ofte 10 Gebooden) en 150, bij: *Onze Vader in Hemelryck*, bij den Lofzangh van Maria, bij het Wilhelmus van Nassouwen en bekende voysen als *L'avignonne*, *Rosemont Si vous me voules guerir*, *Courante*, ¹⁾ *Engels Nachtegaeltje*, *Amarilla mia bella*, *Rosemont die lagh gedoken*. Verder treft men twee gedichten van STARTER aan: ²⁾ *Doen Daphne d'overschoone Maeght en Stil, stil een reys*; dan 3 gedichten, welke gevonden worden in den „Amsterdamschen Doele-vrevght”, ³⁾ beginnende: *Ach Moorderesse, straffe Herd'rinne, Philis quam Philander tegen en Al hebben de Princen haren wensch*; bij: *Geswinde Bode van de Min*, te lezen in Pernassus Bergh, een bundel XVIIe-eeuwsche liederen; ook bij het gedicht: *O Heyligh Zaligh Bethlehem*, dat misschien wel is toe te schrijven aan STALPERT VAN DER WIELE ⁴⁾, vindt men een voys.

Het tweede deel van *der Fluyten Lusthof* verscheen in het jaar 1646, eveneens te Amsterdam bij PAULUS MATTHYSZ, terwijl het in 1654 herdrukt werd. Ook dit boek was voorzien van een lofdicht van T. ASSELIJN, aldus opgedragen

*Aen den welEdelen, Hoogh-geleerden, ende zeer vermaerden Heere,
CONSTANTYN HUYGENS,
Ridder, Heere van Zuylichem, Secretaris van zyn Hoogheyt,
den Prince van Orangien.*

Myn Heere,

De oorzaaken die my bewoghen hebben, om myn eerste werck op den naem van *Euterpe*, of *Speel-goddin*, onder UEd. luyster ende bescherminge de werelt te doen passeeren, de zelve verbinden my sterkelyk, om dit myn tweede werk op den Titel van der *Fluyten Lust-hof*, niemant anders dan uwe Ed. op te draghen: met hoope ende vertrouwen dat het van uwe Ed. ende van konst-lievende Geesten, met gelycke aengenaemheyt zal ontfangen werden. Waer door ik op nieuw zal verplicht worden om myn leven langh UEd. grootdadigheyt en gunst te roemen en te blyven

*Uwer Ed, onderdanighe Dienaer:
JACOB VAN EYCK.*

6. Een zesregelig lofdicht op S. VAN HOOGSTATEN's *Goude Schalmey*. Dit bundeltje gedichten van S. en F. VAN HOOGSTATEN verscheen in 1652 te Dordrecht bij Abraham Andriesz in 8° obl.

7. Raedt gevraagd aan alle Nederlantsche Dichten voor den Amsterdamschen Schouwburg. Dit gedicht, geheel in den trant van de bekende Academie-vraag, is te vinden in *Klioes Kraam, De Tweede Opening* (1657) bl. 377. Het is zeker te wenschen, dat over deze nevelachtige persoonlijkheid spoedig een helder licht opga.

¹⁾ Een van deze wijzen: *Courant of Ach treurt nu myn bedroefde schapen* wordt ook gevonden in het Geuzen Lietboek; zie Bouwsteen, tweede Jaarboek bl. 222.

²⁾ STARTER's Friesche Lusthof, Ed. Van Vloten, bl. 274 en 42. Zie ook Van Riemsdijk, bl. III.

³⁾ Niev lied-boeck,|| Ghenaemt den nieuwen ende vrolijcken Amstelredamschen|| Doele-vrevght.|| Verciert me veel Minne-deuntjes, Herders-Klachjes, ende soete Flicke floyerytjes,|| ghemaect door verscheyden Componisten.|| *Vinjet: gravure*|| Tot Rotterdam, Voor Philips Jacobsz. van Steenwegen, Boec ende Konst-verkooper by de Borse. 1627.|| 24 blz. in 4° obl.

Het bevat 30 gedichten, waaronder van STARTER, BREDEROO, J. P. ROOSEDAEL en *Mocht ick, ick sou*. De eerste twee gedichten schijnen een oorspronkelijke wijs te bezitten; boven beide staat: *Als 't begint*.

⁴⁾ J. A. en L. J. Alberdingk Thijm: Oude en nieuwere kerstliederen bl. 20.

Hierin worden 58 voysen aangetroffen; o. a. bij Psalm 1, 15, 16, 33, 101, 119, 133 en 134; bij het XVe-eeuwsche Driekoningen lied: *Een kindeken is ons geboren, Puer nobis nascitur*¹⁾; bij twee gedichten van STARTER²⁾, *Silvester in den Morgenstond* en *Blydschap van my vliedt*; bij het gedicht: *Verdwaelde Coninghin*, te vinden in Der Minnaers Harten Jacht³⁾ en bij: *Ho, ho op myn brak en winden*, dat opgeteekend is in Pernassus Bergh.

In de hier medegedeelde opdracht wordt eveneens gesproken van nog een werk, *Euterpe*, dat VAN EYCK vroeger had uitgegeven. De 1^e brief van Jonkheer JACOB begeleidde dit boek. Het is dus met zekerheid aan te nemen, dat het bestaan heeft; alle twijfel wordt opgeheven, door PAULUS MATTHYSZ bij de aanbieding van een door hem uitgegeven werk⁴⁾ „aan de konst-rijcke Juffr. ADRIANA VAN DEN BERGH⁵⁾.” Hij heeft „de vrymoedigheyd durven nemen om (haar) het Speelboek, der *Goden-Fluit-Hemel* op te offeren” en vraagt haar toestemming om „dien *vernieuwden Hemel*” aan haar op te dragen. Het hier bedoelde werk kan niet anders zijn dan het muziekboek, waarvan VAN EYCK in de eerste brief spreekt en dat wellicht, evenals het Uitnemend Kabinet bijna altijd achter *Der Fluyten Lusthof* gevonden wordt, steeds *Euterpe of Speelgoddin* vergezelde.

Van dit laatste, evenmin als van *der Goden-Fluit-Hemel* is eenig spoor te ontdekken. Het is misschien met zoovele andere belangrijke muzikale composities⁶⁾ uit dien tijd voor ons voor goed verloren.

Moge het spoedig te voorschijn gebracht worden.

's GRAVENHAGE, 18 November 1882.

1) Zie de tekst hiervan bij Thijm. blz. 166.

2) STARTER's Friesche Lusthof, ed. Van Vloten, bl. 272 en 60.

3) Niev liedt-boeck,|| Ghenaeamt|| Der Minnaers Harten Jacht,|| ofte de Groote Amstelredamsche Rommelzoo,|| Verciert met veelderley nieuwe Liedekens, ghemaect door verscheyden|| Componisten, als J. WESTERBAEN, W. D. HOOFT, J. J. STARTER, ende meer andere, mitsgaders de Verhuysinge|| van Cupido. Verciert met noch vele Nieuwe Liedekens|| *Vinjet: gravure*|| Tot Rotterdam, Voor Philips Jacobsz. van Steenwegen, Boec ende|| Konst-verkooper by de Borse. 1627.|| 40 blz, in 4° obl.

Het bevat 46 gedichten, geteekend: T. D(E) K(EYZER), *Al met der tyt*. E. PELS, *Tis al Bot*, P. G. H. *Veranderen kan*, en ongeteekend een zevental van STARTER en één van VONDEL.

4) 't Uitnemend Kabinet vol Pavanen, Almanden, Sarbanden, Couranten, Balletten, Intraden, Airs enz. t' Amsterdam, By Paulus Matthysz. in de Stoofsteegh, in 't Musyc-boek, gedrukt 1649. In het tweede deel bevindt zich een compositie door B. T. d(e) B(ruin) op de woorden van VONDEL: *O Kersnacht*.

5) Zij is waarschijnlijk dezelfde als de Amsterdamsche tooneelspeelster van dien naam, die door den heer Loffelt, in het tijdschrift Het Tooneel, I bl. 236, genoemd wordt als de eerste actrice. In een der volgende afleveringen zal door mij het een en ander over haar worden medegedeeld. Mocht iemand der Goden-Fluit-Hemel kennen, dan zal het mij hoogst aangenaam zijn, er eenig bericht over te ontvangen.

6) Tot deze schijnt, helaas! ook te behooren, een uitgave van VONDEL's Boetpsalmen te Amsterdam in 1646 in folio verschenen onder den titel van: Davids tranen of Boetpsalmen in Rijn en op MUZIEK gesteld. (Zie Van Abkoude en Arrenberg. Naamregister van Ned. Boeken. 1782 I bl. 391).

Wie kan mij of Mr. A. D. de Vries Az. eenig bericht hiervan geven?

REPRODUCTIE EENER TEEKENING NAAR EEN GRAVURE UIT HET BEGIN DER ZEVENTIENDE EEUW.

HET PORTRET
 VAN
 WILLEM BARENTSEN

DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZ.

LS van zoovele onzer beroemde mannen van vroegeren tijd zal een juiste schets van de persoonlijkheid van WILLEM BARENTSEN slechts dan kunnen worden ontworpen, indien de een of ander zich aangordt om onze archieven te doorzoeken en daardoor het klein aantal gegevens, dat tot ons kwam, door een nieuw onderzoek vermeerdert. Bijna alles wat tot nog toe van BARENTSEN bekend is, staat in verband met zijne reizen naar het Noorden, terwijl van zijne vroegere lotgevallen, van zijne vroegere werkzaamheid schier niets bekend is. Dat hij op Terschelling zou zijn geboren, dat hij reeds „van zijn kintsche daghen

aen altijd gheneghen gheweest was omme nae alle zijn vermoghen de Landen die hij bewandelde oft beseijlde caertsghewijse af te beelden,” dat zijn zinspreuk *Niet sonder God* hem als een vroom man doet kennen, dat er van zijn hand een Caertboeck van de Middellantsche zee bestaat, dat zijne weduwe met hare „vijff vaderlose kinderkens” in 1598 om ondersteuning bij de Staten van Holland aanklopte, maar door deze naar de

Admiraliteit te Amsterdam werd verwezen ¹⁾, dit alles zijn slechts enkele gegevens, die naar meer doen verlangen. Het ligt nu juist niet op mijn weg dat onderzoek in te stellen en b. v. te zoeken naar het juiste geboortjaar, naar zijne vroegere reizen, naar zijne vrienden, naar den naam zijner vrouw ²⁾ enz. Wel wensch ik door het mededeelen van nevensgaande afbeelding het antwoord te geven op de zoo dikwijls herhaalde vraag naar het uiterlijk van den „vermaerden Piloot.”

Hij wien het vergund is de altijd afwisselende menigte bronnen voor onze geschiedenis te gebruiken, die de firma Frederik Muller & Co. in hare boekenkasten en portefeuilles ziet komen en gaan, zal menigmaal met zeldzame stukken bekend raken, die het antwoord geven op vragen, waarvan de beantwoording hem haast ondenkbaar scheen. Zoo ging 't ook mij met dit portret van BARENTSEN. Reeds meer dan een jaar geleden in een portefeuille bladerend, viel mijn blik op een profiel van Amsterdam, dat mijn aandacht trok, omdat een tweede exemplaar mij nog nimmer onder de oogen was gekomen. Mijn aandacht groeide tot groote belangstelling, toen ik in het bijwerk van dit gezicht op Amsterdam het portret ontdekte, waarvan nevensgaande prent een zeer vergrootte copie is. ³⁾ De prent is op vier bladen van even zoovele koperen platen gedrukt.

Amsterdam van de Yzijde gezien breidt zich op den achtergrond der prent in zijne geheele lengte uit; links ontwaart men 't *Rijzenhooft*, de *Monckelbaenstoren* en *D(e) Suyderkerck*; in het midden verheffen zich *D(e) Oude Kerck*, *D(e) Beurs-toren*, de spitse toren van 't *Stathuys* en *D(e) Nieuwe Kerck*, rechts *D(e) Haringpackerij's-toren* en *De Nieuwe Stadt*. Het Y is met schepen gevuld. In het midden een princelijke galei met het beeld van prince Mourinck ten voeten uit tusschen de wapens van Zeeland en Vlissingen op den spiegel. De andere schepen vertegenwoordigen de verschillende provincien; rechts *Utrecht*, *Friesland*, *Gelderland*, *Holland* en *Groningen*; links *Overijsel* en *Zeeland* en een schip dat de Oranje-vlag voert. Tusschen de reeds genoemde schepen ter rechterzijde is er een, dat de stad Hoorn vertegenwoordigt, ten minste het wapen dier stad in de vlag en op den spiegel voert. Nog dient vermelding dat van de schepen, die Zeeland, Holland en Gelderland moeten vertegenwoordigen, vlaggen wapperen met een halve maan, met de fortuin en met een hand, die een hemelglobe houdt.

Het is reeds uit het bovenstaande duidelijk, dat de geheele prent een allegorisch karakter draagt. Van boven in het midden troont dan ook 's *LANS WELVAREN* in de gedaante

¹⁾ Zie voor deze gegevens MR. S. MULLER Fz. *Geschiedenis der Noordsche Compagnie* bl. 38 en de kronijk van het Historische Genootschap te Utrecht 1850 bl. 30.

²⁾ In de resolutie der staten van Holland wordt de naam der weduwe niet genoemd. Het is dus nog niet uit te maken of de volgende aanteekening uit het doopboek van de nieuwe kerk te Amsterdam op onzen Willem Barentsen betrekking heeft: 19 Juni 1590 *Willem Barentsen en Claesgen Lenerts sijn huijsfrow en Hillegont Dirks als peet het kind heet Wiborch*.

³⁾ Het origineele portretje is slechts 30 m.m. hoog; de geheele voorstelling is breed 1615 en hoog 518 m.m. De prent is thans het eigendom van den heer AUG. COSTER te Brussel, die met bijzondere welwillendheid de reproductie van het portret vergunde.

van een gelauwerde jonge vrouw, die een fregat op de schoot houdt; geloof en godsvrucht zitten aan hare zijden, het wapen van Amsterdam vertoont zich aan hare voeten tusschen de portretten van WILLEM BARENTS en JACOB HEEMSKERCK, aan welke dus een eereplaats op deze prent werd aangewezen. Aan iedere zijde van deze voorstelling bevinden zich twee door engelen vastgehouden cartouches met afbeeldingen van vier voorname steden der zeven provincien, elk van boven met een portret en ter zijde met een stedewapen versierd; *Rotterdam* met OLIVIER VAN NOORT, *Enckhuysen* met IAN HUYGEN, *Middelburch* met JORIS VAN SPILBERGEN, *Vlissingen* met PRINS MAURITS. In de benedenhoeken der prent zijn de opdrachten gesteld; rechts staat een opdracht van den uitgever ABRAHAM REGIUS aan de Admiraliteiten van Holland, Zeeland en Westfriesland onder het wapen met de twee gekruiste ankers; om het voetstuk, waarop deze opdracht staat, zijn allerlei zeevaartkundige instrumenten, kaarten enz. gegroepeerd. De opdracht luidt:

Nobilissimis ornatissimis, spec:
tatissimisq(ue) viris ac Dominis, D. Hollandiae
Zelandiae e(t) Westfrisiae, rerum Maritimarum e(t)
Navalium dignissimis Prefectis, hanc, prosperrimi
Foederatarum Belgij Provinciarum status, Graphi:
cam per naves Delineationem, quam humillime con:
secrat atq(ue) dedicat Abrahamus Regius.

In den benedenhoek links een opdracht aan Maurits onder diens wapen met de spreuk *Honi soit qui mal y pense*; de opdracht is geplaatst op een voetstuk, dat met verschillende krigsattributen is versierd en luidt aldus:

Illustriss. Principi ac Domino, Mauritio D. G. Principi Auriaco
Comiti Nassoviae, Mursiae Lingae &c. Marchioni Veriae e(t)
Vlissingae, Federatarum Belgij Provinciarum Archistratego,
e(t) totius inferioris Germaniae Oceani Archithalasso, nobi:
lissimi Ordinis Garteri Equiti, hanc Foederatae Belgiae
prosperrimi rerum status Graphicam Delineationem
DD. atq(ue) consecrat Abrahamus Regius.

A D KONINCK EX.

De uitgever plaatste, zooals men ziet, zijn Hollandschen naam nog eens onder deze opdracht.

De eerste vragen, die zich voordoen, zijn, deze: van wanneer dagteekent deze prent? biedt de tijd van vervaardiging genoegzame waarborgen aan om het portret van WILLEM BARENTSEN met zekerheid als het zijne te erkennen? Uit een nauwkeurige beschouwing der prent blijkt al spoedig duidelijk tot welken tijd zij moet worden gebracht. Bleek't

niet reeds uit de wijze van graveeren zelve, de opdracht aan Maurits doet het tijdstip der vervaardiging vóór 1625 stellen. De spreuk om het wapen van Maurits, die 4 Februari 1613 ridder van den Kouseband werd, helpt ons dat tijdstip te bepalen tusschen 1613 en 1625. Wij kunnen dit twaalfstal jaren tot een vijftal (1613—1618) beperken, wanneer wij overwegen, dat „De nieuwe stadt” zich ter rechterzijde vertoont zonder dat wij de Haarlemmerpoort, die van 1615—1618 werd gebouwd, zich boven de huizen zien verheffen, terwijl de aanwezigheid van de torenspits van het stadhuis, die in 1615 werd afgebroken, ons een nog nadere bepaling veroorlooft, namelijk de jaren 1613—1615¹⁾.

Dit alles is voor het portret van BARENTSEN van belang, omdat het als bewijs kan strekken, dat het portret niet later dan achttien jaren na den dood van BARENTSEN (20 Juni 1597) werd uitgegeven. Reeds dit feit zou genoegzaam zijn om geen enkelen twijfel aan de authenticiteit voedsel te geven; een uitgever als ABRAHAM DE KONINCK toch zou zich zeer zeker gewacht hebben een fantaisie-portret van den grooten zeevaarder het licht te doen zien, in een tijd, dat nog tal van personen zich in leven bevonden, die den afgebeelden persoon hadden gekend. Ook een beschouwing van de portretten der andere zeevaarders pleit voor de zorg, waarmede het portret van BARENTSEN tot stand kwam; noch dat van Heemskerck, noch dat van Spilbergen, noch dat van Jan Huygen van Linschoten zijn, ten minste voor zoover mij bekend is, naar vroegere portretten genomen, al vertoonen zij dezelfde trekken, die ons uit andere gravuren bekend zijn. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat Koninck zich de moeite heeft getroost voor de gravure, die hij wilde uitgeven, expresselijk teekeningen te laten maken, of de afbeeldingen heeft doen graveeren naar origineele geschilderde of geteekende portretten, die ons tot nog toe onbekend zijn gebleven. Dat van Heemskerck heeft meer overeenkomst met het portretje, dat in later tijd door I. Lux werd gegraveerd, dan met dat, hetwelk wij aan van Sichem's talent te danken hebben; dat van Jan Huygen van Linschoten geeft ons dien zeevaarder op een lateren leeftijd te zien dan het portret zonder naam van graveur, dat ons dien Haarlemmer in 1598 op vijf en dertigjarigen leeftijd te aanschouwen geeft. Ook dat van Joris van Spilbergen is niet juist hetzelfde als een ander, dat ons dezen op 54-jarigen leeftijd doet kennen en hem geheel in profiel vertoont²⁾, terwijl hij op onze prent bijna geheel van voren is te zien.

Kunstwaarde heeft de zeldzame prent, die ons BARENTSEN's gelaatstrekken gelukkig heeft bewaard, slechts in zeer geringe mate. De graveur heeft het dan ook niet noodig geacht zijn naam te vermelden; de wijze van graveeren heeft het meest van de manier

¹⁾ De aanwezigheid van den Zuiderkerkstoren, die in 1614 gereed was, durf ik niet als argument bezigen voor de bewering, dat de prent van later dan 1614 moet zijn; immers, het gebeurt niet zelden, dat nog niet voltooide gebouwen als reeds voltooid op prenten worden afgebeeld. Van de Zuiderkerk werd de eerste steen reeds in 1603 gelegd.

²⁾ Dit portret (h. 103 br. 81) is in een omlijsting van lauwertakken gevat. Van boven leest men op een lint *Georgij a Spilbergen Aetat. Sua 54*. In de Albertina te Weenen ligt dit portret ten onrechte in het werk van den graveur Jan Muller. Het portret van Olivier van Noort heb ik niet met andere portretten kunnen vergelijken.

van den plaatsnijder ROBERT DE BAUDOUS, ¹⁾ die tot de school van Goltzius behoort, maar met diens beroemde leerlingen niet in een adem mag genoemd worden.

Het verdient opmerking, dat het gedeelte van „De Nieuwe Stadt” ter rechterzijde, waarover wij reeds spraken, op geheel andere wijze dan het overige gedeelte van de prent is bewerkt. Dit gedeelte is geëst, naar mij voorkomt misschien door CLAES VISSCHER, het overige is geheel met het burin gesneden.

De uitgever van de prent, ABRAHAM REGIUS alias ABRAHAM DE KONINCK, is niet onbekend als dichter; Vondel en Bredero hebben voor zijn *Jephtha ende zijn Eenighe Dochters Treurspel*, dat in 1615 verscheen, lofdichten geschreven. Reeds vroeger van 1610 tot 1612 had hij *Achabs treurspel* bij elkaar gerijmd, dit verscheen eerst in 1618; in hetzelfde jaar volgde zijn *Simson*.

Hij behoorde tot de leden of ten minste tot de vrienden der Brabantsche kamer, de *Achab* toch is opgedragen aan „Sr. SERVAES DEGENS koopman en Deken der Brabantsche Redenrijck-kamer,” de *Jephtha* „aan de Hoofden der Brabandsche Camer, ’t Wit Lavendel.”

Het eigenlijk beroep van DE KONINCK was „konstvercooper”, hij woonde aan of „op de Beurs in de Koningshoet.” Onder de prenten, die hij heeft uitgegeven, is er een, die ons leert, dat de Leidsche Hoogleraar JOHANNES POLYANDER tot zijne bloedverwanten behoorde ²⁾.

ABRAHAM DE KONINCK kan WILLEM BARENTSEN zeer goed persoonlijk gekend hebben. In 1618 is hij niet jong meer, ten minste hij klaagt, dat zijn „handt meer bestiert wert naer ’t believen van mijn verdrietighe en pijnlijke Juffrouw *Flerexijn* als van de vrolycke en blijgeestighe Sang-Goddinnen.” ³⁾ Hij schijnt met onze wakkere zeevaarders hoog te hebben geloopt. Als hij in 1616, dus kort nadat de door ons besproken prent was verschenen, in een spel van Sinne ⁴⁾, dat bij het houden van een loterij voor het Oude Mannen- en Vrouwengasthuis te Amsterdam werd vertoond, Amstels roem in zijn kreu-

¹⁾ ROBERT DE BAUDOUS was de zoon van Willem de Baudous, hij werd te Brussel in 1574/75 geboren; in 1591 woonde hij reeds te Amsterdam; hij werd er 17 Nov. 1598 poorter en ondertrouwde er 6 Jan. 1605 met Heyltgen Hayns Jacobsdr., hij woonde toen in de nieuwebrugsteeg (Archief voor kunstgeschiedenis II. 5. 161.) Ik kan hier nog bijvoegen, dat hij bevriend was met Pieter van den Abeele en ADRIAEN VAN NIEULANDT, daar dezen getuigen waren bij den doop van zijn zoon Lambert op 19 Juni 1616. Robert leefde nog in 1639, hij assisteerde den 24 November van dat jaar bij den ondertrouw van genoemden Lambert. De bekende stempelsnijder PIETER VAN DEN ABEELE (was de bovengenoemde naamgenoot diens vader?) die in 1607/08 te Middelburg geboren was, ondertrouwde 19 Mei 1638 met Robberts dochter Catharina. (Zie de kerk. huw. procl. en het Doopb. Oude Kerk op de genoemde data). Wij komen mettertijd op beide famieljes terug.

²⁾ Zie de opdracht van een prent, voorstellende een Christelijke ridder strijdende tegen de Wereld en Satan, door PIETER SERWOUTERS gegraveerd naar een tekening van DAVID VINCKBOONS, die van 1614 dagteekende.

³⁾ Zie Toe-eygening van den *Simson* aan HANS ROELANTS, Liefhebber der Edeler Poesye. Deze is zooals uit de opdracht blijkt, degene, die de spreuk *Non omnia possumus omnes* voert.

⁴⁾ ’t Spel van Sinne, vertoont op de Tweede Lotery van d’ Arme Oude Mannen ende Vrouwen Gasthuys. Tot Lof, Eere en Leere der Wijtberoemder Coopstadt Amstelredam . . . t’ Amsterdam Ghedruckt, by Paulus van Ravesteyn. Voor Abraham de Koningh woonende aen de Beurse in den Konings Hoedt Anno 1616. 40.

pelverzen verkondigt, bazuïnt hij herhaaldelijk den lot onzer zeevaarders en vergeet hij ook WILLEM BARENTSEN niet. In de tweede Handelingh laat hij Amsterdam aldus spreken:

Door HEEMSKERCK (d'Edel Heer) can ic 't Gibraltar raken,
Al waer d' Hand-gauw-Matroos lost 't swanger swaer Canon,
'k Verniel den *Castiliaen*, 'k verbreeck hun trotse Kraecken.
d' Haegs-Zael met Vendels pronckt, die 'k op mijn Vyandt won.
Mijn Borger ¹⁾ BARENT ZOON, twee vijff Maend sach geen Son,
Om int fel coude Noord d' waen doorgangs wegh te vinden,
Daer hij tot zeges zuyl (hoe wel 't niet wesen con)
Liet letterlijck bewijs ²⁾ voor Nacomers oft Vrinden.

en als hij tot „besluyt” nog eens de „Sonne van Euroop” tot weldadigheid aanspoort, in eenige regels, waarvan de beginletters zijn spreuk *Blyft Volstandich* vormen, klinkt het o.a.

Tritoni Kinck-Horen blaest door *Sin'* en *Jappans* Meyr,
V Lof en glory-glans beroemt door dyne Helden:
O NECK en HEEMSKERCK 't Vlies sochty door *Theti* velden.
Laes BARENTZOOM! en vant maer Ys, den Vos en Beyr,
Sal PLACIUS onderwys dy na 't Nieu-Sembla stuyren,
Tot by de Noorder-Pool, en HOUTMAN na 't warm Oost?

Men zal het met mij eens zijn, dat wij den „constvercooper” uit den Koningshoet meer dank zijn verschuldigd voor het portret, dat hij ons van Neerlands grootsten noordpoolvaarder heeft nagelaten, dan den poët, voor de wijze, waarop hij de loftrompet steekt. Toch zou het portret ons nog welkomer zijn geweest als 't van meer artistieke behandeling getuigenis aflegde.

November, 1882.

¹⁾ Reeds andere schrijvers hebben vermeld, dat Barentsen burger was van Amsterdam; door deze plaats wordt dit bevestigd. Wanneer hij het werd, kan ik niet met zekerheid zeggen. Of lost de volgende aanteekening uit de Amsterdamsche poorterboeken de vraag op?

Willem Barentsz stuyrman van Haerlem den 2e marty 1594 poorter dezer stede geworden ende heeft zijn poortereedt gedaan en de dienaers gegeven IX st(uyvers).

De bijvoeging *van Haerlem* maakt mij huiverig den genoemden persoon voor den noordpoolvaarder te houden. Tot nog toe is er geen enkele zaak bekend, die ons op een betrekking tusschen hem en Haarlem wijst. Intuschen daar Barentsen 5 Juni 1594 uitzeilde, kan het zeer goed zijn, dat hij 2 Maart zijn poortereed deed. Haarlem krijgt door deze aanteekening kans op de eer Barentsen's geboorteplaats te zijn.

²⁾ Het bekende „cedelken.”

HET OUDE DOOLHOF

TE

AMSTERDAM.

DOOR

D. C. MEIJER JR.

II.

IN eene ras in bloei toenemende stad, waar het vreemdelingen-verkeer steeds aangroeit en waar de inwoners door de drukte in hunne zaken, aan steeds sneller afwisseling van indrukken gewend worden, doet zich gewoonlijk het verschijnsel voor, dat op het gebied der publieke vermakelijkheden eene koortsachtige levendigheid heerscht en de eene nieuwigheid de andere haast niet spoedig genoeg verdringen kan. En dan ontbreekt het ook gewoonlijk niet aan schrandere geesten om aan die behoefte van den tijdgeest te voldoen. Zoo ook in het Amsterdam van de eerste helft der zeventiende eeuw.

Na den Franschen ingenieur, die, om de Amsterdammers te vermaken, zijne kunst toonde in de vroolijke waterstralen, die hij uit zijne beeldjes deed opspuiten, verscheen de Duitsche mechanicus, die, met hetzelfde doel, zijne hersenen afpijnde om de ledematen van zijn beeldjes kunstmatig in beweging te brengen — na JONAS BARGOIS, kwam DAVID LINGELBACH.

Het was op reeds gevestigden leeftijd (van 1615 tot 1624 werden hem te Frankfort a/M., waar hij in 1592 of 1593 geboren was, een viertal kinderen geboren) dat DAVID LINGELBACH zijn vaderland verliet om zich te Amsterdam neder te zetten. Vereerder van Gustaaf Adolf, als hij schijnt geweest te zijn, was hij misschien wel uit zijn land verdreven, toen na den slag van Nördlingen de tegenpartij het overwicht in Duitschland verkreeg.

Hij liet zich 4 Oct. 1636¹⁾ (als herbergier) op de poortterrol inschrijven, terwijl het Puiboek drie vrouwen van hem noemt, te weten: Agniet Jansz, Hilletje Fabritius, weduwe van Baltes Foogelaar, met wie hij ondertrouwde 1 April 1638, en ten slotte Steyntje Lourens, weduwe van Jan Hendricx, met wie hij aanteekende den 10 Juni 1639.

Als woonplaats van Lingelbach wordt op 't Puiboek in 1638 genoemd het Doolhof op de Looijersgracht. Maar hieruit blijkt nog niet dat hij aan 't hoofd heeft gestaan van het Oude Doolhof, dat wij bezig zijn te beschrijven. Strikt genomen toch, lag dit niet op de Looijersgracht, maar op de Prinsengracht. Later zullen wij LINGELBACH vinden in 't nieuwe Doolhof op de Rozengracht. Maar het oude bleef toch aanwezig en dat hij beiden tegelijk bestuurd heeft is mogelijk, maar dan zouden Fil. v. Zesen in zijne *Beschreibung der Stadt Amsterdam*, 1664, (bladz. 213 van den quarto druk) en Iz. Commelyn in de *Beschrijving van Amsterdam* van Domselaar c. s., 1665 (IVe Boek blz. 309) zich minder juist hebben uitgedrukt; want deze zeggen uitdrukkelijk dat LINGELBACH zijne inrichting van de Looijersgracht, waar hij haar oorspronkelijk had opgericht, naar de Rozengracht *verplaatste* en zij maken in de regels, die zij aan het *Oude Doolhof* wijden van LINGELBACH geen gewag.

Wat oppervlakkig wel schijnt te pleiten voor eenige betrekking tusschen de beide doolhoven is enkel de omstandigheid dat beschrijvingen van 't oude, zoowel als van 't nieuwe Doolhof bestaan, die bij denzelfden uitgever in 't licht zijn verschenen. Die uitgever was de bekende graveur CRISPIJN DE PAS, de jonge, en de woorden onder aan den titel van de oudst bekende beschrijving van het Doolhof: „*'t Amsterdam voor Crispijn van der Pas*” hebben eens een niet onverdienstelijk beschijver van 't Doolhof²⁾ aanleiding gegeven tot de veronderstelling dat het Doolhof DE PAS aanging, als compagnon van LINGELBACH. Geachte geleerden hebben dit weder als zeker nageschreven en er op voortgeborduurd³⁾ en zoo kreeg DE PAS mede zijne plaats in de rij der vermeende Doolhofstichters. Weinigen zullen echter uit de bovenaangehaalde woorden (de zeer gewone aanduiding van den uitgever, op de titels uit dien tijd) kunnen lezen wat men er uit gelezen heeft. DE PAS woonde trouwens in 1639 nog te Utrecht.

¹⁾ Deze en andere data deelde de Hr. N. DE ROEVER Az. mij uit het Stads-Archief mede. Sommige waren reeds door den Hr. SCHELTEMA in *Amstels Oudheid*, Dl. V, gedrukt.

²⁾ *Leeskabinet* van 1845, bladz. 114 in de noot.

³⁾ WITKAMP (*Amsterdam in schetsen*, II, 82) kwam tot de conclusie, dat LINGELBACH en DE PAS reeds in 1625 compagnons waren, en SCHELTEMA (*Amstels Oudheid* V, 181), inmiddels gevonden hebbende dat LINGELBACH zoo vroeg niet te Amsterdam gewoond had, veronderstelde dat DE PAS zijn voorganger was geweest.

De beschrijving van 't doolhof voor CRISPIJN VAN DER PAS gedrukt (er *kan* een ouder druk bestaan — en zelfs is dit, de afdruk der platen in aanmerking genomen, niet onwaarschijnlijk, — maar dat heb ik tot nog toe niet kunnen ontdekken) is de oudst bekende. Zij draagt geen jaartal, maar is van vóór 1648, daar er toen eene nieuwe Beschrijving verscheen. En uit den inhoud zullen wij zien dat het boekske ook niet ouder is dan de eerst bekende eigen uitgave van DE PAS te Amsterdam: zijn *Onderganck des Roomschen Arends*, van 1642 ¹⁾.

Van den druk bij DE PAS ken ik slechts twee exemplaren: het eene op de Kon. Bibliotheek (in de Duncaniana; op het jaar 1652 ²⁾), het andere in de verzameling van Slagregen. Laatstgemeld exemplaar heeft vrij wat verwarring gebracht in de Bibliographie van de beschrijvingen van 't Doolhof. Het behoorde namelijk indertijd aan den geleerden Jacobus Koning, en staat in den Catalogus van diens nagelaten boekerij aldus beschreven:

„Verklaringe van treffelycke konstighe Werken, ende haer beweginge, door Oorlogiewerck gedreven enz. in den ouden Doolhof tot Amsterdam op de hoek van de Loyersgracht. t' Amsterdam voor CRISPYN VAN DER PAS 1648. Met platen en het portret van den uitvinder DAVID LINGELBACH. (zeer zeldzaam)”.

Als die beschrijving juist was zou de betrekking van LINGELBACH op 't oude Doolhof — niet alleen omtrent 1638, maar nog in 1648, toen hij reeds in 't nieuwe was — bewezen zijn. Bij inzage echter van het boekske (waartoe mij de gelegenheid werd verschaft door de welwillendheid van den Heer J. H. Persijn te Arnhem, ten wiens huize thans de collectie Slagregen wordt bewaard) bleek het mij dat het jaartal *niet* op den titel stond, maar dat het boekske een exemplaar was van den boven beschreven druk van de Verklaring van 't *oude* Doolhof bij DE PAS, waarin het portret van LINGELBACH en twee blaadjes tekst waren *ingevoegd*, uit de Beschrijving van LINGELBACH's *Nieuwe* Doolhof op de Rozengracht.

Van laatstgemelde beschrijving werd een exemplaar in 1875 uit de Bibliotheek van der Willigen verkocht voor f 16.—; de tegenwoordige eigenaar is de Heer D. Franken Dz. te Parijs, die het beschreef in zijn „*Oeuvre gravé des van de Passe*.” Den tijd dezer uitgave stelt hij op 1648, welk jaartal voorkomt op 't portret van LINGELBACH dat dit boekske versiert ³⁾.

In datzelfde jaar verscheen een nieuwe druk van de beschrijving van het Oude Doolhof, maar niet bij DE PAS. Het is de „Verklaringe van verscheyden kunst-rijcke wercken en hare beweginghe, door Oorlogie-werck ghedreven, benevens een seer schoone Fonteyn, zijnde een Triumph van Bachus en Ariadne . . . t'Amsterdam. Uit de Druckery van Tymen Houthaack MDCLVIII.”

¹⁾ FRANKEN, *L'oeuvre gravé des van de Passe*, pag. 301.

²⁾ Voor de bepaling van den tijd der uitgave heeft dit jaartal geene waarde.

³⁾ 1640 in den *Catalogus van de Historische Tentoonstelling van Amsterdam* en 1698 in den *Catalogus van Portretten* van Fred. Muller zijn drukfouten.

De titel is, zoo als men ziet, eenigszins anders, zoo ook de tekst, maar de prentjes zijn, hoe afgesleten ook, toch dezelfde als in den druk bij DE PAS, zoodat niet valt te denken aan een nadruk. Maar het belangrijkste onderscheid is, dat deze editie versierd is met eene afbeelding van de fontein van Bacchus en Ariadne en deze prent is *niet* van DE PAS, maar draagt het inschrift P. HOLSTEYN SCULP.

Nu is het toch niet wel aan te nemen dat in hetzelfde jaar dat DE PAS LINGELBACHS portret en de beschrijving van zijn nieuwen Doolhof vervaardigde en uitgaf, LINGELBACH de uitgave van de verklaring van het oude en de vermeerderde illustratie daarvan zou hebben opgedragen aan HOUTHAECK en HOLSTEYN, indien hij ook van het oude Doolhof eigenaar was geweest.¹⁾

Natuurlijk bewijst dit alles nog niet dat LINGELBACH nooit in 't oude Doolhof was. Hij kan er als huurder geweest zijn, of ook den eigendom verkocht hebben, toen hij naar de Rozengracht trok, tusschen 1646 en 1648 (in eerstgemeld jaar kocht hij daar van Jan Coenen Coeman een „tuin met getimmerte”²⁾).

Dit zou de beste verklaring geven van de reden waarom de oudst bekende druk van de beschrijving bij DE PAS verscheen, en die van 1648 bij HOUTHAECK uitkwam, in hetzelfde jaar dat DE PAS de beschrijving van 't nieuwe uitgaf,³⁾

In de oudste verklaringen zelf zoeken wij ongelukkig vergeefs naar aanwijzingen omtrent de lotgevallen van 't oude Doolhof tusschen 1630 en 1642⁴⁾ en omtrent de namen van hen aan wien wij het denkbeeld en de uitvoering van de beeldengalerij te danken hebben. Toch is hierop ééne uitzondering. De gravure van Holsteyn namelijk leert ons dat de fontein van Bacchus en Ariadne was ontworpen door ALBERT VINCKENBRINCK (den beeldhouwer, die zijn naam vooral door zijne preekstoel in de Nieuwe Kerk heeft populair gemaakt). Dit zet nog meer waarschijnlijkheid bij aan de overlevering dat ook het houten beeld van den reus Goliath het werk zou zijn van Vinckenbrinck. Dit beeld kwam eerst tusschen 1648 en 1650 in 't Doolhof; de fontein bestond echter al voor dien tijd, daar zij, hoewel in de Verklaring bij HOUTHAECK voor 't eerst afgebeeld, reeds in die bij DE PAS wordt beschreven.

Wie weet of niet VINCKENBRINCK de opvolger van PEYLDER en BARGOIS in 't oude Doolhof geweest is, en oorspronkelijk de beeldengalerij heeft opgericht nog vóór dat LINGELBACH te Amsterdam woonde. 't Zou de eerste maal niet zijn dat de naam van

1) De andere illustraties zijn wel dezelfde gebleven, doch daarvan zal de eigenaar van 't Oude Doolhof de koperplaatjes in bezit hebben gehad.

2) De Hr. WITKAMP meende dat het Doolhof op de Rozengracht in 1657 nog niet in wezen was, omdat hij het vergeefs gezocht had op een platte grond, dien hij op 1657 stelde. Maar de gronden voor die toeschrijving zijn niet sterk genoeg, om het waarschijnlijk te maken dat de beschrijving van 't nieuwe Doolhof tien jaar later zou zijn uitgekomen dan het daarin voorkomende portret, dat het jaartal 1648 draagt.

3) In 1672 was in allen gevalle het oude Doolhof niet meer in handen der familie LINGELBACH. De oudst bekende eigenaar (A° 1699) is DANIEL SCHELTREGT. (WITKAMP, *Amst. in Schetsen*, II, 95.)

4) Naar grondpapieren zocht de Hr. WITKAMP reeds vergeefs.

een Nederlander, die een denkbeeld had, verloren ging, terwijl die van den buitenlander, die later dat denkbeeld exploiteerde, luide weerklonk.

Gaan wij nu aan de hand der Verklaringen beschouwen wat in 't Doolhof te zien was, tevens lettende op wat, hier of daar, ons op 't spoor van den tijd der stichting van de beeldengalerij kan brengen.

De leiding der fontein was waarschijnlijk gebleven, al was het beeldhouwwerk van Bargois verdwenen. In de plaats daarvan kwam, op een grotwerk van schelpen en uitheemsche steenen, de groep van Vinckenbrinck. In 't Labyrinth mocht geen Ariadne ontbreken, had men geoordeeld. Maar niet om den bezoekers haren draad aan te bieden, want dan zou de doolpret te spoedig uit zijn geweest.

Daarom had Vinckenbrinck haar liever voorgesteld op het oogenblik dat zij Bacchus voor 't eerst ontmoet, het oogenblik waarvan de dichter in de *Verklaringe* zegt:

„De Maeght, die voor dees tijd gheen Goden had ghesien,
Wist niet wat doen, maar viel ootmoedigh op haer knien:”

Vóór haar stond Bacchus overeind, gevolgd door zijn met panthers bespannen wagen, door zijne volgelingen omringd. Het was, blijkens de gravure van Holsteyn, eene losse, goed gedachte groep. De waterstralen spoten uit de kannen en horens der Bacchanten en — minder kiesch, doch in dien tijd nog niet ongewoon — uit de borsten van het vrouwenbeeld, dat daarentegen wat de kleeding betreft, het in ingetogenheid won van de Ariadne, die we in onze eeuw in LINGELBACHS vaderstad bewonderen.

Wie ongevoelig was voor Vinckenbrincks plastiek, amuseerde zich meer met de zoogenaamde bedriegertjes, die de groote fontein omringden: de waterstralen, die onverwachts uit de bestrating van de binnenplaats opspoten en, als er vrouwen of meisjes boven stonden, het stichtelijk schouwspel opleverden, waarin onze voorvaderen zich met zoo naïeve behagelijkheid vermaakten.

Maar de groote aantrekkelijkheid van het Doolhof was de beeldengalerij of, zooals wij het thans zouden noemen, het panopticum. Daar zag men vooreerst de „aerdighe Beelden, levens-groote, van vermaerde Koningen en Princen deser Eeuw.” Die beelden waren van was geboetseerd, een kunstvak waarvan in deze periode der 17de eeuw veel werk werd gemaakt, zoodat de eerste dichters het niet beneden zich rekenden goed geslaagde kunstwerken in deze brooze stof, even goed als marmeren beelden in hunne verzen te verheerlijken.

De Catalogus der, trouwens niet zeer uitgestrekte, galerij, geeft ons een zeer belangrijk kijkje op de sympathieën van 't groote publiek van die dagen. Men mag toch aannemen dat de ondernemers zich naar den smaak van 't publiek richtten en de meest populaire figuren kozen uit de geschiedenis van den dag en van de jongst voorafgegane tijden. En 't verdient daarom opmerking, dat het grootste deel van de galerij wordt ingenomen door voorvechters van 't Protestantsche geloof: WILLEM DE ZWIJGER, PRINS

MAURITS, „die in syn leven geweest is een Vader des Vaderlants”¹⁾, Koning HENDRIK IV (wien men hier te lande om zijne begunstiging der Protestantsche zaak zijne persoonlijke kerkverwisseling ligt vergaf) en GUSTAAF ADOLF. Laatstgemelde is voorgesteld met zijne echtgenoot en zijne dochter „de jonge Koninginne CHRISTINA.”

De eer aan de oude koningin in 't Amsterdamsche Doolhof bewezen, kunnen wij bezwaarlijk toeschrijven aan de populariteit die zij te Amsterdam genoot en wijst dus misschien op eene bijzondere betrekking die de stichter der galerij op Gustaaf Adolf en zijne familie had; de rang, die aan Christina in den catalogus wordt gegeven, bewijst dat de „Verklaringe” (wij bedoelen altoos de *oudst bekende* druk) van ná 1632 is. Twee andere beelden echter wijzen ons op nog tien jaar later: het zijn „de jonghe Prins Wilhelmus Prince van Orangien” en „Maria, Dochter van Karolus Koninck van Groot Bretagnien.” Deze beide jongelieden werden verloofd in 1641 en deden in 1642 hunne plechtigen intocht in Amsterdam.

De drie laatste beelden zijn die van den steeds in afschuwwekkende herinnering levenden Hertog van ALBA, van „een levensgrootte Chinees uit het machtigh Koninkrijk van China” en eindelijk van het beroemde BESTJE VAN MEURS. Twee eeuwen lang heeft dit vrouwtje aan het Doolhof populariteit verzekerd en het Doolhof aan haar. Wij mogen dus bij dit beeld wel een oogenblik langer stilstaan.

Voor zooverre bekend is werden de Nederlanders het eerst in kennis gesteld met het natuurwonder van Meurs, door een vliegend blad in 1611 bij Andries Jansz te Zutphen uitgekomen²⁾ en dat het portret gaf van EVA Vlieggen, met eene levensbeschrijving in de fransche taal, waarin verhaald wordt dat zij een arm meisje was, dat op 22-jarigen leeftijd de gave ontving van een steeds verminderenden eetlust en eindelijk nu al veertien jaar lang, zonder eten of drinken in 't leven was gebleven. Het feit was behoorlijk geconstateerd door de gravin van Meurs, door den predikant en door den magistraat van 't stadje.

Wanneer men zich herinnert dat zekere Engeltje van der Vlies nog in onze eeuw, op een Zuid-Hollandsch dorp, eene dergelijke rol speelde als de jonge dochter te Meurs, zal men zich minder verwonderen, dat er jaren later nog geen bedrog was ontmaskerd, en dat in 1614 de bekwame Haagsche graveur Andr. Stoc een groot en schoon portret van „Eva Fliegen” in 't koper sneed, naar eene geschilderde afbeelding van Balt. Flyssier, terwijl in het volgende jaar opnieuw eene gravure verscheen van uitstekende bewerking³⁾ met het portret van „Heva Vlieggen” en een veertien regelig kreupelrijm van P. D. K., waarin, onder betuiging van verontwaardiging tegen de ongeloovigen, het onzichtbare levensonderhoud van Eva als een wonder van Gods hand werd voorgesteld. Er was

¹⁾ In de latere uitgaven zijn deze woorden weggelaten.

²⁾ Een exemplaar is aanwezig in den Atlas van den Hr. J. W. WURFBAIN te Rheden. Er moet eene reproductie van zijn in de *Almanak voor Blijgeestigen* van 1832.

³⁾ Er staat geen naam van graveur op. Sommigen hebben het toegeschreven aan DE PAS. Als uitgever noemt een later druk JAN TIEL. Het portret is gereproduceerd in de *Volks-Almanak voor Nederl. Katholieken* van 1872, met een „cort Refereyn”, dat alle eer doet aan hem die de rederijkers taal en stijl-zoo goed wist na te bootsen.

ook nog eene volksuitgave in omloop van Eva's portret, eene ruwe houtsnede, waarvan het blok nog lang bewaard werd in een weeshuis te Delft ¹⁾ en die waarschijnlijk tot illustratie van een quarto volksboek heeft gediend. Opmerkelijk is het dat Eva op elk dezer prenten wordt voorgesteld met een of meer bloemen in de hand.

Zij schijnt overleden omstreeks 1630, want in den Catalogus van 't Doolhof wordt de tijd, waarin zij niet gegeten noch gedronken had, op 32, in de gravure van 1615 op 17½ en in die van 1611 op 14 jaar gesteld. Blijkens het bijschrift van laatstgemelde, vergeleken met dat van het portret door Stoc, was zij geboren in 1574 en haren leeftijd was dus bij haar overlijden niet van dien aard dat zij reeds als „bestje” zou bestempeld zijn, als niet haar uiterlijk haar ouder had doen schijnen dan ze was; wij mogen dus aannemen dat het vasten geen gunstigen invloed uitoefende op haar lichaam.

In allen gevalle blijkt voldoende uit alles, dat wij hier niet met een legendarisch, maar met een historisch persoonadje te doen hebben, en dat zij genoeg besproken werd om de opname van haar portret te rechtvaardigen in eene galerij van zeventiende-eeuwsche celebrities, vooral indien die galerij werd opgericht kort nadat haar dood waarschijnlijk haren naam op nieuw op aller lippen had gebracht. Wat de wonderbare voeding aangaat, daarover laat de schrijver van de Verklaring zich zeer voorzichtig uit: „die men seyt in 32 jaren niet hadde gegeten.” In den druk van 1650 is „men seyt” geworden „men seyde”: er was dus toen niemand meer, die het voor waarheid vertelde. In den druk van 1672 wordt het: „het oude besje dat de luij wijsmaeckte dat ze in 32 jaar niet gegeten hadde” en eindelijk, in de laatste levensperiode van 't Doolhof, werd „het leugenachtige wijf” tot spot der jeugd door den uitlegger op de daad betrapt als zij de kruimeltjes nog van haren mond wegveegde, zooals vele lezers zich nog wel zullen herinneren.

Hoe goed de gelijkenis van al die beelden moge geweest zijn, de meerderheid der bezoekers zal zeker nog meer behagen geschept hebben in de vertooningen der groepen van de „uitmuntende wel geproportioneerde gekleede Beeldekens”,²⁾ die door „mechaniek („Oorlogiewerck”) in beweging werden gebracht en die ook op den titel der verklaring het eerst worden genoemd. De vertooningen begonnen met een paar tooneelen uit de *Granida* van HOOFT. Hoewel veel vroeger geschreven werd dit herderspel pas 23 Juni 1642 voor 't eerst op den Schouwburg vertoond en 't is niet waarschijnlijk dat men er vóór dien tijd in 't Doolhof reeds iets uit ten tooneele zou hebben gevoerd.³⁾

¹⁾ Thans in de verzameling van het Kon. Oudh. Genootschap.

²⁾ Domselaer, IV, 308.

³⁾ HOOFT en zijn stuk worden in de Verklaringe niet genoemd, en de samenspraak van Dayphilo en Granida in dichtmaat (Stemme: Amarilli mia Bella) die op de uitlegging volgt is ongeteekend. In latere drukken staat er echter de naam van J. Vos onder, evenals onder het gedicht op de fontein van Bacchus en Ariadne. Het laatste

Bij de schouwburgbezoekers raakte het stuk van Hooft spoedig in de vergetelheid; maar in 't Doolhof zagen duizenden, die anders nooit iets zouden gedroomd hebben van hetgeen men onder eene idylle verstaat, twee eeuwen lang de eerste ontmoeting van Granida en Dayphilo aan de fontein en het bevallige tafreeltje als Dorilea zich voor haren minnaar verschuilt. — Alles echter natuurlijk slechts pantomimisch.

Dezelfde bonte afwisseling van bijbelstoffen en mythologische onderwerpen, die ons bij de zeventiende-eeuwsche dichters en schilders vaak een glimlach op de lippen roept, vinden wij ook in 't Doolhof, (eene aanwijzing dat ze ook in de gedachtenkring van 't groote publiek niet zoo vreemd was, als men al ligt geneigd is te denken). Naast het ontdekken van de schande van Mars en Venus onder 't net van Vulcanus ¹⁾, zag men „de predicatie van Johannes de Dooper,” naast het heuveltje waarop „de Bocx-voet Pan” op zijn „Ruysch-pijp” speelde, het „Heerelijck Paleys van den Koninck Zalomon, den derden koninck van Israel” en het geheel werd besloten met de „Martelisie der Heylighe Apostelen, hoe sy ter doot ghebracht zijn, alles sich bewegende met een kunstigh Orgel en Muzijck-spel.” De toonkunst was ook niet vergeten en een der kunstrijkste beeldjes was een automaat musicus, wien men den naam van Jochum (in den druk van 1650 Jochemus) gegeven had, die op het laatste prentje ²⁾ is afgebeeld in een kamerjapon, met een pluimmuts op 't hoofd, spelende op een soort doedelzak, die, volgens het versje onder de prent, een „Moesel” heette ³⁾. In de latere drukken komt dit woord niet meer voor; het versje is daar veranderd en, even als de geheele tekst, helderder geworden, maar ook pedanter en minder naïef ⁴⁾.

Dat het doolhof in den smaak viel van 't publiek wordt 't beste bewezen door 't spoedig verrijzen van twee nieuwe doolhoven. Eén stond er buiten de St. Antoniepoort, naar de zijde van den Buiten-Amstel (ongeveer ter plaatse van de tegenwoordige Nieuwe

is berijmd proza, maar voor het lied van Dayphilo en Granida behoefde Vos zich niet te schamen. In de uitgaaf van *Alle zijne gedichten* wordt het echter niet gevonden. Het eerste couplet luidt:

Vlugge vogels, die de stralen
Van onze Liefden ziet,
Kom nederdalen,
Wilt yedereen verhalen,
Hoe Dayphilo bied,
Voor zijn Granidaes oogen,
Een hert, ter Aard gebogen,
Dat Dorilea, noch Daphne kon verwinnen;
Maar Granida, maar Granida, maar Granida
Door hare Minne.

¹⁾ Deze historie is nog in de Verklaringe geïllustreerd met een lied op de wijze *Repikavan*. Terwijl de beeldjes zich bewogen speelde de muziek de melodie en 't is niet onmogelijk dat het publiek er den tekst bij zong.

²⁾ Van de beide andere prentjes van DE PAS stelt het eene voor het hof van Salomo, met de koningin van Scheba voor zijnen troon knielend, en het andere eene combinatie der meeste andere voorstellingen. Het titelvignet geeft het doolhof zelf met een open houten tent in 't middenpunt.

³⁾ Het is blijkens de afbeelding *niet* de meer gecompliceerde Musette.

⁴⁾ In 1674 was er nog een zoontje van JOCHEMUS bijgekomen, die de maat sloeg. Men had hem ESOPUS gedoopt.

Keizersgracht). De fontein (een groot rotswerk met een twintigtal beelden van Grieksche en Romeinsche goden, en een „waterdrinker” op den top) was door een groot aantal banken en priëlen voor de gasten omringd en „eenige kunstwerken” werden in een afzonderlijk „huysken” vertoond. Dit doolhof vermeld in een pamflet van 1660 ¹⁾ en bij de stedebeschrijvers van 1662 is, ten gevolge der uitlegging van de stad, niet lang daarna verdwenen. In de verzameling van Slagregen is nog eene teekening van „het nieuwe Doolhof, 1664”, die ik, om de ligging aan het water, vermeen dat dit derde doolhof voorstelt.

Het grootste en schoonste doolhof was echter „het Nieuwe Doolhof op de Roosegracht bij de derde Brugh”, de stichting van DAVID LINGELBACH, die, blijkens de verklaring, trouw werd bijgestaan door zijnen collega in de werktuigkunde, zijn zoon PHILIPS. Zoowel uit de, door DE PAS of zijne leerlingen, fraai geïllustreerde Verklaring, waarin ook, zooals wij reeds zeiden, het portret van DAVID LINGELBACH voorkomt ²⁾, als uit de mededeelingen der stedebeschrijvers van dien tijd, blijkt dat hier niets verzuimd was om 't oude Doolhof naar den kroon te steken; want terwijl men er veel méér en, vooral op werktuigkundig gebied, veel meer kunstigs zag dan in 't oude, ontbraken ook die onderwerpen niet, die daar ginds populair waren geworden, Besje van Meurs uitgezonderd.

Het dolen in het groen en de pret van de waterpijpen, „die de gapende vrouw-luyden veeltijts met haar uytspuylende koele water-stralen van onderen als nuchtere kalveren doen hippelen, dat de ommestaanders vermakelijk is” ³⁾, waren ook in 't nieuwe Doolhof te genieten. De groote fontein was versierd met de beelden der vier werelddeelen, der vier jaargetijden, der vier elementen, der vier hoofddeugden en der vier hoofdzonden; in 't midden St. Christoffel met het Jezus-kindje.

Wie zich aan het heiligenbeeld mocht ergeren of er neiging tot het Catholicisme uit mocht willen afleiden, werd gerustgesteld of teleurgesteld, door in de nabijheid eene plastische voorstelling te ontmoeten van het zondenregister der Roomschen: de Parijsche bloedbruiloft en de tirannie van Duc D'Alf, de moord van Willem I en die van Hendrik IV.

Achter de fontein stond aan den toren van het hoofdgebouw een uurwerk met klokken-spel, planetarium en beweegbare beeldjes, enz.; daarnaast hing een zesarmige lichtkroon, uit wier kaarsen waterstralen sprongen.

In een afzonderlijk gebouw bewonderde men de vertooningen der houten en wassen beeldjes, die zich bewogen, opstonden, voortgingen, ja zelfs geluid gaven, 't zij zingen, kraaien, blaten of ook alsof zij spreken wilden, zooals von Zesen zegt. Men zag daar den droom van Daniel met de voorstelling der vier wereldmonarchieën, de historie van Ahasveros,

¹⁾ 't *Samenspraec* tusschen Jan Tamboer en Jan Vos. Tot Utrecht 1660.

²⁾ Het onderschrift van dit portret luidt aldus:

De konst die nu soo langh als duyster heeft gheleghen,
Die is nu wederom ghekomen aen den dagh:
En heeft weder op 't nieuw een versche licht gekreghen,
Door dees Konstrycke Man David van Lingelbach.

³⁾ Domselaer IV, 309.

Esther en Haman, David door engelen gekroond, den stal van Bethlehem, het gastmaal van Herodes en nog meer, te veel om te noemen. Als vrolijke nastukjes dienden het gevecht der burgers van Weert tegen een dooden roch ¹⁾, de automaat-lierspeler meester Joris ²⁾ en de zeven wijven die om één mansbroek vochten ³⁾. Het grootste kunststuk van alles was misschien een torenvormig uurwerk uit Neurenberg, dat met de beroemde klok van Straatsburg kon wedyveren. „En dit binnenste siet men altemaal voor een stuyver” juicht Melchior Fokkens ⁴⁾; de verteringen in „de huyskens en banken” rondom de open plaats „daar ’t volck op sit om te drincken onder de groene Boomen” moesten dus waarschijnlijk de onkosten goed maken, die niet onaanzienlijk waren, want, behalve de oorspronkelijke inrichting, moest al eens af en toe wat nieuws worden aangebracht, om den toeloop te blijven houden. Zoo zag ik nog in de verzameling Slagregen een (uiterst zeldzame) ets van omstreeks 1680 (misschien wel een der eerste voortbrengselen van P. v. D. BERGE) welke de afbeelding geeft van een „nieuwe Italiaense Fonteyn” die in ’t nieuwe Doolhof vertoond werd, een werkelijk prachtig stuk „zooals nooit in dese Nederlanden gesien geweest is.” De voorstelling is Perseus, Andromeda bevrijdend, omringd door vier allegorische vrouwenbeelden, met Najaden en dolfinen aan den voet.

Toen deze fontein werd opgericht, stond het nieuwe Doolhof waarschijnlijk niet meer onder ’t bestuur van David Lingelbach. Zijn zoon PHILIPS toch, geboren te Frankfort a/M. in 1622, die in 1648, als horlogemaker, met Hester Heykens huwde ⁵⁾, maar in een stuk van 1657 waard in ’t Doolhof op de Roozegraft wordt genoemd, kocht in 1660 van zijn zwagers Cloppenburch ⁶⁾ en Beyenbach de achtste aandeelen, die zijne zusters Elisabeth en Sophia in ’t Doolhof bezaten. In de kwijschelding van dezen koop wordt ook gesproken van de Weduwe van David Lingelbach, terwijl uit het Puiboek blijkt dat David Lingelbach in 1653 te ziek was om bij het huwelijk van zijnen zoon JOHANNES te assisteeren. Ik vermoed dus dat de David Lingelbach, die in Dec. 1688 in de Reestraat stierf ⁷⁾ niet de Doolhofstichter is, maar zijn gelijknamigen jongsten zoon, de chirurgyn, die in 1641 te Amsterdam geboren werd en in 1663, bij zijn huwelijk met Elisabeth Glaserus, op ’t Singel woonde. Van dezen David kocht Philips in 1671 diens helft van ’t Doolhof op de Rozengracht voor f8600. Twee bekende mannen stonden daarbij als borg; de een was de dichter en Schouwborgbestuurder, ANDRIES PELS, de ander was de schilder JOHANNES LINGELBACH, wiens

¹⁾ Zie hierover MULLER, *Catalogus van Ned. Historieprenten*.

²⁾ Alleen von ZESSEN maakt melding van dit beeldje. Het is afgebeeld op een allerzeldzaamst etsy, waarvan een exemplaar aanwezig is in ’t Prentenkabinet te Hamburg.

³⁾ Vergelijk VONDEL's versje, Editie v. LENNEP III, 96. Misschien zinspeelde deze aardigheid op de zeven provinciën en het bestuur van den Prins.

⁴⁾ *Beschrijving van Amsterdam*, 1662, bladz. 305.

⁵⁾ In 1663 huwde hij in tweeden echt JANNETJE CORNELIS.

⁶⁾ Deze was herbergier buiten de Anthoniespoort. Zou het derde doolhof misschien door LINGELBACH voor dezen schoonzoon zijn gesticht?

⁷⁾ SCHELTEMA, *Aemstels Oudheid* V, 193.

Italiaansche zeehavens zijn roem tot op onze dagen hebben doen voort leven. Deze Johannes was de broeder van Philips en David en, even als eerstgemelde, nog te Frankfort geboren (26 April 1624). Volgens Houbraken vertoefde hij van 1642 tot 1650 in Frankrijk en Italie. Na zijn terugkeer zette hij zich te Amsterdam neder, waar hij 31 Oct. 1653 in den echt trad met Tietje Hendricks Poussy of Busi, een slotenmakers dochter, uit de Korsjessteeg.

Wat Philips betreft, deze heeft zich niet lang in 't uitsluitend bezit van 't nieuwe Doolhof mogen verheugen, want reeds twee en een half jaar nadat hij den halven eigendom van zijn jongsten broeder had gekocht, was hij niet alleen overleden, maar zijne weduwe zelfs al weder gehuwd, en wel met een diamantslijper, die ook te Frankfort geboren was.

Johannes, de schilder, volgde, en wel in November 1674, zijn broeder in 't graf, ¹⁾ en de jongste broeder David nam toen de voogdij over van de kinderen van den reeds twee jaar vroeger overleden Philips ²⁾.

Hoogstwaarschijnlijk is deze David de, tot de club van *Nil Volentibus Arduum* behorende tooneeldichter, wiens vertaling van *Orondates en Statira* ³⁾, *Sardanapalus*, *Cleomenes* *Spookende minnaar* en *Ontdekte schijndeugd* nog in de volgende eeuw werden opgevoerd of herdrukt. Hoe hij met Jan Koenerding, in 1687, Pluimer en de la Croix opvolgde als huurder van den Schouwburg, bij welke gelegenheid hij zijn *Cleomenes* schreef, kan men bij Wijbrands lezen ⁴⁾. De daar vermelde kwitantie voor de tegemoetkoming in de geleden schade gedateerd 14 Mei 1689, was zeker reeds bij voorbaat door hem geteekend of is namens hem gepasseerd; want hij stierf reeds, zoo als wij zagen, in de laatste dagen van 1688. Verwarring tusschen hem en zijn vader heeft Wagenaar, op 't gezag van Gerrit Schoemaker, de stichting der doolhoven aan dezen Lingelbach doen toeschrijven.

In wiens handen ondertusschen het nieuwe Doolhof is gekomen, is niet bekend. In 1717 werd het verkocht en in 1741 — 1743 stichtte de gemeente der Collegianten, uit de nalatenschap van den houtkooper de Jager, op het terrein het thans nog bestaande Rozenhofje.

Zoolang het nieuwe Doolhof bloeide was het van 't oude Doolhof geen bluf als de titel van de Verklaringe verzekert, dat het nog jaarlijks meer en meer verbeterd werd. De houten tent in 't midden van 't doolhof werd vervangen door een heuvel, waarop den strijd van Theseus tegen de Centauren stond afgebeeld en de beeldengalerij werd verrijkt met een paar kolossale stukken, waarvan een de eer heeft van thans nog op 't Amsterdamsche Stads-Archief te prijken. Het is de reeds vermelde Goliath, een geschilderd houten beeld

¹⁾ Zijn dochter SOPHIE trouwde in Jan. 1688, op 34-jarigen leeftijd, — uit de Reestraat, dus waarschijnlijk uit het huis van haren oom DAVID — met den metselaar DIRK SMITH.

²⁾ HAVARD, *L'Art et les artistes Hollandais* I, 113.

³⁾ De eerste druk (op de Bibliotheek van de Maatschappij van Letterkunde niet aanwezig) verscheen in 1670, met een scherpe kritiek van Nil Volentibus op de in 't zelfde jaar uitgegeven vertaling van J. BLASIUS.

⁴⁾ *Het Amsterdamsche Tooneel van 1617—1772*, blz. 149.

van 5 meter hoogte, waarvan de vervaardiging ook aan Vinckenbrinck wordt toegeschreven ¹⁾ eene toeschrijving, die niets onwaarschijns heeft. Wij vinden van dit beeld het eerst melding gemaakt in een nieuwen druk van de „Verklaringe” ²⁾, die in 1650 bij Houthaeck verscheen en waarin de prentjes van de Pas en Holsteyn ook weder voorkomen (de koperplaten duchtig „opgehaald”). In een later druk, in 1668 uitgegeven bij Willem Gort „in de Princestræet,” zijn ze alweder erg afgedrukt, maar nu met een drietal van eene andere hand vermeerderd: Vooreerst (quarto) het hof van Semiramis, het welk thans „de vierde vertooninge” is geworden. In ’t boekske vindt men de geschiedenis van Semiramis en Ninus medegedeeld, deels in proza, deels in verzen (zonder letterkundige waarde), geteekend J. Bara. Die verzen werden blijkbaar door den vertooner opgedreund. ’t Is opmerkelijk dat de tijdgeest toen scheen te eischen dat eene dergelijke explicatie in gebonden vorm geschiedde. Het eerste tafreel vertoonde het ombrengen van Ninus op bevel van Semiramis, toen hij haar voor een dag ’t oppergezag had afgestaan; het tweede Semiramis te paard, aan ’t hoofd van haar leger het oproerig Babel bedwingend; het derde, haar triumphantelijke intocht in die stad. Orgelspel wisselde de tafreelen af.

De beide andere plaatjes ³⁾ behooren bij de „tweede vertooninge”, het eene (dubbel quarto) stelt Goliath, diens wapendrager, David en, op den achtergrond, het leger voor (in ’t doolhof zelf zag men echter alleen de hoofdpersonen, „zich in postuur zettende om te strijden”); de andere prent (quarto en beter van bewerking) stelt eene reuzin voor: Vrouw Walburgh „uyt dat oude geslachte van Enax, die in ’s Gravenhage gewoont heeft; dese met een Jonge Reus op haer schoot aen de borst, beweegt mede haer oogen heen en weer drajende, gelijk oock de Jonge Reus die aen haer borst leyt.” Van elders is mij niets van deze dame bekend geworden; in de uitleggingen die in onze eeuw in ’t Doolhof werden opgedreund, was haren naam veranderd in „Vrouw Albrecht” ⁴⁾ en van de laatste regel van het versje op de gravure „was van ’t aeloud Enax geslacht” geworden: „ze is van een oud en Noordsch geslacht.”

Men zou uit die verbasteringen waarlijk opmaken dat de exemplaren van de verschillende drukken ⁵⁾ der Verklaring zoo ten eenemale zijn verloren gegaan, dat men er zelfs in ’t Doolhof — zelf geen meer bezat en dat de explicatie der vertooningen door de

¹⁾ Voor ’t eerst, zoover mij bekend is, in de ongedateerde brochure, die de eigenaar BELVILLE in ’t begin der 19e eeuw uitgaf en in WITSEN GEYSBEEK *Tableau d'Amsterdam*, waarvan de eerste druk in 1807 verscheen.

²⁾ Tot voorkoming van mogelijk later misverstand, dient dat de titel dezer uitgave *niet* is zooals zij in den catalogus J. KONING is vermeld. Zij staat juist afgedrukt in WITKAMP, *Amsterdam in schetsen* II, 92.

³⁾ Zij komen ook reeds voor in een druk van 1657 te Amsterdam bij D. D. MARVELT, (zie Catal. J. MEULMAN, 1849, No. 950).

⁴⁾ *Omswervingen door Neêrlands hoofdstad*, in het *Leeskabinet* van 1845, blz. 128.

⁵⁾ De laatste, die mij bekend is werd gedrukt in 1674 bij ALEXANDER JANSZ. LINTMAN in de Beulingstraat en heeft niet meer tot titel: „*Verklaringe van verscheyden Kunst-rycke wercken*” enz.; maar „*Oprechte Aenwyser tot verscheyde Kunst-rycke wercken*”, enz. In dezen druk is het titelvignet vervangen door eene andere grootere afbeelding, die van het Labyrinth in zijn toenmaligen toestand eene getrouwere voorstelling geeft, met de groep van Theseus en de Centauren in ’t midden.

elkander opvolgende uitleggers mondeling werd overgeleverd. (In deze eeuw is zij door deze en gene uit 't geheugen opgeschreven).

De galerij der vermaarde personen heeft ook tusschen 1650 en 1674 eene kleine verandering ondergaan. De oude koningin van Zweden is verdwenen, zoomede Prins Maurits; daarentegen zijn een herder en herderin, Cloris en Philida, opgetreden, benevens „Olivier Cromwel, koninkx-moordenaar en Tiran over Engelandt, Schotlandt en Yrlandt.” Hij stond naast Alva en wordt door Fokkens in zijne *Beschrijving van Amsterdam* diens „broeder”, genoemd. Doch daaraan heeft de Verklaring van 't Doolhof geen schuld.

Bij de vermelding van den Chinees is bijgevoegd dat deze hier tot Amsterdam in het Doolhof zelf in 't leven geweest is. In later tijd is daarvan gemaakt: „de uitvinder der doolhoven in Chineesch kostuum.” In plaats van de Martelisie der Apostelen was het aangenamer schouwspel gekomen van koddige Hansje, die op de trompet blies, zich onder de aanwezige meisjes eene vrijster koos en haar zelfs (als wij de *Oprechte Aenwijser* mogen gelooven) zoende dat het klapte.

Ten slotte moeten wij nog melding maken van eene voorstelling van de geschiedenis van Haman en Mordechai, waarvan de *Aenwijser* van 1674 nog niet spreekt en waarmede het Doolhof dus waarschijnlijk ná dat jaar is verrijkt¹⁾. Maar langzamerhand naderde de tijd dat het Doolhof insliep op zijne reputatie en niet langer „jaerlijcks meer en meer verbeterd” werd.

Die reputatie was dan ook groot genoeg; de uitvoerige beschrijvingen en hooggestemde loftuitingen in de verschillende zeventiende-eeuwsche Beschrijvingen van Amsterdam zijn daarvan het beste bewijs. Toch was er juist in den grooten roem die de doolhoven, ook buiten de stad, bezaten, iets dat op den duur hun aanzien deed dalen. Zij werden namelijk, daar de stedeling ze al spoedig dikwijls genoeg had gezien, ongemerkt eene uitspanning, die hoofdzakelijk door de vreemdelingen werd bezocht, waaronder uit den aard der zaak boeren en buitenlui, schippers en matrozen de meerderheid uitmaakten. Dit is dan ook wel de reden waarom PIERRE LEJOLLE in zijn *Description d' Amsterdam en vers burlesques*, al prijst hij vooral de wassen beelden van 't oude en de uurwerken van 't nieuwe Doolhof, zoo laag neerziet op het „joly amuse-fous,” waar „l'enfance des sots paisans Hollandois” hun bollen en scharretjes („*drogues scholles*” = drooge schollen) kwamen opkluiven. De lage entréeprijs was dan ook geen bezwaar voor dit soort van publiek, en de inrichting — zitplaatsen die als traptreden zich boven elkander verhieven, zoodat de bezoekers, die niet op de allerhoogste trede zaten altoos gevaar liepen op minder aangename wijze kennis te maken met de voeten van hen, die eene rij hooger zaten — was ook niet van dien aard

¹⁾ De laatste drukken der verklaring zwijgen echter ook van een paar voorstellingen, die Fokkens en von Zesen vermelden: de dochter van Herodias en de dood der twaalf boden.

om een deftig publiek te bekoren¹⁾, en zoo werd het Doolhof langzamerhand eene merkwaardigheid, die de vreemdelingen en buitenlui gingen zien, terwijl elk Amsterdammer haar reeds als kind moest kijken, maar waar deze op later leeftijd niet meer kwam. Zoo kwam het er langzamerhand toe dat de *Wegwijzer door Amsterdam*, in 1713 voor 't eerst verschenen, de doolhoven reeds beschreef als „plaatzen, dienende voornaamlijk om de jeucht te vermaaken,” al waren ze „voor den vreemdeling bezienswaardig” en al mochten ze ook „zooowel van bejaarde personen als van jonge kinderen beschouwt werden.”

Als herberg, waar men, hetzij „onder de schaduw der groene Boomen,” op de „met bancken en verscheyde Huyskens” bezette open plaats — hetzij „in de heerlijke Kamers en Salen” van het voorgebouw — hetzij zelfs in „een uijtsteekende Linde-boom daar verscheyde menschen in kunnen zitten” — zich aan wijn en bier te goed deed, bleef 't Doolhof nog altijd gezocht. LANGENDIJK noemt in zijn *Krelis Louwen* het oude Doolhof zelfs onder de plaatsen, waar een aanzienlijk Heer een gezelschap acteurs zou hebben kunnen onthalen, als hij ze niet liever op zijn eigen buitenplaats had genood.

Ook in de *Guide ou nouvelle description d'Amsterdam* (bij Covens en Mortier 1753, bladz. 283) is de herberg nog hoofdzaak, maar de mechanieke vertooningen worden in de uitgave van dat werkje van 1772 op bladz. 90 „une Espèce de Jeu de Marionettes” genoemd, terwijl de editie van 1793 (bladz. 328) de geheele inrichting slechts als eene kindervermakelijkheid beschrijft. WAGENAAR spreekt er met niet veel meer eerbied over, al heeft hij aan de Doolhoven nog een plaats gegund in zijn rubriek van „Gebouwen tot nuttige oefeningen geschikt.”

De kunstige wassenbeelden waren dan ook reeds lang verdwenen en vervangen door houten poppen, zonder oordeel of zorg gekleed. En wat er ook in de wereld gebeurde, of de republiek der zeven Provinciën in een koninkrijk veranderde, of een Napoleon half Europa aan zich onderwierp, in het Doolhof ging men met onverstoorbare gelijkmoedigheid voort de beeltenissen te vertoonen van Hendrik IV en Gustaaf Adolf, van 't Besje van Meurs en de Princesse-Royaal — er is waarschijnlijk geen tweede voorbeeld van dergelijke versteening van eene publieke vermakelijkheid, die bij de stichting op de levendigste actualiteit was gebaseerd.

Toch kan men nog zeggen dat de tijdgeest zich ook in 't doolhof afspiegelde. Want de volmaakte stilstand gedurende de 18e eeuw was een beeld van den droevigen doodslaap, waarin het volksleven verzonken was, van een gebrek aan deelneming in- en aan begrip van de groote gebeurtenissen op 't wereldtoneel, bij de geringere klassen, die voor den opmerksamen beschouwer met de groote politieke omwentelingen slechts in schijnbaren strijd is, omdat ze eene verklaring te meer geeft van de gemakkelijkerheid, waarmede de groote hoop zich liet medeslepen, door het oppervlakkigste gebazel van politieke tinnegieters en de holste phrasen van heerschzuchtige schreeuwers.²⁾

¹⁾ In den schouwburg waren trouwens de zitplaatsen boven de loges op dezelfde wijze ingericht, terwijl 't parterre alleen staanplaatsen bood.

²⁾ Als wij enkele geschiedschrijvers van 't Doolhof mogen gelooven, was er toch eenmaal een schok, die de

En even zoo zien wij ook weder in de eerste helft der negentiende eeuw (de laatste periode die 't Doolhof beleefde), in overeenstemming met het zeer flauw doorbreken van eenig licht en het zeer langzaam herleven van eenige energie bij de Nederlandsche volksklasse, in 't Doolhof eenige zeer zwakke pogingen om het weder eenigermate op te heffen uit de diepte van onbeduidendheid, waarin het ongemerkt was verzonken.

In 1806, nadat het, volgens den schrijver in 't *Leeskabinet*, zelfs zoo ver met het Doolhof gekomen was dat het voor executie werd verkocht, kwam het (volgens SCHELTEMA en WITKAMP in 1812) in handen van zekere N. DE BELVILLE. Deze zorgde voor eene nieuwe beschrijving, in welks voorwoord op naïef gezwollen wijze de heerlijkheden van het Amsterdamsche doolhof werden geprezen.¹⁾

Het doolhof was echter niet meer wat het geweest was. Bacchus en Theseus waren verdwenen. Op de fontein zag men in plaats van VINCKENBRINCKS beeldgroep nu drie dolfijnen en eene vaas, en op het grotwerk in 't midden van den hof stond een torentje of houten koepel. De kolfbaan, die, volgens de nasporingen van den Hr. Witkamp tot 1760 in 't Doolhof bestond, was vervangen door een mallemolen.

Op de „hooge verheven poort” die de oude Stadsbeschrijvers vermelden was een, op een houten bord geschilderd, opschrift gekomen:

maatschappij gevoelig genoeg doortrilde, om zelfs in 't hartje der Amsterdamsche Jordaan, in 't oude doolhof, zich althans eenigszins te doen bespeuren. 't Was toen, in Februari 1795, bij het aanbreken der „gelukkigste tijden van zegepraal en vrijheid” alle beeltenissen van koningen en vorsten door de stedelijke regeering uit Amsterdam verbannen werden. De poppen van 't Doolhof zouden toen een tijd lang als portretten van helden der fransche revolutie hebben gefungeerd.

¹⁾ Uit dezen tijd dagteekenen ook de zeldzame kinderprenten die (op de toen gebruikelijke wijs in een twintigtal ruwe, soms allerslordigst gekleurde, houtsnedes, van gelijke grootte, op rijen geschaard en met rijmpjes er onder) tafreelen uit het Doolhof vertoonden; als afbeelding zonder eenige waarde. De rijmpjes zijn nog het amusantst; vooral op die van de Erve H. RIJNDERS in de Tweede Tuindwarsstraat, waarin ieder versje met een moraal besluit, op deze wijze:

Zoo, kindren! moogt gij vrolijk doolen;
Maar houd, hoewel in 't loof verschölen,
En soms in 't kronk'lend hof verward,
Der oudren les tot deugd in 't hart.

Of:

In houding, zwaard en fiere trekken,
Kan elk een' engelschman ontdekken;
Doch, kindren! denkt het koningskleed
Beveiligd niet voor schande en leed.

Karakteristiek voor het ouderwetsche Amsterdamsche volksleven was de *tijd* waarop de voorstellingen gegeven werden, namelijk tusschen vieren en zessen, dat is het uur waarop het middagmaal van 't gezin, de scholen der kinderen en de huiselijke werkzaamheden in de burgerhuishoudens achter den rug waren. De dagen waren: vooreerst de Zondag, dan de Maandag waarop de volksklasse *bummelde* en de burgervrouwen met hun kroost in de achtermiddag de bloemmarkt en de Noorder(vodden)markt overwandelden, en eindelijk de Woensdag, van euds de halve vacatiedag der kinderen. Naar de tegenwoordige zeden zou een uitspanningsplaats ook op Zaterdag een druk bezoek verwachten, maar 't publiek van 't Oude Doolhof ging op Zaturdagmiddag de deur niet uit; dan moesten de kinderen verschoond worden en hadden de moeders het veel te druk.

Het levenlooz' word hier door kunst bewoogen,
 Het nieuw fontijn zal men met roem verhoogen,
 Tre in, ten vier uur word ontsloten het gordijn,
 Daar 't levenloos zig volgt, door kunst, in schijn."

Hetwelk later werd veranderd in:

„Blijft voor deze POORT niet staan,
 Treed Binnen Lieve Jeugd, het DOOLHOF
 thans Vernieuwt, Bied u de Schoonste Vreugd
 Fontijn en Orgel Spel, Vertoning naar 't Leven,
 Dat Alles zal aan u Veel stof tot Blijdschap Geven." ¹⁾

Ook was er nog een automaat bijgekomen: „Een heer in 't zwart, schrijvende of teekenende naar men begeert." En BELVILLE had zich zelfs ontfermd over eenig oud wapentuig afkomstig van 't huis Marquette of van dat te Heemstede en over een oud schilderij van St. Nicolaas te paard (voor zoover mijne herinnering strekt, zonder kunstwaarde) en aan een en ander een plaatsje gegeven in zijn Doolhof, waarover hij door VAN DE VIJVER in diens *Wandeling door Amsterdam* 1829 terecht wordt geprezen.

Belvilles opvolger, sinds 1828: de Heer J. F. C. NIEGEMAN, kopergieter en strijkijzer-maker, deed nog meer. Hij voegde in 1833 bij de gewone stukken „een door hemzelfen uit koper en ijzer vervaardigd" beeld van van Speyk „zijnde dit stuk in eene zittende houding geplaatst; rijst, door het toespreken van een enkel woord op, staat regt over einde; zwaait met de linkerhand de Hollandsche vlag, draait het hoofd regts en links; houdende een pistool in de regterhand, hetwelk hij *per cussion* afschiet, waarna hij weder gaat zitten" ²⁾

Maar ook dit noodshot „*per cussion*" baatte niet. Het doolhof was en bleef in de oogen van het publiek eene kindervermakelijkheid, en indien af en toe een volwassene uit de beschaafde klasse de plaats bezocht, die zulk eene uitstekende gelegenheid aanbood om het volk in zijne uitspannings-uren te bestudeeren, dan amuseerde hij zich 't meest met de groteske naiviteit van de voorstelling, zoowel als van de uitlegging, welks Alexandrijnen (op een eigenaardige dreun, waarvan de cadans het geheugen nooit verliet van wie ze eenmaal gehoord had) met onverstoorbare kalmte werden opgezegd door een heer, die af en toe de doppen naar 't hoofd kreeg van de „neuten" die ondertusschen door de dartele bezoekers werden gekraakt.

Wie zulk eene representatie in 't Doolhof, omtrent 't midden der 19e eeuw, in gedachte wil bijwonen, verwijzen wij naar de getrouwe beschrijving die „Jan Kijk in de Wereld" met veel humor er van gaf, in zijne *Omszwervingen door Neerlands hoofdstad* (Leeskabinet van 1845).

¹⁾ Op de binnenpoort stond het pittiger rijm:

„Die wil dolen in het groen,
 Moet het in dit doolhof doen."

²⁾ In deze termen werd het nieuwe kunstgewrocht bij advertentie in de dagbladen aan het publiek voorgesteld.

Toch vestigde die schrijver ook de aandacht op de elementen die in 't Doolhof voorhanden waren, om er eene zedelijke en leerzame volksuitspanning van te maken. Maar het was te laat — of te vroeg, want er bestond toen nog geene Vereeniging tot veredeling van het Volksvermaak — en toen, wegens het overlijden van den laatsten eigenaar van 't Doolhof, zekeren BRANDS, in 1862 de inrichting in publieke veiling kwam, was er geen ondernemer van publieke vermakelijkheden, die er een prijs voor durfde geven hooger dan het Stedelijk Bestuur, dat de terreinen kon gebruiken voor eene Armenschool. Voor nog geen f 16000 werd de Stad eigenaar van het Doolhof, met alles wat er in was.

Voor het Goliathsbeeld werd op het archief plaats gemaakt en David en de wapendrager bleven het gezelschap houden; de rest werd aan sloopers verkocht. Het eenige daarvan dat nog antiquarische waarde bezat, bleek te zijn..... het stoeltje van Besje van Meurs, dat een sieraad werd van de verzameling des Heeren Hekking.¹⁾

Toen het lot van het Doolhof beslist was, trok het eerst recht de aandacht. Ernstige schrijvers als SCHELTEMA²⁾ en WITKAMP³⁾ behandelden zijne lotgevallen. Bekwame teekenaars als HEKKING⁴⁾ en RIEKE⁵⁾ zorgden voor goede afbeeldingen.

En twintig jaar later herleefde de verpoozing in 't groen voor de Amsterdamsche volksjeugd in de kinderspeeltuinen, legde SPRINGER zijn doolhof aan in den tuin van het Broekerhuis en plaatste men in 't Panopticum — zooals vroeger Besje van Meurs naast Gustaaf Adolf — naast keizer Wilhelm I, Jannetje Struyck. —

Maar om „geestige beeldekenen” te zien, die, „door oorlogie werck gedreven,” oogen handen en voeten bewegen, moet men ten huidigen dage nog reizen naar 't kasteel Hellbrunn bij Salzburg, waar die *Spielerei* in wezen is gebleven tot heden, en alzoo nog langer dan in het oude Amsterdamsche Doolhof. —

1) Het is afgebeeld in TER GOUW, *Nalezing op mijne Amstelodamiana*, 1866, en heeft thans een plaats gevonden in het Nederlandsch Museum te 's Gravenhage.

2) *Aemstels Oudheid*, Dl. V, blz. 179 en vv.

3) *Amsterdam in schetsen*, IIe Serie, blz. 81 en vv.

4) In *Amsterdam in schetsen* en in 't *Nederl. Magazijn*.

5) Zie *Catal. Histor. Tentoonst. van Amst.*, No. 3647 tot 55.

VONDELIANA.

II.

VONDEL'S HANDSCHRIFTEN

DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZ. EN J. H. W. UNGER.

ET zal zeker geen betoog behoeven, dat de handschriften onzer kunstenaars voor de geschiedenis, zoowel van hunne werken als van hun leven, van het grootste belang zijn. Toch zou men het tegendeel vermoeden, indien men denkt aan de menigte handschriften, die, ongebruikt en onuitgegeven, in binnen- en buitenlandsche bibliotheken rusten, en slechts bekend zijn aan eenige weinigen, voor wie putten uit nieuwe bronnen een aangener taak is dan het zich tevreden stellen met gegevens, die reeds door anderen werden aan het licht gebracht.

Het is waar, de handschriften van HOOFT hebben niet in de gewone onverschilligheid gedeeld, de duizende handschriften van HUYGENS beginnen eindelijk ook een klein deel van de belangstelling op te wekken, die ze verdienen, maar toch altijd bevat b. v. de Leidsche bibliotheek, om van anderen te zwijgen, papieren schatten, voor de

geschiedenis onzer kunst en letterkunde van zoo groot belang, dat het slechts verwondering kan baren, dat niet reeds lang van regeeringswege maatregelen zijn genomen om de uitgave van al deze bescheiden aan te moedigen, en te bevorderen. Aan de handschriften van VONDEL heeft MR. J. VAN LENNEP bij zijne Vondel-uitgave niet weinig gewicht gehecht, en, hoewel de geheele wijze, waarop de uitgave werd voorbereid, voor den nasprokkelaar, ook op dit gebied, nog het een en ander te doen heeft overgelaten, danken wij het toch aan hem, dat menig handschrift van VONDEL in facsimile het licht heeft gezien.

Het blijft een opmerkelijk feit, dat, terwijl van HOOFT en HUYGENS de handschriften bij honderden kunnen worden geteld, het aantal echte handschriften van VONDEL zich tot een 50-tal beperkt. Van deze heeft VAN LENNEP er ongeveer twintig gekend, de Vondel-tentoonstelling¹⁾ bracht er vier en twintig aan het licht en na dien tijd mochten wij het geluk hebben er nog een achttal op te sporen, terwijl menige auctie-catalogus uit vroeger tijd ons de overtuiging schonk, dat een onderzoek op groote schaal waarschijnlijk een veertiental zou doen terugvinden. Maar ook al werden deze opgespoord toch blijft het aantal zoo gering, dat men recht heeft naar een oorzaak te zoeken, die het betreuenswaardig feit verklaart. Onverschilligheid na VONDEL's dood schijnt de oorzaak niet te zijn; immers het is bekend, en wij komen er later op terug, dat b. v. AGNES BLOCK, handschriften van Vondel onder „hare papieren schatten” bewaarde; JACOB SPEX heeft in 1727 een handschrift van onzen dichter als „dierbaar kunstjuweel” bezongen²⁾ en ook POOT doet zich aldus hooren, als „de kunstrijke heer JOHAN DE HAES” hem een handschrift van VONDEL „vereert”:³⁾

'k Ontfang van een geleerde hant
Des Dichters schrift die liën en lant
Door zijn gelaersden heldetrant
Verhoogde.
Men kuss' de letters die ten loon
De Nederduitsche lauwerkroon
Behaelden, en daer Febus troon
Op boogde.

Zou de oorzaak niet, voor een deel althans, te vinden zijn in hetgeen BRANDT ons over VONDEL's boeken en papieren mededeelt?

„Zyn boeken, weinig in getal, waaren by maaking, of gifte, zeekeren Priester „toegeleit: doch men had geen geduldt om zyn doodt af te wachten, en hem zoo verre „overreedt, dat hy ze, (onder voorgeven dat hem 't leezen zou schaden en zyne gezondt- „heit zou krenken) etlyke jaaren voor zyn sterven afstondt, en toeliet dat men ze uit zyn huis

¹⁾ Vergel. de Catalogus dezer Tentoonstelling en een artikel in den Spectator van 1879.

²⁾ *Gedichten van JACOB SPEX. In 's Gravenhaege MDCCLV. bl. 174.*

³⁾ H. K. POOT's *Gedichten te Amsterdam MDCCLXXX. Deel II bl. 108.*

„haalde. Doch eerlang kreeg hy berou: en men hoorde hem sedert met schreiende oogen „klagen, *dat men hem al zyn papieren hadt benoomen en niet overgelaaten*. Maar te vooren „hadt hy zelt een groote meenigte schriften, vreezende dat men alles na zyn doot, „zonder onderscheidt, onder de pers zou brengen, met eige handen verbrandt.”¹⁾

Voor zoo ver wij weten beschikten BRANDT en VOLLENHOVE bij hunne uitgave van VONDEL's gedichten in 1682, over ongeveer zestig handschriften²⁾ die zij van verschillende van VONDEL's vrienden wisten te verkrijgen. BRANDT schreef ook aan ANTONIDES, maar deze antwoordde den 23 Maart 1681, in een brief, die thans nog ter Leidsche bibliotheek wordt bewaard:

„Ik heb geen ongedrukte Vaerzen dan alleen 't geene VONDEL eens gemaekt heeft „op dat Sineesche Treurspel³⁾ van mij, en heeft mijn Vader daer de kopy van aen Dirk „Boom gegeven.”

De handschriften, die BRANDT en VOLLENHOVE ten dienste stonden, zijn in de Bladtwyzers van hunne uitgave met sterretjes aangeduid. Wij zullen er bij onze verdere mededeelingen enkele van terug vinden. Het bleek ons echter, dat de uitgevers zich vergisten, toen zij mededeelden, dat geen dezer handschriften vroeger gedrukt was; de *knipsang*, die men op bl. 460 van het tweede Deel vindt, troffen wij namelijk in een liedboekje⁴⁾ van 1654 aan.

VONDEL's karakteristieke, duidelijke, fraaie hand is, gedurende de vele jaren, waarin hij de pen voerde, zich steeds gelijk gebleven; zijn handschrift is dan ook gemakkelijk te herkennen; het wekt daarom bevreemding, dat zelfs twee zijner commentatoren, zooals wij zien zullen, het schrift van anderen met het zijne hebben verward.

Wij zullen op de ten onrechte aan VONDEL toegekende manuscripten echter eerst aan het slot van onze mededeelingen meer uitvoerig terugkomen; wij beginnen met die handschriften te beschouwen die tot zijn eigenlijken letterkundigen arbeid kunnen worden gerekend; die, welke ons niet zelf onder de oogen kwamen of van welke wij geen facsimile's bezitten, laten wij voorloopig buiten rekening, wij zullen deze in eene afzonderlijke rubriek behandelen.

Het eerste facsimile, dat door VAN LENNEP wordt gegeven, is dat van het bekende vers: *Op het stockske van Joan van Oldenbarnevelt*, dat door hem op het jaar 1625

¹⁾ *Vondels leven* achter de Franeker uitgave bl. 87. Wie de genoemde priester is geweest, is een vraag die wij bij dezen aan de orde stellen. HENRICUS BLESSIUS, Pastoor te Amsterdam aan de oude zijde (+ 1673), de Jesuïet HENRICK HALMAN, de minnebroeders FRANCISCUS DE WIT en MATTHIAS LUIDEWIJK (+ 1679) komen o. a. in aanmerking. Over den laatste spreken wij in dit artikel nader.

²⁾ Zie het voorbericht van de Franeker editie bl. 3.

³⁾ De *Trasil* (vgl. v. L. XI. 16). DIRCK BOOM was een Amsterdamsche boekverkooper; hij gaf o. a. ook Brandts Historie der Reformatie in 1671 uit. De aantekening van zijn ondertrouw luidt aldus: 22 Maert 1674. DIRCK BOOM van Amsterdam oudt 28 jaar boeckverkooper op de Singel j(ong)man geass. met zijn moeder ARGHIE MIJWERS ende JOHANNA VERIS oudt 25 jaren van Amsterdam geass. met haar vader en moeder BARENT VERIS en MADALEENE MATON. — Den 8 April tot Slooten getrouwt.

⁴⁾ *Het tweede Deel van de Koddige Olipodrigo* Ook van Tesselschade's antwoord op de vraag der Academie, dat door Brandt en Vollenhove onder de ongedrukte stukken wordt genoemd, was een plano druk verschenen (Vgl. Cat. Vondel-tent. No. 410.)

wordt geplaatst.. Er is echter reden om aan die tijdsbepaling niet al te veel gewicht te hechten en zich te wachten voor de meening, dat wij hier het oudste der bekende handschriften van VONDEL voor ons hebben. Immers de tijdsbepaling wordt met geen enkelen grond gestaafd en, hoewel niet als bewijs, mag toch het feit, dat het gedicht in de uitgaven van VONDEL'S gedichten van 1644, 1647 en 1650 *niet* voorkomt en voor 't eerst in *Apollo's Harp* van 1658 werd gedrukt, als waarschijnlijkheidsgrond gelden voor de stelling, dat gedicht en handschrift van de jaren 1650—1658 dagteekenen. Stokje en handschrift berusten in de verzameling van den heer P. SLAGREGEN te Arnhem; het eerste was eens in het bezit JACOB WESTERBAEN,¹⁾ die in 1625 met ANNA WEYTSSEN, de weduwe van Oldenbarneveldt's ongelukkigen zoon REINIER, was gehuwd. Het handschrift heeft door vouwen veel geleden en daardoor is de tekst op enkele plaatsen onzeker²⁾.

Als een der oudste van VONDEL'S bekende handschriften noemen wij het reeds in de vorige aflevering³⁾ van dit tijdschrift vermelde folio-blad, waarop VONDEL het schoone gedicht aan HUYGENS neerschreef, dat tot nog toe in geen der uitgaven van VONDEL'S werken voorkomt. De zuiverste tekst van dit gedicht vindt men in JOHS. DYSERINCK *Vondels sterfdag* bl. 43 en 44. Ook daar wordt het echter nog door eenige spelfouten ontsierd, zij het ook in mindere mate dan in de aangehaalde artikels van Spectator en Navorscher.⁴⁾

Verkondigt dit handschrift HUYGENS' lof, het volgende voert ons naar Muidens Drost en zijne „schoon ooghe Heleonor” Bij gelegenheid van hun huwelijk (30 November 1627) dichtte VONDEL in den trant van dien tijd een wijdloopig mythologisch tafelspel, getiteld: *Bruylofsbed van den E. Heere Pieter Cornelisz Hoofd en de E. Joffr. Helionora Hellemans*, dat in folio bij Willem Jansz. Blaeu werd gedrukt.⁵⁾ Op de laatste bladzijde van deze uitgave vindt men een afzonderlijk gedicht „*Aen de Bruyd*”, waarin VONDEL op „het Drostelycke wapen, het rijck gelauwert hoofd van een sonnestrael bescheenen” als zinnebeeld van hun huwelijk doelt. Van dat gedicht nu bezit de Academische bibliotheek te Leiden onder de papieren van Papenbroek een eigenhandig afschrift, dat wellicht voor Mevrouw HOOFT zelve bestemd was. Ook hier weder is het handschrift voor den tekst van belang; het bevat niet onbelangrijke varianten, zoowel met de folio uitgave als met den tekst bij VAN LENNEP (II 652.), welke laatste met geen der andere uitgaven volkomen overeenstemt.⁶⁾

¹⁾ „Op een handstockie zynde in myn bewaringhe daer den Heer van Oldenbarnevelt mede ter doot gingh. *Gedichten van Jacob Westerbaen. 's Gravenhage 1657.* I bl. 480.

²⁾ Vgl. reg. 13 en van Lennep's aanteekening op deze plaats.

³⁾ bl. 19. 1627 is eldaar een drukfout voor 1626. De heer Leendertz wil 't gedicht op Febr. 1627 plaatsen zie Navorscher 1880 bl. 355.

⁴⁾ De heer Leendertz drukte het uit den Spectator over. In reg. 17 leze men liever „dichtens ijver” in plaats van „dichters ijver.”

⁵⁾ Catalogus Vondel-tentoonstelling No. 195.

⁶⁾ Het opschrift luidt in het handschrift: *Geluckwensch Aen mevrou Heleonora Hellemans.* Vs. 4 heeft: *ryck gelauwert*, vs. 6: *Lang gespelt heeft*, vs. 7: *Heleonor*, vs. 12: *sy* dan bang, vs. 30: *moet* steenen.

Onder de gedichten door VONDEL aan HOOFT gewijd is er een, waarvan de datum van vervaardiging hoogst onzeker was. Het is het kleine gedicht, dat, met het opschrift *P. C. Hooft onnaevolghlyk*, voor het eerst werd gedrukt in de Franeker editie (II, 574) en dat men bij van LENNEP (v. 696) op het jaar 1648 vindt geplaatst, terwijl Dr. VAN VLOTEN het met een vraagteeken vermeldde. Het volgend handschrift, dat wij te bespreken hebben, antwoordt op dit vraagteeken en geeft ons tevens gelegenheid den lezer een tot nog toe onuitgegeven prozastuk van VONDEL aan te bieden.

Nadat de inval van keizerlijke troepen onder Montecuculi in de Veluwe algemeene ontsteltenis te Amsterdam had veroorzaakt, ontlokte de daarop gevolgde inneming van Wezel en 's Hertogenbosch (13 September 1629) van alle zijden ook te Amsterdam, lofliederen aan de lier van onze dichters. Zoo dichtte VONDEL zijn *Zegezang ter eere van Frederick Henrick* (v. L. III. 5), BARLAEUS zijn *Send-Brief Ingesteld op de naem van Me-Vrouwe de Princesse Amelia als schrijvende aen haeren man Frederick Henrick enz*, eerst in het Latijn en later in hollandsche vertaling van P. SCRIVERIUS uitgegeven. Ook HOOFT liet zich niet onbetuigd en schreef: *De Hollandsche Groet aen den prinse van Oranje*.¹⁾ Dit laatste verscheen in het begin van 1630, want, zooals de heer Leendertz t. a. p. opmerkt, reeds 19 Februari zond HOOFT een exemplaar aan HUYGENS²⁾. Waarschijnlijk iets later heeft de Drost een exemplaar gezonden aan zijn vriend CASPAR BARLAEUS, toen hoogleeraar aan de Academie te Leiden. In diens *epistolæ* toch vinden we een brief aan HOOFT, gedateerd 12 Maart, waarin hij de Hollandsche Groete bespreekt en eenige regels van HORATIUS op HOOFT toepast. Barlaeus' brief werd aan VONDEL toegezonden en deze vertaalde van BAERLE's latijn in zijn krachtig en gespierd Hollandsch. De regels uit Horatius werden door VONDEL met eenige uitbreiding in dichtmaat vertaald en aldus schreef hij het versje, waarvan we melding maakten, het worde dus in het vervolg op het jaar 1630 geplaatst. VONDEL'S vertaling van den brief is in handschrift onder de papieren van PAPENBROEK in de Leidsche bibliotheek bewaard gebleven.³⁾ Wij laten die hieronder volgen en voegen er den oorspronkelijken latijnschen tekst van VAN BAERLE naast, zooals die in zijn *Epistolæ* (Amstelodami, Apud JOANNEM BLAEV, MDC. LXVII; bl. 311, N°. 133) voorkomt.

Ook GERARD BRANDT heeft, in zijn leven van HOOFT, den brief van VAN BAERLE gebruikt en daarvan een vertaling gegeven.⁴⁾ Een vergelijking van VONDEL'S en BRANDT'S vertaling is niet onbelangrijk en doet den eerbied voor VONDEL'S prachtig proza, zoo dit mogelijk ware, nog stijgen.

¹⁾ Gedichten van HOOFT uitgave Leendertz I. 307.

²⁾ HOOFT's Brieven II bl. 3 No. 224.

³⁾ Zie Cat. Vondel-tentoonstelling No. 105.

⁴⁾ Vgl. GEERAERDT BRANDT. Het leven van P. C. HOOFT door Dr. J. C. MATTHES, bl. 32, vlg., men vergelijke aldaar tevens de noten.

BRIEF
VAN KASPER VAN BAERLE

OVER

DE HOLLANDSCHE GROETE

VAN

P. C. HOOFT.

[DOOR J. V. VONDEL VERTAALT.] ¹⁾

PETRO C. HOOFT.

Versus tuos, Vir clarissime, quibus magno exercitus nostri Imperatori geminam victoriam gratularis, perlegi aliquoties. Nec enim una lectione exhaustire potui, reconditos omnes sensus, aut acumina ejus assequi.

Odisti profanum vulgus, & ab his sacris arceri vis corvos poëtas & poëtrias picaas.

Omnia in te sublimia esse video, mentem, stylum, arcem, in qua imperas, adde & nomen ipsum. Ex illa uti infra te posita desuper vides, ita & humi repentes versificatores despicias. Per nubes graderis, sideribus proximus.

Inter Latinos tonant Statius & Claudianus, inter Graecos Pindarus, inter Gallos recentioris aevi Bartasius. Tu per Belgicorum vatium capita verticesque incedis, & humiles myricas despicias aëria cupressus. Aliquot retrò annis paradigmatis vice inservivisti Belgii vatibus, qui quoties à Baviis & Maeviis secerni volunt, tuum cothurnum induere student, & grandiloquum illum sermonem affectare.

Sed video hisce imitatoribus accidere, quod ranæ Aesopicae, quæ cum turgidum bovem inflando imitari conaretur, rupturam fecit.

Liceat de te canere, quod de Thebano vate cecinit Flaccus:

*Hooftium quisquis studet aemulari,
Belga, etc.²⁾*

Doorluchtige man,

ick hebbe altemet overlesen de vaersen, waermede ghy onsen grooten veldheer begroet, over synen geluckigen toght. Want met eenmael die te overlesen, kon ick mynen lust niet vernoegen, nochte uwe spitsvondigheden en diepe geheymenissen begrypen. Ghy versmaet de praetjes van slopjes en steeghjes volck, en weert van dese heylighdommen de dichters, die met den raven kras kras kryten, en de poetinnen, die als aexsters snateren. Ick sie dat alles in u hooghdraevend is, sin, styl, en de tittel self. Ick voegh er oock het slot by daerghe Drost van syt. Hier van daen sietghe alles over 't hooft wat beneden u leyt, versmadende alsoo de rymers die langs d'aerde kruypen. Ghy nabuurt met den gestarnten en stapt door de wolcken. Onder de latynen brommen STATIUS en CLAUDIAEN, onder de Griecken PINDARUS, BARTAS onder de Vrancken onser eeuwe. Ghy treed over hoofden en kruynen der Nederlandsche poëten, en munt onder de lage heggen wt als een hooghgewassen cypres. Zedert eenige jaeren herwaert hebtghe den Neerlandschen dichtren tot een voorbeeld gestreckt: die soo menighmael sy niet willen onder rondeelers en rete reymers gerekent syn, poogen met uwe laersen op het tooneel te komen, en uwe brommende tael na te bootsen: maer ick sie dat dese copieerders vaeren als de kickvorsch daer het sproockje van seyt, wiens darmen borsten, doen hy wt opgeblasenheyd bestond den geswollen os na te bulcken. Het sy ons geoorlooft van u te singen 't geen HORATIUS van den Thebaenschen poet song

Wie HOOFT der dichtren stael
wil volgen, slaght Dedael,
en pooght met wassen vleugel
te sweven als een veugel.
hy stort in 't glazen meer,
elck roept: hier quam hy neer.

¹⁾ Deze woorden zijn door GERARD BRANDT in het handschrift bijgevoegd.

²⁾ Bij HORATIUS (Lib. IV. Ode II.) luiden deze regels:

Pindarum quisquis studet aemulari, I-
ule, ceratis ope Daedalea
Nititur pennis, vitreo daturus
Nomina ponto.

VONDEL heeft een woordelijke vertaling van de geheele ode, zoowel in proza als in poezie, gegeven. v. L. IV 540. III. 202.

Vis, ut hallucinationes tuas & παραπτώματα [*lapsus*] indicem. Sed non sum is, qui sandalium Veneris reprehendere audeam. Nec sum in amicorum scriptis adeò Lynceus, ut aut observare possim, si quid occurrat minus planum, aut etiam reprehendenda obelisco configere velim, si vel possim, quam maximè. Multa in isto tuo carmine scripta acutè, graviter, appositè. Si fortè paranomasia aliqua frontem corruget, judicii mei culpam interpretari malo, quam scriptoris.

Vale vir clarissime, & me saepius heroicis tuis ac lucernam redolentibus lucubrationibus bea. Lugd. Bat. 12¹⁾ Mart. 1630.

Ghy begeert dat ick uwe feylen en struyckelingen aenwyse; maer ick, heer HOOFT, ben de man niet die Venus toffel dar betatelen, nocht soo scharpsierende Lynceus in der vrienden schriften, dat ick, 't geen berispelyk is, gewoon ben te stippen, en niet liever tot myn onderwys bewaere 't geen heerlijk gesproken is. Ick vinde in uwe dichten veele dingen die treffelyck scharpsinnigh en voeghelyck gestelt syn. Indien ergens de bynaeminge, dat is de verandering van woordbeduydenis door letter of lettergreep, het voorhoofd doet rimpelen, liever wyt ick dat myn oordeels dan des schryvers schuld.

Vaer wel, voortreffelycke man, en volhard om, by gelegentheyd, my geluckigh te maecten met uwe na de lampruyckende heldenvonden. Alsoo leef lange met uwe vrouwe en kinderen, indien'er uwe HELIONOOR eenighe ter weereld hebbe gebragt. te Leyden den 14 van Maerte 1630

uwe voortreffelyckheyds
dienstwillige
K. VAN BAERLE.

het opschrift was

Aen myn heer
myn heer P. C. HOOFT,
drost van Muyden
tot
AMSTERDAM.

Wat de aanleiding voor VONDEL is geweest om dezen brief te vertalen valt moeilijk te bepalen. Dat hij het op verzoek van HOOFT zou gedaan hebben, is niet het waarschijnlijkst. Over het algemeen was de verhouding tusschen hen niet van dien aard, dat HOOFT VONDEL tot het een of ander aanzocht; de Drost heeft dan ook al heel weinig vriendschap of sympathie voor VONDEL gevoeld. Dat men op het hooge huis te Muiden VONDEL als vriend gaarne zag, behoort eenvoudig tot de legenden. Van HOOFT's kant zijn er nimmer pogingen gedaan om vriendschapsbanden aan te knoopen²⁾, Alle betuigingen van sympathie komen van VONDEL's zijde³⁾. Er zijn slechts twee plaatsen bekend waarin HOOFT VONDEL roemt, ten eerste in 1608, bij de omwerking van den bekenden brief uit Florence, ten tweede in een brief van 28 Mei 1630,

¹⁾ De latijnsche brief is gedagteekend 12 Mart, de vertaling heeft: 14 van Maerte. In den Catalogus Vondel-tentoonstelling staat onjuist: 19 Maart.

²⁾ Het is een vergissing als VAN LENNEP (in het register in voce Hooft) zegt, dat de Drost VONDEL heeft uitgenoodigd om hem zijn „Constantinade" voor te lezen. VONDEL had dit aan HOOFT aangeboden.

³⁾ In 1625 toezending der *Hecuba*, in 1628 brieven uit Denemarken, in 1630 opdracht van de *Roskam*; n 1634 (?) *Spore aan Hooft*, in 1635 vertaling van een brief van de Groot, in 1646 toezending van den *Virgilius*.

als hij VONDEL's optreden met *Harpoen* en *Roskam* bespreekt; zes dagen later moet hem echter, als hij de *Medalie voor de Gomariste kettermeester* enz. ontvangt, de betuiging van het hart, dat hij „dien stookebranden ter wederzijden hunne reukelooze dulligheid niet kan vergeven, daer niet dan vererghering onzer quaele uyt komen kan”¹⁾.

De verhouding tusschen HUYGENS en VONDEL verdient nog een afzonderlijke wetenschappelijke studie. Een kleine bijdrage tot de kennis hunner verhouding levert ook de geschiedenis van Vondel's gedicht: *Vredewensch aen Constantyn Huygens*²⁾. TESSELSCHADE, door wie HUYGENS en VONDEL indertijd met elkaar in kennis waren gekomen, logeerde in Juli 1633 bij HOOFT; HUYGENS, die haar in „menigh jaer” niet had gezien, dichtte den 29sten van dien maand³⁾ eenige regels, die in zijne werken zijn opgenomen⁴⁾, en waarin hij haar vroeg, of er het een of ander van VONDEL was verschenen en zoo ja, waarom men het hem niet toezond. Hij zond zijn gedichtje den 4^{en} Augustus met een begeleidend briefje aan HOOFT en deelde dezen daarin mede, dat de vraag naar VONDEL diende om TESSELSCHADE „aan de spraeck te brengen” en een „opgeraapte vraegh”⁵⁾ was „waervan de voldoeningh (hem) min waerd (was) dan haer antwoord.” TESSELSCHADE, die niet meer te Muiden, maar naar haren Crombalch te Alkmaar was terug gekeerd, zond, zoodra HOOFT haar met den wensch van HUYGENS had bekend gemaakt een „toogjen inks”⁶⁾ naar den Haagschen vriend en gaf van HUYGENS' vraag ook aan VONDEL kennis. Deze liet niet op zich wachten, want nog in dienzelfden maand ontvloeide aan VONDEL's pen, we mogen het HUYGENS' „opgeraapte” vraag dank weten, het schoone gedicht, waarvan we den titel reeds noemden; hij zond het niet alleen aan HUYGENS maar ook TESSELSCHADE kreeg een afschrift; beide handschriften zijn bewaard gebleven; het eerste, dat voor HUYGENS was bestemd, zwerft thans in het buitenland⁷⁾, het tweede berust op het Amsterdamsche archief, het heeft Tesselschade's adres aan de achterzijde.⁸⁾ Beiden zijn ondertekend met VONDEL's spreuk: *Juste*. Verge-

¹⁾ Hoofts brieven aan Joost Baak (No. 237 en 241.)

²⁾ v. L. III. 172 Verg. v. VLOTEN *Tesselschade Roemers en hare vrienden* en J. A. ALB. THIJM. *Verspreide Verhalen* I. 219.

³⁾ Datum vermeld op Huygens' handschrift ter Koninklijke Academie.

⁴⁾ Korenbloemen 1672 II bl. 148. No. 9.

⁵⁾ Het zou o. i. onjuist zijn uit het „opgeraapte” dezer vraag de gevolgtrekking te maken, dat Huygens ongevoelig was voor Vondel's talent of persoonlijkheid. Vondel heeft herhaaldelijk getoond Huygens te waardeeren; maar ook deze laatste hechtte er aan (zooals uit verschillende plaatsen in Hooft's brieven blijkt) Vondel's oordeel over zijne werken te vernemen terwijl, hij hem meermalen van dienst is geweest (Brief van Vondel aan Huygens van 16 Sept. 1644, waarover later).

⁶⁾ Dit is tot nog toe evenmin teruggevonden als het schrijven van Tesselschade aan Vondel.

⁷⁾ Het werd verkocht te Parijs 10 Dec. 1878 op de auctie der autographen verzameld door Laurent Veidt; in den Cat. werd het onder No. 617 vermeld als: *Piece de vers aut. sign. JUSTE, adressée à Constantijn Huygens adit, 1633.*

⁸⁾ Cat. Vondel-tentoonstelling No. 223.

lijking van het aan Tesselschade gerichtte handschrift met den gedrukten tekst der verschillende uitgaven biedt verscheidene varianten.¹⁾

Een der keurigste handschriften van onzen dichter is dat van het grafschrift op den Heer NIKOLAES HASSELAER, hetwelk in het bezit is van Jhr. Huydecoper van Maersseveen.²⁾ Het behoort tot het jaar 1635, waartoe het gedicht dan ook reeds door Dr. van Vloten werd gebracht. Belangrijk voor den tekst is het slechts in zoo verre, dat we hier in tien regels veertien varianten met de spelling, zooals die door VAN LENNEP wordt meêgedeeld, aantreffen. VAN LENNEP behandelde het grafschrift ter loops op 1629. Hij heeft over CLAES HASSELAER niet meer kunnen meêdeelen dan de gedrukte bronnen hem wisten te vertellen. Wie den wakkeren majoor „op wiens rappier de Stadt gerust te bedde ginck”, als in levenden lijve wil aanschouwen, ga naar de regentenkamer van het Burgerweeshuis te Amsterdam, waar men zijn beeltenis ten voete uit, kan zien op een regentstuk van den te weinig bekenden uitmuntenden portretschilder ABRAHAM DE VRIES³⁾. HASSELAER, een zoon van den Amsterdamschen schepen en raad Pieter Dircksz Hasselaer en Grietje Benningh, was, van 1631 tot aan zijn dood, regent van het genoemde weeshuis. Zijn mederegent Gerrit Pietersz Schaep heeft het ons meêgedeeld en noemt den 14 Augustus 1635 als de juiste datum van zijn overlijden⁴⁾. Dezelfde bron leert ook, dat hij in Januari 1626 tot Majoor van het Stadsgarnizoen was aangesteld. Tweemaal is hij gehuwd geweest; den 13 December 1619 ging hij ter ondertrouw met GEERTRUYD VAN ERP,⁵⁾ en werd door dit huwelijk, de *zwager* van PIETER CORNELISZON HOOFT⁶⁾; want HASSELAER'S GEERTRUYD was de eigen jongere zuster van HOOFT'S liefallige CHRISTINE. Reeds 29 Juli 1622 compareerde HASSELAER voor de tweede maal, nu met Sara Wolphaerts (van Diemen⁷⁾.

¹⁾ Reg. 4 heeft in het hs. *Versengen* — reg. 18: *dies* — reg. 19: En streel den *held*, dat het gemoed bedaer, — reg. 20. De *vrêe*, een schat — reg. 29: Elck vecht om *vre* — reg. 32: en *juicht* soo wij vergaen. — reg. 34: Tot' *andren* rust.

²⁾ Cat. Vondel-tentoonstelling No. 227. Aan de achterzijde staat met 17^e eeuwse hand: *Graf-schrift Nicolas Hasselaer door d'eijgen hand van J: v: Vondel geschreven en onderteikend.*

³⁾ Zie over deze schilderij en den schilder: *Kunstvoorwerpen uit vroegere eeuwen met tekst door E. Colinet en A. D. de Vries As.* Amsterdam Wegner en Mottu 1877.

⁴⁾ Zie Schaep's handschriften, op het Amsterdamsche archief, waaruit ook blijkt, dat hij als Majoor werd opgevolgd door zijn half-broeder Dirck Pietersz Hasselaer. (Nov. 1635.)

⁵⁾ Zie Hooft's gedichten uitg. Leendertz. I 231. Het daar medegedeelde wordt bevestigd door de navolgende acten. Kerk. huw. procl. van 13 Dec. 1619: CLAES HASSELAER oud 27 jaeren wiens moeders consent ons is gebleken wonen(de) in de Haringpackerijen ende GEERTRUYD VAN ERP oud 23 jaren geass. met Jacobmijne de Jonghe haer schoon- (d. i. stief-) moeder, gheen ouders hebbende wonen(de) op de oudzijdsvoorburchwal. — Doopacte van Geertruyd van Erp: Arndt van Erp ende gertruyt Wyllums syn huysvrouw en Jan die Wael en de Maria Fabry als peters, het kind heet Geertruy (Doopb. Nieuwe Kerk, 7 Januari 1596.) Vgl. hiermede wat over de van Erpen is gezegd in het Hooft-nummer van Eigen Haard bl. 10.

⁶⁾ De Hooften en Hasselaers waren reeds door een huwelijk verbonden. Een half-broeder van Nikolaes, PIETER HASSELAER, was 24 Aug. 1608 aangeteekend met Aechgen Hooft, de zuster van Pieter Cornelisz. Den 13 Oct. 1620 was de Drost getuige bij het doopen der zoons van zijne beide zwagers HASSELAER (Doopboek Nieuwe Kerk.)

⁷⁾ Kerk. huw. procl. 29 Juli 1622: NICOLAES HASSELAER wed. Geertruyt van Erp geass. met Griethie Benningh zijn moeder woon(ende) op de Brouwerskay en SARA WOLPHAERTS ouat 28 jaeren geass. met Nicolaes Baelestel haer swaeger geen ouders hebbende won. op de Nieuwemarckt bij de Anthoniepoort.

Wij zouden zoo langzamerhand in de geschiedenis der Amsterdamsche patriciers verzeild raken. Ook het handschrift, dat wij thans te bespreken hebben, houdt ons nog in hetzelfde schuitje.

Tot de gedichten, die in de uitgave van VAN LENNEP voor het eerst werden gedrukt, behoort het versje: *Op d' Afbeeldinge van Jongvrouw Cornelia Spiegel*, waarvan VAN LENNEP het handschrift heeft laten reproduceeren.¹⁾ Hij besprak het, toen hij tot de mededeeling was genaderd van een bruiloftsdicht, ter eere van ADAM VAN LOCHORST en CORNELIA PAUW²⁾, en vermoedde, dat de door VONDEL bezongen CORNELIA SPIEGEL de „peettante” dezer bruid was. Intusschen de Cornelia, die hij aldus als tante laat optreden, is een gefingeerd persoon, die slechts voor deze gelegenheid dienst moet doen en wier bestaan niet van elders is bewezen. De moeder van Cornelia Pauw, HILLEGOND SPIEGEL, was een dochter van den Amsterdamschen schepen LAURENS JANSZ. SPIEGEL (+ 1623³⁾). Zij huwde reeds in 1615 met MICHEL PAUW; hare zusters MARIA en BRECHTJE trouwden, de eerste in 1622 met GERARD SCHAEF, de tweede in 1627 met WILLEM CORNELISZON BACKER⁴⁾. Van een dochter *Cornelia* is in het huisgezin van den schepen geen sprake, en er is geen enkele reden om met van Lennep de genoemde BRECHTJE in een CORNELIA te veranderen. Daarenboven het gedicht zelf⁵⁾ wijst op een later tijdperk. Het is een grooter fout van van Lennep, dat hij zich bij de lezing van deze regels geen rekenschap wist te geven van den tijd, waartoe de „*Cornelia voorzien van pyl en bogen*” moet worden gebracht, dan dat hij de genealogische bijzonderheden der SPIEGELS niet heeft weten te ontwarren. Ieder, die het versje leest, en kennis bezit van onze 17e eeuwse kunstgeschiedenis, zal dadelijk inzien, dat het portret, waarvan sprake is, niet van de eerste dertig jaren der 17e eeuw kan dagteekenen, maar behoort tot den tijd, toen een GOVERT FLINCK, een FERDINAND BOL of een NICOLAES MAES, met verloochening van de goede tradities hunner voorgangers en niet schroomende daaraan ontrouw te worden, geen weerstand wisten te bieden aan den wansmaak hunner tijdgenooten, die er prijs op stelden als Diana of Venus, als Apollo of als Romeinsch veldheer te worden afgebeeld. Te Amsterdam waren in de 17e eeuw twee families SPIEGEL, die niet

¹⁾ IV. 31. Van Lennep verzuimt mée te deelen, waar hij het handschrift had gevonden.

²⁾ Door van Lennep op 1640 geplaatst; het behoort op 1639, zie Cat. Vondel-tent. No. 240.

³⁾ Begrafenisboek Nieuwe Kerk: *Laurens Jansz Spiegel op de Deventer Houtmarkt begr. 22 Maert 1623*.

⁴⁾ Zie huwl. procl. te Amst. van 10 Juli 1615, 17 November 1622 en 22 Januari 1627. Dat Laurens Jansz. Spiegel slechts drie dochters had, blijkt o. a. uit Vondel's gedicht op Maria Spieghele, v. L. III. 292. reg. 38—40.

⁵⁾ Cornelia, voorzien van pyl en bogen,
Treff harten in de bosschen: en terwyl
Zy jaeght en rent, doorschietze met een pyl
Den jongling, uit den SPIEGEL van haer oogen
Daer schuilt de min, en mickt met boog en schiet
Zoo veel vermogh haer vriendelyck gezicht.

aan elkaar verwant waren¹⁾. Het zou ons niet verwonderen, indien de bedoelde „Jongvrouw Cornelia” tot de tweede familie Spiegel behoorde en de dochter was van den Burgermeester HENDRIK DIRKSZ. SPIEGEL, wier huwelijks-aanteekening²⁾ aldus luidt:

Den 7 July 1667.

ELBERT DEL³⁾ van A(msterdam) out 31 jaeren, ouders doot, geass. met Gillis Claermond zijn swager woont op de Cleveniersburghwal en CORNELIA SPIEGELS van A(msterdam) out 28 jaren geass. met Corn. Francx wed. wijle Hendrik Dircxe Spiegel in zijn leven Burgermeester en raet, haer moeder, woont op 't Rokin.

Neemt men aan, dat het portret van deze Cornelia Spiegel VONDEL het versje deed schrijven, dan moet het, let men op haar geboortejaar 1638/39, tot de jaren 1655—1667 gebracht worden, waartegen niemand bezwaar kan hebben.⁴⁾

Heeft de belangstellende lezer VONDEL als vertaler van BARLAEUS' proza uit de beschouwing zijner handschriften leeren kennen, ook als vertaler van 's Professors Latijnsche gedichten treedt hij uit zijne tot ons gekomene manuscripten voor ons op. Van het bekende gedicht: „Op het krackeel des Drossaerts van Muiden met Mevrouw van Wickvort.... Uit C. van Baerles Latijn vertaelt”⁵⁾ bleef het handschrift bewaard; het is een der „meer dan zestig” handschriften, over welke we hierboven gesproken hebben, die door BRANDT en VOLLENHOVE, in hunne uitgave van Vondel's gedichten van 1682, voor het eerst werden gedrukt⁶⁾. Dat we hier werkelijk hetzelfde handschrift voor ons hebben, blijkt uit de cijfers der bladzijden van de editie van 1682, die door Brandt met rood krijt in den linkerbovenhoek en bij vs. 22 zijn aangegeven.⁷⁾ Waarschijnlijk heeft Brandt het handschrift onder de papieren van zijn schoonvader Barlaeus gevonden. Het behoort thans aan Mr. D. Veegens te s' Gravenhage.⁸⁾ Wij plaatsen hieronder het oorspronkelijk gedicht van Barlaeus⁹⁾ naast de vertaling van Vondel om vergelijking gemakkelijk te maken en tevens den tekst van deze laatste nauwkeuriger weer te geven, dan Brandt en Vollenhove, die ook de spelling veranderden, hebben gedaan.

¹⁾ Zie o. a. de aantekeningen van Schaep in de Heraldieke Bibliotheek 1873. bl. 237

²⁾ Kerk huw. procl. van 7 Juli 1667.

³⁾ FERDINAND BOL was in 1653 in eerste huwelijk met eene ELISABETH DELL gehuwd. (*Aemstels Oudheia* III. bl. 103.)

⁴⁾ Van Vloten plaatst het met een vraagteken op 1637.

⁵⁾ v. L. III. 725.

⁶⁾ In den bladwijzer komt het met een sterretje voor.

⁷⁾ E e e 4 (moet wezen 2) daaronder 404: en E e e 5. (moet wezen 3) 405. — Overigens staat in den linkerbovenhoek het getal 355, hetwelk is doorgeschrapt; een weinig daarvan verwijderd: 2 in den rechterbovenhoek in een cirkeltje het doorgeschrapte getal: 21.

⁸⁾ Cat. Vondel- tent. No. 241.

⁹⁾ Volgens CASPARIS BARLAEI... *Poematum Pars II*... Amstelodam Apud Joannem Blaeu MDCXLVI. p. 361

IN LITEM SATRAPÆ MUYDENSIS CUM

DOMINA

VICOFORTIA

UTER ALTERI FACEM PRÆFERRET.

Movit suāvem nata Lis discordiam,
Placidumque fecit Anna Vicofortii
Satrapæ tumultum. num præiret Hoofdius
Facemque ferret ille, qui facem solet
Præferre Belgî vatibus vatum caput:

An hospes Anna, quæ facem modestiæ,
Et comitatis tot decoris matribus
Speciosa præfert.

litigare Cynthium

Phœbenque credas, Phosphorum cum Cypride,
Cum Marte Vestam, cum sorore Castorem.

Vult ille, quod non illa. non volunt duo,
Quod urget alter. singulis sententia est,
Sed quæque dispar. compares virtutibus,
Hac lite nutant dispare.

Apollinem

Præferre terris lucis usuram suæ,
Sequi Dianam, disserebat Hoofdius.

At Anna fatur, hospiti sese hospitem
Debere tanto præviæ munus facis.

Dum litigant, dum fluctuant, dum lampadis
De luce rixa est; Ecce raptor Hoofdius
Attollit Annam, et brachiis circumdatam
Ostentat altè, et feminam facit Pharum,
Novumque sidus.

*Op het krackeel des Drossaerts van
Muiden met mevrouwe van Wickvort,
wie van beide de kaers zou
draegen.*

Uit C. van Baerles Latyn vertaelt.

Een vriendelycke twist begost
zich, tusschen Anna en den Drost
te mengen: of het Hoofd van Muiden,
dat, voor al Neerlands dichters, huiden
de fackel draeght, vooruit zou treên,
en draegen 't licht, daer 't licht af scheen
of dat de schoone huiswaerdinne,
de torts van kuische en eebre minne,
beleeftheid, trouwe, en goude zeên,¹⁾
en 't licht der joffren, 't licht voorheen
zou voeren, en den nacht verdryven.
Apollo scheen om 't Recht te kyven,
en met zyn zuster in de war;
of²⁾ d'avond- met de morgenstar;
Heleen met Kastor; Mars met Veste.
Hy wil, zy niet. elck doet zyn beste,
en geen van beide als d' ander wil.
elck heeft zyn zin in dit geschil.
Twee, die elkanderen gelyken
in deughden, weigeren te wycken,
door ongelyckheid van verstand.
De Drost drijft, dat Apolloos brandt³⁾
de zee en 't aerdryck toe- en aenlicht,
en dat de maen hem naer zyn aenzicht
(waeruit zy leven schept) moet zien.
Maer Anna wil, dat zy hem dien'
en dat die groote gast gehouwen
is 't licht zyn dischvrouw te vertrouwen,
terwyl men dus om 't licht krackeelt,
en elck zyn end houd, en verscheelt;
slaet Hoofd zyn armen om haer leden,
en beurt zyn dischvrouw van beneden
om hoogh, en maeckt een nieuw gestarnt,

¹⁾ VAN LENNEP heeft: goede.

²⁾ Eerst stond er: zelf.

³⁾ Eerst stond er: hand.

portat ignes prævios
Marita victrix, lampademque exporrigit.

Et ille victor Annulam, quam vir gerit,
Obire famulæ vile munus haud sinit.

Sic nullus ordo est aut sequentis hospitæ,
Aut post sequentis hospitæ. confunditur
Cum laude sexus, bajulusque conjugis
Fit ille magni bajulator imperi.
Subordinantur Hoofdus, conjux, faces,

Et pervenusto cernimus spectaculo
Præire nullum, pone neminem sequi,
Pedissequamque nec pedissequum dari
Famulamque nusquam. salva partibus manent
Honosque dignitasque. nec jam cedere,
Dum distributa suaviter victoria est,
Aut Anna dici, aut victus Hoofdus potest.

en vrouwebaeck, die heerlyck barnt.
vrouw Wickevort, om 't scheel te slechten,
gewint den kaersstryd, na al 't vechten.
De Drost, die haer op d'armen draeght,
wiens dienstbre heusheid hem mishaght,
vermaeckt zich, dat hy triomfeere.
Hier blyckt geen onderscheid van eere:
want slaet ¹⁾ men gast en dischvrouw gâe,
hier is geen' orden, voor nocht nae.
Hy, die om Goeiland te bescharmen
de rechtsroè draeght, draeght op zyn armen
dees vrouw, die menigh licht verdooft;
en torts en vrouw gehoorzaemt Hoofd.
wy zien met lust en onverbolgen
hier niemant voorgaen, niemant volgen,
daer niemant heer noch paedje ²⁾ kent
en elck zyn kroon houd ongeschendt;
terwyl zy elck den kaerssprys strycken,
daergeen den andren komt te wycken; ³⁾
elck deel aen dezen zege heeft
in 't veld, daer 't Hoofd nocht Anna geeft. ⁴⁾

HUYGENS heeft BARLAEUS in 1630 ⁵⁾ beklagd, omdat zij, die „sijn kinderen in 't Nederlandsch kleed hebben willen steken de rechte snijders niet zijn geweest”, en hem „groot ongelijck” hebben doen lijden „met sooveel ongelijcks.” Is Vondel's vertaling van het „Krackeel” later tot HUYGENS doorgedrongen, ons dunkt, hij zal zich hebben gehaast, zijn klacht in te trekken en te erkennen, dat Vondel's vertaling des professors Latijn in sierlijkheid verre overtreft. — Onder de vrienden van HOOFT behoort JOACHIM VAN WICQUEFORT tot die gestalten, welke zich nog in te vage trekken aan ons vertoonen; menig onderzoek zal nog moeten worden ingesteld, om op hem meer licht te doen vallen: hij wordt een ijverig voorstander van de vrijheid van geweten genoemd; ⁶⁾ zijne vrouw, die ons door Barlaeus als *matrona supra sexum sagax erectaque* ⁷⁾ wordt voorgesteld, was, naar het schijnt, een juffrouw de Wilhem ⁸⁾. De vraag van wanneer de mede-

¹⁾ Brandt las: *slae*.

²⁾ Vondel spelde eerst *pagi*.

³⁾ Deze regel luidde eerst: *daer geen van twee den andren wycken*.

⁴⁾ Onder de vertaling staat *C. van Baerle*; deze naam is doorgeschrap, waarschijnlijk door Vondel zelve, toen hij, onder het opschrift, de woorden: *Uit C. van Baerles Latyn vertaelt* nederschreef. Het feit, dat de naam van van Baerle eerst onder het vers heeft gestaan, kan wellicht van belang zijn, in verband met hetgeen door Prof. Jonckbloet (3e druk I. 341) over Vondel's vertalingen der gedichten van Barlaeus wordt gegist.

⁵⁾ Zie zijn brief aan Hooft van 28 Febr. 1630 in Hooft's Brieven II. 462.

⁶⁾ Zie *Histoire des provinces-unies par ABRAHAM DE WICQUEFORT publiée par L. ED. LENTING*, Tom. I, p. VII.

⁷⁾ Barlaei Epistolae p. 723.

⁸⁾ *Histoire*. t. a. p.

gedeelde gedichten dagteekenen, is niet gemakkelijk te beantwoorden. Te vergeefs hebben wij de brieven van Hooft en de epistolae van Barlaeus doorbladerd om een voldoende oplossing te vinden.. Van Lennep stelt Vondel's vertaling op 1640 en doet dit blijkbaar slechts, omdat VONDEL aan JOACHIM VAN WICQUEFORT in dat jaar zijn *Joseph in Dothan* opdroeg; toch zal hij in dit geval niet ver van de waarheid zijn. In Hooft's brieven wordt Wicquefort voor het eerst genoemd op 11 Aug. 1631; de eerste brief van Barlaeus aan Wicquefort is gedagteekend: 4 Febr. 1634; in de uitgave der *Poemata* van Barlaeus, in 1631 bij Blaeu, komt het latijnsche gedicht *niet* voor — alle gegevens, die op een later tijdperk schijnen te wijzen. De „vriendelijke twist” heeft aan huis bij WICQUEFORT plaats gehad. Zou het niet kunnen zijn te *Wassenaar* in Juli 1641? Hij hield toen verblijf op het *huis te Kolven*, Barlaeus bracht er een gedeelte van zijn zomervacantie door en ook Hooft was er toen gelogeed ¹⁾).

¹⁾ Brief van Barlaeus aan Huygens: *Wassenariae in praedio ter Kolven*, (Zie Hooft's brieven IV. 304). Deze brief is geschreven tusschen 10 Juli, toen Barlaeus nog te Amsterdam was (Epistolae No. 425) en 2 Augustus, toen hij op Klein Poelgeest bij zijn vriend Daniel Schonck logeerde (Hooft's brieven IV. 348.)

(Wordt vervolgd.)

WILLEM SCHELLINKS

SCHILDER — TEEKENAAR — ETSER — DICHTER.

DOOR

MR. A. D. DE VRIES Az.

LS men een lijst wilde maken van de schilders, wier werken in de Nederlandsche musea ontbreken, zou ook de naam, die aan het hoofd dezer regels staat, daarop moeten voorkomen. WILLEM SCHELLINKS behoort tot die kunstenaars, wier werken in verkoop-catalogi herhaaldelijk worden genoemd, van wien men hier en daar in buitenlandsche musea schilderijen aantreft, wier teekeningen ook in onzen tijd op menige auctie zijn verschenen, maar wier persoonlijkheid niet zoo zeer de aandacht heeft getrokken, dat de latere historieschrijvers op hen reeds meer licht hebben doen vallen. Toch heeft HOUBRAKEN dezen SCHELLINKS een „geroemd meester” genoemd en telde hij hem onder „de brave schilders van Nederlant,” terwijl de beroemde kunstkenner MARIETTE¹⁾ niet weinig lof voor hem over heeft, als hij zich verheugt in het bezit van een zijner teekeningen. HOUBRAKEN²⁾ heeft, toen hij het een en ander over

¹⁾ MARIETTE *Abecedario* V. p. 196: „Guillaume Schellinks, excellent peintre Hollandais, étoit à Malte en 1664 J'ai de ce peintre un dessein de l'entrée du port de Malte, qu'il a fait sur le lieu et qui porte cette date. On peut juger sur ce seul morceau de son habileté dans ce genre d'ouvrage; on n'y peut mettre plus de vérité ni plus d'intelligence, je n'ai rien vu qui en approche.”

²⁾ Schouburgh *der schilders* II, blz. 263 vlg.

SCHELLINKS opteekende, één voorname bron gehad, die niet te versmaden was. Het waren drie boeken, bevattende in handschrift „memorien¹⁾ met aanmerkingen van de beste schrijvers” over SCHELLINKS’ reis, die van 1661—1665 duurde; overigens heeft Houbraken weinig van hem geweten. Dit is te meer te verwonderen, omdat er gedrukte bronnen te over bestaan, die ons het een en ander over SCHELLINKS kunnen mede deelen, want, als Houbraken zelf, en velen hunner gildebroeders van het penseel, behoorde ook hij tot de „rijmlustige geesten,” die in de tweede helft van de 17e eeuw getracht hebben den Hollantschen zangberg te beklimmen.

Vraagt men of het bewezen is, dat de schilder W. SCHELLINKS en de dichter van dien naam één en dezelfde persoon is, zoo hebben we, om een toestemmend antwoord te verkrijgen niet anders te doen, dan GERBRAND VAN DEN EECKHOUT, Rembrandts leerling, als getuige te laten optreden; deze heeft zich, evenmin als SCHELLINKS, alleen bij zijn schildersezels gehouden, maar is ook nu en dan, (hij had ’t zonder schade voor onze letterkunde kunnen laten), als dichter opgetreden. Tot den kring van kunstenaars, in welken SCHELLINKS zich bewoog, behoorden, behalve GERBRAND VAN DEN EECKHOUT, ook de poëet DAVID QUESTIERS en de boekverkooper-dichter HIERONYMUS SWEERTS,²⁾ Deze beiden en SCHELLINKS waren allen op 2 Februari geboren; naar aanleiding van deze toevallige omstandigheid had tusschen het viertal in 1657 een wisseling van gedichten³⁾ plaats, die door GERBRAND geopend werd met het volgend vers, dat ik, om meteen een proeve te geven van VAN DEN EECKHOUT’S⁴⁾ dichtgave, hier afschrijf. Het geeft tevens de getuigenis, die wij verlangden.

¹⁾ Zij waren in het bezit van den verdienstelijken zwarte-kunstgraveur Arnold van Halen. Mochten zij nog eens terug worden gevonden!

²⁾ Hij was dezelfde, die onder den naam van JEROEN JEROENSE de *koddige opschriften* verzamelde. Zijn vader was een schilder. Schellinks zegt tot Sweerts in een zijner gedichten (Holl. Parnas p. 379): Minerv’ heeft tot een pen u vaders konst-pinseel Hersneen.

Wie kent schilderijen van den ouden HIERONYMUS SWEERTS?

³⁾ De acht gedichten komen voor op blz. 378—386 van *Hollandsche Parnas* 1660 en, hier en daar wat veranderd, in *Alle de gedichten van Hieronymus Sweerts* 1697 blz. 513—523.

⁴⁾ De heer Vosmaer *Rembrandt*, p. 563, meent dat er nog een andere Gerbrandt van den Eeckhout, als de schilder, is geweest, die verzen heeft gemaakt. Waaruit blijkt dit? In elk geval hebben we hier met den schilder zelve te doen. In een der acht gedichten spreekt SCHELLINKS zijn vriend aldus aan:

O Eekhout, wie volpryst u geest en kloek pinseel?
Gy zyt een tweede Apell’. Men hoord een Maro spreken
Door uw geleerde pen; dies offer ik met smeken
Dees kroon weêr aan u op: sy ‘gier uw hand en keel.
.....

O ciersel onzer eeuw! uw konst-zwaan ciert haar zelf,
Dies Amstels-bougoddin haar wenkt; dat ziet bijzonder
Op ’t raadhuis heerlijkheit; zy bruist daar ook mede onder
Lykze op het Bentems-slot praald onder ’t zaalgewelf.

LAUWERKRANS

GEZONDEN AAN

WILLEM SCHELLINKS.

Gulle vrundschap noopt mijn veder,
 Waarde *Schellinks*, om u weder
 Aan u Jaar-dagh en u taart
 Te doen denken; doch laat hede
Zweerds begroet zyn, door uw reede,
 Mits hy mee deez dagh verjaard.

Zoo haast en lichten 't licht, op *Vrouwe-Licht-mis-dagh*.
 't Licht in myn oogen niet, of 't lichtelooze-duister
 Des nachts verdween, en dreef m' uit slapens zoete kluister
 Tot rym-lust; door 't geval dat in myn zinnen lag.

Vermits my uw geboort en jaar-dagh quam te voor,
 Zoo porde my dezelve een *Lauwer-krans* te vlechte
 Om u verjarend-hoof, en konst-ryk-brein, ten rechte
 Te schaad'wen: wyl 't betreed een dubbel-konstich-spoor.

GHY HUWD U ZINRYCK-RYM AAN 'T VLOEIENDE-PINSEEL,
 EN, DOET VOOR OOGH EN OOR, U VERF, EN LETTERS SPREKEN,
 Dies 't zang-beminnend-volk vaak om u vaarsjens smeken,
 Daar in ghy vroolyk stof verschaft aan fluit en keel

Indien de tyd my nu begunstigde met tyd,
 'k Zouw aan u konst-broër meê, wat letter-vrugjes stieren,
 Dewyl zyn jaar-feest meê, nu eist de lauwerieren,
 Maar meen dat ghy, met zorgh, daer toe, al bezich zyt.

'k Sluit dan, en wens u beid 't geen ik wens aan myn zelf,
 En wens'lyxt weezen mach aan ieder in 't bezonder.
 Ontfang myn stamer-zang, en berg die, gunstich, onder
 De vleug'len uwer gunst, als in een vast gewelf.

Amsterdam den 2 Februari 1657.

G. VANDEN EEKHOUT.

Het is jammer, dat geen der vier rijmende heeren meedeelt, welken leeftijd SCHELLINKS op 2 Februari 1657 had bereikt; de vraag naar zijn geboortejaar zou er gemakkelijk door zijn opgelost. Een goed antwoord op deze vraag te geven, kost nu eenige meerdere moeite. Houbraken heeft in een „gezondheidsbrief van het collegie der Artzen te Messina” vermeld gevonden, dat SCHELLINKS in 1664 dertig jaar oud was, maar het is, dunkt mij, als zeker aan te nemen dat hij zich vergist heeft, of dat de vermelding in den brief onjuist was; immers er bestaat in den uitmuntenden atlas van Amsterdam, door den heer

J. W. Wurfbain bijeengebracht, een goede teekening van de trappen van het oude stadhuis te Amsterdam, aan wier achterzijde met 17^e eeuwsch handschrift staat vermeld:

1642 door W: Schellinks ad vivum.

hetgeen geheel in tegenspraak is met het geboortjaar 1633/₃₄¹⁾, dat uit het getuigenis der genoemde artsen zou zijn op te maken, want deze teekening kan onmogelijk het werk zijn van een knaap van 8 of 9 jaar. Er is meer reden om Houbraken in dezen niet te gelooven. Toen SCHELLINKS in October 1667 ondertrouwde (we zullen straks zien met wie en waaruit dit blijkt), verklaarde hij *veertig* jaar oud te zijn. Nu we weten, dat hij op een 2^{en} Februari werd geboren, zou dus de dag van zijn geboorte op 2 Februari 1627 moeten worden gesteld. Het kan zijn, maar toch kunnen we haast niet gelooven dat SCHELLINKS de genoemde teekening reeds op zijn 15^e jaar zou hebben gemaakt. Misschien heeft hij, toen hij ter ondertrouw, verscheen zich een paar jaren jonger gemaakt, dan hij werkelijk was.

Wie de ouders van SCHELLINKS waren is mij tot heden niet gebleken. Misschien was de landmeter DANIEL SCHELLINCX, van wien ik een kaart van Putten²⁾ heb gezien, die in 1617 was ontworpen, zijn vader.

Willem had drie broeders DANIEL, JACOBUS en LAURENS. De eerste, geb. 1628/29, is de schilder, die in een paar regels door Houbraken werd herdacht. Hij schijnt de kunst als dilettant te hebben beoefend. Bij zijn eerste huwelijk noemt hij zich „sylakenwinckelier”;³⁾ hij legateerde 18 Aug. 1664 aan zijn broeder Willem Schellincx een „*boeck met teykeningen van Wijlen Simon de Vlieger*.”⁴⁾ Deze heeft dit boek, voor zoo ver wij weten, nooit gekregen, want Daniel overleefde hem vele jaren. JACOBUS schijnt het in de wereld minder voorspoedig te zijn gegaan dan zijne andere broeders; hij woonde in 1676, „in Nieu-Nederlandt, op 't lange eylant, in Zouthampton” en Willem bepaalt, als hij „hem achttien hondert gulden vermaakt, dat hij „syn leven langh niet anders zoude trecken en genieten als de interessen zonder dat die oyt zouden mogen worden aengesproken voor zijne

1) Niet 1631, als Houbraken onjuist afleidt.

2) Caerte gemaectt op ordre van de Heeren Opperdyckgraaff en Hoog Heemraden des Ringhs van Putten, nae de meetinge gedaen by DANIEL SCHELLINCX, *Lantmeeter*, in den Jare 1617.... ende by mij ondergez. Ingenieur en Landtmeter op Cleynder Maet bijeen gebracht inden Jaare 1700 *Bernard de Roy*.

3) Kerk, huw. procl. van 8 April 1662. DANIEL SCHELLINKS van A(msterdam), *sylakewinkelier*, oud 33 j., *geass met David Janse Ipelaar, inde Stilsteech* ende ELISABETH VAN WAERD, van A(msterdam) oud 26 j. *geass. met haar broeder Johannes van Waerd inde Blomstraet. De geboden zijn tot Weesp onverhinderd gegaen*. Zij testeeren 24 Nov. 1663 voor den Notaris D. Ypelaar en amplieeren hun testament den 18 Aug. 1664 voor denzelfden notaris. — Houbraken heeft Daniels sterfdatum meegedeeld, deze wordt bevestigd door de volgende aantekening uit de begrafenisboeken van de Nieuwe Zijds kapel:

23 Sept. 1701. *een man Daniël Schellincks compt van de blomgracht aen de Noordsijde voorby de tweede brugh compt in het graf van gerit van rijssel (N°. 319).... f 8,—* Hij was hertrouwd, want op 17 Maert 1704 vond ik in hetzelfde begrafenisboek:

een vrou Constantia van Rijssen, wed. Daniel Schellincks (volgt hetzelfde adres en hetzelfde graf.)

4) Testament van Daniel Schellings en Elisabeth van Waert, 18 Aug. 1664, onder de papieren van den notaris D. Ypelaar (pak 129).

schulden, alreede gemaect of nog te maken.¹⁾ LAURENS was Chirurgijn en komt in 1692 voor als een der voogden van Willems kinderen.²⁾

Willem schijnt in zijn vaderstad een vroolijk leventje te hebben geleid; ten minste hij wordt door een zijner tijdgenooten, niet juist een zijner vrienden, in 1655 als „*het puikje van de snaken*” voorgesteld³⁾. Zijne vrienden gaven hem den bijnaam SPITS.⁴⁾

In 1661 trekt hij met Jacob Thierry den Jonge op reis. Van die reis heeft Houbraken, zooals we reeds zeiden, een uitvoerig bericht meê gedeeld, waarnaar we den lezer verwijzen; 24 Aug. 1665 komt SCHELLINKS in Amsterdam terug; hij had „Engelant, Vrankrijk, Italiën, Sicielen, Malta, Duitschland, Zwitserland enz.” bezocht en bracht een schat teekeningen mede van de „Steden, Kasteelen, Bergen enz.” die hij had gezien.⁵⁾

Voor hij op reis ging had SCHELLINKS een schilderij gemaakt, waarvan Houbraken gewaagt: „De verbeelding was het te scheep gaan van Karel den tweeden op 't Hollands „strant, om met de vloot, die zig in 't verschieft vertoonde, te zeilen naar Engeland. „Hierin deden zig honderden van beeldjes bij troepen verdeelt op 't Duin en Strand en „menigte van koetsen zien, die elk in 't bijzonder konstig geteekent en geschildert waren.” Houbraken zag deze schilderij bij Jonas Witsen; waar zij thans berust, bleek mij niet. Toch kan men zich van de schilderij een denkbeeld maken, daar er een prent van bestaat, die bij DANCKER DANKERTS⁷⁾ „in de Calverstraet, inde Danckbaerheit” werd uitgegeven.

¹⁾ Testament van Willem Schellinx en Maria Neus van 6 October 1676 in de papieren van den notaris van der Sluys (pak 219.)

²⁾ Quitantie van Jan Clarenbeeck. Not. G. Ypelaar (pak 31.)

³⁾ Zie *De Nieuwe Hofsche Rommelzoo*... 1655 p. 37, waar de poët I. D. KLYN van Schellinks zegt:

Dit is 't puikje van de Snaken:
Wie zoekt SCHELLINKS als om vreugd?
Hy kan Kalf en Vaarzen maken:
'k Meen het KEIZER nog wel heugd.
Maar doen kost *sis sou* niet knippen,
Mids de wijn hem had gevat,
Liet hy de gezondheid slippen:
Want zijn tong wierdt al te gladt.

KEIZER is de waard uit de Hantboogsdolen.

⁴⁾ SWEERTS gedichten 1697 bl. 484.

⁵⁾ N°. 199 der teekeningen van het museum Fodor, een Italiaansche brug, (blijkens een aantekening aan de keerzijde werd deze teekening door Elisabeth Ploos van Amstel geb. Troost, aan haar man, den bekenden verzamelaar, op zijn 50 „Jaardag,” 4 Januari 1776, geschonken) wordt aan Schellinks toegeschreven. In den rechter onderhoek staat: A^o. 1647. Dit jaartal is zeker echt, de naam van Schellinks, die tot tweemaal toe aan de achterzijde staat, is niet authentiek. De wijze van behandeling heeft echter veel van Schellink's teekeningen uit zijn lateren tijd. Neemt men aan dat deze teekening van Schellinks is, dan zou hieruit blijken, dat hij reeds voot de reis, waarvan Houbraken gewaagt, naar Italië was geweest.

⁶⁾ In den Cat. van de Auctie van Jonas Witsen, 23 Maert 1717, wordt het stuk zonder naam van Schellinks vermeld:

15. Een kapitaal stuk van Lingelbach met veel Beelden, van zijn beste soort. } f 275—0
16. Een weerga tot het zelve, zijnde een vertrek van Koning Carel van Scheveningen. }

⁷⁾ Wat er van hem en zijne vele naamgenooten door verschillende schrijvers wordt bericht, is voor een goed deel verward, onjuist en onvolledig. Ik hoop binnen kort aan de Danckertsen een afzonderlijk artikel te wijden.

Deze boekverkooper was tevens een bekwaam plaatsnijder, en er is geen twijfel of de prent is door hem zelven gegraveerd.¹⁾

Ruim een jaar nadat Schellinks van zijne reizen was teruggekeerd, werd de twee en dertig-jarige DANCKER DANKERTS uit de Danckbaerheit naar de Oude Zijds Kapel uitgedragen, op denzelfden dag (8 Dec. 1666), dat zijn schoonmoeder Maria Schut, weduwe van wijlen Cornelis Neus, in hetzelfde graf als haar schoonzoon werd ter ruste gelegd²⁾. Het jonge weeuwtje van Dancker, MARIA NEUS, trok korten tijd daarna van de Kalverstraat naar de Hartenstraat; zij heeft zich, zoo spoedig dit maar mogelijk was, laten troosten door niemand anders dan door onzen Willem Schellinks. Dominus PETRUS SCHAECK zegende op 6 November 1667³⁾ hun huwelijk in de Nieuwe kerk in, nadat zij 14 Oct. de volgende huwelijksproclamatie door hunne handtekening hadden bekrachtigd:

14 Octob. 1667.

WILLEM SCHELLINKX van A(msterdam), schilder, oud 40 jare ouders doot geass. met syn broeder Daniel Schellings woont ind Stilsteegh en MARIA NEUS van A(msterdam) wed. van Danckert Danckerts woont inde hartestraet.

w. g. WILLEM SCHELLINKS

MARIA NEUS WED^{ev}.

Wij zullen ons in de huiselijke aangelegenheden van het echtpaar niet al te zeer verdiepen, al staan ons daartoe enkele bronnen ten dienste. Slechts zij hier vermeld, dat zij 22 Aug. 1669 woonden op de nieuwe heeregracht en dat zij dien dag aan den Notaris Friesma ieder een gesloten testament overhandigden, wat zij later annuleerden, door op 6 October 1676 voor den Notaris Salomon van der Sluys nogmaals te testeeren. O. a. stelden zij in dit laatste Sr. Daniel Schellings, Nicolaes Cornelisz. Neus en Adam van Linsbeek aan tot executeuren van hun uitersten wil en tot voogden over hunne kinderen.⁴⁾ Twee jaar later stierf WILLEM SCHELLINKS, wat Houbraken reeds heeft medegedeeld en wat bevestigd wordt door de begravenisboeken van de Nieuwe-zijdskapel: 15 Oct. 1678 een man *Willem Schellincks komt van de Kijzersgracht bij de nieuwe Spiegelstraat... f 15.—*

13 Dec. van het volgende jaar werd een inventaris opgemaakt van den „boedel bij

¹⁾ MULLER *Cat. historiepr.* N°. 2159. De naam van Schellinks komt op de prent niet voor; toch is 't voor hem, die van Schellinks werken studie heeft gemaakt, aan geen twijfel onderhevig dat wij hier een prent naar zijne schilderij hebben. Vgl. de prent door Danckerts b. v. met de Doorbraak van 1651 door Pieter Nolpe, naar Schellinks gegraveerd.

²⁾ Begrafenisboek Oude Zijds Kapel: 8 Dec. 1666 *Marya Schut weed. wijlen Cornelis Neus en Dancker Danckerts soon van wijlen Cornelis Danckerts in de Kalverstraat* [graf] N°. 61... f 16.—

³⁾ Trouwboek Nieuwe Kerk.

⁴⁾ Mij zijn drie kinderen uit het huwelijk van Willem Schellinks en Maria Neus bekend: MARIA JACOBA, (die in 1692 gehuwd was met zekeren JAN CLARENBEECK) WILLEM en CONSTANTIA, die beiden in 1692 nog minderjarig waren. (Zie een Quitantie van Jan Clarenbeeck aan Mr. Laurens Schellinks, 5 Maert 1692 onder de acten van den notaris G. Ypelaer, pak 31.)

Willem Schellincks en Maria Neus te samen bezeeten en bij denzelven Willem Schellinckx laetst op den XII¹⁾ October 1678 metter dood ontruymt." Uit dezen inventaris blijkt dat zij een kapitaal van minstens f 19.000 bezaten.²⁾

Sommige herinneringen aan zijn reis heeft SCHELLINKS in eere gehouden, en hij heeft niet gewild, dat zij na zijn dood zouden worden verkocht. Zijn „papierkonst“ (d. w. z. zijn teekeningen en prenten) en zijne schilderijen werden geveild³⁾, nadat FREDERICK MOUCHERON en NICOLAES VAN BERGHEM de „ongedaene“ schilderijen hadden „opgemaakt.“ Wij laten hier de posten uit den inventaris volgen, die op de kunstvoorwerpen betrekking hebben:

Alle de papierkonst, bestaende in printen en teekeningen, mitsgaders de verwen en schildersge-reetschap, publyckelyck verkoght, daer van is gekomen volgens reeckeninge van Jan de Blocq, ses hondert seeventigh gulden en achtiën stuyvers..... f 670: 18: —

Gaet aff voor onkosten van ditto de Blocq..... „ 52: 15

f 618: 3: —

Gelyck mede publyckelyck verkoght zijn alle de schilderijen, en daervan affgekomen volgens reeck^e. als vooren, veerthien hondert acht en veertigh gulden en elff stuyvers..... f 1448: 11: —

Aff voor onkosten als vooren..... „ 92: 14: —

f 1345: 17: —

Onder welcke voorsz schilderyen begreepen en vercocht zijn geweest eenige stucken welcke DANIEL SCHELLINCKS waren competeerende, hebbende tsamen gerend⁴⁾ f 156: 5: — als breeder blyckt bij de specificatie op de reeck^e van Block gestelt, en waarmede de voorsz. somme moet worden vermindert... f 156: 5: — „ 1189: 12: —

Nogh zyn aen diverse [personen], en op tauxatie, vercocht eenige printen en teekeningen, mitsgaders oock eenige vergroot en verkleyn glaesen waer van in alles is affgekomen hondert vier en veertigh guld en acht stuyvers..... „ 144: 8: —

Zynde nogh als vooren vercocht twee stuckjes schilderye tot veertigh gulden ende nogh aen d' Hr. Burgermeester MUNTER mede twee schilderijen omme sestigh gulden en dertigh stuyvers tsamen..... f 100: 30: —

En onder de *lasten* komen voor:

Nogh over onkosten in 't vercoopen van de papiere konst, acht en dertigh gulden eene stuyver..... f 38: 1: —

¹⁾ Houbraken zegt 11 October.

²⁾ Zij bezaten ook: een tiende part in een stuck Landts, geleegeen aen de Oude Weeteringh, inden ambaghte van Lemuyden, een vyfthiende part in zeecker perceel landts met de huyzinghe daerop staende, geleegehen in de Wormer en een vyftiende part in een huis en erve binnen Amstelredam, op de Lastagie by de Bantemer Brugh, zynde genaemt den bisschop van Antwerpen.

³⁾ In den inventaris lezen we:

Twee trouwpenningen, 't zilver poppegoet, de *Rariteyten* bij den overleeden van Malta medegebraght en 't geene verders dezelve overledene gewilt heeft, dat bewaert en onverkoght zoude werden.p. memorie.

Item voor ongelden in 't verkoopen van de schilderijen honderd gulden en drie stuyvers.....	f 100: 3: --
Voorts aan FREDERICK MOUCHERON, over 't opmaecken van ongedaene schilderijen neegen en tagtigh gulden en eene stuyver.....	„ 89: 1: --
Wijders aen NICOLAES VAN BERGHEM voor stoffeeren als vooren twee hondert neegen en vyftigh gulden en thien stuyvers.....	„ 259: 10: --
Insgelijks aen Jacob Erasmus, Lystemaker, twee en dertigh gulden en veerthien stuyvers. „	32: 14: --
Als mede aen Jan Erasmus voor 't maecken van lijsten, hondert neegen gulden en elf stuyvers.....	„ 109: 11: --
Ende aen Pieter Heeremans als vooren vijff en twintigh gulden en vier stuyvers....	„ 25: 4: --

Wil men SCHELLINKS als dichter leeren kennen, men sla dan het liedeboekje op dat tot titel voert:

DE || OLIPODRIGO, || Bestaande || In vrolijke Gezangen, Kusjes, Rondeelt- || jes Levertjes, Bruilofs- en Mengel-rijmpjes; || uit het brein van verscheide aardige Poëten in een Schotel cierlik opgedischt. || Het eerste deel. || 't Amsteldam || By Evert Nieuwenhoff, Boekverkooper op 't Rus- || land in 't Schrijf-boek. Anno 1654.

Ik onthoud mij noode (maar het zou ons hier te ver voeren, en er is misschien later gelegenheid voor) de geheele geschiedenis van dit liedeboekje met vervolgen, latere uitgave en nadrukken te verhalen, en te gewagen van den strijd tusschen de uitgevers Nieuwenhoff en Vinckel, naar aanleiding van deze 12° boekjes ¹⁾ gestreden.

Het eerst verschenen boekje, de origineele Olipodrigo, is voor SCHELLINKS het belangrijkste; hij is dan ook een der voornaamste medewerkers ²⁾. De meeste van SCHELLINKS' gedichten zouden het herdrukken echter niet waard zijn, want, ofschoon hier en daar een geringe mate van geestigheid en teekentalent met woorden, hem niet kan worden ontzegd, is zijn poezie van het allerlaagste allooi en ontaardt die nu en dan in een hebbelijkheid

¹⁾ a. *De Olipodrigo.... Het eerste deel.... 't Amsteldam bij Evert Nieuwenhoff.... Anno 1654.*

b. *Het tweede deel van de koddige Olipodrigo.... 't Amsteldam Bij Evert Nieuwenhoff.... Anno 1654.*

c. *Het tweede deel van de koddige Olipodrigo.... 't Amsterdam By Jakob Vinckel.... Anno 1654.*

d. *[Koddige Olipodrigo of nieuwe kermiskost.... 't eerste deel Nieuwenhoff 1655.]*

Het eenige mij bekende exemplaar van dit liedeboekje, dat een tweede vermeerderde editie van a is, werd onlangs voor de Universiteits bibliotheek te Amsterdam aangekocht; het mist den titel. Ik ben de heer J. Ph. van der Kellen, die lang geleden een tweede exemplaar heeft gezien voor de mededeeling van jaar en uitgever dank verschuldigd.

e. *De Nieuwe Hofsche Rommelzoo.... Voor de Liefhebbers van de kniplust. 1655.*

Behalve in deze liedeboekjes vindt men o. a. nog gedichten van Schellinks in: *Amsterdamsche Vreughde Stroom 't Amstelredam, tweeden druck. Gedrukt bij Cornelis Jansz. Stichter 1655, -- Vermeerderde Amsterdamsche Vreughde-stroom.... tweede deel.... bij Cornelis Jansz. Stichter 1654, en De nieuwe Haagsche nachtegaal.... Uyt de Boekwinkel van Ian van Duisberg in de Stilsteege. Anno 1659.*

²⁾ Van de andere dichters in de Olipodrigo's noemen we I. A(sselin), P. D. Ruelles, J. Dullaert, D. Questiers, H. Sweerds, P. Dubbels, J. Bara, G. Verbiest, H. Bruno, Isaac de Groot, Kalf, Maria Massa, Cath. Questiers, Klaas Seep, J. van Dalen, I. Massa, M. de Wilde. Ook Vondel treedt een paar keer in de Olipodrigo's op.

om de meest vieze woorden en platste uitdrukkingen aan elkaar te rijgen. Een paar zijner minst onbelangrijke gedichten zijn de opsomming van de uitroepen van Amsterdamsche straatventers, waarmede hij onder den titel *Olibodrigo van de Amsterdamsche Rasebols* het liedboekje opent:

't Amsterdam langs de straaten,	Den Dam, en Beschuit-mart
Hoort men vroeg ende spa,	Waarzeggers, nieuw' Courante,	Van vollik zwart
Rasebols schreeuwend' blaaten,	Haal groene Lepel-blaân,	Zijn op Mart-dagen,
Die wij dus baauwen na,	Koop Kousse, Mutze, Wante;	Die met geloop,
Wie wil daar Rottevall',	Kat-Aal, of Labberdaan,	Geschreeuw, gekoop,
Of Muize'vall',	Quee-peeren, en kool,	Torszen en dragen;
Rott'valle koopen?	Knijnen, of haire zool',	Maar nog wint het vart
Dan komt 'er weer	Aard-akers, Oubli!	De Noord', en Nieuwe-mart,
Een, om vuil smeer;	<i>Oubli! è ou et il?</i>	Daar vent alleman
Al schreeuwend' loopen:	Engelz' Oesters en Vijgen	Wat dat men denken kan.
Kamer-mat, Bank-mat,	Aakkertjes, Koorde-band',	Viswijven hoort men roepen,
Betielle rein en glat,	Lint, en Veeters, om Rijken,	Emmerlok! Emmerlok!
Anny's, Brande-wijn,	Zwartzel, en Schullip-zant;	Op den Dam ziet men snoepen;
Fyne brill', kristalyn.	Achter de Hal is 't drok, enz.

en een *Olipodrigo van de Amsterdamse kermis*, die men aantreft in de *koddige Olipodrigo of nieuwe kersmiskost* in 1655 bij Nieuwenhoff verschenen. Ik noem van zijne overige gedichten uit de *Olipodrigo's* hieronder in een noot alleen een paar titels ¹⁾, waaraan de lezer wel genoeg zal hebben, en verwijs verder nog naar *Klioos kraam, de tweede opening* 1657, waar men een paar deftiger verzen van SCHELLINKS kan vinden: *Op een slechte schildery in een kostelijke vergulde lijst. Aan M. K(retzer)* — *Op een Quakzalver* en *Op een Lietzinger* beide *geschilderd door ADRIAAN BROUWER*, enz. ²⁾.

SCHELLINKS onderteekende zijn gedichten op allerlei wijzen: *W. Schellinks* — *W.S.*, of met een flauwe woordspelling en omzetting: *W. 6 Stuyvers* — *Srevijuts Sez* — *Six Soucx* — *Zcuos Xis* en *o f i st. o &*.

Als beeldend kunstenaar staat SCHELLINKS veel hooger dan als dichter. Van veel kunstgevoel getuigen zijne vier etsies in den *Olipodrigo*, op welke door niemand de aan-

¹⁾ Bruilofts cierzang — Zuinige Bruijgoms rekening — Knordenuntje — Maartze Bokkens Gegeven aen de jongeluy op de bruyloft van I.V.C. en A.G. — Zang Rolletje voor de Feestgenooten van I.A. en K.B. — Letterbanket, gegrabbelt op den tweeden dag van H.G. en A.S. bruiloftsfeest Den 8 van Krol-maent 1651. — Op de kalverliefde van Mons. A.E. — en gedichten op de bruiloften van A.d.C en H.v.M. — I.V.B. en K.G.

²⁾ De overigen zijn: *Op een treffelijke schildery in een slechte lyst. Graf dicht op Matth. Gansneb Tengnagel* en een lofdicht „op de schilder konst der Benjanen.“ Ook zie men nog een *Rym-quik* aan H. SWEERTS van 1654 en een paar versjes van dezen laatste aan Schellinks, naar aanleiding van de bruiloft van E(lias?) N(olet?), in SWEERTS gedichten.

Boekdr. van Gebr. Binger, Amst.

DE BUITENPLAATS VAN BURGEMEESTER PANCRAS.

Naar een teekening van WILLEM SCHELLINKS.

dacht is gevestigd en waarvan we aan het eind van deze mededeelingen de beschrijving laten volgen. Zij overtreffen, wat de wijze van uitvoering betreft, verre die van de opgehemelde Joffer CATHARINA QUESTIERS of den schilder F. DANCX, die ook voor de Olipodrigo's niet onaardige etsjes hebben geleverd ¹⁾. Een der onderwerpen van die van Schellinks gaat aan dezelfde platheid mank, die wij in sommige zijner verzen aantreffen (No. 3); zijn *Cupido gebakerd* is een meesterstukje.

De kunst, in welke onze kunstenaar het meest heeft uitgeblonken, is de teekenkunst; zijne teekeningen met zwart krijt of de pen en met sepia of O. I. Inkt, of met beiden gewasschen, zijn sieraden voor elke verzameling. Al de ons bekende te bespreken, of zelfs op te noemen, gaat niet aan; zij kunnen verdeeld worden in twee groote groepen: die, welke hij vóór zijn in 1661 begonnen reis maakte en die, welke van na dien tijd dagteekenen; tot de eerste groep behooren de stadsgezichten in Amsterdam. Vooral het oude, in 1651 afgebrande stadhuis heeft hij verscheidene malen afgebeeld; behalve op de reeds in het begin van dit artikel vermelde teekening van 1642 ²⁾, wijzen wij op de geestige afbeelding van het oude Stadhuis met een gedeelte van den Dam, welke thans in het bezit is van den heer J. G. de Groot Jamin Jr. te Amsterdam, op No. 198 van de teekeningen van het museum Fodor, (gem. W. S.) en een derde in den atlas van den heer Wurfbain. ³⁾.

„Het doorbreken van de St. Anthonisdijck buijten Amsterdam op den 5 Marty 1651” werd door SCHELLINKS „na 't leven afgebeeld.” PIETER NOLPE, een der meest artistieke plaatsnijders uit de 17^e eeuw, heeft van deze teekening de heugenis bewaard door een prent, die, fraai van compositie en vol waarheid en levendigheid van voorstelling, doet zien, wat de samenwerking van kunstenaars als Schellinks en Nolpe vermocht. ⁴⁾ Tot hetzelfde tijdperk, misschien van een paar jaar vroeger, dagteekent, naar mij voorkomt, de teekening, waarvan den lezer hiernevens een verkleinde reproductie wordt aangeboden; waar „de Plaats van de heer Borgem(eester) Pancras” is geweest, hebben wij niet kunnen ontdekken; dat de aangehaalde woorden, die achter op de teekening staan, waarheid spreken, blijkt uit het wapen op den pilaster ter linkerzijde, dat met het wapen van

¹⁾ In het eerste deel komen, behalve de vier etsjes van Schellinks, twee van Cath. Questiers voor; in het tweede deel zijn er drie van Dancx en vier van Catharina. De prentjes van het tweede deel zijn in den nadruk van Vinkel door H. D. M(ayer) gecopieerd; ze zijn dan afschuwelijk.

²⁾ Zie blz. 153.

³⁾ Die van den heer de Groot Jamin spant de kroon in geestigheid van uitvoering. De Amsterdamsche teekenmeester Antonie van den Bosch, geb. 1763 † 1838, heeft van deze teekening, toen die in 't bezit was van den grootvader van den tegenwoordigen bezitter, den in 1814 overleden kunstverzamelaar D. C. de Groot Jamin, een prentteekening gemaakt, die een vergroote maar zeer gebrekkige navolging is. De prent komt nu eens in zwart, dan weder met kleuren gedrukt voor; de teekening is niet in kleuren, maar met de pen, sepia en O. I. iokt. Zij is br. 404 en h. 302 mm. — No. 262 van den Atlas Splitgerber is een copie naar die van den heer de Groot Jamin.

⁴⁾ Op de prent leest men in den rechter onderhoek van het marge: *gemaakt en gedrukt bij Pieter Nolpe tot Amsterdam en van W. Schellinckx getekent.*

Pancras overeenstemt.¹⁾ Op het origineel²⁾ leest men duidelijk in den linker onderhoek de initialen van den teekenaar.

De teekeningen, die SCHELLINKS gedurende zijne reis heeft gemaakt zijn legio. Het best zal men ze in de Hofbibliotheek te Weenen kunnen bestudeeren, waar een atlas van Blaeu berust, tot 46 deelen uitgebreid door een menigte teekeningen, die aan den eigenlijken atlas³⁾ zijn toegevoegd. Vele dier teekeningen zijn van de hand van onzen SCHELLINKS; zij werden door hem voor zekeren Heer VAN DER HEMM te Amsterdam gemaakt, die Schellinks, volgens Uffenbach,⁴⁾ op zijne kosten had laten reizen. In de Albertina te Weenen zag ik een gezicht op *Tolon* en een op *Malta* beide van Schellinks; de laatste is misschien dezelfde teekening waarvan we MARIETTE hoorden gewagen⁵⁾.

Een der laatste teekeningen van Schellinks schijnt een schets te zijn geweest voor de titelprent van een nieuwe editie van BOR'S *Historie der Nederlandsche oorlogen* in 1679 (dus na Schellinks' dood) verschenen, en later in de geschiedenis der vereenigde Nederlanden van Jean le Clerc gebruikt. De prent is gesneden door ABRAHAM BLOTELING⁶⁾ en geeft een niet slecht gedachte en goed gegroepeerde allegorische voorstelling⁷⁾ te aanschouwen, waarin echter van de aantrekkelijke geestigheid, die vooral SCHELLINKS eerste teekeningen kenmerken, niet veel is terug te vinden.

De schilderijen van WILLEM SCHELLINKS zijn betrekkelijk zeldzaam en zeer verspreid. Van zijn verloren gegaan „vertrek van Karel II” maakten we reeds melding. Wij noemen hier nog een in brand gestoken klooster, (gem. W. SCHELLINKS F.) een riviergezicht, (gem.

1) De sterren, die het kruis behooren te vergezellen, zijn weggelaten. Het vrouwelijk schild is mij niet duidelijk. Burgemeester GERBRANDT CLAESZ PANRAS werd 6 November 1649 in de Oude Kerk begraven (*M. Heer borgemeester garbrant klasen pankaras komt van de niwendyck van daen en is 2½ (uur) beluyt met de grote klok... f 28.*— zegt het begrafenisboek.) Zijne vrouw was ALEYDE MICHIELSDR BLAEU. Van hun neef (kleinzoon?) GERBRANDT PANCRAS VAN ERPECOM, die in 1648 een der eerste-steen-leggers van het nieuwe Amsterdamsche stadhuis was (vgl. *Beschrijvinge der Nederlanden... Bij Jacob van Meurs* 1660. II. p. 189) spreekt ook de inventaris van Schellink's boedel. Onder de inschulden leest men:

Gerbrand Pancras van Erpecom was schuldig volgens d'aenteekeninge van Willem Schellincks Zalr. omtrent hondert guldens, 't welck met hem geaccordt en affgemaect is voor vijff en twintigh zilvere dukatons (f 78.—)

2) De teekening is het eigendom van den heer GEORGE SMITH te Londen.

3) Men vindt er teekeningen in van Doomer, Esselens, Adr. Matham, H. Saftleven, Waterloo, W. Schellinks R. Savry, Zeeman, Moucheron e. a. Zie F. VON BARTSCH *Die kupferstichsammlung der K. K. Hofbibliothek in Wien* p. IX. F. DE HELLWALD *Voyage d'Adrien Matham au Maroc* p. 6—17 en P. J. H. BAUDET *Leven en werken van W. Jz. Blaeu*, p. 163—165.

4) UFFENBACH *Merkwürdige Reise Ulm* 1754. III p. 602, waar Schellinks naam tot W. SCHELLEKIUS is verhaspeld. Blijkens Uffenbach was de atlas in 1711 in het bezit van van der Hems dochter „eine Jungfer über fünfzig Jahr alt, catholisch, und wie man es in Holland nennet ein *klopje*.”

5) Zie de noot op bl. 150. Ook bij Boymans, in de collectie Malcolm enz. zijn teekeningen van Schellinks.

6) WESSELY. Abr. Bloteling No. 123. De prent is gemerkt: *W. Schellinkx invent. A. Blooteling Sculp.*

7) De uitvoerige uitlegging van deze voorstelling hebben de uitgevers noodig geacht in de voorrede op te nemen. „In de titelprint vertoont de teekenkonst het beeldt der Historie met vleugels, die de snelheit des tijds verbeelden.... Het kindeken ter rechterzijde vertoont de Lof.... die de Helden en vroomen in de Historie genieten. Het ander aen de linkerzijde met den geesliem en de brandmerken beteekent de laster en berisping die de Tyrannen en boosdoenders zich op den hals haelden enz. enz.

W. SCHELLINCXS FE.) beiden te *Kopenhagen*, een landschap met roovers in het Städel'sche Institut te *Frankfort*, een gevecht tusschen boeren en soldaten bij een in brand staande kerk, waarschijnlijk te *Cassel*, een landschap met een kasteel op een rots (gem. w. s.) en een „chateau composé de plusieurs batiments en briques”¹⁾, gem. W. SCHELLINKS, beiden te *Petersburg*. Overigens verwijs ik naar Hoet's Catalogus, waarin nog verscheidene stukken van Schellinks worden genoemd. Een der weinige zijner schilderijen, die men nog in zijn vaderland aantreft is de, ook door Kramm genoemde, afbeelding van den tocht naar Chatham²⁾; zij berust in het kabinet SIX. ROMEIN DE HOOGHE heeft dezelfde voorstelling gegraveerd; vergelijkt men zijne afbeelding³⁾, op welke *W. Schellinks pinxit* staat, met de schilderij, dan moet men aannemen, dat DE HOOGHE zich niet getrouw aan zijn voorbeeld heeft gehouden of dat er een tweede door Schellinks geschilderde voorstelling van hetzelfde feit bestaat. Het eerste houd ik voor het waarschijnlijkst, want hier en daar vertoont zich op de prent, naar mij voorkomt, de inventie van Romein de Hooghe.⁴⁾ Onverdienstelijk is de schilderij niet, de talrijke figuurtjes zijn niet onaardig, maar niet altijd juist van teekening; een eentonige overheerschende groene kleur doet het geheel afbreuk.

Het is merkwaardig aan hoevele verschillende kunstenaars Willems schilderijen de beschouwers herinnerden. Houbraken zegt, dat zijn „koleur” gedeeltelijk gelijk op die van KAREL DU JARDIN⁵⁾, gedeeltelijk op die van LINGELBACH en zag „een stukje met Paarden en Beestjes van hem, 't geen veel gelykheit had na P. WOUWERMAN.” Waagen⁶⁾ denkt bij een zijner schilderijen aan PIJNACKER, bij een ander aan VAN DER HEYDE; men zegt, dat hij figuren in schilderijen van WIJNANTS en LINGELBACH heeft geschilderd en zooals ons uit den inventaris⁷⁾ bleek, hebben NICOLAES BERCHEM en F. MOUCHERON eenige zijner schilderijen gestoffeerd en afgemaakt. Dit alles is zeker reden genoeg om bij het bezoeken der verschillende musea en verzamelingen meer aandacht aan WILLEM SCHELLINKS te wijden dan tot nog toe is geschied.

¹⁾ Het zou niet onbelangrijk zijn dit stuk met onze prent te vergelijken; zoo goed als zeker stelt ook deze schilderij de *buitenplaats van Pancras* voor. In den Catalogus van de Ermitage van 1870 wordt de schilderij uitvoerig beschreven en leest men o. a.: La grille, qui forme l'entrée principale est surmontée de deux lions tenant les armoiries de propriétaire (d'argent à la croix de gueules cantonnée de quatre étoiles de sable) et de sa femme (armoiries peu distinctes). *Het beschreven wapen is dat van Pancras.*

²⁾ Op doek, h. 0.70 br. 0.97. Van onderen links gemerkt: *Schellinks*, achterop: No. 459.

³⁾ Muller hist. pr. No. 2256.

⁴⁾ Het met have en vee vluchtende landvolk ter linkerzijde heeft op de prent voor het Engelsche leger plaats gemaakt, op den voorgrond in het midden is op de prent geen heuvel met een hellebardier en een man met een verrekijker, als op de schilderij; daarenboven is de gegraveerde afbeelding uit een ander oogpunt genomen.

⁵⁾ Naar aanleiding van deze woorden laat men somtijds, ook in de beste Catalogi, Dujardin voor Schellinks' leermeester doorgaan. Neemt men den vermoedelijken tijd van hunne geboorten in aanmerking, dan zou er evenveel reden zijn Schellinks voor een leermeester als voor een leerling van Dujardin te houden.

⁶⁾ *Die Gemälde Sammlung in der Eremitage zu St. Petersburg*, p. 249.

⁷⁾ Hier zij nog vermeld, dat in den inventaris onder de inschulden deze post voorkomt: *Juffr. Lingelbach... f. 1.*—

E T S E N

DOOR

WILLEM SCHELLINKS.

I.

*Olipodrigo*¹⁾

br. 79, hoog 55 mm. zonder, 60 met marge.

Op een tafel, van welke slechts een gedeelte te zien is, staat een groote schotel, waarin allerlei voorwerpen op en door elkander liggen: een muizenval, een uit rozen en tulpen bestaande bruidskroon, een koker met pijlen, een boog, een kan, een geweer, een raket, een fluitglas, een roemer, een scepter, een verkeerdbord, een mes, pijpen, een muziekboek met een fluit, een viool, een flesch, een stuk koek, een doos, een rommelpot, kaarten, een schaats, een lantaarn, een hengelroe en een zwaard; op de viool ligt een lauwerkrans; naast den schotel een marot. Op een stukje papier, dat op den rand van den schotel ligt, staan Schellinks initialen *W S*, met spiegelschrift; dezelfde letters staan onduidelijk in den rechteronderhoek. Van boven een lint, waarop: D'OLIPODRIGO. In het marge: *t' Amsterdam, bij Evert Nieuwenhoff, op 't Ruslant.*

2.

De kwakzalver.

breed 85, hoog 62 mm.

Op een stellage danst een hansworst, een houten sabel op zijde, bij het geluid van een tamboerijn, die hij boven het hoofd houdt; de kwakzalver met hoogen hoed op het hoofd en breeden geplooiden kraag bespeelt een gitaar; op de bank, waarop hij zit, ligt zijn koopwaar. Een man met langen neus steekt, tusschen hen in, zijn hoofd door de gordijnen; ter rechterzijde op den achtergrond staat een man op een ladder en zijn, even als op den voorgrond, de hoofden der toeschouwers zichtbaar. In 'den rechterbovenhoek: *WS* (door elkaâr)

I. voor de randlijnen; op bl. 19 van *D'Olipodrigo*.... 1654

II. met de randlijnen; opgesneden b. v. het rechterbeen van den kwakzalver en de schaduw, die van den dansenden hansworst op den grond valt, met kruisharceering. Op bl. 37 van *Koddige Olipodrigo of nieuwe kermiskost, t' Amsterdam, by Evert Nieuwenhoff* 1655²⁾.

¹⁾ Dit etsje is de titelprent van: *D'Olipodrigo*.... *Het eerste deel t'Amsteldam*.... 1654. Zie de volledige titel hiervoor bl. 157.

²⁾ Vgl. hiervoor bl. 157 in de noot d.

3.

„D' Amsterdamse Vuile-bruid.”

br. 80 h. 57 mm.

Twee mannen dragen bij nacht een tobbe op een burrie. Van de linkerzijde strekt zich een muur, waarboven de gevels van een paar huizen zichtbaar zijn, tot het midden uit; ter rechterzijde onderscheidt men de masten van een paar schepen, die achter een brug liggen. Op bl. 67 van *de Olipodrigo* . . . 1654, en op bl. 21 van *Koddige Olipodrigo of nieuwe kermiskost* 1655.

4.

Cupido gebakerd.

br. 83, h. 62 mm.

In een landschap bakeren vier meisjes den gevleugelden Cupido; een van hen, die op den grond is gezeten, houdt hem op den schoot, een tweede knielt bij haar, terwijl de twee anderen staan; op den voorgrond ligt een rol linnen; links bij eenig geboomte maakt een vijfde meisje een wieg gereed. Op den achtergrond rechts zeven vrouwen, vechtende om een mansbroek. In den rechter onderhoek W. S. (door elkaâr).

I. op bl. 103 van *de Olipodrigo* . . . 1654.

II. opgesneden b.v.: de geheele voorzijde van de wieg en de schaduwen, die van het zittende en van het knielende meisje op den grond vallen, met kruisharceering; op bl. III van *Koddige Olipodrigo of nieuwe kermiskost* 1655.

AMSTERDAM, Februari 1883.

IETS OVER DE KINDEREN,

EN

DE BEGRAAFPLAATS VAN ANTHONIE PALAMEDESZ.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

TE vergeefs heeft men den sterfdag en de begraafplaats van den in den hoofde dezes genoemden kunstenaar te Delft gezocht. Men wist, dat hij nog in 1673 als overman van 't gilde van St. Lucas aldaar gekozen werd, men ontdekte, dat in Januari 1674 AEGHJEN WOEDEWARTS voor Weesmeesteren van Delft kwam met de verklaring, dat zij, weduwe zijnde, 'rechtsens aan haar minderjarig kind ARTHUR bewijs moest doen, en men besloot daaruit, dat hij in 1673 overleden moest zijn, maar men kon zijn graf niet aanwijzen.

Wat men te Delft meende te moeten zoeken is thans te Amsterdam gevonden.

Op den 1sten December 1673 werd in de Oude kerk begraven ANTHONY PALAMEDESZ, komende van de Oude Schans. Voor zijne begrafenis werd aan de kerk *f* 15 betaald.

Hoe kwam ANTHONIE te Amsterdam op de Oude Schans? Ziedaar een vraag, waarop ik hier het antwoord ga geven.

HAVARD's onderzoekingen hebben de namen van vier kinderen, uit de twee huwelijken van onzen meester geboren, aan het licht gebracht. Reeds was ik in 't bezit van aantekeningen, betreffende personen, die den naam PALAMEDES schijnbaar als patronym droegen. Dat daar een verband tusschen deze personen en ANTHONY bestond, bleek mij uit het doopregister der Nieuwe kerk. Op den 10 November 1671 werd aldaar met den naam ANTHONY gedoopt een kind van PALAMEDES PALAMEDESZ en van DIEUWERTJE HETTENS, bij welken doop als getuigen stonden GEURT BEELDSNIJDER — een welgesteld koopman uit dien tijd, een der voorvaderen van de nog bekende familie Beeldsnijder — en AAGJE WOODWARTH — de tweede echtgenoot van den schilder.

PALAMEDES, de oudste zoon van ANTHONY, woonde dus reeds in 1671 te Amsterdam misschien reeds in het huis op de Oude Schans, waaruit den 12 Februari 1676 een zijner kinderen evenzeer in de Oude kerk begraven werd.

ANTHONY werd dus vermoedelijk uit het huis van zijn zoon begraven. 't Is niet onmogelijk, dat de dood hem tijdens een kort verblijf bij zijn eersteling overvallen heeft.

Zijn weduwe en zijn jongste zoon schijnen zich weldra te Amsterdam metterwoon gevestigd te hebben, hetgeen met het oog op den door schulden bezwaarden boedel des vaders zeer verklaarbaar is. ARTHUR PALLEMEDES, van Delft, werd althans den 16^{den} Januari 1681 aangenomen als poorter der stad Amsterdam¹⁾ en ontving den 18^{den} Januari daaraanvolgende eene aanstelling als weger in de Waag²⁾. Hij schijnt omstreeks denzelfden tijd in 't huwelijk te zijn getreden met CORNELIA PICKERING, want zij lieten den 8sten Maart 1682 een zoon met den naam ANTHONY doopen. Dit kind werd den 30sten November 1682 in de Nieuwe kerk begraven. ARTHUR woonde toen op de Keizersgracht, doch twee jaar later, toen hij weder een kind ter aarde liet bestellen, op de Nieuwe Prinsengracht.

Een tweede ANTHONY schijnt niet gelukkiger te zijn geweest; den 20 April 1689 gedoopt in de Nieuwe kerk, ontsloot zich den 2 Juli daaraanvolgende de groeve om zijn lijke te ontvangen.

Ik zou van deze beide peetekinderen van onzen schilder geen gewag gemaakt hebben, ware het niet, dat de doopregisters bewezen, dat ARTHUR, hij moge een onaanzienlijk, aan den handel en niet aan de kunst verwant, ambt bekleed hebben, daarom nog niet alle betrekking met kunstenaarsfamilien had afgebroken. Bij den doop van den eersten ANTHONY was PHILIPS, de zoon van PHILIPS DE KONING getuige, tegelijk met de grootmoeder, AGATHA WOODWARD, die nog als getuige stond bij den doop van den tweeden ANTHONY.

CORNELIA PICKERING overleefde haar kind niet lang, zij werd den 1 Augustus 1689 in de Nieuwe kerk ter aarde besteld. ARTHUR woonde toen in de Amstelkerkstraat en kon zijne CORNELIA zoo spoedig vergeten, dat hij kort daarna weder in 't huwelijk trad met MARIA VAN RIXTEL, die hij uit hetzelfde huis den 30 October van 't volgende jaar naar de Nieuwe kerk zag dragen.

Drie jaren later overleed hij zelf. De Nieuwe kerk nam den 22 December 1693 zijn stoffelijk overschot op. PALAMEDES zijn broeder, overleefde hem en werd den 2 October 1705 in een kerkgraf in de Zuiderkerk begraven. In dezelfde kerk werd den 29 April 1727 bijgezet ANNA PALLAMEDES, vermoedelijk een dochter van laatstgenoemde en weduwe van DIRK HOOGEBOOM, toen woonachtig bij de Leidsche poort.

Behalve de hier behandelde kinderen, had ANTHONY PALAMEDES nog eene dochter, die, zoo we HAVARD's opgave mogen gelooven, MARITGE heette. Ik teekende aan, dat er in denzelfden tijd te Amsterdam eene vrouw van 40 à 60 jaren leefde, die den naam JANNETJE PALAMEDES droeg. Deze dame was met GERARD MARTENS gehuwd en woonde tijdens haar overlijden, voorgevallen in Februari 1694, op de Prinsengracht over de Amstelkerk. Zij was toen weduwe en had meerderjarige kinderen te Woerden woonachtig. Dit blijkt uit de aantekening geschreven in het doodboek van de Oude kerk ter weeskamer berustende, alwaar op den datum van 10 Februari van hare begrafenis melding wordt gemaakt.

1) Poorterboek. 2) Groot memoriaal VII. bl. 21 ro.

OTTO MARSEUS

DOOR

MR. A. D. DE VRIES Az.

OTTO MARSEUS, schilder van planten, insecten en kruipende dieren, is in zijn vaderland bijna geheel vergeten; slechts in buitenlandsche musea kunnen zijne landgenooten met zijne schilderijen voldoende kennis maken. Het is daarom wenschelijk, dat de eerste gelegenheid de beste worde aangegrepen, om ook zijn werk een plaatsje te verzekeren in de musea van den staat en aldus worde medegewerkt om hem weder bij zijn eigen volk bekend te maken. Hij verdient dat ten volle, want slechts weinige der schilders, die, als hij, het leven van „vergiftige slangen, padden, hagedissen en insecten” op het doek brachten, overtreffen hem in uitvoerigheid en juistheid van voorstelling. Het best kan men nu zijne werken te *Schwerin* bestudeeren, waar niet minder dan zeven zijner schilderijen worden aangetroffen. Overigens vindt men zijne gewaarmerkte stukken te *Brunswijk*, te *Berlijn*, te *Dresden*, te *Florence*, te *Montpellier* in het Museum Fabre, te *Augsburg*, te *Hamburg*, te *Stockholm*¹⁾ enz. De mij bekende jaren, die op zijne schilderijen voorkomen, zijn: 1660 (*Schwerin*), 1662 (*Brunswijk*), 1663 (op het kasteel Fredensborg in Denemarken²⁾), 1669 (*Schwerin*), 1671 (*Dresden*), 1676 (*Schwerin*). Hij spelt zijn naam op zijne schilderijen zeer verschillend:

O: MARSEUS, OTTO MARSEUS, OTTO MARSEO, OTHO MARSEUS V. SCHRICK, OTHO MARSEUS VAN SCHRIECK, O. MARSEVS D. S. enz.

Reeds herhaaldelijk is gebleken, dat de *Schouburgh der schilders* van ARNOLDUS HOUBRAKEN met voorzichtigheid moet worden gebruikt en dat vele zijner berichten, ook

¹⁾ De schilderij in het museum te Stockholm is gemerkt: O: || MARSEUS.

²⁾ Behalve de schilderij van Marseus (een distelplant met slang, vlinder enz., gem.: OTTO MARSEUS 1663) zag ik in 1881 op het kasteel Fredensborg o. a. nog de volgende schilderijen: een graftombe in een grot door D. Stoop (gem.: R^o. STOOP F) — een goed stilleven: A. HASE FE 1669 — een vischvrouw en een jongen met een eend door D. VERTANGEN, — een kerk van 1650 door D. D. BLIECK — een groot rotsachtig landschap door R. ROGHMAN — een wintergezicht van AVERCAMP — Doode Vogels: J. BILTIUS FECIT 1670 — enz.

dan wanneer hij de beste bronnen schijnt geraadpleegd te hebben, op bevestiging of weerlegging wachten. Ook datgene wat Houbraken over OTTO MARSEUS, of zooals hij hem noemt: MARCELIS, meêdeelt ¹⁾ is, ten spijt van het feit, dat Houbraken Otto's weduwe heeft gekend en gesproken, onvolledig en voor een deel onjuist. Zoo verhaalt hij, dat Marseus „na dat hij 12 jaar getrouwd was geweest, overleed in 't jaar 1673, ruim 60 jaren oudt.” Deze mededeeling, die de aanleiding was, dat Otto's geboortjaar gewoonlijk op 1613 werd gesteld, is in tegenspraak met datgene, wat ik in andere bronnen vond opgeteekend, en is allereerst in strijd met hetgeen ons de volgende acte van ondertrouw leert, die ik uit de Amsterdamsche Puyboeken afschrijf:

Den 25 April 1664.

OTTO MERCELIS *van Nimwegen, schilder, oud 44 jare, geass. met* (niet ingevuld), *woont bij Diemen en* MARGRITA GIJSELS, *van Amsterdam) oud 20 jare geass. met* CORN. GIJSELS, *haar vader, woont opd Westermarct, hij moeders consent goed ingebracht.*

(w. g.) OTTO MARSÆUS DE SCHRIECK. MARGRETA GIJSELS.

Otto is dus, volgens zijn eigen verklaring, niet in 1613, maar in 16¹⁹/₂₀ geboren en wel te *Nijmegen* ²⁾, waar men nu de doopboeken kan raadplegen, indien men den datum zijner geboorte nog nader wil trachten te bepalen.

De schoonvader van den schilder was een wapensteensnijder, van wien reeds bekend is, dat hij het huis, door hem op de Westermarct bewoond, in 1652 voor f 8500 had gekocht ³⁾.

MARSEUS had, volgens Houbraken, in Engeland, in Frankrijk, en in dienst „van den Hertog van Florence” gewerkt en ook Napels en Rome bezocht. Wanneer hij te Rome was, hebben de latere kunsthistorici niet verhaald, ofschoon SAMUEL VAN HOOGSTRATEN het in de volgende bewoordingen meêdeelt:

„Onze OTTO MARSEUS (alias *Snuffelaer* ⁴⁾) heeft zijn bequaemh eit in de konst en tot „wat deel hy neygde, genoeg laten blijken: want *als ik in 't jaer 1652 by hem te Romē was,* „verwonderde ik my over zoo veel gedochten, als hy onderhielt en voede: welkers „natuere hy ook zoo wonderlijk deurgronde, als hy hare gedaentens levendich heeft uit- „gebeelt ⁵⁾”

De liefhebberij van Marseus, om zijn modellen te voeden en te bestudeeren, wordt ook door Houbraken, aan wien Otto's weduwe er van vertelde, vermeld. Hij verhaalt,

¹⁾ Zie *Schouburgh der schilders* I. 357.

²⁾ Dr. Riegel spreekt in zijne *Beiträge zur Nederl. Kunstgeschichte* II, p. 438, het vermoeden uit, dat Otto's toenaam *van Schrieck*, een dorp van dien naam, in de nabijheid van Aerschot, als zijn „Heimathsort” zou aanwijzen.

³⁾ Zie *Archief voor kunstgeschiedenis* II. bl. 9.

⁴⁾ „In de Bent doopten zij hem met den bynaem *Snuffelaar*, omdat hij allerwegen naar vreemd gekleurde of gespikkelde slangen, hagedissen, rupsen, flintertjes en vreemde gewassen omsnuffelde”, zegt Houbraken.

⁵⁾ *Inleydinge tot de Hooge schoole der schilderkonst* 1678, p. 169.

dat Marseus zijne dieren „buiten Amsterdam op een stuk laag land, daar zij best konden „aarden, tot dien einden omheint, dagelijks spysde” en dat hij „een hok agter zijn huis „had, om dezelve gereed tot zijn dienst aan de hant te hebben.” Toen de Franschman DE MONCONYS in 1663 Holland bezocht, bracht hij den 20 Augustus van dat jaar een bezoek aan Marseus te *Ouater reik*, zooals hij, in zijne wonderlijke radbraking der Hollandsche persoons- en plaatsnamen, de woonplaats van Marseus noemt. Reeds werd vermoed¹⁾, dat de juiste spelling *Waterrijk* zou moeten zijn. Nu wij uit de acte van ondertrouw weten, dat Marseus in 1664 bij *Diemen* woonde, is het niet moeielijk te bepalen, waar hij verblijf hield, en kunnen wij veilig aannemen, dat het huis met „het stuk laag lant” hetzelfde buitenplaatsje was in de Diemer- of Watergraafsmeer, dat nog in de 18^e eeuw den naam *Waterrijk* voerde; het lag in de Middellaan, even ver verwijderd van den Kruisweg als van Frankendaal, aan denzelfden kant als deze; ook uit onze dagen, welbekende lusthof²⁾. Langer dan acht jaar na zijn huwelijk kan Marseus op zijn *Waterrijk* niet ongestoord verblijf hebben gehouden, want in 1672 werd, bij de nadering der Franschen, de geheele Diemermeer onder water gezet³⁾ en zal ook onze schilder met zijne dieren een goed heenkomen hebben moeten zoeken.

Reeds Dr. Schlie, de oordeelkundige directeur van het Museum te Schwerin, heeft er, naar aanleiding van de schilderij van Marseus, die het jaartal 1676 draagt, op gewezen, dat het jaar 1673, hetwelk Houbraken als zijn sterfjaar geeft, onjuist moet zijn⁴⁾; de volgende aantekening uit het begrafenisboek van de *Nieuwe Zijds Kapel* verbetert Houbraken's onjuistheid en leert ons meteen, waar de *Snuffelaar* is gestorven en begraven:

22 Juni 1678.

Een man, Otto Marseus van Schrieck, komt van de nieuwe prinsegracht naast het wale weeshuis over de nieuwe turfmarkt... f 15.—

¹⁾ Zie het uittreksel uit *Monconys' Journal*, door Abr. Bredius, in de Nederl. Kunstbode 1880, bl. 414.

²⁾ Vgl. de kaart in: *Het Verheerlykt Watergraafs of Diemermeer*. Amsterdam 1768.

³⁾ Ook bij de watersnood van 1651 was de Diemermeer geheel onder water geraakt, maar reeds in 1653 kon men met het „herstellen der vernielde huizen en plantadien” beginnen.

⁴⁾ *Beschreibendes Verzeichniss der Werke älterer Meister in der Grossherzoglichen Gemälde-Gallerie zu Schwerin* 1882, p. 370. PARTHEY, *Deutscher Bildersaal* noemt niet minder dan zes en dertig schilderijen van Marseus, allen in Duitschland. Daaronder komen voor met de jaartallen 1666, 1667, 1675 en 1677. Achter de beide laatste jaartallen plaatst Parthey, die natuurlijk op Houbraken moest vertrouwen, een vraagteken. Te Rotterdam in het Museum Boymans vindt men een kleine schilderij, zonder naam, die terecht aan Marseus wordt toegeschreven.

EEN VORSTELIJK GESCHENK.

EEN BLIK OP DE VADERLANDSCHE NIJVERHEID IN
DEN AANVANG DER ZEVENTIENDE EEUW

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

AN ouds is de handel de eerste en voornaamste bron geweest voor de welvaart en de ontwikkeling dezer landen. Onze stoute zeevaarders kruisten reeds in den tijd der duistere middeleeuwen het zilte nat van de Noordzee, waar zij langzamerhand groeiden tot heeren en meesters, — getuige de overlevering, dat de hollandsche schepen een bezem voerden in den mast — en weinige eeuwen later stевenden rijk-

geladen koggen naar alle plaatsen van de Oostzee, waar tal van nederlandsche handelsstations de gemeenschap met het moederland onderhielden. Hadden in den ouden tijd de steden, binnen in 't land gelegen, ruimschoots haar deel gehad aan de voordeelen der handelswegen, door hare poorten geleid, de ontwikkeling van den zeehandel en de scheepvaart was de steden aan de zeezijde ten goede gekomen, zoodat Tiel, Nijmegen, Utrecht en Deventer het gaandeweg hadden verloren tegen Kampen, Dordrecht, Amsterdam, Staveren en zoovele andere plaatsen van de zee-provinciën meer, als in de handelsgeschiedenis van eene latere periode optreden.

Het duurde niët lang of onze kooplieden zochten zuidwaarts een markt voor hunne producten. Of voeren zij niët op de Fransche en Portugeesche kustplaatsen, tot dat enkelen reeds in 't begin der zestiende eeuw zich waagden naar de Canarische eilanden en

Kaap Verde, tot zij op 't laatst dierzelfde eeuw de Middellandsche Zee voor zich openden¹⁾ of den steven wendden naar Guinea?

Van toen af was het, alsof de Nederlandsche koopman zoowel als de Nederlandsche staatsman gevoelde, dat in den handel oost- en westwaarts de gouden bergen te veroveren waren van het tooverland, dat na de kruistochten in de verbeelding van het westersch Europa was komen spoken, dat men kende door zijn overheerlijke voortbrengselen, aan den vaderlandschen bodem volkomen vreemd, en toch onmisbaar geworden in een land, befaamd om zijn rijkdom en zijn welvaart. Nauwelijks was de natie zich van zijn kracht bewust geworden in den gemeenschappelijken strijd tegen den gehaten Spanjoel nauwelijks had zich Vlaamsche ondernemingsgeest gehuwd aan Hollandsch kapitaal, of de Nederlandsche zeeleeuw sloeg zich door de slagorde van Castiliaansche en Portugeesche vloten heen, en plantte het dundoek van zijn masttop op den bodem van het morgenland. Zoo lag dan de groote vaart voor ons open, en daarmede de voordeelen van den directen handel op Indië en den Indischen archipel.

Dus was de toestand toen de gulden eeuw onzer geschiedenis aanbrak; en 't kon wel niet anders of 't moest den fieren geest van den Nederlandschen koopman — tuk op het overvleugelen van iedere buitenlandsche handelsonderneming — verdrieten, dat zijn Engelsche en Fransche, na zijn Venetiaansche en Italiaansche mededingers het voorrecht hadden de goederen uit de Levant, het uitgestrekte gebied van de Ottomanische Porte, in westelijk Europa aan te voeren. Waagde hij het al, na de vergunning in 1598 gekregen schepen daarheen uit te rusten, dan moest dit geschieden onder bescherming van de Fransche of van de Engelsche vlag, en van de consuls door die natiën gesteld. Toch schroomden sommige onzer kooplieden niet onder dergelijke ongunstige verhoudingen zich in die Turksche havens te vestigen.

De voordeelen, welke de handel aldaar beloofde, waren niet gering. Het mes sneed er van twee kanten, omdat zoowel de in- als de uitgevoerde goederen grove winsten afwierpen. In de Levant vonden de Engelsche en Fransche lakens en manufacturen gereeden aftrek. Ook de Hollandsche waren er niet minder aangeschreven, en men verwachtte, dat onze weverijen, van oudsher beroemd, door den lakenhandel met het Oosten een tijdperk van nieuwen bloei zouden tegemoet gaan. Daarom verwondert het ons niet, dat de steden waar lakennering en weverijen zetelden, dat kooplieden en fabrikanten meermalen bij de hooge regeering aandrongen op het aanknoopen van directe betrekkingen

¹⁾ Dat de Amsterdammers reeds omstreeks 1560 op de Middellandsche Zee voeren, zou ik meenen te mogen afleiden uit de omstandigheid, dat in 1564 CLAES JELISZ, een zeeman en verwant van Mr. PIETER BICKER, te Argel in Barbarije gevangen zat. (Weesboek 8 bl. 62 vo.)

Ik geloof niet, dat men hier aan een vergeten krijgsgevangene van den tocht van KAREL V naar Tunis (1535) of van den zes jaren later mislukten tocht naar Algiers behoeft te denken.

Het hier genoemde Argel ligt niet ver van Algiers.

met den Grooten Heer. En de uitkomst heeft bewezen, dat zij daarin niet hebben misgetast. Zooveel is althans zeker, dat de groote bloei van onze lakennering samenvalt met het tijdperk, waarin de directe betrekkingen met de Levant werden aangeknoopt. In dien tijd konden de regeerders van Amsterdam verklaren, „dat onder alle handelingen »ende neringen, daer door God Almachtig dese stadt heeft gesegent, de lakenhandel een »van de voornaamste is gehouden” ³⁾. En ook de burgemeesters van honderd en meer jaren later hadden deze woorden kunnen onderschrijven, want nog in 't midden der vorige eeuw, ja zelfs nog in 't begin van deze, was, als we den bewerker van den derden druk van *LE MOINE DE L'ESPINE* „de Koophandel van Amsterdam” ⁴⁾ mogen gelooven, het voornaamste uitvoer-artikel naar de Levant het bij halve stukken zorgvuldig verpakte hollandsche laken.

Toen bij de Staten eenmaal het plan was gerijpt om pogingen bij den Grooten Heer te doen, tot het aangaan van een tractaat van handel en vriendschap, toen kwam het er op aan, om een goede keus te doen in den persoon, wien zij met zulk een gewichtige zending zouden kunnen belasten, en tegelijk schreef een verstandige politiek voor, om door een of andere grootmoedige daad de Porte aan zich te verplichten. Een goed gesternte deed hun oog vallen op DR. CORNELIS HAGA ⁴⁾, een rechtsgeleerde van naam, in de kracht zijns levens — (hij was te Schiedam geboren in 1578) — die een paar jaar te voren een zending naar Stokholm gelukkig had volbracht, alwaar hij de gelegenheid had gevonden, om den grondslag te leggen voor onzen handel met Moscovië, en die daarbij in 't Oosten niet onbekend was, omdat hij Constantinopel reeds vroeger had bezocht. De gelegenheid om de Porte tot dankbaarheid te stemmen lag voor de hand. In gevechten met Turksche kapers op de Middellandsche zee, had Janmaat menig zeeschuimer overmand en als gevangene naar den kerker gevoerd. Al deze onderdanen van den Sultan herkregen hunne vrijheid, en daarmede de vergunning om naar het Oosten terug te keeren. Toch zou onze gemachtigde niet aanstonds slagen. In de vergadering der Staten-Generaal van 21 Mei 1612 werd een brief van DR. HAGA ontvangen, meldende dat hij den 11 Maart te Constantinopel was aangekomen. Welke moeilijkheden hem daar in den weg werden gelegd door de gezanten van Frankrijk en Engeland is uit 's mans levensgeschiedenis bekend; vermoedelijk heeft hij in den bedoelden brief er uitvoeriger over geschreven en een beroep gedaan op grootere vrijgevigheid van de Staten, dan waartoe zijne instructiën hem wettigden, althans de vergadering machtigde hem, om „de zeven Bassaas te vereeren

²⁾ Handv: v. NOORDKERK II. bl. 1134.

GUICCIARDIN meldt, dat in 't midden der XVIe eeuw te Amsterdam meer dan 12,000 stukken laken werden gemaakt, die meerendeels naar de kusten van de Oostzee werden uitgevoerd. Van elders weten wij, dat Amsterdam de eenige hollandsche stad was, waar laken voor Duitschland werd vervaardigd.

³⁾ De Koophandel van Amsterdam 1801. deel II bl. 129. 175.

⁴⁾ Eene levensbeschrijving van Dr. CORNELIS HAGA is gegeven door den Heer J. VAN HARDERWIJK.

12 à 1500 gl.”⁵⁾ ’t Schijnt dat de Turksche grooten niet ongevoelig waren voor dergelijke klinkende vriendschapsbewijzen. HAGA werd voor den troon des Grooten Heeren gebracht, en zijn verzoek in gunstige overweging genomen. Zijne overredingskracht miste hare uitwerking niet, voorzeker omdat zij gesteund werd door doeltreffende middelen als de bovenvermelde. Den 6 Juli 1612 werd het traktaat gesloten, en HAGA als „ambascia-door” erkend met het recht om overal in het Keizerrijk zijne consuls te mogen stellen, een recht, waarvan hij weldra gebruik maakte door zijn secretaris CORNELIS PAUW RENIERZON met de noodige instructiën naar Aleppo te zenden.

Was dit reeds een bewijs, dat de Porte ons op gelijken voet met de Franschen en Engelschen in hare staten wilde toelaten, het verdrag verzekerde ons nog daarbij het recht om vrij te kunnen binnenloopen in de Turksche havens en overal te mogen handeldrijven, zelfs in artikelen, waarvan de uitvoer tot dusver verboden was, gelijk b. v. katoen, was, huiden en zout. Geen der onderdanen van de Staten zou voortaan — zelfs al werd hij gevangen genomen op een vreemden bodem — in slavernij mogen weggevoerd worden, noch door haar eigen onderdanen, noch door die van hare vassalstaten Algiers en Barbarije. Alle Nederlandsche slaven werden vrij verklaard, alle geroofde Nederlandsche goederen moesten worden teruggegeven. De Sultan bedong zich alleen het recht om een „tol” van drie percent te heffen van de waarde der uitgevoerde goederen, en vorderde van de Staten de bepaling, dat deze van hunne zijde geen Christen zouden beletten den Islam te omhelzen, een voorwaarde waarin de Staten te gereeder konden treden, omdat zij den weg moesten openhouden voor diegenen hunner landgenooten, die liever Turksch dan Paapsch wilden worden.

De drie en zestig artikelen van het tractaat⁶⁾ waren voordeelig voor onzen handel. Wat wonder, dat de hooge regeering zeer ingenomen was met „den inhoude van de Capitulatie, die zijne Keyserlycke Majesteyt dese Landen had gegundt ende geaccordeert,” en dat zij van hare zijde alles heeft gedaan om er voor te waken dat „de expresse ende „regoreuse verboden daarinne vervat” stiptelijk door onze kooplieden werden geëerbiedigd. ’t Is wel gebeurd, dat onze kooplieden, te „fel op winst behalen”, de gunsten bijna hadden verspeeld, als niet tijdig vertoogen van den Orateur (dit was de titel van den ambassadeur ten hove des Sultans) en strenge bepalingen van de Staten het weder hadden goedge maakt. Of echter de Porte zelve zich altijd aan de tractaten hield mag betwijfeld worden. Dat hare vassalstaten het niet deden heeft menig Hollandsch matroos, zuchtende onder ’t juk der slavernij in ’t bagno van Algiers, tot zijn schade ondervonden. Daaraan schrijve men de repressailles toe, door de Staten bij resolutiën van 11 Maart 1651, 8 en 13 Juli 1676 genomen, waarbij o. a. den Hollandschen schippers de bevoegdheid werd toegekend om de Turken op de

⁵⁾ Resolutiën-boek der Staten-Generaal.

⁶⁾ In zijn geheel is dit tractaat te vinden bij CAU en SCHELTUS, Groot Placcaatboek III, blz. 583.

Algerijnen buitgemaakt, in Spanje voor slaaf te verkoopen. „Zo verre”, zegt VAN ZURCK ⁷⁾, „is dan 't Jus Gentium tegen hen gehouden, die dat zo dikwils schenden en zich on- „waardig maken.”

Toen evenwel het tractaat tot stand was gekomen, konden de Staten nog denken dat alles was „pour le mieux dans le meilleur des mondes.”

Met een gepast geschenk wilden zij hunne dankbaarheid den Sultan en eenige groote Bassa's tastbaar bewijzen. De keus daarvan kon niet moeielijk zijn, het geschenk moest een bloemlezing worden van onze handelsartikelen en van de voortbrengselen van onze nijverheid, opdat de Groote Heer aanstonds zou ontwaren waarmede de Hollandsche koopman de markten van het Oosten zou komen verrijken, en zou kunnen bespeuren, dat de Nederlandsche industrie zich met die van Frankrijk en Engeland durfde meten. Daarom besloot men een som van zes duizend gulden uit de inkomsten van 't kantoor der convoyen en licenten te Amsterdam, voor dit doel af te zonderen en de Raadsheeren BAS en JOACHIMI in commissie te benoemen om voor de noodige aankopen zorg te dragen. Deze heeren droegen met voorkennis van Hoog Mogenden, hun last over aan den amsterdamschen oud-burgemeester REINIER PAUW ⁸⁾ en aan zekeren LAMBERT VERHAER ⁹⁾ uit Constantinopel, die was aangewezen om, in gezelschap van drie bedienden, welke den Orateur HAGA door Hoog Mogenden werden toegevoegd, de geschenken per scheepsgelegenheid naar de plaats hunner bestemming te geleiden. Het schijnt, dat de genoemde Raadsheeren de verantwoordelijkheid van een dergelijke zaak niet wilden dragen en van oordeel waren, dat alle zaken, die in aanmerking konden komen, beter te koop waren in Amsterdam en beter koop zouden worden ingeslagen door een man, die, als de burgemeester, met kooplui en marktprijzen bekend was. VERHAER, die men met den smaak aan 't Turksche hof vertrouwd mocht rekenen, zou hem daarbij van veel dienst kunnen zijn.

Maar toen die heeren eenmaal de rijk gestoffeerde winkels van de Amsterdamsche kooplieden waren binnengetreten, toen ze daar het eene schoone artikel na het andere insloegen, was hun die luttele som weldra door de vingers gegleden. Reeds was het drevoud dier gelden besteed en nog had men te zorgen voor verpakking, transport, assurantie en andere onkosten meer. Eindelijk beliep de rekening een cijfer van 20562:11:—: gl. Inmiddels hadden Hoog Mogenden ingezien, dat zes duizend gulden niet voldoende zou zijn om een geschenk, een keizer waardig, te bekostigen en zoo besloten zij den 9 October zonder eenige deliberatie ¹⁰⁾ dit cijfer tot 20000 gl. te verhoogen, een som waarover de Burge-

⁷⁾ Codex batavus (1757) blz. 1136.

⁸⁾ Over de oud-burgemeesters — gemeenlijk behielden zij den titel van burgemeester — en den invloed van hun college (den Oud-Raad) op de regeeringszaken, zie men WAGENAAR III, bl. 296.

⁹⁾ Misschien was VERHAER de man, die het tractaat aan de Staten had overgebracht.

¹⁰⁾ Resolutiën-boek van de Staten-Generaal.

meester ten kantore van MARTEN JANSZ. HOFFYSER, ontvanger van de convoyen en licenten te Amsterdam, kon beschikken.

Het laat zich hooren, dat Hoog Mogenden, toen de voorwerpen eenmaal met uitgezochten smaak waren bijeengebracht, bizondere zorg besteedden aan de verpakking. Twee uit hun midden, BAS en PAUW, werden den 17 November¹¹⁾ benoemd met twee leden uit het college ter admiraliteit, waartoe de Heeren DIRCK JACOBZ. SCHOONHOVEN en JACOB BREEDT werden uitgenoodigd „omme gemaect hebbende pertinenten inventaris van de „goeden ende presenten, die van wegen hare Ho Mo gesenden werden naer Constantino- „polen, om die te presenteren aen den Grooten Heere ende die Bassas, deselve wel te „doen packen, laden ende bewaren, mitsgaders de packen mette wapens van de provincien „ende den leeuw mette pylkens te besorgen, also dat die alomme vrij mogen passeeren.” Aan die opdracht werd gevolg gegeven, ja, de Heeren van de Admiraliteit brachten nog de boodschap mede, dat zij de vracht der goederen zouden bekostigen.¹²⁾

Eindelijk deden de heeren BAS en JOACHIMI in de vergadering van Hoog Mogenden gehouden 13 Febr. 1613¹³⁾ rapport betreffende hunne commissie. Onder overlegging van de bewijsstukken deelden zij mede, dat de rekening enkele honderde guldens hooger gelooopen was, dan de som daarvoor aangewezen, en dat de burgemeester nog moest worden schadeloos gesteld voor zijne onkosten van „reijzen en andere teerkosten alhier „in den Hage gedaen” ten bedrage van f 41 : —. De wanhopige korthed van alle resolutie-boeken van regeeringscolleges laat alleen veronderstellen, dat zich stemmen tegen het toestaan van meerdere gelden hebben verheven, immers eerst „na deliberatie” werden beide posten goedgekeurd en tot het geven van een nieuwe kas-aanwijzing op den ontvanger besloten. Aan deze resolutie werd de bepaling toegevoegd dat „alle de stucken „van de assurantien ende anderen daertoe dienende” — m. a. w. de polis en de kwitantien — zouden worden bewaard „by de Archiven van ’t Landt, om te dienen tot verantwoordinge „ende andersints in tyden ende wylen tegen die asseuradores ende andere, naer vereysch „der saecken ende occurenten.” Daar berusten ze nog heden ten dage, daar heeft de Heer Jhr. M. C. H. Ridder PAUW VAN WIELDRECHT, een nazaat van den bovengenoemden burgemeester, ze laten afschrijven. Het is aan zijne welwillendheid te danken, dat ik die copieën voor dit opstel heb mogen gebruiken.

Nadat we in ’t kort de aanleiding tot en de geschiedenis, voor zoover we die konden volgen, van het geschenk hebben nagegaan, zullen we in gedachten de kassen, kisten en balen eens openen, om met den inhoud kennis te maken.

¹¹⁾ Resolutien-boek van de Staten Generaal.

¹²⁾ Uit de polis van assurantie blijkt, dat de goederen verzonden zijn per schip „de Swarte Beer,” kapitein DIRCK PIETERSZ. PROOST van Enkhuizen.

¹³⁾ Resolutien der Staten Generaal.

De kisten gemerkt 1 tot en met 16 hielden zestien stoelen in, de eene nog prachtiger dan de andere. Twee waren er van ebbenhout, van voren en van achteren bekleed met violetkleurig „twee haer” fluweel à 35 schellingen de el¹⁴⁾, dat rijk met goud was geborduurd en met gouden franje en vergulde groote en kleine nagels afgezet.

Deze stoelen, zoowel als het zoo aanstonds op te noemen zestal stoelen van „gemarbelt of letterhout”, werden „veltstoelen” genoemd, en waren door den spaansche-stoelmaker LUCAS JANSZ gemaakt en bekleed. RAMEKEN FELLEBIER had er de franje voor gemaakt. Zijn arbeidsloon bedroeg tien stuivers de el voor de groote en vier en een halve stuiver voor de kleine franje. De ebbenhouten stoelen kostten 52 gulden het stuk, de letterhouten slechts vijf gulden minder. Notenhouten stoelen schijnt LUCAS voor 20 gulden te hebben kunnen maken. Ook daarvan komen er zes op zijne rekening voor. Evenals de ebbenhouten stoelen werden ze rijk bekleed met rood, blauw of purper cramoisi fluweel¹⁵⁾, meerendeels van 31 schellingen de el. GUILLIAM VAN DEN BEUGEL, borduurwerker in de St. Annastraat, had twee rood fluweelen stoelen met blauwe zijde en gouden lovertjes, en twee blauw fluweelen met oranjezijde geborduurd. Het was zeker geen gemakkelijk werk geweest, want het borduren van de eerstgenoemde stoelen kostte 8½, van de andere 5½ ponden Vlaamsch per stuk. Een zijner concurrenten versierde daarentegen een tweetal donker rood fluweelen stoelen, te samen voor 5½ pond. Nog werd een tweetal stoelen bekleed met „rijk gefrysseert goudelaecken”, dat per el betaald werd met 33 schellingen. Maar hoe prachtig deze stoelen ook wezen mochten, ze stonden in de schaduw bij twee ebbenhouten, geheel vergulde stoelen, welke ieder met 2 ellen blauw satijn à 17 schellingen de el bekleed, en versierd waren met zijden en gouden franje en nagels. De stoelen alleen hadden samen 100 gl. gegolden en met het uitschulpen van het houtwerk, het snijden der staande leeuwen op den rug, en der liggende leeuwen aan de armen was de rekening nog met 15 gulden voor iederen stoel verhoogd. FRANS JANSZ. SAMPSON had ze geleverd en PIETER VAN RATHEN DE JONGE had ze voor 80 gulden het stuk verguld.¹⁶⁾ Men kan zich eenigzins een denkbeeld maken van de pracht dezer stoelen, als men berekent, dat dit zestiental stoelen te samen op meer dan f 2500.— was te staan gekomen.

Behalve het fluweelen of satijnen bekleedsel dezer stoelen waren er van dezelfde stoffen stukken meerendeels van 11 ellen aangeschaft, om die onversneden aan den Grooten Heer aan te bieden. Van verschillende kleuren kreeg hij ongeveer drie honderd ellen, gedeeltelijk effen, gedeeltelijk „ghebeelt”, gedeeltelijk in één kleur, gedeeltelijk in twee

¹⁴⁾ Rekening van ELIAS VAN GHEEL.

¹⁵⁾ Rekening van PIETER PIETERSZ. CAN. Het roode fluweel bestond in 2 kwaliteiten van 38 en van 31 schellingen, het blauw fluweel kostte 27 schellingen de el. Behalve het reeds genoemde „twee haer” fluweel, bestond er ook „een haer” fluweel, een goedkoope soort.

¹⁶⁾ Elders teekende ik aan, dat een vergulder in 't begin der XVIIe eeuw „goutsmeerder” werd genoemd.

kleuren (b. v. oranje en columbin, oranje en zwart), op dubbel satijnen grond bewerkt¹⁷⁾. De prijzen daarvan verschilden van 37 tot 22 schellingen de el. Bij het „ghebeelde” fluweel vinden we uitdrukkelijk vermeld, dat het hier te lande „gemaect” was. Een bijna even rijke sorteering van stukken „jennis, beloyns of milaans” satijn verzelde de zending. Het satijn of zijdelaken was wederom effen of gebloemd, met goud en zilverdraad doorweven of niet. De prijzen verschilden tusschen 14 en 22 schellingen, het gebloemde was het goedkoopst. Of deze zijdelakens hier te lande evenzeer waren vervaardigd leeren ons de rekeningen niet. De bijvoegingen Jennis (voor Genueesch (?)), Beloyns (voor Boulogneesch) of Milaans moge het tegendeel doen veronderstellen, men neme in aanmerking, dat de imitatiën daarvan hier te lande gemaakt, allicht onder dezelfde namen werden in den handel gebracht.

Reeds meer dan dertig jaren immers was de zijde-industrie hier inheemsch. Zijdelakenkoopers mocht men hier vroeger hebben aangetroffen, zijdereeders met hun gevolg van zijdelakenwerkers of satijnwevers, en zijdewerkers heb ik hier zelden vermeld gevonden vóór den tijd, dat de vlaamsche of waalsche vluchtelingen zich binnen Amstels gastvrije vesten hadden nedergezet. De pas ontruimde en nog niet geslechte kloosters boden gereede plaats aan om hen te huisvesten. Hoe groot hun aantal ook geweest zij, het schijnt, dat burgemeesteren en regeerders er bezwaren in zagen, om hunne industrie aan de belemmerende bepalingen van gilde-reglementen te binden. WAGENAAR noemt de zijdereeders en zijdewevers onder de vrije bedrijven op¹⁸⁾ en meldt ons, dat eerst in 1663 een zekere wettelijke dwang dezer nijverheid werd aangedaan door keuren en door de instelling van een College van Commissarissen der zijde-manufacturen. Dit College is wel te onderscheiden van dat der Hoofdmannen van de Zijde Hal, waarin alleen de handelaars in zijde¹⁹⁾ en satijn, benevens de zijdeverwers, welke bereids in 1626 tot een gilde waren vereenigd²⁰⁾, waren vertegenwoordigd. Het College van Hoofdmannen der Zijde Hal was

¹⁷⁾ Dit fluweel, benevens het hierna opgenoemde satijn, werd door PIETER PIETERSZ CAN geleverd. Deze CAN schijnt koopman en geen fabrikant te zijn geweest, evenals TIELEMAN VAN BERINGEN die evenzeer een deel dier goederen leverde.

¹⁸⁾ WAGENAAR II, bl. 487.

¹⁹⁾ De ruwe zijde werd hier aanvankelijk indirect uit het zuiden of uit de havens van de Levant, later direct ook door de schepen der Oost-Indische Compagnie aangevoerd. Reeds in 1610 schijnt men hier te lande pogingen te hebben gedaan om zelf zijde te winnen. Den 3 Maart 1610 gaven althans de Staten van Holland een octrooi voor den tijd van twintig jaren aan zekeren JEAN DE LA BAT, een Fransch koopman, om hier te brengen „de „weetenschap van zydenreeringe, planten ende opqueecken van witte moerbeyboomen, zaet van zydewormen ende „zydewormen voeden.” Het jaar te voren hadden zij eenen anderen Franschen koopman, JEAN BONNAL genaamd, geboortig uit Languedoc, een dergelijk verzoek geweigerd, op grond, dat men de mogelijkheid van die cultuur niet inzag. Thans waren de Staten van 't tegendeel overtuigd. DE LA BAT's plan was om 100,000 witte moerbeziën-boompjes te planten, zydewormen in te voeren en bekwame werklieden mede te brengen om de zijde te winnen. Hij zou een ieder wien 't lustte in 't vak onderwijzen, maar verlangde, dat iedere nieuwe fokker bij hem de boompjes zou aankopen. (Vgl. Register der Holl. octrooien ten archieve v. Amst.)

Of deze onderneming geslaagd is heb ik niet kunnen vinden.

²⁰⁾ WAGENAAR II bl. 442.

in 1656 opgericht en was, blijkens de jaarlijksche uitkeering waarvan WAGENAAR spreekt deel III, bl. 509, min of meer ondergeschikt aan het groot-kramersgilde, waarin handelaars in ruwe en bewerkte zijde uit den aard der zaak thuis behoorden.

Naar de reden waarom de zijde-industrie niet door gildebrieven werd belemmerd behoeft men, naar 't mij voorkomt, niet te zoeken. Het gilde, dat tot op zekere hoogte het denkbeeld van gelijkheid huldigde, liet niet toe, dat een meester een ander verre boven het hoofd wies. Vandaar, dat het maximum van het aantal knechts werd vastgesteld, en dat het verboden was, om werktuigen, van de gewone afwijkende, waardoor menschenhanden werden uitgespaard, te bezigen. Hij, die zich aan deze bepalingen vergreep, zou tot zijne schade ervaren, dat er een sterke arm was, die de wet zou weten te handhaven. Het is duidelijk, dat waar zulke bepalingen golden, geen fabrieken van eenige beteekenis konden ontstaan²¹⁾.

Niet alzo met de zijde-industrie. Al is het ons tot dusverre niet mogen gelukken de namen van de oudste fabrickanten terug te vinden, zeker is het, dat er tusschen 1580 en 1590 reeds een groot aantal werklieden in dit vak hier ter stede werden gevonden. En dit getal schijnt langzamerhand te zijn toegenomen. WAGENAAR getuigt althans, dat de zijde-industrie in 't midden der zeventiende eeuw sterk bloeide, maar van toen af verminderde. Wellicht moeten we in de keuren, door Regeerders der stad omstreeks dienzelfden tijd uitgevaardigd, een poging erkennen, om de kwijnende industrie kunstmatig in 't leven te houden.

Dat het aanvankelijk verjaagde Vlamingen of Walen waren, die hunne nijverheid hier overbrachten, heb ik zoo straks reeds gezegd. Andere vreemdelingen kwamen echter evenzeer in Holland gewetensvrijheid zoeken. Onder hen bevonden zich ook zijde-fabrickanten. Zoo zien we in September 1605 Burgemeesteren vergunning geven aan STEVEN CORDOSA en DIEGO DE VYLER, gebroeders, Portugeesche kooplieden, ongetwijfeld van de Joodsche natie, tot het oprichten van twee molens om zijde te bereiden²²⁾.

²¹⁾ Welke bekrompen geest in de gilden voorzat, blijkt wellicht het best uit het feit, dat de gezamenlijke meesters van de passement- en lintwerkers-gilden met klein voetgetouw werkende, in de Vereenigde Nederlanden den 14 Maart 1639 van de Staten Generaal een octrooi verkregen tegen het gebruik van „zekere gepractiseerde instrumenten van lintmolens.” Dit octrooi werd door de Staten van Holland bevestigd 31 Mei 1642, en de overtreders bedreigd met een boete van 150 gulden. (Vgl. register der Holl. octrooien ten archieve van Amsterdam.)

Een vindingrijk Amsterdamsch passementwerker, ADOLF HUYS, „belast met een huys vol volcks en een oude „blinde moeder, met groote moeyte gepractiseerd hebbende sekere meulen daar op acht koordekens teffens gemaect „conde worden,” werd 'op een morgen verrast door een bezoek van den schout met zijn dienaars en de overliden van 't gild, die zonder veel plichtplegingen de molen, welke 700 gulden waard was, aan stukken sloegen. De verongelijkte handwerksman stelde bij den Hove van Holland eene actie tot schadevergoeding tegen de overliden van 't gild in, welke den 17 Juni 1659 werd toegewezen. (Vgl. W. v. ALPHEN Papegaay (1720) II, bl. 497.)

²²⁾ De vergunning hield verder in, dat zij tot hunne fabriek zouden mogen inrichten een huis en erve op 't Boerenverdriet (thans nabij de zoogenaamde donkere sluis, tusschen Singel en Spui), alwaar een der gebroeders gedurende vijf jaren zou mogen wonen, onder bepaling evenwel, dat zij aan ieder de noodige inlichtingen over hunne manier van zijde-bereiden zouden geven.

De acte is in extenso te vinden in 't 2e Groot-Memoriaal, bl. 217.

Tegelijkertijd met de zijdewerkers hadden zich hier fluweel-fabriekanten gevestigd en komen tal van sulpwerkers in de registers der huwelijks-inteekeningen voor. Het schijnt, dat zij grootendeels, evenals de trijpwerkers, waarover ik later uitvoeriger hoop te handelen, uit Waalschland en wel voornamelijk uit Doornik afkomstig waren. Doornik was van ouds-her door zijn tryp-fabrieken beroemd. Het werd er effen gemaakt, gestreept, met figuren en bloemen versierd, dat gelijk we zoo even zagen in de zeventiende eeuw „ghebeelt” (d. i. met afbeeldingen voorzien) werd genoemd. Ofschoon van fijner en kostbaarder maaksel was de fabriekage van fluweel van die van het trijp weinig onderscheiden. De vervaardigers van „ghebeelde” fluweelen droegen nu eens den naam van „gebloemd fluweelwerkers,” dan weder die van „caffawerkers” of „caffatiers.” SCHREVELIUS in zijne beschrijving van Haarlem (1648) bl. 395 bericht ons immers, dat het caffawerkers waren „die uyt zijde en fluweel stucken maecken van alderhande blomwerck.” Tusschen 1580 en 1590 oefenden vele personen, behalve uit Doornik ook uit Waterloo, Antwerpen en Nivelle afkomstig hun bedrijf binnen deze stad uit. Utrecht schijnt echter de hoofdzetel der industrie te zijn geworden. Daar werd de vervaardiging der gebloemde fluweelen en trypen, gelijk bekend is, tot de grootst mogelijke volkomenheid gebracht.

Behalve zijden en fluweelen zonden de Staten den Grooten Heer een aantal stukken „dundoeck, Camerijcx doek ende fijn Hollants lijnwaet.” De stukken dundoek hadden een lengte van ongeveer 23 ellen, het Kamerijksch doek bijna een el minder. Zulk een stuk dundoek moest men in dien tijd betalen met 140 gulden, maar dan zal ’t ook van de fijnste kwaliteit zijn geweest, want er waren ook stukken van dezelfde lengte voor 95 gulden te krijgen. Het Kamerijksch doek kostte per stuk 118 à 128 gulden. Niet minder duur was het fijne witte lijnwaad, waarvoor Holland beroemd was, en dat in tal van steden een bloeiende tak van nijverheid in het leven had geroepen. LAMBERT VERHAER was zeker wel aan ’t beste adres, toen hij den winkel van MICHEL CORNELISZ. DE LANGHE, een aanzienlijk linnen-koopman en burgemeester PAUW’s aangehuwden neef ²³⁾, binnen stapte. Daar kocht hij honderd ellen linnen van 6½ gulden de el. Wellicht wist de slimme koopman, hoor ik u aanmerken, dat dit linnen voor den Grooten Heer was bestemd en uit ’s lands kas werd betaald, waarin gij reden zoudt hebben gevonden om in de prijzen iets te overvragen. Laat ik u dan de rekening van een zijner concurrenten, GERRIT KNIJFF, voorleggen. Hieruit zal u blijken, dat het linnen ook door hem tegen denzelfden prijs berekend werd.

Van de fijnheid van het Hollandsche linnen worden verhalen gedaan, die aan het ongelooflijke grenzen. Sla slechts de beschrijvingen der Hollandsche steden op, die het licht zagen in den tijd, dat de weverijen nog in bloei waren, en gij zult er u van kunnen overtuigen.

In zijne „beschrijvinge ende lof der stad Haerlem” (bl. 342) geeft SAMUEL AMPSING daarvan merkwaardige voorbeelden op. Hij verhaalt, met een beroep op JACOBUS VIVERIUS,

²³⁾ REINIER PAUW was met CORNELIA MICHIELDR. DE LANGHE gehuwd, welke in 1616 overleed.

dat een „webbe van 75 ellen Hollandsche mate” slechts 3 pond zwaar was, en dat in 1598 een stuk linnen te Haarlem werd verkocht „om in Vrankrijk te verschenken” voor 14 gulden de Vlaemsche elle. Maar nog sterker is hetgeen hij bij eigen ervaring wist. Aan het verhaal is niet te twifelen, omdat hij man en paard noemt. Door twee burgers van Haarlem werd in 1606 een ruil gedaan; de een gaf 50 ellen linnen, de ander 45 oks-hoofden van den besten „wijn court.” Het weefloon van dit stuk had 200 gulden bedragen. Het garen, waarvan het was geweven, was zoo fijn, dat een lood daarvan meer dan een en een kwart el linnen uitleverde.

Dat zulk eigengemaakt lijnwaad duur moest betaald worden, laat zich hooren; maar dat er bij zulke prijzen ook naar verhouding veel aan te verdienen viel, dit blijkt uit de welvaart welke de gildebroeders van 't weversgilde genoten, evenzeer als uit den invloed welke de wevers zich in den loop der XVe en XVIe eeuw en in de Vlaemsche en Hollandsche steden op den gang van zaken trachtten te verwerven; want in de handelssteden gaf ook toen het geld aan den burger de macht in handen. Van ouds werden immers in belangrijke aangelegenheden der steden niet alleen de „wijsdom” maar ook de „rijkdom” bijeengeroepen; en 't zal wel het laatste element geweest zijn, dat in den Amsterdamschen vroedschap die twee derde deelen vormden, die door den scherpen tong van den spottenden satyricus, ontevreden over de wijze waarop de meeste raadsleden de publieke zaak behartigden, met de epitheta „mallen” en „niet-met-allen” werden vereerd.

De duurte van het linnen verklaart ons nog bovendien de aanwezigheid van het spinnewiel aan den oud-Hollandschen haard. Geen voorwerp pleit beter voor de nijverheid en het verstandig overleg van de Hollandsche huisvrouw dan dit. Waar hare eigene vingers en die van dochters en dienstboden het vlas sponnen voor het onmisbare en in kwistigen overvloed voorradige linnen, daar werd door eigen arbeid een kapitaal overgespaard, dat echtgenoot of zoon in zijn zaken zou te stade komen, daar werd door de vrouw het gulden voorbeeld gegeven van werkzaamheid en spaarzaamheid, twee eigenschappen, die de kracht van 't oude ras van Hollands zonen hebben uitgemaakt.

Al deze manufacturen waren in één kist gepakt.

Vier kisten bevatteden acht honderd negen en zeventig stuks porselein.

Het is zeer waarschijnlijk, dat wij hier niet aan porselein maar aan Delftsch- en ander inlandsch aardewerk hebben te denken. Onze voorouders spraken niet zelden van porselein als zij hun eigen aardewerk bedoelden, dat ter imitatie van het Oostersche porselein werd vervaardigd. Van inlandsche porselein-fabrieken, vóór den tijd van de bekende Amsterdamsche-, later Loosdrechtsche-, heeft niemand gehoord. Toch gaven de Staten-Generaal den 4 April 1614 aan CLAES JANSZ. WYTMANS octrooi tot het maken van „allerley porceleynen by hem geinventeerd, die de schilderie ende aerde tamelick „gelyckformich (zouden) syn de porceleynen comende uyt wyde vreemde landen”²⁴⁾. Onze

²⁴⁾ Mededeeling van den Heer ELSEVIER in „de Navorscher”, 1853 bl. 125. Als zoodanig beschouwde ik
23*

industrieel noemde zijn fabrikaat porselein, omdat het 't Oostersche nabootste. Dat dergelijke naamsverwarring niet ongewoon was, had ook de commissie ontdekt voor den catalogus van de retrospective tentoonstelling van kunst-industrie bij de Belgische tentoonstelling van 1880. „Jadis”, zegt zij, „la faïence était souvent comprise sous la dénomination générique de porcelaine: les anciens documents confondent souvent ces deux produits, de sorte qu'il est difficile aujourd'hui de distinguer ce qui se rapporte à l'une, ou à l'autre de ces deux branches, si différentes cependant de la céramique”²⁵⁾. Nog een anderen grond voor dit beweren meen ik te vinden in de overweging, dat het weinig reden zou hebben gehad om den Sultan geschenken aan te bieden, die van een andere zijde in zijn rijk in menigte konden worden en voorzeker ook werden ingevoerd. Eindelijk pleit voor dit gevoelen nog het feit, dat verscheidene voorwerpen een speciaal Hollandsch althans westersch karakter droegen en dat de prijzen van andere te gering waren, om, de noodwendige transportkosten in aanmerking genomen, „uyt wyde vreemde landen” te zijn aangevoerd.

Mogen wij het er alzo voor houden, dat hier de inventaris van een kist aardewerk voor ons ligt, dan leveren de rekeningen van de geleverde goederen geen onaardige bijdrage voor de kennis der prijzen van het inlandsch fabrikaat in de eerste jaren der XVIIe eeuw. Het waren winkelprijzen. De namen der leveranciers heb ik althans onder de Amsterdamsche plateelbakkers niet aangeteekend.

JAN VAN WELY, de wegens zijn noodlottigen dood bekende Amsterdamsche koopman en juwelier²⁶⁾, leverde zeventig koppen tegen 56 stuivers het stuk. Dit waren gewis bijzonder fraaie exemplaren; fijne „drynck-koppen” waren immers nog voor 36 stuivers en voor een daalder, „overdekte coppen” daarentegen, voor 3 gulden te koop. De grover soorten waren goedkooper. Kopjes met „omliggende cantges” kostten 16 stuivers, terwijl men voor eenvoudige „drynck-copjens” 3 tot 9 stuivers moest betalen. Een paar papegayscopjes en schoteltjes” moesten 14 stuivers gelden. De „schaeltgens” — wij zouden zeggen schoteltjes — die er bij behoorden, waren van dezelfde prijs. Ook werden er een aantal

ook de „nieuwe Porceleyn-backerye te Gouda”, door een aantal „compagnons” opgericht, wier boekhouder was JACOB JANSZ ALOUT, die ik in een acte van 1662 ontmoette. (Afschrijving van Decreten, deel XI fo 219.)

²⁵⁾ Vgl. den aangehaalden Catalogus sub classe E p. 55.

²⁶⁾ Hij werd in 1616 te 's Gravenhage door een paar Fransche boeven van zijn juweelen beroofd en vermoord. HENDRIK DE KEYZER had weinige jaren te voren een huis met sierlijken voorgevel voor hem gebouwd op den Fluweelen burgwal. Dien gevel vindt men afgebeeld in de Architectura Moderna, plaat 33.

JAN of HANS VAN WELY wordt gewoonlijk juwelier genoemd. Den handel in juweelen möge hij bij voorkeur hebben gedreven, edelgesteenten waren niet alleen bij dezen zoon van Vlaanderen te koop, evenmin als bij de juweliers van zijnen en van lateren tijd. Over 't algemeen waren juweliers handelaars in schilderijen, in kunstvoorwerpen, in oudheden, in rareiten, die men tegenwoordig chinoiserien pleegt te noemen. SALOMON DE BRAY noemt VAN WELY daarom met meer juistheid koopman en juwelier. Hier zagen we hem kunstige coppen verkoopen, later bemerkten we, dat hij geraadpleegd werd als er een Chineesch verlakten koffer wordt aangekocht. MICHEL LE BLON, de bekende goudsmid, juwelier, graveur en kunstkooper kan, om van vele anderen te zwijgen, als een later voorbeeld aangehaald worden.

groote schotels tegen 10 gl. het stuk aangekocht, benevens groote „commen” tegen $3\frac{1}{2}$ gulden, en nog een aantal kleinere schotels „schaelen”, wit en blauw, „commetgens,” verschillend in afmeting en prijs. Verder „halve fruytschaelen” en „halve clapmutsen” tegen $9\frac{1}{2}$ stuiver, fijne boterschalen tegen 54, grove tegen 24 stuivers het stuk, zoutvaten tegen 10 stuivers. Eindelijk voegde men er bij een „lampet-schotel met een commetgen daerin”, waarvoor 16 gulden werd in rekening gebracht, en acht paradijsvogels, die waarschijnlijk wegens hunne kunstige bewerking 31 gulden het stuk kostten. De leveranciers van deze waren heetten CORNELIS FELDT, HENDRIK JACOBZ en BAREND JANSZ.

Als men in de schatkamers van het keizerlijk paleis te Constantinopel deze kist ongeschonden terugvond, zou hij eenige malen zijn gewicht in goud bij verkoop kunnen opbrengen, want het zou zeker een van de merkwaardigste verzamelingen van aardewerk zijn, die men kent.

Het schijnt, dat het den gullen Hollander niet van 't hart kon, om iemand te tracteeren op ledige schotels. Twee ossen werden gekocht, en ze zullen zeker wel van de beste soort zijn geweest, ofschoon slechts de prijs — in onze oogen een spotprijs — van $64\frac{1}{2}$ gulden voor 't stuk werd gegeven. Ze werden geslacht, gezouten, in vier tonnen ingepakt, en, alsof men bang was dat de Mohamedaansche grooten ze rauw zouden verslinden, voegde men er twee Neurenburger braadspeten van 30 gulden het stuk, vier ijzeren braadpannen en twee druplepels bij. De Hollandsche zuivel-industrie werd vertegenwoordigd door meer dan vierhonderd oude Edammer kazen van ongeveer 7 à 8 pond het stuk, welke toen voor iets meer dan een gulden te koop waren, en door $42\frac{1}{2}$ vierendeel „schoon Hollandsche boter”, waarvan de marktprijs toen, November 1612, 24 à 25 gulden bedroeg.

De mondkost, die men den Sultan zond, werd waardig besloten met een proefje van de Hollandsche genever. Het was in dien tijd nog iets nieuws. De brandewijn is een veel ouder burger op den dierbaren vaderlandschen grond. Het „genever-water” kostte een gulden het pintje. Het triakel-water, een andere sterke drank, waarvan men evenzeer een proefje gaf, werd met het dubbele betaald. LAMBERT VERHAER had de bescheidenheid niet zooveel te bestellen, dat de Groote Heer en zijn Bassa's zich een roes er aan hadden kunnen drinken als de Koran het hun niet had verboden. $1\frac{3}{4}$ Pintje van ieder dier geestrijke wateren zou allen in staat stellen even den mond er aan te zetten, maar meer ook niet. Of de Staten toch bevreesd waren, dat de verheven Porte daardoor in ongelegenheid met den Profeet zou komen en diens misnoegen op de Hollanders zou verhalen, wie zal 't beslissen; zeker is het, dat ze aan 't geschenk geen glaasjes toevoegden.

Keeren wij na de opsomming van datgene, wat des Sultans maag moest streelen terug naar datgene, wat zijn oog zou voldoen.

Evenals de potten- en plateelbakkers hun voorbeelden kozen uit de porseleinen, die uit China werden ingevoerd, trachtten ook de lakwerkers de uit dat land aangevoerde producten van de terecht beroemde Chineesche lakwerk-fabrieken na te bootsen. In de

tweede helft der zeventiende eeuw leefden hier zulke kunstenaars in dit vak, dat hunne werken nauwelijks van de echten waren te onderscheiden. Het blijkt thans uit een drietal dier rekeningen, dat zij reeds in het begin dier eeuw een voorlooper hadden gevonden in zekeren WILLEM KICK — gewis van de familie van den schilder CORNELIS KICK — die verlakte kisten „cabinetgens” en „comptoirkens” gedeeltelijk verguld en met vergulde hoeken en hengsels voorzien — dus geheel op Chineesche wijze versierd — benevens „schenckbacken” en „fruytschaelen”, alles op de „Chineze manier” vervaardigde. Zijn prijzen waren niet overmatig hoog. Een groote kist kostte 150, een juweelkistje 18, een schenkbak 4, een groote fruitschaal 4½ gulden. Enkele kistjes geheel verguld moeten er rijk hebben uitgezien.

Bij al dit schoons voegden de staten één stuk, waaraan zij kosten noch moeite spaarden. Het was „een groote Lantern van uytgesneden hout ende vergult, daarin een coopere „croon met 20 lampen” een stuk, dat een weinig meer dan 1230 gulden had gekost. Deze prijs zal niemand verwonderen, als men weet, dat niemand minder dan de beroemde stadsarchitect HENDRICK DE KEYZER de teekening daarvoor had gemaakt en het kunststuk in al zijn onderdeelen aan 's mans fijnen smaak zal hebben moeten beantwoorden. Hij zelf had al het snijwerk „de antycksnijderij” er voor gemaakt en verdiende er slechts 470 gulden aan. HANS ROGIERS, koperwerker, had er met zijn zoon HENDRIK en 3 knechts langer dan een maand aan gewerkt en toen het op het laatst niet scheen te zullen gereed komen, had hij negen dagen lang zijn winkel gesloten en heel wat kaarsen gebruikt om 's avonds en 's nachts te kunnen doorwerken. Zijn rekening beliep dan ook 350 gulden, maar daar waren de 180 pond koper en het gedraaide houtwerk, dat hij „verbesigt” had, onder begrepen. Toen alles gereed en stevig in elkaar gezet was ging het kunststuk naar DAVID COLIJNS,²⁷⁾ die het „van onder tot boven met de trefters ofte schoorsteen, „die van binnen in de lanteren syn en noch tien coppen op deselve lanteren heel en dal” verguldde voor de som van 170 gulden.

Vervolgens werd 'er Moskovisch of „Rus” glas in gezet 21½ pond à 5 gulden het pond, en werden er door ABRAHAM VAN TONGERLO²⁸⁾, die een glasblazerij had nabij de

²⁷⁾ Of deze DAVID COLYNS dezelfde persoon is als de schilder van dien naam? Ik antwoord: neen! Deze DAVID was een zoon van CHRISTIAEN, ook wel CHRISPYN COLYNS, schilder van Mechelen, die 18 Februari 1586 het poorterschap van Amsterdam kocht en gehuwd was met LYSBETH ENGELBRECHTS, die reeds lang overleden was toen haar achtergebleven echtgenoot zijnen minderjarigen zoon zijn moederlijk erfdeel, ten bedrage van ongeveer f 650.—, ten overstaan van weesmeesteren bewees. (Weesb. 16, bl. 29.) Dit geschiedde in Mei 1612 en bij die acte wordt als meerderjarige zoon genoemd DAVID COLYNS, die alzoo minstens in 1587, waarschijnlijk nog iets vroeger, geboren werd, een geboortejaar dat met den leeftijd van zijn naamgenoot den schilder niet strookt.

²⁸⁾ VAN TONGERLO's kwijting luidde als volgt:

Adi 15 December 1612 Amsterdam

Ontfangen van de E. Heer Burgemeester REINIER PAUW, vierentwintich guldens voor twintich lampen met vergulde randen ende op elck ses vergulde halve manen ende noch twintich dubbelde lampen syn te samen veertich lampen à twaelf stuyvers stuck is 24 gl.

(get.) ABRAHAM VAN TONGERLO.

Regulierspoort, de noodige „glaze lampen”²⁹⁾ bijgeleverd. Met andere benoodigdheden en met het inpakken ging de rest van 't geld heen.

De lantaarn, wilde men hem in al zijn heerlijkheid zien, moest behoorlijk verlicht kunnen worden. Ook daarom had de zorgzame burgemeester gedacht en hij had bij LAURENS VAN DER EYCKE 180 pond „catoen- of comptoir caersen” besteld. Mochten ze niet allen gebruikt kunnen worden in deze lantaarn, het geschenk ging nog vergezeld van twee groote „hangende copere cronon oft luchters” welke bij PAULUS en STEFFANO PELGROM gekocht waren en elk 240 gulden hadden gekost.

Bij al die fraaiheden, dienende ter versiering van des grooten Heeren paleis mochten althans eenige specimina van tapijtwerk niet ontbreken. Daarom werden in een der kisten vier tapijten „met bloemwerck ende jacht” gepakt. Het is niet onbelangrijk te weten wat er in dien tijd voor werd betaald en we schrijven daarom de posten voor zoover ze op deze kunstwerken betrekking hebben van de rekening van DIERICK KNIES³⁰⁾ over.

Een stucxken groot 12 ã	voor 30 £ (pond)
Een stucxken groot 10½ ã groot looff off feuillage	11 £
Een tafelcleedt lancg 3½ ã breedt 2½ ã	voor 22 £
Een tafelkleed lanck 4 ã breedt 2½ ã diepe	voor 15 £

T Samen 78 £.

Het was een eigenaardig gebruik van onze voorvaderen om op wit satijn proefdrukken van kopergravuren te prenten. Dit gebruik dagteekent reeds uit deze eeuw, immers burgemeester PAUW noteerde op de lijst van zijne verschotten een som van 12 gulden voor zes „conserfeitselen op rood satijn” twee van Zijne Excellensie (Prins Maurits) en verder een van „graeff Hendrik,” (Frederik Hendrik) van den Paltzgrave van den overleden Coninck van Vrankrijck, en van dien van Engeland. Zij werden alle keurig in ronde muskaat houten lijstjes gezet. Hieruit leeren we den vorm der prenten kennen. Er zijn echter te veel protretten van deze vorsten in ronden vorm bekend, dan dat we hieruit tot den naam van den graveur zouden kunnen besluiten.

TONGERLO diende nog een tweede rekening in, waarop men aantekende:

„Te noteren waerom sooveel glazen lampen in reeckening worden gebracht. D'orsaecke is datter veel te „groot waren gemaect, die niet en pasten, eenige gebroocken ende dat ick noch een reeckeninge van lampen „verwachte van JAN HEINDRICK COOP, doch heb hem de lampen wedergesonden.”

JAN HENDRICKSZ SOOP was mede glasblazer en had zijn fabriek op de Kloveniersburgwal. (Op „de Amsterdamsche glasblazerijen” denk ik in dit tijdschrift later uitvoeriger terug te komen.)

²⁹⁾ Heeft men hier wezenlijk aan glazen lampen of eenvoudig aan lampen-glazen te denken?

³⁰⁾ DIERICK KNIES was waarschijnlijk koopman geen fabrikant, wie deze tapijten had gemaakt werd niet aangeteekend. Ze kunnen zeer goed van inlandsch maaksel zijn geweest, daar te dier tijde vele „tapichiers” in Amsterdam werkten. Reeds in 't midden der zestiende eeuw had de stadsregeering de vestiging dier industrie bevorderd. Ook op de tapijtfabrieken hier ter stede kom ik later terug.

De bezorgers van het geschenk schijnen echter te hebben gemeend, dat gravures den Grooten Heer de personen, waarop de hoop der Republiek gevestigd was, niet genoeg naar 't leven zouden kunnen voorstellen. De Raadsheer Dr. DIERICK BAS ³¹⁾, te 's Hage woonachtig, had daarom een schilder, DIRCK VAN HAARLEM, opgedragen om 't portret van Prins MAURITS en zijn broeder „in 't groot” te maken. Den eersten November 1612 gaf deze kunstenaar hem voor de betaling daarvan de volgende kwijting af:

„Ick ondergeschreven, DIRCK VAN HAERLEM, schilder, bekenne wel ende deugdelick ontvangen te hebben uyt handen van den Eerwaerdigen Heere BASS, de „somma van hondert XX Carolus gulden, procederende over leveringe van twee „pourtraiten, te weten eene van zijne Princelycke Excellencie ende zijne Genade „Graef HEYNDRICK VAN NASSAW, my bedanckende der goeder betalinge hebbe ick „dese onderteyckent op den 1^{en} November 1612.

(get.) DIRCK VAN HAERLEM.

Deze schilder moge ons tot dusver onbekend zijn gebleven, uit deze weinige regelen bemerken we aanstonds, dat hij een man van beschaving en van goede opvoeding moet zijn geweest, die voorzeker niet kwaad stond aangeschreven in de kringen der kunstminnaars, want hij maakte voor zijne werken een prijs, die MICHIEL VAN MIERVELD nauwelijks voor zijn portretten kon krijgen ³²⁾. Ik betwijfel of hij een Amsterdamsch schilder was, omdat de heer BAS, en niet Burgemeester PAUW of LAMBERT VERHAER, de bestelling deed. De heer BAS bestelde de boeken bij een Haagschen boekhandelaar en een harnas bij een Haagschen wapensmid; het is waarschijnlijk, dat hij ook eenen Hagenaar opdroeg om deze portretten te maken.

LOUIS CHENNIER was de gelukkige boekhandelaar, die de boeken te leveren had. De meeste waren van theologischen aard: elf boeken Calvini, opera Melantonis, Biblia graeca Junii enz., maar er was ook een Atlas Mercatoris gezegd Atlas maior bij met kleuren afgezet, in rood fluweel gebonden en verguld, die 96 gulden had gekost. HERMAN ALLERTSZ ³³⁾, koster van de kerk, die de beleefdheid had aan burgemeester PAUW al de kaarten te leveren, kon in geen van de beide kisten, die hij inpakte, zoo'n schoon stuk nederleggen. Toch zou, als ik me niet bedrieg, een kenner watertanden op

³¹⁾ Hij was lid van 't College der gecommiteerde Raden van Holland, 1612, 1613, 1614. Bevoorens was hij, het laatst in 1610, burgemeester van Amsterdam geweest.

³²⁾ Vgl. HAVARD, *l'Art et les artistes Hollandais* I. p. 45 (rekening-boek van v. MIERVELD).

³³⁾ Het schijnt mij toe, dat de koster te dien tijde en vroeger, niet, zooals tegenwoordig pleegt te geschieden voor hun leven, maar gewoonlijk voor een zeker aantal jaren werden aangesteld. Hieruit zou 't te verklaren zijn dat menigmaal die ambtenaren een of ander beroep er bij waarnamen. HERMAN ALLERTSZ. is tegelijk boekhandelaar geweest. Hij woonde 1599 in Ruytenburg op den Middeldam (thans Vijgendam), aan de zijde der Vischsteeg gelegen, het stamhuis van de familie van dien naam, die in latere eeuwen aan de voornaamste geslachten vermaagschap werd. Het jaar te voren had hij nog gewoond nabij de Corsgenspoort. Hij was enkel boekhandelaar, geen boekdrukker. Hij moet de kosterij van de Nieuwe Kerk bediend hebben. Van de Oude- was destijds JAN JACOBSZ. koster.

't gezicht van des kosters leverantie. Zie hier den catalogus, opgemaakt uit 's mans eigen rekening:

- 6 van de aldergrootste wereltkaarten à 7 gl.
- 2 ruyterkaarten van de wereld à 6 gl.
- 2 nieuwe grote kaarten van Duytsland à 6:10 gl.
- 4 kaarten van de werelt à 4 gl.
- 2 kaarten van Hispaniën à 3:10 gl.
- 1 groote kaert van Engeland à 2:10 gl.
- 1 kaert van Vranckrijck à 1:16 gl.
- 7 bladkaarten à 10 stuivers.
- 2 kaarten van Noordholland, fijn, à 5:10 gl.
- 2 kaarten van Noordholland, van de slechte, à 3:10 gl.
- 6 afbeeldingen van de stad Amsterdam, geheel fijn, à 3:15 gl.
- 2 idem van dezelfde, wat slechter, à 2:15 gl.
- 2 Vitorie van de Spaense vloot à 1:15 gl.
- 4 jachten van Syn Excellentie à 1:10 gl.
- 6 truymwagens idem van Syn Excellentie à 1:10 gl.
- 6 Plancyuskaarten van de wereld à 6 gl.
- 2 groote Europa à 5:10 gl.
- 2 groote Nederlanden à 6 gl.
- 2 leeuw-kaarten van Nederland à 3:10 gl.

Het is jammer, dat HERMAN niet nauwkeurig op zijn rekening heeft aangeteekend, wie de makers van deze kaarten waren. In dit geval was zijne opgaaf nog wetenswaardiger geweest dan thans. Bij dit geschenk werden voorts twee globen „een celeste ende een „terrestre” gevoegd, die Burgemeester PAUW te zamen voor 40 gulden gekocht had bij WILLEM JANSZ.³²⁾ terwijl JOOST DE VEER „erlogyemaker” een prachtig verguld „hore-„sonthael compas” benevens een koperen „instrument tot lantmeten” vervaardigd had.

Boeken, kaarten en meetwerktuigen mochten den Sultan een denkbeeld geven van de wijze, waarop de geleerden onder de Hollanders hun tijd aan de wetenschap wisten ten offer te brengen een ander geschenk zou hem toonen, dat een volk in den oorlog opgegroeid in weerwil van de vredejaren van het pasgesloten bestand de kunst van wapensmeden nog niet had zien te niet gaan. De Groote Heer, in wiens staten wapenrustingen van uitnemende schoonheid werden gemaakt, mocht als een bevoegd beoordeelaar van de voortreffelijkheid der werken van de hollandsche ijzersmeden gelden. Behalve een dertiental malienkolders, welke voor 14 gulden of iets meer te verkrijgen waren, werd er één verguld gegraveerd, benevens één geëmailleerd harnas³³⁾ gekocht, om te paard en te voet te

³²⁾ WILLEM JANSZ. is niemand anders dan de bekende drukker en aardrijkskundige WILLEM JANSZ. BLAEU geb. 1571, overl. 1638. In het museum van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap berust een stel dier thans uiterst zeldzame globes. Mijn bron meldt helaas niet of de bovengenoemde globes van de groote of van de kleine soort waren.

³³⁾ Van geëmailleerde harnassen hebben kenners van oude wapenen nooit gehoord. Men zal hier toch niet aan een gewoon zwart gelakt harnas moeten denken, de inkoopsprijs zou dan wel duur zijn geweest. Is het misschien een geciseleerd harnas geweest waarvan men de figuren te beter liet uitkomen door den grond met een soort van email (koud email) te vullen

gebruiken, waarmede onze ijzerwerkers ongetwijfeld eer hebben ingelegd. Het laatste was met rood fluweel gevoerd en met goud passementwerk bezet. Het vergulde harnas werd door CHARLES D'ARTENE te 's Gravenhage voor 400 gulden geleverd terwijl LAMBERT VERHAER het geëmailleerde kocht by Sinjeur GERRIT REMST³⁶⁾ voor 200 gulden. Het scheen toen eenige herstelling te behoeven en werd daarom naar Utrecht gezonden, waar 't door ROGIER CAMERBEECQ werd afgehaald en onder handen genomen. Hij „versag” het van alles, „maeckte” het „op” met vergulde nagels besteedde 10 $\frac{3}{4}$ ellen rood fluweel om het van binnen te bekleeden en 47 ellen goud passement om het te versieren, zoodat het er weder zoo goed als nieuw uitzag en tegelijk maakte hij nog een helm en kniebedekking („qniscoten, qniecnoppen ende qni-cleet”) en alle andere stukken er bij. Zijne rekening is niet gespecificeerd en is ons dus van geen nut voor de prijzen. Het verdient vermelding, dat dit harnas naar Utrecht gezonden werd om hersteld te worden. Te Amsterdam zullen³⁷⁾ toch wel genoeg kundige wapensmeden gewoond hebben. Dit geeft dunkt mij aanleiding tot de veronderstelling, dat ROGIER CAMERBEECQ de smid was, die het harnas had gemaakt.

Wat de Staten verder aan de Porte vereerden, noemden zij „gentillessen ende „fraeijgheden.” In dien tijd gaf men den naam „gentillessen” ook aan al die kleine voorwerpjes van suiker, die een feestelijken disch versieren, totdat een deel der gasten ze met een geoorloofde onbescheidenheid in plaats van in de magen, in de zakken doet verdwijnen.

Als de Staten echter „gentillessen” gaven, mochten ze minstens van goud of zilver, van yvoor of paarlmoeder zijn. Zoo waren er gouden en zilveren gedenk-penningen, snuisterijen, als modellen van spinnewielen en wenteltrappen in ivoor, een commandeursstaf met gouden knop, wandelstokken, een kunstig gesneden cachet, zes paar handschoenen met „voeghels en fruytagien” in gouddraad en paartjes geborduurd, „3 brillen om verre te sien” die 3 gulden het stuk kostten. Of het verrekijkers waren? Ik geloof het, maar zou er mijn hoofd niet onder durven verwedden. Voorts „blocken” waarin „een hondeken” of „vogeltiens” waren „gebosseerd” deze werden voor 't meerendeel geleverd door JACOB L' FEBURE³⁸⁾, die ook de fraaie handschoenen gemaakt had — vier paarlmoeder-schelpen op ivooren voet met zilveren vergulde roosjes versierd — dit ivoorwerk was evenals het overige door LAMBERT VAN PRUYSEN vervaardigd — twee dergelijke schelpen op zilveren en twee op zilveren vergulden voet. De goudsmid HARMANES MARTENSZ had de laatste bewerkt en bracht voor het arbeidsloon van de beide „foetjens”, die ongeveer 20 lood zilvers mochten gewogen hebben, 36 gulden in rekening, terwijl voor de vier rozen ter versiering op de schelp zelve aangebracht, hoogstens 4 lood wegende, aan „fatsoen”, gelijk men het

³⁶⁾ Moet men hier wellicht GERRIT REINST lezen? In de door mij gebezigde copie was 't schrift onduidelijk. GERARD REYNST was er voor te vinden om soms een of ander kunststuk over te doen. Zoo kocht de stad in 1638 van hem een marmeren Cleopatra voor vier duizend gulden. (Thesauriersrekening bl. 110 vo.) Waartoe?

³⁷⁾ JACOB LE FEBRE was te Antwerpen geboren in 1586. Hij woonde reeds 15 jaren in de Warmoesstraat toen hij op 7 Februari 1609 ondertrouwde met ANNEKE DE WOLFF, FREDERIKSDOCHTER.

arbeidsloon toen noemde en thans nog noemt, 8 gulden werd betaald. Om dit alles te vergulden gebruikte hij wel 30 gulden aan goud, zoodat ieder dier stukken ongeveer op 63 gulden te staan kwam, als men de prijs van de horens, die elk 6 à 8 gulden hadden gekost, er bij rekende. Het andere paar, op eenvoudigen zilveren voet, werd gemaakt door CORNELIS WALRAVENS, insgelijks een broeder van St. Eloijen-gilde. Toen hij ze den 17 November 1612 kant en klaar op de weegschaal zette, vóór hij zijn berekening van gebezigd zilver en werkloon in zijn grootboek opschreef, had hij al zijn aandacht noodig om zich in die berekening niet te vergissen. In weerwil van de vermaning van het bekende spreekwoord willen we eens een oog in dit boek slaan en overnemen, wat daar te lezen staat:

17 November			
Twee kockilien wegghen:	30	ons	17 e(ngels) 0 as
De bloete hoerens hebben gew:	10	„	11 „ 16 „
Rest. my noch in silver:	20	„	5 „ 16 „
is in gelt à 9 schellin.de ons: 9 pont 2 sch. 5½ gr. het			
fatsoen op naest van stuck 5 pont is 10 pont.			
noch gedaen 3 goude blomekens woghen 18 stuivers beloopt			
in alles 19 pont 5 schell., 5½ gr.			

Wij zien hieruit, wat de schoone nautilus-bekers oorspronkelijk gekost hebben. De kleinere op vergulde voetjes al evenveel als een grooter soort op eenvoudigen zilveren voet.

Een eigenaardig geschenk hebben we ten slotte te vermelden.

VERHAER had bij JAN HARVINER of HEUVENER ³⁶⁾ twee honderd tulpen gekocht welke op zijn aanwijzing door PAUW betaald werden met 57 gulden. Ongetwijfeld hebben die bollen moeten dienen, om den Sultan te doen zien, hoe een bloemensoort, door zijne onderdanen in eere gehouden, door zorgvuldige kweeking in de hoven van kundige westersche bloemisten in verscheidenheid en in hoedanigheid was vooruitgegaan.

De geschenken door de Staten aan hun nieuwen vriend vereerd hebben voorzeker in menig opzicht de aandacht van den Grooten Heer getrokken. Of ze in staat zouden zijn geweest om des Sultans gunst voor de schenkers te winnen, indien er geen redenen van politieken aard hadden bestaan, die op Hoogstdeszelfs gevoelen invloed uitoefenden, laat ik hier liefst in 't midden.

Eenmaal in kennis gesteld met de rekeningen van bijkans al de voorwerpen, waaruit het geschenk bestond, achtte ik het niet van belang ontbloom daarvan het een en ander in ruimer kring bekend te maken, overwegende dat het bij ons niet overvloeit van dergelijke gegevens voor de geschiedenis onzer nijverheid.

In een tijd als de onze waarin men met ijver de archieven doorzoekt om bijdragen te vinden voor de geschiedenis van de vaderlandsche kunst en voor de kunstenaars, waar

³⁶⁾ Hebben we hier een schrijffout van den afschrijver voor ons? Moet men hier wellicht hovenier lezen?

Holland roem op draagt, verzuime men niet aanteekening te houden van alles, wat dienen kan om eens — zij 't ook later dan iedere andere natie — uit bouwsteen van velerlei aard het gebouw optetrekken, dat in den gevel prijken moet met een in gulden letteren gegrift opschrift:

Geschiedenis der Nederlandsche nijverheid.

Daar zijn talloze menschen-geslachten heengegaan, die zich hebben verdienstelijk gemaakt jegens het vaderland door den arbeid hunner handen. Dat zij in de eerste plaats werkten om in eigen onderhoud te voorzien, dit hebben zij met alle kunstenaars gemeen. Dat zij er schatten uit hebben gegaard, die wederom der kunst en nijverheid ten goede zijn gekomen heeft de geschiedenis bewezen. Door de kunst is de Republiek niet groot geworden. Handel en nijverheid waren de factoren eener grootheid, waarvoor de bloei der kunsten ons het beste bewijs is.

Wordt de kunst gehuldigd, dan vlechte men een lauwer mede voor hare voedsters handel en nijverheid.

EEN RAADSELACHTIGE BLADZIJDE BIJ GEERAERT BRANDT,
OPGEHELDERD DOOR BONTEMANTEL.

DOOR

J. F. GEBHARD JR.

DE aanteekeningen van den Schepen HANS BONTEMANTEL, waarop ik reeds elders de aandacht heb gevestigd ¹⁾, hebben door haar bijzonder en eenigszins vertrouwelijk karakter het voordeel, dat zij meermalen een eigenaardig licht verspreiden over de persoonlijke verhoudingen tusschen velen zijner tijdgenooten. Ook al weet men, dat men bij BONTEMANTEL geen volstrekte onpartijdigheid te wachten heeft (trouwens hij maakt ook nergens aanspraak op den naam van geschiedschrijver en geeft alleen zijne persoonlijke indrukken), toch is het bijna altijd de moeite waard om van zijne mededeelingen kennis te nemen. Meer dan eens geeft hij den sleutel tot het ontraadselen van duistere plaatsen in onze Amsterdamsche geschiedenis, en zelfs waar hij ons niet de volle waarheid kan geven, brengt hij ons toch zeer dikwijls op den weg, langs welken wij alle kans hebben die te vinden, en waaraan wij, zonder zijne tusschenkomst, waarschijnlijk niet zouden hebben gedacht.

Zeldzamer is het, dat wij bij BONTEMANTEL betrouwbare inlichtingen aantreffen over een tijdperk, dat aan zijn eigen leeftijd voorafging. Wel geeft hij op enkele plaatsen mededeelingen aangaande de Amsterdamsche partij-verhoudingen omstreeks het jaar 1630, doch deze berusten natuurlijk op verhalen van anderen, en wij hebben geen enkelen waarborg, dat BONTEMANTEL bij het overnemen daarvan met den noodigen kritischen zin is te werk gegaan. Om straks te melden redenen meen ik echter eene uitzondering te mogen maken voor eene aanteekening, die betrekking heeft op de buitengewone regeeringsverandering van het jaar 1618 door Prins Maurits.

¹⁾ In de „Bijdragen” van Prof. R. FRUIN, Jaargang 1879; „Amsterdamsche Aanteekeningen uit 1672.”

In de „Historie der Reformatie en andere kerkelijke geschiedenissen in en ontrent de Nederlanden”, van GEERAERT BRANDT, wordt de geschiedenis van die regeeringsverandering, een der gevolgen van den val van Oldenbarnevelt's partij, uitvoerig beschreven. In het Tweede Deel, blz. 869—872, voegt hij daarbij nog het verhaal van een bijzonder geval, hetwelk misschien aan sommige lezers bekend zal zijn, maar dat wij toch in zijn geheel dienen mede te deelen. De reden, waarom wij die bladzijden „raadselachtig” hebben genoemd, ligt natuurlijk hierin, dat geen der bedoelde personen bij name wordt genoemd, terwijl toch het geheele verhaal duidelijk doet vermoeden, dat de schrijver zelf die zeer goed moet hebben gekend, doch dat hij ze ter wille van de in zijnen tijd nog levende nakomelingen niet heeft willen laten drukken. Wij geven dus in de eerste plaats de bedoelde aanhaling uit het werk van BRANDT.

„Ontrent dese en diergelijke versettingen volgde sijn Excellentie gemeenlijk den raedt en 't goedtdunken van eenige der Regenten die tegens de meeste Leden van Hollandt, in 't voortdrijven der Nationale Synode, met d'andre Provinciën een lijn trokken, en in dit beloop der saeken met eenen scheenen toe te leggen om met het vorderen van hunne vrienden hunne partij in de regeering te stijven, hunne banden vast te maeken, en bij gevolg ook degeenen, die hun in den wegh waeren, den voet te lichten. En 't sal misschien ten dien aensien niet onaengenaem sijn, soo ik seker sonderling voorval en beleidt, dat mij van dien tijdt (uit de vertellingen van sulke, die ik voor geloofwaardig houde, en 't geheim konden ontdekken) etlijke jaeren geleden, is voorgekomen, hier, soo verre mijn geheuchnisse toereikt, aentekene, laetende eenen ieder syn oordeel vrij over de waerschijnlijkheit der saeken.

„Een der Amsterdamsche Regenten, die te deser tijdt seer groot of wel 't meeste gesagh hadt in de regeeringe, en bijna alles naer sijn sin stelde, wierdt hier van sijn looser verschalkt. Men heeft een sijner partijen tegens sijn oogmerk op 't kussen gehouden, een sijner vrienden daer of geschopt, en eens anders bedrijf t' sijnen laste gebraght.

„Seker Oudtbuurgermeester der stadt Amsterdam sijnde ontrent dien tijdt bijna geduurig in den Haege, een ijvrig vorderaer van de saeken der Contra-remonstranten, quam op sekeren dagh tot Amsterdam, om met sijne partijdelingen in 't heimelijk t' overleggen. wat personen, Leden van den Raedt, men aen syn Excellentie soude opgeven, om afgeset te worden. Men vergaderde ten dien einde op een nacht ten huise van seker vertrouweling, in de Warmoesstraat. Na overleg van saeken werd men 't genoegsaem eens, formeert een lijst van naemen, die men een der Heeren Burgemeesteren in der tijdt, daer tegenwoordig, doet schrijven, of geschreven in handen geeft, om den Heere Prinse behandigt te worden, vertrekkende de beleyder des werks terstondt weër naer den Hage.

„Op die ceel was ook gespelt de naem van seker Raedt en Oudtschepen, in weerwil van iemant, die 't, in die nachtvergadering tegenwoordig sijnde, niet kon keeren, doch

daerna zijn verstandt scherpte om zijn' vriendt te redden. Hij gaet in stilheit t'sijnen huise, ontdekt hem, onder eede, 't geen t'ijnen naedeel was beslooten, en raedt dien slag met een trek te versetten, door middel van zijn broeder, de dochter des Burgermeesters, die de gemelde lijst aen den Heere Prinse sou overleveren, ten vrouwe hebbende. Hij volgt dien raedt, keert sich tot zijn broeder, die op zijn versoek sijnen schoonvader met dese woorden aanspreekt, *Wel Vader, wat hoor ik, sal mijn broeder afgeset worden: en sult gij toelaeten, dat mijne en uw dochters kinderen, dat uw kindtskinderen, in tijden en wijlen sullen moeten hooren, dat haer oom als een landtverrader uit de Wet is geset?* De Burgermeester sijn schouderen ophaelende, seide, *Wat kan ik 'er tegens doen? 'T Is te laet.* D'ander seit toen volgens het ingeven van dien bedekten vriendt, *'t Is noch niet te laet. Ik weet raedt om mijn broeder te redden, Schrap sijn' naem uit, en set 'er een ander* (dien hij noemde) *in de plaats, die u voordesen soo schendig heeft gehoont.* Met dees' en diergelijke redenen liet sich de Burgermeester, sonder veel overlegs, bewegen. Hij volgt dien raedt, maekt die verandering in 't briefken, levert het den Prinse, die den inhoudt nakomt, en, onder andren, den Heer, dien men in de plaats van den uitgeschrapt hadt gestelt, afset. Dees', die een sijner dochters had besteedt aen een van de soonen des Oudtburgermeesters, die men hieldt dat het meeste beleid hadt gehad in dese verandering, en wetende wat hij bij den Prins vermoght, geloofde t'ergste, gaf hem de wijte, duide het ten oefelste, en verboodt selfs sijn schoonsoon sijn huis. Wat die Heer daer tegen met hooge woorden betuigde, 't moght niet helpen. 'T is waerschijnlijk, dat hij den Burgermeester, die de ceel overleverde, betichtte, die 't veel licht ontkende, of anders ontleide.

„Daerna socht die Oudtburgermeester de breuk te boeten, en sijn soons Schoonvader ten naesten jaere te doen herstellen, te weeg brengende seker voorschrijven van hooger handt aen de Regenten, van desen inhoudt: *Dat nadien 's jaars te voeren in de meeste steden van Hollandt eenige Regenten van haere diensten waeren verlaeten, met sulken verstande, dat der steden Privilegien daer door niet souden worden verkort; nochte de verlaetenen in haer eer, goede naem en faem gequetst, volgens de verklaering der Heeren Staeten van Hollandt den sestienden van Slachtmaendt des jaers sestienhondert achtien gedaen, soo was 't dat men goetvondt om redenen van gewichte wel ernstelijk te versoecken en te begeeren, dat men den Heere N. N. weer in de Vroedtschap soude inlaeten of instellen.*

„Op 't lesen van desen brief stondt iemandt der oudste Raeden op sijn beurt op; eenige seggen, dat het de Heer JAN JACOBSSOON HUIDEKOPER, andere, dat het de Heer CORNELIS PIETERSOON HOOFT was, seggende: *'T geen daer geschreven werdt van d' afgesette Heeren, dat se door die verlaeting in hunne eere, en goeden naem niet sijn gequetst, is waerachtig, maer dat men daerom eenige van d' afgesetten' inlaetende, juist van de jongsten sou beginnen, heeft gantsch geen reden. Laet ons liever van d' oudsten beginnen, of van sulke, wiens ouders om de vrijheit in den kerker moesten treuren, en na hunne doodt op schavotten sijn onthalst, gelijk de vader van Dr. Sebastiaan Egbertssoon is geschiedt.*

„Dese reden hadt krachts genoeg om den geen en dien men socht te herstellen te

weeren. Doch in plaets van een der oude Vroedtschappen in te brengen, vindt men geraeden seker ander Heer tot dat ampt te kiezen, en door desen, ook gehuwlijkt met een dochter van dien afgesetten Regent, den schoonvader voor altijd uit de Vroedtschap te sluiten, en de vijandschap tusschen hem en den Burgermeester, dien hij zijn afsetting, hoewel t'onrecht, toeschreef, onversoenlijk te maeken. Daerna wies de vyandschap tusschen de twee gemelde Burgermeesteren soo hoog, dat se op het punt stondt om tot daetelijkheid uit te barsten. Het bedrijf van den eenen, ontrent het veranderen van 't briefken, gat buiten twijffel oorsaek tot groote oneenigheid, die men houdt, dat nog meer toenam, ter saeke van hunne twist over seker treffelijk ampt, daer ieder van hun een sijner vrienden socht in te dringen. Men vertelt ook dat seker ander Heer, die te vooren de sijde van dien beleider der saeken plagh te stijven, insgelijks door een ampt, daer geschil om viel, van zijn partij wierdt afgetrokken. Ook ontschoot het hem met een der nieuwe Vroedtschappen, een man van verstandt en geleerdheit, die hem eerlang tegens viel. Daer waeren ook onder d'oude Heeren (behalve de geen die over 't stuk der geschillen altijd van een ander verstandt waeren geweest) noch eenigen die in 't kort de dingen anders insaegen en hem tegens gingen: 't geen daer na gelegenheit gaf om 't roer der saeken te wenden, en den stierman, die 't schip, hunnes oordeels, tusschen de barningen der precijsheit bijna verseilde, van 't roer te houden.

„Dese dingen heb ik, al sijn se niet seer kerkelijk, hier tusschen willen mengen, om dat se hunnen naedruk in 't kerkelijk hadden, en te weegh braghten, dat de Remonstranten uit dienselven hoek van waer de donkre wolken hunner swaerigheden meest opquaemen naederhandt de meeste lucht hunner hoope tot eenige vrijheit of ooghuiking saegen opdaegen.”

Wie doordrongen is van het gewicht, dat deze veranderde stemming bij de meerderheid der Amsterdamsche Vroedschap voor de geschiedenis van land en stad gehad heeft, voelt onwillekeurig begeerte om van dit geval het fijne te weten. Het is ons dus te doen om het invullen van de ontbrekende namen.

Mijn vriend Mr. A. D. de Vries Az. en ik hebben eens eene poging gedaan om daartoe te geraken. Met behulp van de regeeringslijsten over die jaren en van een aantal genealogische aantekeningen, hebben wij toen getracht te zien welke van de in 1618 afgezette regenten daarbij in aanmerking mochten komen, en vooral welke burgemeesters GEERAERT BRANDT op het oog heeft gehad. Dat met den regent, die destijds „'t meeste gesagh hadt” en „bijna alles naer zijn sin stelde,” Reynier Pauw bedoeld werd, scheen ons reeds aanstonds vrij duidelijk, zelfs al had niet reeds WAGENAAR¹⁾ deze gissing geopperd. De woorden „van sijn looser verschalkt” doen immers denken aan „looze Reyntje”, zooals Vondel den Contra-Remonstrantschen burgemeester noemde.

¹⁾ Zie WAGENAAR, Amsterdam, deel IV bl. 311.

Doch wie was de regeerende burgemeester, die het geschreven lijstje in handen kreeg, en die op verzoek van zijn schoonzoon de gewraakte verandering maakte? De regeerende burgemeesters van dat jaar waren Dr. Dirck Bas, Bartholt Kromhout, Jacob Boelens en Jacob Gerritsz Hoing, en van geen van die vier konden wij vinden, dat een hunner dochters de vrouw moet geweest zijn van een broeder van een der niet-afgezette Raden. Wij hadden dus reeds de zaak opgegeven, toen mij toevallig bij het lezen in BONTEMANTEL'S Aanteekeningen (op het stedelijk Archief te Amsterdam) een kort verhaal onder de oogen kwam, dat, naar onze meening, alle duisterheid in dezen moest ophelderen.

Bij het bespreken van eenige familie-geschillen omstreeks het jaar 1672 tusschen de toenmalige heeren Spiegel, Backer, van Waveren, Valckenier en Hudde, acht BONTEMANTEL het noodig die geschiedenis wat hooger op te halen, en het is bij die gelegenheid dat hij o. a. plaats geeft aan de volgende mondelinge mededeeling:

„Domine BRANT, remonstrants predicant, heeft mijn verhaelt, dat in den Jaere 1618, Pauw en Hoing, met haer adderenten 's nachts een bij een comst hadden in de Warmmestraet tot een Laecken cooper, Alewijn genaemt, daer het goude hoofd uyt steeckt, alwaer beslooten wie dat op een brief soudén stellen om door Prins Mouritius uyt den Raet te setten; waer Volckert Overlander mede op stont, die dien selfde nacht daer van wierd geadverteert, en wierde de saeke soo besteecken, dat de broeder van Overlander, die een dochter van Burgemeester Hoing getrouwt had, ende die de brief had door de voorschreeven adderenten gestelt om aen prins Mouritius te geeven wie soude afsetten en wederom in de plaets stellen, alsoo regeerende Burgemeester was. Ten gevalle van sijn broeder verschreef de brief ofte memory en liet Volckert Overlander daer uyt, en stelde Lourens Jansz Spiegel in de plaets, soo dat Spiegel in plaets van Overlander wiert afgeset. Waer Pauw seer om te onvrede was, alsoo sijn soon aen de dochter van Spiegel was getrouwt, als sijn goet vrind sijnde, niet wetende waer dat van daen quam, ende socht Spiegel wederom Raet te maeken, t' welck misluckte.”

Laat mij maar beginnen met te erkennen, dat wij, zonder de hulp van BONTEMANTEL, hoogst waarschijnlijk nooit tot deze oplossing zouden gekomen zijn. Jacob Gerritsz Hoing behoort tot de minst bekenden onder de regeeringspersonen van die dagen, en van zijne betrekking tot andere regenten-familiën was mij niets bekend. Hij was reeds in het jaar 1593 in den Raad gekomen, doch werd eerst in 1618 tot burgemeester gekozen, welke waardigheid hij nog slechts eenmaal daarna, in 1620, bekleed heeft. Na dat jaar heb ik zijn naam niet meer op de regeeringslijsten teruggevonden, en het vermoeden ligt voor de hand, dat hij niet lang daarna is gestorven. Althans in het bekende schimpschrift, dat in 1626 verscheen, en waarin de leden der Vroedschap in drie soorten worden onder-

scheiden, de „Quanten,” de „Waggelmussen” en „de Vroomen”, wordt Burgemeester Hoing in het geheel niet genoemd.

Het verhaal van BRANDT is nu leesbaar geworden. Niet alleen weten wij nu — en nagenoeg uit zijn eigen mond — welke Burgemeester zich in 1618 liet overhalen om een zijner eigene partijgenooten, om bijzondere redenen, op de lijst der afzetten regenten te plaatsen, maar wij weten tevens wie de Heer „N. N.” was, voor wien men zich in 1620 zooveel moeite gaf om hem in den Raad terug te krijgen. Het was Laurens Jansz. Spiegel, die tot de ontslagenen van 1618 behoorde, hoewel hij toen in zijn schepens-ambt gehandhaafd bleef. De toorn van Pauw over de verwijdering van Spiegel wordt verklaard uit het feit, dat een der zonen van eerstgenoemden, Michiel Pauw, gehuwd was met Hillegonda Spiegel.

Wel sluit met deze oplossing niet geheel de andere mededeeling van BRANDT, dat men in 1620 „seker ander heer” in den Raad opnam, die ook met eene dochter van den afgesetten regent getrouwd was, en dat men daardoor den schoonvader voor goed uitsloot. Die zekere heer was Antony Oetgens van Waveren, de echtgenoot van Anna Spiegel, doch deze was eene dochter van Jan Laurensz Spiegel en Griet Claësd^r. Boelens en alzoo eene zuster van Laurensz Jansz. De gevolgtrekking blijft echter dezelfde, want ook zwagers mochten niet te zamen zitting hebben in den Raad. Het is niet overbodig hier te doen opmerken, dat men reeds bij deze verkiezing de keuze heeft gevestigd op iemand, die geenszins in alle opzichten meëging met de bovendrijvende partij van 1619. In het bovengenoemde schimpschrift toch vindt men ook Oetgens aangeduid als een der „Quanten, die oprechten sullen de Arminiaensche Santen.”

Met het geslacht Hoing (om nog even op hem terug te komen) schijnt het later minder voorspoedig gegaan te zijn. Op een andere plaats in BONTEMANTÉL'S aanteeke-ningen, waar hij melding maakt van het uitsteken van de Oranje-vlag van den toren der Oude Kerk in 1672, zegt hij aan het slot:

„Dit heeft mijn verhaelt de voorsz. kosters weduwe den . . Sept. 1682, sijnde mijn nicht van haer mans wege, Lourens Hoying genaemt, sijnde de soon van Burgemeester Hoing.

MATTHEUS GANSNEB TENGNAGEL

DOOR

J. H. W. UNGER.

EEN onzer zeventiende-eeuwsche dichters is wellicht door den nakomeling met meer verachting en verguizing behandeld dan hij, wiens naam boven dit opstel vermeld staat. Over zijn leven, zijn maatschappelijke betrekking, zijn familie, zwijgen de geschiedschrijvers onzer letterkunde. Door enkelen, zooals JERONIMO DE VRIES ¹⁾, wordt hij terloops genoemd, of, zooals door VAN DER AA ²⁾, als „een dichter uit de tweede helft der 17e eeuw” zonder meer; ja zelfs citeert DR. JONCKBLOET in zijne zoo uitvoerige Geschiedenis der Ned. Letterkunde een aantal malen zijn werken, zonder één enkel woord aan zijn persoonlijkheid te wijden. Door de meesten wordt hij met minachting genoemd; reeds in de 18e eeuw sprak LAMBERT BIDLOO ³⁾ een afkeurend oordeel uit over TENGNAGEL's werken, behalve over de Spaansche Heidin, dat door hem „een voorwaar welgeschikt thoonneel-spel” wordt genoemd. WITSEN GEYSBEEK ⁴⁾ noemt hem misschien de(n) „morsigste(n) en onhebbelijkste(n) rijmer der geheele zeventiende eeuw, die zelfs door FOCQUENBROCH niet overtroffen wordt.” LOFFELT ⁵⁾ haalt hem gedurig aan als de(n) liederlijke(n) TENGNAGEL, de(n) beruchten TENGNAGEL. DR. J. TEN BRINK ⁶⁾ wijst er op, hoe TENGNAGEL, „de ellendige beruchtheid verworven heeft, eene *chronique scandaleuse* van vele zijner letterkundige tijdgenooten te hebben nagelaten.” Eindelijk noemt ook

¹⁾ *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde*, I 221.

²⁾ *Biographisch Woordenboek*, in voce TENGNAGEL.

³⁾ *Pan poëticon Batavum*. 1720, bl. 254.

⁴⁾ *Biogr., Anth. en Crit. Woordenboek der Ned. Dichters*, V 398.

⁵⁾ *Gids* 1874, III bl. 121.

⁶⁾ G. A. BREDEROO, bl. 123.

DR. J. VAN VLOTEN ⁷⁾ hem „de(n) geheel verliefderlijkte(n) MATTHIJS GANSNEB, gen^d. TENGNAGEL, wiens *Preciosa* alleen wat hooger toon aanslaat”, ja zelfs in de voorrede van zijn uitgave van *STARTER* scheldt hij hem voor „een liederlijke vuilik.”

Toch zijn deze oordeelvellingen m. i. veel te sterk gekleurd. Het is waar, TENGNAGEL behoorde niet tot de ingetogenen in den lande, hij leidde een vroolijk leventje; zijn pen was niet zelden in het scherpste venijn gedoopt, zijn taal is dikwijls plat en morsig, maar misdeeld van talenten is hij niet en daarenboven zijn zijne werken, uit een historisch oogpunt, belangrijk. Het zijn voor ons onschatbare bronnen voor de kennis van den maatschappelijken toestand van het Amsterdam dier dagen.

Bij geen enkele zijner tijdgenooten vindt men zooveel interessante bijzonderheden opgeteekend over het Amsterdamsche volksleven, Amsterdamsche toestanden, over toen levende (of liever gezegd gestorvene) poëten en poëtafsters, als bij hem. Onze letterkunde is, vergeleken met die van andere volken, en vooral met de Fransche, helaas zoo arm aan *memoires*, dat wij TENGNAGEL dubbel dankbaar mogen zijn voor hetgeen hij ons nagelaten heeft, al blijft er slechts betrekkelijk weinig over, dat ons, ook gedeeltelijk door onze geringe kennis van de *histoire intime* van die dagen, recht duidelijk is. Betrekkelijk weinig noem ik het; want is het voor ons, jongeren, reeds uiterst moeilijk een Spectatorplaat uit een der eerste jaargangen te verklaren, hoeveel te lastiger is het dan niet om geschriften — twee eeuwen oud — te begrijpen, waar in bijna elken regel toespelingen voorkomen, die slechts door den tijdgenoot op hun juiste waarde geschat werden.

Toch wil ik trachten, zij het dan ook zeer onvolledig, TENGNAGEL meer van deze zijde te doen kennen en zijn persoon en zijn werken eenigszins in een helderder licht te plaatsen, dan tot heden het geval was.

Zooals ik reeds zeide, was van zijn levensgeschiedenis niets bekend. Had men de moeite genomen zijn werken te bestudeeren, dan zou daaruit reeds menige bijzonderheid aan den dag zijn gebracht.

Hij was Amsterdammer van geboorte en, zooals uit verscheidene plaatsen in zijne werken ⁸⁾ blijkt, zeer gehecht aan zijn vaderstad.

Hij behoorde van moederszijde tot een zeer bekende kunstenaarsfamilie, en was door zijn ouders aan de beste Amsterdamsche patricische geslachten vermaagschaft. Zijn vader, JAN TYNAGEL of TENGNAGEL, was schilder ⁹⁾ en bekleedde tevens gedurende de jaren 1625—1635 het ambt van substituut-schout ¹⁰⁾, nadat hij van 1619 af provoost geweest was. Hij werd door Ridder RODENBURGH onder de schilders van naam geteld, die in

⁷⁾ *Beknopte Geschiedenis der Ned. Letteren*, bl. 302.

⁸⁾ Zie de opdracht van de *Spaensche Heidin*, en zoowel het begin als het slot van de *Amsterdamsche Lindebladen*.

⁹⁾ Zie ook over hem de monographie van Mr. A. D. DE VRIES AZ. over Dirk Barentsen in TAUREL *L'Art Chretien en Hollande et en Flandre* bl. 176 en de noot aldaar. Zie de plaats uit *Rodenburgh* bij JONCKBLOET, XVIIe E. I 164.

¹⁰⁾ COMMELIN. *Beschryvinge van Amsterdam*, (2e druk) I bl. 418—420.

het begin der XVIIe eeuw aldaar leefden. Het register van kerkelijke huwelijks-proclamatien meldt ons aldus zijn ondertrouw:

19 November 1611.

JAN TENGNAGEL¹¹⁾, oudt 27 jaren, won. in de pylsteegh, geen ouders hebbende, geass met ROMBOUT JACOBS syn oom ter eenre en MEYNSJEN SYMONSD¹²⁾, oudt 20 jaren, won. op de Nieuwendyck geass. met SYMON JANSZ. PINAS, haer vaeder en NEELTJEN JACOBS, haer moeder.

Uit dit huwelijk werd in het begin van het jaar 1613 een zoon geboren, blijkens de volgende aantekening in het doopboek der Oude Kerk:

10 Januari 1613.

JAN TINGNAGEL, MEYNSJEN SYMONSD¹²⁾, JAN PYNAS, FRANCISCO BADENS, KLAERKEN KOLYNS. *Mattheus.*

Ik kan niet nalaten even in het bijzonder de aandacht te vestigen op het feit, dat FRANCISCO BADENS, de leermeester van BREDEROO als doopgetuige optrad.

Behalve dezen zoon werden uit dit huwelijk nog meerdere kinderen geboren, waarvan ik alleen JAN¹³⁾ en SYMON¹³⁾ noem. De vader stierf in 1635, althans in dat jaar werd, volgens COMMELIN, in zijn plaats CLAES BUYL, de zwager van TESSELSCHADE, tot substituut-schout benoemd. De moeder overleed in de eerste helft van het jaar 1643, zooals men kan opmaken uit de opdracht van het blijspel *De Spaensche Heidin*. Wellicht is zij van verdriet gestorven.

Over MATTHEUS' jeugd valt niet veel mede te deelen; wij vinden hem voor het eerst weer vermeld in het Leidsche Album Studiosorum. Hij werd door den rector Antonius Thysius den 20 October 1633 aldus ingeschreven: MATTHAEUS TENGNAGEL, AMSTERODAMENSIS 20 S(tudiosus) J(uridi).

Hij woonde bij Pieter Gerritsen Speck op de Langhe Brugge.

Daar hij slechts eenmaal ingeschreven is, ligt de veronderstelling voor de hand, dat hij zich niet lang te Leiden opgehouden heeft. Wellicht is hij, volgens de gewoonte

¹¹⁾ De Tegnagel's, soms ook genoemd Gansneb Tegnagel, waren verwant aan de Bicker's, de van Loon's, de Valckenier's enz. Zoo vind ik een Jan Hermansz. Gansneb Tegnagel gehuwd met Jannetjen Boelens Loon, uit welk huwelijk een dochter Catharina geboren werd, die met Andries Bicker huwde. (Zie de *Geslachtslijst van de Boelens* door J. A. ALB. THIJM en Mr. N. DE ROEVER.)

¹²⁾ Deze JAN TENGNAGEL werd den 21 Febr. 1619 in de Oude Kerk gedoopt. Opmerking verdient het, dat er achter den naam van den vader staat *nu nieuw geworden provoost*. Bij deze doop was CORNELIS JANSZ. VALCKENIER doopgetuige.

Hij ondertrouwde 15 October 1643 met SUSANNA ADRIAANS VAN ZEVENBERGEN (geboren 11 October 1622), uit welk huwelijk een drietal kinderen Jan, Adriaan en Michiel geboren werd. Hij was baljuw van Naarden en heeft zich als dichter doen kennen van het treurspel: *Verwoestingh des stats Naerden*. (t' Amsterdam, By Nicolaes van Ravesteyn, Anno 1660) en een bundel van *XL Geestelycke Meditatieën, over Eenige Aenmerckens-waerdige Hoofpunten in de Christelycke Godsdienst*. (t' Amsterdam, by DANIEL BAKKEMUDE, MDCLXX VI.)

¹³⁾ SIMON TENGNAGEL werd in Augustus 1646 op 20jarigen leeftijd door den rector Ewaldus Schrevelius als student in de Theologie ingeschreven. Hij ondertrouwde den 6 Juni 1652 met CORNELIA ADRIAANS VAN ZEVENBERGEN, een zuster van Susanna (geboren 2 November 1621). Uit dit huwelijk werden vijf kinderen Symon, Nicolaas Mattheus, Cornelis en Michiel geboren.

dier dagen een buitenlandsche reis gaan maken; want eens bij de herdenking zijner misslagen, slaakt hij deze verzuchting, waaruit tevens blijkt, dat hij een niet al te ingetogen leven leidde:

Wie ik immer heb bedrogen, Of belogen, staet voor my.	Datze noch uyt Woerden quamen, Uyt den Haag, of Rotterdam,	Franschen uyt wel twintig steden, Die ik eer te vinden wist.
'k Zie hier Waerden, en Waerdinnen, Die my deden goede cier,	Of uyt Haerlem, 't was te ramen, Mits ik daer zo dikwils quam;	Vaderstadse drinkverkopers, Die my schromen, in mijn pijn,
Om haer nooderuft te winnen, Die van daer, en dees van hier.	Ja uyt Geldre, 'k zou 't verschoonen, En uyt Zeelant, 'k nam 't in best,	Stiertse van my, dese lopers; 'k Zal aen u verschuldigt zijn.
	Maer ik zie'er zich vertoonen Buyten ons vereent gewest.	Want mijn Broër zal u gedenken; Niet die naar Vyanen trekt:
		Maer wien zijn gedachten wenken, Hem die uyt de dooden wekt.
Elck dringt my, om betalen, Woort dat my in 't herte snee,	d' Antwerps Leeuw brant in zijn oog.	
Met een schrik, die 'k niet kon malen, Wat een yver dat ick dee:	'k Stelde 't huys in rep en roer.	
Maer als ik het kon ontspringen, 't Was met hantschrift, eed, of list,	'k Heb met hantschrift hem bedrogen. Mager loon voor kost en voer.	Wat mijn erfdeel op kan halen, Zal hy, die goê bliken doet,
'k Paste niet op zulke dingen, Mits ik van geen naween wist.	Londenaren dringen mede Om betaling, die hem mist,	Met een goet gemoet betalen: ¹⁴⁾

Voor de studie was hij niet in de wieg gelegd. Andere zaken lokten hem meer aan: de vrouwen en de liefde hadden voor hem grooter aantrekkelijkheid dan zijn boeken, gelijk hij zelf getuigt in een Minneklagt ¹⁵⁾, gestort aan de Kaedyk, buiten de S. Antonis Poort.

Zomtijds koomt myn kamer wenken: En myn boeken roepen schier, Leerling! leerling! koom doch hier!	Loop ik dan om haer te lezen, Niemand wil de leste wezen: Elk wil voor ander gaen:	Geef ik ieder een de schop, En ik slae myn Nazo op. Dat's een Bybel voor Poëten:
'k Lig, en schimmel in de hoeken! Niemand koomt my hier bezoeken! En 't gckap van Rat, en Muis, Draegt myn lett'ren uit ten huis!	Let eens hoe ik daer moet staen: 'k Kanze t'zaemen niet gerieven: En om ieder te believen,	Die weet al dat andere weten.

Bij voorkeur schijnt hij zich bezig gehouden te hebben met jagen, zoowel met brakken, als met den havik, met visschen, nu eens met den „schakel”, dan weer met het „scepnet”, met snoeken strikken, met eenden en duiven schieten, „dat het Gelders recht verboot”, met eieren te zoeken

Als de kivit kivit riep;
En mijn boeken jongen, jongen,
Die noch meenden dat ick sliep:
Maer ze misten in'er meenen,
Want ik was voor zonneshijn
Met mijn spitsen op de beenen,
Die al mée niet murrew zijn
Door 't gestadig letterjagen ¹⁶⁾;

¹⁴⁾ *De Geest van M. G. Tegnagel* ed. 1652 bl. 3 en 4.

Kenmerkend voor hem is de volgende anecdote, die ik vond in een Ms. verzameling van dergelijke verhalen, geschreven door den dichter AERNOUT VAN OVERBEKE. De bundel is in de Koninklijke Bibliotheek.

MATTHEUS TENGNAGEL raecte met een van syn mackers, die soo kael als hij self was, inde kroeg, men was er vrolijk, maer eijndelijck moest'er gelt zijn, R. Ey maet betael eens voor twee, R. Doet ghy het eens, ik heb waeragtig geen kleijn gelt etc. Op het lest moest er het hooge woort ten wederzijden uyt, dat sij alle beijde beroijt waeren. R. wat doet gij inde kroeg? R. Omdat ik dorst had. R. Hoe, Hoe duyvel derfje dorst krijgen, als gij geen gelt en hebt.

¹⁵⁾ *Afgeslagen Bloemsel van de Amst. Lindebladen* 1641 bl. 25.

¹⁶⁾ M. G. TENGNAGELS, *Amsterdamsche Lindebladen* 1640 bl. 15 en 16.

Zooals uit de boven aangehaalde plaatsen genoegzaam blijkt, is zijn leven vrij avontuurlijk geweest en heeft hij o. a. veel gereisd. Welke betrekking hij bekleedde, is mij niet mogen gelukken te ontdekken. Uit sommige verzen¹⁷⁾ zou men de gevolgtrekking kunnen maken, dat hij in krijgsdienst geweest was; maar een ingesteld onderzoek op het Rijks-Archief deed hem mij noch bij de ritmeesters, noch bij de luitenants van Holland ontmoeten. Toch schijnt hij in relatie te hebben gestaan met Zijn Hoogheid¹⁸⁾.

Dat hij zich, niettegenstaande zijn heen en weer trekken, veel te Amsterdam ophielden heeft, kan men opmaken uit zijn nauwkeurige en uitgebreide kennis van alle galante avontuurtjes, die er voorvielen.

Onze dichter schijnt een hartsvriend gehad te hebben, die lang voor hem gestorven of wellicht naar elders vertrokken is, immers in de klucht van *Frick in 't Veurhuys* (1642), zegt Mr. Pieter de Poeet (d. i. TENGNAGEL zelf): „Dat loof ik wel! toen (drie jaren geleden) had ik mijn kameraed Jacob noch byme, die lose Vallek en nou ben ik allien.” Ook in zijn *Lindebladen* spreekt hij tweemaal van zijn trouwen vriend Damon. Wie deze JAKOB is, weet ik niet te beslissen: in TENGNAGEL'S gedichten wordt gesproken van drie vrienden, die Jakob heeten: JAKOB BAEK¹⁹⁾, JAKOB FEYTAMA²⁰⁾ en JAKOB HEERDE (deze was den 6 Sept. 1640 in Zwol). Misschien bevatten de woorden van Mr. Pieter een toespeling op JAKOB VALK, die op de bekende lijst van poëten in de *Amsterdamsche Lindebladen* (blz. 65) voorkomt. Hij wordt echter overigens niet bij Tengnagel vermeld.

Ook JAN ZOET heeft tot TENGNAGEL'S vrienden behoord, alhoewel nergens ééne plaats bij ZOET bekend is, waar hij hem noemt. De boekverkooper J. J. SCHIPPER en de acteur J. N(OOSEMAN) waren eveneens met hem bevriend. De eerste vervaardigde een lofdicht op de *Lindebladen*, de tweede deed het voor zijn *Frick in 't Veurhuys*. Eindelijk leeren wij uit TENGNAGEL'S poëzie nog als zijn vrienden kennen: DOMINICUS HEERDE²¹⁾,

¹⁷⁾ Hij spreekt o. a. veel over zijn spitsbroers, met wie hij in Gelderland paarden was gaan koopen.

¹⁸⁾ In een hoogst zeldzaam boekje, getiteld: *St. Niklaes-gift Bestaende in Bevallike Kodderyen, aerdtige Voorvallen, vreemde Potsen en verdichte Vonden enz.* 't Amtsteldam, Voor Cornelis Last, . . 1652 vindt men, behalve een zeer belangrijke voorrede, een groot aantal anecdoten enz. Op bl. 43 wordt het volgend „Aertigh Antwoort” verhaald:

D' overaertige Poët MATTHEUS TENGNAGEL, in een barbiers winckel komende, om hem te laten scheeren, wiert, zoo hy 'er toesat, van de knechts, dat lustige vleyers waren, gevraeght, Myn Heer, waer is syn Hoogheit? hoe staen syn saken? sal hy, meent ghy, wat opdoen? is de vyant van d' andere zy weer sterck in de weer? en dat zoo dickwils datse hem, die andere saken, die hem meer troffen, in 't hooft hadt, verveelden, en zy ondertusschen syn hair een weynigh afgenomen hebbende, vraegde hem weer, Mijn Heer, hoe ghelieft ghy u baert geschoren te hebben, waerop hy, met een statigh gelaet, besadigt antwoorde, *al swijghende*, dat d' andere lieden, de fout der knechts bemerckende, niet weynich tot lachen kittelde.

¹⁹⁾ Deze was dezelfde als de vriend van VONDEL. Hij stierf tusschen de jaren 1637 en 1640. (v. LENNEP III 313). VONDEL en BARLAEUS bezongen zijn dood, terwijl TENGNAGEL de moeder een Troostdicht toezond.

²⁰⁾ JAKOB FEYTAMA overleed eerst veel later. KAREL VERLOOVE maakte een: Lof- en lijckdicht over 't prijslijk Leven en Sterven van den Amsterdamschen Filosoof of wijsgeerigen JAKOB FEYTAMA, Gestorven in Amsterdam op den 10 dagh in Slagtmaand, in 't Jaar 1669. Te vinden in: *Den Koddigen Opdisser*, Den tweeden Druck. Amsterdam, 1678, bl. 11—16.

²¹⁾ Ook deze vervaardigde een lofdicht op de *Lindebladen*, gedateerd uit Zwol, den 6 van Herbtsmaand in 't jaer 1640 ziek te bed liggende. Hij stierf spoedig daarna „aan de Teering”, en werd door TENGNAGEL in een graf-schrift herdacht.

die eveneens een lofdicht op de *Lindebladen* schreef, O. V. GOLSTEIN, een vriend in Kopenhagen, enz.

Slaat men TENGNAGEL'S werken op, dan ziet men reeds dadelijk, dat ze van zeer verschillenden aard zijn; gewoonlijk blijft zijn poëzie laag bij den grond, een enkele maal treft men een bevallig minneliedje aan, maar meestal worden zijn gedichten ontsierd door grove platheden of liever onkieschheden, die het uiterst moeilijk maken hem aan den negentiende-eeuwschen lezer in zijn ware gedaante voor te stellen.

Een ander maal, zooals in zijn Spaansch heidinnetje, loopt zijn stijl zoo op stelten, dat men moeite heeft in zoo'n ernstig en godsdienstig man den vroolijken TENGNAGEL te herkennen. Om zijn werken te leeren kennen is het 't best ze achtereenvolgens eens door te loopen en daarbij het belangrijkste aan te teekenen. De volgorde, waarin zij verschenen, is niet altijd gemakkelijk te bepalen; het is daarom, dat ik het beter vond dit te bespreken in de Bijlage, waar ik tevens één proeve van bibliographie van zijn werken geef.

In het jaar 1639, dus op 26jarigen leeftijd, deed hij zijn eerste pennevrucht, onder den titel van AMSTERDAMSCHER MANESCHIJN, maar zonder zijn naam, het licht zien.

In de toe-eygeningh, „aen de Stercke Walsche boer” vertelt MELIS, dat „in den tijd.... dat de Wijngaerd bot, de Boomen groenen, de Vruchten setten, de Wegen drogen, 't Ghevogelt broeyt: in 't kort” in de lente „spande (hy) zyn Leckerbecken (paarden) in, die sonder sweep met een harde draf van de Vincke-buyrt, langs de Amstel-dijck tot in stee joeghen; doch sy wisten wel, dat de reys om versche (hennip)Koecken te halen, nae Jacob Claesz. op 't Rockin lagh; ick betaelden 't oud en borgden 't nieu, maer de goede man wel wetende dat ick een van de beste klanten was, sette mijn een Beecker op de handt, daer een van mijn Ruynen wel een Been in gebroken soudén hebben.” De waard schonk hem in een zoo ruime mate bier, dat, toen hij op wilde staan, „de beenen niet mee wilden.” De zon begon te dalen en hij zette dus „zijn beesten op stal en raecte met struyckelen en vallen neffens haer in 't Hoy.” De paarden echter, die den geheelen dag geen drinken hadden gehad, maakten zoo'n geraas, dat hij wakker werd en eenmaal wakker zijnde, beschouwde hij, nog onder de werking van het mout, de zaken vrij wat luchthartiger. Hij zag, dat het buiten „krielden van menschen”, die „hand aen hand in de schaduw, onder het jonge groen van de Ypen, ende Linde-boomen haer vermaken met verscheyden kueren, die nou te langh zyn om te verhalen; maer het stond my geweldich aen, en daer was stof ghenoech om Lietjes af te maken, had ick maar Reden-Ryckers by my gehad: Dus wandelende schoot my in, dat ick op so menighen In-tre gheweest ben in verscheyde Dorpen, en dat ick op de Kamer 't Ouwer-schie, en te Pynacker, door 't beantwoorden van al heel diepe Vragen, schier de prijs gewonnen had, soo teegh icker selfs aen, en ick songh nae mijn Boere verstandt,.... dese Deuntjens, die ick mee een naem geef, want ick noemse de AMSTERDAMSCHER MANE-SCHIJN, omdat de Maen op die tijdt helder scheen.”

Aldus de inleiding van zijn eerste werk. Daarna vangt het gedicht aan, dat, evenals al zijn andere satyrische werken, gesteld is in trochaeische verzen, elk van 8 regels, dezelfde maat, die Huygens gebruikte voor zijn Voorhout.

Na het avondmaal geeft Melis aan zijn „meyt” Grietje nog eenige bevelen en wacht dan zijn kameraad, zijn spitsbroer op, „om een straetje door te gaen.” Zij gaan nu op weg om „met de mantel over de ooren” de vrijende paartjes te bespieden, want

't Minnen kan veel dingen wecken,
't Minnen maeckt de blooden stout,
't Minnen maeckt de wysen gecken,
't Minnen maeckt de jongers out,
't Minnen mint het minsaem spreekken,
En sy maeckt de minnaers stom,
En noch duysent minne-treecken
Gaender in het minnen om.

Zij ontmoeten nu achtereenvolgens een aantal vrijers, die zonder twijfel werkelijk bestaande personen moesten voorstellen, welke door de tijdgenooten als met den vinger aangewezen konden worden. Zoo hoorde hij

melden van een Vryer	En hy swoer het loon te sachten,	Maer 't misluckte 't murwe knechje,
Die syn eerste Wambuys droegh,	Als syn Vryster waer syn Vrouw,	Daer syn sin was opghestelt;
't Maecken was hy aen de Snyer,	Want hy selfs soo langh most wachten	Gijsbert wordt ghehaet van Brechje
Aen de Winckel 't Laecken schoegh;	Eer hy duyten hebben sou:	Nou heeft gheen van dryen geldt.

Het is voor ons natuurlijk onmogelijk te weten te komen, wie er mede bedoeld werden; maar dat aldus bekende personen aan de kaak werden gesteld, zal men mij lichtelijk toegeven. Na het mededeelen van een dergelijke historie geeft hij aan verliefden den raad, „lett'ren te eyschen van haer hand”, want

Soo 's het dan ont-dryen willen
Daer sijn rechten voor in 't land:
En ick sou de saeck betrouwen.
Keuning, Wilde of Molyne,
Die tot pleyten voor de vrouwen,
Dry door-slepen meesters sijn.

Nu eens ontmoeten zij drie paren, die gemaskerd rond loopen, dan weer

een rey van twalef vromen,
Daer een yeder lust in schept.

Zelfs ziet hij

Somtijds wel trotse Luyden,
Die 't haer Vroutjes niet beduyden,
Waerse 's avonds sijn gheweest.

Zeer eigenaardig is zijn ontboezeming, als hij een pikant avontuurtje, dat we onze lezers maar zullen sparen, heeft hooren vertellen:

'k Hoorde lest een klucht vertellen.
(Wisten s' het 't quam op 't Tooneel,
Want de net-ghevyldde spellen
Hebben doch geen gunst of deel.)

En dit werd in 't jaar 1639 geschreven! Wel een bewijs, dat het niet geheel aan tooneelschrijvers als VONDEL lag, dat hun stukken geen opgang maakten. Het publiek zag veel liever de vuilste kluchten in armelijk dialect bijeengerijmd, dan de deftige stukken van een VONDEL of een HOOFT.

Hierop volgen een aantal verzen, die zeer belangrijk zijn voor het bepalen van den tijd, waarin het bekende liedeboekje: *t' Amsteldams Minnebeeckje*²²⁾ verscheen, waaruit tevens blijkt, dat NICOLAES PELS en MOOR te zamen „naar d' Indiaen vertrocken.”

Dat er verder werkelijk hatelijkheden werden bedoeld aan het adres van Lambert, Leenert, Stille Joris enz. kan men duidelijk zien uit zijn verontschuldiging aan het slot:

Vrysters heb ick wat gheschreven
Datje niet wel aen en staet,
Ay! dat moetje my vergheven,
Want het haten is te quaet.
Vanje Vryers magh ick hoopen
Soo 't haer wat te drolligh luyt,
Dats'er ellick eentje koopen,
En haer drollen krabben uyt.

„Toen ick 's morgens t'huys quam,” aldus vertelt MELIS in de opdracht van de AMSTERDAMSCHES SONNESCHIJN „aen de Amsterdamsche moye Vryers” had er „sulcken ty egaen tusschen my en mijn wijf. . . omdat ik de hiele nacht uyt ebleven had, datter het gansche durp van weegde; en haddet onse domine Pastoor niet estuyt, 't had noch geen effe water eweest.” De goede heer Jan, de pastoor, bracht eindelijk zijn vrouw tot bedaren; deze had hem „op den hals verboden niet weer na stee te gaen”; maar toch doet hij het stilletjes en daar hij er nu is, „moet (hy zich) weer wat op (z)yn benier vermaecken.”

Even als de vorige maal, gaat MELIS nu weer wandelen met zijn „spitsbroer”, of liever TENGNAGEL gaat op weg met zijn trouwen vriend JACOB. Het is MELIS — ik zal hem zoo maar blijven noemen — om het even welken weg zij zullen gaan;

Maer ik moetme eerst wat sterken
Met een mond-vol brood, of twee;
Daer een dijker op sou werken,
Die twee dagen honger lêe,
Of kan 't eeten niet verkloeken?
Hou je 't met den alsem-wijn?
Laet ons dan Dirk Mouten zoeken,
Daer de klaerste romers zijn.

Nadat zij aldus gelaafd zijn en beloofd hebben aan „twee moye nichtjens”, die wonen, daar „Roeland²³⁾ Stage wacht houdt”, t'avond terug te komen, hooren zij plotseling brand roepen. Nu geeft de dichter een uitvoerige, niet onverdienstelijke beschrijving van het blusschen van den brand, die wij, uit vrees voor te groote uitvoerigheid, noode den lezer onthouden.

²²⁾ Ik hoop aan dit boekje later een afzonderlijke beschouwing te wijden.

²³⁾ De Steenen Roeland stond in de stoep van een oud gebouw, op den Nieuwezijds-Voorburgwal, over de Kolk. Zie WAGENAAR. Amsterdam IX bl. 4.

Aan het slot wijdt-hij een aantal verzen aan de kermis en roept daarbij den kermisgasten een welgemeend: „welkoom! welkoom!” toe. Hieruit laat zich tevens de tijd bepalen, waarin het gedicht vervaardigd werd. Want het is bekend, dat de Amsterdamsche kermis aanving, in de maand September, op Zondag na den Feestdag van St. Lambert ²⁴⁾. Ook volgt het uit het gezegde:

'k Wed se komen altemalen
Van de Valckenburgse mis,

die in het begin van September werd gehouden. Het gedicht dagteekent dus uit het jaar 1639, omstreeks het midden van Herfstmaand.

Even als bij de twee vorige gedichten heeft TENGNAGEL bij zijn GROVE-ROFFEL OFTE QUARTIER DES AMSTERDAMSCHER MANE-SCHIJN, een opdracht gevoegd; ditmaal aan: „d'Heer mijn Heer H. Paarde-schoen ²⁵⁾, a Mye”, waarin hij verhaalt, hoe de schrijver FOP „door het afsterven van een oude Pete-moey” bij het verdeelen van haar erfenis in allerlei financieele moeilijkheden geraakte, die hem noodzaakten zich tijdelijk te Amsterdam te vestigen en zijn geschillen met zijn erfgenamen door een advocaat te laten beslechten, maar ook in dien tijd reeds gold het gezegde:

Advocaten, Procereurs
Dat zijn kanckers inde Beurs.

„Onder tusschen niet wetende waer (hij) (s)yne overschietende uren soude besteden”, heeft hij zich „ghevoecht, daer men ghemenelyck wat nieuws heeft, ende daer soo eenige quackjes gehoord hebbende van onse hedensdaegse Jonckertjes, (heeft hy) de selve, *Per Memory* aen ghetekent, ende te huys komende, die wat breeder uytghesmeet.”

TENGNAGEL begint ook weer met een opwekking tot zich zelve, waaruit tevens de strekking van het gedicht kan opgemaakt worden.

Nu wel aan dan rappe sinnen	Wijst hier al haer slimme treken	Die het buyten orden maecken,
'k Heb de Neb in Int ghedoopt,	Al haer grove dartelheen,	Schenckt dat toe, als op de koop.
Komt wilt vaerdigh gaen beginnen	Al haer rappige gebreken,	
Toont hoe dat de Weerelt loopt,	Van haer buyten gave leen.	Nu wel aen dan Pen en handen
Wijst hier al den lossen handel,	Doch indien ghy komt te raecken	Tast het hartste 't eerste aen,
Al de dartelheyt der Jeught,	Mannen haer verkeerde loop,	Bruyckt daer toe de scharpste tanden
Toont haer domme kromme wandel.		Laet het slegst op 't leste staen.
So perfeckt ghy immer meugh.		

Ook nu worden tal van vrijende paartjes besproken en bespot, allerlei grappen verteld en avontuurtjes beschreven, die zonder twijfel feiten tot grondslag hadden, maar welke wij, deels om niet te uitvoerig te worden, deels omdat ze minder geschikt zijn in hun geheel overgenomen te worden, niet kunnen vermelden. Enkele historietjes worden herhaaldelijk in de liedboekjes uit dien tijd aangetroffen of soms op het tooneel gebracht,

²⁴⁾ WAGENAAR, XI bl. 7 en COMMELIN, II bl. 1157.

²⁵⁾ Hoogstwaarschijnlijk is dit een gefingeerde naam.

wel een bewijs, dat het geliefkoosde stoffe was voor dichters van den 10^m rang. Ook van dit boekje kan nauwkeurig den tijd van vervaardiging bepaald worden. Aan het slot leest men:

'k Moet (mijn vrouw) een kermis kopen
Want de kramen zijn gezet,

waaruit dus volgt, dat het in kermistijd geschreven is.

Veel belangrijker is zijn volgende pennevrucht: ST. NICOLAES MILDE GAVEN, AEN D'AMSTELSE JONCKHEYT, OFTE HET LAATSTE QUARTIER DER AMSTERDAMSCH E MANE-SCHIJN. In de voorrede spreekt St. Nicolaes zijn „Lieve Keyeren” aldus aan: Na mijn oude ghewoonte kome ick hier wederom mijn gaven op-offeren, ende mildelijck uyt deelen..... Maar ick heb nu een tijdt langh herwaerts, boven op de schoorsteen sittende gesien, de quade gangen, ende lästerlijcke daden, die hier van vele gepleecht ende die mijn rijke gaven ontwassen sijn, och dat ick in mijn hoogen ouderdom sulck een droevigen ende verkeerde staet moet beleven, datmen alle goede vermaninge en stichtelijcke dingen verwerpt, die een Mensche brenghen tot sijn eyghen welvaren: Ick had soo wel ghehoopt datter wat beternis inde gemoederen soude ghekomen sijn, door het schijnen van de klaeren heele ende grove roffels Mane-Schijn, ende van het nimmer ghenoech ghepresen Sonne-Schijntje. Maer wat ist, hoe schoon men 't licht haer voorstelt, sy blyven in die groote duysternis al wandelen,..... Ick sal' nu maer ter loop, eenighe dinghen aenroeren die my noch vars in de gedachten speelen..... wel dan Vrienden, betert u handel en wandel, ende neemt dese goede vermaninghe in acht, of ick sal ghenootsaecht wesen, al u dinghen noch beter op te mercken, en teghens toekomende Jaer, TYNNAGEL, en JAN SOET, met den Advocaet ²⁶⁾, in 't werck stellen, die alle jou bedreven fouten na den rechten stijl sullen uyt-legghen.”

De dichter begint met te betoogen hoe elk jaargetijde zijn eigenaardigheden medebrengt en dat men in de herfst het beste doet

te roocken en te smoocken	Doch ons Jantje salt niet seggen	Geen van al de noble basen
In de stinckende Toback	Die 'tsoo heerlijk weet te doen	Soo daer leven by de roock
Dat een yder 't hart moet koocken	En soo braefjes uyt te leggen	Die dit mantjen can verblasen
Als men denckt om 't ongemack,	Dat het 's mensen lijf kan voen.	In het drincken van de smoock.

Met Jantje wordt hier bedoeld JAN ZOET; daarop volgen een reeks toespelingen op Ackersdyck, den dichter Claes Seep, den makelaar De Haes, Claes van den Heuvel, Abeel „die door syn singhen yeder stem en keel verdooft”, maar zij zijn, even als bijna alles, wat er volgt, zoo onduidelijk, dat het onmogelijk is ze te verklaren. Daarna wordt een „tweemaal ses ghetal van vromen” over den hekel gehaald; hiertoe behooren Pauw, heer van Achttienhoven met zijn zwager, Six, Joncker Jan van Piepenfoye (?) enz.

²⁶⁾ Zou hier JACOB BAECK bedoeld zijn? Deze was Licentiaat in de rechten. (Zie v. Lennep, III bl. 309 en 313.)

'k Moetje d' Amstels heerlijkheden
In het stuck van wijse lien,
Oock een beetje gaen ontleden
En hier blijklijk laten sien.
Dat men niet en hoeft te sturen
Na de een of d' ander plaets,
Om te halen die de kuren
Beter pleyt als onse maets.

'k Meen den Amstel is verheven,
Alsoo wel als 't Haechse Vleck,
Om de wijsheydt plaets te geven
En te spelen met den beck.

'k Sal van een dozijntje roemen,
Mits 'k er hier soo veele wijn
Die haer advocaten noemen,
Datter sou geen ent aen zijn.

Nieuwen-hoven, en van Bassen,
Sasborch, Bevers, en Cappit,
Zijn die vinnich op gaen passen,
Daer maer slechts wat kley by sit.
Davelaer, van Loon, en Kloeckje,
Hebben weer het recht verstant,

Van 't verkeeren in het boeckje,
Met het pypjen inde handt.

Vogel-zangh, de Raet en Roeters,
Door haer hooch en kloecke geest,
Zijn de gauwe wijsheydt wroeters,
En verstaen de rechten 't meest.
Om 't ghetael dan vol te maken,
Van dees twalif op een ry,
Can ick Oyens niet versaken,
Noch soo lichtlijck gaen verby.

OYENS ²⁷⁾ schijnt een drukke praktijk gehad te hebben, maar ook wel van een eenigszins verdacht allooi.

Nu komen „de soete colleganten, die ghestadich by de vocht, niet en doen als schijven planten, oock eens wandelen voor de bocht.” Bij hen schijnt vooral een stevige dronk gewoonte geweest te zijn; immers „'t syn al te samen brakjes”,

Die wel weten met wat quackjes
Dat men 't glaesje vegen moet,
Bontemantel, Soop en Backer,
Campen, Hasselaer en Six

Vinck en Bas, die sijn wat lacker
Maer de andren sijn goet slicx.

Bicker, Rendorp, als de lest,
Niet te stellen voor verschovling
Want sy mogent trots de best.

Outgers, Vlaming, en Dirck't Hovling

Eene bekende herberg „'t Franse Schiltje tot moy Saertje” aan de Weesper vliet wordt daarna besproken.

„Om ras na huys te gaen” wandelt TENGNAGEL door twee kamers. „D'ouwe luytjes moet (hy) eeren”; als leden noemt hij Geeraers, Oyens en klein Franckje, Beeringh, Ipelaer en Metsuw, Welborch, Brentes en Jan huer (?). Welk soort van kamers hier bedoeld worden is mij een raadsel; waarschijnlijk ziet het op een of andere Sociëteit of Gilden-vereeniging. Zeker is het, dat hier geen sprake is van een Rederijderskamer.

Sprekende over een zestal vrijers, zegt TENGNAGEL dat zij „vertoonde(n) hunne lessen, op de Feest van Monsieur KROOCK” ²⁸⁾.

Vervolgens treft men toespelingen aan op Papenbroek, Bloys, Broeckje, Buys, Mons. Calanbryn, Colpyn, de Raet en nog menig ander.

Zeer kenmerkend zijn eenige verzen, waarop ik nog even de aandacht wenſch te vestigen:

'k Wil niet hopen datje handen,
Van mijn vleys so jeuckerich syn,
Als op hem die hier quam landen,
Met een heldre Mane-schyn.

'k Sal maer slechts je vanne raken,
En je daden laten staen,
Want daer sou m'en boeck van maken
Wel van vier-en-vyftich blaen.

²⁷⁾ Vooral de volgende verzen geven geen loffelijke getuigenis van zijn praktijk. Hij is zonder twijfel dezelfde als ABRAHAM OYENS, die ook bij Vondel voorkomt. (v. Lennep, III bl. 160.)

²⁸⁾ Waarschijnlijk wordt hier bedoeld CORNELIS LAURENSZ. KROOK, die in 't speelseizoen 1658/59 voorkomt, als Balletdanser (*Het Ned. Tooneel*, 2^e jaargang bl. 249). Ook wordt hij vermeld door Mr. A. van Halmael in zijn *Bijdragen tot de Geschiedenis van het Tooneel*, bl. 29.

De Maneschijn heeft dus vermoedelijk de pennen en tongen van de bespote lieden aan den gang gemaakt; het is misschien om deze reden, dat TENGNAGEL het publiek op een dwaalspoor trachtte te brengen, door ditmaal zijn werk te onderteekenen met de letters P. V.

In het volgende jaar verscheen een klein-octavo bundeltje onder den titel van M. G. TENGNAGELS AEMSTERDAMSCH E LINDEBLADEN. Hiervan bestaat een druk van het jaartal 1639, maar deze is ge-antidateerd, zooals men duidelijk kan opmaken uit de volgende verzen, waarin, sprekende over BREDEROO'S liedjes, gezegd wordt:

Die noch daeglix vreugde baeren,
Tot vermaek van Gerbrands geest,
Schoon hy twee-mael elf jaeren
Deezen dag ²⁹⁾ is dood geweest.

Het boekje behoort dus wel degelijk op het jaar 1640 gesteld te worden; het is het eerste, dat met TENGNAGEL'S naam op den titel verscheen. Het werkje is opgedragen aan zijn vriend JAKOB FEYTAMA, onder dagteekening van 23 van Oogstmaand, 1640. Op bl. 14 schuift TENGNAGEL het vaderschap „van d'onkuische *Maeneschijn*.” „(Een onlangs uyt gegeven boekje)” ver van zich af. Het voorbeeld van den „wakkren” HUYGENS,

die zomwijlen,
Ledig, naer het dichten schoot
Als een star, waer naer wy zeylen
Zoo 'k mag vlotten in die vloot,

spoorde TENGNAGEL aan om zijn krachten te beproeven aan een tegenhanger van de tafereelen, die de Haagsche Ridder in zijn Voorhout had geschetst.

Hij koos tot zijn stof de

Lindebladen! Lindebladen!
Lustig loof, dat in uw' jeugd
d' Aemstel, en de binnepaden
Van zijn grooten Dam verheugt.

Dit gedicht staat over het algemeen veel hooger dan de vorige. De vorm is meer verzorgd, de taal meer gekuischt en niet zelden treft men er zeer aardige tafereeltjes in aan. Toch is het geheel in denzelfden trant geschreven als de Mane- en Sonne-Schijn; ook nu weer vergezelde hem zijn trouwe vriend Damon, die hem meetroonde naar „de wandelbaen”, hetgeen hem niet „verdrotten” heeft „want (z)y meenig klucht genooten.” Eerst een buurtstandje, dan een vechtpartijtje, om vervolgens over te gaan „van het vechten op het vrijen.” We kunnen natuurlijk niet bij elke ontmoeting stilstaan, maar teekenen slechts het merkwaardigste aan.

²⁹⁾ Bredero, gestorven den 23 Augustus 1618. Kantteekening.

Sprekende over het noodzakelijke van den arbeid heet het:

de ronden
 Rollen nimmermeer te ras:
 En de pot is lang gevonden,
 Die vol dubbeloenen was:
 Niemand hoeft' er naer te zoeken,
 Warnar is al dood³⁰⁾, verrot;
 En al in de Kosters boeken
 Aengeteikent: maer den pot

Heeft zijn zwager in de kluiven;
 En die word te langzaam klaer
 Omze hier, of daer te schuiven
 Onder steigers, als zijn vaer.
 Och! Hij weet het wel te maeken,
 Datze Lekker niet betraept;

Dat de zorg niet hoeft te waeken;
 Wantze groeit, terwijl hy slaept.
 Tien ten honderd! t' Is geen schande
 Meenig koopman wenscht'er om:
 En hy gaf wel waer in hande,
 Ging het maer met stille trom.

Een van de best geslaagde tafereeltjes is het beschrijven van de kermis; ik kan niet nalaten dit in zijn geheel af te schrijven.

Zondags moestje 't hier eens waegen,
 Buitebuurman: dat's een dag,
 Dien ik by geen kermis dagen
 Van de buurt gelijken mag.
 Dan is 't al in rep, en roeren;
 Waerje gaet, of waerje staet;
 By de steelui, by de boeren;
 Binnens huis, en op de straet.

Kiel moet dan de golven schaeven
 Van het Y, en Aemstelstroom,
 Kol moet voor de wagen draeven,
 Klepper wisselt op den toom;
 Die te wonder wel mag lijden
 Dat zijn meester hem beschrijd,
 Maer zoo dartel is, dat hy den
 Armen ganger naulix mijd.

Dan de dartelheid moet daelen,
 Want vermooidheid word zijn voogd,
 't Zeiltje wordt door warme straelen
 Ondertusschen meê gedroogt.
 't Leutert. 't Windje ligt te slaepen.
 't Is op 't heetste van den dag.
 'k Wed een voerman zou wel gaepe
 Dat hy koeien drinken zag;

Want de zon doet ieder zwoegen,
 't Zy te water, of te land.
 Sta nu vast! Geen kerk maer kroegen.
 Louter! 't Is een schoone wand.
 Ellek ty aen 't messen slijpen.
 Keeltjezwelg, en Tantjebijt
 Staen al schrap, om aen te grijpen,
 't Geen'er Lekkerroogje vrijd;

Kyk hoe alles, nae behooren,
 Aengerecht staet op den disch.
 Zou dit³¹⁾ kokje niet bekooren,
 Die zoo graeg van wangen is?
 'l'Sa! dat geld de hard, en hammen,
 T'is een gek, die honger lyd,
 Sta by kreupelen, maer geen lammen
 Repje! repje! 't is nu tijd.

Of bekoortje geen gezouten?
 Benje 't Pekel-vleisch al wars?
 Daer voor staender Schapen-bouten,
 Mals gebraden, kars en varsch;
 Hoend'ren, Kallekhoenen, K'nynen,
 Gans en Vogels wel vereent
 Met Kastanjens, en Rozynen:
 Voor de Schutters klein-gebeent;

Lysters, Kievits met'er kuiven,
 Dieken, Kemphaen, Leeuwerik,
 Wilsters, Stinting, Jonge ouiven,
 Slobben, Duikers, Koeten, Krik,
 Water-hoen met roode bekjens,
 Musschen, Spreeuwen, Vink, Plevier,
 Lekke Snippen met'er drekjens,
 En noch meenig ander dier.

Reigers, Quakken, en Puttooren,
 Voor de Visschers varsche visch,
 Karper, Braesem, Posk, en Vooren,
 Snoek, Baers, Bot, en watter is;
 Voor die niet veel houd van kluiven
 Mellek, Stremsel, Room, en Zaen,

Taeie boter, korte struiven,
 Vette Kaezen, Airen, Vlaen,

Koekjens, Koek en Kraekelingen,
 Heete Garner, Krabben, Kreeft,
 En noch duizend andre dingen,
 Dien de tyd van 't Jaer dan geeft;
 Applen, Peeren, Kersen, Nooten:
 (Die 't slechts alles noemen kon)
 En dat ook niet dient verstooten,
 Scheele Herri³²⁾ op de ton.

Met zyn AREND PIETER GYZEN
 Met zyn MARTEN AEPJES mee,
 Met, ik weet niet hoeveel wyzen
 Van de rechte ouwe snee;
 Die noch daeglix vreugde baeren,
 Tot vermaek van Gerbrands geest,
 Schoon hy twee-mael elf jaeren
 Deezen dag is dood geweest.

Gut! Wat heb ik daer vergeten,
 Al het bier, toebak, en wijn.
 Kan een maeltijd vrolijk heeten
 Daer die googlaers niet en zijn?
 Neen. Zij moeten mée vergaeren,
 Zonder dat was vaer het kind,
 En de vedel had geen snaeren;
 En de zakpijp zonder wind.

Dit is 't louterliefsk leven
 Van het lustig Aemsterdam.
 Zouje 't hofbanket niet geven,
 Lekker Haegje? Jy den ham,
 Dorstig Haerlem?

³⁰⁾ Men denke hierbij aan de conjectuur over den persoon, die HOOFT als model voor zijn Warenar gediend heeft, door J. TER GOUW, in zijn boek: *De Volksvermaken* bl. 6 en 692.

³¹⁾ Een gek, die twee hammen op eten kon. Kantteekening.

³²⁾ Een speelman. Kantteekening.

Daarna beveelt hij de Amsterdamsche Poëten, waarvan hij de bekende lijst geeft, die o. a. onlangs door Prof. Jonckbloet³³⁾ op nieuw gedrukt werd, „al de vreugd van al 't gevry” aan, terwijl hij het geheel besluit met een warme lofrede „op (z)ijn Vaderlijke kreb, waar de zege stadig vloeide van den Hemel in'er welvermaerde vest”, hoe daar gezorgd wordt voor de armen, voor den ouden dag, voor de kranken, „binnens wals en buitens grachs”, hoe voor razery en melaatschheid (Lazery), hoe duizenden „van bier en brood, geld en kleding” meer voorzien worden „dan hun armoed heeft van nood”, hoe Amsterdam is „een plaets van vrygelei, niet voor guits, als eertyds Rome, maer voor 't arm verjaegt geschrei”, hoe het in zijn geboortestad „krielt” van zoo veel menschen, „op den verren vreemdeling, die den handel met ons spande”; hoe

t'er woelt van Schepen,
En van Schuiten of en an;
Die met alle winden sleepen
Wat de werelt levren kan.

Wie zal ooit den rijkdom gronden
Van dit kleine werelds rijk?
Waer word Land, en Zand gevonden
D'Aemstel, in zyn schat, gelijk.

TENGNAGEL wil aldus voortgaan met den lof van zijn vaderstad te verkondigen, maar hij bedenkt zich, dat hij op die wijze „in een anders schoen” gaat;

(Hy) laet dit HOOFD, BARLAEUS, SCHRYVER,
MOSTERT, VONDELEN, VICTRYN,
KOSTER, die al t'zaem in yver,
En in wysheid meesters zyn.

Ten slotte herdenkt hij nog met een enkel woord het bezoek „onlangs” door de „Blyde Moeder Van de Goden” Maria de Medicis (1638) aan Amsterdam gebracht.

Ofschoon afzonderlijk gepagineerd, behoort tot dit boekje nog een vervolg, getiteld: „AFGESLAGEN BLOEMSEL VAN DE AEMSTERDAMSCH E LINDEBLADEN, Al wandelende in de Zomer opgeleezen, zonder orden by een verzaemelt, en in den Winter uitgegeven door den zelven.” Het is gedateerd 1641, maar de gedichten zijn van verschillende dagteekening.

Onder de reeks van gedichten, zoo groote als kleine, treft men enkele aan, die werkelijk bevallig en liefelijk van vorm zijn. Als proeve geef ik het volgende gedicht, misschien het beste, dat ons van TENGNAGEL is overgebleven.

³³⁾ *Geschiedenis der Ned. Letterkunde*, XVIIe Eeuw, I bl. 112—114.

Z A N G.

STEMM:

POLYPHEMUS AEN DE, &c

Als de zon haer flaeuwe straelen Nu laet daelen, Loop ik dwalen Gins, en weer, n uw' groente, lieve Linde', Om te vinde' Dien ik minde: Maer niet meer;	Blaedjens, wistge wat al kluchjens, Wat al zuchjens, Wat al vruchjens, Van 't gevry In uw' lommer, haer gebeurden: 'k Zweer gy treurden, Ja verscheurden U, om my.	'K plach'er duyzend te bedijen, Te verblijen: Maer het vrijen Van dien bloed. Wist'er trouwelooze zinnen Zoo te winnen; Dat mijn minnen Treuren moet.
Want haer eeden, my gezworeen, Zijn verlooren Z' is geboren Tot mijn smaet: Dies mijn liefde, dien 'k voor dezen Heb bewezen Is gerezen In een haet.	Schoon mijn oogen zich-bepaelden, En nooit dwaelden, Maer steeds straelden Op' er borst: Niet een traentjen (droef bedinken) Kon ik winken, Om te drinken Voor den dorst.	Evenwel wensch ik 'er oogen, Nu vervlogen Eens te mogen In uw' laen. Met'er nieuwe lief ontmoeten, 'k Zouze groeten, Schoon 't gemoed, en Spijt ontraen.

Verder vindt men er in een versje: aen MARTEN HARPERTSEN TROMP; Op het Toekomende Raedhuis; Op de dood van mijn vriend DOMINIKUS HEERDE; de reeds boven aangehaalde Minne-Klagt, Gestort aen de Kaedijk, buiten de S. Antonis-Poort; Op A. VAN GELDER, Klagte van juffer A. . . . over het vlugten van heur liefste K(arel?) V(an) G(elder?); Op het gebouw van de Wester-Kerx-Tooren met het Stads-waepen; een grafschrift van Juffer MARIA VAN LANDSKROON tot Harderwijk; Moeders Traenen, gestremt door t Geest'lijk troosten van heur zoon JAKOB BAEK; Grafschrift van K. v. GELDER, t' Harderwijk; Troost aen de droevige Gemeente, wegens het ontydige sterven van den Eerwaardigen, Wijzen, Diepgeleerden, en Voorzigtigen ROBERT VAN DER HOEVEN ³⁴⁾, Welervaren Artz in de geneeskunst; Kreet over een brief, meldende de dood van myn vriend, O. VAN GOLSTEIN; Gabriëls groet, op het verjaer-feest van ZUZANNA ADRIANS ³⁵⁾; JAN ALDEWEEREELD ³⁶⁾ tegen zijn zoon, op zyn geboortedag, den 4. van wiedemaand, 1640; Grafschrift van KOERT EIKEN, Olie-koek-bakker in de Servet-steeg, en tal van kleinere gedichtjes en bijschriften.

³⁴⁾ Dezelfde, dien VONDEL n de opdracht van zijn *Joseph in Dothan*, aan JOACHIM VAN WICKEVOORT, noemt als bezitter van eenige schilderstukken van JAN PINAS en PIETER LASTMAN.

³⁵⁾ Dit was de verloofde van zijn broeder Jan, zie boven bl. (207)

³⁶⁾ Deze, geboren 28 Juli 1614, was 3 Januari gehuwd met een zuster van SUSANNA, HESTER VAN ZEVENBERGEN, geboren 17 December 1619; zij stierf 5 Januari 1645. Zij hadden vier kinderen: Elisabeth, Cornelis, Adriaan en Jan, geboren 4 Juni 1640.

Twee jaren later gaf TENGNAGEL een proeve van zijn komisch talent in zijn KLUCHT VAN FRICK IN 'T VEUR-HUYS. Deze wordt gewoonlijk aangehaald als een der vuilste stukken uit dien tijd en het is niet te ontkennen dat, zoowel de intrigue als de taal, alles behalve een kieschen smaak verraden; toch vindt men er tafereeltjes in, het penseel van een BROUWER, een OSTADE waardig, ja zelfs kunnen enkele gerust de vergelijking met BREDEROO doorstaan. Ook zijn hieruit een aantal niet onbelangrijke zaken te leeren, die onze kennis van het leven onzer voorouders vermeerderen. In de opdracht aen A. H. (?), gedateerd: den 28 van Meimaand 1640, roept de schrijver de toegevendheid en de hulp in van A. H., die hem vijandig schijnt gezind te zijn. (Hy is 't niet die ghy meent, Ghy houdt hem voor u vyand, hy is u vriend.)

Ook wordt er nog gesproken van „den Eerwaardigen KLAES DE FLINK, Heer van de korte Warmoesstraet, tegenover de handboogs Doelen”, die blijkens een gezegde van Frick ook schilder was.

De handeling van de klucht is als volgt:

Het eerste tooneel brengt ons in een naaischool, waar Grietje van Buren, de matres, „met een flep voor'er hooft als kraemvrou van zes weken”, les geeft in handwerken aan een aantal meisjes. Een paar meisjes komen te laat, met of zonder verontschuldiging en dan ontvloeien aan den mond van de matres, gepaard met de noodige klappen, een aantal verwijten, die wij onze lezers maar zullen sparen.

Het kind in de wieg begint luide te schreeuwen, omdat zij haar moederlijke plichten verzaakt.

Het volgende tooneel doet ons kennis maken met Frick in 't Veurhuys, die „al dansende en schreeuwende” zich verheugt de bruigom te zijn. Hij houdt een bespiegeling over zijn vroolijk, onbezorgd, lichtzinnig leven als jongman, en herdenkt al hetgeen hij al genoten heeft. Ook nu worden tal van personen over den hekel gehaald, hetgeen zonder twijfel het succes van het stuk bij de tijdgenooten verhoogde; o. a. ook de „suyv're en ware leer van JAN SYMONSEN CORENTIUS, ... Hadde z'hem noch te Haerlem, in plaets van pynigen, aan 1000 stucken doen knotten, soo had hy in Engelandt niet levendigh hoeven te verrotten.”

Vervolgens geeft hij blijken bizonder goed bekend te zijn in de huizen van verdacht allooi te Amsterdam; hij geeft er een breede lijst van, zoo ook van de bewoonsters. Deze laatste is indertijd door Dr. J. ten Brink aangehaald in zijn studie over BREDEROO⁸⁷⁾. Terwijl Frick hierover nog staat na te denken, komt zijn moeder Diewertje met een „narm vol linnen en een huyk op' er hoofd.” Zij laat hem het linnen zien voor zijn uitzet. Op de vraag van Diewertje: wat veur kangkjes wil j'er an hebben? waer hebje sin in, briet of smal? antwoordt Frick, dat hij alleen verstand heeft van „mannewerc daer wijsheyd in gelegen is: oordeel te geven van bier en wijn, van Ferines Toeback, van ien varsch oestertje, van ien frisse Trijn, van ien dobbelwerkje, van klossen, van schuyven, van kaerten, van tictacken, en verkeren,” waarop zijn moeder terecht aanmerkt: Al hadje

⁸⁷⁾ Bl. 288.

dat mannewerk ien aer man veur jou laten lieren, 't souje anje hylik niet ien krummel deeren." Frick wil naar Mr. JAN, de poëet gaan om een Bruylofs-gedicht te bestellen.

Wie sou 'taers in de hiele Stadt beter maken?

Hy doet het immers veur elk ien schier alledaeg, 'en mit ien trou-heylijgen veur an, om kleyn geld:

Ja somtyts wel om niet, die hem maer ien lutjen an 't oor leyt en lelt.

Want hy het sellefs sucken beseten sin in rijmen en rederijken,

Dat hy ien aer voort helpt, 'en laet het sijn hiele smits-winkel mit al 't gerietschip aenkyken.

Hiermede is òf JAN KRUL òf JAN SOET bedoelt; men lette vooral op de uitdrukking „syn hiele smitswinkel."

Diewertje gaat nu op weg naar de nayster Grietje van Buren. Zij brengt haar 27 ellen tot 6 hemden en nu vraagt Grietje welk soort van naysel ze begeert, „daer zijn schuynsjens, spaensjes, schuynse spaensjens, pissebedjens, gaetjes-werk, gesneenwerk, witwerk, jeudwerk, 4 bientjes. 6 bientjes, 8 bientjes, spinnekopjens en diergelijken." Diewertje vindt „ien rond zoomtjen mit 3. schuynsjens op de borst" voldoende; „dat doen de rijken."

Nadat zij de qualiteit van het linnen besproken hebben, vraagt Grietje, wat voor kantjes er aan moeten gezet worden. Ook nu volgt een geheele reeks verschillende soorten, die ik als curiositeit afschrijf.

Dat kangje, datje daer nou inde hand hebt, sou niet qualijck staen met die duytsse slag:

Of ien aer; daer is het Gräef-Mouris kangkje, het beusemkangkje, het poppetje, het muysetantje.

Het doodshoofje, het doodshoofje mit het pijltje, 't prinsesje, het ennetjes kantje

Het Tulpje, het Weyertje, het Italiaens vloertje, 't dubbelde prinsesje of soo ien.

Zoek uyt, zoek uyt bestemoer daer is dubbeld over verschiets genoeg in de doos, soo 'k wel mien.

Als Diewertje de namen van den Bruidegom noemt, waarmede de neusdoeken gemerkt moeten worden, stuift Grietje eensklaps op en begint de oude vrouw uit te schelden en te slaan, zoodat op haar geschreeuw een buurwif „met een schrobber in 'erhand" uit komt loopen. Het blijkt nu, dat haar kind Frick tot vader heeft en dat deze haar trouwbelofte gegeven heeft. Terwijl ze de penning gaat halen, maakt Diewertje zich uit de voeten. Grietje toont nu het buurwif „het goud, daer hy me veur God me gehuwt het" en valt daarna in zwijm. Als zij wat bijgekomen is, vraagt zij het buurwif even „een huys 8. of 10. hier van daen (te) gaan" om aan haar vriendin Saartje de Stijfster te verzoeken bij haar te komen.

In dien tusschentijd wordt Frick „al schreeuwende" door Diewertje „met een stock" onder een vloed van scheldwoorden het huis uitgejaagd; terwijl hij nog wat staat heen en weer te draaien, neemt hij de vlucht, als hij Saartje „mit noch ién Feex" aan ziet komen.

Grietje verhaalt nu hun beiden omstandig haar ongeluk, maar als zij den naam van den onverlaat noemt, barst ook Saartje uit en werpt haar een aantal min welluidende verwijten naar het hoofd. Ook zij heeft „Schrift van zijn hand; mit bloed onderteykend".... daarenboven „noch een kijnd van ien jaer, onse Abrampje, dat hem (Frick) so gelijkt, of 't uyt zijn vaers aensicht esneen waer." Beiden gaan nu om het hardst zitten schreien, tot dat Tryn, het buurwif hen met een zeer eigenaardige logica begint te troosten en hen aanspoort om „samen naer zyn huys te gaan." Dit wordt goed gevonden en zij begeven zich nu op weg; de een gewapend met haar ysere ellen, de ander met de standert van 't bord, de derde met een schrobber. Zij ontmoeten Diewertje voor haar huis, terwijl zij bezig is

„om'er stoep uyt te vegē." Nu eerst begint de klucht; het nu volgende tafereel neemt bijna vier compres gedrukte bladzijden in: er ontstaat een heftige woordenstrijd tusschen Diewertje, die in huis gevlucht is, en de drie andere vrouwen, terwijl voortdurend het tooneel dichter bezet wordt van „rappalje." Het regent natuurlijk aan weerskanten scheldwoorden; het slot er van is, als zij vernemen, dat Frick niet tehuis is, dat zij besluiten, „hem veur Commissarissen" te ontbieden; „de jongens trekkener de kappen af" en jouwen ze uit, waarop zij „met horten en stooten altemael binnen raken", behalve Roodneus en Blickvyst, volgens de lijst der „Spreekende Personagien" twee kittebroers.

Deze verheugen zich in zoo'n standje en Blickvyst zegt dan ook:

Maar weetje wat ik noch wel wod, 'k wod datter iens een Poët op de baen quam.
Die 'er een klucht af rijnde voor de Schouburgh, ten profijt van 't Wees-huys en ou-Mannen-huys van Amsterdam.
'k Wodder noch wel 4. stuyvertjes an verloeren, al zou 't de biersnurf verveelen.
En inzonderheyd as'er aerdige Dirk ³⁸⁾ met de syne mee in zouwen spelen.

Intusschen komt de koster bij Diewertje aankloppen, om haar zoon „te verdagvaerden, tegen morgen nochtend te negen uren, voor Commissarissen in d'ouwe Kerk," eerst uyt den naem van Grietje van Buren, dan van Saartje Jakobs by de Wael.

Gelukkig voor de beide kittebroers, komt juist Mr. PIETER DE POEET (TENGNAGEL zelf) aan. Hij komt

Van huys; en ick sou iens ot Aeltjen Verwous, Vader Abrams, Joost Hartgers of Jacotten om een nu-tijnkje ³⁹⁾ gaen

Zy willen hem graag al het nieuws vertellen, dat er in Amsterdam is,

maer je most ons ierst beloven dat j'er ook wat nuws op zelt maken;
Want dat Sinter Klaes Boekjen, dat je liet in druk gaen over twie Jaer,
(Hoe wel 't eerloos was) stond me hier en daer soo aen, dat me doecht het niet te verbeteren waer,

MR. PIETER.

Dat loof ick wel! toen had ik mijn kameraad Jacob noch byme, die loose Vallek;
En nou bin ik allien.

MR. PIETER belooft aan hun verzoek te voldoen en ze gaan nu samen „tot Frans de Gecken ⁴⁰⁾ op 't hoekje vande. Wortelmarkt, by de Hal; daar is goed Wyn en Bier." De klucht eindigt met een dankzegging van Roodneus aan „de Liefhebbers voor 'er aendachtige tegenwoordigheydt als goede gunst tot den Armen."

Men ziet, op de klucht valt uit het oogpunt van kieschen smaak wel wat af te dingen; de taal is buitengewoon plat en de geheele geschiedenis voor onze ooren minder geschikt.

Het is niet meer dan een gedialogiseerd verhaal; hoogst waarschijnlijk ligt ook hieraan een ware gebeurtenis ten grondslag. Als zedeschildering van het toenmalig Amsterdam verdient zij onze aandacht. Ik schroom niet te herhalen, dat de dichter in sommige tafereeltjes onzen grooten Comicus BREDEROO nauw op den voet volgt.

³⁸⁾ Zou dit DIRK CORNELISZ. HOUTHAECK zijn, die in het Speelseizoen 1658/59 onder de spelers voorkomt?

³⁹⁾ Hieruit blijkt, dat bij verscheidene uitgevers de *courantes nouvelles* uitkwamen. Met Vader Abrams wordt ABRAHAM DE WEES bedoeld.

⁴⁰⁾ Hier wordt de komiek van den Schouburgh bedoeld, die waarschijnlijk tegelijkertijd herbergier was. Hij sal wel dezelfde zijn als „Frans, de gek in 't spelen," die de eerste minnaar geweest is van ADRIANA VAN DEN BERGH. TENGNAGEL deelt dat mede in zijn *Geest van M. G. Tegnagel, in d'andere werelt by de verstorvene Poëten*.

Zeer aardig het is, wanneer men zoo pas de klucht van Frick uit de handen gelegd heeft, het verschil op te merken tusschen den stijl en de taal van dat werk en van HET LEVEN VAN KONSTANCE, *waer af volgt het tooneelspel*, DE SPAENSCHHEIDIN. In de klucht is de taal een plat volksdialect geworden, in het laatste werk vindt men een deftigen stijl en sierlijke taal. Men zou bijna zeggen, dat het niet door denzelfden persoon kon geschreven zijn; toch is het wel degelijk van onzen TENGNAGEL. Hij heeft dit werk, met verlof der Overigheid, „aen DANIEL MOSTART, Raeds Secretaris der stad Amsterdam,” opgedragen. Nadat hij aldus onderdanig verlof gevraagd heeft, wendt hij zich tot zijn vriend MOSTART. Deze was een „broederlijke” vriend van zijn vader zaliger en hij hoopt, dat hij de goedheid zal hebben deze opdracht te aanvaarden.

Hij verhaalt verder dat „de teekeningen, dien gy speuren zult, zijn gemaekt van den voortreffelijken natuurschilder SIMON DE VLIAGER, van den geestigen PIETER QUAST en den voldoende IZAK IZAKSOON. Het etsen is van PIETER NOLPE, de Muzijk van GERRET BOLHAMER, beide uitmuntende, doch elk in 't zijn.” Ten slotte meent hij zijn moeders geest te zien. „Heur zalige geest schijnt noch al zorg te dragen. Zy lijd niet dat ik haer zoo vroeg vergeet, en my zelven dus verwar in aerdsche beuzelingen.” Hij schijnt zijn ouders zeer lief gehad te hebben; hij vraagt haar: „Groet Vaders zalige ziel, en neem, in dankbaerheid van alles goeds, dit welverdiende *Grafschrift*, van uwen oudsten zoon, en eerstgebooren kind, vrolijk en vrymoedig meê.

Hier rust van zorg een vrouw, die deeglijk was, en schrander,
Twee gaeven, in een mensch, te zelden by malkander.

Bij den inhoud van het tooneelspel, dat voorat gegaan wordt door het leven van Konstance, zal ik niet nader blijven stilstaan; de geschiedenis, o. a. ook door Cats uitvoerig behandeld, is bekend genoeg. Het stuk voldoet niet aan de eischen, die men een drama moet stellen; het heeft hetzelfde gebrek van zoovele stukken uit dien tijd; het is niet meer dan een aaneenschakeling van samenspraken, zonder eenige handeling of karakterteekening.

Toch wensch ik nog even de aandacht te vestigen op een ander punt. De opdracht is gedagteekend, den 14 van Hooimaand des jaers 1643. TENGNAGEL zegt zelf in de opdracht, dat deze stof vóór hem behandeld is, behalve door den Spaenschen artsenny-meester POZO, ook door den Heer JAKOB KATS en Juffr. KATALINA VERWERS. Maar als men het tooneelspel van deze laatste ter hand neemt, dan ziet men, dat op den titel uitdrukkelijk vermeld staat, dat het gespeeld is: *Den 12 Juny, Anno 1644* ⁴¹⁾. De bekende lijst van C. N. Wybrands vermeldt, dat TENGNAGEL'S *Heydinnetje* den 14^{en} Juni 1644 werd opgevoerd; hoe kan dit mogelijk zijn? De boeken van den Schouburg zouden hierop antwoord kunnen geven, maar deze zijn, helaas! ontoegankelijk.

⁴¹⁾ De titel luidt: Juffrouw C. V. Dusarts, Spaensche Heydin. Blyspel. Gespeelt op d'Amsterdamsche Schouburg. Den 12 Junij, Anno 1644. t'Amsterdam. Voor AELTIE VERVOUW, Weduwe van BALTHAZAR VAN DORSTEN, Boekverkoopster op den Middel-Dam in 't Schult-boeck, Anno 1644, in 8°.

Reeds wees J. H. RÖSSING hierop in den Tijdspiegel van 1875, I, bl. 151.

Zeker is het, dat het stuk van TENGNAGEL steeds met bijval ten tooneele werd gebracht; gedurende het speeljaar 1658/59 werd het den 12 Sept. 1658 vertoond met een opbrengst van *f* 200 : 2 ⁴²⁾. Ook in de XVIIIe eeuw werd het blijkens bovenaangehaald getuigenis van LAMBERT BIDLOO nog opgevoerd; zelfs nog in 1786 vind ik het op de „Lijst van Tooneelspeelen, welken op het Amsteldamsche Nederduitsche Tooneel vertoond werden” ⁴³⁾.

In het jaar 1652 verscheen een boekje, groot 32[—] bladz. in 4° en getiteld: DE GEEST VAN MATTHEUS GANSNEB TENGNAGEL. *In d'andere werelt by de verstorvene Poëten*. Hoogstwaarschijnlijk is dit de eerste druk; het beweren van A. C. LOFFELT, ⁴⁴⁾ dat dit boekje reeds een tiental jaren vroeger verschenen was, moet nog altijd bewezen worden. Het tegendeel is waar: behalve dat in 1652 van de kleinere dichters, voor zoover hun sterfjaar bekend is, geen enkele meer tot de levenden behoorde, blijkt uit het noemen van BARLAEUS, HOOFT, met ANNA ROEMERS en TESSELSCHADE, dat het gedicht op zijn vroegst geschreven is na 6 December 1651 den sterfdag van ANNA ROEMERS ⁴⁵⁾. Een andere belangrijke vraag is of we hier te doen hebben met het werk van een nog levenden dichter of dat het eerst na zijn dood, in het licht werd gegeven. Het antwoord hierop zal natuurlijk alleen het begrafenisboek van een kerk kunnen geven; zeker is het dat TENGNAGEL 9 Dec. 1651 nog leefde en gestorven is voor 1657. ⁴⁶⁾

Dit boekje maakt eigenlijk het belangrijkste deel uit van TENGNAGEL'S werken; het bevat een reeks scherpe aanmerkingen en hekelende verzen op de gestorven dichters, die door den schrijver, als in den hemel bijeen verzameld, worden voorgesteld. Toch moet men met dit gedicht voorzichtig te werk gaan; slechts onder zeker voorbehoud kan men geloof slaan aan de door den schrijver medegedeelde feiten. Het is zelfs aan te wijzen, dat TENGNAGEL een paar malen geheel bezijden de waarheid gaat.

Hij begint zijn gedicht met een verzuchting over zijn afgeloopen leven en zijn toekomstig lot, waaruit men den dichter niet van de gunstigste zijde leert kennen:

Voel ik niet een ander wezen,	'k Ben in Gelderlandt gestiert;	Dat my nooyt te knagen plachte,
Nu ik uyt 'et leven ben,	Daer ik met mijn spitsbroërs streefde,	Knaegt my nu; ja, 'k was verblijt
Dat my zo geviel voor dezen,	Op dat ik, in dit geval,	
Zo my nu noch heugen ken!	Hoe ik met de Meesters leefde	Als ik, in mijn schelmerijen,
'k Leefde meest in zond' en schande,	Eeuwiglijk gedenken zal.	Vuyle vonden aerdig von,
'k Heb zo weynig nut gedaen.	'k Ben vol schrikken, 'k ben vol beven	En die vonden wist te vlijen,
Och! waer zal ik nu belande	' Herte siddert in mijn lijf.	Dat'et in de konst beston.
Langs dees onbekende pāen?	Ach wat heb ik al bedreven!	Voerman, die de Schouburgswagen
Bleek gebeent bespreyt hier d'aerde,	'k Weet van anxt nau waer ik blijf.	Aefrechts mende, weet gy 't niet
Is 't van menschen of gediert?	Dat ik, in de tijt, nooyt dachte	Hoe dat ik, voor dou en dagen,
't Zijn van mijn gekochte paerde:	Denk ik nu, laes! uyt de tijt;	Pleeg te zingen aen uw liet?

⁴²⁾ *Het Nederlandsch tooneel, Kroniek en Kritiek*, II, bl. 23. (Overdruk.)

⁴³⁾ *Schouburghs Almanach voor den jaare MDCCLXXXVI*. Te Amsterdam By Cesar Noël Guerin in 12°, bl. 123.

⁴⁴⁾ *Gids* 1874, III, bl. 121.

⁴⁵⁾ *Gedichten van ANNA ROEMERS*, ed. BEETS, II, 352.

⁴⁶⁾ In *Klivos, kraam, De Tweede Opening*, 1657 bl. 253 is een graf dicht op TENGNAGEL door SCHELLINKS te vinden. Hij was dus toen reeds gestorven.

Daarop volgen de verzen, reeds boven op bl. 198 aangehaald. Zich angstig makende, waar hij te recht zal komen, hoopt hij „bij zulk een volk te komen, daer (hij) eertijts wel by waer,” namelijk bij de Poëten. Nu ziet hij eensklaps „iets van varre” genaken „’t zijn ook geesten, naer ik zie”. Hij bemerkt achtereenvolgens een aantal dichters en elk moet nu een veder laten.

Eerst is JAN VAN ARP ⁴⁷⁾ „die blaser” aan de beurt, „die eer *Prixus Helvaert* maakt.”

Van hem wordt gezegd, dat hij van het Tartersrijk zooveel heeft uitgebraakt, „van het branden, van het braën, van het knerssen, van het kraken, dat een ’t hair te berg moet staen,” en dat hij zich ofschoon „op de oever van zijn leven, op het Schouburgh slepen liet.”

Daarna komt MOORS aan de beurt „die niet min van Duyvels speelt”, daarna ROELANT, de maker van *Byron*, ook deze deed door zijn ijselijkheden hem het hair ten berge rijzen, vooral KEYSER „de’er duyzent yzen, als ’t gespeeld wiert op ’t tooneel.”

Van „PELS, die van prachen en van schennis altijt sprak” wordt verhaald, „dat de nijdigheyt hem stak”, omdat men zijn *Trineus*, om VOSKUYL’S *Hillebranden*, „zo verbande, dat er niemant nu van weet”, en hoe de hoofden van den Schouburg het moesten ontgelden in een gedichtje, waarin hij hem verwijt het in dezen „tempel, opgebout met weese duyten” aan „de kerck haer recht ontogen” wordt, „door een volck om gelt ghehuurt”.

„DE VOS, die loze gast” antwoordde hierop in een vinnig versje, dat we onzen lezers maar zullen onthouden.

Daarop volgen de bekende regels op Ridder RODENBURG, wiens „zes en twintig spellen zijn niet waerdig eene spel.” Hier begaat TENGNAGEL echter een fout door te beweren, dat hij zijn *Isabella* tegen die van COSTER schreef. ⁴⁸⁾

Neffens hem de Minnestichter,
Die met roos en lely pronkt,
Dat is KRUL, die zoete dichter,
Die zoo menig ziel ontfonkt.

TENGNAGEL geeft van hem een bijna volledige lijst zijner werken. „Daer op volgt een vol gepeynsen. JACOB STRUYS is ’t lieve maet.”

Op de weinige bekende regels over STARTER „de groote bruylofs Hymen”, die de maet van zijn staet verloor door rijmen, en moest sterven als Soldaat”, volgen er eenige op „een man vol geestigheden, BREDERODE, Fenix in de boertery.”

HOGENDORP, met zijn Prins-moort zonder voeten wordt hoflijk gegroet; vervolgens wordt VAN ZWOL besproken, daarna *Jeptha’s* vader, ABRAHAM KONING,

Die het goude Bybel stof	Die het wil, die mag het prijzen,	Jammer dat die grote geest
Pleeg te stellen ten vertoning,	’k Zou niet willen, schoon ik kon.	Kon gedulden, in zyn harssen,
Op het Schouburg, of hy ’t hof	VONDEL durft zich onderwinden	By zijn eedle Poëzy,
Voor had van de grote, wijze,	Doch is onze taal gheweest,	Al de grillen, al de farcen
Rijke Koning Salomon,	Daer men zijns gelijk zou vinden?	Van de malle Papery.

⁴⁷⁾ Uit vrees van al te uitvoerig te worden, bespreek ik al deze dichters niet verder. Later hoop ik de voor naamste van hen afzonderlijk te behandelen. Men vergelijke over hen de bekende woordenboeken van WITSEN GEYSBEEK en VAN DER AA.

⁴⁸⁾ Dr. W. J. A. JONCKBLOET, *Geschiedenis der Ned. Letterkunde, XVIIe Eeuw*, I, bl. 172.

„Daer komt IZAK VOS⁴⁹⁾ aan hinken”; het is de schrijver van *de Moff en de Moffin, Iemant en Niemant*.

Toch stierf hij in het huys van Arremoe.

Nu volgen CODDE, de schrijver van *Alfreda* en NOOTMANS, de dichter van *de Slag by Pavyen en Vlysses*.

„k Zie drie Artzen van ter zyen; BARENT, KLAES en JAN FONTEIN,” het „waren minnaers in haer darmen van de Poësy,” maar geen van drieen bezaten zij de dichtersgave.

„Daer is KEMP”, die met zijn *Osman* meent, dat hij veel wonders zeyt”. daarna komt KOLM een „ijsselijk rijmer”; op hem volgt „een grofsmit in zijn stof: ’t is de schrikkelijke rijmer HERKMANS, die het Zeevaerts lof, met dat van de Kaelkops dichte; d’ondergang van Troje schreef; en de slag van Vlaendren stichte.” TENGNAGEL meent, „dat de drukpers zelve barste” onder dit „ysselijke werk.”

„Daer zie ik noch vier gelyken:” MEYNDERT VOSKUYL „met zijn spellen, daer zoo weynig pit in is, dat ik ’t oordeel niet kan vellen, waer in meer, waer in min is;” DUURKANT met zijn *Sestiljane*, en MILDERT met zijn *Virgilia*, benevens COLEVELT. De werken van deze vier poëten kunnen volgens TENGNAGEL „vry aen ene veter” geregen worden.

„Op het voetpat van die vier” treedt deftig SALOMON QUESTIERS, „die de griexe Amadis dichte, en van Soudan Sair schreef”. Achter hem komt BODECHER met zijn DIDO en zijn Munt-Godin.

Daer ’s de snaek van alle snaken,
ROEMER VISSCHER, meen ik, die
Quik, en quakken wist te maken,
Daer ik ANN’ noch TESSEL zie,
’k Loof zy zijn op hooger salen,
By van BAERLE, en de Drost,
Daer de Poësy’er stralen,
Naer den eysch, van leenen kost.

MOSTAERT moet daer mede wezen;
Want hy hier aërs wezen most.
’T was een man, die ook voor dezen
Zeer ghezien was by den Drost.
’T oordeel om een spel te stichten,
Was niet kleyn, maar groot by hen;

’T rijmen most voor VONDEL swichten
Niet het uyten door de stem,
’k Loof zy mè by hen verwachte,
Die SYBIL⁵⁰⁾ die nu zo dicht,
Dat haer voor en nageslachte,
Zelfs de ROEMERS, voor haer zwicht.

Ten slotte komt de beurt aan KAREL VAN (DER) MANDER, NIEULANT, „die eer zeven spellen maekt, daar noch Brabant op kan tarte;” neffens hem staet VAN DEN BRANDEN, de schrijver van „d’eygen Spaens Heydin, dië ik rijmde lang voor hem.”

Nu volgen STRIBEE en VAN SANTEN „met een ander tellos tal, en ontelbre Comeedjanten, daer van ik wat noemen zal.” Ter wille van de beknoptheid, zal ik alleen hun namen opnoemen: DE BRAY, die alle soort van vrouwenrollen vervulde, PIETER AERTZ, ZACHARYAS, JAN DE HARP, HARRIPOEN, NIEUWENHAEN, VAN ILT, TOMAS KEYZER, „’t ciersel onzer eeuw toneelen,” JAN VAN SANEN, JAN BOS, „de grote Vrouvertoner,” WILLEM RUYTER, ADRIANA VAN DEN BERGH „en haer Vaer, die hooggeachte speelder in zijn jonge tijt.”

Daarna komt „de hinckende Vulkaan, die ik soo langh had verlooren. en die nae

⁴⁹⁾ Zi: over hem het opstel van Dr. J. A. Worp in het *Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterkunde*, III bl. 63—92.

⁵⁰⁾ Zonder twijfel SYBILLA VAN GRIETHUYSEN.

Guinee moest gaen," vervolgens toespelingen op VAN WASSENAER (welke?), KLAAS VAN HARTEN, HARMEN KEYZER, ROBERTS JAN en KOOLVELT.

Met noch vele, die ik kan,	Om dat schoon getal te groeten.	Dat ick ergens plaets zou vinden,
En nooyt kon by mijn gedenken,	Vreught ziet hen ten oogen uyt,	Daer ick wel zou zijn gemoet.
z' Hebben my al in 't verzicht;	Elck voegt zich om my t' ontmoeten,	'k Nader daerme tot die vrinden,
Jaze zeker, want zy wencken,	Daerom was 't niet mis geduyt,	Vrinden, weest van my gegroet.
'k Voel derhalven my verplicht,		

De andere geesten der Poëten, hem kennende, roepen TENGNAGEL nu een hartelijk welkom toe en vragen hem hun zijn werk voor te lezen; maar de geest van TENGNAGEL verzoekt hen zich „tot luystren te voegen, (want) de Voerman komt voor an."

Het hier bedoelde gedicht is zeer belangrijk, maar helaas! ook zeer duister. Het geheel levert echter een uitstekende bijdrage voor onze tooneelgeschiedenis en het is daarom zeer te betreuren, dat slechts enkele bepaalde personen aangewezen kunnen worden. Het bepalen van den tijd, waarin het vervaardigd werd, is daardoor zeer lastig geworden; waarschijnlijk ziet het, blijkens vs. 309, op het jaar 1638. Ten einde het gedicht meer bekend te doen worden, geef ik het hier in zijn geheel, in de hoop, dat het onzen literatoren moge gelukken, het volkomen te verklaren.

D' ONBEKENDE VOERMAN VAN 'T SCHOU-BURGH.

Wonder, wonder, noch eens wonder!	25. Maar wat dunckje van de leste?	Dat de stumpert lachend wert.
't Gat leyt boven, 't hoeft leyt onder,	't Is al vry wat veer van 't beste,	't Is geen nood, bedwinght jou klagen
En het gaetter wel verkeert.	Daerom loopt hy oock voor speck	50 Moetje van de oude wagen,
Daar de knecht sijn meester leert.	Sonder bitjen in sijn beek.	Seyden Jantje, ick weet raet
5. Onse wagen die sou hollen,	Yemant sou hier konnen vragen:	Dat het jou wat beter gaat:
Stond zy maer op rat, of rollen:	30. Kan een Ezel so hart jagen,	Siet wy sullen 't samen lopen,
Want mijn Ezels ⁴⁷⁾ gaender voor,	Dat hy met sijn snelle gangh.	En een eygen wagen kopen,
Sonder wetenschap van spoor.	Kar en Voerman valt te bangh?	55 Peerden heb ick al besteet,
D'eerste draeft vry wat hoveerdigh,	Daer de luyaert niet wil roeren,	Was de wagen maer gereet.
10. En de tweede gantsch oneerdigh,	Of men moet hem eerst soo voeren.	Yser-werrick heb ick mede,
Doch de derde valt soo goet,	35 Met een hout dat wacker kleeft,	Benje sleghjes wel te vreden,
Dat ick d'Ezel prijsen moet.	Dat hy bult of strepen heeft:	En wy sullen, soo ick meyn,
'k Ben met 't vierde heel bedroogen,	Hierop segh ick met de waarhey,	60. Dichjes by de Lombert zijn.
't Arme beest heeft glaesen-oogen,	Ondervindingh die maeckt klaerhey,	Dat kan oock voor al niet schaden,
15. En het kijkter niet meer uyt.	Nodeloos word het bediet	Vind' jy 't oock soo niet geraden.
Maar het vijfde moest ick hebben,	40 Datmen voor sijn oogen siet.	Jacob Oom? Wat dunckjer van?
Want de haver inde krebben	Heughtje noch wel Kameristen,	Wel dat gaetter dan op an.
Wou aen 't wassen met geweld	Hoe Sint Jacob ⁴⁸⁾ plagh te twisten?	65 Daer mee gingh het op een bouwen,
20. Ofse stond op 't open velt,	En hy had niet eene Schulp	Op een hacken, op een houwen,
Daerse swelt van dauw en regen,	Die sijn vrome Meester hulp.	Datmen in een korten tijt
Had ick Slock-op niet gekregen	45 Juyst quam Jantje ⁴⁹⁾ met sijn Krullen	Al het yser raeckten quijt.
'k Was nou al aen 't dorsen vast,	Om Sint Jacobs kap te vullen,	En het gelt was mee te soecken,
Daer ick nu van ben ontlast.	En hy gaf hem sulcken hert,	70 Arme Jacob weer aen 't vloecken,

⁴⁷⁾ De zes schouburgh hoofden.

⁴⁸⁾ JAKOB HEERMAN of JAKOB BAECK?

⁴⁹⁾ JAN HERMANZ KRUL, de bekende dichter. Vs. 57 schijnt een toespeling te bevatten op zijn werkkring. WAGENAAR heeft dus gelijk gehad hem als smid aan ons voor te stellen, zie boven bl. 211.

En de peerden opter loop,
 Daer lagh 't alles overhoop.
 Hadden die luy sulcken sotheyt.
 En haer peerden sulcken botheyt;
 75 Hoe sal 't met mijn wagen gaen?
 Daer maer Ezels trecken aen?
 Maer dat wil ick wel bekennen,
 Dat mijn Wagen niet sal rennen,
 Want hy is van Camper-hout ⁵⁰⁾
 80 Al te groot, en swaer gebout,
 En met kalck en steen geladen,
 Sonder rollen, sonder raden,
 Soo men ergens rollen vont,
 Die staen opwaerts in de gront:
 85 Dus en hoef ick niet te duchten,
 Om het hollen: maer ick suchte
 Dat mijn Ezels g'lijckerhandt
 Sullen met haer onverstandt,
 Daer geen reden is te scherpen,
 90 Al mijn Wagen ommewerpen,
 En als 't onderst boven leyt,
 Dan is al mijn werck bekayt;
 En ick kan hem niet oprechten,
 Want ick heb geen hulp van knechten
 95 Of ick schoon na Joosje ⁵¹⁾ loop,
 Die en krijgh ick niet goet koop,
 Want doe hy sijn dienst my gonde,
 Hebben s' hem naer huys gesonden
 D'eerste Ezel van de ses
 100 Wou niet luyt'ren na sijn les;
 En de andere balckten Amen,
 Want sy hoorden al te samen
 Meer na d'Ezels bot gebrem,
 Als na Joosjes sweep of stem
 105 Die doe meed' de Wagen mende,
 Doe hy noch stond over-ende;
 Doch hy leyt noch niet heel neer:
 Maer ick zie hem al omveer.
 Och ick mach'er niet op dencken!
 110 Want ick sou mijn sinnen krencken,
 En ick ben mijn niet gelijk,
 Als ick op mijn Ezels kijk;
 Die in schijn van menschen trecken,
 En mijn oogen soude decken,
 115 Seyde niet haer buyten schijn,
 Datse binnen Ezels zijn,
 Op een nieuw fatsoen gebooren,
 Sonder lange steyle ooren;
 En 't is seker, want haer daet,
 120 En haer woorden houden maet;
 En men kan in Ezels wercken
 Sulcken plompheyt niet vermercken,

Als in dese ses haer doen,
 Diemen menschen zou vermoen.
 125 Want het beest, recht beest ge-
 schapen
 Is gemaect nu om te slapen,
 Dan te wercken na den eysch,
 Anders krijght hy harde spijs.
 Maer mijn Plompaerts moet ick voeren,
 130 Beter als Moer Claters Hoeren,
 Die wel lekker in 't gemeen
 Waren, maer oock licht te vreen,
 En noch yemant voordeel deden
 Al was 't maer met open leden;
 135 Maer mijn Luyaerts wercken niet,
 Als aen 't geen mijn schade biet:
 En sy willen echter hebben
 Suyver stroy, en volle krebben,
 Ja in sulcken overvloet,
 140 Dat mijn blaes weerroocken moet;
 Die ick uyt de Schoorsteen haelde,
 Want ick dacht niet dat ick dwaelde,
 Maer ick meende, heel verblijt,
 Hem te proppen metter tijt;
 145 En met duyten vol te garen,
 Die ick nou begost te sparen,
 En mijn jonckheyt vaeck ontnam,
 Of de oude dagh eens quam,
 Die soo menigh na laet jancken,
 150 Alsser niet en is te bancken;
 Luye Ezels waer je 't vroe,
 Hoe een out man is te moe,
 Die wat leckers heeft te smullen;
 'k Meen niet datje soo sout pullen,
 155 En de Pachters loopen aen,
 Die Zach'rias heten gaen,
 Sonder eenigh Cijns te langhen,
 Wantje maeckten 't haer soo bange,
 Alsje lichte met malkaer
 160 Vaetjen voor, en vaetjen naer,
 Dou Vrou Mari met haer Papen
 Alleman joegh in de Wapen:
 Dan je klaerden 't doe so moy,
 Dat je haver kreeght voor hoy:
 165 Maar je ginghse haest misbruycken
 Door de veelheyt van de kruycken,
 Dat ick menighmalen dacht,
 Dat het nutter was gebracht.
 In mijn blaes, en die te hopen,
 170. Om hier na te mogen hopen,
 In een eygen stille kluyt.
 Warme kost in 't Mannen-huys;
 En het overschot te senden
 Na jou Meesters bonte bende,

175. Daer jy Ezels selfs wel weet
 Dattet beter is besteeft.
 Als jou holle Jaepse basten
 Met haer brockjes t'overlasten,
 Die je dickwils overgaf,
 170. Als een Vercken geett sijn drat
 Wijse Floris ⁵²⁾, sonder weten,
 Of die wijs wil zijn geheten,
 Jy behoorde sulcken doen.
 Met oogh-luyckingh niet te doen,
 185. Maer veel eerder uyt te royen,
 Dan ick denck het kloekend' poyen
 Had met jou oock sulcken val,
 Als met yemand van haer al:
 En het is oock vaeck gebleken
 190. Door jedroncken Hoofsche streken
 Als de swarte Leen sijn vat
 Seyde Hopmans Seun is nat:
 Maer hy is weer wel gewapend,
 Want hy heeft mijn kracht al gapend',
 195. En mijn vochtigh ingewant
 Door sijn toogjens over-mant.
 Wel wat nood was 't dat jou sinnen
 Buyten bierigh, en van binnen.
 Maelden als een Water-wiel,
 200. Als je 't soopje binnen hiel:
 Maer je moetje kracht stracks uyten
 En je hovaerdig ontsluyten,
 Die met sulcken bottigheyt.
 Al je malle doen beschyt,
 205. Dat je knechten t' samen rotten
 En je Heerschappy bespotten,
 En een yeder, die het hoord
 Barstvanlachen,enschreeuw't moord!
 En men acht het voor een wonder
 210. Somer-Vorst, en Winter-donder;
 Maer dit wonder is noch meer,
 Want de knecht gebiedt sijn Heer:
 En de Meester die moet letten
 Op het kind zijn arme wetten:
 215. Kloecke Schipper sonder schuyt:
 Heer je munt te bijster uyt!
 Maer je gieter sel verderven,
 Siet hy rot al in de kerven;
 Want daer is niet eene dagh,
 220. Dat hy eens weer drogen magh;
 Wou de steen van 't grafeens wijcken,
 Dat zijn Mäecker op mocht kijcken,
 Die belaeen was met de surgh
 Van zijn opgeboude Burgh.
 225. 'k Meen hy zou zijn borst ver-
 scheuren,
 En het arm gewelf betreuren,

⁵⁰⁾ De eerste steenen Schouwburg werd in 1637, door NICOLAAS VAN CAMPEN (+ 2 April 1638) gebouwd.

⁵¹⁾ JOOST VAN DEN VONDEL?

⁵²⁾ FLORIS SOOP, Schouburghoofd in de jaren 1638—40.

Dat zijn maexsel ongescherpt,
 Schandelyck te gronde werpt,
 Lieve Claes ⁵³⁾ het is verkeeken,
 230 Soo 't geoorloft is te spreken
 Metje schim die altijd maeld,
 En ontrent het Wees-huys dwaelt,
 Daerje eertijts in je leven
 Goede ordre plagh te geven,
 235 Met een muer, wel hoogh en sterck
 Tusschen 't doeck en 't binnewerck,
 Dat malkander soo genaecte,
 Dat het kleyn kapjens maeckte;
 Kapjens, die men met de kost
 240 Wt de Pap-pot voeden most)
 Hadje doe jou eygen kater
 Oock een hockjen over 't water
 Achter jouwent opgebout,
 (Dat jou koud gebeent nu rout)
 295 Daer de Dick-kop sat bedwongen
 Soo was 't Puysjen niet besprongen,
 En hy had ook, sou men gist,
 In jou Schouburgh niet gepist,
 Doe hy lagh by 't vat te dromen,
 250 Maer wat sel ons hier opkomen?
 Sacht wat! 't is de best van al
 Die de uytspreeck geven sal;
 Siet sy soecken al te malen
 't Haerlems kind wat moy t'onthalen,
 255 Want dat is haer ooghmerck wis,
 Dat hy Vaer van 't broot-huys is,
 En hy kan haer schier of margen,

Als s' hem, om een lootjen vargen,
 Wel een vrientschap doen, soo 'k meen,
 260 Datse dubbeld zijn te vreen,
 Nou aen 'tloopen sonder schromen,
 Of het blinde beest sal komen,
 Jongens, segh ick, maeckt ruym stee,
 Of hy neemtje daetlyck mee;
 265 Voort na school toe! of de pocken
 Selje halen, sonder jocken,
 Gut hy heeft soo grooten mont;
 En daer by niet gesont;
 Wel! je meughter dan op letten,
 270 'k Sweer hy selje heel opvretten;
 Want hy komt wel op het spul,
 En hy maeckt het daer soo dul.
 Met sijn suypen en sijn swelgen,
 Daer de Wesen haer aen belgen,
 275 En 't Ouw-mannen-huys om knort,
 Seker! 't kompter by te kort.
 Maer die daer komt moet ick loven,
 Want hy gaetse al te boven:
 'k Bidje siet hem doch eens aen,
 280 Lyckt het niet de volle Maen?
 Die de heele zee kan dwingen:
 Want hij treckt te sonderlinge.
 Wt het Rotterdamsche vat
 Heele stroomen in sijn gat;
 285 Daer hy wacker by kan smoocken,
 Schijten, spouwen, grouw'lyck roken,
 Letten op, jy holle vraet:

Dattet nu met jou niet gaet
 Als je broër, die lest verdroncken
 290 In 's Stadts-Herbergh sat te pronc-
 ken,
 En in plaets van daer te zijn,
 Was hy eerst te Loevesteyn.
 Kom jy binnen, sonder blyven,
 Ick en wil op jou niet kyven:
 295. David buyr ⁵⁴⁾ jy bent een man,
 Die geen zonden doen en kan:
 Maer ick wilje eer verschoonen;
 Want je ginght jou goetheyt toonen;
 Doe je lest na Wrecht voer
 300. Op de Hof-stee by jou moer,
 Om het staegh-verwijt te mijen
 Datje 't Bataviersche vrijen
 Liever op 't Toneel liet sien,
 Als het spel van Messalien ⁵⁵⁾
 305. Holla! 'k zou my hier verpraten,
 Maer ick magh het hier by laten,
 En bevelen 't voort de tijt:
 Dat het harde yser slijt.
 'k Zie de Son is vast aen 't dalen,
 310. En hy schiet zyn goude stralen
 In het peeckel van de zee,
 En zijn zuster komt in stee.
 Met haer staet van Hof-gesinden:
 'k Mach mijn kooy in 't hoy gaen vinden;
 325. 't Is koud weer, en ik ben moe.
 Goeden nacht, tot morgen toe!
Nou aen 't lachen.

Behalve deze grootere werken, zijn mij nog eenige kleinere gedichten van TENGNAEL bekend. In de eerste plaats een drietal niet onaardige minneliedjes, te vinden in *T'Amsteldams Minne-beeckie, Den sevende Druck. t'Amsterdam, by PAULUS MATTHYSZ. gedrukt, Voor JOOST HARTGERS 1645* ⁵⁶⁾.

Vervolgens een vierregelig bijschrift onder het portret van J. J. SCHIPPER, *oud XXIII Jaren* in 't Jaer 1641 en eindelijk een gedichtje, gedateerd 7 December 1651 in het Album amicorum van den Amsterdamschen rector JACOB HEIBLOCQ ⁵⁷⁾.

TENGNAEL stierf, zooals gezegd is, tusschen 1651 en 1657; een onderzoek naar den datum van zijn begrafenis in de Amsterdamsche grafboeken ingesteld, leidde tot geen resultaat, zoodat ik vermoed, dat hij niet in zijn geboorteplaats is gestorven.

Dat hij zich niet bemind gemaakt had door zijn scherp hekelende verzen, is licht te begrijpen; toch is het vreemd, dat er bijna niets tot ons is gekomen van de geschrif-

⁵³⁾ NICOLAAS VAN CAMPEN.

⁵⁴⁾ DAVID ZES, een der schouburghoofden?

⁵⁵⁾ Het treurspel van VONDEL, dat door dezen, toen de tooneelspelers er politieke toespelingen in zochten van hen opgetischt en verbrand werd. Zie Brandt's leven van Vondel 1682 bl. 42.

⁵⁶⁾ Bl. 148, 150 en 187. Het tweede is ook te vinden in den eersten druk van 1638.

⁵⁷⁾ J. HEIBLOCQ. *Amstelodamensis Farrago Latino-Belgien* Amst. By P. VAN DEN BERGE. 1662 p. 238.

ten, die zeer zeker in niet geringe mate tegen hem zijn uitgegeven. Een nauwkeurig en herhaald onderzoek in onze boekerijen en pamflet-verzamelingen deed mij slechts één gedicht vinden. Het is getiteld: *De geest van M. TENGNAGEL* en telt 44 regels. Men vindt een exemplaar er van in de Bibliotheca Duncanniana ter Koninklijke Boekerij, waarin het op het jaar 1651 bijgebonden is. Het bevat een scherpe kritiek op TENGNAGEL'S werken.

Hier kom ick dond'ren op uyt d'Afgrondt, om 't aenschouwen,
 Gelyck ick eertijts plach, d'Amstelsche landouwen
 De plaetsen, die ick door myn guijtery, wel eer
 Ontroert heb, daer in waart myn *Geest* nu heen en weer
 Op 't gruwelijckst mis-maeckt, verselt met yslijck steenen,
 Doen ik ter Hellen quam, is myn in't eerst verscheenen
 Den grooten BREDERO. Verselschap met een Rey
Poëten, die ter stont my onder haer geley
 Genomen hebben; en na volghender ceremonie
 So heeft een *Vos-en-start* met opgeheven tronie
 Syn uyt-spraeck dus gedaen: Zijt welkom snoode flet,
 Wiens boesem altijt heeft van fieltory gekrielt,
 Naem-roover, eere-loos, uyt-suyper, Mensche-plager,
 Een schantvleck uws Geslachts enz.

Zoo gaat het voort, en op elk van zijn werken wordt hevig gescholden: van *Frick* heet het:

En schoon dat *Frick* van u noch jongh was wech gesonden;
 Soo wiert de heele stadt, daer echter door geschonden,
 En wat doch rester meer, de smet van mensch of huys,
 Sondt ghy aen ieder een, als tot een *Klaes-gift* t' huys.

Zelfs wordt hem in het daarbij behoorende grafschrift verweten, dat hij was:

Hy die hier onder leyt ontsielt,
 Was d'afgherechten Fielten Fielt,
 Een lasteraer, selfs van syn Vader.
 Syn Tongh hingh in een schelm, syn Mondt
 Die leughens sprack, t'aller stontd
 By u was Vriendt, van u Verrader.

Ook WILLEM SCHELLINKS ⁵⁸⁾ vervaardigde een Grafdicht op hem, waarvan ik boven reeds melding maakte en dat ik niet kan nalaten hier in zijn geheel af te schrijven.

Hier leit de schrandre GANZENEB,
 Die in des werelds spinneweb,
 Helaas, zoo licht'lijk werd gevangen,
 En bleef moetwillens daar in hangen;

Totdat de Doot hem met een slagh,
 Uit medelij, smet uit dat rach;
 Van vreugd kon d'Amstel, 't Y, noch 't Spaaren,
 Noch Sein, noch Theems, noch Rijn, bedaaren

In hem herleefde Plautus geest.
 Hy schoiden op Terentius leest.
 Hy was een Satyr in zijn leven;
 Die Momus niet te goe wou geven.

Lees, gaa voorby in stilligheit;
 Dankt Godt, dat die haer onder leit
 U niet en kon, of zo wel kenden,
 Dat hy u niet vermocht te schenden.

⁵⁸⁾ *Klioos Kraam, De Tweede Opening*. 1657. bl. 253. Zie over SCHELLINKS het artikel in *Oud-Holland* bl. 150 en vlg.

B I J L A G E.

PROEVE EENER BIBLIOGRAPHIE VAN TENGNAGEL'S WERKEN.

Een bibliographie ⁵⁹⁾ van dezen auteur te geven is uit den aard der zaak moeilijk. Nadat zijn eerste gedicht verschenen was, toonde men, zooals alleszins te begrijpen is, wanneer men den inhoud en de strekking van zijn werken nagaat, zeer groote belangstelling. De eene druk volgde den anderen op en wel zoo snel, dat er in één jaar soms vier oplagen ter perse werden gelegd en daar zij veel gelezen werden, is het aantal overgebleven exemplaren zeer gering. Sommige drukken heb ik dan ook slechts alleen aan kunnen duiden, niet beschrijven, omdat ik geen exemplaar er van heb kunnen machtig worden. Moeilijk noemde ik het en dat wel om nog een andere reden. De pamfletten verschenen zonder naam of plaats van drukker. Daaruit volgt natuurlijk, dat slechts met de uiterste omzichtigheid de rangorde van de drukken kan bepaald worden. Ik heb zooveel mogelijk naar volledigheid gestreefd, maar, overtuigd hoe veel deze lijst nog te wenschen over laat, kan ik, waarde lezer, niet eindigen zonder een beroep te doen op uwe welwillendheid en u uit te noodigen, zoo u nog andere edities bekend zijn, ze mij mede te deelen.

In de eerste plaats noem ik eenige uitgaven van de complete werken van onzen dichter, om vervolgens elk gedicht afzonderlijk te behandelen.

I. WERKEN.

In deze bundels is een vaste volgorde aangenomen, die in alle dezelfde is. Eerst De geest van T., dan Sonneschijn, Grove Roffel, Maneschijn, Lindebladen, St. Nicolaas Mildegaven, en Frick in 't Veurhuys. Ik zal de titels der stukken afzonderlijk in de tweede rubriek opgeven.

A. De || geest || van || TENGNAGEL, || In de andere Wereldt by de || verstorvene || Poëten. || X Vinjet: een gelaurierd poët || Tot Leyden, || Voor Jan Pietersz. Anno 1658 || in 12°.

Dit exemplaar ⁶⁰⁾ is ongenummerd en bestaat uit edities van verschillende jaren, maar heeft een doorlopende signatuur (A-M). De titel van het eerste stuk draagt het jaartal 1658 en de twee daarop volgende gedichten zijn zonder jaartal, doch meer dan waarschijnlijk tegelijkertijd met het eerste stuk gedrukt, met dien verstande, dat van den Groven Roffel alleen de titel tot den druk van 1658 behoort; de tekst van dit stuk en van alle volgende is, blijkens letter en papier, gedrukt in 1654. In dit eerste gedeelte (sign. A-C) komen in het exemplaar van de Universiteitsbibliotheek te Gent 3 prentjes voor; in een ander exemplaar, in het bezit van den Heer van Berg van Dussen Muilkerk, alhier, dat overigens geheel aan het vorige gelijk is, treft men ze niet aan.

N. B. In de catalogus auctie- J. L. C. JACOB (Nov. 1860) komt onder No. 6435 voor: *De geest van TENGNAGEL en alle zijne boertighe poëtische werken. Leyden 1654 in 12°.* Van dezen druk heb ik nergens een exemplaar kunnen vinden.

B. Dezelfde titel. ⁶¹⁾ — Tot Amsterdam, || Gedrukt in 't Jaer 1660 || in 12°.

Sommige stukken hebben het jaartal 1661. De volgorde is hier geheel dezelfde.

C. Dezelfde titel zonder naam van plaats of drukker en zonder jaartal (in 12°).

De Frick heeft op den titel: t'Amsterdam, by Michiel de Groot, zoodat daaruit blijkt, dat de geheele editie, die een doorlopende signatuur A-L heeft, bij hem is verschenen. Deze druk is, evenals bijna alle uitgaven van DE GROOT, zeer slordig; ook zijn hier vele gedeelten uitgelaten.

⁵⁹⁾ De hier beschreven uitgaven zijn alle te vinden in de bibliotheek van de Maatschappij van Ned. Letterkunde te Leiden of in de Koninklijke Boekerij. Alleen het bandje, vermeld sub I A, behoort aan de Universiteitsbibliotheek te Gent. Den Heeren TH. J. J. ARNOLD te Gent en LOUIS D. PETIT te Leiden betuig ik tevens openlijk mijnen dank voor de mij verleende hulp bij het opstellen van deze lijst.

⁶⁰⁾ Dit is de eerste mij bekende druk van de Werken. Wellicht heeft er nog een vroegere editie bestaan. Mogen we den Heer A. C. OUDEMANS gelooven, dan zou die druk in het jaar 1642 verschenen zijn. De volgorde is, blijkens zijn citaten in zijn Woordenboek op Brederoo dezelfde. Uit den inhoud van de „Geest van T” blijkt genoegzaam, dat het eerst na 9 December 1651 het licht kan gezien hebben. Waarschijnlijk is het door OUDEMANS geraadpleegde exemplaar een druk geweest van 1652 in 8°, die mij onbekend is gebleven.

⁶¹⁾ In den catalogus auctie-Nieuwenhuysen (Maart 1861) komt onder No. 2307 voor een editie, geheel gelijk aan de onder A beschrevene, maar verschenen te Leyden bij Jan Pietersz 1659 in 12°, terwijl de Frick op den titel had: Leyden by Pieter Jansz. 1654.

II. AFZONDERLIJKE DRUKKEN.

I. AMSTERDAMSCH E MANESCHIJN.

- A. Amsterdamsche || mane-schiin. || Horat. Art. || Ficta, voluptatis causâ, sint proxima veris. || × *Vinjet: ruitvormig krulornament* || Ghedruckt in 't Jaer Anno 1639. || 32 blz. in 4o.
Op bl. 6 staan 2 Latijnsche citaten uit Ovidius en Horatius.
- B. Amsterdamsche || Mane-schiin. || Horat. Art. || Ficta, voluptatis causâ, sint proxima veris. || × *Vinjet: nymphen.* || Ghedruckt in 't Jaer Anno 1639. || 16 blz. in 4o.
De Latijnsche citaten ontbreken hier, terwijl het gedicht in 2 kolommen gedrukt is.
- C. Nieuw Kluchtigh || Amsterdamsche Maneschijn. || Gerijmt tot vermaeck voor Jonge Lieden. || Horat. Art. || Ficta, voluptatis causa, sint proxima veris. || Anno 1639. || 12 blz. in 4o.
Nadruk van A op zeer slecht papier in twee kolommen met een leelijke Gotische letter. De citaten worden hier onder de toe-eygening gevonden.
- D. Nieuwe Kluchtighe || Amsterdamsche || Mane-schyn, || Met het || quartier || derselver, || Daer naer een duystere || Sonne-schyn. || × *Vinjet: vlammeende zon* || Ghedruckt in 't Jaer M. DC. XL. || 16 blz. in 4o.
Deze editie schijnt blijkens de titel de eerste te zijn van een verzamelband. Het gedicht is in 2 kolommen, terwijl de Latijnsche aanhalingen hier eveneens gevonden worden. Op de laatste bladzijde vindt men een »Jonghe-Dochters Nieuwe-Iaers Liedt, Van de Sweetsche Koeck."
- E. Amsterdamsche || Volle || Maneschyn || van || TENGNAGEL. || Horat. Art. || Ficta, voluptatis causa, sint proxima veris. || × *Vinjet: Krulornamentje.* || Tot Leiden, || Voor Ian Pietersz. Anno 1654. || Signatuur D-E₃
Een gedeelte van I A. De citaten ontbreken hier evenals in de volgende drukken.
- F. Dezelfde titel als E. — Tot Amsterdam, || Gedrukt in 't Jaer 1661. Signatuur D₆-E₈.
- G. Dezelfde titel als E, zonder naam van plaats of drukker. Signatuur D — E₂.

2. AMSTERDAMSCH E SONNESCHYN.

- A. Amsterdamsche || Sonne-schyn. || Ovid. 1. fast. || Conscia mens recti famae mendacia ridet: || Sed nos in vitium credula turba sumus. || × *Vinjet: Krulornament met satyrs.* || Ghedruckt in 't Jaer CIO IO C XXXIX. 20 blz. in 4o.
Op blz. 2. een gedicht: »Aen de Maats" van J. N(ooseman); op bl. 6 citaten uit Horatius, Plautus en Seneca; op bl. 17 een gedicht: Spits Bekoorde Harder, gevolgd door 2 kleinere. Het eene, geteekend L. S. is een Drinklied en wordt ook gevonden met de onderteekening J. S. in den *Amsterdamsche(n) Vreugdestroom*, 1654 II bl. 143.
- B. Amsterdamsche || Sonne-schiin. || Ovid. 1. fast. || Conscia mens recti famae mendacia ridet: || Sed nos in vitium credula turba sumus. || *Vinjet: nymphen.* || Ghedruckt in 't Jaer Anno 1639. 8 blz. in 4o.
Het gedicht is in 2 kolommen gedrukt. Het is, blijkens het vinjet, bij den zelfden drukker ter perse gelegd als I B.
- C. Amsterdamsche || Sonne-Schyn || van || TENGNAGEL, || Ovid. 1. Fast. || Concia mens recti famae mendacia || ridet: Sed nos in votium cre- || dula turba sumus. || × *Vinjet: houtsnode, een maaltijd voorstellende.* || Tot Leyden, || Voor Ian Pietersz. || (1654.) sign. B₄-B₁₁.
Dit is het tweede stuk van I. A.
- D. Amsterdamsche || Sonne-schyn || van || TENGNAGEL, || Ovid. 1. Fast. || Concia mens recti famae mendacia ri- || det: Sed nos in vitium credula || turba sumus, || × *Vinjet: Krulornament.* || Tot Amsterdam, || Gedrukt in 't Jaer 1660. || Sign. B₆-C₂.
Het tweede stuk van I. B.
- C. Dezelfde titel met eenigszins andere regelverdeeling. Zonder naam van drukker of plaats en zonde jaartal Sign. B₅-C₂.

3. GROVE-ROFFEL OFTE QUARTIER DES AMSTERDAMSCHER MANE-SCHIJN.

- A. Grove-Roffel || ofte || quartier || des || Amsterdamsche Mane-Schijn. || Principijs opsta, Sero Medicina paratur || Cum mala, per longas invalnere moras. || X *Vinjet: vosie.* || Anno. 1639. || 28 blz. in 4°.
- B. Grove-Roffel || ofte || quartier || des || Amsterdamsche Mane-schijn. || Principijs opsta, Sero Medicina paratur || Cum mala, per longas invalnere (*sic*) moras. || X *Vinjet: nymphen.* || Ghedruckt in 't Iaer Anno 1639. || 16 blz. in 4°.
Blijkens het vinjet van denzelfden drukker als 1 B en 2 C. Het gedicht in 2 kolommen.
- C. Grove-Roffel, || Ofte || quartier || des Amsterdamsche || Mane-schijn || van TENGNAGEL. || Principiis opsta, Sero Medicina paratur, || Cum mala, per longas invalnere (*sic*) moras. || X *Vinjet: houtsnede, dansende menigte.* || Tot Leyden, || Voor Ian Pietersz. || Sign. B₁₂-C₁₂.
Een gedeelte van de voorrede is weggelaten. Het is het derde stuk van I. A.
- D. Dezelfde titel als C. — Tot Amsterdam. || Gedrukt int Jaer 1660, || Sign. C₃. — D₄.
Derde stuk van I B.
- E. Dezelfde titel als C. — Zonder naam van plaats of drukker en zonder jaartal.
Derde stuk van I C.

4. ST. NICOLAAS MILDE GAVEN.

- A. St. Nicolaes || milde gaven, || aen || d' Amstelse || Jonckheyt. || Ofte het laetste Quartier der Amsterdamsche || Mane-schijn. || X *Vinjet: houtsnede: 2 bisschoppen met nonnen en monniken.* || Gedrukt in 't Iaer, 1640. || 24 blz. in 4°.
Bl. 3 eindigt *uyt te leggen.* Het gedicht in twee kolommen.
- B. Dezelfde titel. — Gedrukt in 't Iaer 1640. || 24 blz. in 4°.
Bl. 3 eindigt *op te mercken, en*, op bl. 4 het *vinjet met de nymphen*: dus uit de drukkerij van 1 B; 2 C en 3 B.
- C. Sinte || Nicolaas || milde gaven, || aen || d' Amstelsche || Jonckheyt: || van || TENGNAGEL. || Op (*sic*) het laetste Quartier der Amster- || damsche Mane-schijn. || X *Vinjet: Krulornament* || Tot Leyden, || Voor Ian Pietersz. Anno 1654. || Sign. H. — J₁₂.
Zesde stuk van I A.
- D. Dezelfde titel — Tot Amsterdam, || Gedrukt in 't Jaer 1661. Sign. H₈ — K₈.
Zesde stuk van I B.
- E. Bijna dezelfde titel — Zonder naam van plaats of drukker en zonder jaartal. Sign. G₁₁. — I₆.

5. AMSTERDAMSCHER LINDEBLADEN.

- A. M: G: TENGNAGELS || Aemsterdamsche || Lindebladen. || Gaudia post tantos oriuntur tanta dolores. || X *Vinjet: wapen van Amsterdam.* || t' Aemsterdam, || Gedrukt by Nicolaes van Ravesteyn, || in 't Jaer 1640. || 74 genummerde blz. in 8°.
Bl. — 3-8 opdracht aan JAKOB FEYTAMA, gedateerd in Aemsterdam, den 23 van Oogstmaend, 1640. Daarachter met afzonderlijke pagineering, doch doorlopende Signatuur (E₆-H): Afgeslagen || bloemsel || Van de || Aemsterdamsche || lindebladen, || Al wandelende in de Zomer op- || geleezen, zonder orden by een || verzaemelt, en in den Winter || uitgegeven door den || zelve. || X *Vinjet: Krulornament.* || t'Aemsterdam, || Gedrukt in 't jaer 1641. || 54 gen. blz. in 8°.
- B. M. G. TENGNAGELS || Amsterdamsche || lindebladen. || Gaudia post tantos oriuntur tanta dolores. || X *Vinjet: nymphen.* || Ghedruckt in 't Iaer Anno 1639. || 24 blz. in 4°.
Deze druk is geantidateerd, zie boven blz. 206. De opdracht en de verzen van de gebroeders HEERDE ontbreken. Het gedicht is in twee kolommen gedrukt. Blijkens het vinjet behoort het tot de reeks 1 B, 2 C, 3 B en 4 B. Het afgeslagen bloemsel ontbreekt.

- C. MATHAEUS GANSNEB || TENGNAGELS || Amsterdamsche || linde-bladen. || Gaudia post tantos oriuntur || tanta dolores. || \times *Vinjet: Krulornament.* || Tot Leyden, || Voor Jan Pietersz. Anno 1654. || Sign. E₄-G₁₂.
Het Afgeslagen bloemsel (G₄-G₁₂) is zeer verkort; het bevat, in plaats van 51, slechts 43 gedichten
De fraaiste zijn hier weggelaten. Het is het vijfde stuk van I A.
- D. Dezelfde titel — Tot Amsterdam, || Gedrukt in 't Jaer 1661. || Sign. E₉-H₇.
Inhoud gelijk aan C. Het is het vijfde stuk van I B.
- E. Dezelfde titel als C. zonder naam van plaats of drukker en zonder jaartal. Sign. F₂-G₁₀.
Deze editie, het vijfde stuk van I C. is geheel gelijk aan de vorige.
5. KLUCHT VAN FRICK IN 'T VEURHUYS.
- A. (Klucht van Frick in 't Voorhuis. Amst. voor Joh. Jacott, 1642. Eerste en echte druk, lang 4°.)
Aldus beschreven op bl. 45 onder No. 243 in de Naamlijst van een.... verzameling van....
Tooneelspellen... van een voornaam Liefhebber (Dr. Leempoel), verkogt te Rotterdam, 1772, door
Burgvliet en Arrenberg).
- B. M. G. TENGNAGELS, || Klucht || van || Frick in 't Veur-huys. || \times *Vinjet: houtsnede, 2 mannen voorstellende.* || Gedrukt naer de Copey, in 't Jaer M. VIc. XLII. 28 blz. in 4°.
Bl. 3 eindigt: *Of wilt ghy dat.*
- C. M. G. TENGNAGELS, || Klucht || van || Frick in 't Veurhuys. || \times *Vinjet: houtsnede, een loopende vos met visch voorstellende.* || Gedrukt naer de Copey, in 't Jaer M. VIc. XLII. 28 blz. in 4°.
Bl. 3 eindigt: *hy komt.*
- D. M. G. TENGNAGELS || Klucht || van || Frick in 't Veur-huys. || \times *Vinjet: Krulornament.* || Tot Leyden, || Voor Jan Pietersz. Anno 1654, || in 12° Sign. K-M.
Het laatste stuk van I A.
- E. (Een uitgave in 4° met het jaartal 1661.)
Zie: Naamrol der Nederlandsche tooneelspeldigteren. Amsterdam, H. Bosch, 1727. bl. 103.)
- F. Dezelfde titel als D. — Tot Amsterdam, Gedrukt in 't Jaer 1661, in 12°, sign. K₉-N.
Laatste stuk van I B.
- G. M. G. TENGNAGELS || Klucht || van || Frick in 't Veur-huys, || \times *Vinjet: wapenfiguur.* || t' Amsterdam, || By Michiel de Groot, Boek- || verkoper op de Nieuwe-dijk. || in 12° Sign. I₇. — L₁₂.
Laatste stuk van I C.
- H. M. G. TENGNAGELS || Klucht || van || Frick in 't Veur-huys. || \times *Vinjet: een drinkend en zingende gezelschap.* || Gedrukt nae de Copey, in 't Jaer 1686. || 28 gen. blz. in 4°.
- I. (Frick in 't Veurhuis, klugtspeel, Amst., Jan Winkel, 1731 in 8°)
Zie Naamlijst van een — verzameling (Dr. Leempoel) bl. 139 N°. 350.
- K. (Een uitgave van 1753 te Amsterdam in kl. 8°.)
Zie Dr. J. ten Brink, *G. A. Brederoos* bl. 289 noot.
- 6 SPAANSCH HEIDIN.
- A. Het || leven || van || Konstance : || Waer af volgt het || tooneelspeel, || De || Spaensche heidin : || Door M, G, T. || *Vinjet: tijdcirkel met randschrift: noch-tyt, noch-rust.* || t' Aemsterdam, Gedrukt by Nicolaes van Ravesteyn. || Voor Iohannes Iacott, Boekverkoper by de Beurs, || op 't Rockin, inde vergulde Cronijck, 1643. || 172 blz. in gr. 4°.
Bl. 5—44 bevat het Leven van Konstance in proza; dan volgt de Spaensche Heidin, blijspel.
Bl. 49—52 opdracht: „Aen de verstandige Liefhebbers” Bl. 157—159 de muziek van G. BOLHAMER bij twee koren en bl. 161—171. Opdragt, Met verlof der overigheid, Aen DANIEL MOSTART, Raeds Secretaris der stad Aemsterdam, gedateerd den 14 van Hooimaend des jaers 1643.
Men vindt in de uitgave een viertal schoone gravures van PIETER NOLPE, zie boven bl. 213.
- B. (Een uitgave van 1657 by Gillis Valckenier te Amsterdam verschenen).
Zie A. M. LEDEBOER, *Alfabetische lijst der boekdruckers*, enz. blz. 175 en J. A. ALBERDINGK THYM. *Verspreide Verhalen* III. bl. 72.

- C. De || Spaensche || heidin, || bly-spel, || gerijmt door || M' G' TENGNAGEL || Vertoont op d'Amsterdamsche Schouwburg, || \times *Vinjet: vogel Phenix, uit de asch herrijzende, met onderschrift: Perseveranter* || t' Amsterdam, || By Jacob Lescaillje, Boekverkooper op de Middel- || dam, naest de Vismarkt, 1671. 72 blz. in 8o.
- Het leven in proza en de opdracht aan D. MOSTART ontbreken. Op bl. 3 een bericht van Lescaillje aan den kunstlievenden lezer (ged. 12 van Herfstmaand., 1671) Hij zegt daarin dat hij „dit treffelijk Blyspel, voor ontrent dertigh jaren gerijmt door den uytsteekenden Dichter MATTHEUS GANSNEB TENGNAGEL (die, zoo hem de Tijdt en andere hinderpalen niet belet hadden, een der helderste lichten in de Dichtkunst en een cieraet zijnes Vaderlants zou verstrekt hebben,) had, na de gewoonte van zommigen in die tijdt, het veelvoudigh gebruik van den dierbaren name Godts; 't welk aen verstandigen Beminnnaers dezer konst ten hoogsten mishaaft. Derhalven heb ik die aanstootlijkheit weghgenomen, niet om des Auteurs kunstwerk te verminderen, maar om de jeugt te leeren, dat men den allerheiligsten name Gods in Spel niet behoort te misbruiken, enz.
- D. (Een uitgave „met het leven van Constance: Treurspel, Met figuren (Amsterdam) Gillis Valckenier 1677 in 4o. Zie Naamrol der nederlansche toneelspeldigteren Amsterdam. H. Bosch 1727 bl. 103.
- E. De Spaensche || heidin. || blyspel. || Zo als het zelve op de Leidse en Haagse || Schouwburgen werd ver- toond. || *Vinjet: Olympus met attributen en onderschrift nulla quies.* || Te Leyden, || Gedrukt voor de Leydse en Haagse || Schouwburgen, 1718. || 67 gen. in 8o.
- F. De || Spaansche || heidin; || blyspel. || Door M. G. TENGNAGEL. || Zo als het zelve op den Amstel- damschen Schouwburg || vertoont word. || \times *Vinjet: allegorische voorstelling.* || Te Amsteldam, || By Izaak Duim, Boekverkooper op den hoek van de || Voorburgwal en Stilsteeg, 1753. Met Privilegie. 72 genummerde blz. in 8o.
- Bl. 3—5 Cope van de Privilegie. De beide opdrachten zijn weggelaten.

7. DE GEEST VAN TENGNAGEL.

- A.⁶²⁾ De || geest || van || MATTHEUS || GANSNEB || TENGNAGEL, || In d'andere werelt by de verstorvene || Poëten. || *Vinjet: nymphen.* || Tot Rotterdam, || By Iohan Neranus Boeckverkooper, 1652. || 32 blz. in 4.
- Deze druk behoort dus, volgens het vinjet, tot de reeks, 1 B, 2 C, 3 B, 4 B en 5 B.
- Hiervan bezit de Koninklijke Bibliotheek een titel-uitgave met dezen titel: De || geest || van || MATTHEUS GANSNEB TENGNAGEL, || In d'andere wêreld by de ver- || storvene Poëten. || *Vinjet: krulornament.* || Tot Amsterdam, || By Gerrit Jansz, Boek-verkooper in den Engel, 1652.
- B. De || geest || van TENGNAGEL, || In de andere Wereldt by de || verstorvene || Poëten. || \times *Vinjet: hout- snede, een gelaurierd hoofd.* || Tot Leyden, || Voor Ian Pietersz. Anno 1658. || in 12o. Sign. A-B₃.
- Dit ⁶³⁾ is het eerste stuk van I A.
- Er staat nog een afzonderlijke titelprent voor.
- C. Dezelfde titel. — Tot Amsterdam, Gedrukt in 't Jaer 1660. || in 12o. Sign. A-B₆.
- Eerste stuk van I B.
- D. De Geest van || TENGNAGEL || In de andere werrelt by de verstorven || Poëten. || in 12o. Sign. A-B₄.
- De titel is een prent voorstellende de dichters in den hemel (?).
- E. (Een uitgave in 12o. te Amsterdam met het jaartal 1731 ||).
- Zie Dr. J. TEN BRINK, *G. A. Brederoo*, bl. 98 noot.

⁶²⁾ In de Naemlijst van een.... verzameling van.... tooneelspellen van een voornaam liefhebber (Dr. LEEMPOEL) verkogt te Rotterdam, 1772 komt op blz. 45 onder No. 245 voor een editie van 1651 te Rotterdam. Dit zal wel een drukfout zijn voor 1652.

In den Naemlijst van VAN DER MARCK, Leiden 1774 (blz. 23 No. 326) komt voor: *De geest van TENGNAGEL, waer achter Frick in 't Veurhuis*, 1642. Dit moet een vergissing zijn, het is alleen mogelijk op dit jaartal aan een geheel ander gedicht te denken.

⁶³⁾ In den catalogus auctie- Jacob wordt een editie in 12o van 1654 te Leyden vermeld, zie boven bl. 221

In den catalogus van de auctie- Jan Schouten (Jan. 1853) komt op bl. 166 N°. 208 een in 12o editie te Leyden met het jaartal 1659. Ook dit is wellicht een drukfout.

IETS OVER
MAGNUS HENDRICKSZ. EN HENDRICK MAGNUSZ.
»VERMAARDE BOEKBINDERS» DER 17^e EEUW.

DOOR

J. F. VAN SOMEREN.

ETGEEN tot nu toe bekend geworden is over de werkzaamheid en voortbrengselen van Nederlandsche boekbinders uit de 15de en 16de eeuw is weinig, zeer onvolledig en onsamenhangend; wat Noordnederland betreft, meer nog dan ten opzichte der Zuidelijke provinciën. Ginds althans brachten de nasporingen van L. Delaborde ¹⁾, Alex. Pinchart ²⁾, J. De St. Génois ³⁾, P. Van der Meersch e. a. de namen aan het licht van een groot aantal Vlaamsche binders, en werd menig fraaie band van hen afkomstig in plaat gereproduceerd. Van de boekbinders in ons land is echter veel minder met zekerheid aangewezen. Mr. J. Nanninga Uitterdijk te Kampen deelde uit de rekeningen van de St. Nikolaaskerk aldaar (1526—74) de namen mede der volgende binders: Johan Everss, boeckbynder (1526—39) en Gert Joesten (1544) te Kampen, en van „Jelijs boeckverkooper „bijnnen Zwolle” (1573)⁴⁾. De heer A. Bredius te 's Gravenhage maakte verscheiden boekbinders bekend als leden van het Haagsche gild van St. Lukas in het *Archief voor kunstgeschiedenis*,

¹⁾ L. DELABORDE, *Essai d'un catalogue des artistes originaires des Pays-Bas, ou employés à a cour des ducs de Bourgogne aux XIVe et XVe siècles*. Paris 1849. 8o.

L. DELABORDE, *Les ducs de Bourgogne, Études sur les lettres, les arts et l'industrie pendant le XVe siècle etc.* Paris 1849—52. Tom. I—III. 8o. Preuves.

²⁾ AL. PINCHART, *Archives des arts, sciences et lettres. 1e Série. 2 tom.* Gand 1860, 63. 8o.

³⁾ Zie: *Messenger des sciences hist. de Belg.* Ann. 1853—56, 65 et 74.

⁴⁾ In: *Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel*. Dl. 4, blz. 281 en vv.; Dl 5, bl. 89, 312 enz.

FACSIMILE VAN EEN BAND DOOR MAGNUS HENDRICKSZ
VAN AMSTERDAM.

Typ. Gebroeders Binger, Amsterdam.

deel IV en V. Ook schijnt men aan den boekdrukker te Leuven, Culemborg en Utrecht, Johannes Veldener, banden toe te kennen, wijl zijn naam voorkomt op den band van een exemplaar in de Koninklijke Bibliotheek in den Haag van den *Fasciculus temporum*, dien hij in 1476 te Leuven drukte. Op den band van een ander werk, door hem te Keulen gedrukt, leest men evenwel den naam van Joh^o. Fabri⁵).

Uit eenige overgebleven inventarissen van middeleeuwsche boekverzamelingen kan men vernemen welke stoffen destijds tot het binden van boeken gebruikt werden. Het waren: „franchyne ofte parchement, zwert, geel, tanneyt ende root leer met berderen (houten borden „fr.: ais de bois”⁶), alles met of zonder „sloten, seyden nestelen of snoerkens, geverft met „gruen op de canten”⁷), en dikwerf „met eender kethenen gebonden”, tegen het stelen. In den regel werden de boeken in Duitschland, Vlaanderen en Nederland voorzien van eikenhouten borden, overtrokken met bruin, wit, geel of rood leder, zelden met zeem; beschreven perkament was aan de binnenzijde geplakt; de ruggen waren genaaid op perkamenten riempjes, waarvan de uiteinden veelal met talrijke dwarssteken zorgvuldig in uitgeholde ruimten in het houten plat werden bevestigd. De snede was meer wit, dan wel gekleurd, soms beschreven, en slechts zeer zelden verguld⁸). Een groot gedeelte was voorzien van gladde of geciseleerd koperen sloten, met daarbij passende koperen, ijzeren of looden hoeken en noppen. Het plat was versierd met kleine ingeperste voorstellingen en randen die door middel van warm gemaakte metalen rollen, in welks midden een lange staaf bevestigd was, met den schouder met alle kracht ingedrukt werden. Meestal vindt men in het midden een grootere voorstelling, die in den trant van houtgravure of manière criblée behandeld schijnt, omlijst door kleinere beeldjes en randwerk. Niet zelden treft men op zulk een band den naam of het monogram van den binder of eigenaar aan, doch het eerste veel zeldzamer dan het laatste. Op den band b.v. van: *Des. Erasmus, Ecclesiastae sive de ratione concionandi. Basileae* 1535. 8°. leest men onder de middenfiguur op beide zijden:

A hñ̃ mōnere me fecit.

Hoewel de naam van Vlaamschen oorsprong schijnt, is het niet onwaarschijnlijk, dat de binder in Noordnederland gewoond heeft; althans het boek behoorde eerst aan den pastoor Philippus Boestius ab Helmont, die zijn handteekening op het schutblad plaatste,

⁵) Zie: *Messenger des sciences hist.* Ann. 1855, blz. 431.

⁶) Zie daarover: W. WATTENBACH, *Das Schriftwesen im Mittelalter.* Leipz. 1871. 80. Blz. 222 en vv.; JOS. CUNDALL, *On bookbindings ancient and modern.* Lond. 1881. 40. Blz. 48—52. Met 2 afbeeld. van Duitsch middeleeuwsch bindwerk; CHR. E. PREDIGER, *Der accurate Buchbinder und Futteralmacher.* 4 Bde. Anspach 1741—53. 80; en vooral de voortreffelijke bijdrage van RICH. STECHE: *Zur Geschichte des Bucheinbands* in: *Archiv für Geschichte des Deutschen Buchhandels.* I. Leipzig 1878. 80.

⁷) *Messenger des sc. hist.* Ann. 1867. Blz. 28, 29; *Bibliographische adversaria* III, blz. 60—65.

⁸) MATTHAEUS, *Analecta veteris aevi.* I, blz. 217 en vv.; WATTENBACH, *Das Schriftwesen i. M.* Blz. 228; CUNDALL *On bookbindings*, blz. 49.

en van wiens erfgenamen pastoor Buyck het met andere werken gekocht heeft⁹⁾. Op den anderen band wordt op een label, onder in de middenfiguur, de naam gelezen:

ANDRI BOVLE.

Het boek is een 4to incunabel, in 1497 te Cremona gedrukt, doch heeft blijkens inschrift in 1556 behoord aan pastoor Alb. Jas te Amsterdam, daarna, evenals het vorige, aan pastoor Buyck. Moge nu de naam Andri Bovle niet geacht kunnen worden die van den binder te zijn, doch veeleer doen denken aan den Amsterdamschen burgemeester Andries Boelens (1496—1525)¹⁰⁾, dan heeft toch de ontdekking van een Amsterdamsch boekenminnaar uit de eerste helft der zestiende eeuw, die het noodig achtte de boeken van zijne zeker vrij groote bibliotheek te kenmerken, ongetwijfeld hare waarde¹¹⁾. Bijna alle boeken uit dit tijdvak (1480—1550) in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, alle handschriften, afkomstig uit het klooster te Windesheim, en thans berustende op het Stedelijk archief te Zwolle, en de meeste werken in de Koninklijke Bibliotheek in den Haag, en in de Universiteitsbibliotheeken te Leiden en Utrecht zijn in dergelijke houten stempelbanden gebonden¹²⁾. Houten banden met à jour bewerkt metaalwerk kwamen in Duitschland dikwijls, hier zelden voor. Een proeve van noordnederlandsch bindwerk uit de 12de eeuw is afgebeeld tegenover blz. 1 in deel 8 van het tijdschrift *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*.

Natuurlijk werden in vele kloosters de boeken door een der kloosterlingen gebonden, zoo als o. a. bij de Broeders des gemeenen levens. Het is echter mijn voornemen om mij hoofdzakelijk bezig te houden met nasporingen naar personen, die het binden als broodwinning hebben uitgeoefend¹³⁾.

De oprichting van het Athenaeum Illustre, meer nog het sluiten van de Munsterschen vrede, lokten tal van geleerden, kunstenaars en handwerkslieden naar de stad aan het Y. Onder de oudste leden, die in het Naamboek der gildebroeders van het boekverkoopers-, boekdrukkers- en boekbindersgild te Amsterdam uitdrukkelijk als boekbinders vermeld worden, treft men de volgende namen aan: Hendric Jansz 1619; Gerrit Hendricksz 1622; Gerrit Jansz 1629; Frans van Lieshout 1622. Verder bleek mij uit de Stadsrekeningen van Amsterdam dat de volgende personen ten behoeve van de Tresorye, Stadsscholen of Bibliotheek, prijzen en boeken hebben geleverd of gebonden: Barthalomeus Jacobsz 1541—46;

⁹⁾ Mr. N. De Roever teekende uit het Reg. van Taxateurs bl. 21 v. het volgende op: „Jan Molenaer woont 1557 op het Rokin, derde huis, benoorden Spaerpotsteeg.”

¹⁰⁾ In: H. LEMPERTZ, *Bilder-Hefte zur Geschichte d. deutschen Bücherhandels*. Cöln 1854 fol. vindt men talrijke fraaie afbeeldingen van dergelijke Duitsche stempelbanden, die met de in ons land vervaardigde groote overeenkomst vertoonen. Voor zulk een 4to band was in 1480 aan een binder te Ulm betaald de somma van 15 böhm. Groschen!

¹¹⁾ Beide werken berusten op de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam.

¹²⁾ De boekerij van het Florentiushuis en die van het klooster te Windesheim zijn grootendeels ten goede gekomen aan de Stadsbibliotheek te Deventer; meerdere werken ook aan de Koninklijke boekerij te 's Gravenhage.

¹³⁾ Een Duitsch boekbinderstarief van 1578 is medegedeeld in: *Archiv. f. Gesch. d. Deutschen Buchh.* I. Blz. 173.

Hendrik Laurens 1632—47¹⁴⁾; Hessel Gerritz (ook bekend als graveur en uitgever van kaarten) 1632; Gerrit Jansz (zie voren) 1633—51; Frans van Lieshout 1633—45; Sara, weduwe van Frans van Lieshout 1646—57; Jan Bennings 1634—61¹⁵⁾; Jacob Heereman 1622—46¹⁶⁾; eindelijk MAGNUS HENDRICKSZ 1657—63¹⁷⁾. Met uitzondering van laatstgenoemde, is er noch van de hier vermelde, noch van de door den Heer Bredius medegedeelde boekbinders eenige belangrijke kunstarbeid aan te wijzen. Gelukkig is dit met MAGNUS HENDRICKSZ niet het geval. Gelukkig, zeg ik; immers de banden, uit zijne werkplaats afkomstig, onderscheiden zich zóódanig door smaakvolle uitvoering en delikate versiering, dat het alleszins gerechtvaardigd is om op zijn werk de aandacht te vestigen.

Met de tweede helft der zestiende eeuw begon het uiterlijk van den band, te gelijk met dat van het boek langzamerhand een ander karakter te verkrijgen. Terwijl de logge olianten en dikke kwartijnen al kleiner werden in formaat en door octavos spoedig in aantal werden overvleugeld, maakte het houten bord plaats voor op elkaar geplakte papieren vellen, met behoud der ingestempelde figuren op den lederen overslag. Tegen het begin der 17de eeuw zien we nog kleinere formaten optreden, en ontbreekt dikwijls het papieren bord, zoodat een slap hoornen of lederen plat het bekleedsel vormt. De versiering is veel eenvoudiger en bepaalt zich tot een dubbele zwarte lijn op het plat, met een klein verguld rosetje in het midden en in de hoeken, en eenige lijnen tusschen de ribben op den rug. Eerst tegen den tijd dat MAGNUS HENDRICKSZ optreedt, wordt de verguldselversiering rijker en menigvuldiger, waarschijnlijk onder den invloed der uit Frankrijk overgewaarde mode. De prachtbanden, tot geschenken bestemd, uitzonderende, blijft het verguldsel toch nog langen tijd tot den rug bepaald. Alleen psalmboeken en bijbels komen in dezen tijd ook, verguld op snede, voor.

De vriendelijke hulp, mij op het Gemeentearchief te Amsterdam door Mr. C. M. Dozy bewezen, verschaftte mij de aantekening, dat „Magnus Heyndricks van A, oud 23 jr., geen „ouders hebbende geass. met Harmen Heyndricks, zijn broeder, won. Angelierstraet en „Luytgien Gysberts van A., 25 jr., geen ouders hebbende, won. in de Angelierstraat, geass. „met Iets Alberts haer meu” den 11 April 1634 voor commissarissen in het Register van Kerkelijke Proclamatien hun ondertrouw hebben doen inschrijven. Den 26 April daarop zijn ze in de Nieuwe kerk getrouwd. Hij was gedoopt den 26 Dec. 1610 in de Oude kerk. Zijne ouders waren: „Heinrik Hermansz vlotschuitvoerder en Henrikje Mangnusdr”, zoodat hij naar zijn groorvader van moederszijde genoemd is.

¹⁴⁾ Door Ledeboer vermeld van 1602—1645.

¹⁵⁾ Door Ledeboer vermeld van 1625—1646.

¹⁶⁾ Door Ledeboer vermeld in 1638 „op den Dam, op den hoek van de Voghel-steeg.”

¹⁷⁾ Mr. A. D. De Vries Az. noemt mij nog als „boeckbynders” te Amsterdam omstreeks 1591 *Lourensz Jansz* inde bijbel op 't water en: *Jan Evertsen*, bij wien regenten van het Burgerweeshuis in het genoemde jaar hunne pleegkinderen: Jan Arisz en Jan Gerrits in de leer deden. (Zie Register van die besteeding der kinderen op ambachten; archief Burger-Weeshuis).

In het Naamboek der Gildebroeders van het Boekverkoopers-gilde te Amsterdam staat aangeteekend: „MANGNUS HENDRICKSZ in 't gild gecomen A° 1635 28 April.” Men mag dus met zekerheid aannemen, dat hij op dat tijdstip zijn bedrijf als boekbinder uitoefende. Zooals ik hiervoren reeds mededeelde, blijkt uit de „Rekeningen van ontvang en uytgaef der thesorieren ordinaris”, dat MAGNUS HENDRICKSZ op 27 Maart 1657 de som van 100 gulden en 10 stuivers ontving „wegens het binden der prijzen voor de Latijnsche schole.” Sedert dien datum vind ik hem geregeld eens of tweemaal vermeld als binder van de prijzen voor de Latijnsche scholen en sedert 1660 ook als zoodanig voor de „Stadtsbibliotheecq” of den „Hortus [botanicus].” Na 1664 evenwel worden de posten op die Rekeningen niet meer gespecificeerd, terwijl ook de „Rapiamus van thesaurieren ord.”, die mij anders had kunnen inlichten, met dat jaar ophoudt. Noch in de Resolutie-boeken of Grootboeken van die heeren is verder eenige aantekening over dien persoon te vinden. Het is mij niet gelukt met zekerheid eene verwantschap te bepalen met den boekverkooper Albert Magnus (1663—86) of den boekbinder Jacob Magnus in den Haag (1645).¹⁸⁾ Met het vaststellen van den datum van zijn overlijden ben ik voorspoediger geslaagd. In het Begraffenisboek van het Karthuyskerkhof staat aangeteekend, dat op Woensdag 2 Mei 1674 aldaar is begraven: „Magnus Henderycks boekbinder In Dirck van Assensteeg In de 3 „boecken een ouwe doot van 1 [gld.] — 4 [stuivers] en roef.”

In 1880 gaf de heer A. Willems te Brussel zijn degelijke studie in het licht over de typografische werkzaamheid van het beroemde boekdrukkersgeslacht Elzevier. Op blz. 391 van dit werk deelt de schrijver de geschiedenis mede van een band voor een Vergilius van 1676 in 12°, door een zekeren Magnus van Amsterdam gebonden voor Daniël Elzevier, om aan den Franschen Dauphin ten geschenke te worden aangeboden. De afbeelding van dien band, als illustratie aan het werk toegevoegd, vestigde de aandacht van sommigen op andere banden, die met dezelfde stempels op den rug of op het plat versierd waren. Het onderzoek naar banden van dezen Magnus (d. i. den later te noemen HENDRICK MAGNUSZ) bracht tevens, of liever in de eerste plaats, banden aan het licht van zijn vader, den hiervoren genoemden MAGNUS HENDRICKSZ, te weten voor: *Camphuyzen, Stichtelijke rymen*. Amsterdam 1652. in 4to 19); *L'ancienne Alliance* 1632. 2 tom. — *Nouv. Alliance* 1656. — *Psaumes de David mis en rime franç. par Clément Marot et Théod. De Bèze*. Se vend à Charenton par P. Des-Hayes et A. Cellier etc. 1657. In 1 bandje kl. 8o; *Novum Testamentum. Graeca edit. nova. Stud. et labore S. Curcellaei*. Amstelædami, ex off. Elzeviriana 1658. kl. 8o. (Deze twee bij den heer B. Quaritch te Londen ²⁰⁾);

¹⁸⁾ Zie: *Archief voor Kunstgesch.* Dl. V.

¹⁹⁾ Op de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam.

²⁰⁾ Zie zijn: *Catalogue of books in historical or remarkable bindings*, 1883, No. 13202 en 13204. De heer Quaritch, die mij met groote welwillendheid beide nummers ter bezichtiging zond, schrijft nog een band in zijn catalogus (No. 12941) aan onzen Magnus toe. Daar ik niet in de gelegenheid was die te zien, vermeld ik zijn oordeel zonder meer.

Camphuyzen, Stichtelijke rymen. Rotterdam 1658. kl. 8vo (zie de afbeelding hiernevens²¹⁾; Le Novveav Testament. Se vend à Charenton par E. Lucas etc. 1658. kl. 8o; A. Cellarius, Harmonia microcosmica. Amsterdam 1661. fol. (Deze twee bij de firma Fred. Muller en Co te Amst.); een Hollandsche Bijbel, Leyden bij de Wed. en Erfgen. van J. Elzevier 1663. fol. (Koninkl. Bibliotheek in den Haag). Het schijnt mij boven alle bedenking verheven, dat deze zeven werken, waarvan het laatste vooral door een pronkjuweel van een band is omhuld, door MAGNUS HENDRICKSZ zijn gebonden. De versieringen en het randwerk leiden ontegenzeggelijk tot de gevolgtrekking, dat zij door geen ander dan door den maker of door den leermeester van den maker van den Vergilius-band kunnen uitgevoerd zijn. Wetende nu, dat HENDRICK MAGNUSZ niet vóór 17 December 1663 lid van het Boekverkoopers-gilde geworden is, aarzel ik niet die eer aan zijn vader toe te kennen. De laatstgenoemde verdient te meer de voorkeur, wijl de kleine vogel-figuurtjes, op den folio Bijbel voorkomende, reeds gebezigd zijn op den band van den Camphuyzen van 1652. De mogelijkheid blijft bestaan, dat die werken eerst lang na hunne uitgave op last van den een of anderen liefhebber aldus gebonden zijn, en dus ook HENDRICK MAGNUS als vervaardiger van de banden in aanmerking kan komen. Maar die veronderstelling strookt niet met de gewoonte van die dagen, volgens welke dergelijke prachtbanden terstond bij de uitgave van het werk werden besteld om ten geschenke te dienen aan den schrijver, vertaler of commentator, ook wel aan zijne vrienden of aan dezen of genen aanzienlijken Maecenas. Dit wordt bevestigd door de briefwisseling van Daniel Elzevier met Dan. en Nic. Heinsius, aanwezig op de Universiteitsbibliotheek te Utrecht. Behalve deze zeven banden, zijn er mij nog 5 bekend, die of aan den vader of aan den even kunstvaardigen zoon mogen worden toegeschreven. Namelijk voor: een folio Bijbel bij Elzevier (Museum van zeldzaamheden in den Haag, wegens de overbrenging der voorwerpen niet door mij gezien); een keurig handschriftje op perkament. 12mo (Verzam. Six in het Museum van het Kon. Oudheidk. Genootschap); een Zeeatlas. Amsterdam, H. Doncker 1666. fol. (Bij de firma Fred. Muller & Co.); een Sainte Bible, trad. par S. et H. Des Marets. Amsterdam, L. et D. Elsevier 1669. 2 tom. fol. (Museum Meermanno-Westrheenanum in den Haag); en een Pharos linguae Italicae, per G. Sonneman, Gron. 1675 12mo. (Bij de firma Fred. Muller & Co). Laat ons hopen, dat nog meer bewijzen van beider talent aan het licht zullen komen.

Bij den dood van MAGNUS HENDRICKS werd namens de erfgenamen van de in het sterfhuis aanwezig zijnde boeken een inventaris of catalogus gemaakt, waarvan het eenig bekende exemplaar mij bij het doorzien der boekverkoopersgildeboeken toevallig onder oogen kwam. Deze verkoopcatalogus, welks titel hierachter zoo getrouw mogelijk is nagedrukt, is 12 ongenummerde bladzijden groot, in 4to formaat. Hij telt 60 nos. in folio,

²¹⁾ Op de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam.

C A T A L O G U S
Van diverse Fraye
B O E C K E N,

*Soo in 't Latyn, Frans, Duydts en andere
Talen, veele net gebonden in Franse en andere banden;*

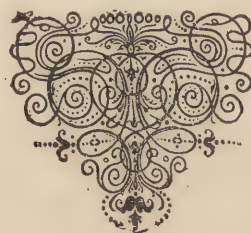
Een goede Party gelijnde en ongelijnde Schrijf-
boecken, in allerhande Formaten, van vast
Papier, tot yders gerief.

Als mede een Party Vergulde Kerck-boecken, in Segreyn, en een
Party Schoolgoedt; mitlgaders oock allerhande Gereetschap, als
uytsteeckende Yfere, groote Houde en andere Parssen, Platen,
Stempels, Rollen, Letters, en wat verder aen de Boek-bindery
dependeert, alles wel geconditioneert;

Na gelaten by wijlen

MAGNUS HENDRICKSZ. in 'sijn leven vermaard Boekbinder, in
Dirk van Affen-steeg, in de 3 Boecken, tot Amsterdam.

*De Verkoopning sal geschieden op Dingsdag den 24 July 1674, des Voor-
middags ten 9 uuren precys, ten Huyse van den Overledenen voor-
noemt, alwaer de Catalogus te bekomen is.*

AMSTERDAM,

Voor *Hendrick Magnus*, Boeck-verkooper op de Cleveniers-burgwal, bij de
Bos-huys Sluys, alwaer oock mede de Catalogen te bekomen zijn.

75 nos. in 4to, 101 in 8vo, 110 in 12° en 41 in kleinere formaten. De varia eindigen aldus: „Oock sal mede Verkocht werden het Vythang-bort etc.!”

Teneinde in de openbare bibliotheken van ons land ter eenige tijd nog andere, licht te herkennen banden uit de werkplaats van MAGNUS HENDRICKSZ terug te kunnen vinden, deel ik hieronder eenige der volledigst beschreven titels mede:

In Folio.

1. Bybel Romeynse letter, *Elsevier*, Imperiael Papier.
5. Histor. Saken van Staet en Oorlog, door *L. van Aitzema*, fijn Papier, seer curieus in een Franse bandt gebonden, compleet.
7. Beschrijving van Mallebaer en Cormandel, fijn Papier vol Figuren, in een Franse bandt seer curieus gebonden.
11. Scheeps-bouw en bestier van *N. Witsen*, curieus gebonden.
31. Zee-Atlas, *Goos*, fijn afgeset, en in een Franse bandt, seer curieus gebonden.
33. Zee-spiegel *Bleau*, groot.
34. ————— dito, gemeen.
42. Wonder-boek, in een Franse bandt seer curieus gebonden.

In Quarto.

- 20 en 36. Camphuysens Stigtelijke Rijmen.
41. Joan Arents Ware Christendom, seer curieus gebonden in een Franse bandt.

In Octavo.

25. Codicis Antonia Contii compleet, 9 deelen, in hooren overtrocken, vergult, seer curieus gebonden.
27. Annalis Grotii.
39. Grammatica Vossii.
62. Hugo Grotii Jus Belli en Pacis.
67. Lijk-redenen Prins Frederik Hendrik.

In 12°.

13. Reyse van Sijn Hoogheyt d' Heer Prince van Orangie in Engelandt.
18. Kruys-schoole Wudiran Amsterd. 1645.
27. Den Duytsen Souter.
32. Amitiel Amours, a Paris 1664.
53. Zuydt-Hollandsen Thessalia.
106. Vrouwelijck Gebede-boek van Zesen.

De titel van dezen verkoopcatalogus leert ons verder drie dingen: 1°. zijne toenmalige woonplaats; 2°. dat de catalogus verkrijgbaar was bij HENDRICK MAGNUSZ, zijn zoon, 3°. dat hij door zijn tijdgenooten reeds een „vermaard boekbinder” genoemd werd, voorwaar geen geringe eer! De aangekondigde veiling kon evenwel niet ongehinderd voortgang hebben. In het Requestenboek over 1661—1725 van het Amsterd. Boekverkoopersgilde komt eene acte voor van „Michiel Baers, Notarus publicus tot Amstelredam” die de aanleiding tot die

stoornis verklaart. „Den 23 Julij A° 1674 gecompareerden voor mij in presentie van „naergenoemde getuijgen Hendrik Kinckhuysen ²²⁾, boeckbindersknecht, woonachtig binnen „deese stadt, out omtrent 23 jaren, ende heeft ten verzoecke van d' Ooverluyden vant „Boeckverkoopers gilt, verklaert ende geattesteert soo waer is, dat hij getuijge heeft gesien „ende geexamineert seeckere catalogus van boecken, die staen om verkocht te worden op „de naem en quansuys als naergelaten bij wijlen Magnus Hendricks in zijn leeven „boeckbinder alhier, ende dat hij getuijge seer wel ende seeckerlijck weet, dat het meeren- „deel van de boecken in folio, ende verscheijden andere van de beste boecken in deselve „catalogus staende (ende specicalijck die hij getuijge met een streep in margine van de „neevensgaende catalogus voor de nomb: heeft aengehaelt) bij den selven Magnus Hen- „dricksz zal r noijt in eigendom zijn beseeten, maer dat al deselve andere lieden zijn „toebehoorende. Geevende voor reedenen van weetenschap dat hij getuijge veele jaeren „als dienende op de winckel van deselve Magnus Hendricksz zal r geweest, ende tot „naer desselfs ooverlijden toe, aldaar gebleven is, ende derselven wel weet wat boecken „daer zijn geweest en daarom vant punt voorschreeven staet goede kennisse is gevende. „Presenterende hij getuijge des noot, en versocht sijnde deesen t'allen tijde bij solemneele „eed te stercken. Dat aldus passeerde binnen Amsteld^m in 't bijweesen van p^r Hendrik „en de Dirck Boom als getuijgen hier oovergestaen.” Doch het waren er niet zooveel, als men uit de voorafgaende verklaring zou opmaken; in het geheel zijn slechts 27 nos., als aan anderen toebehoorende, aangehaald.

Deze verklaring, in tegenwoordigheid der Overlieden afgelegd, bleef niet zonder uitwerking: althans den volgenden dag werd den erfgenamen van MAGNUS HENDRICKSZ door den gildebode Thijs Janse uit naam van de Overlieden aangezegd, dat „syluiden „met de verkooping van de boeken niet en sullen hebben voort te gaen, volgens 't artykel „van haer ordonnantie op de boete daer toe staende”, welke „interdictie” hij aan HENDRICK MAGNUS in persoon „behandigde”. Den dag daarna (25 Juli) herhaalden Overlieden het verbod, ditmaal bij aanzegging door den gerechtsbode „interdiceerende voort te gaen met „de verkooping der boeken daarmede in vendutie werd gesonden door Hendrik Magnus „en consoorten, onder pretext als raeckende het sterfhuys van Magnus Hendrickx.” Uit de hier gebezigde uitdrukking meen ik te moeten afleiden, dat men vermoedde, dat een deel der boeken (als „winkeldochters”) door HENDRICK MAGNUS en anderen wellicht in deze veiling gestoken was, teneinde zoo doende een goede en goedkoope winst te behalen — een fraude, die, zooals blijkt uit de Notulenboeken van het gild, meermalen gepleegd werd. HENDRICK MAGNUSZ berustte niet in dit bevel, maar diende bij Schepenen een rekwes in, waarbij om verlof tot voortgang van de vendutie verzocht werd. Hierop stonden „Sche- „penen . . . Hendrik Magnus toe, met de verkooping voor te gaen, voor soo veel de „ongedrukte boeken en gereetschappen aengaan, mits dat deselven het sterfhuys van „syn vader zijn aengaende en dat sonder eenige parmissie. Actum 2 Aug. 1674.” Daar hij

²²⁾ Hendrik Kinckhuysen schijnt later geen zelfstandige zaak te hebben gedreven.

zich evenwel niet aan de bepalingen van de ordonnantie had gehouden, werd hij volgens een „Extract uyt de Rolle van Kleyne Saken der stadt Amsterdamme” den 19 December 1674 „gecondemneerd tot betaling van de somma van f 3—3—0 alsmede comp. van kosten.”

Wat nu in het midden der 17de eeuw ongeveer berekend werd voor het binden van diverse werken, blijkt uit een boekbindersrekening van het jaar 1666. Schuldeischer was Abraham van der Putte te Amsterdam; schuldenaar een zekere Nicolaas Everard ²³⁾. Hieronder volgen eenige merkwaardige posten:

		G. St.				G. St.	
Ao. 1665	Voor de bant alleen debet			26 dito.	6 Getij in 24 ^o sp. leer	2 — 8 — 0	
31 Mei	Een 4 ^o schrijfboek, vergult op snee in perkament	0 — 18 — 0		8 Mrt.	1 Dortse bijbel in 8 ^o sp. leer	1 — 2 — 0	
9 Junij.	2 Schat der gebeden in segrijn	2 — 16 — 0		3 April.	2 Rotterdamse bijbels sp. leer	2 — 4 — 0	
4 Julij.	1 Testament in 12 ^o sp. leder	0 — 16 — 0		dito.	1 Bijbel groue letter sp. leer	1 — 2 — 0	
11 dito.	1 boeckie 12 ^o spaans leer	0 — 12 — 0		16 dito.	1 dortse bijbel segrijn	2 — 10 — 0	
10 Oct.	25 Wegh des Hemels sp. leer	10 — 0 — 0		dito.	1 bijbel fijn lett. rasp. leer	1 — 2 — 0	
Ao. 1666.	17 Jan. Een Missael in folio in segrijnde bant	10 — 0 — 0		26 dito.	1 boeckie in 48 ^o in segrijn	0 — 12 — 0	
dito	2 Brevieren in groot 12 ^o in 3 banden in sp. leer.	7 — 4 — 0		28 dito.	28 stucks Wegh des Hemels als ander goet vergult op 't snee in parckement	19 — 12 — 0	enz. enz.
16 Febr.	20 stucks 24 ^o in sp. leer	8 — 0 — 0					
dito	2 Bijbels in 8 ^o in segrijn	5 — 0 — 0					

Over HENDRICK MAGNUSZ, den zoon, heb ik weinig kunnen aantekenen. Hij was gedoopt in de Nieuwe Kerk 24 Juli 1639. In het Poorterboek vindt men: „1663 7 Nov. „Henrick Magnusz boeckbinder, soon van Magnus Hendricksz mede boeckbinder & poorter „alhier, is den H^m Burgermrn en Schepenen deser stede gebleken te sijn een ingeboren „poorter derselver stede”. Vervolgens trof ik zijn handteekening aan onder een rekwest einde 1663 aan de Vroedschap, tot handhaving van de ordonnantie van Jan. 1663, mede onderteeekend door MAGNUS HENDRICKSZ en Albert Magnus. Daarop volgt de reeds gemelde datum van zijn lidmaatschap van 't gild, 17 Dec. 1663. Verder bericht de Heer Willems terloops zijn naam in een noot, verwijzende naar een bundel brieven van Daniël Elzevier, berustende op de Universiteitsbibliotheek te Utrecht. Ik heb er dien bundel ²⁴⁾ nog eens op nagelezen en daaruit woordelijk overgeschreven wat Dan. Elzevier mededeelt over het binden van den Vergilius. In een brief, gedagteekend 18 Februarij 1679, schrijft Elzevier: „Voor de banden sal goede sorge draghen die voor den Koninck ende den Dauphyn dienen „wel in morroquin de levant de andere in Hoorn als voordesen, sal goede sorge draghen „dat wel sullen ingebonden werden die in morroquin de levant moeten a petit fer vergult „werden dat hier een binder seer wel doet, Magnus genoemd.” En verder in een anderen brief van 22 Februari van hetzelfde jaar schrijft dezelfde: „Het Exemplaar voor den „Koninck sal in Blau Turx leer a petit fer vergult laeten binden ende dat voordien Dauphijn

²³⁾ Abraham van der Putte was volgens LEDEBOER's *Alphab. naamlijst* werkz. van 1635—95; Nicolaas Everard vind ik niet bij Ledeboer vermeld. 19 Mei 1664 werd deze lid van het gild en „heeft sijn Burgercedull getoont.” Uit de Puiboeken teekende ik zijn ondertrouw op: Nicolaas Everhardi van Zwynum, boekverkooper te Amsterdam, 23 jaer oud, geass. met Lysbert Jansz. zijn moeder, woont in de Warmoesstraet, ende Francina Pieters van Ommen uyt Vollenhoven.... 14 Nov. 1664.

²⁴⁾ Universiteitsbibliotheek te Utrecht. Aevum recens scripta varii arg. No. 38, in 4to.

„int root Turxleer; doch mijns oordeels moeten die 2 Exemplaren op een wyse vergult „syn ten ware UEd. het anders ordonneerde”²⁵⁾. Eindelijk wordt, volgens de notulen van het Amsterdamsche gildeboek van boekverkoopers, in Februari 1688 de weduwe van HENDRIK MAGNUSZ genoemd onder de leden van het gilde, die hunne burgerceelen nog niet getoond hadden, zoodat hij kort voor dien tijd schijnt te zijn overleden. Zijn woonplaats vindt men op den verkoopcataloog van den inboedel zijns vaders. Niet onwaarschijnlijk is het, dat de weduwe de zaak een tijdlang voortgezet heeft, blijkens de banden met dezelfde stempels van boeken, na 1690 gedrukt zooals er eenigen op de Universiteitsbibliotheek te Amst. voorhanden zijn.²⁶⁾

We hebben nu gezien, dat MAGNUS HENDRICKSZ gebonden heeft voor bijna alle groote inrichtingen der stad; dat hij, volgens het weinige, dat ik over zijn arbeid heb kunnen opteekenen, veel schijnt gewerkt te hebben voor de Elzeviers, zoowel voor het huis te Leiden, als voor het jongere te Amsterdam. Maar bovendien: — boven iedere post van uitbetaling aan hem voor het inbinden der prijzen in de Rekeningen van Thes. ord., vond ik bijna geregeld een andere van uitbetaling aan „Mr. Joan Bleau”, voor het leveren van de boeken, die „sullen dienen tot prijzen in de Slatius (Latynse) Schole.” Het spreekt wel van zelf, dat dergelijke leverantiën hem, die de boeken leverde, herhaaldelijk in aanraking brachten met hem, die ze inbond. Het zou mij dan ook niets verwonderen of onze HENDRICKSZ heeft voor het huis Blaeu die fraaie atlanten en stedeboeken gebonden, waarvan zoovelen als geschenken aan buitenlandsche vorsten gediend hebben. Hij en zijn zoon Hendrick hebben zich beijverd in ons land de smaakvolle bewerking van het vergulden à petit fer in te voeren en maakten daarbij gebruik, behalve van de reeds langer in zwang zijnde effen lijnen en hoeken, van gestippelde kromme lijnen en ornamenten. Dit zoogenaamde „pointillé-werk” was in Frankrijk door Le Gascon ingevoerd. „About 1620”, zoo bericht de heer B. Quaritch in de degelijke inleiding voor zijn *Catalogue of books in historical or remarkable bindings*, — „a binder, who is usually called le Gascon „or Le Gascon who must have been a workman in Clovis Eve’s house, added to the „geometrical and fanfaresque patterns of the latter a new kind of ornament, consisting of „minute gold dots elaborated into lines and curves of singular brilliancy and elegance. „This pointillé ornament, as it is called, gradually drove out the interlaced patterns with „which it was at first combined, and from 1630 to 1660 the favourite style of decoration „on the backs and sides of books was produced by the luxuriant convolution of those „lines of dotted gold.....

„In the meanwhile the Le Gascon ornament had become fashionable in England, „Italy, and the *Low Countries*, and some very excellent work of that sort was produced „in those countries even down to 1680.”

²⁵⁾ Dit schrijven klopt dus niet met de groene kleur der afbeelding, die in het boek van den heer Willems voorkomt.

²⁶⁾ Hendr. Magnusz heeft drie zusters gehad, nl.: Marritje, Geesje en een tweede Marritje, zijnde respectievelijk gedoopt 17 April 1635, 10 Juni 1636 en 29 Juli 1638.

Het zou mij natuurlijk zeer aangenaam zijn geweest, indien ik door eenig bewijs had kunnen staven, dat MAGNUS HENDRICKSZ tot Le Gascon in betrekking gestaan heeft. Zonder dat zou ik ongaarne mij verdiepen in een hypothese, die, hoe aannemelijk ook, niet zou passen in dit kader van historische feiten. Hoe het daarmee zij, MAGNUS HENDRICKZ en HENDRICK MAGNUSZ mogen zonder overdrijving onder de dii maiores der boekbinders gerekend worden. Hetzij dat zij de kleine ornamenten in allerlei richting door en over elkaâr werkten, zooals op den band van den Camphuyzen van 1652, of wel ze tot groote vakken en hoeken combineerden, zooals op de folio Bijbels van 1663 en 1669, hun werk blijft altijd een cachet van bevaligheid, teerheid en fijnen smaak behouden. Ook de dierenfiguurtjes, zoo los en sierlijk gesneden, onderscheiden hun werk van dat van alle anderen. Alle hierboven gemelde banden zijn verguld op snede, en òf in rood marocco, òf in naar 't havanna zwemend Turksch leer gebonden. Waar al de „curieuse” banden van den verkoopcatalogus gebleven zijn? Helaas, wie zal het zeggen! — Met HENDRICK MAGNUSZ stierf de laatste Nederlandsche boekbinder, die zijn vak eerder als tak van kunstnijverheid, dan als handwerk had uitgeoefend. De banden der 18^e eeuw, in ons land vervaardigd, verdienen, behoudens hoogst enkele uitzonderingen, niet de belangstelling der kunstliefhebbers.

N A S C H R I F T.

Reeds was het voorgaande ter perse, toen mij op de Bibliotheek der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam het exemplaar van Huygens, Korenbloemen, in handen kwam, dat men in den catalogus, 2de deel, bladzij 414 onder nummer 390 zal beschreven vinden. Het is een exemplaar van den tweeden druk, in 1672 te Amsterdam bij J. van Ravesteijn in 't licht gegeven. Het boek is gebonden in rood marocco, met al de stempels verguld, die op den band van den folio Bijbel van 1669 als het werk van Magnus Hendricksz voorkomen, en verguld op snede. Het is een prachtband, door den dichter, die in een zes en dertig regelig eigenhandig geschreven Fransch gedicht zijn werk ten geschenke aanbiedt, vereerd aan Mevrouw de Prinses van Oranje-Nassau, op Oudejaarsavond van het jaar 1686. Het nog niet uitgegeven gedicht luidt letterlijk aldus:

A S O N A L T E S S E R O I J A L E

MADAME

L'infame masse de Papier
Que peu devant devant hier
Vous eutes la bonté, Princesse,
De recevoir parmi la presse
D'une armée d'honestes gens,
Hommes solides et sçauants,
Qui dans vos petites demeures
Vous regalent aux belles heures
Desrobbées à ce tracas,
Que vous souffrez, et n'ajmez pas
D'une infinité de causeuses,
Ces mesmes Feuilles (sic), trop heureuses,
Revient encor ceste fois
Vous divertir en leur patois.
Accoutumée que vous estes
De longue main à leurs Sornettes,
J'espere que dans les habits

Que vous voidez qu'elles ont pris
Vous resoudrez à leur permettre
D'entrer en Cour, et d'y parestre
Parmi des foux de leur mestier.
C'est de quoy vous prie l'Ouurier:
Non pas l'Auteur; mais le Libraire.
Car l'autre n'a plus qu'à se taire,
Après tant d'effroyable bruit,
Dont il vous-lasse par escrit.
Pardon, de grace, Ame Royale,
Qui ne connoissez point d'égale;
Je promets de m'en corriger,
Sans plus ainsi vous outrager.
Si ie vous manque la parole,
Que votre déplaisir m'enrole
Au nombre des plus malheureux:
Je veux souffrir tout avec eux;
Quand vous voudriez pour ma ruine,
Me traicter en Escran de Chine.

La veille de l'An 1686.

Bovenaan op het schutblad staat nog geschreven: „Dieren 1688”; ongetwijfeld het slot te Dieren in Gelderland, waar Willem III dikwijls vertoefde. Deze band zou waarlijk geen Le Gascon of Boyer oneer aandoen.

10 October 1883.

EEN VERJAARD VERJAARFEEST.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

HET Nederlandsche volk is een volk van heldenzonen, rustende op de lauweren door de vaderen behaald. Zoo had men eenige tientallen van jaren geleden onze natie kunnen kenmerken. Thans trachten we, meer dan toen, zelf eenige lauweren deelachtig te worden, en de tijd van rust moest plaats maken voor eenen van harde werkzaamheid, maar daarom hebben we nog niet met de helden, onze vaderen, gebroken. Teerden we kort geleden op hunnen alom verbreiden roem, thans groeien wij in al wat dien roem verhoogen kan, en . . . wij werken zelf aan die verheffing hard mede.

Als gevolg van een nauwgezet onderzoek der papieren nalatenschap van onze voorvaderen, staan er nu en dan mannen uit den doode op, die door hun tijdgenooten of levend begraven, of met ijskoude onverschilligheid afgemaakt waren; andere herrijzen, die in hun tijd ruim deel hadden aan klinkdicht en loftrompet, maar die van lieverlede verdiend of onverdiend in 't vergeetboek waren geraakt.

Wij gevoelen ons de schuldenaren, door erfgenaamschap zoowel als uit eigen hoofde, van die grooten onder ons voorgeslacht en wij trachten te herstellen wat werd verzuimd, tekortkomingen goed te maken. Daarom richten we standbeelden op, plaatsen gedenktafelen en vieren feest. Onze behoefte aan feestvieren houdt gelijken tred met onze begeerte om ware talenten te huldigen.

Dr. ABRAHAM KUYPER heeft eens scherp en geestig gezegd, dat men thans *feestdag* viert waar men vroeger *bid-* en *geefdagen* hield.

Inderdaad, als de natie eene nationale gebeurtenis herdenkt, men organiseert een gecostumeerden optocht. Is het een rond getal jaren geleden, dat een groote geest geboren werd of stierf, tot een feestmaal wordt besloten, waar een godvruchtig voorgeslacht een bedestond zou hebben gehouden, een mis vóór de rust der ziele zou hebben opgedragen. De *geefdagen* zijn daarmede echter niet uit de mode geraakt.

Met het vieren van nationale gedenkdagen, geboorte- en sterfdagen, meent men de kinderen van de XIXe eeuw voor een wijle te doen leven in het verleden en de mannen van beteekenis van voorheen binnen te leiden in den kring van de corijfeeën van het heden. Of men er op deze wijze in slagen zal? Onze tijd neemt het gros der menschen te veel in beslag, en het is daarom slechts in een kring van uitverkorenen waar men de kennismaking ernstig opvat. De veelheid dier feestdagen werkt schadelijk op de belangstelling en niet ieder is het er mede eens, dat de weg, die door de feestzaal leidt, de aangewezen weg is om in het verleden door te dringen.

Deze reden moet Prof. Dr. NICOLAAS BEETS hebben bewogen het lidmaatschap af te wijzen eener commissie, die zich ten doel stelde in het jaar 1884 den 300sten gedenktag der geboorte van ANNA ROEMERS VISSCHER te vieren. Het gemis van den naam des gevierden uitgevers van ANNA'S werken weegt niet op tegen de meerderheid der namen, die op de presentie-lijst van de eerste ANNA VISSCHER-commissievergadering prijkten. De meerderheid, zeg ik, want één naam stond voorzeker de eerste in die rij — en zoo die dáár niet stond, dan had hij er behooren te staan — de naam van een man, die met den Utrechtschen hoogleeraar in één adem mag worden genoemd, die niet minder dan BEETS een vriend is van den huize VISSCHER, die dien huiselijken kring kent, alsof ze van ouds zijn speelnooten waren, die niet minder dan BEETS is doorgedrongen in den tijd, waarin hij zijn personen handelend doet optreden, maar die — wat baat het ons het te ontkennen — in de keurige historische schetsen, die men zijn welversneden pen dankt, de historische waarheid soms deerlijk te kort doet en zijne personen voorstelt niet altijd gelijk zij waren, maar gelijk zijne dichterlijke verbeelding ze hem voortoovert, geschapen alzoo naar de luim van zijn vernuft, van zijne voor- of tegen-ingenomenheid. Een dichter kan geen geschiedschrijver zijn. Wat stoort een dichter zich aan de uitkomsten van angstvallig bronnen-onderzoek, die het gebouw, zoo kunstig door hem in elkaâr gezet, zouden omverwerpen! Het geschiedboek, dat hij schrijven zal, loopt gevaar om onder zijne handen een historische roman, het opstel eene novelle te worden, waar facta en data ondergeschikt zijn aan intrige en ontkenning.

Het is zeker niet aan zoodanig verwaarloozen van de historische waarheid, maar wel aan ontstentenis van de noodige gegevens te wijten, dat zich onder de auspiciën van den Heer Prof. J. A. ALBERDINGK THIJM juist in dit jaar de commissie vormde, die ik zoo even noemde.

Dat zij zich voorstelt in het jaar '84 de geboorte van ROEMERS oudste kind te

vieren, bewijst, dat zij uitging van de onderstelling, dat de jubilaris, als die oud-testamentische leeftijden nog van onze eeuw waren, haar driehonderdste jaar zou hebben bereikt, en alzoo in 1584 ter wereld kwam.

Dwaalde de commissie daarin — ik zal de laatste zijn er haar een grief van te maken — dan is het te wijten aan alle biografen van vroegeren en lateren tijd, die willens of niet, de commissie hebben van het spoor gebracht. Had slechts een der zegslieden op dit punt van de anderen afgeweken, ik geloof niet, dat het der commissie ontsnapt zou zijn, en zeker had het de aandacht getrokken van Prof. BEETS, toen hij den ouderdom van ANNA bepalen moest. Ook hij echter kon slechts het algemeen gevoelen onderschrijven.

Laat ons allereerst onderzoeken op welken grond dit gevoelen rust.

Dat ANNA ROEMERS oudste kind was, wordt ons door hare vrienden en tijdgenooten verzekerd.

Sedert door verschillende navorschers de oude bescheiden van den burgerlijken stand zijn doorgedroogd, is het geen onbekende zaak meer, dat op den 26sten Februari 1583 de ondertrouw van ROEMER in het 2^e kerk-inteeckenboek ¹⁾ is aangeteekend onder de volgende bewoordingen:

„Compareerden enz.: GIETERE PIETERSD^r de huysvrouw van JACOB VAN CAMPEN
 „exhiberende sekere hiliixsche voerwaarden waer wt myn Heeren de
 „Commissarissen geblecken es, dat ROEMER PIETERSSEN VISSCHER in
 „huwelick vergaderen sal tot Delft met eene AEFGEN JANS^r van Delft en
 „heeft oversulcx vercoft (sic) dat de proclamaciones hier ter stede soude
 „geproclameert werden, twelc by deesen verwillicht ende geconsenteert is.”

ROEMER is dus niet vóór de tweede helft van Maart 1583 gehuwd, omdat er vroeger drie Zondaagsche proclamatiën ongehinderd moesten verlopen zijn eer de huwelijksvoltrekking plaats had. Niemand kon er dus iets op aan te merken hebben, dat men 1884 als ANNA'S geboortjaar vasthield. Ter bevestiging daarvan beriep men zich op den in 1679 geschreven berijmden brief van ANNA'S eigen en eenig overgebleven zoon Mr. ROMANUS VAN WESEL aan den dichter JOANNES VOLLENHOVEN, welke aangehaald wordt o. a. in VAN LENNEP'S Vondel-uitgave, deel VI, Nalezing bl. 12, en waarin de Haagsche rechtsgeleerde wel met juistheid opgeeft, wanneer zijne moeder overleden is, maar zich, waar het op haren geboortedag aankomt, er van afmaakt met de woorden: „Syne „oudste dochter Anna Roemer Visschers tot Amsterdam, geboren den.....1584.” Het klinkt vreemd, dat de man, die zich den jaardag van tante TESSELSCHA zoo goed wist te herinneren, zich niet kon te binnen brengen, wanneer zijn eigen moeder hare verjaring vierde.

JACOBUS SCHELTEMA, de eerste die eene monografie aan ROEMERS dochteren wijdde, „doch wiens mededeelingen slechts met groote voorzichtigheid te gebruiken zijn” ²⁾, beroept

¹⁾ Het Puiboek bestond toen nog niet. Het eerste vangt aan met 19 Maart 1583.

²⁾ J. A. ALBERDINGK THIJM, Dietsche Warande X blz. 378.

zich op BRANDT'S, *Dagwijzer der Geschieden'ssen* (blz. 643), waar deze op den 6 December het jaar 1651 als ANNA'S sterfjaar boekt, er bij voegende, dat zij toen 67 jaren oud was. GERARD BRANDT lost hiermede echter de kwestie evenmin op. Hij zegt b. v. niet of ANNA in haar 67^e jaar of de 67 reeds gepasseerd was, zoodat we uit zijne opgaaf evengoed zouden kunnen afleiden, dat ANNA in 1585 geboren was. Wat hij boekstaafde moet hij van hooren zeggen hebben gehad. Dit blijkt duidelijk hieruit, dat hij geen nadere aanwijzing kan geven van zijn bron, hetgeen hij gewoonlijk wel doet, zelfs met zoodanige nauwkeurigheid, dat hij het niet verzwijgt, wanneer hij zijne gegevens uit particuliere papieren of onuitgegeven stukken heeft geput.

Mag men zulke gegevens onvoorwaardelijk gelooven?

Ja! heeft JACOBUS SCHELTEMA daarop geantwoord, en hij heeft zelfs op de gravure naar de schoone teekening van GOLTZIUS, welke in zijn ANNA en MARIA TESSELSCHADE, de dochters van ROEMER VISSCHER (Amsterdam, by Yntema, 1808), voorkomt, in den rand ANNA'S leeftijd laten invullen, hetgeen de teekenaar zelf niet had gedaan, een van die handigheden van Mr. JACOBUS, waardoor hij zich het wantrouwen van onzen tijd op den hals heeft gehaald.

Ja! antwoordde daarop Prof. BEETS, die meende, dat dergelijke opgaven „van alle „kanten door officiële stukken waren bewezen” en met deze gegevens, telkenmale als hij het noodig oordeelde, ANNA'S leeftijd becijferde.

Ik veroorloof mij echter hier een vraagteeken te plaatsen.

In de gewone gevallen van twijfel aan of van onvolledigheid van de particuliere berichten, slaat men ter overtuiging of aanvulling de archief-stukken op.

Hier ligt het voor de hand om het doopboek te raadplegen.

Als eenmaal den datum van den doop vaststond, zou 't erkend worden, dat ANNA slechts een paar dagen ouder kon zijn. In dien tijd waren Katholieken, Martinisten en Calvinisten het er over eens, dat men, „in aanmerking nemende de seeckerheyte des doots „en de onseeckere ure van dien”, met het toedienen van dit sacrament niet lang mocht wachten.

Het ongeluk wil echter, dat de doopboeken der Roomsche Catholieke gemeente, uit de zestiende eeuw na de alteratie van 1578, niet meer aanwezig zijn, en ons eerst weder ten dienste komen te staan tegen het midden der zeventiende eeuw, zoodat een beroep op de doop-acte ons niet veel baat.

Als dit bewijsstuk ons begeeft, is er geen beter bron ter vaststelling van den ouderdom van iemand, die aan de Amstel- en IJ-boorden het levenslicht aanschouwde, dan de voortreffelijk ingerichte boeken van commissarissen van de huwelijks-zaken, waarin de ondertrouw van hervormden en niet-hervormden werd aangeteekend. Dat zijn de bekende Amsterdamsche kerk- en pui-inteekenboeken. *

ANNA ondertrouwde den 17 Januari 1624 met DOMINICUS BOOTH VAN WESEL. Dit is reeds lang bekend. Het Pui-boek zou derhalve kunnen uitmaken hoe oud zij op dit oogenblik was. Dan, het Pui-boek zwijgt, waar wij het gaarne hadden hooren spreken.

Wel zien we, dat de bruijom den leeftijd van 38 jaren had bereikt, maar dit is ons op 't oogenblik vrij onverschillig, nu ANNA'S ouderdom niet wordt opgegeven.

De gewone officiële berichten ontbreken dus. Was er nu slechts door een van al de poëten, die ROEMER'S drempel hielpen verslijten, één gedicht op de zoo of zooveelste verjaring van ANNA vervaardigd, maar dit zal men te vergeefs zoeken. Nu ook dergelijke niet minder vertrouwbare bewijzen ons in den steek laten, worden we teruggebracht tot de autoriteit van den kleinzoon van ROEMER en diens reeds aangehaalden berijmden brief en van GERARD BRANDT, waar een ieder vrede meê zou kunnen hebben, als zij slechts de zaak in allen deele uitmaakten, hetgeen, gelijk we zagen, het geval niet is.

Ik kom hier een officieel stuk aanvoeren, dat de balans niet in 't voordeel van ROMANUS en van GERARD doet overhellen.

Wanneer een stad op een gegeven oogenblik een groote som van penningen noodig had en die som uit de gewone middelen niet te vinden was, vroeg en verkreeg zij van de hooge overheid de vergunning om geld op te nemen. In het laatst van de zestiende eeuw was het uitgeven van schuldbrieven door de steden nog niet in gebruik, maar verkocht men tegen meestal vrij hoogen rente-standaard los-rente-brieven of lijf-rente-brieven op een of twee lijven, waarvan de renten op vastgestelde tijden werden betaald, de lijfrenten zoolang de persoon in den brief genoemd in leven was. Een eeuw of wat vroeger, toen zulke lijfrenten soms slechts onder zeer bezwarende voorwaarden konden geplaatst worden, was het wel der moeite waard om aan den persoon, die der stad het heugelijke dood-bericht van een taaïen lijfpensionaris bracht, een geldelijke belooning uit te keeren, maar dat was langzamerhand in onbruik geraakt. Niettemin hield men nauwkeurig register van de brieven, die afgegeven waren, en van hetgeen in de meestal op perkament gedrukte formulieren was ingevuld. Dat men daarmede uitvoerig en voorzichtig was, behoeft bijkans geen betoog, omdat dit de gegevens waren, die door identificeering van den persoon tegen misbruik van den brief wapenden.

Gewoonlijk werden nu in den brief opgenomen de namen der ouders en de ouderdom van den lijfpensionaris.

Evengoed als de staten en de steden aan de pasgeboren kinderen van onze Stadhouders lijfrentebrieven schonken, evengoed kochten in dien tijd zorgzame ouders lijfrente-brieven voor hunne kinderen, indien de gelegenheid daartoe werd opengesteld.

Onder al de burgers en burgeressen, die zich in den jare 1587 ten stadhuize aanmeldten, om tegen den niet onvoordeeligen koers van „den penninck zesse” lijfrenten te koopen ten laste dezer stad, bevond zich ook ROEMER VISSCHER. Hij gaf zijn verlangen te kennen om een rente van zes gulden te vestigen ten lijve van zijne toen reeds vierjarige dochter ANNA „daer moeder aff was AEF JANS.” In een oogenblik was dit alles opgeteekend, zoowel in het af te geven document als in het minuut-register, dat ten

stadhuize zou worden bewaard, en daarmee geboekstaafd, dat ROEMERS oudste kind niet in 1584, maar nog in 1583 geboren werd³⁾.

Het schijnt, dat op dit oogenblik ANNA niet alleen ROEMERS oudste, maar ook ROEMERS eenig kind was. Waarom zou hij anders geen tweede of derde lijfrente gekocht hebben? Mogen we hieruit afleiden, dat PIETER, de kortelings opgediepte zoon van den ronden ROEMER, jonger was dan GEERTRUY (geboren 1588), dan GRIETJE (gedoopt 7 Januari 1590 en den 21 Juli daaraanvolgende begraven⁴⁾) en dan het kind, dat den 23 Juni 1592 in het familiegraf in de Oude Kerk werd bijgezet?

Ik heb hier op grond van de eigen verklaring des vaders een twistappel geworpen aan den feestdisch, waaraan ANNA'S vereeders gereed zijn plaats te nemen. Gelukkig zal geen Troye daardoor in vlammen opgaan. Maar toch droeg ook deze appel een opschrift, aan den beruchten appel niet ongelijk. Wie hem heeft verdient laat ik gaarne onbeslist. Zoolang echter de ANNA VISSCHERS-Commissie den PARIS niet heeft gevonden, die hem haar toewijst, is het opschrift van dit opstel, meen ik, niet opgepast.

Sloeg ik der Commissie hiermede eene, zij 't ook lichte wonde, dan leg ik er gaarne een pleister op door de mededeeling van hetgeen mij, sedert ik in „de Navorscher” van 1879 bl. 557 seq. eenige berichten gaf over den zoon van onzen ROEMER en zijn huis op de Geldersche kade, aanteekenens- en vermeldenswaardig is voorkomen.

ROEMER VISSCHER werd geboren in 1547, vóór 20 Juni. Zijn vader was genaamd PIETER JACOBSZ en zijne moeder heette ANNA ROEMERS DR. In 1538 worden deze personen reeds als gehuwde lieden gemeld. Hij dankt zijn voornaam dus aan zijn grootvader van moederszijde. De VISSCHERS konden er niet op bogen van groote familie te zijn. Ze hadden nooit zitting in een der regeerings-colleges, doch mochten te recht onder de eersame burglary worden geteld. Zijn voorvaders van moeders-zijde waren van dezelfde kwaliteit als de BUYCKEN en de HOOFTEN. Ze hadden hun fortuin op zee gemaakt. ROEMER verloor zijne ouders op jeugdigen leeftijd. Hij was pas elf jaren, toen hij op den 7 Juli 1558 vader⁵⁾ en moeder tegelijk naar 't graf zag dragen. De treurige stoet verliet den lakenwinkel, op den hoek van de Oudebrugsteeg tegenover het Accijnshuis en

³⁾ Minuutregister der uitgegeven los- en lijfrente brieven 1517 cohier gemerkt No. 4. bl. 14, de tekst luidt:

ANNA ROEMER VISKERS dochter out IIII.
jaren moeder AEFF JANS. VI gl.
in margine staat aangeteekend door latere hand:
obiit. in Decem. 1651.

⁴⁾ GEERTRUY en GRIETJE werden beide opgenomen in de Hervormde kerk. Bij den doop van de laatste was GRIETJE DIRKS getuige. Was dit wellicht ROEMERS schoonmoeder? ANNA was vernoemd — gelijk straks blijken zal — naar ROEMERS moeder.

⁵⁾ Prof. ALBERDINGK laat ROEMERS vader in Nov. 1588 sterven en den 26sten in de Nieuwe Kerk ter aarde bestellen. In 1560 waren de goederen van ROEMER echter reeds onder oppertoezicht van de Weeskamer, zoodat de door Prof. ALBERDINGK geciteerde PIETER VISSCHER een ander moet zijn.

begaf zich naar de Oude Kerk, waar de doodgraver kort te voren een graf had geopend. Het schijnt, dat aanvankelijk een oudere broeder zich den knaap aantrok. Is dit zoo, dan heeft dit niet lang kunnen duren, want op den 2 November 1559 ontsloot zich het graf in de Oude Kerk opnieuw om hem, JACOB PIETERSZ. VISSCHER uit de Oudebrugsteeg, op te nemen. Wie toen de zorg voor ROEMERS opvoeding overnam is gemakkelijk te zeggen. Het naaste daartoe was GEERTE PIETERS, zijne oudere zuster, die met een zoon van den om den hoek in de Warmoesstraat wonenden rijken HUGO ZEEGERSZ in 't Moriaens-hoofd, was gehuwd. GEERTE's echtgenoot droeg den naam van JACOB VAN CAMPEN, ofschoon niet zijn vader, maar zijne moeder tot de in Amsterdam welbekende familie van dien naam behoorde. Deze JACOB VAN CAMPEN heeft de voogdij waargenomen, en verkreeg op den 16 Mei 1584, toen ROEMER reeds lang meerderjarig was, kwijting over zijn beheer⁶⁾. PIETER JACOBSZ VISSCHERS nalatenschap werd tusschen GEERTE⁷⁾ en ROEMER verdeeld.

Niet terstond na den dood zijner ouders, maar kort na den dood van JACOB PIETERSZ VISSCHER, wiens kleederen door ROEMER werden geërfd, en wel op den 20 Juni 1560, werden die goederen ter Weeskamer opgebracht. Zij bestonden in de helft van het navolgende:

Een huis aan de noordzijde van de Oude brugsteeg op den hoek van het Damrak tegenover het Accynshuis; belast met een oud eigen van 1 fransch schild en een jaarl. rente van 34 gl.

Dit huis werd met winkel en kelder door JACOB VAN CAMPEN aanstonds in huur genomen voor den tijd van zeven jaren, tegen 150 car. gl. sjaars, op voorwaarde, dat „ROMER PIETERSZ zijnen inganck ende coste in den zelven „huyse hebben zal, zoe wanneer bij thuys compt ende weder vertrect.”

Een blok huisjes bestaande uit drie op den Achterburgwal en drie aan de Veste aan de Nieuwe zijde, te zamen belast met een jaarlijksche rente van 36 gl.

Toen in 1584 ROEMER met zijn zwager afrekende, bekende hij, dat zij weinige dagen te voren voor schepenen de onroerende goederen hadden verdeeld. ROEMER schijnt deze huizen te hebben gekregen, die — men denke aan Schâe-Baet — in waarde stegen, toen de oude stadsmunr werd afgebroken in 1601. ROEMER betaalde voor de waarde-vermeerdering van het waar-schijnlijk op dit terrein gebouwde en 33 voet breede huis „de Kreeft” behoorlijk de „melioratie” Hij schijnt het huis te hebben verkocht aan

⁶⁾ Weesboek No. 7 bl. 93vo.

⁷⁾ GEERTE's kinderen bleven den naam VAN CAMPEN dragen. Een hunner CORNELIS VAN CAMPEN JACOBSZ ondertrouwde 17 October 1602, op 38 jarigen leeftijd met CATHARINA QUEKELS, en werd daarbij ter zijde gestaan door zijn oom ROEMER VISSCHER.

Prof. ALBERDINGK stelt het voor, alsof de vader van CORNELIS een broeder was van ROEMERS vrouw, hetgeen onjuist is. Prof. BEETS heeft op deze voorstelling vertrouwd en zeide (deel II bl 3) dat thans van alle kanten uit officieele bescheiden gebleken was, dat AEF JANS een zuster was van JACOB VAN CAMPEN, den grootvader van de schoone MACHTELD door HUYGENS begeerd, door VONDEL bezongen. Prof. BEETS ging hier wel een weinig te ver, daar zijn eenige bron Prof. ALBERDINGK's stamtafelte der VISSCHERS was, in de Dietsche Warande gepubliceerd.

CORNELIS VAN CAMPEN, die in 1608 zijn verzoek, om de losrente uit hoofde dezer „melioratie” gevestigd af te lossen, door den Oud-Raad zag afgeslagen⁸⁾. Een huis en erf met moutery, mede aande Nieuwe zijds vesten gelegen, belast met een jaarlijksche rente van 17 gulden.

Dit huis werd na bekomen vergunning om zijne bouwvalligheid in Januari 1566 verkocht.

Voorts:

de inboedel, welke onder de hand geschat was op 150 gl. het laken enz. in het sterfhuis aanwezig geweest, maar verkocht voor de achterstaande prijzen te weten:

5 stukken rood haagsch laken à 12 gl.	60 gl.
4 » bruin idem à 13 » 15 st.	
onder aftrek van 3 kleine looden	52 » 15 st.
3 » laken	16 » 15 st.
Smaldoek	4 »

het gereede geld beloopt hebbende 26 gl. 12 st.
de nog in te vorderen schulden volgens de boeken ten beloope van 1139 „ 18 st.
een paar schuldbekentenissen tesamen 12 gl. 's jaars tegen den penning 18 uitgezet.
Daarentegen was de boedel belast met schuldbrieven, tot een gezamenlijk bedrag van 25¹/₂ gulden sjaars⁹⁾.

Voor de helft van deze roerende goederen gaf JACOB VAN CAMPEN zijn minder-jarigen zwager een rentebrief van 39¹/₂ gl. 's jaars berekend tegen den penning 18. Hij bekende daarmede aan ROEMER 710 gl. 18¹/₂ st. schuldig te zijn.

Bovendien was zijn uitsluitend eigendom een lijfrentebrief van 6 car. gl. 'sjaars ten zijnen lijve in 1554 gesloten, de kleederen door zijn vader en broeder nagelaten, een noot met zilver beslag en twee zilveren lepels.

ROEMERS vader was alzoo een gezeten, maar geen vermogend man geweest.

Ontmoeten we den ronden ROEMER in later jaren als een vermogend man¹⁰⁾, dan mogen we het er voor houden, dat hij zelf de bouwmeester van zijn fortuin is geweest, en in zijn tijd een koopman van naam, doorkneet in de kennis van het graan, zijn handels-artikel. Daaraan zullen wij het moeten toeschrijven, dat wij hem in het jaar 1603 genoemd vinden onder de acht gezworen broodwegers, die gezamenlijk eene jaarlijksche wedde van 200 gulden uit de stadskas trokken en twee boden in dienst hadden: een kleine post van vertrouwen, welke hij nog in 1605 heeft bekleed¹¹⁾.

Van zijn jeugd weten we niets. Uit de voorwaarden waarop zijn zwager JACOB VAN CAMPEN het ouderlijke huis in huur nam, schijnt men te mogen opmaken, dat hij

⁸⁾ Resolutiën oud Raad I bl. 12vo.

⁹⁾ ROEMERS vader had o. a. geld opgenomen van GRIETE en CLAESGEN CROOCK en van PIETER STEVENSZ (zijn zwagers) kinderen en daarentegen geld geleend aan MATTHEUS WILLEMSZ en SYBRAND PIETERSZ te Uitgeest.

¹⁰⁾ In 1592 schoot hij ten verzoeken van Thesaurieren een som van 600 gl. voor ter betaling van eenige fortificatiewerken buiten de St. Anthoniespoort. (Rekening 1592 bl. 39).

¹¹⁾ Stads-rekeningen onder het hoofd der uitbetaalde wedden.

reeds vroegtijdig reisde en trok, wellicht naar die havenplaatsen van Noord- en Oostzee waar een levendige graan-handel werd gedreven. In Juni 1564 en Januari 1566 was hij echter in 't vaderland.

ROEMERS eerste woonplaats na zijn huwelijk was niet het huis op de Geldersche kade, een gracht, die eerst een aangenaam aanzien kreeg, toen de oude stads muren waren afgebroken, maar een huis op de Oudezijds Kolk, het vierde huis van den Zeedijk en het negende van het Kamperhoofd, alwaar hij op 11 Januari 1586 woonde, toen hij, tengevolge van den aanslag van taxateurs voor de capitale impositie, de som van 21 gl. en 12 st. betaalde¹²⁾. In 1578 wordt de naam van ROEMER nog niet onder de bewoners van de Kolk aangetroffen. Hij schijnt er echter nog te hebben gewoond in 1590 toen AELTJE JANS-DOCHTER, van Delft, (voorzeker eene bij hem inwonende zuster zijner vrouw), wier woonplaats wordt opgegeven te zijn de Oudezijds Kolk, aantekende met LIEVEN PIETERSZ, geboortig van St. Oedenrode in de Peel en woonachtig te Rotterdam, als wiens gemachtigde ROEMER den 19 Mei 1590 voor Commissarissen van huwelijkszaken verscheen¹³⁾. Zekerheid ware in dit opzicht te verkrijgen geweest als het begraafboek van de Oude kerk, alwaar op den 21 Juli 1590 en op den 23 Juni 1592 door ROEMER een kind werd ter aarde besteld, de woonplaats van den vader had opgegeven.

In dit huis op de thans onaanzienlijke Oudezijds Kolk mag men alzoo aannemen, dat ANNA en TRUITJE geboren zijn.

Wanneer de familie VISSCHER het huis op de Geldersche kade betrok is nog niet uitgemaakt. Terwijl dit huis aan PIETER ROEMERSZ VISSCHER werd toebedeeld en door hem in 1639 verkocht, schijnt het huis op de Kolk in 't bezit van de familie te zijn gebleven. TESSELSCHADE'S stoffelijk overschot werd althans uit een huis op de „Colck" naar zijn rustplaats in de Oude Kerk gedragen. Of moet men het er voor houden, dat zij hare laatste jaren sleet in de onmiddellijke nabijheid of wellicht ten huize van haren zwager CLAES VAN BUYL, die op den 11 Mei 1648, toen zijn vrouw in de Nieuwe Kerk begraven werd, woonde in de „Duif" op de Nieuwe Zijds Kolk?

Voorloopig blijven er nog vragen genoeg ter oplossing over.

Bij het doorzoeken van eenige bescheiden, in 't archief der Oude Kerk hier ter stede bewaard, teekende ik eenige gegevens aan voor de kennis van de familiebetrekkingen van ROEMER VISSCHER, zoo van vaders als van moeders zijde. Uit de archieven der Amsterdamsche weeskamer had ik later gelegenheid ze aan te vullen en bij elkander te schikken.

Dit ware mij niet mogelijk geweest, als de weinig voorkomende doopnaam ROEMER mij niet telkens het spoor had aangewezen. Bij gebreke van zoodanige hulpmiddelen zou

¹²⁾ Register van de capitale impositiën.

¹³⁾ Extraordinaris Puibook achter Puibook N°. 3.

men al een ervaren genealogist moeten zijn, om de Amsterdamsche familiën, die in de zestiende eeuw en later nog geen familienaam droegen, in hunne oudste generatiën te volgen. Waren de PIETER ROEMERSEN'S en ROEMER PIETERSEN'S PIETER CLAESEN'S of JAN PIETERSEN'S geweest, ik had mij de moeite niet gegund ze allen uit de geraadpleegde bescheiden over te nemen.

Het is aan een dergelijke oorzaak te wijten, dat het eerste geslachtlijstje slechts enkele graden boven den ronden ROEMER opklimt. Er waren in de zestiende eeuw vele visschers en visschersfamiliën buiten de stad nabij de Haarlemmerpoort gevestigd. De beide Visscherstraten zijn nog daar om 't te bewijzen. Al nemen wij aan, dat de naam VISSCHER reeds lang aan ROEMERS voorouders eigen was, daarmede is het nog niet gemakkelijk den familienaam van de beroeps-aanwijzing te onderscheiden. Ik nam het zekere voor het onzekere en gaf slechts hetgeen ik zou kunnen bewijzen.

Uit dit geslachtlijstje blijkt niet, waar de bakermat dezer familiën moet worden gezocht. Evenmin brengt het ons nader bij de oplossing van de ten vorige jare in eene vergadering van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap door MR. A. D. DE VRIES aanhangig gemaakte kwestie over de herkomst van het wapen, dat men der familie VISSCHER heeft willen toekennen, en dat de bekende geslachtskundige M. BALEN niet had kunnen te weten komen.¹⁴⁾

In ieder geval zien we er uit, dat de VISSCHERS in ROEMER'S tijd reeds gedurende eenige generatiën in Amsterdam gevestigd waren geweest.

Van de in onze stad bloeiende geslachten der vijftiende en zestiende eeuw en van hunne onderlinge verwantschap is weinig bekend. De EGGERTS, de BICKERS, de BOELENS en enkele anderen duiken uit de zee der vergetelheid op, een voorrecht, dat ze deelachtig werden boven de RUYSCHEN, de ZAELEN, de SCHAEFEN en de WAELEN, die, op gezag van zeventiende-eeuwsche schrijvers, als de oudste en voornaamste geslachten der veste bekend staan. De oorkonden voor de geschiedenis der amsterdamsche geslachten zijn dan ook niet talrijk. Een ruim veld lag alzoo ter exploitatie open voor genealogisten, die ter wille der rijke koopmanszonen van voorheen pralende stamboomen wisten te planten en er den slag van hadden, om met den franschen slag geslachtsregisters in elkaar te lijmen. Dat er toen een ruim gebruik van is gemaakt, daarvoor zal ik ter gelegener tijd eenige bewijzen bijbrengen¹⁵⁾. Inmiddels moge deze bijdrage voor deze hulpwetenschap der Amsterdamsche geschiedenis niet onwelkom zijn aan hare beoefenaren.

Tevens moge zij dienen ter verbetering van een geslachtlijst der VISSCHERS en der VAN CAMPENS welke door Prof. J. A. ALBERDINGK THYM werd opgemaakt.

Aangezien die ook betrekking heeft op onzen grooten bouwmeester JACOB VAN CAMPEN, heb ik evenzeer de voorouders van dien treffelijken man op dezen stamboom aangeteekend. Men zal er uit zien, dat hij eigenlijk niet VAN CAMPEN had behooren te heeten, ofschoon hij op dezen naam altijd nog meer recht had dan ROEMERS gade.

¹⁴⁾ Vgl. BALEN beschrijving van Dordrecht (genealogie VAN WEZEL) blz. 1271.

¹⁵⁾ Men wil, dat dergelijke kunstenaars thans niet meer worden aangetroffen.

GESLACHTLIJST VAN ROEMER VISSCHER

SIS

Warmoesstraat benoemt in 't Morianshoof

HUGENZ
genoemd
1573.
zie beelden.

PIETER JACOBSZ
VISSCHER

ANNA ROEMERS
tr.
beide begraven in
de Oude kerk 7 Juli
1558.

ROEMER PIETERS VISSCHER
geb. 1547.
Maart 1582
AEE JANS.
(zijn nageslacht is bekend.)

GILBERT
 VAN
 CAMPEN
 overleden
 huis
 ares
 DBS
 NA

nij.

RSZ.
zw
der
we

1617.
n op
fieu-
dijk.

GESLACHTLIJST VAN ANNA ROEMERS.

ROEMER, overleden vóór 1478, toen zijne Weduwe, genaamd Sasse, genoemd werd als eigenaresse van een huis buiten de Nieuwendijks-poort, van achter uitkomende aan het Y.

PIETER ROEMERSZ., geb. omstreeks 1460, genoemd 1493-1497 als schipper, benoemd in 1505 tot kapitein bij een vendel schutterij in de 11e hoefslag.

tr.: AEGHTE, waarschijnlijk een dochter van JACOB WACKER.

JACOB WACKER
tr.: AEGHTE, waarschijnlijk een dochter van JACOB WACKER.

ACHT PIETERS
tr.: JACOB JANSZ., lijndraaier, beide genoemd 1523 en 1526.

LIJNBETH PIETERS,
tr.: JACOB JANSZ., lijndraaier, beide genoemd 1523 en 1526.

WILLEM LUYTSZ., beide genoemd 1523 en 1526.

CLAERTGENSZ. en van STEFFANIE DIRKS, zus-ter van Dr. Nicolaas Crocus.
(Jacob en Geertje waren in 1518 reeds gehuwd.)

ROEMER PIETERSZ.
tr.: JACOB JANSZ., lijndraaier, beide genoemd 1523 en 1526.

WILLEM LUYTSZ., beide genoemd 1523 en 1526.

CLAERTGENSZ. en van STEFFANIE DIRKS, zus-ter van Dr. Nicolaas Crocus.
(Jacob en Geertje waren in 1518 reeds gehuwd.)

AEF WIL-
LEMS
tr.: CLAES
JANSZPOOT
dood 1553.
herf.
FLORIS
1553.

HILDE-
GOND WIL-
LEMS
tr.: CLAES
JANSZPOOT
dood 1553.
herf.
FLORIS
1553.

ALLERT
WILLEMZ
overleden
zonder oir
1556.

THONIS
WILLEMZ
genoemd
1556.

OBRECHT of
OEBE DOLL
genoemd 1553.

CLARA DOLL
genoemd 1553.

tr.
Mr. CORNELIS
Pietersz beide
genoemd 1589.

PIETER ROB-
MERSZ.
vermoedelijk
wonende in
St. Jans hoofd
aan de Nieuwe
Zijds Voor-
burgwal tus-
schen Mol-
en Lijbaansteeg
tr. waarschin-
lijk in 2e hu-
schel wijk tus-
schen 1532 en
1551 GRIET
WILLEMS,
weduwe van
den hoeden-
maker NAN-
NINK WILLEMSZ
Hij wordt nog
genoemd 1573

HILLEGOND
PIETERS
geb: omstr. 1523
tr.
WILLEM
JACOBZ, beide
genoemd 1541

CLARA PIETERS
geb: omstr. 1529
tr.
MEYNERT
JANSZ beide ge-
noemd 1550.

MEYNERT
geb. omstr.
1531 meer-
derjarig ver-
klaard 1552.

ROEMER WIL-
LEMSZ SCHUTTER
geb. omstr. 1526
woont Zeedijk,
omstr. 1547 ge-
huwd tegen den
wil zijner ver-
wanten met
BARBARA WIL-
LEMS. Hij leeft
nog 1557.

BRECHTE ROB-
MERS
tr. PIETER AL-
BERTSZ., schui-
tenvoerder, die
overleden was
in 1533. Zij her-
trouwde JAN
CLAESZ, potten-
bakker te Alk-
maar en wordt
als zijne vrouw
genoemd 1552.

PIETER AL-
BERTSZ., schui-
tenvoerder, die
overleden was
in 1533. Zij her-
trouwde JAN
CLAESZ, potten-
bakker te Alk-
maar en wordt
als zijne vrouw
genoemd 1552.

GEERT WIL-
LEMS geb. omstr.
1528 omstr. 1547
gehuwd tegen
den wil harer
verwanten met
GERRIT
GERBRANDTSZ.

ANNA ROEMERS
geb. omstr. 1514
tr. vóór 1538
PIETER JACOBZ.
VISSCHER.
Zie de vorige tabel.

AEEL WOUTERSZ
tr.
HANS MUIJL-
TGENS
in de Oudebrug-
steeg naast
Pieter Jacobsz.
Vischer.

MARY
WOUTERS
tr.
ERNST.....

HENDRIK WOU-
TERS.

MARY ANNA
MUIJL-
TGENS
tr. DIRK
CLAESZ
SCHE-
PEL.

JAN
ERNST.
tr.
JAN
NOYEN.

ELISA-
BETH
HEN-
DIRKS
tr.
GEURT
DIRKSZ.

ANNETJE
JANS geb:
omstr. 1536.

ANDRIES
JANSZ
COECKE-
BACKER
geb: omstr.
1538.

BRECHT JANS
geb. omstr. 1540
tr.
CLAES CORNE-
LISZ beide ge-
noemd 1569.

AELTJE
JANS geb.
1541
tr. SIMON
SIMONSZ
beide ge-
noemd 1569.

1) Was hij de Geurt Dirks in wiens spijker op het Rokin de Hervormden bijeenkwamen? WAGENAAR I. 294.

REMBRANDT'S DOCHTER, CORNELIA VAN RIJN

EN

HAAR ECHTGENOOT
CORNELIS SUYTHOF

DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZ.

FSCHOON in de laatste vijftwintig jaar over menig duister punt uit REMBRANDT's leven en omgeving nieuw licht is opgegaan, kan, het bleek reeds uit vorige bladzijden van dit tijdschrift, het onderzoek ook naar dit deel onzer kunstgeschiedenis geenszins als gesloten worden beschouwd. Onder mijne aantekeningen over onze schilders en plaatsnijders, uit verschillende, voornamelijk Amsterdamsche, archieven geput, bekleeden dan ook die over REMBRANDT geen onbelangrijke plaats.

Voor ditmaal deel ik mede, wat er geworden is van CORNELIA VAN RIJN, de dochter van REMBRANDT en HENDRICKIE JAGHERS, wier levensgeschiedenis tot nu toe begon en eindigde met de vermelding, dat zij op Frijdach 30 October 1654 in de Oude Kerk te Amsterdam werd gedoopt¹⁾.

Hoe gaarne zou ik den belangstellende tevens belangrijk nieuws hebben meêgedeeld omtrent Cornelia's geheimzinnige moeder, die eenmaal door Rembrandt tot zijne levensgezellinne werd gekozen, zij 't ook zonder dat van deze keuze door hen getuigenis

¹⁾ Wie is toch de ANNA JANS die bij dezen doop getuige was?

werd afgelegd voor Commissarissen van huwelijkszaken²⁾. Ongelukkig genoeg valt slechts een zeer flauwe lichtstraal op Hendrickie, nu een tot nog toe onbekende huwelijks-proclamatie het enkele levensbericht, dat ons van Cornelia ter oore kwam, komt aanvullen. Zij luidt aldus:

3 May 1670

Acte³⁾. Compareerden CORNELIS SUYTHOF van A(msterdam) schilder oud 24 jaren, ouders doot, geass(isteert) met zijn voogt ADRIAAN DE FIJN, woont op de rosegrecht en CORNELIA VAN RIJN van A(msterdam) oud 18 jare, ouders doot, geass(isteert) met haer voogt ABRAM FRANSE, woont ut supra.

w. g. CORNELES CORNELIA.

Deze aantekening geeft tot menigerlei opmerking aanleiding; dat de bruid niemand anders dan REMBRANDT'S dochter is, zal voor hem, die overweegt dat deze Cornelia van Rijn woonde op de Rosegracht, waar Rembrandt, zooals bekend is, in het begin van October 1669 overleed, en dat zij Rembrandt's vriend ABRAHAM FRANCEN tot voogd had, voorzeker geen nadere bevestiging behoeven. Bij het inschrijven der huwelijks-aankondiging schijnt de bruid als haar ouderdom eerst *zeventien* jaar te hebben opgegeven, om deze opgave later te veranderen in *achttien* jaar, want in de oorspronkelijke akte is het getal 17, dat er eerst stond, in 18 veranderd.

De vermelding van Cornelia's ouderdom is niet van belang ontbloomt. Reeds is in dit tijdschrift het vermoeden uitgesproken, dat het tijdstip, waarop de innige betrekking tusschen REMBRANDT en HENDRICKIE JAGHERS ontstond een paar jaar vroeger kan worden gesteld dan het jaar 1654, dat Hendrickie in Juli door den kerkeraad zag kapitelen en dat de kleine Cornelia den 30 October in de Oude Kerk zag doopen. Immers reeds 15 Augustus 1652 werd een kind begraven, dat waarschijnlijk Rembrandt tot vader, maar Saskia van Ulenborgh niet tot moeder had⁴⁾. Ook nu wij weten dat Cornelia op 3 Mei 1670 zeventien of achttien jaar was blijkt dat zij niet, zooals men uit den datum van haar doop zou besluiten, in October 1654 werd geboren, maar dat zij in elk geval reeds op 3 Mei 1653 in leven was, ja misschien reeds in 1652 of 51 was ter wereld gekomen.

Wij hebben hier te doen met een dier uitzonderingen op den regel, dat in de 17^e eeuw de kinderen slechts enkele dagen na hunne geboorte werden gedoopt. Wat mag de reden zijn, dat men gewacht heeft Cornelia te doopen totdat zij minstens den ouderdom van anderhalf jaar had bereikt. Zou Rembrandt eerst hebben gearzeld het kind van Hendrickie Jaghers als het zijne te erkennen? Of zou de kerkeraad, die zich blijkbaar

²⁾ Ook de doopboeken te Ransdorp (vgl. hiervoor bl. 6) kunnen ons óver HENDRICKIE JAGHERS niet inlichten; de burgemeester dier plaats meldde mij dat doopboeken uit de eerste helft der zeventiende eeuw niet aanwezig zijn.

³⁾ Dit woord, dat in margine van de proclamatie staat, leert, naar ik meen, dat Suythof en zijn bruid niet te Amsterdam zijn gehuwd, maar een acte hebben verzocht, waaruit moest blijken dat hun huwelijk te Amsterdam was afgekondigd, om dat elders te laten voltrekken. In de Amsterdamsche trouwboeken heb ik de voltrekking van hun huwelijk dan ook niet gevonden.

Vgl. hiervoor bl. 5 noot 2.

over de verhouding tusschen Rembrandt en Cornelia's moeder niet weinig ergerde, den doop niet hebben willen toestaan? Of zou Rembrandt aan de plechtigheid van den doop weinig gewicht hebben gehecht? Wie zal 't beslissen? Veilig kan men echter aannemen, dat bij het onderhoud, dat Hendrickie in Juli met den kerkeraad had, de vraag over het doopen van Cornelia niet onbesproken zal zijn gebleven, en misschien was de plechtigheid van 30 October van dit onderhoud een gevolg.

Hoe lang Hendrickie met Rembrandt heeft geleefd is niet duidelijk; na 1658 wordt geen melding meer van haar gemaakt; thans blijkt dat zij in 1670, toen Cornelia huwde, niet meer in leven was. Haar dood zoeken men dus tusschen deze beide jaren.

De voogd, die Cornelia bij haar ondertrouw ter zijde stond, is geen onbekende voor hem, die zich in Rembrandt's omgeving uit het laatste tijdperk van zijn leven te huis gevoeld. ABRAM FRANSE is dezelfde kunstvriend, die, omringd van zijne kunstschaten, door Rembrandt omstreeks 1655 in het koper werd afgebeeld ⁵⁾ en die in 1665 bij de meerderjarig verklaring van Rembrandt's zoon Titus, de verklaring aflegde, dat deze „bequaem was om zelfs zijn handeling te drijven” ⁶⁾. Overigens was er zoo goed als niets van hem bekend totdat een aantekening op een der exemplaren van zijn portret in het *British Museum* mij leerde, dat hij tot het Apothekersgilde behoorde. Die aantekening luidt:

Jan Francen apotheker kunstbeminaer

De vergissing, die den schrijver dezer aantekening aan Rembrandts vriend den voornaam Jan deed geven, heeft er waarschijnlijk den heer Dutuit toe geleid zonder verdere onderzoekingen te verzekeren, dat ABRAM FRANSEN geen apotheker is geweest ⁷⁾. Het bleek mij echter, dat de schrijver der aantekening, wat het beroep van Abram Francen betreft, zeer juist was ingelicht, want in een lijst van Amsterdamsche Apothecars ⁸⁾ opgesteld den 28 Maart 1637, vond ik onder N° 20 vermeld:

Abraham Fransz op de hoeck van de St. Agnietenstraat

terwijl hij, zoowel in een acte van 23 Nov. 1654 ⁹⁾ (die ons tevens leert, dat hij in 16¹⁰/₁₁ was geboren) als in een andere van 15 April 1662, waarbij hij een huis op de Egelantiersgracht voor 4000 Car. guldens aan Pieter Adriaensz Raep verkocht ¹⁰⁾, als Apotheequer wordt genoemd.

Maar wenden wij ons tot CORNELIS SUYTHOF, Cornelia's bruigom.

⁵⁾ Zie BARTSCH No. 273; CH. BLANC No. 176; MIDDELTON No. 172.

⁶⁾ VOSMAER bl. 450.

⁷⁾ DUTUIT Cat. II bl. 487.

⁸⁾ Voor het Groot Rekenboek der inspectores van het Collegium medicum (Inventaris Amst. archief III, p. 110, No. 7.)

⁹⁾ „Compareerden voor mij Salomon van Nieuland openbaer not etc. ABRAHAM FRANZ *Apotheecquer* binnen deeser steele oud 44 jaren ende heeft ten versoecke van Sr. JOHANNES DE RENIALME coopman alhier by waere woorden enz. verclaert dat hij attestant (omtrent ruym twee maanden geleeden).... uit den mond van Sr. PIETER „DE MOLYN *Schilder* tot Haerlem ten huyze van den requirant gehoord heeft dat Sr. Willem de Lange notaris te „Delft hem de Molijn hadde gepresenteert seeckere Obligatie ten laste van Willem Roo Claes steenvercooper” enz.

w. g. ABRAHAM FRANSEN.

¹⁰⁾ Papieren van den Notaris J. Hellerus, pak 157.

De vier en twintigjarige jongman, die evenals zijn bruid, op de Rozengracht woonde, was de zoon van BARTHOLOMEUS SUYTHOF en CELITJE HOSE¹¹⁾, hij behoorde tot den kleinen burgerstand. Zijn broeder Hendrick wordt in Juni 1669 als „varentsgezel wonende op de Rosegracht” vermeld en was in Juni 1670 als timmerman in de Anjeliersdwarstraat gevestigd¹²⁾.

De vooruitzichten van Cornelis Suythof waren, ook nadat hij zich met Rembrandt's dochter in het huwelijk had verbonden, blijkbaar niet schitterend, want reeds vijf maanden na hun ondertrouw hadden zij het besluit genomen het vaderland vaarwel te zeggen.

In het begin van October 1670, zij woonden toen in de Laurierstraat, zien wij Cornelis orde op zijn zaken stellen; den 4^{en} machtigt hij zijn oom ADRIAEN TAFFIJN¹³⁾ (denzelfde, naar mij voorkomt, dië als voogd hem bij zijn ondertrouw assisteerde en in de huwelijksproclamatie ADRIAEN DE FIJN wordt genoemd) een lintkramer, die ook in de Laurierstraat woonde en bij wien het jonge paar, dus misschien zijn intrek had genomen, om voor hem te innen „sijn portie in de nalatenschappen van zijn oud meuje MARIKEN HOSEË in haar leven huysvrouw van Lubbert Gerrits Staphorst, m^r. Cleermaker en van SARA HOSEË, zijn meuje in haar leven huysvrouw van Jan Askes rafinadeur”, terwijl hij op denzelfden dag de eerst genoemde erfportie aan Taffijn afstond.¹⁴⁾ Een of twee dagen later maakten de jonge echtgenooten voor de notaris JACOBUS HELLERUS een testament, waaruit ons blijkt, waarheen Cornelis Suythof verplicht was, zijne Cornelia te brengen. Het luidt, voor een deel ontdaan van de gewone formulieren en voor ons niet belangrijke bepalingen, als volgt:

In den name des Heeren [Amen, Kennelyck sy een iegelijck] bij dit jegenwoordigh publ.instrument [dat in den jare onzes Heeren]ende Salighmakers Jesu Christi 1670 [den vijfdien¹⁵⁾] Octob. des middaghs de clocke ontrent twee [uuren voor my]

¹¹⁾ Bartholomeus stierf voor Nov. 1667, blijkens een acte van 11 Nov. 1667 voor den Notaris J. Hellerus gepasseerd (zie zijne minuten pak 169), waarin een aantal leden der famielje Hosee worden vermeld en waarin de moeder van Cornelis voorkomt als: Celitje Hosee, weduwe van wijlen Bartholomeus Saythoff, wonende op de bloemgracht; Celitje Hosee werd 2 Febr. 1670 op het Westerkerkhof begraven.

¹²⁾ Zie kerk. huw. procl. van 17 Mei 1669:

„Hendrik Suythof van A. varentgezel wed. van Saertie jans woont op de rosegracht en Meynsie pieters van A wed. van Zander janse woont ut supra, hij Weescamer voldaan” en van 14 Juni 1670:

„Hendrick Suythof van A., timmerman wed. van Meynsie prs woont in de anjelierdwarstraat en Belitie Hendricx van Embden oud 38. j. ouders doot geass. met Dieuwertje Hendricx haer zuster woont in de blomstraet.” Dit huwelijk werd 6 Juli 1670 door Ds. van Son in de Nieuwe kerk voltrokken. — 15 Juni 1670 werd voor den notaris J. Hellerus een inventaris opgemaakt van datgene, wat Hendrik en zijn tweede vrouw te zamen hadden bezeten; op deze komt voor een huis op de Prinsegracht met eenige achterhuisjes, getaxeerd op f 5700. — In die inventaris wordt onder de schulden deze post aangetroffen: „aen zijn broeder Cornelis Zuythoff over verschoten geld. . . . f 3—3.”

¹³⁾ Hij was gehuwd met Agnietje Hosee, zie de reeds genoemde acte van 11 Nov. 1667.

¹⁴⁾ Zie twee acten, beide van 4 Oct. 1670, in de papieren van den Notaris Hellerus, pak 175.

¹⁵⁾ Of zesden, als uit de volgorde der acten blijkt; de tusschen haakjes geplaatste woorden zijn in het originele stuk niet meer aanwezig; dit testament is als vele stukken van het Amsterdamsche notarisarchief door den brand van 12 October 1762 zwaar beschadigd. WAGENAAR (XXIII. bl. 221) heeft de belangrijkheid van het Notarisarchief niet begrepen; hij zegt als hij dezen brand behandelt:

Jacobus Hellerus, nots. publ. by den hove van Hollandt [en Westvrieslandt] t' Amsterdam residerende ende de naebeschreven getuy[gen gecompereert] en verschenen zijn S. CORNELIS SUYTHOFF *Schilder* ende juffr. [CORNELIA VAN] RIJN *echtelyden wonende in de laurierstraet* dezer stede [mij notaris] bekent *voorgenomen hebbende hun metierwoon na Oo[st-indie te] bezeven op BATAVIA met het schip TULPENBURGH*, cloeck en gesondt henluyden verstant ende spraeck ten volle gebruykende soo 't openlyk scheen en bleeck, dewelcke door overdenckinge des Doods verclaerden gemaect te hebben henluyde Testament ende uysterste [wille] in maniere navolgende, In den eerste hunne siele Godt almachtig ende hunne doode lichaemen de christelycke begravinge bevelende hebben over ende weder 't sy de eerstaflvyge van hen beyde Testateuren comt te overlyden met ofte sonder kint ofte kinderen ofte verdere descendenten int leven naetelaten tot hunne eenige en universele erfgenaem in alle goederen roerende onroerende actien crediten en gerechtigden gene ter werelt uytgesondert.... geinstitueerd ende genomineert..... d'een d'ander..... Gedaen t' Amsterdam ter woonstede mijns notaris in het bysijn van W[illem Cloppenburgh] en Hendrick van Hoven myne clercquen als getuygen hiertoe gebeden

Cornelis Suythoff

Cornelia van Rijn

W. CLOPPENBURGH,
HENDRICK VAN HOVEN,
J. HELLERUS, Nots publ.
1670.

Zoowel in dit testament als in de aantekening van zijn ondertrouw wordt SUYTHOFF *schilder* genoemd; men zou bij een oppervlakkig onderzoek hebben kunnen betwijfelen of hier werkelijk aan een *kunstschilder* moest worden gedacht, ware het niet dat NAGLER in zijn *Künstler-Lexicon* van Suythof gewag maakt ¹⁶⁾. Ten spijt van talrijke onderzoeken is

Gelukkig (N.B.!) bevondt men, alles onderzocht zijnde, dat de vlam meest gewoed hadt in oude(!) en voor de stad minst belangrijke papieren.

¹⁶⁾ „Cornel Suythoff, Maler aus Holland, übte seine Kunst auf Reisen und fertigte zahlreiche Bildnisse. Um 1681 lebte er in Batavia J. A. Boener stach nach ihm das Bildniss des Artztes Otto Hellwig (lees Johan Otto Helwig), bezeichnet: C. Suythoff pinxit Bataviae in India orientali 1681.”

Kramm, die blijkbaar Nagler naschreef, noemt Suythoff „een Hollandsch kunstenaar, die zijn vak ook van „portretschilderen steeds stijgende oefende (!)“

het mij niet mogen gelukken ook maar één enkel schilderij van onzen schilder op te sporen en moet ik mij reeds gelukkig achten, na lang wachten en menige vruchteloze nasporing in de voornaamste prentenkabinetten, er eindelijk in te zijn geslaagd een exemplaar machtig te worden van een door Nagler genoemd en door J. A. Boener ¹⁷⁾ naar Suythof gegraveerd portret van JOHANN OTTO HELLWICH ¹⁸⁾. De duitsche geneeskundige is in borstbeeld naar rechts afgebeeld, hij draagt een groote krulparuik, die tot op de borst afhangt, een kanten bef en een medalje met het borstbeeld van Karel II(?), die te voorschijn komt uit zijn gedeeltelijk losgeknoopte kleeding. Het portret is gevat in een lauwerkranz, om welke zich van boven een lint slingert met het opschrift: JOHANNES OTTO HELBIGIUS *Ph. et Med. Dr. P. C. V.* Van onderen staat zijn wapen (een uil op een wereldbol) en het volgende vers:

Weisheit die in Süden, Westen, und in Osten ist zu finden,
Wormit China sich berühmet: Was ein Bramin kan ergründen,
Diese Stirne hält verborgen. Helbigs ists! mit ihm will prangen
Teutschland. India wir lassen dir nach ihm dein hertz verlangen.

Zur imer währenden Freundschaft, bezeugung setzte dis
M. Simon Bornmeister Rect: Zum H: Geist.

Ter zijden van het wapen:

Cornelis Suijthoff pinxit Bataviae in India Orientali. Ao. 1681. en Joan Alexander Boener Sc Norib ¹⁹⁾.

Zich naar dit portret een denkbeeld te vormen van SUYTHOFF'S talent zou onrechtvaardig zijn, want de Nürnberger JOAN ALEXANDER BOENER is geen uitzondering op den regel, dat de meeste Duitsche graveurs uit de zeventiende eeuw slechts middelmatige kunstenaars zijn.

Hoe gaarne had ik willen meêdeelen, dat SUYTHOF zich in de school van REMBRANDT als jong schilder had gevormd, maar daarvan legt deze gravure van Boener naar de schilderij van 1681 geene de minste getuigenis af; zooals de prent voor ons ligt herinnert zij geen oogenblik aan REMBRANDT, maar eerder aan een gravure naar een schilderij van SANDRART.

¹⁷⁾ Geb. te Nürnberg 1647, aldaar gestorven 1720.

¹⁸⁾ Joann Otto Freyherr von Hellwig werd in 1654 geboren, hij studeerde te Jena en Erfurt, waar hij in de Medicijnen promoveerde; hij ging naar Amsterdam en van daar naar Indië, waar hij een geruimen tijd te Batavia de praktijk uitoefende. Na zijn terugkomst werd hij Chur Pfaltzischer Rath en Professor Honorarius te Heidelberg. Ook Hertog Friederich van Saxen-Gotha en Christiaan V van Denemarken gaven hem titels en Karel II van Engeland ridderde hem. Hij heeft veel gereisd en bezocht o. a. Portugal, Frankrijk, Italië, Denemarken, Holland en Engeland. Hij stierf te Bareuth in 1698 (zie: *Grosses Volständiges Universal Lexicon. Halle und Leipzig. 1735* in voce). In HELLWIG'S *Curiosa Physica* (ed. van 1714) komt een ander portret van hem voor, in profiel naar rechts, dat gemerkt is: *Jacob Petrus Sc. Erfurti.*

¹⁹⁾ De prent is hoog 262 en breed 182 millim. In den linkeronderhoek staat nog een latijnsche opdracht, waarvan echter op mijn exemplaar, dat geschonden is, slechts enkele letters overig zijn.

Heeft Cornelis Suythof REMBRANDT nog persoonlijk gekend? De gegevens om deze vraag met zekerheid te beantwoorden, ontbreken. Toch is het waarschijnlijk²⁰⁾ en wij mogen dus vermoeden, dat hij den invloed van Rembrandt's machtig genie niet geheel zal zijn ontgaan. De latere levensloop van Cornelis geeft ons echter geen hoogen dunk van de trouw, waarmede hij aan zijn kunst gehecht was en in dat opzicht was hij voorzeker al heel weinig doordrongen van den geest, die Rembrandt gedurende zijn geheele leven bezielde. Reeds toen Suythof het schip *Tulpenburg* betrad om naar Oost-Indië te varen, zal ontwikkeling van zijn talenten als kunstenaar, dunkt mij, zijn doel wel niet zijn geweest²¹⁾. Ik word in deze meening bevestigd, omdat hij in 1689 *cipier der burger gevangenis te BATAVIA* was, voorzeker geen ambt, dat, voor een kunstenaar, die zijn kunst lief heeft, groote aantrekkelijkheid kan aanbieden²²⁾. Wat er verder van Cornelis Suythof en Cornelia van Rijn is geworden, bleef mij onbekend; slechts kan ik nog vermelden dat hun vóór 1686 een zoon was geboren²³⁾ en dat Cornelis waarschijnlijk in 1692 nog te Batavia woonde²⁴⁾. Misschien is er aldaar de een of ander, die het door mij gewezen spoor wil vervolgen en ons nadere berichten omtrent REMBRANDT's schoonzoon, dochter en kleinzoon kan verschaffen. Moge dan tevens SUYTHOF's schilderijen worden terug gevonden en daarna zijne waarde als kunstenaar duidelijk in het licht worden gesteld.

²⁰⁾ Hij zal, houdt men zijn eigen woonplaats in Mei 1670 en die zijner moeder in 1667 (zie noot 11) in het oog, zijne Cornelia en haar vader wel langer dan een groot half jaar voor zijn huwelijk hebben gekend.

²¹⁾ Hoe weinig artistiek leven zich ook in Batavia openbaarde, toch heeft Suythof er minstens twee kunstenaars kunnen aantreffen. De een was FRANS WITHOOS, die, zooals Houbraken (II bl. 189) verhaalt, zeer in gunst was bij den Gouverneur Generaal Camphuis, die van 1684—1691 regeerde; de ander een graveur JOANNES DE JONGH, die een portret van Cornelis Speelman graveerde, gemerkt: JOANNES DE JONGH FACIEBAT ET SCULPSIT ET EXCUDIT BATAVIA A° 1684.

²²⁾ Blijkens deze acte, berustende in het Weeskamer-archief te Amsterdam, Lade 412, waarvan ik de kennis-making te danken heb aan de nasporingen van Mr. DE ROEVER:

Wij ondergeschrevene.... Weesmeesters deser stede.... nemen aen ende belooven hiermede.... te indennieren Mess. Joan Gilles en Joan de Mortier, burgers der stadt Amsterdam, wegens zoodanige 894 guldens en 7 stuivers als haer E. onder hun gehadt en in den jare 1686 aen de Heeren Weesmeesters aldaer overgelevert hebben per resto van t gene by deselve berustede wegens seekere erfenisse die CORNELIS SUYTHOF, *cipier van de burger gevangenis te deser stede* aenbestorven was van zijn moeders suster SARA HOSÉ zalr.... Batavia den 25 Februarij a° 1689 (vgl. over dezelfde erfenis hiervoor bl. 253).

²³⁾ In Weesboek 37 bl. 52 wordt vermeld dat Jan Gilles grynreeder den 21 Nov. 1686 den in de vorige noot genoemden som uit de nalatenschap van Sara Hosee bij de Weeskamer had opgebracht „ten behoeve van CORNELIS SUYTHOFF *ofte wel deszelfs soon*, synde beyde op Batavia.” Ook blijkt nog uit deze plaats dat Suythof te Amsterdam een zwager had die Abraham van Woudenbergh heette.

²⁴⁾ Weesboek 37 bl. 52 vso.

MR. AERNOUT VAN OVERBEKE

DOOR

DR. J. A. W O R P.

E man, wiens naam boven dit opstel is geplaatst, was geen dichter van den eersten rang. Hij moet slechts een zeer bescheiden plaatsje innemen op den Helicon, liefst een beetje achteraf. Vele zijner verzen hebben eene hoogst verdachte kleur en zijn alles behalve stichtelijke lectuur. Maar zijne werken zijn een tijd lang zeer populair geweest, en dit billijkt het, dat het leven en de verzen van dezen dichter in een paar bladzijden worden besproken.

In 1588 had PIETER VAN OVERBEKE Antwerpen verlaten en zich te Frankfort aan den Main neergezet, waar hij met een meisje uit Brugge in het huwelijk trad. Zijn zoon, MATTHIJS VAN OVERBEKE, trouwde in 1613 te Frankfort met AGATHA SCHOLIERS, maar kwam later naar ons vaderland. Daar hun in 1616 te Frankfort een zoon werd geboren en ditzelfde geluk hun in 1620 te Amsterdam ten deel viel, valt hunne uitwijking tusschen die jaren. Zij zetten zich metterwoon neer te Leiden, waar OVERBEKE in 1623 van den heer van Mathenesse een huis op het Rapenburg kocht ¹⁾. Van de negen kinderen, die uit hun huwelijk werden geboren ²⁾,

¹⁾ Deze mededeeling dank ik aan de welwillendheid van Jhr. W. J. C. Rammelman Elsevier, Archivaris van Leiden.

²⁾ De bovenstaande bijzonderheden over de familie van onzen dichter zijn ontleend aan een opstel van den heer J. G. Frederiks in *De Navorscher* van 1871, blz. 238, vlgg.

was AERNOUT het achtste; hij zag den 15^{den} December 1632 het levenslicht ³⁾ en werd den 19^{den} van die maand in de Luthersche kerk ten doop gehouden ⁴⁾. Van zijne jeugd valt niets anders mee te deelen, dan dat hij reeds op elfjarigen leeftijd als student werd ingeschreven ⁵⁾, hoewel hij toch zeker eerst jaren daarna de academische lessen begon te volgen. In 1649 stierf zijne moeder — zijn vader had hij reeds in 1638 verloren ⁶⁾ — en kort daarna schijnen de kinderen in een langdurig proces te zijn gewikkeld tegen zekeren Hendrick Brandes te Leiden ⁷⁾. Het proces gaf AERNOUT aanleiding tot een komisch vers.

In 1652 werd het ouderlijke huis op het Rapenburg verkocht ⁸⁾; vreemd is het zeker, dat in de akte de naam van alle kinderen behalve van AERNOUT voorkomt.

Met recht mogen wij veronderstellen, dat AERNOUT als student wel niet alleen colleges bezocht en zich opgesloten zal hebben op zijne kamer. Naar zijne verzen te oordeelen heeft hij heel wat meegemaakt, en zal ook wel op hem zelve van toepassing zijn geweest, wat in één zijner „Tafelspelen” voorkomt ⁹⁾:

»t Za, nu treck ick mee aen het Refereynen;
Wie dat maer wil, 't en scheelt my niet een haer.
Meenje, dat ick wil sitten alleyn,
Of ick een Jool, of een Sultoor waer?
Neen seecker niet »dat waer verdriet;
Ick heb te veel verteert
Met Waerden en Studenten,
En al die lichte Venten,
Daer men wat meer als Wagen-wielen smeert.”

³⁾ Dat hij op den 15den December was geboren, blijkt uit zijne gedichten; zie *De Rym-wercken van wylen den Heer en Meester AERNOUT VAN OVERBEKE, Den vierden Druck. Veraemelt en uytgegeven door J. C. T. H. Amsterdam, By Jan ten Hoorn, enz. 1685, blz. 127.*

De pagineering van dezen druk, waarnaar ik steeds zal verwijzen, komt overeen met die der meeste latere uitgaven.

⁴⁾ Volgens mededeeling van Jhr. Rammelman Elsevier komt in de Luthersche doopboeken van Leiden de volgende akte voor:

„Den 19 Dec: 1632 heeft Mathias van OVERBEQUE ein sohn laten dopnen, genaemt ARNOLDUS. De getugnen sin Arnold Houton, Hans van Bodeck und Catharina van Overbeke.”

⁵⁾ Nl. den 9den November 1643; in het album wordt hij twaalf jaar genoemd.

⁶⁾ Vgl. *De Navorscher*, t. a. p., blz. 239.

⁷⁾ Vgl. *De Rym-wercken*, blz. 65, 66.

⁸⁾ Aan Jhr. Rammelman Elsevier ben ik een afschrift dier akte verschuldigd. Zij luidt aldus:

„Wy Cornelis Dirck Block en Anthonis Pieters van Deningen, Schepenen in Leiden oirconden dat voor ons gecomen ende verschenen zyn JOHANNES VAN OVERBEKE, HIERONIMUS PETER VAN OVERBEKE mitsgaders Jufr. AGATHA VAN OVERBEKE onghewde persoon daerom met adsistentie van haren voorn: broeders voor haer zelve, ende noch de voorn. JOHANNES met HIERONIMUS PETER VAN OVERBEKE als testamentaire voochden over BONAVENTURA en MATHEUS FREDERIX VAN OVERBEKE hare minderjarige broeders, en in die qualite allen erfgenamen van zaliger de Heer MATHEUS VAN OVERBEKE en Jufr. AGATHA SCHOLIERs haerl. zal. vader en moeder — verkoopen aan Ds. Andreas Lansman, Bedienaar des H. Evangeliums binnen deser stede een partye huysinge — op Rapenburg” — enz. Het stuk is van 25 Juni 1652.

⁹⁾ Vgl. *De Rym-wercken*, blz. 125. Ik haal aan naar de uitgave van 1678, wat den tekst betreft.

Den 10^{den} Maart 1655 promoveerde OVERBEKE op eene disputatie *de Transactionibus*¹⁰⁾. Na zijne promotie heeft hij in den Haag en in Amsterdam gewoond; althans later in zijne reisbeschrijving van vliegende visschen sprekende, zegt hij, dat zij „altoos aen leger wal (zijn), even eens als ick in den *Haegh* en t' *Amsterdam*”¹¹⁾. Vooral met de eerstgenoemde stad was NOUT, zooals hij zich zelven dikwijls noemt, goed bekend; hij zinspeelt telkens op allerlei personen, die er woonden¹²⁾, en denkt nog als hij op reis is aan de genoegens der Haagsche kermis¹³⁾. Daar hij eerst vier jaren na zijne promotie, nl. 23 Januari 1659, den eed als advokaat voor het Hof van Holland heeft afgelegd¹⁴⁾, heeft hij in dien tusschentijd waarschijnlijk van zijn vermogen geleefd. Zijne praktijk als advokaat zal wel niet verbazend groot zijn geweest en misschien zijn de eenige stukken, die hij in die kwaliteit opmaakte, de beide volgende gedichten: *Proces crimineel door Mr. Aernout van Overbeke: Patient van onverdraeghlyke Tant-pyn, Eyscher ter eener, Contra een van syne kiezen, als Perturbateur van des selfs dagh en nachtrust, Gedaeghde in 't voorschreven cas ter anderen zyde, en het Sollicitatie-billet aen den Eed. Hove van Hollant overgelevert*. Zijn tijd wist hij overigens wel klein te krijgen; hij speelde viool¹⁵⁾, was waarschijnlijk lid van ééne der drie rederijderskamers¹⁶⁾, die in den Haag waren¹⁷⁾, en woonde allerlei pretjes bij, voor welke hij dikwijls dwaze verzen schreef. En hij offerde niet alleen aan de Hollandsche Muze, maar ook aan de Latijnsche; in de laatste taal bezong hij de kroning van Leopold I tot keizer in 1658, richtte een gedicht *Ad fortunam mihi novercam* en schreef eenige puntgedichten. Van zijne letterkundige sympathiën en antipathiën weten wij niets anders, dan dat hij de werken van Krul in een puntgedicht veroordeelde¹⁸⁾ en lofdichten schreef *Aen den Heere van Brandtwyck op syn kusjes*¹⁹⁾ en op de werken van Jan Vos²⁰⁾.

Als een goed vaderlander schreef OVERBEKE natuurlijk een gedicht over de gebeurtenissen in het noorden in 1659, dat hij *Zege-zang op de veroveringh van 'teylant Funen* betitelde en waarin alles behalve liefelijke dingen over de vroegere koningin Christina worden gezegd. Ook de restauratie van Karel II in 1660, die in ons land zooveel dichtvuur

¹⁰⁾ Volgens eene vriendelijke mededeeling van den heer L. D. Petit, Conservator aan de Leidsche bibliotheek; de disputatie is bij Geervliet gedrukt, bevat 15 stellingen en beslaat 8 bladzijden.

¹¹⁾ Vgl. *Rym-wercken*, blz. 278.

¹²⁾ t. o. p., blz. 55 en 56.

¹³⁾ t. a. p., blz. 279, 281.

¹⁴⁾ Zie *De Navorscher*, t. a. p., blz. 238.

¹⁵⁾ Vgl. *Rym-wercken*, blz. 293.

¹⁶⁾ Ik maak dit hier uit op, dat sommige zijner verzen eindigen met eene toespraak tot den „Prince.”

¹⁷⁾ Vgl. over die kamers Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *'s Gravenhaagsche Bijzonderheden*, 1851, I, blz. 11, vlgg. en Dr. G. D. J. Schotel, *Geschiedenis der rederijders in Nederland*, 2de druk, 1871, II, blz. 89, vlgg.

¹⁸⁾ Vgl. *Rym-wercken*, blz. 97.

¹⁹⁾ Dit lofdicht is ook opgenomen voor dl. I der *Gedichten van Jacob Westerbaen, Ridder, Heer van Brandwijck en Gzbland etc. In 's Gravenhage, By Anthony Johannes ende Pieter Tongerloo, Boeckverkoopers*, 1657.

²⁰⁾ Vgl. *Alle de gedichten van den Poët Jan Vos. Verzamelt en uitgegeven door J. L. t' Amsterdam, By Jacob Lescaille*, enz. 1662, voor dl. I.

deed ontvlammen, werd door OVERBEKE niet met stilzwijgen voorbij gegaan; naar aanleiding van die gebeurtenis schreef hij de *Herstelling van Carel de Tweede, Koningh van Groot Brittagne en Nederlandts uytnodig aen Koning Carel de II; Als zijn Majesteyt naer Engelandt gaende, te Breda versocht wierdt eenigh verblijf en zijn Reys in en over Hollant te nemen*. Doch spoedig is hij met geheel ander werk bezig. In 1663 gaf hij nl. eene nieuwe berijming der psalmen Davids voor de Luthersche gemeenten ²¹⁾, een lijvig boekdeel van 705 bladzijden. Het boek werd opgedragen aan de predikanten en ouderlingen van de „Gemeente der onveranderde Augsburgsche Confessie tot Amsterdam.” De vele „onduytsche en qualijck rijmende woorden” van den vroegeren psalmberijmer Willem van Haeght hebben eene nieuwe bewerking noodig gemaakt, zegt de dichter in de opdracht. „Om dan onse *Psalmen* met de eygenschap van onse hedendaeghsche Tael wat meerder te bekleeden, soo hebbe ick vrywilligh dese last op mijne schouderen genomen, niet om mede te proncken, want daer is het werck niet na opgeschickt, maer om de Gemeente daer mede te dienen; versekerende dat by aldien een van de onse hadde gelieft sich sulcks te onderwinden, dat ick mijn hals gaerne dit pack soude onttrocken hebben.” In het woord, dat hij „Aen den Christelijcken Leser” richt, verdedigt hij zich verder tegen hen, „die sich het lichtste soudon stooten aen eenige dingen, die sy voor nieuwicheden soudon opnemen, of t’ eenige andere daer ick in soude schijnen de outheyt te kort gedaen te hebben.” Daarom heeft hij berijmd naar den tekst en niet naar het vorige psalmboek, en wel „hier en daer een regel verandert om de sin te beter aen malkander te doen hangen, maer eenige *Hymni*, waer van dat de samenvoeging wat duyster is, selver in ’t Latijn, hebbe ick soo van regel tot regel overgeset, en liever in het samenhechten der Versen, als tegen de oudtheyt der selver willen sondigen; om dit klaer te betoonen soo zijnder een of twee, daer in ick om de oude manier niet te breecken, soo kennelijck tegens de regels van de *Poezy*, en de snijding der selve heb gesondigt, dat het een Kindt soude kunnen mercken. En bekenne anders geen verdediging te hebben als dat ick weet, dat de Gemeente in Lofsangen, die alle Sondagen gesongen worden, lichter de fouten in de Dichtkunst kan verdragen, als eenige verandering, daer ick my in ’t generael oock voor hebbe gewacht, soo veel het mogelijk was,” enz.

Het werk was in het begin van 1663 voltooid; dit woord aan den christelijken lezer is ten minste gedateerd van den 10^{den} April. De dichter gaf zijn werk op eigen kosten uit, immers voor enkele exemplaren vinden wij de mededeeling, dat de schrijver slechts de geteekende exemplaren voor de zijne erkent. Hij zal bij zijne uitgave genee

²¹⁾ De titel luidt aldus:

De Psalmen Davids In Nederduytsche Rijmen gestelt, Door AERNOUT VAN OVERBEKE. Op de selve Wijsen, en getal van Sang-Versen, als die in de Gemeenten in Nederlandt, de onveranderde Confessie van Augsburg toegedaen, werden gesongen. De Sang-Nooten op ontelbare plaatsen verbeterd, en alle op een Sleutel gebracht. Als oock alle de Lofsangen in de voornoemde Gemeenten aengenomen, en te vooren gebruyckt. En met eenige Nieuwe Liederen vermeerderd. † Amsterdam, By Borrit Jansz. Smit, enz. 1663.

zijde hebben gesponnen. Vooreerst werd hij bedrogen door zijn uitgever, want van de drie exemplaren der *Psalmen*, die mij onder de oogen zijn gekomen, zijn er twee, die niet met de handteekening van OVERBEKE zijn voorzien. En verder blijkt het slechte geldelijke succes uit een paar woorden in zijne reisbeschrijving. Daarin lezen wij nl.²²⁾: „Ick ben al mijn leven een lief-hebber van de translatie geweest, als blijkt (eylacy) aen mijn *Psalmen*,” en iets vroeger²³⁾, „ick sagh 'er oock soo vriendelijck uyt, of ick den heelen dagh *Luytersche Psalmen* hadt te koop gehadt.” In lateren tijd had Josua van Iperen in zijne *Kerkelijke Historie van het Psalmgezang der Christenen*²⁴⁾ een woord van lof voor OVERBEKE's berijming over.

Was het niet bekend, hoe geheel verschillende onderwerpen vooral onze 17de eeuwse dichters bezongen, dan zou het vreemd schijnen, dat OVERBEKE de man was voor eene nieuwe psalmberijming, een werk van langen adem, dat zoo sterk afwijkt van zijne gewone levenswijze en wereldbeschouwing. Dat hij echter meermalen een godsdienstigen toon aansloeg, blijkt uit zijn vers *Op het aenschouwen van de comeet*, in 1664 geschreven. Maar het volgende jaar maakte hij voor den verjaardag van één zijner vrienden op 19 Maart het *Tafel-Spel van de vyf sinnen, door soo veel Personen gerepresenteert*, een dol stuk, waarin de vijf zinnen, bijna alle even dwaas uitgedost, achter elkander optreden en verzen voordragen, waaruit men moeilijk iets kan aanhalen. De dichter zelf stelde het gevoel voor²⁵⁾.

Een tegenstuk hiervan was het tafelspel *De verkeerde vyf sinnen*, dat op zijn eigen verjaardag, den 15^{den} December 1665, werd vertoond. Hierin treden op de ongevoelige, de doove, de reukeloze, enz., en, terwijl het vorige stuk eindigde met een koor der vijf zinnen, wordt dit tafelspel besloten met de *Phrenetique Toe-sang, van een die alle zijn vijf Zinnen verloren heeft*, waarna dan de jubelaris antwoordde met *De contra vyf zinnen, ofte mijn antwoord tot Danck-heb*.

In hetzelfde jaar schreef OVERBEKE naar aanleiding van den oorlog der republiek tegen den bisschop van Munster eene *Geestighe Samenspraeck tusschen zijn Genade Alexander de VII. Paus van Romen, En Joncker Christophel Berent van Galen*. Dezelfde vaderlandsche gevoelens als in dit gedicht treffen wij ook aan in den *Danck en Zegen-sang, over de getergde Wapenen der vrye Vereenighde Nederlanden, Tegens den vervolger der vryghet Carel de Tweede, Koningh van Engelandt*, waarin de vierdaagsche zeeslag werd bezongen. Het gedicht maakte zooveel opgang, dat het terstond (1666) drie uitgaven beleefde²⁶⁾. In 1667 volgde de verheerlijking van den tocht naar Chatham in het gedicht

²²⁾ *Rym-wercken*. blz. 302.

²³⁾ T. a. p., blz. 288.

²⁴⁾ *Van de dagen der Apostelen af, tot op onzen tegenwoordigen tyd toe; en inzonderheid van onze verbeterde Nederduitsche Psalmberyminge, uit echte gedenkstukken saamgebracht*. Te Amsterdam, enz. dl. I, 1778, blz. 183.

²⁵⁾ Vgl. *Rym-wercken* van 1678, blz. 107.

²⁶⁾ Vgl. P. A. Tiele, *Bibliotheek van Nederlandsche pamfletten*, No. 5411, 5412 en Isaac Meulman, *Catalogus van de Tractaten, Pamfletten*, enz., No. 4293.

Op de Victory-Vreugt geviert den 6 July 1667, over den glorieusen en welgeluckten aenval op d' Engelsche Oorlogschepen in hare eygene havens onder het beleyd van de Heere Cornelis de With....en Michiel de Ruyter. Ook dit vers kwam afzonderlijk uit ²⁷⁾ en werd daarna opgenomen in eene verzameling van gedichten, die alle op die overwinning waren gemaakt ²⁸⁾. Aan het slot van het vers komt de dichter met kracht op voor de eerlijkheid en onbaatzuchtigheid der gebroeders de Witt:

„Wat adem schept, zingh meê. Of, vind men noch al keelen,
Die swijgen, en haer deel versaken aan de *Vreugt*?
En bijt men noch so bits en vinnig op de *Deugt*?
O! al te vrucht'bre Nijdt in kinderen te teelen!

En perst men noch het Sweet, door dwang, den Burger af?
Rijdt noch de Overheyt op d'halsen der Gemeente?
Wert noch al Weeuw en Wees gevilt, tot op 't gebeente?
En sit de Staet aen 't Roer den Onderdaen tot straf?

Maer! die sich selfs soo bot, uyt domme drift, spreeckt tegen,
Veracht Godts goetheyt, en is tegens 't Vaderlant
Soo veel, en meerder, als den Engelsman gekant;
En wil de saeck niet als naer eygen Baetsucht wegen.

Wat proef gaet sekerder, als datmen Lijf en Goet,
En Eer soo menigmael gaet *voor de Vryheydt* wagen?
Hoe is 't dan mogelijk, dat *sulcke* konnen dragen
So blijkelijken Deugt in een geveynst Gemoedt?

Daer een der *Broederen*, met wijsheyt, 't *Roer* bewaert;
Daer *d'andre* 't voorst van 't *Schip* verdedigt met den Degen,
Daer gaet het wel: En die hier morrende spreekt tegen,
Stap uyt het *Schip*, want hy en is de *vracht niet waert*.”

Bij dit gedicht sluit zich een ander aan, *Op het afbeeldsel van den Heere Cornelis de With*, de bekende schilderij te Dordrecht op het stadhuis opgehangen, het werk van Jan de Baen, dat in 1672 door het grauw geheel werd vernield ²⁹⁾.

Van geheel anderen aard is eene reeks verzen, die te zamen getiteld zijn *De amoureuse Zodiac*, *figurelijck gedemonstreert, en seer propies, en Musicael gesongen, op Minne-Rym: den 31 May 1667*. Na eene inleiding, door Cupido uitgesproken, volgen 13 gedichten, waarvan verscheidene verbazend plat zijn. Wijntje en Trijntje worden er om beurten in bezongen:

²⁷⁾ Vgl. Meulman. t. a. p., No. 4408.

²⁸⁾ In 't *Verheerlicht Nederlandt*, door de Wapenen van de.... Staten-Generael der Vereen. Nederlanden, onder 't Opper-beleyt van.... Cornelis de Witt, Ruart van den Lande van Putten.... Ende de voortreffelike Zege, soo op de Reviere van Londen en Rochester, als andere Engelsche kusten verkregen.... Uytgebeelt door verscheyde Rijm-oeffeningen der geestighste Poëten. (Vgl. Meulman, t. a. p., No. 4476).

²⁹⁾ Eene gravure naar de schilderij is te vinden in de Tirion-uitgave van Wagenaar's *Vaderl. Hist.*, XIII, tegenover blz. 478.

„Waerom niet de Beker opgeheven?
 IJders kroes staet, of hy gespyckert was.
 Of meent ghy, dat ick u wil vergeven?
 'k Zal contrary toonen met dit Glas.
 Vat an, val an „elck kies sijn Man,
 Die naest sit aen sijn zy;
 Op datter niemant klaege
 Te sijn overgeslagen,
 En sijn Liefd' verkeer in Jalousy.”

Of wel:

„Tot nog toe heb ick toegehoort,
 Maer schier geborsten van 't langh swijgen;
 't Is om een ongemack te krijgen;
 Uw kaeck'len heeft mijn geest versmoort.
 D'eene, die wenscht om 't geen de ander vliedt;
 Segh, waerom roep j'eenpaerigh niet?
 Wegh met het Glas, wegh met het Glas, en al die beuselingen;
 Alleen de Min, alleen de Min is waert om van te singen.”

Maar dat vroolijke leventje zou niet lang meer duren; van dichten kan men niet leven, dat moest OVERBEKE ondervinden. Zijn financieuzen was geheel in de war; hij schrijft iets later ³⁰⁾: „'t slimste souw geweest zijn aen 't strant van *Calis* (hier woordspeling op Calais) gedreven te werden; 't is een kust die ick soo dickwils bevaren hebbe, dat ick des Opper-stiermans plaets op het Schip, daer nae toe gaende, soude derven pretenderen.” Misschien is het in dezen tijd, dat hij de verzen dichtte *Aen de Fortuyn* en *Ad fortunam mihi novercam*. In het eerste lezen wij:

„Noch soecktm' uw Voorhoofd, en veel sien 't ook, maer ik blinde,
 Mijn oogen blijven onverlicht:
 'k Geloof ick eer, en ruym soo licht,
 Den oorspronck van den *Nijl* souw vinden,
 Of 't Hol der onbekende winden,
 Als uw verblijdende Gesicht.

Houd eenmael op van so standvastig gram te wesen,
 En nu 'k de weg niet weet, hoe 'k voor uw oogen kom,
 Soo weest so goet voor my en keert u selver om,
 Dat ick de vriend'lijkheydt mach uyt uw Aenschijn lesen:
 Dat deel, daer ghy den mensch alleen meê kont behagen,
 Is my alleen maer onbekent.
 't Is waer, men is het ongewent
 Van 't onbekend' sich te beklagen;
 Maar eynd'loos Ongeluck te dragen
 Helpt selfs het grootst' geduldt ten endt.”

OVERBEKE besloot naar Indië te gaan; hij werd benoemd tot raad van justitie en zeilde den 12^{den} April 1668 uit. De reis leverde weinig merkwaardigs op. Stormen

³⁰⁾ *Rym-wercken*, blz. 274.

en windstilte, een goed maal en bedorven eetwaren, een man over boord, visschen, kleine feestjes, een standje met den nieuwen commandeur van Kaap de Goede Hoop, Jacob Borghorst, en het medereizen naar Batavia van den vorigen commandeur, Cornelis van Quaalberg ³¹⁾, dit waren de voornaamste avonturen. Den 7^{den} October bracht schipper Swart hem op de reede van Batavia en in een brief, van 1 Februari 1669 gedateerd, geeft hij eene beschrijving van zijne reis aan zijne vrienden, die bewijst, dat hij zijne vroolijkheid onderweg niet had verloren. Ofschoon de brief ruw van taal is, evenals OVERBEKE's gedichten, dwingt de goede luim van den schrijver toch een glimlach af, als hij bijv. meedeelt, dat hij bij het begin van de reis de geheele kajuit goed bekeek, „even als die vrienden, die eerst in 't Rasphuys komen, de plaets wel te degen betrachten daer sy langh huys sullen moeten houden”; als hij vertelt, dat de boter zoo sterk was, dat zij wel een man kon staan en wel alleen een marszeil zou kunnen inhalen, of als hij bij de aankomst te Batavia den fiskaal Paeuw, die de opmerking maakte, dat een pakje van hem „ongemerkt” was, te gemoet voert: „laet 't dan *ongemerckt* doorgaen.” Hij eindigt zijn brief met de mededeeling, dat hij te Batavia „treffelijk” is, „en die 5 of 10 Jaeren (die ick als een *Parenthesis* in mijn leven rekene) sullen haest om zijn.”

OVERBEKE behoorde nu tot het hoogste rechtscollege van Indië. De Raad van Justitie bestond, althans later, uit negen leden ³²⁾. Aan de betrekking was een inkomen van 150 gulden in de maand verbonden. Bovendien konden de emolumenten jaarlijks wel op 300 rijksdaalders worden geschat ³³⁾. Voor dien tijd een aardig inkomen!

Ook te Batavia heeft onze dichter nog verzen geschreven, nl. twee verjaringsgedichten voor een meisje op haar 7de en 9de verjaardag in 1669 en 1671. In het eerste gedicht lezen wij:

»Zes en dertigh duysent uyren
Moet myn tydt op *Java* duyren”,

maar nog voordat deze verstreken waren keerde OVERBEKE naar het vaderland terug. In het begin van 1672 zeilde hij uit als bevelhebber van de retourvloot, die vijftien schepen sterk was en zich 31 Januari vereenigd had ³⁴⁾. Den 23sten April bevond OVERBEKE zich aan de Kaap, zooals blijkt uit het opschrift van een versje, dat hij in het stamboek schreef van Albrecht van Breugel, die daar een dag voor hem was aangekomen als opperkoopman ³⁵⁾ en er alles in de war vond. In het laatst van Juli kreeg men op de vloot het bericht, dat de oorlog met Engeland was uitgebroken en dat Engelsche

³¹⁾ Van Quaalberg was van 1666—1668, Borghorst van 1668—1670 commandeur van de Kaap (Vgl. Valentyn, *Oost-Indiën*. dl. V, *Beschryvinge van de Kaap de Goede Hoop*, blz. 40).

³²⁾ Vgl. Valentyn, t. a. p., IV, blz. 352.

³³⁾ T. a. p., IV, I, blz. 247.

³⁴⁾ Vgl. Valentyn, t. a. p., I, I, blz. 244.

³⁵⁾ OVERBEKE zegt, dat hij aan de Kaap commandeerde, maar Valentyn (V, *Beschryvinge van de Kaap de Goede Hoop*, blz. 41) noemt hem opperkoopman. Hij bleef er tot 1676.

vloot zich op het Doggerszand ophield om de terugkeerende schepen te onderscheppen. Zij waren echter reeds te dicht bij het Doggerszand, om zich nog in eene Noorweegsche haven te kunnen redden, en zeilden nu recht door naar het vaderland over het Doggerszand heen zonder den vijand te zien. Bij het Heilige land, een klein eiland bij de Holsteinsche kust, gekomen, werden zij ontdekt door twee Engelsche fregatten, die om hulp seinden en het vuur openden, dat door de Hollanders werd beantwoord. En toen één der schepen gevaar liep genomen te worden, daar het langzamer zeilde, kwamen de overigen te hulp. Steeds achtervolgd door één der Engelsche fregatten kwam de vloot den 3^{den} Augustus op de Eems voor Delfzijl ten anker. OVERBEKE schreef terstond van het schip Tidor een brief aan de bewindhebbers der Compagnie, waarin hij zijn wedervaren vermeldde en beloofde, als de wind tegenbleef, naar de Elbe te zullen afzakken, en liever te sterven dan den rijken buit in de handen der vijanden te doen vallen. Maar de Engelsche vloot kwam niet opdagen en de Ruyter, die eenige dagen later op bevel der Staten de retourschepen kwam beschermen, begeleidde deze naar de verschillende havens³⁶⁾. De vloot was rijk bevracht en met recht kon Condé, die te Arnhem ziek lag, uitroepen: „Daar is den grootsten zee-roover een braven buyt ontsnapt”³⁷⁾.

Waarschijnlijk was de goede afloop van dit avontuur wel niet in de eerste plaats aan OVERBEKE toe te schrijven, maar het moest hem wel eene zekere populariteit bezorgen en nog in hetzelfde jaar zag te Amsterdam de *Geestige en Vermaeckelicke Reys-beschrijvinge van den Heer Aernout van Overbeke, naer Oost-Indien gevaren, ten dienste van de ... Oost-Indische Compagnie, voor Raet van Justitie, in den Jare 1668 het licht*³⁸⁾. Het is de brief in het begin van 1669 aan zijne vrienden geschreven; een paar zijner gedichten waren er aan toegevoegd.

Wij mogen vermoeden, dat Overbeke zich na zijn terugkeer in den Haag heeft nedergezet. Hij schreef nog enkele gedichtjes, die betrekking hadden op de gebeurtenissen van den oorlog, nl. *Op het schrickelyck verbranden en verwoesten van Bodegraven*, op graaf Koningsmarck, die bij Bonn was gesneuveld, en de *Blyde Inkomst van sijne Coninglijke Hoogheyt den Heere Prince van Orange, nae het innemen van de stad Bon, Verwinnaer weder gekeert*. De stadhouder kwam den 8sten December 1673 in den Haag terug³⁹⁾, en onze dichter bezingt in dit vers de gebeurtenissen van den veldtocht. Zooals reeds uit de maat blijkt, moest het stukje dienen om gezongen te worden; het tweede couplet, dat doelt op de zoogenaamde wonderdadige ebbe⁴⁰⁾, luidt aldus:

³⁶⁾ Zie over de terugkomst der vloot G. Brandt, *Het leven en bedryf van den Heere Michel de Ruiter*, enz. 1701, blz. 722—734.

³⁷⁾ Vgl. Valkenier, *'t Verwerd Europa*, 1742, I, blz. 812.

³⁸⁾ Vgl. Meulman, t. a. p., No. 4970.

³⁹⁾ Vgl. Valkenier, t. a. p. II, blz. 617.

⁴⁰⁾ De heer Frederiks maakte er opmerkzaam op in *De Navorscher* van 1878, blz. 306, en Prof. R. Fruin gebruikte het couplet in zijn betoog, dat de dubbele ebbe niet in 1672, maar in 1673 heeft plaats gehad, (Vgl. Nijhoff's *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en ouaheidkunde*. *Nieuwe reeks*, dl. X, 1879, blz. 133.

„t Waeter, 't waeter, 't waeter most Cours verandren,
 En leerde tweemaal ebben,
 Op 't vermetel Voornemen en 't Landen der Eng'landren,
 En 't Landen der Eng'landren:
 't Heeft sigh van d'oude Plighden en de Natuur ontslaegen
 Om nae Gods wil sigh „om nae Gods wil sigh
 In alles te gedraegen.”

Deze cantate werd door den dichter ten zijnen huize in het bijzijn van Huygens gezongen, door hem zelf, „om dat daer niemand zijn stem toe wilde leenen” ⁴¹⁾. Een paar dagen later zond de grijze dichter aan OVERBEKE een exemplaar zijner *Korenbloemen* ten geschenke, en deze, die dat erg aardig vond en meende, dat hij

Met (zijn) sang eer een bock, als so een boeck verdient”

had, bedankte in een vers en zond Huygens zijne *Psalmen*.

Kort daarna, nl. den 19^{den} Juli 1674, is Overbeke te Amsterdam op 41jarigen leeftijd gestorven ⁴²⁾. Zijn lijk werd naar Leiden overgebracht en daar in de Pieterskerk bijgezet ⁴³⁾. Hij is een vroolijke lichtmis geweest, wiens verzen voor een groot deel niet door den beugel kunnen, maar misschien juist daardoor opgang hebben gemaakt. Behalve gedichten heeft hij een bundel anecdoten nagelaten, die niet gedrukt zijn, maar in handschrift op de Koninklijke Bibliotheek worden bewaard ⁴⁴⁾. Over de uitgaven zijner werken nog een enkel woord.

Boven zagen wij, dat zijne *Psalmen* in 1663 in het licht kwamen en dat enkele zijner gedichten ⁴⁵⁾ en de reisbeschrijving afzonderlijk werden uitgegeven. Maar eerst vier jaren na zijn dood verscheen eene volledige uitgave zijner werken onder den titel: *De Geestige Werken, van AERNOUT VAN OVERBEKE, In zijn leven Ad^{vt}. voor den E. Hove van Holland; Bestaende in Liederen en Gedichten. Nevens zijn vermaeckelijcke Reys naer Oost-Indien. Met groote moeyte by een vergadert, en in 't licht gebracht. t'Amsterdam, By Jan Claesz. ten Hoorn, enz. 1678* ⁴⁶⁾. De uitgever deelt mede, dat hij de gedichten van OVERBEKE, die bij zijne vrienden rondzwierven, bijeen heeft gebracht, en hoopt, dat zij, die in het bezit zijn van nog andere verzen, hem die ter hand zullen stellen, zoodat hij spoedig een tweeden druk kan bezorgen. In eene „Vermaeckelijcke Voor-reden Aen den Leser” wordt dan verteld, dat OVERBEKE niet zooals anderen door den wijn werd

⁴¹⁾ Vgl. *Rym-wercken* van 1678, blz. 88.

⁴²⁾ Vgl. *De Navorscher*, t. a. p., blz. 239.

⁴³⁾ Volgens mededeeling van Jhr. Rammelman Elsevier werd daar in de week van 21—28 Juli 1674 begraven „ARNOUT OVERBEECK, van Amsterdam.”

⁴⁴⁾ Zie de mededeeling van den heer J. H. W. Unger in de 3de afl. van dit tijdschrift, blz. 198.

⁴⁵⁾ Ook andere dan de reeds genoemde gedichten zijn afzonderlijk verschenen. Zoo vond ik op de Groningsche bibliotheek eene uitgave in plano van het vers *Lyck-Klachte over de Geestige, en Kunst-volle Hondt Van den Water-Bevelhebber* (Vgl. *Rym-wercken*, blz. 234).

⁴⁶⁾ De „Aenspraak van den Drucker aen den Leser” is gedateerd van 6 November 1677.

geïnspireerd, maar door sterk te eten, en worden eenige staaltjes van zijne vraatzucht verhaald, waarvan wij de geloofwaardigheid mogen betwijfelen, maar die misschien wel aan de bovengenoemde anecdotenverzameling zijn ontleend. De uitgave, die met een portret van den dichter prijkt, is merkwaardig, omdat bij sommige gedichten, nl. die van *Den amoureuſen Zodiac* de muziek is gevoegd, waarop zij gezongen moesten worden.

Nog in hetzelfde jaar een tweede druk het licht, nu onder den titel *De Rymwercken van wylen den Heer en Meester AERNOUT VAN OVERBEKE*⁴⁷⁾. Deze uitgave, die voorzien is van een lofdicht, onderteekeud K. V. P., is met enkele verzen vermeerderd; een paar gedichten, in den vorigen druk ten onrechte opgenomen, zijn in een „By-voeghsel” geplaatst. Daarentegen zijn eenige „Geestelycke Liederen,” uit de *Psalmen* van onzen dichter⁴⁸⁾, weer afgedrukt. Eén der verzen van het Bijvoegsel, de *Japansche droom*, is ook wel aan Focquenbroch toegeschreven.

Andere drukken, mij bekend, zijn van 1685⁴⁹⁾, 1696⁵⁰⁾, 1699⁵¹⁾, 1701⁵²⁾ en 1719⁵³⁾. Nog in onze eeuw werd OVERBEKE's Proces crimineel tegen zijne kies herdrukt⁵⁴⁾.

GRONINGEN, Nov. 1883.

47) *Versaemelt en uygegeven door J. C. T. H. T'Amsterdam, By Jan Claesz. ten Hoorn, enz.* 1678.

48) Daar te vinden van blz. 631—699.

49) Zie boven.

50) *Den sesden druck t'Amsterdam, By Jan ten Hoorn, enz.*

51) *Den sevende druk.* Bij denzelfden uitgever.

52) *Den achtste Druk.* Bij denzelfden.

53) *De tiende Druk...* t'Amsterdam, By Jan van Heekeren, enz.

54) In den bundel *Comische Pleidooyen, gevoerd voor de respective regtbanken van Puiterveen, Cyprus en de regentenkamer van den Amsterdamschen Schouwburg. Met de noodige stukken en munimenten, mitsgaders de vonnissen, in desen geslagen. Door A. Alewijn, R. Hennebo, J. de Marre en J. J. Hartsinck. Alsmede proces crimineel van A. VAN OVERBEKE, tegen zijne holle kies, Risum teneatis? Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren 1823, blz. 95—120.*

NOG IETS OVER

JACOB VAN EYCK EN ZIJN FAMILIE

DOOR

J. H. W. UNGER.

VAN hoe groot belang de notaris-archieven zijn voor de geschiedenis der kunst, wie zal het na al de opgedane ondervinding nog ontkennen. Te betreuren is het daarom, dat helaas zoo menig archief tot heden geheel ontoegankelijk is gebleven. Spreken we echter nogmaals den wensch uit, dat van regeeringswege spoedig besloten worde al deze kostbare archieven zonder onderscheid — natuurlijk mogen de protocollen slechts tot een zeker tijdstip publiek eigendom worden — aan den wetenschappelijken onderzoeker in gebruik te geven.

Onlangs bleek het mij weer opnieuw, hoe men bijzonderheden, naar welke men te vergeefs veel tijdroovende nasporingen heeft gedaan door één enkel stuk, door een testament kan te weten komen. Alhoewel ik sedert langen tijd naar gegevens voor het leven van JACOB VAN EYCK zocht, slaagde ik er niet in over hem meer bij elkander te brengen dan ik hierboven mededeelde; thans komt een „Extract uit het register van transporten en plechten van Schout en Schepenen van Utrecht” een geheel nieuw licht werpen over hem en zijn familie. De heer M^r. S. Muller Fz., archivaris der gemeente Utrecht, verblijdde mij met de toezending van dit stuk. Hem zij daarvoor openlijk dank betuigd.

Het stuk luidt aldus:

*Anno 1654 den XXV^{en} Februarij des
smiddachs ten twaelf uijre.*

Jon^r JACOB VAN EIJCK woonende alhier binnen Utrecht ons well bekend, met ons gaende, staende, zijne redenen en verstants uijterl. machtich sulcx ons bleecke overdencken de menschelijcke kranckheyt, op deser aarden niet seeckerder te wesen als de doot en niet onseeckerder als de ure van dien, omme welcke, onseeckere urhe te prevenieren bij dispositie testamentair over sijne tijdelijcke goederen, verclaerde in crachte van octroije s'hooffs van Utrecht In date den XIII^{en} deses maents ende Jaers des middaechs ten XIJ uren te revoceren, casseren ende annulleren, alle makingen ende dispositien, soo testamentair als codicillair, bij hem compt voor date deses gemaect ende gepass^t ende waer die gepass^t zijn, ende op wat manieren daer van blijcken mochte, alle deselven houdende voor null krachteloos ende van onwaerden in schijn off de selve noijt en waere gepass^t. Ende wederomme op nieuws van zijne tijdelijcke goederen disponerende bevelende alvoren sijne ziele als die van lichame gescheijden sall zijn in handen van Godt Almachtich en sijn lichaam de christelijcke begravinge, Verclaerde in de goederen roerende ende onroeren actien ende crediten sulcx hij testatoir in hertochdom van Brabant leghende ende uijtstaende heeft, die hij testateur metter dood ontruijmen ende achterlaten zall tot sijne Erffgen in selve te nomineren ende institueren, gelijk hij testateur nomineren ende instituerende is, bij desen Jo^r HAELOWICH VAN EIJCK huysvrouw van Jo^r WILLEM BROCH zijne nichte ende Jon^{en} RUDOLPHUS FIERLANDS, JOHAN BAPTISTA FIERLANDS zijne neven, mitsgaders de kinderen van Jon^r JACOB FIERLANDS Za. mede zijns testateurs neve was bij representatie in haerl. vaders plaetsen, omme de voorverhaelde goederen in Brabant voortn gelegen ende uijtstaende onder hunl. in vier egale portien gedeijlt ende genooten te worden, mits ende wel verstaende dat zijlieden gehouden sullen wesen uijt de selve goederen uijt te keeren ende betaelen aen Jo^r SIMON FIERLANDS Adv. tot Brussele insgel. zijns testateurs neve de somme van eens twee hondert vijftich K(arolus) gul(den) a XX strs hollants sonder dat hij in dese voorsz. Erffnisse iet meer sall hebben te pretenderen, Dvoorsz. somme uijt de voorseijde goederen legateren mitsdesen, Behoudel. dat onder de voorgeroerde goederen niet en zall sijn gecomprenheert ende begrepen een campje hoijlandt onder Empel off Meerwijck in Brabant onder de maijerije van 's Hertogen Bosch gelegen, t'welck hem compnt testateur bij scheijdinghe ende erffdeijlinge der goederen bij Jo^{en} IDA en HEIJLWICH VAN EIJCK Za: zijns testateurs moije ende out moeije respective nagelaten, aengecomen is, welek voorsz. campje hoijlants hij compnt testateur, legateert aen JOHAN DIRCX ¹⁾ borger t Utrecht, verders begeert hij testateur oock mede dat d'actie, die hij heeft, in seecker weerdt gelegen onder Driell in Bommelre weerdt in Gelreland, hem testateur aengecomen door doode ende overlijden van Za: Jo^v ANNA VAN EYCK sijn suster, mede sall comen ende blijven, aen ende tot behoef van zijns testateurs Boedel tot Utrecht, zijn voor hem testateur in voorsz. weert een gerecht derdepart, alwaard oock dat 't voorsz. land bijt leven van hem compnt testateur noch niet en was vercoft, ofte de cooppē van dien noch niet en waren ontfangen, off, dat de selve uyt crachte desen niet en costen volgen, vermits eenige contrarie coustumen in Gelrelandt mochten worden gemoveert, off hier tegen geexpireert sullen deselve bij d' voorn geinstituteerde erffgen d'selve cooppē, evenwell moeten worden uijtgekeert, ofte anders missen, uijt de goederen, die in Brabant voorsz. gelegen zijn, soo veel het voorsz. derdepart van versz. weert off de cooppē derselver bedraecht, de voorgeroerde goederen in Brabant, voor ende ten dien aensien affecteren ende beswarende bij desen, ende dvoorgemelte geinstituteerde erffgen. inde selve op pene van exheredatie belastende mits desen, Ende in alle zijns testateurs andere goederen ende Boedel tot Utrecht ende elders, waer dat de selve soudē mogen zijn gelegen, roeren en onroeren actien en crediten egheen uijtgesondert (daeronder niet begrepen de goederen in Brabant voorsz. gelegen en hier vooren was gedisponeert) maer well was d'voorsz. goederen alle d'achterstallige landtpachten en renten, off die bij sloten van reeckeningen op date van zijns testateurs overlijden noch niet en zijn voldaan, als mede het lopen Jaer pachten ende renten, daer in hij testateur soude mogen comen t'overlijden, egheen als voorsz. uijtgesondert van wat nature en op wat plaetsen die gelegen zijn verclaerde hij compt testateur in alle deselve tot zijne erffgen te nomineren

¹⁾ Deze, nu eens JOHAN DIRCX, dan weer JOHAN DICX genoemd, is VAN EYCK in zijn stadsbetrekking opgevolgd. Zie *Bouwsteenen*. *Derde Jaarboek* bl. 56 en de noot.

ende institueren bij desen, gel. hij testateur tot sijne universele erffgenaem nomineren ende institueren is JOHAN DIRCX Borger t Utrecht voornt, off bij desselfs voor overlijden zijne wettige descendenten, met dese expresse conditien dat hij gehouden sall wesen, uijt de goederen hier voren gemelt daer inne hij is geinstitueert aen zijns compnts testateurs hospita HENRICKGEN BLOM, indien zij op sijns testateurs overlijden int leven is uijt te keeren en voldoen eens de somme van een hondert en vijftich, gul(den) ende de selve te voldoen met een renth Obligatie off rentebrief van een hondert gul(den) capitaels ende vijftich gul(den) in gelde, ende noch daer en boven aen voorn HENRICKGEN BLOM Jaerl. uijtkeren haer leven lanck geduerende ende langer niet een lijffrente van 't seventich K(arolus) gul(den) Jaerl., prijse als vooren, alle halff Jaer te betalen, ingaende nae syns testateurs doot, met welcke voorsz. institutie den compnt testateur bij desen verstaat te cesser en ende bij hem testateur met de voorsz. Institutie wort gederogeert seecker contract ²⁾ ende conditien tusschen hem testateur ende den voorn JOHAN DIRCX opgerecht ende voor den nots NICOLAES VERDUYN ende seeckere getuijgen alhier binnen Utrecht op den II^{en} Jnnij XVJ^c drie en vijftich gepasst, in, schijn off t'selve noijt en waere aengegaen ende gepasst, ende by desen gehouden wort voor gecass^t, Legateert den compnt testateur noch aen Diaconije van waere gereformeerde Kercke binnen Utrecht De somme van eens hondert gul(den) die bij de voorn. sijne eerste vier geinstituteerde erffgen. nae zijns testateurs overl. moeten worden uijtgekeert, uijt de voorsz. goederen in Braband voor den aenvangh, vande selve goederen, die daer voor mede affecteren ende beswaeren bij desen, willende en begeeren voorts den compnt testateur dat t'geene voorsz. bij sijne voorn. erffgen. naer zijne overl(yden) in allen sijne pointen sall worden achtervolcht en naegecomen sonder eenige de minste tegensprecken en ingevalle hem iemand vande voorsz. erffgen, hier tegens quamen t'opposeren in rechten off daer buijten directel. off indirectel. off de voorsz. Instituten quamen te contradiceren, die en soo veel het soude mogen wesen sullen zijn en blijven versteecken van t'geene voorsz. een ijeder hier vooren is gemaect ende gelegateert, ende zall t'selve in sulcken geval comen voor d' een helft tot behoef van voorsz. Diaconije ende d' ander helft ten behoef van voorn JOHAN DIRCX in sulcken cas d'voorgenoemde Diaconije ende JOHAN DIRCX in des contradicteur off contradicteurs ende opposant off opposants plaets roepen ende stellende bij desen, wienvolgende den compnt testateur tot executeur van desen sijnen testamente en uijterste wille, stelt ende autoriseert den voorgenoemde JOHAN DIRCX, den selven gevende soodanigen macht ende autoriteit als eenich executeur naer rechten ende coustumen van noode heeft, Alle t'welcke voorsz. staedt, Den compnt testateur, will ende begeert dat na sijn overl. zijn volcomen effect hebben ende sorteren sal sulcx eenich Testament, codicille laeste ende uijterste wills, gifte, onder den levenden off uijt saecke des doods best valideren sall mogen niet tegenstaende eenige coustumen off landtrechten ter contrarie, ende off alle noodighe solemniteijten naer rechten gerequireert in desen, niet en waeren geobserveert, die hij compnt testateur hout voor gerepeteert, op en van t'geene voorsz. den compnt testateur versochte hier van gemaect ende geleverd te worden Instrument in forma sonder arch.

Dit stuk is zeer belangrijk. Wij leeren er uit, dat JACOB VAN EYCK nooit getrouwd ³⁾ is geweest, althans, dat hij geen kinderen had. Verder wordt er door bevestigd, dat ANNA VAN EYCK zijn zuster was; vreemd is het, nergens in dit testament iets aan te treffen over zijn broeder GASPARD VAN EYCK, Drossaart van Heusden of over diens kinderen. De neef, over wien in de brieven gesproken wordt en die blijkbaar een zoon van Gaspard is, wordt geheel uitgesloten. Eindelijk ziet men er duidelijk uit, dat VAN EYCK, geen onbe-

²⁾ Deze acte, die ons waarschijnlijk de verhouding tusschen Jonkheer JACOB en JOHAN DIRCX nauwkeuriger had kunnen doen kennen, is verloren gegaan. Het protocol van den notaris VERDUYN eindigt met 1650.

³⁾ Indien we den bundel anecdoten van AERNOUT VAN OVERBEKE, waarvan ik reeds boven, blz. 198, melding maakte, mogen gelooven, was hij echter geen vrouwenhater. Joncker Jacob van Eyck, die blind was, zegt OVERBEKE, soende by provisie de meyden eerst en dan vroeg hij 's anderen daegs aen syn maet of sy moy waeren?

middeld man was, zooals zijn tweede brief en zijn requesten aan de Vroedschap van Utrecht zouden doen vermoeden; dit blijkt ook bij zijn begrafenis.

Vertrouwende op de mededeelingen van den heer S. in de *Bouwsteenen*, overgenomen door den heer Van Riemsdijk, liet ik Jonkheer JACOB VAN EYCK in de Nicolaï- of St. Nicolaaskerk begraven worden. De heer Mr. S. Muller Fz. maakte er mij evenwel opmerkzaam op, dat uit het, door mij op blz. 99 genoemde, MS van Van Engelen iets anders bleek. Het hoofd Weeskerk is daarin uitgevallen, zoodat de schrijver in de *Bouwsteenen* gemeend heeft, dat VAN EYCK en al de andere op de naaste pagina's genoemde personen nog begraven waren in de aan de Weeskerk (oude kapel van het Reguliersklooster, later Weeshuis) voorafgaande St. Nicolaaskerk. Dit is echter niet zoo. VAN EYCK lag begraven in het koor der Weeskerk; zijn wapenbord werd gehecht tegen de achtermuur van dat koor, even ten zuiden van het middelpunt. Dit wapenbord, dat ook in het wapenboek afgebeeld is, bevat de op blz. 100 gemelde kwartieren met eenige kleine varianten. De authentieke aantekening in het doodboek luidt aldus:

Costers	Dootgravers	Bidders	1657
$\frac{6}{4}$	$\frac{6}{4}$	$\frac{6}{4}$	
Dom groot 1½ uer St. Jacob	Reguliers te laet in K Eenwapen	A. Segerman, Vier knechts Dom groot ½ uer te laet in de K	Jo ^e . JACOB VAN EYCK aen Reguliers brugh nalaten collaterale mundige erffgen. Geen vast goet, Reguliers Een Wapen..... N (?)

Om dit geheel en al goed te begrijpen, moet ik even stilstaan bij de gewoonte, die te Utrecht gevolgd werd. Het doodboek, dat ook voor de Weeskamer diende om erfenissen aan minderjarige opkomenden aan te wijzen, en waarin tevens alle bijzonderheden werden aangeteekend, die voor het heffen van allerlei rechten in aanmerking kwamen, bevat dientengevolge verschillende meer of minder wetenswaardige aantekeningen. De kosteren der kerken deden aangifte, of er over den doode geluid werd op den dag der begrafenis (hier $\frac{6}{4}$, d. i. 6 April) en wel in welke kerken, hoe lang en met de groote of kleine lui-klok; wanneer iemand met het groote gelui overluid werd, betaalde hij *f* 9 aan de Aalmoezenierskamer. De doodgravers berichtten, waar de doode begraven was (Regulierskerk), of het lijk ook later dan op den voor begrafenis bepaalden tijd (12 uur) ter kerk was gekomen, in welk geval — aanzienlijken deden dit zeer dikwijls, omdat het beboete uur kostbaarder en daarom fatsoenlijker was — eene boete van *f* 12 moest worden betaald aan de Aalmoezenierskamer, en of er ook een wapenbord met kwartierstaat of inscriptie boven of bij het graf was opgehangen, waarvoor natuurlijk kerkerechten verschuldigd waren en bovendien *f* 24 aan de Aalmoezenierskamer. De bidders eindelijk gaven aan, door wien de begrafenis werd bezorgd — voor elken knecht, die den bidder „int noodigen ter begrafenis assisteerde,” betaalde men *f* 2 aan de Aalmoezenierskamer — en de

andere reeds vermelde bijzonderheden. De mededeeling, dat er *mondige* erfgenamen waren, maakte uit, dat de Weeskamer niet in de voogdij behoefde te voorzien; die, dat er *collaterale* erfgenamen, doch geen vast goed waren, diende voor de collaterale successie of 40^{en} penning.

Ten slotte nog eenige aanvullingen en verbeteringen:

Behalve SANDERUS, maakte ook LODEWIJK MEIJER een Lijkdicht op onzen musicyn. Het is in-plano uitgegeven met dezen titel: Op de Doodt Vande Ed. en konstryken Jonker JACOB VAN EYCK. Uitnemendt Musicyn, en Directeur van de Klókwerken, tot Uitrecht, Op den 26 Maert, 1657 in den Heer ontslaepen. Een exemplaar hiervan bezit de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

Wat GASPARD VAN EYCK, zijn broeder, betreft, deze huwde in den Haag, zooals een briefje in dato 2 Mey 1622 van CONSTANCE HUYGENS aan haar broeder CONSTANTIJN ons leert.⁴⁾ Het aanteekeningregister van de Groote kerk te 's Gravenhage vermeldt dit feit aldus:

Den 5^e Aprill 1622 CASPAR VAN EYCK, Jongman, wonende tot Heusden met Juffrou SUSANNA DE RECHTER, Jonge dochter, wonende alhier te 's Gravenhage. In margine staat hierbij: *Den 24^{en} April 1622. Getrouwt by D. Beyerus.*

In het dagboek van CONSTANTIJN HUYGENS den jonge wordt herhaaldelijk een neef VAN EYCK genoemd (o. a. April 1691, April 1692 enz.) Zou deze misschien dezelfde zijn, als de door Anna zoo herhaaldelijk genoemde neef?

In een der laatste afleveringen van den *Navorscher* (1883) blz. 220 vestigde de heer J. G. Frederiks mijn aandacht op een vergissing, die door mij begaan was. Reeds VONDEL⁵⁾ had in 1661 gezongen:

Ick verhef myn' toon in 't zingen
Aen den Aemstel en het IJ,
Op den geest van HEMONY
D'eeuwige eer van Loteringen,
Die 't gehoor verleckren kon
Op zyn klockspijs, en zyn nooten,
Ons zoo kunstryck toe gegoten.

De gebroeders HEMONY waren dus niet, zooals ik abusievelijk vermeldde, te Zutfen, maar in Lotharingen en wel te Levecourt geboren. Dat zij een tijdlang in Zutfen gewoond hebben, blijkt uit het feit, dat den 10 Febr. 1677 Francoys met het Zutfensch burgerrecht werd „begunstight.”

Hoezeer de klokken van den Wijnhuistoren naar den zin van het stadsbestuur waren, blijkt ons uit het volgende getuigschrift, dat we, — daar het geheel verscholen is in de *Beknopte geschiedkundige en plaatselijke beschrijving der stad Zutphen en hare bevallige omstreken* door H. N. van Til — gemeend hebben hier nog eens te moeten afdrucken.

⁴⁾ JORISSEN, *Constantin Huygens*. I bl. 119.

⁵⁾ VAN LENNEP, IX bl. 237.

Wy Burgemeester, Schepenen ende Raedt der stadt Zutphen, doen kondt, ende tuijgen, certificeerende mits desen, voor de gerechte waarheijt, dat wij tot cieraet onser stadt, als mede tot dienst van de gemeente goet ende noodigh gevonden hebben een klokken-spel te doen gieten op onse Wijnhuistoon, op die marckt staende: en dat daer toe hen gepresenteert hebbende die Eer ende Konstrijcke meesteren FRANÇOIS en PIERRE HEMONI, gebroedren, *uyt Lothringen van Levecourt geboortich*, den welcken wij 't selve hebben aenbestaedet sijde de grootste, soo voor die uijr-kloke wort gebruikt, van gewichte over die vier duijsent ponden ende die andere, tot ses-en-twintich klokken in 't getal nae advenant. Welcke uijr- en speelklokken door onpartijdige meesters, van ons daer toe groepen, niet alleen voor goet verklaert, nemaer ook anderer naebuirige steden Speelwercken in toon ende resonnantie te boven gaende sijn erkant ende opgenomen geworden, alsoo dat wij daer aen een goet genoeghen hebben, ende den voornoemde Meesteren haeres arbeidens wegens het gieten ende leveren der voorsz. klokken hiermede doen bedaucken. Ende alsoo wij verzocht sijn daarvan hunluijden Attestatie te geven, die wij denselven oock te geven niet en hebben kunnen verweijgeren; als hebben wij tot waarheijts oorkonde onzes stads seereet-segel onder aen desen briet doen hangen. Actum Zutphen den derden Octobris des jaers onses Heeren duijsent, ses hondert ses-en-veertich.

Ther ordonn: van selve
(Was get:) THEOD: CREMER,
Secret: 1646.

Eindelijk nog eene kleine bijdrage tot het *Prudenter*-lijstje. Door een toeval vergat ik er nog bij te vermelden, dat zich in de verzameling van pamfletten van Meulman (N°. 3447) het volgende gedicht bevond: Graftschrift van den Heer M^r. JOAN DE WITTE, Rechtsgeleerde, t' Amsterdam overleden den XX. van Hoimaent des jaers 1653. Het is in-plano gedrukt en geteekend: *Prudenter*. Deze JOAN DE WITTE ⁶⁾ was een vriend van VONDEL. De heer J. A. Alberdingk Thijm ⁷⁾ maakt dezen rechtsgeleerde, evenals weleer JOAN VICTORYN, ook katholiek; waarop dit beweren steunt is mij tot heden uit niets gebleken. Wellicht kan dit gedicht eenig meerder licht verspreiden over de gezindte van den dichter *Prudenter*.

ROTTERDAM, Dec. 1883.

⁶⁾ Van Lennep. *Vondel*, V, 516 en XII, 229. Tevens wijs ik op het feit, dat de pensionaris van Dordrecht GOVERT SLINGELAND, evenzeer de spreuk *Prudenter* voerde. Waarschijnlijk is dus het sub 6 genoemde gedicht van hem; rest nog aan te toonen, door wien de andere vervaardigd zijn.

⁷⁾ *Portretten van Joost van den Vondel*. bl. 85.

EEN EN ANDER OVER GLASGRAVURE,

DOOR

D. HENRIQUES DE CASTRO Dz.

ONDER de vele uitvindingen uit vroegere eeuwen, die èn wetenschap èn nijverheid ten goede komen, neemt die van het glas voorzeker eene eerste plaats in. Hoe zouden astronomie, microscopie, chemie of physica het buiten deze nuttige zèlfstandigheid kunnen schikken? Hoe de nijverheid het in hare verschillende vertakkingen, zonder dit onwaardeerbaar lichaam kunnen stellen? Reeds in de oudheid trok het glas om zijne vele goede eigenschappen de aandacht. Men wist het op verschillende wijzen te bewerken; men kon het blazen, gieten, persen, polijsten, tot spiegels fabriceeren; men verstond het er de heerlijkste kleuren op te malen; kortom men wist het tot velerlei doeleinden dienstbaar te maken. Ook het graveeren op glas was den ouden niet onbekend, zooals blijkt uit de kunstverzameling door den heer Disch te Keulen nagelaten en aldaar in 1881 in publieke veiling gebracht. Onder andere antieke glazen voorwerpen, afkomstig uit Romeinsche begraafplaatsen in sommige gedeelten der Rijnprovincie, vond men namelijk in die verzameling ook een glazen beker, waarop, zooals men berichtte, beelden *gegraveerd* waren. Deze beker bracht de buitengewone som van 8000 mark op.

Onder de weinigen, die zich in lateren tijd bezig hielden met de kunst om op glas te graveeren, treffen wij twee pronkjuweelen van Nederlandschen bodem aan, twee vrouwen, kwistig met begaafdheden bedeed en door Huygens, Cats en Hooft in hunne gezangen

vereeuwigd: ANNA ROEMERS VISSCHER en hare zuster MARIA TESSELSCHADE. Van hare kunstwerken zijn helaas, weinige tot ons gekomen en de heer Schinkel, zooals hij zich in zijne „Oudheidkundige Bijdragen” ²⁾ uitdrukt, rekende zich hoogst gelukkig, na vele vergeefsche pogingen, eindelijk *drie* glazen machtig te worden, waarvan *twee* door Anna en *een* hoogstwaarschijnlijk door Maria bewerkt was. Ik laat hier een uittreksel volgen uit de beschrijving, die de heer Schinkel van deze glazen geeft:

I. *Drinkglas van Anna Roemers.*

Dit glas, afkomstig uit de nalatenschap eener hoogbejaarde vrouw, wier mans grootvader tuinman op *Zorgvliet* was, heeft vermoedelijk aan den Raadpensionaris Cats behoort. Het heeft den vorm van de ouderwetsche rijnwijnroemers op breeden voet. Tusschen een anjelier en een wilde roos bevindt zich een afrikaan of theunisbloem, waarop zich een insect, de zoogenaamde glazenmaker, schijnt te willen vestigen. De teekening is geestig en natuurlijk. Tusschen de twee bloemen staat met een fraaie schrijffletter een versje in de Italiaansche taal, aldus luidende:

»Bella Dori gentil, Noi vaghi fiori
»Da te prendiam gli honori.”

Onder deze regelen bevindt zich een liggende dadelhoorn en tusschen de zoogenaamde lakken op den voet van het glas, staat aan de eene zijde „ANNA ROEMERS” en aan de tegenovergestelde zijde het jaartal 1621.

II. *Bokaal van dezelfde.*

Deze is van dik groen glas. In sierlijke trekken is de spreuk „Vincens tui” (Verwin u zelve) daarop aangebracht. De ruimte tusschen de krullen der letters zijn aangevuld door een vioolbloempje, een kersentakje met vrucht en blad en een vliegje. Tusschen de onderste lakken aan den voet van het glas staat „ANNA ROEMERS 1646”

III. *Bokaal van Maria Tesselschade.*

Ook deze bokaal is van groen glas. Met stoute trekken en sierlijke krullen is daarop ingesneden: „A demain les affaires.” Overigens komen er geene versieringen op voor. De heer Schinkel werd er toegebracht dit kunstwerk aan Maria Tesselschade toe te kennen door een brief van HOOFT, gedateerd 23 September 1632, waarin hij tot haar het verzoek richt, op een haar toegezonden roemer het bovenstaande opschrift te

²⁾ De volledige titel van dit zeldzame werkje is: Oudheidkundige bijdragen. — Beschrijving van merkwaardige Drinkglazen en Bekers, onder welke uitmunten die van Anna Roemers en Maria Tesselschade, door A. D. Schinkel. Met drie afbeeldingen.

malen. Ook in de overeenkomst van het schrift van Tesselschade met de letters van het opschrift vindt de heer Schinkel grond voor zijne opvatting ³⁾.

In de verzameling van den heer A. Willet alhier, eene verzameling, rijk aan oude porceleinen, aardewerken en andere oudheden, treft men eveneens uitmuntende glasgravures uit de 17^e eeuw aan. Door de heuschheid van den bezitter, die deze voorwerpen gedurende eenigen tijd ter mijner beschikking stelde, ben ik in staat eene afbeelding van een viertal der fraaiste glazen uit deze verzameling hiernevens te voegen.

Twee dezer glazen zijn het werk van een graveur, die zich achter dit monogram verbergt:

EM

Ik vestig op dezen kunstenaar bepaaldelijk de aandacht, daar zijn werk, boven het meeste van datgene wat in de 17^e eeuw op het gebied der glasgravure werd vervaardigd, uitmunt, en koester de hoop dat eenmaal zijn naam aan het licht zal komen.

Ten eerste een roemer, die waarschijnlijk voor godsdienstige plechtigheden bestemd is geweest (zie de prent); aan de eene zijde: *de geboorte van Christus*; Maria knielt voor het kind Jezus, aan welks hoofd- en voeteneinde een engel staat; naast een der engelen, Jozef met eenig werkhout in de armen. De tegenovergestelde zijde stelt voor *de vlucht naar Egypte*; Maria, op een ezel gezeten, houdt het kindeke Jezus in hare armen; aan hare zijde een engel met een staf in de hand; Jozef in werkmansgewaad gaat vooruit. De beide ruimten tusschen deze voorstellingen bevatten twee van ornamentwerk omgeven inscriptiën, luidende:

»Lof zij Godt in den hemel vrede op aarde

»In den mens goede wille.»

Dit glas is gemerkt met het hierboven afgebeelde monogram en het jaartal 1652.

Een ander drinkglas (zie de prent) heeft hetzelfde monogram en het jaartal 1661. Het vertoont aan de eene zijde een jager te paard en zijn valkenier, beiden in de kleeding van het midden der 17^e eeuw. De valkenier draagt het raam met de valken; en een valk op zijn rechterhand. De ruiter houdt met de eene hand de teugels van het paard vast; op de andere zit een valk. De achterzijde stelt voor een ruiter en eenige jagers met honden; ook zijn er eenige boomen op aangebracht.

Verder bezit het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam van denzelfden meester de twee volgende werken:

³⁾ Waar deze drie glazen zich thans bevinden, is mij onbekend. Wellicht kan een mijner lezers hieromtrent de een of andere inlichting geven.

[Men vindt nadere mededeelingen over deze en andere glazen, die aan de gezusters Visscher worden toegeschreven in Nic. BEETS *Anna Roemers Visscher*, II, bl. 191 en 315. DE VRIES Az.]

GEGRAVEERDE GLAZEN UIT DE ZEVENTIENDE EEUW. (Verzameling A. WILLET.
Op hout geteekend door A. HENRIQUES DE SOUZA.

1°. Een groote groene bokaal, een zoogenaamde berkemeier, waarop aan de voorzijde: de godin der overwinning, door twee geniussen met een lauwerkrans getooid wordende; in de eene hand heeft zij den palmtak, de andere rust op het wapenschild der stad Haarlem; aan hare voeten links, een liggende leeuw. Aan de tegenovergestelde zijde van het glas: een woelend water, met drie ten krijg gewapende schepen. Ter zijde een toren met krijgsvolk bezet en daarachter eene vesting; een en ander voorstellende de blokkade der vesting Damiate, door de kruisvaarders in 1218. Boven dit tafereel een ornament, aan welks beide uiteinden een klokje, voorstellende de zoogenaamde *Damiaatjes*, die o. a. als zegeteekenen bij deze gelegenheid werden medegebracht. In de ruimte tusschen de beide voorstellingen: het oude wapen van de stad Haarlem, zijnde een ontwortelde boom zonder blad, geplaatst in een door ornamentwerk gevormd ovaal. Het glas heeft het medegedeelde monogram, benevens het jaartal 1644. De beide eerste voorstellingen zijn gecopiëerd naar prenten, voorkomende in SAMUEL AMPZING *Beschrijvinge ende Lof van de stad Haerlem, te Haerlem, by Adriaen Rooman* CID IDC.XXVIII. welke door T. MATHAM en W. AKERSLOOT, naar composities van I. BOUCHORST, zijn gegraveerd.

2°. Een drinkglas, waarop twee voorstellingen. De eene: een ridder, die aan eene herderin, aan wier voeten twee schapjes liggen, eene tulp aanbiedt. De andere, een sater, eene boschnimf liefkoozende. Naast den sater staat een wijnkan. Ter zijde van de eene voorstelling leest men: *Ick om gelt*, en van de andere: *Ick om lijft* (liefde). Het glas heeft hetzelfde monogram, nu met het jaar 1652.

Opmerkelijk, doch tevens te betreuren is het, dat zoovele meesters op het gebied der glasgravure hunne namen aan hunne werken onthielden, en ons daardoor buiten staat stelden, hunner nagedachtenis eene welverdiende hulde te brengen.

Onder de merkwaardige 17^e eeuwse glazen zonder naam van graveur, munten de volgende uit, waarvan de twee eerste zich in de collectie Willet, de drie volgende in het Oudheidkundig Genootschap en de overigen zich in mijne verzameling bevinden:

Eene fluit (zie de prent), waarop een mij onbekend mannelijk en vrouwelijk wapenschild, waarboven een leeuw. Op de tegenovergestelde zijde van het glas: een vaandrig met eene vlag in de hand en het opschrift: „’T welvaren van de crijsraet 1666.”

Een bekervormig glas van een deksel voorzien. (Zie de prent.) Rondom op het glas zijn twee dansende personen, een fluitspeler, eene vrouw de tambourijn bespelende en een liedjeszanger afgebeeld. De uitvoering getuigt van meesterschap in de kunst. In de ruimte boven de figuren hier en daar òf een vlinder òf een kever. Op het deksel zijn eenige bloemstengels aangebracht.

Eene glazen pul, waarvan de buik door vertikale banden in vakken verdeeld is. In de vakken zijn fazanten en pauwen aangebracht, zittende op boom- en bloemtakken. De hals der pul is met wijnranken omslingerd.

Een fluit, waarop een muzikant, met viool en strijkstok in de eene, en eene bierkan in de andere hand; verder eene rookende vrouw en een boer met vedermuts ⁴⁾, allen tusschen geslingerde wijnranken geplaatst. Langs den bovenrand van het glas zijn eveneens wijnranken aangebracht.

Een dergelijk glas, waarop aan de voorzijde het borstbeeld van Prins Willem II, omgeven door twee van onderen saamgebonden oranjetakken. Aan de tegenovergestelde zijde 's Prinsen wapenschild, gedekt door een prinsenkroon. Onder het schild een vrucht-dragende oranjeboom. Langs den bovenrand van het glas: bloemstengels, insecten en vogels. De uitvoering is minder gelukkig dan die van de vorige fluit.

Een antieke fluit op zilveren voet, waarop voorgesteld is een tuin, waarin een minnekozend paar bij een boom gezeten en een ridderknaap met zijn meisje dansende op de muziek van een doedelspeler, die op een piedestal staat. Vogels doorklieven de lucht. Langs den bovenrand van het glas twee boogsgewijze afhangende linten, waaraan vruchten vastgehecht zijn, op welke een vogel toeschiet. Onder de voorstelling bloemstengels, trossen vruchten en eenige insecten.

Eene fluit, waarop het wapenschild van Prins Willem I. Op eenigen afstand van dit schild een afgeknotte boomstam, waarop een tak van een oranjeboom geënt is. Hier en daar vliegen bijen rond. Langs den bovenrand van het glas het opschrift: *Vive le Prince d' Orange*.

Drie uitmuntende bij elkaar behorende wijnglazen, waarop respectievelijk eene allegorische voorstelling van het *Gelcof*, de *Hoop* en de *Liefde*.

Verschillende 18^e eeuwse meesters in de glasgraveerkunst hebben der nakomelingschap hun naam echter niet onthouden, onder anderen FRANS GREENWOOD ⁵⁾; van dezen meester bezit ik een gegraveerden roemer, prachtig van uitvoering, voorstellende een mansfiguur (buste), in de kleederdracht der 17^e eeuw, merkbaar voldaan over de beschouwing van een roemer, dien hij in zijn hand houdt. Het glas is gemerkt: F. GREENWOOD Fec^t 1743.

Een tweede glas van Greenwood kwam voor op de tentoonstelling van retrospec-

⁴⁾ Deze figuren zijn gecopieerd naar Pieter Nolpe.

⁵⁾ Frans Greenwood werd in 1680 te Rotterdam geboren en begaf zich 1726 naar Dordrecht, alwaar hem een ambt bij de gemeene middelen werd opgedragen. Voor zijne uitspanning beoefende hij miniatuurschilderen en graveerde hij met een diamant op glas. Dit laatste deed hij, in afwijking van de gewone methode, door de lichtpartijen der voorwerpen te etsen en voor de schaduwpartijen het glas zelf te doen dienen. Men heeft van hem twee portretten, waarvan één door Aart Schouman geteekend en gegraveerd is. (Zie Immerzeel en Kramm.) De glasgravures van Greenwood zijn vrij zeldzaam.

[In AUGUSTUS W. FRANKS *Catalogue of the Collection of Glass formed by FELIX SLADE* is nog een glas van GREENWOOD afgebeeld en besproken. Het is gemerkt: F. GREENWOOD F^t en geeft een voorstelling van Bacchus met Saters en Bacchanten te aanschouwen. DE VRIES Az.]

tieve kunst in 1883, namelijk een wijnglas, waarop een mansportret in de kleederdracht der 18^e eeuw, met een beker in de hand en het bijschrift: AANZIEN DOET GEDENKE, gestipt naar een prent door ABR. BLOOTELING naar een schilderij van JAN VAN MIERIS in zwarte-kunst gegraveerd (*Wessely* 116). Het is gemerkt: F. GREENW(OD) 1724 en is het eigendom van het Rijksmuseum.

Een derde glas van denzelfden maker bevindt zich in de verzameling van Jhr. Dr. J. P. Six: een groot drinkglas, waarop een vrouw met een palet in de hand, voor een schildersezal staande, hierop een schilderij; naast deze een piedestal, waarop een borstbeeld zonder armen, met het gelaat van een sater; daaronder een aap met de hand in een verfdoo. Op een der bollen boven aan den steel, gemerkt: *Frans Greenwood fecit* 1722

Verder vinden wij, dat de bekende AART SCHOUMAN ⁶⁾ ook in de kunst van glasgraveeren uitmuntte. Mij zijn twee door dezen kunstenaar gestipte glazen bekend.

Op het eene glas het portret van Prins Willem IV, waarbij een tak met oranje-appelen ligt en een lint met HONI SOIT QU[I MAL Y] PE[NSE] benevens een helm; op het andere het portret van een man, die een bierkan in de hand houdt. De glazen zijn respectievelijk gemerkt:

A: Schouman Fec. 1750 en A: Schouman Fecit. 1751.

Ook deze twee glazen behooren aan het Rijksmuseum.

Verder bevindt zich in mijne collectie een hoogst zeldzaam gegraveerd wijnglas: een boer en eene boerin gezellig zittende te drinken (genre Ostade). Dit glas is uitmuntend schoon gestipt en gemerkt:

G. H. Hoolaart f! (7).

Ook op PIETER LUYTEN en WILLEM FORTUYN, die tot heden niet als glasgraveurs werden vermeld ⁸⁾, vestig ik hier de aandacht.

Van de eerste is een wijnglas, waarop een schaal, waarin een druiventros ligt; onder de schaal staat: *Vrede en vriendschap*, tusschen welke woorden twee kruiselsings geplaatste palmtakken zijn aangebracht. Langs den bovenrand van het glas leest men in omlopend schrift: *het groeijen en bloeijen van Vreden oord*. Het glas is aan de onderzijde

⁶⁾ Aart Schouman werd in 1710 te Dordrecht geboren. Hij wijdde zich aldaar onder leiding van Adriaan van der Burgh, aan de kunst en vestigde zich later te 's Hage, waar hij overleed. Zijn hoofdzaak was het schilderen van pluimgedierte en portretten. Hij vervaardigde ook zwarte-kunstplaten en etsen en sneed met een diamant op kristal (zie Immerzeel). Volgens Francq van Berkhey (*Oudhollands vriendschap* blz. 196) bezat het dichtgenootschap „*konstliefde spaart geen vlijt*” van dezen „roemwaardigen kunstenaar” een bokaal, waarop de beeltenis van Vondel kunstrijk gestipt was.

⁷⁾ Omtrent dezen HOOLAART, die ook door Schinkel in zijn vroeger aangehaald geschrift schijnt bedoeld te zijn, vind ik nergens, zelfs niet bij Kramm, gewag gemaakt. Immerzeel vermeldt slechts J. HOOLAART, portret-, glasschilder en graveur, geboren te Dordrecht 1716. Van G. H. Hoolaart is mij geene andere glasgravure bekend.

⁸⁾ Kramm en anderen vermelden W. Fortuyn slechts als teekenaar, doch spreken hoegenaamd niet van zijn arbeid op glas.

van den voet gemerkt: *Pr. Luyten fecit* 1799, en berust in mijne verzameling. Dat van Willem Fortuyn maakt deel uit van de collectie op het Oudheidkundig Genootschap. Het is een drinkglas, waarop eene dame aan het klavier zit, terwijl een heer achter haar staat; muziekinstrumenten en ornamentwerk omgeven het tafereel, dat in rococostijl bewerkt is. Het glas is gemerkt: *Willem Fortuyn Me fecit* 1757.

Het is hier vooral de plaats te wijzen op den grootmeester der glasgravure, den tot nog toe onovertroffen WOLFF.

„Wolff ⁹⁾ is te Utrecht geboren en woonde te 's Gravenhage, waar hij het beroep „van schilder uitoefende. Hij was een zonderling man. Toen hij omstreeks 1787 in het „huwelijk trad, had hij noch geldelijk vermogen, noch maatschappelijk bestaan. In zijne „huishouding moettende voorzien, wist hij er niets beters op, dan de meubelen, die hij bij „zijn trouwen gekregen had, voor zijne deur uit te stallen en evenals een uitdrager, aan „den gaande en komende van de hand te doen.

„Die uitdragerij niet toereikend vindende voor zijne behoeften, kwam hij als gezelschap „in de werkplaats van Dirk van der Aa, toentertijd een beroemd rijtuig- en beeldjes- „schilder te 's Hage, op den Dennenweg.

„Aldaar leerde Wolff met eene uitstekende vaardigheid *kinderbeeldjes* en *beesten* „teekenen, en paste die kunst, met behulp eener etsnaald, door een hamertje gedreven, „welk op het glas toe, en bepaaldelijk op *roemers* en *bokalen*. Hierdoor verwierf hij „zich eenig bestaan. Hij was zoo gemeenzaam met die kunst geworden, dat (volgens de „verzekering van een oud man, die hem gekend heeft) hij in gezelschap van anderen vaak „met een kort pijpje in den mond en over allerlei voorvallen pratende, zijne kinderbeeldjes „of beestjes op het glas stipte ¹⁰⁾.

„Wolff is op vroegen leeftijd gestorven. Zijn leermeester van der Aa, die in 1809 stierf, heeft hem nog lang overleefd.”

In den *Navorscher* (dl. III. bl. 217), waaraan ik deze weinige bijzonderheden ontleend heb, worden tevens vijf door Wolff gegraveerde bokalen als overschoon en onovertreffbaar vermeld; één daarvan bevat het wapen van den erfstadhouder Prins Willem V; een tweede een paardje, dat in de weide loopt; de drie overigen zijn met in wolken gehulde kinderbeeldjes versierd.

Deze twee eerstgenoemde bokalen zijn thans in mijn bezit. Verder zijn in mijne verzameling van dezen meester nog acht andere bokalen, waarvan ik de beschrijving hier laat volgen:

⁹⁾ Zijn voornaam vindt men nergens vermeld. Zou deze niet in de stedelijke registers van Utrecht of van 's-Hage op te sporen zijn?

¹⁰⁾ De redeneering van den ouden man, die Wolff glazen zag graveeren met een etsnaald door een hamertje gedreven, komt mij wel eenigszins vreemd voor. Ieder, die de door Wolff gestipte glazen met aandacht beziet, bewondert het meest den aard van bewerking. Zijne figuren zijn als door een ademtucht op het glas aangebracht, en toch correct geteekend. De veronderstelling is dus wel gewaagd, dat deze uitvoering door hameren verkregen is.

1. Een bokaal ook met het wapen van den Erfstadhouder Prins Willem V, met twee op wolken zwevende geniussen als tenants. Links boven het schild verheft zich een genius met een olijftak in de hand ¹¹⁾. Op de *eerst* vermelde bokaal, met het wapen van den Erfstadhouder, schieten boven het schild stralen uit, en heeft dit tot *supports* twee gekroonde leeuwen. Ook vindt men onder het schild een uitgespreid lint, waarop: *Je maintiendray*.

2. Een dergelijk glas met het wapen der Vereenigde Nederlanden, tusschen twee leeuwen geplaatst. Onder het schild is ornamentwerk aangebracht.

3. Een dergelijk glas, waarop twee wapenschilden (het eene der familie Piggen, het andere der stad Medemblik), door middel van linten aan eene daarboven geplaatste gravenkroon bevestigd. De schilden worden door twee op wolken zwevende geniussen met de eene hand ondersteund. In de andere hand heeft de genius links een speer, waarop een vrijheidshoed, de genius rechts een sleutel, terwijl een hondje naast hem zit.

4. Eveneens een bokaal, waarop twee jeugdige knapen, tusschen geboomte zittende. De eene knaap vat met zijne linkerhand eene kruik aan, die op een zodenbank staat. In zijne rechterhand houdt hij een wijnglas, dat hij den anderen knaap toereikt. Boven deze twee figuren een uitgespreid lint, waarop het woord „*Vriendschap*.”

5. Weder een dergelijke bokaal, waarop twee invaliden van de oude garde, zittende tusschen geboomte op zodenbanken, waarvan de een den anderen een kruik toereikt. Boven deze twee figuren weder een uitgespreid lint, met het woord „*Vriendschap*.”

6. Een bokaal, waarop een jongen en een meisje, tusschen geboomte zittende. Het meisje bespeelt de gitaar, de jongen de fluit.

7. Een dergelijk glas, waarop een meisje en een jongen, tusschen geboomte op een bank zitten. De jongen houdt een blad muziek in de hand, waarop het meisje een blik werpt. Ter zijde een staande knaap, de fluit bespelende.

8. Een bokaal, waarop een knaap, die uit een hoorn van overvloed bloemen over een bijlbundel uitstrooit. Achter den bijlbundel komt een leeuw halverlijve uit, hebbende in den opgeheven linkervoorpoot een speer, waarop een vrijheidshoed. Aan beide zijden dezer voorstelling geboomte.

Vermelden wij nog te dezer plaatse, als ook tot het werk van WOLFF behorende, twee in het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap aanwezige bokalen.

Op de eene, een op wolken rustende leeuw, die zich door een engeltje laat streelen. Daar achter Minerva-Pallas, voorgesteld door een kind met den helm op het hoofd, de speer in de eene en het schild met het Medusa-hoofd in de andere hand. Ter zijde van het engeltje een andere engel met een slang in de eene en een spiegel in de andere hand. Boven deze gravure leest men op een ontplooid lint: *sic oportet* (zoo behoort het).

¹¹⁾ In het Museum „de Lakenhal” te Leiden bevindt zich ook een dergelijk glas met het wapen van den Erfstadhouder en nog een Wolffsglas met de beeltenis der gerechtigheid daarop gestipt.

Op de andere bokaal ziet men twee geniussen op wolken, de een den anderen uit een kelk te drinken gevende, waarboven op een lint het woord: *Vriendschap*.¹²⁾

In het kabinet Six alhier trof ik twee prachtige *Wolffsglazen* aan:

1°. Een bokaal van grooten omvang, waarop allerschoonst bewerkt, tusschen arabesken, verschillende kinderfiguren, waarvan een op de rechterhand een vrijheidshoed draagt; een tweede, zittende, op een triangel slaat; een derde zeepbellen blaast; twee figuurtjes omhelzen elkander, terwijl een hondje daartusschen als zinnebeeld der trouw zich bevindt, ten laatste een dergelijk figuur die, op een bazuin blaast; de verschillende figuren zijn als een band die om het glas loopt, bewerkt.

2°. Een bokaal met de wapens van Willem V en zijne gemalin Prinses Frederica Sophia Wilhelmina van Pruisen; ter zijden twee kleine wapens: een paal, welke naar men wil een loopend water verbeeldt (Delft), en een burg (Voorburg?); in het midden een vrouwenfiguur, de vrijheid voorstellende, met de voeten ketenen vertrappende en in de hand een speer houdende, waarop de vrijheidshoed.

Verder zag ik bij de firma Zahn te Amsterdam, een hoogstbelangrijk Wolffsglas, waarop twee staande kinderfiguurtjes, voorstellende vriendschap en tooneelspeelkunst, die het symbool der eeuwigheid, een slang, welke zich in den staart bijt, vasthouden boven een altaar, waaruit rook opstijgt; iets lager ter rechter en linkerzijde twee zich opwaarts bewegende palmtakken, op het voetstuk:

D. WOLF

1794.

Terwijl een toestemmend antwoord mag worden gegeven op de vraag of dit glas door den beroemden Wolff is bewerkt, is het niet duidelijk of de naam, die op het glas voorkomt, als den zijnen mag worden beschouwd en of die niet eerder aanduidt, dat dit glas ter eere van zekeren D. WOLF werd gestipt.

Dat er nog vele andere glazen, door Wolff bewerkt, zullen bestaan, houd ik voor zeker; dit blijkt reeds uit den catalogus van de verzameling van Mr. J. van Buren, welke te 's Hage den 7 November 1808 verkocht werd. In dezen catalogus worden veertien glazen aan Wolff toegeschreven, terwijl wij daaruit tevens kunnen leeren, dat Wolff vóór 7 Nov.

¹²⁾ [Deze beker is evenals die met *sic oportet* afkomstig van den in 1718 opgerichten, „Saturdaagsche krans” te Amsterdam. Bij de papieren van dezen krans, nu op het Oudheidkundig Genootschap bewaard, bevindt zich nog de kwitantie voor dit glas, luidende:

's Hage 1786.

Geleverd Aan de Heere Leden van de Saterdagdaagsche Krans Te Amsterdam

door de Wed. C. LE MAITRE EN ZOON

April 1 Engelsche Pocaal met Een gesleepten steel waarop Een

24 Extra Fraaij gestipte Vriendschap met bijschrift is f 42.—

Voldaan den 1 Mey 1786

Wed. C. Le Maitre en Zoon.

DE VRIES Az.]

1808 is overleden. Wij laten hier een uittreksel uit dezen Catalogus volgen en wijzen er op, dat N°. 105 hetzelfde glas is, dat thans in mijne verzameling berust en hiervoor onder N°. 5 werd beschreven.

Extra fraaye gestipte Bocaalen door *wijlen* den beroemden WOLFF, alle schoon van teekening en van zijn besten tijd:

N^o.

98. Een Chineesch, spelende op een cither, benevens een jonge op bellen spelende, verbeeldende de muziekkonst, zeer fraay.
99. Een dito, niet minder als de voorgaande, zijnde een oude Chineesch, welke muziek maakt voor een jonge dame.
100. Een met twee kindertjes, welke een vogel uit een kooy laten vliegen, met 't opschrift: aurea libertas, op de vrijheid.
101. Een met beeltjes en een autaar, waar op twee brandende harten, verbeeldende de trouw.
102. Een, waar op een Turk zijne koopwaren aan een Nederlands koopman aanbiedende, op den koophandel.
103. Een met drie kindertjes met een mantje met bloemen.
104. Een met twee kindertjes op de wolken met het devies l'amitié, op de vriendschap.
105. Een met twee oude lieden, welke elkander een glas aanbieden met 't devies de vriendschap
106. Een met twee boertjes, in de manier van Ostade, extra fraay, met 't devies de vriendschap.
107. Een met twee jonge lieden en een Cupido, met 't devies de inclinatie.
108. Een overheerlijk fraay met twee kindertjes, met de hoorn des overvloeds.
109. Een met een kindje op de wolken, hebbende in de eene hand het zwaart, in de andere een schaal, met 't devies justitie.
110. Een met twee kindertjes op de wolken, hebbende de een een speer in de hand, waar op de hoed van vrijheid, zeer fraay.
111. Een met een gekroond wapen, waar in een adelaar, ter zijde twee Herculessen met knotsen.

Uit de beschouwing der kunstvoorwerpen van WOLFF, die mij bekend zijn, is mij gebleken, dat hij volgens twee methoden gewerkt heeft; de eene, zijne oudste, die meer tot het graveeren overhelt en waartoe de N°s. 3 en 8 uit mijne verzameling behooren; de andere, die enkel in stippen bestaat en volgens welke de overige bovengenoemde glazen bewerkt zijn. Bij deze laatste methode trad WOLFF geheel in de voetstappen van Greenwood. Wat de compositie aangaat, herinnert hij ons daarbij aan den beroemden Wateau en François Boucher.

Het talent van Wolff als glasgraveur was inderdaad omvangrijk; vinden wij van hem wapens, allegorische voorstellingen, betreffende de woelingen op het einde der vorige

eeuw, tafereeltjes genre Wateau, ook drie portretten vond ik van dezen kunstenaar. Lang twijfelde ik of dit wel het werk van Wolff was, de aard van bewerking met het gewapende oog bezien, nam den twijfel gedeeltelijk weg, ook het lint, waarop Wolff de deviezen zijner glasgravure schreef, deed en door letter en door wijze van plooiën, allen twijfel bij mij verdwijnen.

Onder anderen berust in het Oudheidkundig Genootschap een wijnglas, waarop de buste van Jacob van Nuys Klinkenberg (geboren 1766 te Westgraftdijk, als predikant beroepen te Amsterdam in 1778, aldaar aangesteld tot professor Theologiae et Historiae ecclesiasticae aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam in 1784), door de dames Glasius aan het Genootschap afgestaan. Ook in den catalogus is dit glas als Wolffsglas genoemd. Verder zag ik nog een glas, met de beeltenis van Cornelis de Gijzelaar, pensionaris van Dordrecht, waaronder de spreuk „inclinat non cogit”, aanwezig in de porte de Hal te Brussel ¹³⁾; zoo ook op de Internationale Tentoonstelling, in 1883 in het Museum te Amsterdam gehouden, een glas waarop het portret van den burgemeester Hendrik Hooft Danielszoon met de twee volgende versregels:

„Dit 's Hollandsch Cato, Hooft gevlugt om dwinglandij,
„Keerd hij in zegepraal, dan wordt heel Neerland vrij.

De glasgraveur J. VAN DEN BLIJK is mij slechts eenmaal voorgekomen; zijn werk is geheel in Wolffs trant, al bereikt hij diens hoogte niet. Het Oudheidkundig Genootschap bezit van dezen meester een wijnglas, waarop de *Vriendschap*, allegorisch voorgesteld door twee kindertjes, die elkaâr liefkoozen op wolken gezeten. Iets meer naar achteren eveneens een kinderfiguur, met de eene hand tegen eene zuil, en in de andere een ontplooid lint vasthoudende, waarop: *l'amitié*.

Dit glas is gemerkt *J: Van Den Blijk, f. ¹⁴⁾*

¹³⁾ Dit museum is ook de gelukkige bezitter van vijf kostbare glazen, aangekocht uit de verzameling Disch te Keulen.

¹⁴⁾ [Behalve de door den heer de Castro in zijn artikel vermelde glasgraveurs uit de 17e en 18e eeuw waren mij nog de volgende bekend:

ANNA MARIA SCHUURMANS, van wie Cats getuigt: dat zij „de wetenschap hadde met een diamant op het glas gheestigh te schrijven” (zie het bijschrift van Schuurman's portret in de werken van Cats, uitgegeven bij Schipper 1655).

CHARLOTTE VAN SANTEN; Constantijn Huygens vermeldt haar in dit sneldicht: (Korenbloemen ed. 1672 II. blz. 182)

Op een Schoon Vrouwenbeeld in Glas gesneden door wijlen Juffrou CHARLOTTE VAN SANTEN:

D'Onwedergalicke van Santen,
Die korts in d'aerde wierd geleit,
Besteedden hier haer' Diamanten
Aen een' volmaeckte schoonigheit:
Den welstand van haer' eigen' leden
Beschreef sy op de brooste stoff,
Maer die men geeft den grootsten lof
Van all' Natures wonderheden:
Sy wilde thoonen op een glas
Hoe kloeck, hoe schoon, hoe broos sy was.

Onder de warme bewonderaars van WOLFF's kunst behoorde ook wijlen mijn vader DANIEL HENRIQUEZ DE CASTRO. Niet onbedreven in het teekenen, beproefde hij ook, zich diens wijze van werken op glas eigen te maken, waarin hij na langdurige studie eindelijk gelukkig slaagde. Allengs bracht hij nu een aantal door hem bewerkte glazen voor den dag, die om hun bevallig ornamentwerk en keurig letterschrift door kunstkenneren geprezen worden. Met een hoogst eenvoudig werktuig, dat nog in mijn bezit is en door mij als reliquie bewaard wordt, namelijk een pijpsteel, waaraan met cement een diamantscherf bevestigd is, bracht hij zijn werk ten uitvoer. Vele zijner glazen zijn zoogenaamde gelegenheidsbekers, waarop de voorstellingen door hollandsche, hebreuwsche en andere opschriften of gedichten begeleid zijn, en welke aan familieleden of vrienden weggeschonken werden. Een prachtbokaal werd in 1860 aan Z. M. den Koning, en een dergelijke terzelfder tijd aan wijlen H. M. de koningin Sophia aangeboden. Een niet minder keurig glas werd in 1861 aan de commissie voor den watersnood te 's Gravenhage, ten behoeve harer verloting, afgestaan. De voorstelling daarop is eene navolging van de titelprent van Hofdijs geschrift: „de kroon van Willem den Goede” — Een ander werd aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap geschonken en berust thans in zijn museum. Op dit glas ziet men de Amsterdamsche stedemaagd, door een adelaar gekroond, en geplaatst tusschen de zinnebeeldige voorstellingen van Amstel en IJ. — De overige glazen gingen bij het overlijden van mijn vader in 1863 in mijn bezit over en bestaan in de navolgende:

1°. Een wijnglas. Voorzijde het wapenschild der de Castro's; keerzijde een met linten aan een roset hangend schild, waarop de ineengevlochten initialen D. H. D. C.; onder het schildje staat: *ter uwer verjaring*. Het geheel is van eenig ornamentwerk omgeven. Het glas is gemerkt: *D. H. de Castro fec. 1833.*

CORNELIA KALFF. Huygens wijdde haar een drietal sneldichten (t. a. p. bl. 389 en 390); een dezer heeft tot opschrift: *Op een gesneden Roemer van Juffrouw Cornelia Kalf.*

M. M. VAN GELDER, van wien „een venetiaansch glas met dansende beeren, fraay met de diamant gegraveerd” en met het jaartal 1673 gemerkt; op de verkooping van J. Le Francq van Berckhey in 1783 voorkwam. (Zie de mededeeling van den heer D. Franken Dz. in het Archief voor kunstgeschiedenis II 287).

De monogramist W. M. — Van dezen vindt men op het Oudheidkundig Genootschap een glas gemerkt *W. M.* (aan elkaar) 1685, waaronder nog een paar onduidelijke dooreengevlochte letters, (de dansende boerin op dit glas is copie naar Pieter Nolpe) en een ander in het Rijksmuseum te Amsterdam gemerkt: *W. M.* (aan elkaar) 169(7¹)—9—23 d. i. 23 September 169(7¹), waarop drie allegorische groepen en de woorden: *Pax atque Libertas* waarschijnlijk doelende op den, 20 September 1697 gesloten, vrede van Rijswijk.

De monogramist I. B. S. of S. B. I., van wien het Oudheidkundig Genootschap een glasruit bezit met afbeelding van een engelsch schip en een visschersschuit, op den wimpel van deze laatste de letters P. N.

Mejufvrouw CRAMA, vgl. Archief voor kunstgeschiedenis, t. a. p.

H. EMAUS. Mr. J. C. de Marez Oyens te 's Hage bezit van dezen meester een glasruit met een gezicht op de stad Dordrecht, gem. *H. Emaus 1775.*

M. J. ELLINKHUYSEN; in het Museum boven de Beurs te Rotterdam is een glasruit met het ruiterportret van „Petrus Petrovitz Gross-Furst van Ruszland” gemerkt: *M. J. Ellinkhuysen, luytenant ter see fecit 1783*, die alleen vermelding verdient om der curiositeitswille, niet om de kunstwaarde.

Van JACOB SANG, die tot de glasslijpers behoort en dus eigenlijk hier geen plaats verdient, berust op het Oudheidkundig-Genootschap een glas, waarop de „*Aurea Libertas*” wordt voorgesteld door een vogel, die zijn kooi ontvlucht. Op den voet is dit glas gem. *Jacob Sang, inv: et Fec. Amsterdam, 1760.*

DE VRIES AZ.]

2°. Een bokaal, voorstellende eene oude straatzangeres, met een knijpbril op de neus, van een blad, dat ze in hare handen houdt, hare liedjes afzingend. Daaronder de regels:

*Die met mijn spodt, gaet vry van hier
Ick sing een deuntien op mijn manier.*

Deze voorstelling is eene copie naar eene gravure, vervaardigd door C. Bloemaart, naar eene schilderij van G. Honthorst.

Het glas is gemerkt: *D. H. de Castro fec.* 1856.

3°. Een roemer. Op de voorzijde de bekende figuren van Schultze en Müller, met onderschrift: *Schultze und Müller*. Van boven is deze voorstelling omgeven door een met vruchten rijk beladen wijnrank; van onder schieten korenaren uit, waarop van terzijde een vlinder toevliegt. Op de keerzijde twee vechtende hanen aan den kant eener sloot, waaruit rietgewas opschiet; rechts een wilgenboom bij een hekje; links ander geboomte. Tusschen deze beide voorstellingen ziet men aan de eene zijde een pauw, op stok zittende; aan de andere zijde tusschen rozen en andere bloemen, twee figuren, die, naar ik mij herinner, uit een der geïllustreerde romans van Dickens gecopieerd zijn. Het glas is gemerkt: *D. H. de Castro f.* 1856.

4. Gelegenheidsbokaal. Op de voorzijde de inscriptie:

«ter Herinnering
«Aan de Jaren
1830—1831

~~~~~
Antwerpen Citad^e

Aan mijnen Vriend
den WelEd^e Gestr H^r
M. Brandon Mondolfo
Ridder der Mil. W. Orde
Amsterdam 26 Aug 1856.

Tusschen het eerste en het tweede gedeelte van dit inschrift is een sierlijke guirlande aangebracht. Aan de andere zijde van den beker: de twee eerste coupletten van het „Wien Neêrlandsch bloed” met het woord *Volkslied* daarboven. Rechts van deze coupletten eene afbeelding van de voorzijde, links die van de keerzijde van het metalen kruis; onder de voorzijde een krans, waartusschen verschillend wapentuig uitkomt; binnen dezen krans: „Hasselt en Leuven”, met de data van de inneming dezer steden. De krans is door linten aan de voorzijde van het metalen kruis bevestigd; een dergelijke krans, waarbinnen „Bautersem” met den datum zijner inneming is aan de keerzijde vastgehecht; rondom een en ander bloemwerk; tusschen de twee bloemstengels, onder het lied is eene harp aangebracht en de naam „Tollens.”

Het glas is gemerkt: *D. H. d. C. fec.* 1856. Door aankoop uit den boedel van den heer Brandon ben ik weder in het bezit van dezen beker gekomen.

5. Een bokaal, waarop een Oosterling is afgebeeld. Daaronder de naam „José Abbolafia". Het glas is gemerkt: *D. H. de Castro fec. 1857.*

6. Een wijnglas. Op de voorzijde, omgeven door een fraaien bloemslinger, het opschrift:

Op den Verjaardag
mijner
Geliefde Echtgenoot
24 April 1860.

Aan de andere zijde van het glas een toepasselijk gedicht.

7 Een vaasje met deksel. Op de voorzijde de volgende dichtregelen van Göthe:

»Willst du immer weiter schweifen,
»Sieh, das Gute liegt so nah;
»Lerne nur das Glück ergreifen
»Denn das Glück ist immer da.»

Aan beide zijden dezer dichtregelen een met bloemen gevulde vaas, terwijl onder en boven deze regelen bloem- en ornamentwerk is aangebracht. Van ter zijde schiet een vlinder op een der bloemvazen toe. Het vaasje is gemerkt: *D. H. de C. 1860.* Het deksel dezer vaas is met ornamentwerk versierd.

8. Een roemer, voorgesteld als met tule overtrokken, waarop een wijnrank. Vooral om de tulebekleding, die langs werktuigelijken weg en volgens eene eigenaardige methode is aangebracht, verdient dit glas de aandacht. Het is gemerkt: *D. H. de Castro fec. 1861.*

9. Een dergelijk glas, vervaardigd voor de Internationale Tentoonstelling te Londen in 1862. Voorzijde: Een straatmuzikant op de viool spelende; daaronder: „naar Ostade"; en de inscriptie:

„Engraved with Diamond
by
Daniël Henriques de Castro.
Ao. 1862
Amsterdam"

Sierlijk bloemwerk omgeeft de bovenzijde van deze woorden.

10. Een andere roemer, voor deze tentoonstelling vervaardigd. Voorzijde: het Engelsche wapen. Keerzijde: hetzelfde opschrift als het vorige nummer. Boven het opschrift is eene wijnrank aangebracht.

11. Nog een roemer. Voorstelling: *Le messenger d'amour*, naar de bekende schilderij van M. Calisch.

12. Een glas, bestemd voor Sabbath en Hoogtijden, bij het uitspreken der zegenspreuk over den wijn. Op de voorzijde in het Hebreeuwsch „kelk voor de zegenspreuk." Boven dit opschrift eene wijnrank, daaronder bloemwerk. Op de keerzijde, binnen bloem-

kranzen: de Hebreuwsche namen der feestdagen, waarop die zegenspreuk wordt uitgesproken. Dit glas is niet gemerkt.

Vermelden wij *last not least* nog een bescheiden stukje glas van weinige duimen in het vierkant, waarop, volgens de *stip*-methode een kapel, die door hare doorzichtigheid ons het werk van Wolff in niet geringe mate voor den geest terug roept. Het glaasje is gemerkt: *D H de C. fec.*

Behalve van D. H. DE CASTRO zijn mij van Nederlandsche glasgraveurs uit de 19^e eeuw geen andere werken bekend dan die van ANDRIES MELORT.

Ik bezit van dezen een stukje glas, waarop volgens de stipmethode van Greenwood en Wolff een drinkebroer in de kleeding der vorige eeuw is afgebeeld, hij houdt de rechterhand in de borst gestoken en in de linkerhand een bierglas. Op eene tafel voor hem ziet men een bierkan, tabakspijp en komfoor, zoomede een spel kaarten. Gemerkt: *A. Melort 1840.* ¹⁵⁾

In het museum boven de Beurs te Rotterdam bevindt zich een glasruit van dezen meester, voorstellende een staande en een liggende koe en drie liggende schapen, gemerkt:

A. Melort 1 April 1834.

aan dit museum in bruikleen afgestaan.

Hoewel zij niet geheel tot de glasgraveurs behooren, mag ik toch eenige personen niet onvermeld laten, die de diamantstift tot het schrijven van kunstige letters op bokalen gebruikt hebben en daarom vermelding verdienen.

In het archief van het stadhuis te Amsterdam bevindt zich een groote bokaal van groen glas, waarop het volgende vers sierlijk geschreven is:

Gesegent Raethuys pronck vant
gantse Nederlant
Soo heereyck versien met mannen
van verstant
Daer vree gerechtichheit en eendragt
vult de saalen
En godt sijn gunstich oogh soo
rijcklijck in laet daalen
1655 Juljus 29
v BUIL fecit

Wie van de familie van Buil dit kunststuk vervaardigd heeft, weet men niet met zekerheid. Was het Claes v. Buil, die met Truitje Roemers Visscher gehuwd was en in

¹⁵⁾ „Andries Melort is te Dordrecht geboren en heeft zich op kunstgebied vooral door zijn heerlijk graveerwerk op glas naam verworven. In het kabinet van kunst en zeldzaamheden van A. D. Schinkel te 's Hage bevond zich van hem eene glasgravure, voorstellende de *Emausgangers*, naar de bekende prent van Rembrandt vervaardigd. Hij overleed te 's Hage in 1849 in den ouderdom van 70 jaar. Zijn zoon S. J. Melort, eveneens te Dordrecht geboren, beoefende dezelfde kunst. Kramm bezat van dezen laatste vier stuks met koetjes en schapen in 1855, naar etsen van Potter vervaardigd.” (Zie Kramm en den Navorscher 1853, bijbl. CLXIII).

1635 onderschout te Amsterdam was, of Willem van Buil, die in 1655 zeven jaar dat ambt had waargenomen en voor 1673 overleed? of zijn zoon Adriaen? wie de artist ook moge geweest zijn, en als glas en als glasschriftuur verdient deze bokaal met zoo vele keurige kunstschaten een betere plaats dan den zolder van het stadhuis.

Verder vermeld ik nog een flesch van groen glas in het Oudheidkundig Genootschap, sierlijk van vorm, gesloten met een zilveren stop. Met flinke correcte schrijffletters is op den buik der flesch geschreven:

„ghebruick elck ding tot nut”,

terwijl onder, om de ziel der flesch met kleine letters geschreven staat:

„Cathrina volgt uws vaders Raed
Wijl 't Nut gebruik van all's bestaet
In 't houden van de middelmaet

Willem van Heemskerk Ae 71 A°. 1684 Leiden.

Waarschijnlijk van dezelfde hand is het schrift op een flesch, insgelijks in voornoemd Genootschap, waarop met ferme trekken geschreven is:

„Vermenghd U vreugd met sorge.”

In het stedelijk museum, de Lakenhal te Leiden, zag ik nog een veldflesch van paarsch glas met het gesneden opschrift: „*God leeft, die 't geeft*” boven aan den hals: I Timoth. Cap. 6 vs. 17, gravure van Willem van Heemskerk ¹⁶⁾ terwijl ik er op wijs, dat ook in het Nederlandsch Museum te Amsterdam een aantal zijner werken berust.

En hiermede is de taak, die ik op mij genomen heb ten einde. Ik heb medegedeeld, wat mij op het gebied der Nederlandsche glasgravure merkwaardigs voorkwam, met het doel, de belangstelling in deze vroeger ten onzent, met zooveel glans, beoefende kunst te verlevendigen en te gelijk tot wederopvatting daarvan aan te sporen. Maar nog eene andere overweging zat daarbij voor. Voor zoo ver mij bekend is, werd eene geschiedenis der Nederlandsche glasgravure nog niet geleverd. Zal men daartoe geraken, zal zulk eene naar eisch voldoen dan is het aandrigen van ruime bouwstoffen in de eerste plaats noodzakelijk. Mogen alzoo mijne mededeelingen ook daartoe strekken, om anderen op te wekken, ons met hetgeen zij op dit gebied bezitten, of onder hun bereik hebben voor te lichten.

¹⁶⁾ Over Willem van Heemskerk vergelijke men D. v. D. KELLEN Jr. *Les Antiquités des Pays-Bas* en COLINET en DE VRIES. *Kunstvoorwerpen uit vroegere eeuwen*, No. XXIV.

AANTEKENINGEN
 NAAR AANLEIDING VAN
REMBRANDT'S ETSEN,

DOOR

MR. A. D. DE VRIES Az.

*Buste d'homme au bonnet orne de plumes; Buste de la mère de Rembrandt (B 353);
 La fuite en Egypte griffonnée en Rembrandt au visage rond; Jaartallen van
 La grande Mariée juive en de Ecce Homo; Autre vendeur de
 mort-aux-rats; La Mauresse blanche en Negre Blanc,
 A. DE HAEN; Landscapes rejected; P. DE WITH,
 de DE KONINCKEN; MARIA BOORTENS.*

ES Sieurs HELLE et GLOMY" zijn de eerste, die een beschrijving der prenten van Rembrandt in het licht gaven; deze beschrijving, die in 1751 te Parijs verscheen, was niet hun eigen werk, maar was nagelaten door GERSAINT en door dezen opgesteld met gebruikmaking van de uitnemende verzameling, die eens het eigendom van JAN SIX was geweest en toen Gersaint haar gebruikte aan den graveur JACOBUS HOUBRAKEN toebehoorde. Na Gersaint en Helle en Glomy hebben PIETER YVER, DANIEL DAULBY, ADAM BARTSCH, Le Chevalier CLAUSSIN, THOMAS WILSON, CHARLES BLANC, C. VOSMAER, SEYMOUR HADEN en

CH. HENRY MIDDLETON en EUGÈNE DUTUIT de resultaten hunner studiën van Rembrandt's etsen in meer of minder lijvige boekdeelen medegedeeld. Ofschoon Thomas Wilson, die zich achter de beschijden pseudoniem „an amateur" verborg, reeds in zijn, in 1836 verschenen, werk een lijst had gegeven van Rembrandt's gedateerde etsen in chronologische

volgorde, was het aan VOSMAER, Ch. MIDDLETON, en SEYMOUR HADEN voorbehouden al het gewicht te doen gevoelen van een chronologische rangschikking.

Een tentoonstelling in de Burlington fine arts club te London, waar die rangschikking was gevolgd, had dan ook aan de beide laatsten een blik op Rembrandt's etsen mogelijk gemaakt, als voor dien tijd slechts aan weinigen was vergund. Het beste resultaat van de verschillende studiën, is m. i. het in 1878 verschenen boek van CHARLES HENRY MIDDLETON. Ik bedoel hier niet mede dat de rangschikking der etsen in vier klassen: *Studies and Portraits, Scriptural and Religious, Fancy compositions* en *Landscapes*, die door Middleton gevolgd wordt, mij juist de beste toeschijnt, of dat men op zijne beschrijving der verschillende staten geene aanmerkingen zou kunnen maken, of dat de beschouwingen, die b. v. Ch. Blanc naar aanleiding der etsen ten beste geeft, mij niet op haar tijd zouden bekoren, maar ik ondervond, dat de chronologische lijst, die door Middleton wordt gegeven, de beste is, die bestaat, en dat men, door deze te bestudeeren en te verbeteren, wellicht eenmaal het ideaal zal bereiken, dat Rembrandt's etswerk, tevens op goede gronden ontdaan van al wat daartoe niet behoort, ons in juiste chronologische volgorde zal kunnen voorbij trekken. Toch is de heer Middleton somwijlen te ver gegaan en is het stelsel van den heer Vosmaer vooralsnog misschien te verkiezen, dat voor sommige der niet-gedateerde etsen liever een tijdperk van eenige jaren dan een bepaald jaar aanwijst.

Ik meen de werken, die over Rembrandt's etsen zijn verschenen, ook in Nederland als bekend te mogen onderstellen en zal dus niet in herhalingen vallen, maar hier slechts enkele resultaten van mijn onderzoek mededeelen, voor zooverre die eenig nieuw licht verspreiden of bijdragen zijn om vragen op te lossen.

Bij de beschouwing der etsen, die door Middleton gebracht worden op het eerste jaar, waarvan gedateerde etsen van Rembrandt bekend zijn, namelijk op 1628, dringt zich reeds dadelijk de vraag naar voren, of de drie eerste nummers van Middleton werkelijk van dit jaar dagteekenen; 't zijn *les griffonnements séparés par une ligne* (B. 373. M. 1), de *buste d'homme au bonnet orné de plumes* en *la petite tête de femme*. Wat het eerste betreft, de heer Middleton zal zelf niet veel waarde hechten aan zijne tijdsbepaling en waarschijnlijk heeft hij dit etsje het eerst genoemd, omdat het slechts uit een krabbeling bestaat; 't kan echter even goed van een ander jaar zijn. Met *le buste d'homme au bonnet orné de plumes* is het een ander geval. Dit etsje, ¹⁾ waarvan Charles Blanc op pag. 229 van zijn tweede deel (ed. in 8°) een niet zeer getrouwe reproductie geeft, behoort tot de grootste zeldzaamheden, daar er van de beide staten slechts unieke exemplaren bekend zijn, die thans te Amsterdam berusten. YVER is de eerste geweest, die het een plaats gaf in Rembrandt's werk; gedurende meer dan honderd vijf en twintig jaar heeft 't die plaats behouden; het zij echter nu voor

¹⁾ YVER 130. BARTSCH 335. WILSON 331. CH. BLANC 261. MIDD. 2. DUTUIT 326.

goed uit het werk van Rembrandt verbannen, want het bewijs is te leveren, dat het niet van dezen, maar van een zijner leerlingen is. Op den tweeden staat toch vindt men in den linker bovenhoek in 17^e eeuwsch handschrift met inkt de letters *S v H*, die de naamletters vormen van Rembrandt's leerling SAMUEL VAN HOOGSTRATEN, wiens werk door hem, die de rij van Rembrandt's kunstwerken wil zuiveren van alles wat ten onrechte aan den meester wordt toegeschreven³⁾, nauwkeurig moet worden bestudeerd; de letters op *le buste d'homme au bonnet orné de plumes* zullen voor hem, die met Hoogstraten's etsen bekend is, niet noodig zijn om tot de overtuiging te komen, dat dit etsje van zijn hand is; vergelijking met zijne andere etsen, b. v. met zijn Israëlieten voor Pilatus⁴⁾ van 1648, is zonder twijfel voldoende om de juistheid van hetgeen die letters ons leeren, voor goed vast te stellen. Hoogstraten had meer de gewoonte op zijne etsen met inkt de voorletters van zijn naam te plaatsen; dit is evenzeer het geval bij een klein door hem geëtsd portretje van den predikant Johannes Wtenbogaert⁵⁾, dat ik nergens anders aantrof dan in het British Museum en dat ter vergelijking wordt aanbevolen. Ook *la petite tête de femme* (M. 3) heeft iets van het matte en kleurlooze, dat de etsen van Hoogstraten kenmerkt; ik zou het dan ook eerder aan hem dan aan Rembrandt durven toeschrijven. De heer Vosmaer houdt dit voor een studie van een der beide portretjes, die voor Rembrandt's moeder doorgaan (B 354); ik meen er echter op te mogen wijzen, dat dit laatste een oude vrouw te aanschouwen geeft, terwijl *la petite tête de femme* iemand in de kracht van het leven voorstelt.

Een ets, die door Wilson, noch Middleton wordt besproken, waarschijnlijk omdat zij daarvan geen exemplaar gezien hebben, is eene andere: *buste de la mère de Rembrandt*, die door Bartsch onder n°. 353 werd beschreven, maar aan geen der latere schrijvers, naar het schijnt, onder de oogen kwam⁶⁾. Ik zag hetzelfde exemplaar, dat Bartsch beschreef, in de Hofbibliotheek te Weenen en houd dit voor een copie naar den eersten bijgeteekenden staat van Bartsch 352, Midd. 6. Het bestaan van dezen staat, waarvan een exemplaar te Amsterdam berust, was aan Bartsch, blijkens zijn noot op blz. 285, slechts uit het supplement van YVER bekend en hij heeft dus zijn n°. 353 daarmede waarschijnlijk niet in gedachte kunnen vergelijken.

³⁾ Zoo is ook de beroemde teekening *la mort de la vierge* uit het kabinet DE VOS, die aan Rembrandt werd toegeschreven en die als zoodanig in de collecties Goll van Frankenstein en Verstolk van Soelen berustte, van niemand anders dan van Samuel van Hoogstraten; ik vond ten overvloede in den linkeronderhoek onder den vervalschten naam van Rembrandt nog duidelijk zijne initialen: S v H.

⁴⁾ Rechts Pilatus achter een tafel op een soort van troon, waarboven een schild hangt, met de letters S P Q R; hij verheft zich van zijn zetel en spreekt tot een der joodsche geestelijken, achter wien verscheidene personen volgen, een van deze is in gesprek met een geheimschrijver, die aan een tafel voor een lessenaar gezeten, een verzoekschrift heeft aangenomen, rechts op de tafel staat een globe. Op den achtergrond aan den ingang vertoont zich een kruis. Op den rand der tafel: *S. v. Hoogstraten* en v. o. links 1648. br. 140 h. 103 m.m.

⁵⁾ Borstbeeld naar rechts, kapje op het hoofd, geplooid kraag, toga met bont; achter hem staat een boek met sloten; de letters *S v H* met inkt in den rechterbovenhoek.

⁶⁾ Vgl. CH. BLANC (ed. v. 1880) No. 194. DUTUIT Cat. 342. CH. BLANC verandert ten onrechte de woorden *dirigé vers la gauche*, zoo als bij BARTSCH gelezen wordt, in *dirigé vers la droite*.

Een aardig voorbeeld hoe men bewijzen kan vinden voor de tijdsbepaling van sommige der etsen, levert *la fuite en Egypte griffonnée* (B. 54 M. 181). Zooals men weet werd de koperen plaat, waarop de meester de heilige familie had afgebeeld, in stukken gesneden en werd de figuur van Jozef afzonderlijk gedrukt en in verschillende staten verspreid. Wat er met een der overige gedeelten der koperen plaat geschiedde, bleek mij, toen ik bemerkte, dat het vrouwenkopje, waarvan Middleton spreekt bij de vermelding van den eersten staat van *Rembrandt au visage rond* (B. 5 M. 19), niets anders is dan het hoofd van de Mariafiguur, die op de genoemde vlucht van Egypte voorkomt. Nadat de plaat in stukken was gesneden, heeft Rembrandt op het rechterbovendeel derzelfde koperen plaat zijn eigen portret geëts; daar voor dit portret door vergelijking der andere portretten, zoowel door Vosmaer als Middleton terecht het jaar 1630 is vastgesteld, mogen we dus veilig aannemen, dat *la fuite en Egypte griffonnée* van dit jaar of van nog vroeger dagteekent. De prent draagt dan ook geheel hetzelfde schetsachtige los daarheen geworpene karakter, dat vele etsen uit Rembrandt's eerste jaren als etser kenmerkt.

Hoe vreemd het moge schijnen, toch heeft het meer dan een eeuw geduurd, eer de achtbare rij van hen, die zich met Rembrandt's etsen bezig hielden, er in slaagde den vorm van Rembrandt's cijfers voldoende te bestudeeren; de groote verwarring, die steeds in de chronologie heeft geheerscht, is dan ook voornamelijk te wijten aan onbekendheid met 17e eeuwse schrijfwijze; zoo heeft men uit het jaartal op *La chaumière entourée de plancher* 1632 in plaats van 1642 gelezen, op het portret van Sylvius (B. 280) 1645 voor 1646, op *Le tombeau allégorique* nu eens 1650, dan weer 1648 in plaats van 1658, uit dat op *La grange à foin* 1636 in plaats van 1650, op *Les trois croix* 1655 in plaats van 1653, op de *St. Pierre* (B. 96) 1655 in plaats van 1645; zijn al deze fouten en meer andere reeds verbeterd^o), ik wijs er hier op, dat de beroemde ets, die den naam draagt van *La grande mariée juive*, niet zooals Charles Blanc meent, van 1634, maar van 1635 dagteekent. Laatstgenoemde, die het eerst den datum op de prent ontdekte, heeft het laatste cijfer m. i. niet juist gelezen. Nog van een andere prent meen ik, steunende op het op de prent voorkomende jaartal, de tijdsbepaling te mogen veranderen; ik bedoel het mansportret, dat den naam draagt van *Homme au chapeau à grand bord* (B. 311. M. 28.) en dat aan onze vaderlandsche iconographen ter bestudeering zij aanbevolen, daar het tot die portretten behoort, die zonder twijfel ons het beeld vertoonen van iemand uit Rembrandt's omgeving. Men heeft 't steeds op het jaar 1630 gebracht, ik meen echter dat het laatste cijfer van het jaartal een 8 is en dat dit portret tot 's meesters werken van 1638 moet worden gebracht; het monogram, bestaande uit de letters R H, dat het jaartal vergezelt, werd gewoonlijk door Rembrandt na 1632 niet meer gebruikt, maar ook op dezen regel kunnen uitzonderingen worden toegelaten.

^o) Met Bartsch lees ik op *l'Espirgle* (B. 188) 1642, niet 1640 zooals Middleton doet.

Een der prenten, waarover het meeste verschil bestaat, is de groote *Ecce Homo* (B. 77 M. 200); van deze prent, die in 1711 den naam droeg van de dertig-gulden-prent ⁷⁾, bestaat, zooals men weet, een eerste staat, op welken de middengroep nog geheel ontbreekt; die middengroep mist die distinctie, welke de andere figuren eigen is, en is, wat compositie en uitdrukking betreft, lang zoo voortreffelijk niet als 't overige der prent. De Engelsche kunsthistorici hellen er toe over deze prent aan Rembrandt *en een zijner leerlingen* toe te schrijven. Zonder eenige conclusie te durven trekken, kan ik niet ontkennen, dat de naam Salomon Koninck mij steeds in de gedachte kwam, als ik het karakter der figuren dier middengroep, niet de wijze van etsen, met den eersten staat vergeleek, en wijs ik op het feit, dat Pilatus, zooals hij op de ets voorkomt, naar hetzelfde model is genomen als de *buste d'un Oriental* ⁸⁾, door Salomon Koninck in 1638 ⁹⁾ geëts, met ongeveer denzelfden tulband als hoofddeksel. Tot nog toe werd de *Ecce Homo* steeds op 1636 gebracht; er was dan ook reden voor, want in het marge van den derden staat leest men: *Rembrandt f 1636 cum privele (et?)*.

Onopgemerkt is het gebleven, dat de eerste staat van een jaar vroeger dagteekent en voluit onder het uurwerk gemerkt is: *Rembrandt fec.*

1635

Zooals men zich herinneren zal worden in het werk van Rembrandt twee prenten aangetroffen, waarop een rattenkruitverkooper is afgebeeld. De een is de karakteristieke en fraaie ets van 1632, die door Bartsch onder n°. 121, door Charles Blanc onder N°. 95 en door Middleton onder n°. 261 wordt beschreven. Een veel zeldzamer, zij 't ook niet zoo belangrijke ets, is de tweede rattenkruitverkooper, die Bartsch beschrijft als *Autre Vendeur de mort-aux-rats* ¹⁰⁾, waarvan Charles Blanc twee en Middleton drie exemplaren (nl. te Parijs, te Amsterdam en te Haarlem) zeggen te kennen. Charles Blanc voegt bij zijne beschrijving van deze prent de volgende:

„*Nota.* Il en existe une fort belle épreuve au Musée d'Amsterdam, et j'en ai pris „les dimensions, ayant remarqué qu'elle était plus grande que celle, dont les mesures ont „été données par Adam Bartsch, Claussin et Wilson, qui ne l'avaient vue apparemment que „rognée”, en hij voegt er de opmerking bij, dat het ook mogelijk is, dat het onderscheid der afmetingen veroorzaakt wordt door de omstandigheid, dat het papier van een der

⁷⁾ UFFENBACH zegt dit in zijne *Merkwürdige Reisen* (Ulm, 1754 II, p. 581) als hij melding maakt van een bezoek, dat hij op 1 Maart 1711 met zijn broeder bij DAVID BRAMEN, een Amsterdamsch prentverzamelaar bracht: Den 1 Martii, waren wir bey DAVID BRAMEN, um seine Kupferstiche zu sehen, weil er in der Wochen keine Zeit hat, selbige zu zeigen. Er hat deren eine ziemliche Anzahl, darunter das vornehmste eine grosse Menge von REMBRANDT doch hatte er die besten, und sogenannte Hundert-Gulden-Prent nicht. Selbige wird also genennet, weil sie einmals in einer Auction so hoch bezahlt worden. Sie stellet das Wunderwerk Christi vor, wie er einen blinden und tauben gesund macht. *Die dreyssig Gulden, und zwanzig Gulden Prent* aber hatte Herr Bramen, wiewohl selbige mein Bruder in Holland gleichfalls erkaufte. *Jene ist das ecce homo! diese aber die Abnehmung Christi vom Creuze.*

⁸⁾ Beschreven bij Bartsch Rembrandt II p. 131.

⁹⁾ Niet 1630, zooals de heer Vosmaer, *Rembrandt, sa vie et ses œuvres* pag. 97, schijnt te meenen.

¹⁰⁾ B. 122, Ch. Bl. 96, M. 260.

beide exemplaren kan gekrompen zijn. Van dit alles is ongelukkig niets aan; ik zeg ongelukkig, want de exemplaren te Amsterdam en die in Teyler's verzameling te Haarlem zijn *niet* de door Bartsch onder N°. 122 beschreven zeldzame ets van Rembrandt, maar een lang niet uitmuntende copie naar den rattenkruitverkooper van 1632 (B. 121).

Die copie is van de tegenzijde genomen, de figuur van den rattenkruitverkooper is dus even als op de zeldzame ets naar *rechts* gewend. Vandaar de verwarring. De laatstgenoemde prent, die werkelijk een schets van Rembrandt voor *Le vendeur de mort-aux-rats* van 1632 kan zijn, is duidelijk te onderscheiden van de prent, die zoo vele jaren te Amsterdam voor deze schets heeft doorgegaan; men leze slechts de beschrijving van Bartsch, die de andere schrijvers hebben gevolgd en merke op, dat de prent van 1632, even als die, welke nu blijkt daarnaar een copie¹¹⁾ te zijn, nog andere figuren dan den man met zijn rattenkooi te aanschouwen geeft en deze den stok, waarop de kooi bevestigd is, in de hand houdt, terwijl die stok op de zeldzame ets niet door hem wordt vastgehouden, maar naast hem in den grond staat.

Vergelijking van de reproductie¹²⁾ der zeldzame prent, waarvan de Bibliothèque Nationale in de rue Richelieu, zooals nu blijkt, het eenig bekende exemplaar bezit in haar Rembrandt-verzameling, die gevormd is o. a. uit de collecties Beringhen, Marolles en Peters, terwijl Nederland helaas geen exemplaar rijk is, toont duidelijk aan, hoe de verschillende beschrijvers van Rembrandt's etsen er zijn ingeloopt; daartoe heeft waarschijnlijk het feit niet weinig bijgedragen, dat op het exemplaar van de bedoelde prent te Amsterdam, aan de achterzijde met een hand uit het laatst der vorige eeuw is geschreven:

This print is extremely scarce, there is no other known to be, except that in the King of France's collection & collected by Beringhen.

Van boven staat nog met dezelfde hand: *J B*, waaruit ik meen te mogen besluiten, dat deze prent afkomstig is uit de verzameling van JEAN BARNARD, die in 1793 verkocht werd en waarin dan ook, naar Dutuit¹³⁾ bericht, de *Autre vendeur de mort-aux-rats* aanwezig zou zijn geweest. De prent heeft dus gedurende minstens vijf en tachtig jaar een onverdiende reputatie genoten¹⁴⁾

Dat de heer MIDDLETON *La Mauresse blanche* (B. 357) verwerpt, dunkt mij vreemd en zonder grond. In eersten staat toch heeft deze ets het monogram, bestaande uit de letters R. H (met krulletters) in spiegelschrift, van boven een weinig links van het

¹¹⁾ Deze is h. 145 en br. 99 m.m. Charles Blanc geeft onjuist 160 m.m. voor de hoogte op. De boerderij op den achtergrond heeft de copiist weggelaten.

¹²⁾ Zooals die voorkomt in CHARLES BLANC, *Rembrandt* 1880 fol.

¹³⁾ Cat. *Dutuit*, V pag. 558.

¹⁴⁾ Behalve de exemplaren te Amsterdam en te Haarlem (welk laatste den 4^{en} April 1873 op de auctie de Witt in de Brakke Grond te Amsterdam door Teylers stichting werd aangekocht) zijn mij nog exemplaren bekend in de Albertina te Weenen en het Germanische Museum te Nürnberg; dit laatste heeft het merk van de collectie E. Zimmerman, terwijl aan de achterzijde in handschrift de letters *G. D. V. H.* staan.

midden¹⁵⁾; de wijze van etsen brengt deze prent tot de allereerste jaren. De heer Middleton schrijft haar met een vraagteeken aan A. DE HAES toe, hetgeen het vermoeden wettigt, dat *La Mauresse blanche* slechts door hem verworpen is, omdat zekere *Nègre blanc* (B. 339) niet zooals Bartsch zegt „indubitablement de Rembrandt” is, maar van een etser, die tot tweemaal toe zijn naam op zijn werk plaatste, zij 't ook beide keeren niet duidelijk en onvolledig, en wiens naam de heer Middleton A. DE HAES leest. Ik vraag met nadruk, dat *La Mauresse* worde toegelaten, waar *Le Nègre* wordt verstooten. Vergelijkt men de prenten, dan is het duidelijk genoeg en behoeven er geen woorden aan verspild, om te betoogen, dat zij niet van denzelfden meester zijn.

De etser van *le Nègre* is, in den linkerbovenhoek, zijn naam aldus begonnen te schrijven:

A d Hae

en heeft in den achtergrond rechts dien naam nog eens geplaatst; daarvan is echter niet veel meer te lezen dan de letters *A d h* en een teeken, dat zeer veel van een *s* heeft. De heer Middleton was dus in zijn volle recht, toen hij uit deze letters den naam *A. de Haes* samenstelde; 't zou echter kunnen zijn dat 't laatste teeken een zeventiende-eeuwsche *n* was, die aan het eind van een woord licht met een *s* kan worden verward. Ik vestig daarom de aandacht op den schilder, wiens huwelijksproclamatie ik hieronder laat volgen, zooals die voorkomt in de Amsterdamsche kerkelijke huwelijksproclamatien:

11 Oct 1664

Compareerden ANTONI DE HAEN¹⁶⁾ van 's gravenhage schilder oud 24 jaer
geass(isteerd) met syn moeder Corn de Jager woont ind haeg en DINA
MARTENSE van A(msterdam) oud 19 jare geass. met haer vader marten
p(iete)rs de Haen woont ind Nes.

en ik hoop, dat zijne schilderijen¹⁷⁾ voor den dag zullen komen en daardoor zal zijn te beslissen of de *Nègre blanc* aan hem mag worden toegekend. Een 17e eeuwse schilder of etser, die A. de Haes heet, kwam mij tot heden niet voor.

Tot de prenten, die terecht uit het werk van Rembrandt zijn verwijderd, behooren verscheidene landschappen, die door Middleton in een afzonderlijke rubriek als *Landscapes rejected* zijn behandeld. Over het algemeen steunt zijne verwerping op vergelijking met

¹⁵⁾ Middleton schijnt dit niet bemerkt te hebben, ofschoon Ch. Blanc en Vosmaer het monogram vermelden. Vosmaer brengt de *Mauresse* op 1635, wat mij te laat toeschijnt.

¹⁶⁾ Ook uit den naam, zooals hij hier in het oorspronkelijk handschrift is geschreven, zou men licht de Haes kunnen lezen, wat echter onjuist zou zijn.

¹⁷⁾ Vgl. over ANTONY DE HAEN en zekeren ANDRIES DE HAEN, die in 1642 en 1682 leefde: DR. F. SCHLIE, *Beschreibendes Verzeichniss der Gemälde-Gallerie zu Schwerin*, blz. 225 en ABR. BREDIUS in het *Archief voor kunstgeschiedenis*, III 265, IV 110, 150 en 158. DR. SCHLIE beschrijft eene schilderij, voorstellende een hond en eenige eenden, die A. DE HAEN F. gemerkt is.

Rembrandt's andere etsen en op dat, niet altijd onder woorden te brengen, gevoel, hetwelk hem, die de verschillende kunstenaars kent, zegt, van welken meester het een of ander werk kan zijn. Dit gevoel is voorzeker een niet te versmaden leidsman en wanneer men dezen gids slechts niet blindelings volgt, kan hij den in ervaring gerijpte tot uitmuntende resultaten brengen. Toch blijven sterkere *bewijzen* noodig om *een ieder* de overtuiging te schenken, dat dit gevoel waarheid heeft gesproken. Voor sommige dezer etsen kan ik ook dergelijk bewijs leveren.

Onder de prenten in de manier van Rembrandt, die Bartsch in zijn tweede deel beschrijft, vindt men op bl. 132 onder N°. 73 het volgende landschap, aan SALOMON KONINCK toegeschreven:

Paysage

Un paysage représentant un hameau, ou l'on voit quelques maisons entourées d'arbres et au milieu une espece de tour ruinée. Tout au bas de la gauche on lit: *S Koninck 1663*.

Largeur: 5 pouces, 9 lignes. Hauteur: 3 pouces, 9 lignes.

Daar mij uit mijne onderzoekingen op het Amsterdamsche archief was gebleken, dat Salomon Koninck den 8 Aug. 1656 in de Nieuwe Kerk werd begraven en het mij dus duidelijk was, dat hier of een verwarring in den naam of een vergissing in het jaartal moest hebben plaats gehad, sloeg ik den catalogus van de verkooping *N. Marcus* (26 Nov. 1770) op, naar welken Bartsch bij de beschrijving verwijst en vond ik tot mijn verwondering, dat deze catalogus het etsje aan zekeren J. KONINCK toeschrijft en Bartsch deze J. in een S. scheen veranderd te hebben. Daar oude catalogi echter geen al te vertrouwbare bronnen zijn, schortte ik mijn oordeel op, totdat mijne nasporingen mij de prent onder de oogen zouden brengen. Ik vond haar in de Albertina te Weenen en ben zoo gelukkig den lezer hierachter van dit exemplaar een reproductie te kunnen aanbieden. Zooals men ziet had de catalogus Marcus gelijk en heeft de anders niet onnauwkeurige Bartsch de voorletter willekeurig veranderd en staat er in den linkeronderhoek:

i Koninck 1663

Maar de prent loste meteen een andere vraag op. Bartsch heeft onder n°. 238 een landschap aan Rembrandt toegeschreven, dat niet in de collectie te Amsterdam berust en dat gemerkt zou zijn *Rembrandt 1653*; hij gaf het den naam van *Le village à la grosse tour carrée*; het eenig bekende exemplaar berust in het British Museum. Toen ik het aldaar voor het eerst zag, vestigde zich ook bij mij de overtuiging, dat dit etsje niet het werk van Rembrandt kon zijn en dat de naam, die in den linkeronderhoek staat, in lateren tijd met de pen in dien van *Rembrandt* was veranderd. Aan wien het moest worden toegeschreven, bleef mij een raadsel, waarvan ik echter de oplossing te Weenen voor mij had liggen, tegelijk met die, betreffende het ten onrechte aan Salomon Koninck

toegeschreven landschapje, want beide zijn dezelfde ets; die Bartsch op de eene plaats aan Rembrandt, op de andere aan S. Koninck had toegeschreven, maar die duidelijk I. KONINCK gemerkt is.

Een der teekeningen, die in het British Museum aan Rembrandt worden toegekend, geeft hetzelfde landschapje te aanschouwen; het is met de pen geteekend, andersom als de ets en wat breeder dan deze¹⁸⁾; ik meen, dat deze teekening zeer goed van I. Koninck kan zijn en de oorspronkelijke teekening voor de ets is.

In de Albertina liggen bij dit landschapje als het werk van *I. Koninck* de volgende prenten, die allen in de beschrijvingen van Rembrandt voorkomen:

Les deux maisons au pignon pointu, B. 214. w. 211. Bl. 317. M. Rej. 2. (zonder O. I. inkt.)

Le pêcheur dans une barque¹⁹⁾, w. 253. Claussin Supp. n°. 64. M. Rej. 17.

Le paysage à la barrière blanche, B. 342. M. Rej. 11.

Le paysage aux deux allées, of, zooals de Engelschen het noemen: An orchard with a barn, (B. 230 w. 227 Bl. 330 M. 316. D. 227).

Wat de drie eerste betreft, schaar ik mij geheel aan de zijde van hen, die ze niet aan Rembrandt willen toekennen; evenmin durf ik ze echter met zekerheid voor het werk van I. KONINCK houden; de laatste ets, een landschap, waarover tot nog toe niemand twijfel heeft geopperd, en dat steeds voor het werk van Rembrandt werd gehouden, maar dat mij reeds sedert vele jaren zeer twijfelachtig voorkwam, schrijf ik zonder eenige aarzeling aan I. KONINCK toe, nu ik haar heb kunnen vergelijken met de ets, die zijn naam draagt.

Intusschen was er ook omtrent andere der landschappen, die m. i. ten onrechte aan Rembrandt werden toegeschreven en die Middleton heeft verworpen, nieuw licht voor mij opgegaan.

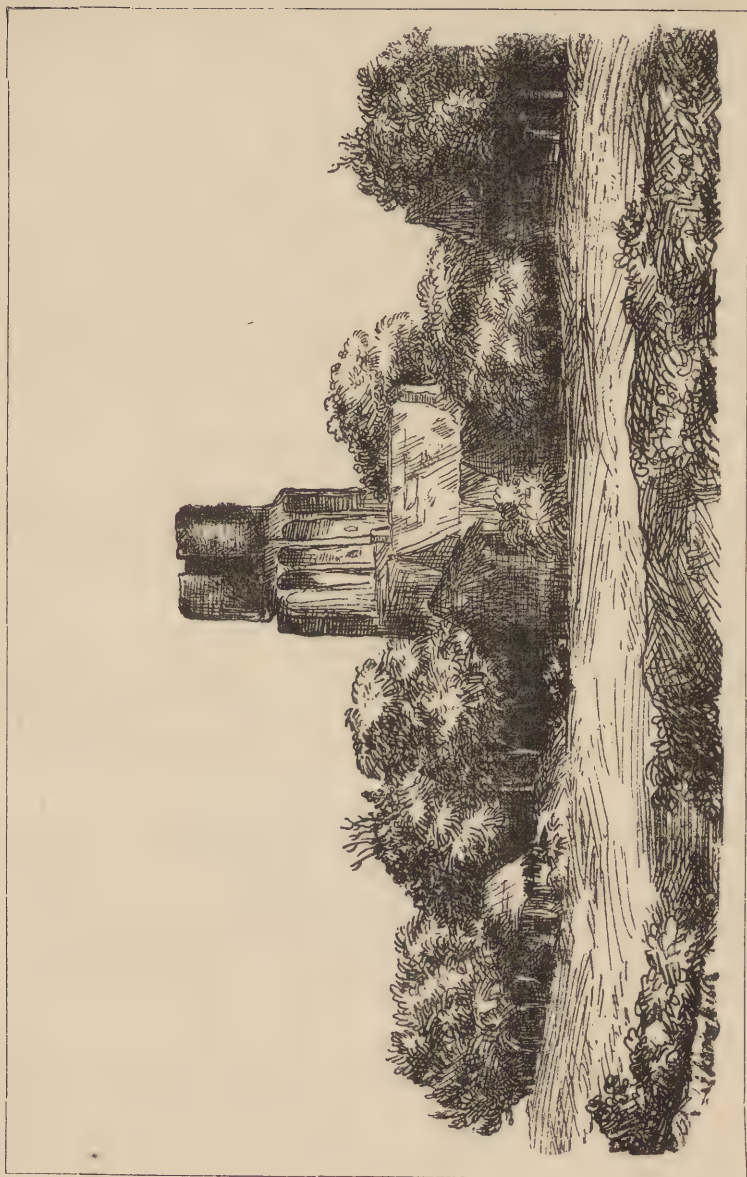
Reeds Charles Blanc en Vosmaer hadden beiden op een klein aardig landschapje gewezen, dat in de verzameling te Amsterdam berust, dat Claussin het eerst had beschreven onder n°. 65 van zijn supplement als *le village séparé par une digue*, en dat door Wilson wordt vermeld onder n°. 254 als *a village separated by a dike*.²⁰⁾ De onderscheidingsgaven, Claussin toebedeeld, waren niet vele, en de zucht om nieuwe etsen van Rembrandt te vinden was bij hem zoo groot, dat hij b. v. deze ets in het werk van Rembrandt opnam, al deelde hij zelf mee, dat daarop de letters P D W R zouden voorkomen, die weinig op het monogram van Rembrandt geleken.

¹⁸⁾ De teekening (n°. 81 van het British Museum) is br. 186 h. 98 m.m.; de ets br. 152 h. 99 m.m.

¹⁹⁾ De beschrijving van deze prent, waarvan tot nog toe slechts twee exemplaren, namelijk die te Amsterdam bekend waren, is niet in alle deelen juist, er zijn niet drie, maar *vier* personen in de boot.

²⁰⁾ Te Cambridge zag ik het tweede bekende exemplaar van dit prentje, het is br. 205 en h. 76 m.m. Van het exemplaar te Amsterdam is ter linkerzijde een gedeelte afgeknipt.

REPRODUCTIE VAN EEN ETS VAN JACOB KONINCK,
TEN ONRECHTE AAN REMBRANDT EN SALOMON KONINCK TOEGESCHREVEN.

Wilson, die van het reeds genoemde *Paysage à la barrière blanche* een exemplaar bezat, waarop met krijt *P. de Koning f 1659* stond, meende dat ook *le Village séparé par une digue* van dezen moest zijn en las dus de bedoelde letters als *P D K*; de heer Vosmaer, die blijkbaar overwoog, dat in elk geval de letters *P.D.W* op de ets stonden, kwam tot de gewaagde bewering, dat zij anders-om moesten worden gelezen en de initialen vormden van Rembrandt's leerling WILLEM DE POORTER. Had men slechts het vergrootglas wat beter gehanteerd, en ware men met 17^e eeuwsch letterschrift wat meer vertrouwd geweest, men zou al spoedig bemerkt hebben, dat op de ets niet anders te lezen staat dan

P D W

dat behoort te worden verklaard als:

P. D. WITH.

Toen eenmaal mijne belangstelling voor deze zeldzame landschappen gaande was gemaakt, onderwierp ik ook de andere aan een nauwkeurig onderzoek en weldra bleek mij, dat niet alleen *La maison basse sur le bord du canal*²¹⁾ voluit met den naam van P. D. WITH aldus is gemerkt:

P a W

maar dat ook het monogram

P D

hetwelk op *le paysage non fini*²²⁾ voorkomt en dat Bartsch tot tweemaal toe, met behulp van de verhaspeling van Rembrandt's naam in PAUL VAN RHIJN, op Rembrandt heeft trachten toe te passen²³⁾, aan P. D. WITH moet worden toegekend, terwijl *le bouquet d'arbres au bord du chemin*²⁴⁾ voluit in den linker bovenhoek

P D W

is gemerkt. Ook *Le Paysage au canal* (Canal and fisherman, and a man with milk pails)²⁵⁾, waarvan Middleton, Charles Blanc en nu onlangs ook de heer Dutuit,²⁶⁾ het bestaan

²¹⁾ B. 245 w. 241. Bl. 342 M. Rej. 14. Er zijn drie exemplaren van deze ets bekend. Dat te Amsterdam is met O. I. opgeteekend, waardoor de naam niet goed zichtbaar is, die te Londen en te Haarlem geven den naam niet onduidelijk te lezen in den voorgrond op de plek tusschen 35 en 50 m.m. van de linkerbordure.

²²⁾ B. 255, W. 251, M. Rej. 12. Ik ken hiervan twee exemplaren, een in de Hofbibliotheek te Weenen; het monogram staat een weinig links van het midden, in den r. b. h. het jaartal 1659 (de twee laatste cijfers in spiegelschrift), in den l. b. h. de letter P, waaronder hetzelfde jaartal. Het tweede exemplaar behoort aan den heer ROVINSKI te Petersburg; naar ik meen, is daarop het monogram in het midden niet gemakkelijk te onderscheiden.

²³⁾ Zie BARTSCH *Rembrandt* p. 211. en BARTSCH *Anleitung zur Kupferstichkunde* II. p. 55.

²⁴⁾ B. 229 w. 226. M. Rej. 15. D. 226.

²⁵⁾ B. 256 w. 252. M. Rej. 27.

²⁶⁾ L'œuvre complet de Rembrandt décrit et catalogué par Eugène Dutuit No. 253. De heer Dutuit geeft in zijn werk de beste reproducties, die ooit van Rembrandt's etsen zijn gemaakt. Van *le Paysage au canal* is hem niets anders bekend dan de copie, die te Parijs in de Bibliothèque berust.

betwifelden, maar dat ik het genoeg had in de Hof-bibliotheek te Weenen aan te treffen, is in den linker onderhoek evenzeer *P D With f* gemerkt. Behalve deze prent zag ik aldaar ook het eenig bekende exemplaar van *La rue du village*²⁷⁾; ook dit schijnt mij toe van P. DE WITH te zijn, en het zou mij niet verwonderen, indien men zijn naam in den linker onderhoek vond²⁸⁾; CHARLES BLANC heeft deze ets gereproduceerd; ook hij schreef die niet aan REMBRANDT toe, maar meende, dat zij eerder door een kind (!) was gemaakt, welke meening hem de vraag uit de pen deed vloeien, of deze ets wellicht van REMBRANDT'S zoon TITUS zou kunnen zijn?!²⁹⁾

Indien de lezer na het bovenstaande meent, dat ik nu elk der ten onrechte aan REMBRANDT toegeschreven landschappen aan een bepaalden meester zal toeschrijven, vergist hij zich; er blijven nog zooveel vragen over, die eerst na voortgezette studie zullen kunnen worden opgelost, dat ik aarzel daartoe over te gaan. Of is het niet nog altijd een raadsel, wie de etser is van *Le paysage au carosse* (B. 215 Mid. Rej. 1) en andere etsen, die blijkbaar van dezelfde hand zijn? Blijft het niet nog altijd de vraag welk aandeel PHILIP DE KONINCK in de aan Rembrandt toegeschreven etsen toekomt³⁰⁾?

Tot hiertoe was DE VRIES genaderd, toen zijne onverwachte ziekte hem belette voort te gaan.

Weinige dagen later... en hij was niet meer.

Slechts enkele bladzijden blijven in deze aflevering ter beschikking van zijn mederedacteur over, om daarin op te nemen, wat de te vroeg ontslapene daarvoor met de hem eigene zorgvuldigheid had bij elkaâr gelegd³¹⁾.

Het waren de bouwstoffen voor eene korte biografie van JACOBUS DE KONINCK. Hij had zich voorgenomen daarbij in 't licht te stellen, welke betrekking er tusschen SALOMON en PHILIPS DE KONINCK en dezen JACOBUS, den tot dusver bijna onbekenden meester, bestond, om later op beide eerstgenoemde kunstenaars uitvoeriger terug te komen.

In weerwil van de ijverigste nasporingen was hij er niet in geslaagd iets te vinden, wat hem aanleiding gaf om aan te nemen, dat de door hem aangeteekende bijzonderheden over personen van den naam P. DE WITH op den door hem in zijn eer als etser her-

²⁷⁾ B. 254. w. 250. Bl. 347. M. Rej. 28.

²⁸⁾ Ik ben daarvan niet geheel zeker, daar de hoeveelheid licht, die in de studiezaal van de Hofbibliotheek doordringt, voor hem die Rembrandt bestudeert, onvoldoende is.

²⁹⁾ Charles Blanc, fol. ed. p. 308.

³⁰⁾ Zooals wij zagen, zegt Wilson, dat hij een exemplaar bezit van *Le Paysage à la barrière blanche*, dat *P de Koning f. 1659* met krijt gemerkt was. Dit exemplaar is verloren gegaan; of zou het een der twee zijn, die in het British Museum berusten, en die met inkt *P ko* en *P ko|| 1659* gemerkt zijn?

³¹⁾ Hij had mij medegedeeld op welke wijs hij dit opstel dacht te voltooien. Met zijnen schat van aantekeningen naast mij zal het mij wellicht gelukken in zijn geest voort te gaan. (N. DE ROEVER).

stelden kunstenaar betrekking hadden³³⁾. Ik laat deze daarom hier achterwege, evenals zijne gegevens voor het werk en het leven van MARIA BOORTENS.

De bekende biografen van onze vaderlandsche kunstenaars noemen een schilder van den naam JACOB KONING, die onder de regeering van den Deenschen Koning *Christiaan V* (1670—1699) naar Denemarken geroepen werd, en van wien weweten, sedert de uitgave van PHIL. WEILBACH. Dansk Konstner-Lexikon. (Kjöbenhavn 1878), dat hij nog in het jaar 1708 leefde.

Is dit de kunstenaar, wiens werk, gelijk hiervoren is aangetoond, gedurende vele jaren in het werk van REMBRANDT is beschreven geworden?

Dat op deze vraag een bevestigend antwoord moet gegeven worden blijkt uit de samenvoeging der bijeengelegde gegevens.

Om dit aan te toonen moeten we een blik werpen op de ouders en familiebetrekkingen van onzen kunstenaar.

Eerst kortelings kwamen DE VRIES op het Amsterdamsche archiet een viertal acten onder de oogen, die niet alleen een licht doen opgaan over deze betrekkingen, maar ook de zekerste middelen aan de hand doen tot bepaling van des kunstenaars geboortjaar, dat men tot dusver omstreeks 1650 stelde, maar dat voorzeker vóór of in 1616 moet worden gezocht. Deze acten staan geboekt in de registers der kwijscheldingen van vaste eigendommen. Op den 9 September 1641 verschenen voor schepenen van Amsterdam, JACOB CONING, schilder, wonende te Rotterdam, en DAVID CONINGH, die te samen een derde part in een huis op de Westzijde van de Keizersgracht verkochten aan MAILLAERT BREST³³⁾. Den 25 November verkoopt DANIEL CONING, Diamantslijper, aan denzelfden BREST een zesde part³⁴⁾, terwijl de gebroeders AERT, PIETER en PHILIPS CONING te samen de helft van hetzelfde huis op den 28 Januari 1642³⁵⁾ aan evengenoemden kooper overdroegen.

In September 1641 was onze JACOB alzoö meerderjarig en te Rotterdam woonachtig, alwaar blijkens de extra-ordinaris huwelijks-inteekenboeken van Amsterdam, reeds in 1640 PHILIPS CONINCK gevestigd was, toen, op den 8 December van dat jaar, diens ondertrouw werd aangeteekend met eene mede aldaar woonachtige juffer CORNELIA FURNERIUS of FOURNIER³⁶⁾.

³³⁾ Als der aandacht waard deelde hij mij echter mede, dat op een van de hierna te vermelden teekeningen in het Museum Boymans, met een zeventiende-eeuwsche hand stond aangeteekend „12 tekeningen van d. Hr. (lees: de Heer) P. de Widt en Jacobus Conink”. Dat DE WITH hier als „heer” werd aangeduid, deed bij hem de vraag ontstaan of deze kunstenaar een persoon „van qualiteit” was, wellicht de „liefhebber” van dien naam, die op den liggere van 't St. Lucasgilde te Antwerpen ingeschreven werd.

³³⁾ Kwytscheldingen R. bl. 212.

³⁴⁾ id. R. bl. 250.

³⁵⁾ id. S. bl. 11vo.

³⁶⁾ Deze acte luidt: Den 8 Dec. 1640 sijn op de acte van... van Berlicom secret. tot Rotterdam ingeteekend PHILIPS CONINCK van A. en CORNELIA FURNERIUS beide woon tot Rotterdam. Deze acte wordt hier gegeven omdat HAVARD (Art et Artistes Holl. IV bl. 154) eene minder juiste lezing geeft. De catalogus van het Rijks-Museum van schilderijen heeft eene evenmin juiste lezing van den naam der vrouw. Aan de mededeeling, dat het

Eer ik overga tot het mededeelen van eenige levens-bizonderheden van onzen kunstenaar, wil ik allen twijfel wegnemen over de vraag of de in 1641 25-jarige of misschien oudere JACOB CONING of DE KONINCK dezelfde is, die aan het hof des deenschen konings nog in 't begin van de 18^e eeuw wordt genoemd.

Daartoe stelt mij eene acte in staat van den 3 Juni 1690, bewaard in het archief der Amsterdamsche Weeskamer ³⁷⁾, waarbij DANIEL DE KONINCK, Mr. Konstschilder geboortig van Amsterdam, door huwelijk meerderjarig en nevens zijne moeder, de weduwe DANIEL DE KONINCK Senior, gevestigd te Oxford, machtiging geeft om ter Weeskamer gelden te lichten en daarmede te betalen de drie jaren leergeld, het eerste jaar tegen 40 gl. en de beide volgende tegen 20 gl., welke JACOB DE KONINCK zijn oom, schilder „tot Coppenhagen in Deenemarcken” van hem te vorderen had, waarover evenzeer als over de voldoening van eenige andere schuldvorderingen tusschen beiden verschil was ontstaan. Uit deze acte blijkt verder, dat zijn oom PHILIP DE KONINCK voogd was geweest.

De in den loop van het jaar 1668 geboren zoon van DANIEL DE KONINCK Sr. sprak alzo in 1690 van zijn kortelings overleden oom PHILIP, en van zijn nog levenden oom JACOB. Hieruit blijkt dat DANIEL Senior en PHILIP en JACOB broeders waren, bij welk broedertal op grond van de kwijscheldings-acten hiervoor gegeven nog moeten gevoegd worden AERT en PIETER, benevens DAVID, van wien uit de terstond te noemen acte van 7 Mei 1641 blijkt, dat bij de zesde en waarschijnlijk ook de oudste der broeders was.

Hoe JACOB in 1641 te Rotterdam kwam, is vooralsnog niet opgelost. Of er verwantschap bestond tusschen de talrijke personen van den zelfden familienaam omstreeks dien tijd te Rotterdam levende ³⁸⁾? Wie zal 't zeggen? Zeker is het, dat een acte van 7 Mei 1642 het bewijs levert, dat hij op dien dag nog te Rotterdam was gevestigd ³⁹⁾.

Wat PHILIP er deed, dit leert ons een post uit de rekening van de voogden over de twee minderjarige nagelaten kinderen van AERT DE KONINCK, waarvan PHILIP toen ongeveer 20 jaren oud was. Zij boekten op den 2 Januari 1640, dat aan JACOB, schilder, voor een half jaar leergeld van PHILIP een som van dertig gulden uitgekeerd was.

Al deze data vergelijkende is de stelling wis niet al te gewaagd, dat ook JACOB reeds in 1640 een inwoner van de Maas-stad was. Wellicht kan het Rotterdamsche archief, nadere bewijzen voor en bizonderheden van zijn verblijf in die stad aanbrengen.

Het zestal hier vermelde broeders had tot vader AERT DE KONINCK, een juwelier, naar 't schijnt geen onvermogend man, die echter — het bleek mij uit het archief van

---

tweede huwelijk van PHILIPS te Rotterdam werd voltrokken, heeft HAVARD het bericht toegevoegd, dat de ondertrouw te Amsterdam plaats had op 24 (lees 26) April 1657 en beide personen te Amsterdam, (de bruijom op de Keizersgracht — geenszins echter op de Nieuwe Keizersgracht, die toen nog niet bestond, — woonachtig waren.

PHILIP CONINCK werd begraven 6 Sept. 1688. Hij stierf dus dertien maanden vroeger dan Houbraken opgeeft.

³⁷⁾ Lade 122.

³⁸⁾ De Heer J. H. W. UNGER had de goedheid ze voor DE VRIES op te teekenen. Opmerkelijk is het, dat enkele hunner dezelfde voornamen droegen als de amsterdamsche DE KONINCK's.

³⁹⁾ Kwijschelding S. bl. 42.

de weeskamer — niet ongeneigd was zijn fortuin in den tulpenhandel te beproeven. Bij zijn dood, voorgevallen in Mei 1639, liet hij eene weduwe achter, met name CORNELIA TEN WEERT, die echter niet de moeder van AERT'S zes zonen is geweest. Deze CORNELIA werd, toen zij op den 21 Augustus 1646 aan haren zwager PIETER DE KONING kwijschelding gaf voor de kooppenningen van $\frac{1}{6}$ part van twee huizen op de oostzijde van de Prinsengracht, bijgestaan door voogd en vierendeelen, en onder de laatste — gewoonlijk bloedverwanten — wordt SALOMON CONINCK genoemd ⁴⁰⁾. Dat er alzoo een familieband bestond tusschen JACOB en PHILIP DE KONINCK aan de eene, en SALOMON DE KONINCK aan de andere zijde, schijnt duidelijk. Welk, zal een nader onderzoek moeten uitmaken.

Ook SALOMON'S vader droeg den naam PIETER, en ook hij was goudsmid of juwelier, twee beroepen, die voormaals vaak waren saamgesmolten. Deze PIETER DE KONINCK werd echter den 8 Februari 1627 in de Nieuwe kerk begraven, en kan dus niet de bovengenoemde zwager van CORNELIA TEN WEERT zijn geweest.

Doch keeren we tot JACOB DE KONINCK terug.

Gedurende de eerstvolgende vijf jaren ontbreken ons levensbizonderheden, en als we zijn naam op 2 Mei 1647 weder in de archieven ontmoeten, dan blijkt het, dat hij Rotterdam metterwoon voor 's Gravenhage had verlaten.

Merkwaardige bijdragen voor de geschiedenis van onzen kunstenaar teekende de heer ABR. BREDIUS, voornamelijk uit de notariële archieven van 's Gravenhage op. Met de meeste bereidwilligheid heeft hij die aantekeningen aan DE VRIES afgestaan, en hem daarmede een dienst bewezen, die deze zeer waardeerde.

Op den 2 Mei 1647 dan, verkocht bij acte voor den Notaris VAN DER DRIFT te 's Hage verleden. „Sinjeur JACOB DE CONINCK, schilder woonende alhier in 's Gravenhage, aan FRANCOYS STRICK te Amsterdam zijn zesde deel van eenige juweelen onder zijn broeder PIETER aldaar berustende.

Ongeveer een jaar later, op den 26 Juli 1648 begaf JACOB zich op nieuw in ondertrouw. Opnieuw — want uit de huwelijksintekenacte blijkt, dat hij op dat oogenblik weduwnaar was. Van dat eerste huwelijk is echter niets bekend. Een maand ongeveer te voren, omstreeks Delftsche kermis, die half Juni invalt, kwam hij nog in aanraking met den in dit tijdschrift besproken dichter MATTHIJS GANSNEB TENGNAGEL, die hem „in 't discourreeren van de vrijerij" een ondeugend liefdesavontuurtje had verteld ⁴¹⁾. Of hij even loszinnig was als deze „overaertige poët" blijkt niet, wel blijkt het, dat hij kort na zijn huwelijk met SUSANNA DALBENY ⁴²⁾ nu eens door dezen dan weder door genen om betaling

⁴⁰⁾ Kwijschelding X. bl. 23. Met deze acte komt overeen een andere, voor den Notaris VAN NIEUWLAND verleden. Pak 195 bl. 42, 43.

⁴¹⁾ Acte van 26 Septemb. 1649 in 't protocol van den Notaris JOHANNES KEUN, te 's-Hage.

⁴²⁾ Zij was weduwe van JOB HACKAERT en mede te 's-Hage gevestigd (Reg. v. ondertrouw. Haagsche gemeente archief).

van niet altijd aanmerkelijke geldsommen werd aangesproken⁴³⁾. Meermalen schijnt hij geld te hebben moeten leenen en daarvoor of obligatiën („handteyken”) te hebben moeten afgeven, of b.v. schilderijen in onderpand te hebben moeten stellen⁴⁴⁾. In Februari 1651 was hij aan ANTONY MOTYN, een fransch kramer, de som van 497 gl. schuldig, die hij wilde aflossen door het „voltrecken van de conterfeytsels van den voorn. ANTONY MOTYN „en diens huysvrouw,” die jegenwoordig onder handen zijn, en voltrokken wesende sal „daervoor gecort worden 97 gl.” — Voor de resterende som beloofde hij te leveren „cunst van schilderijen by hem comparant gedaen binnen den tijd van dit verlopen jaer, „volgens taxatie van luyden dien verstaende.”⁴⁵⁾

Het schijnt, dat de schuldeischers het hem al lastiger en lastiger maakten zoodat hij de echtelijke woning verliet. In het protocol van den notaris HERMAN VAN ALLER, te 's-Hage, van den jare 1651, berust de

„Inventaris van de goederen bevonden in den huysse van Albert Berckman, „toebehoorende JACOB DE CONINCK, schilder, op den XVIII^{den} Aug. „1651 bij mij Not^s. en getuygen opgeteyckent. Gedaen maecken door „den voorschr. Berckman en SUSSANNAH DE CONINCK huysvrouw van „JACOB DE CONINCK daerinne gebleven voor haer rest van.... bedraghende f 244-10-0.

De boedel bevat niet veel bizonders, tafels, stoelen, bankjes, bedden en ook

2 teyckeninghetjes	drie conterfeytsels
een landschap	een steenen moriaanshooft
5 printen met rolletjes	2 teyckeninghetjes
een oud stuk schilderije	noch een out stuck schilderije
een lantschap	een paneel met een print daerin.
een eesel.	

Reeds op den 21 Juli 1651 had SUSANNA DABENY (sic) zijn vrouw, een huis gehuurd op de nieuwe Schoenmarkt te 's Hage voor 50 gl. 's jaars.⁴⁶⁾ Reeds vóór dien tijd schijnt hij zich dus verwijderd te hebben.

Waarheen? Het antwoord op deze vraag moet ik U schuldig blijven.

Het schijnt, dat hij in 1659 wederom in zijne geboortestad gevestigd was.

Aan den boedel van den ebbehoutmaker WILLEM ALDERTSZ. EENTGENS, was JACOB DE KONINGH althans in 1659 de som van 14 gl., 9 st. schuldig, voor geleverde lijsten.⁴⁷⁾

Van toen af verliezen wij zijn spoor om het in 1680 in Denemarken terug te vinden.

⁴³⁾ Zoo b. v. 28 Juli 1648 door JAN MINUIT te Amsterdam voor 56 gl. (Rollen. Schepen archief's Gravenhage). op 29 Juli 1651 o. a. door een bakker voor geleverd brood tot een bedrag van 64 gl. (idem).

⁴⁴⁾ o. a. aan zekeren heer VOLLENHOVEN blijkens acte van 2 Dec. 1648 in 't protocol van den Notaris KEUN

⁴⁵⁾ Acte van 28 Febr. in hetzelfde protocol.

⁴⁶⁾ Protocol van den Notaris KEUN te 's-Hage.

⁴⁷⁾ Protocol van den Notaris JOANNES D'AMOUR te Amsterdam, pak No. 142 bl. 86.

In November van dat jaar vervaardigde hij schilderijen voor de vensters van de slaapkamer der Koningin en omstreeks 1689 schilderde hij het portret van JOH. MUSCULUS, den Hof-prediker van Koningin SOPHIA AMALIA, een portret dat in dit jaar door H. SCHATEN werd gegraveerd. Tien jaren later had hij een vaste aanstelling als Hof-schilder met een wedde van 400 Rijksd. Blijkbaar was hij aan het hof zeer gezien. Hij was althans een van de zes kunstenaars, die op 6 October 1791 door koning FREDERIK IV werden uitgenoodigd, om het beschermheerschap der kunstenaars-vereeniging op zich te nemen. Hij heeft meermalen Noorwegen bezocht. Zijn werken verraden, dat hij in 1699 te Frederikstad en in 1705 te Christiania was. Voor 't laatst wordt van hem melding gemaakt in 1708 toen hem op den 1sten Februari 86 Rijksd. werden uitgekeerd voor drie schilderijen, voorstellende gezichten in Noorwegen. Van het tijdstip van zijn dood is niets bekend.

Wanneer we mogen aannemen, dat deze bijzonderheden in het Deensche lexikon genoemd, alle betrekking hebben op denzelfden JACOBUS DE CONINCK, die, gelijk wij zagen, in 1690 te Kopenhagen gevestigd was, dan weten we, dat hij nog in 1708 het penceel hanteerde, en dan komen we tot het besluit, dat deze kunstenaar een zeer hoogen ouderdom heeft bereikt en minstens 92 jaren oud werd.

Des te meer is het te verwonderen, dat in onze kunstverzamelingen slechts uiterst zelden, een zijner werken voorkomt. Terwijl de Deensche kunsthistorici van zijne hand althans bij name portretten, voorstellingen uit de gewijde geschiedenis, landschappen geschilderd en geteekend, ja zelfs geschilderde glazen (?) kennen en ons weten te verhalen van de groote achting, die zijne werken in 't Noorden genoten, werden in zijn geboorteland zijn naam en zijn werk bijkans der vergetelheid ten prooi.

Een opgaaf volgde hier van de werken van dezen kunstenaar, die DE VRIES heeft gezien, of van wier bestaan hij de berichten vond.

Drie teekeningen met sepia in het Museum Boymans te Rotterdam, waarvan de beide laatste aan de achterzijde met rood krijt geteekend zijn J. KONING.

1. De zoom van een bosch, op den voorgrond rechts eenige struiken. br. 318, h. 143 (cat. Boymans No. 357.)
2. Op den voorgrond een heuvelachtig terrein, links met boomen bezet; rechts op den tweeden grond een rivier aan de overzijde waarvan eene ruïne tusschen de boomen aan den voet van een heuvelen-rij ligt. Op de heuvels aan den horizon een molen tusschen geboomte. br. 288. h. 175, (cat. Boymans No. 358.)
3. Rechts een weg over een heuvel, een huis met laag torentje en windwijzer komt aan dezelfde zijde boven de boomen uit, links op den voorgrond een water, daarachter een heuvelachtig verschiet. br. 341. h. 167 (cat. Boymans N°. 360).
4. Een teekening berustende in het Britsch Museum⁴⁸⁾

Op den voorgrond een naar links oplopend terrein, waarop een ten halve

⁴⁸⁾ De afmetingen van deze teekening vond ik niet opgegeven. D. R.

zichtbare zware van boven ontbladerde boom, daarachter een waterpartij, op den tweeden grond rechts het zware bouwwerk van een kasteel met zijn omgeving op een vlakte, waarop een dikke boom staat; op den achtergrond links heuvelen en in 't midden geboomte. geteekend rechter onderhoek JA. KONING.

5. Een teekening berustende in het prentenkabinet te Berlijn, zijnde een landschap gemerkt JACOB CONINCK. f. ⁴⁹⁾
6. Een landschap, geteekend JACOB KONING, verkocht in de auctie LAPEYRIÈRE den 19 April 1825.

terwijl we uit eene gravure van ' CH. BRUNESSEAU kennen

7. Een schilderij indertijd deel uitmakende van het kabinet LE BRUN, „peint par I. DE KONING” voorstellende, links op den voorgrond water, rechts een huisje tusschen de boomen, waarbij een hek uit twee palen en een lat bestaande. Ongeveer in 't midden een vrouw, die iets op 't hoofd draagt, meer op den achtergrond een man op den rug te zien. In 't verschiet een uitgestrekt vergezicht.

Uit deze weinige werken zoowel als uit de etsen leeren we den meester als een landschap-schilder ⁵⁰⁾ kennen, die onmiskenbaar onder den invloed van REMBRANDT heeft gestaan.

Deze opsomming van werken van JACOB DE KONINCK is te beschouwen als een geringe bijdrage voor de kennis van het werk van den meester. Ik twijfel er niet aan of DE VRIES zou een uitvoeriger lijst hebben kunnen geven, wanneer hem de tijd ware gebleven om zijne aantekeningen, in verschillende buitenlandsche musea gemaakt, te doorloopen. Dit was juist het eenige wat hem tot het bijeenbrengen der gegevens voor dit opstel nog te doen stond, en wat, helaas, door een ander, niet of althans niet voor 't oogenblik kon worden gedaan.

⁴⁹⁾ De Heer A. BREDIUS ontdekte die teekening aldaar.

⁵⁰⁾ In de Albertina te Weenen wordt een teekening bewaard op den naam van JACOB KONINCK, die echter gemerkt is D. HONING.

MATTHEUS GANSNEB TENGNAGEL.

EEN NALEZING,

DOOR

J. H. W. UNGER.

AS het reeds uit zijn werken genoegzaam gebleken, hoe loszinnig TENG-NAGEL was, thans staan mij bovendien officieele bescheiden ten dienste om mijn beweren te staven. In de welbekende gedenkschriften van den Amsterdamschen Schepen HANS BONTEMANTEL, waarop in dit tijdschrift reeds meermalen de aandacht is gevestigd, vindt men de volgende aantekening:

TENGNAGEL synde een poët, wiens goederen waren ter Weeskamer, synde gedebaucheert van leeven, ende mondich wordende, hebben de voochden versocht aen Weesmeesteren, volgens het 25^e art. haerder instructie dat mochte in voochdye blyven, dat Weesmeesteren met kennisse van Burgemeesteren hebben geconsenteert.

Is geweest in den jaere 1635 ofte daeromtrent.

Eener syner voochden, synde een suyckerbacker, heeft het myn selfs verhaelt.

Daar onze TENGNAGEL in 1613 geboren was, moet dit verzoek minstens in 1638, toen hij meerderjarig kon wezen, gesteld worden. Wie die voogd was, zal ons zoo aanstonds blyken uit een andere aantekening uit de Weesboeken, waardoor tevens mijn gissing bevestigd wordt, dat de substituut-schout JAN TENGNAGEL, de vader van MATTHEUS, in 1635 overleden is. De tweede aantekening is door mij ontleend aan het Weesboek; door den brand van het Amsterdamsche Stadhuis (1652) ging het oorspronkelijke deel verloren, zoodat het thans bestaande register slechts gereconstrueerd is uit de niet door het

vuur aangetaste losse stukken. Op blz. 198 van het 22^e Weesboek vindt men de volgende aantekening, die mij, even als de vorige, welwillend afgestaan werd door mijn vriend De Roever:

16 Novembris 1635 heeft MEYNSGEN SYMONS, geassisteert met JOOST BAKE, haer voocht in desen, bewesen hare drie kinderen MATTHEUS 22 j., JAN 16 j., SYMON 9 j., daer vader af was JAN TENGNAGEL, substituut-schout, voor vaders erf.

Een huis op de Coningsgracht (nu Singel) over de Appelmarkt met het getimmerte daarachter uitkomende op de Heerengracht.

Eene obligatie van 6000 gulden ten laste van de Oost-Indische Compagnie ter kamer Rotterdam.

Aan contanten of obligatiën 1000 gulden.

Het bewijs geschiedde onder goedkeuring van JOOST KEMP, neef van de kinderen, die met JOOST BAKE ¹⁾ aangenomen had, de voogdij en de zorg over de kinderen te dragen. Zonder twijfel is deze JOOST KEMP de bovengemelde suikerbakker ²⁾.

Tengevolge van het verloren gaan van het register, vindt men er ook geen melding in van 't feit, dat MATTHEUS „steekind” werd.

Verder nog eenige aanvullingen ³⁾ voor de Bibliographie van TENGNAGEL's werken.

Kort na het verschijnen van de derde aflevering, zond de heer J. L. Beyers te Utrecht mij het bericht, dat de door mij, uit den catalogus Leempoel aangehaalden druk van de klucht van „Frik in 't veur-huys” in zijn bezit was. De titel is als volgt:

M, G, TENGNAGELS. || Klucht || Van || Frik in 't Veur-huys. || X Vinjet: *Wapen van Amsterdam.* || t' Amsterdam. || Voor Iohannes Iacott, Boek-verkooper by de Beurs op 't Rokin in de || Vergulde Chronijk, Anno 1642. Het boekje telt 36 blz. in 4° oblong. Het eenige merkwaardige, wat deze druk ons biedt, is, dat boven het gedichtje: *Ai, oordeelt van* etc. op blz. 2, dit opschrift geplaatst is: Een verzoek in 't gemeen; maer inzonderheid aen D' P' P', en zijn zoonen. Hierbij aan DIRCK PIETERSZ. PERS te denken, schijnt mij wel wat ongerijmd. In alle volgende edities is dit opschrift verdwenen; eindelijk zij nog opgemerkt, dat deze druk niet uitmunt door zorgvuldige correctie.

¹⁾ Deze is zeer waarschijnlijk dezelfde als de zwager van HOOFT. Van Lennep vergist zich echter, als hij 1605 voor zijn geboortjaar opgeeft (Vondel XII, 185). Hij zou dan wel wat jong geweest zijn om als voogd over TENGNAGEL op te kunnen treden.

²⁾ Het is echter ook mogelijk, dat deze suikerbakker een bloedverwant van TENGNAGEL was. Het register der kerkelijke huwelijksproclamatien bevat op den 13 Julij 1602 deze aantekening: CLAES TENGENAGEL, suikerbakker oudt XX Jaeren, wonende op de Ossemerckt, geassisteert met MARITGEN COLIJNS syn moeder ende JAEPJEN IDESDR, van Eemden, oudt XXV jaren, woonende in Sint-Jacobs-sstraat. Ik wijs er op, dat een van de getuigen bij MATTHEUS' doop KLAERKEN KOLYNS heette.

³⁾ Op bl. 205 sprak ik terloops over de „bekende” herberg: 't Fransche schiltje, zonder rekenschap te geven waarom ik er dit epitheton bijvoegde. Deze benaming berustte op de mededeeling van de heeren van Lennep en Ter Gouw in hun interessant boek *De Uithangteekens* I bl. 80, waaruit men tevens zien kan, hoe voornaam en tevens hoe duur deze herberg was.

Door een toeval kwamen mij twee uitgaven van hetzelfde blijspel, in het bezit van de Maatschappij van Ned. Letterkunde, niet in handen. Thans ben ik in staat ze volledig te beschrijven; het zijn de edities E en I. Hunne titels luiden aldus:

E. M, G, TENGNAGELS || Klucht || van || Frick in 't Veur-huys. || × *Vinjet: een houtsnede, een loopenden man voorstellende, die aan een stok gevogelte draagt.* || Gedrukt naer de Copye, in 't Jaer M. VI.º LXI. 28 genumm. blz. in 4°.

I. M, G, TENGNAGELS || Klucht || van || Frik in 't Veurhuys. || × *Vinjet: Krulornament.* || t' Amsterdam, || By Jan Winkel, Boekverkooper in de || Lange-Brugsteeg 1731. 48 genumm. blz. in 8°.

Eindelijk schijnt er nog een uitgave bestaan te hebben van den *Frik* en van den *geest van Tengnagel*; in den Catalogus van de auctie Dr. G. D. J. Schotel, bij M. Nijhoff (1877) wordt op No. 3415 het volgende vermeld: Tengnagel M. G. De geest van Tengnagel in de andere werrelt. Id. klucht van Frik in 't Veur-huys. Leyd. 1668. 12mo. Waar dit exemplaar gebleven is, heb ik niet kunnen ontdekken.

De vraag, of *Frik* ooit op den schouwburg vertoond is, had ik niet behandeld, omdat ik stellig meende, dat over het algemeen de situatie en de taal van dien aard waren, dat het stuk moeilijk ten tooneele kon gebracht worden. Een vriendenhand wees mij echter op een titel, die voorkomt in het bekende overzicht van het repertoire gedurende de jaren 1638—65. Op den 20 December 1649 werd op den Schouwburg vertoond „de klucht van Frits (*Nastuk*). Er behoeft wel geen twijfel meer te bestaan, dat hier de klucht van Frick in 't Veurhuys bedoeld wordt.

ROTTERDAM, Januari 1884.

ERRATA.

blz.	10	reg.	20 v. b.	staat: TITUS	lees: TITIA
»	19	»	19 » » »	1627	» 1626
»	25	»	7 » » »	graveurkunst	» graveerkunst
»	25	»	12 » » »	laar	» jaar
»	27	»	6 » » »	MEBIUS	» MERIUS
»	39	»	10 v. o.	weerlegt	» weerlegd
»	48	»	2 » » »	gewerkte	» gemerkte
»	55	»	12 » » »	oostzijde van den Voor- of op de westzijde van den Achterburgwal	» westzijde van den Voor- of op de oostzijde van den Achterburgwal
»	59	»	10 v. b.	uitwijding	» uitweiding
»	62	»	22 » » »	gemakkelijker	» gemakkelijker
»	66	»	17 v. o.	op de toen	» toen op de
»	66	(in noot 3)	»	MICH. VLACK	» HANS MATTHIJSZ
»	67	»	2 » » »	blz. 203	» 103
»	67	»	3 » » »	» 202	» 102
»	68	reg.	3 v. b.	ROSIMUNDA	» ROSIMONDA
»	68	»	3 v. o.	in grasrycke	» in de grasrycke
»	77	»	9 » » »	zelve	» zelven
»	80	»	11 v. b.	dit	» die
»	101	»	6 v. o.	EYCK;	» EYCK
»	139	»	9 v. b.	bezit,	» bezit van J. WESTERBAEN
»	144	»	1 » » »	gerichtte	» gerichte
»	144	in noot 1	»	tot 'andren,	» tot 's andren.
»	147	en 148, achter reg.	2, 26, 49 en 54 van het hollandsche gedicht plaatse men komma's achter reg. 6 een komma-punt.		
»	148	reg.	8 v. o.	staat: waarschijnlijk door VONDEL zelven lees: door BRANDT	
»	157	»	3 » » »	I. A(SSELIJN)	» T. A(SSELIJN)
»	158	»	3 » » »	I st.,	» I β.
»	171	»	6 v. b.	gehouden ³⁾	» gehouden ²⁾
»	171	»	10 » » »	Amsterdam ⁴⁾	» Amsterdam ³⁾
»	188	»	3 » » »	gegrift	» gegrift
»	197	»	6 v. o.	en een bundel	» en van een bundel
»	199	»	19 » » »	Amtsteldam	» Amsteldam
»	206	»	6 v. b.	van het jaartal	» met het jaartal
»	209	»	14 v. o.	door t	» door het
»	209	»	4 » » »	Dit was	» Zij was
»	209	»	4 » » »	bl. (207)	» bl. 197
»	210	»	8 v. b.	1640	» 1642
»	210	»	13 v. o.	noch	» toch
»	211	»	8 v. b.	is of JAN KRUL of JAN SOET bedoelt	» is zonder twijfel JAN KRUL bedoeld
»	217	»	14 v. b.	309	» 304
»	219	»	29 » » »	325	» 315
»	219	»	10 v. o.	Belgien	» Belgica
»	225	»	3 v. b.	167.	» 1671
»	225	»	17 » » »	67 gen.	» 67. gen. blz.
»	229	»	12 » » »	olianten	» folianten
»	240	»	11 v. o.	1884	» 1584.
»	241	»	16 » » »	den datum	» de datum
»	243	»	12 v. b.	verdient	» verdiend
»	256	»	4 v. o.	genoemden	» genoemde
»	261	»	8 » » »	Chattram	» Chattam
»	287	»	2 v. b.	HENRIQUEZ	» HENRIQUES
»	292	»	6 » » »	orne	» orné

BLADWIJZER

OVER DEN JAARGANG 1883.

A.

Aa (van der)..... 195
 Aa (Dirk van der), schilder... 282
 Aardewerk..... 179, 180
 Aardewerk (Delftsch)..... 48
 Abeel..... 204
 Abeele (Christiaan van den)
 plateelbakker..... 53, 61
 Abeele (Pieter van den), stem-
 pelsnijder..... 117
Achabs treurspel..... 117
 Ackersdijck..... 204
 Ael de pottenbakster..... 57
 Aernt de pottenbakker..... 57
 Aerntsz (Jan) pottenbakker... 58
 Aerts (Catharina) zie Cath.
 van Wyck.
 Aertz (Pieter) acteur..... 216
Afgeslagen Bloemsel van de
Aemst. Lindebladen 198, 206, 208
 223
 Afzetter..... 69
 Akersloot (W.) graveur..... 279
Al met der tyd..... 110
 Alba (beeld van)..... 124, 131
 Alberdingk Thijm (Prof. J. A.) 239
 247, 273
Albonus en Rosmunda... 66, 68
 Aldeweerd (Jan)..... 209
 Alexander VII (portret van)... 27
Alleen de Hope..... 65, 67
 Allertsz (Herman), boekhan-
 delaar..... 184
 Alout (Jacob Jansz.)..... 180
 Amsterdam, (profiel van)..... 114
 Amsterdam, (Historische tentoonstel-
 ling van) in 1876..... 73, 77

Amsterdamsche Doele-vreucht. 169
Amsterdamsche Lindebladen... 206
 223
Amsterdamsche Maneschijn 200, 222
Amsteldams Minnebeekje. 202, 219
Amsterdamsche Sonneschijn 202, 222
 Andries (Aeltgen)..... 66
 Anecdoten van A. v. Overbeke. 266
 270
 Anthonisz (Cornelis), schilder. 50
 Antieksnijder..... 182
 Antonides (Johannes) 28, 33, 138
 Argel..... 170
 Arnold (Th. I. J.)..... 221
 Arp (Jan van) dichter..... 215
 Artenne (Charles d')..... 186
 Asselin (J.), dichter en schilder. 157
 Asselyn (Thomas), dichter... 100
 Avercamp (schilderij van)..... 166

B.

Bacchus en Ariadne 121, 122, 123, 125
 Backer..... 193, 205
 Backer (Willem Cornelisz). 145
 Backhuisen (Ludolf)..... 76
 Badens (Francisco), schilder.. 197
 Baeck (Joost)..... 143, 312
 Baeck (Jakob).. 199, 204, 209, 217
 Baen (Jan de), schilder..... 262
 Baerten (Baerte), pottenbakster 57
 Balsemen van de Ruyter's lijk. 77
 Balthasarsz (Floris). Zie op
 Berckenrode.
 Ban (J. A.), pastoor en musicus.. 97
 Bara (J.), dichter..... 22, 157
 Barendsz (Barend), kleermaker. 15

Barentsen (Dirk), schilder.... 196
 Barentsen (Willem)..... 113 seq.
 Barentsen (Portret van Willem) 114
 Bargois (Jonas), fonteinmaker 31
 34, 35, 37, 42, 119, 122, 123
 Barlaeus (C.) 140, 141, 142, 146, 149
 199, 208, 214, 216
 Barnard (Prentverzameling Jean) 297
 Bary (Hendrick), graveur..... 25
 Bas..... 205
 Bas (Raadsheer Dirck) 173, 184, 193
 Baselius (Jacob)..... 101
 Bassen (van)..... 205
 Bat (Jean de la)..... 176
 Batavia (kunstenaars te)..... 256
 Baudous (Catharina)..... 117
 Baudous (Lambert)..... 117
 Baudous (Robbert de), graveur 117
 Baudous (Willem de)..... 117
 Bax (geslacht)..... 98, 100
 Bax (leden van 't geslacht)..... 101
 Beelden in het Doolhof..... 126 seq.
 Beeldsnijder (Geurt)..... 164
 Beeringh..... 205
 Beest (Wapen van Van)..... 101
 Beets (Nicolaas) 64, 66, 239, 241, 244
 Belville (N. de)..... 130, 133, 134
 Benning (J. Bodecheer)..... 216
 Benningh (Grietje)..... 144
 Benningssz (Jan)..... 229
 Berchem (Nicolae van), schil-
 der..... 156, 157, 161
 Berckenrode (Balthasar Flo-
 risz van), landmeter 34, 35, 36, 39
 Berckenrode (Cornelis Flo-
 rissen van), plaatsnijder.. 31, 33
 37 seq. 43
 Berckenrode (Floris Baltha-
 sersz van), goudsmid, plaat-
 snijder..... 38, 39, 40, 41

- Berckenrode (Frans Floris-
sen van)..... 38, 41
Berendrecht (J. B.), boekdrukker 67
Berge (P. v. d.) graveur..... 128
Bergh (Adriana van den),
tooneelspeelster..... 110, 212, 216
Bergh (Jacobus van den),
boekverkooper in de Amst. biblio-
theek..... 22
Bergh (Joannes van den),
boekverkooper..... 22
Beringen (Tieleman van).... 176
Beringhen (Prentverzameling
van)..... 297
Beringhe (Henri de)..... 74
Bestje van Meurs..... 124, 132, 135
Betiel-bakkers..... 53
Betielbakkers-gang..... 60
Beugel (Guiliam van den) bor-
duurwerker..... 175
Beyers..... 205
Beys (wapen van)..... 101
Bicker..... 205
Bicker (Andries)..... 197
Bidloo (Lambert)..... 195, 214
Biltius (J.) schilderij van..... 166
Blaeu (Willem Jansz), boek-
drukker..... 139, 185
Blaeu (Atlas van) te Weenen..... 160
Blaeu (Aleyde Michielsd).... 160
Blaeu-laken (Cornelis Wil-
lemsz), uitgever..... 65, 66, 67
Blankerhoff (Catharina). 7, 8
Blankerhoff (Jan Theunisz),
Schilder..... 9, 14 seq., 87 seq.
Blasius (Joannes), dichter. 22, 129
Blessius (Henricus), pastoor.. 138
Blieck (D. D.) schilderij..... 66
Block (Agnes)..... 137
Blocq (Jan de)..... 156
Blom (Henrickgen)..... 270
Bloteling (Abraham), graveur. 160
281
Bloys..... 205
Blijk (J. van den), glasgraveur. 286
Bodegraven (gedicht op 't verbran-
den van)..... 265
Bodel Nyenhuis (Mr. J. T.).. 37
38, 39
Boekbinders..... 226 seq.
Boelens (Andries)..... 228
Boelens (Griet Claesdr.).... 194
Boelens (Jacob)..... 193
Boener (J. A.), duitisch graveur. 255
Boestius (Philippus), pastoor. 227
Bol (Ferdinand), schilder. 145, 146
Bolhamer (Gerrit), musicus... 213
Bonnal (Jean)..... 176
Bontemantel (Hans). 189, 205, 311
Boom (Dirck), boekverkooper.. 138
Boortens (Maria)..... 305
Bor (P. C.)..... 160
Borduurwerker..... 175
Bos (Jan), tooneelspeler..... 216
Bosch (Antonie v. d.), teeken-
meester..... 159
Boxtel..... 105
Boyer, boekbinder..... 237
- Bramen (Prentverzameling van
David)..... 296
Branden (van den)..... 216
Brands..... 135
Brandt (Gerard). 108, 138, 140, 141
146, 241, 242
Brandt (G.), Vondeluitgave.. 19, 25
Bray (de), tooneelspeler..... 216
Brederoo. 64, 66, 67, 109, 117, 197
206, 210, 212, 215, 220
Brederoo (onbekend gedicht van) 66
Brederode, steenhouwer..... 75
Bredius (A.)..... 39
Breedt (Jacob)..... 174
Breen (J. van), dichter..... 22
Brest (Malliaert)..... 305
Breugel (Albrecht van).... 264
Brillen om verre te sien..... 186
Brink (Dr. Jan ten)..... 195, 210
Broch (Jonkheer Willem).... 269
Brockerhuis..... 135
Brouwer (schilderijen van A.) 158, 210
Bruin (B. T. de), componist.... 110
Brun (kunstkabinet van le)....
Bruneseau (Ch.), fransch gra-
veur..... 310
Bruno (Henr.), dichter.. 22, 99, 157
Buchler Dz. (A. H.)..... 100
Buren (Mr. J. v.), kunstautie.. 284
Bürger (W.)..... 7
Burgersdijck (Franco Pieter) 28
Burgersdijck (Mr. Pieter) 28, 29
Buyck (familie)..... 243
Buyck (pastoor)..... 228
Buyl (Adriaen van)..... 291
Buyl (Claes van).... 197, 246, 290
Buyl (Willem van)..... 291
Buyl (van), glasgraveur..... 290
Buys..... 205
Bye (Wapen van de)..... 101
Byler (François van).... 10, 12
- C.**
- Caffa-werkers..... 178
Calanbryn (Monsr.)..... 205
Calasires sterfdagh. 65, 67, 68, 72
Camerbeecq (Rogier), wapen-
smid..... 186
Campanus (M.). Zie Velden.
Campen (Cornelis Jacobsz
van)..... 244, 245
Campen (Jacob van), 240, 244, 245
Campen (Machteld van).... 244
Campen (Nicolaas van). 218, 219
Cappit..... 205
Castro (Daniel Henriques
de), en zijn gegraveerde glazen
287 seq.
Cats (Jacob)..... 213
Can (Pieter Pietersz.)..... 175
Ceulen (Ludolf van), wiskun-
dige..... 38
Chattam (Gedicht op tocht naar). 262
Chennier (Louis), boekhande-
laar te 's Hage..... 184
Christina van Zweden.... 124, 131
- Chronologische rangschikking van
Rembrandt's etsen..... 293
Cinseer (Arend) schilder..... 14
Claermond (Gilles)..... 146
Clarenbeek (Jan)..... 155
Cleomenes..... 129
Cloeck..... 205
Cloeck (Willem Janz.)..... 69
Cloppenburg, Herbergier.... 128
Codde (P.), dichter..... 216
Colevelt (Jacob Jansz.), dich-
ter..... 68, 216, 217
Colpyn..... 205
Colyns (Chrispy), schilder... 182
Colyns (David), vergulder.... 182
Colyns. Zie ook Kolyns.
Commelyn (Isaack).... 20, 120, 197
Commissie (Anna-Visschers) 239
Coninck. Zie Koninck.
Constantinopel..... 171
Conti (Prins van)..... 31, 34, 42
Contra-remonstranten..... 190
Coppelol (Lieven Willemsz
van), schoonschrijver..... 88
Cordosa (Steven)..... 177
Corentius (Jan Symonsen).... 210
Coster (Aug.)..... 114
Coster (Dr. Samuel).... 66, 208, 215
Courantes nouvelles..... 212
Crabeth (Portretten van W. en D.) 25
Cracht (Stephen), pastoor.... 27
Craen (Andries Pietersen).... 68
Craen (Pieter Andriesz), dich-
ter..... 68
Crama (Mej.), glasgrav..... 287
Crayers (Louis)..... 11, 12
Cremer (Theod.)..... 273
Croix (de la)..... 129
Crombalch (A.)..... 143
Cromwell (Olivier)..... 131
Croock (Grietje en Claesgen) 245
Croock. Zie ook Kroock.
Cupidoos Lust-hof..... 21, 24
Cuyper (Caspar), timmerman.. 76
- D.**
- Dabeny. Zie Dalbeny.
Daey (portretten van den heer en
mevrouw)..... 80
Dalbeny (Susanna)..... 307, 308
Dalen (Mr. Claes van), chi-
rurgijn..... 27, 28
Dalen (Johannes van), chi-
rurgijn..... 27, 28
Dalen (J. van), dichter..... 157
Danckerts (Dancker), boek-
verkooper en plaatsnijder.. 154, 155
Dancx (F.), schilder..... 159
Davelaer..... 205
Degens (Servaes)..... 117
Delitsch aardewerk..... 48
Dell (Elbert)..... 146
Dell (Elisabeth)..... 146
Dertig guldens prent. (de).... 296
Dicx. Zie Dircx.
Dircksz (Nanning), pottenbak-
ker..... 58

Dircx (Johan), musicus... 269, 270
 Domselaer (T. van)..... 120
 Doolhof (Nieuwe)..... 121
 Doolhof (Oude)..... 34, 120, 121
 Doolhoven..... 34, 35
 D oomer (teekeningen van) 160
 Doop..... 241, 251
 Dorsman..... 75
 Dubbels (P.), dichter..... 22, 157
 Dullaert (J.), dichter..... 157
 Dusart (C.), dichteres..... 213
 Duurkant (A.), dichter..... 216
 Duverdez (Barbara van)..... 77
 Dyserinck (Johs.)..... 139

E.

Ebbe (dubbele)..... 265
 Eeckhoudt (Gerbrand van) den, dichter en schilder.. 151, 152
Een Hooft alleen..... 66
Een ick meen..... 68
Een in 't Hart..... 68
Een vooral..... 66
 Eentgens (W. A.) ebbenhout-werker..... 308
 Eiken (Koert), Olie-koek-bakker 209
 Elias (Mr. W. H.)..... 73
 Ellinkhuijsen (M. J.), glasgraveur..... 287
 Elsevier (Daniel), boekdrukker..... 230, 235
 Elsevier (Jhr. W. J. C. Ram-melman)..... 78, 82
 Emaus (H.), glasgraveur..... 287
 Erasmus (Jacob), lijstenmaker. 157
 Erasmus (Jan), lijstenmaker... 157
 Erp (leden der familie van).... 144
 Esselens (teekeningen van).... 160
 Estrik-bakkers..... 51, 52
 Etsen ten onrechte aan Rem-brandt toegeschreven 294, 296, 298, 300, 303
Euterpe oft Speelgoddin. 102, 110
 Everard of Everhardi (Nico-laas), boekverkooper..... 225
 Eversz (Johan), boekbinder te Kampen..... 226
 Evertsen (Jan), boekbinder te Amsterdam..... 229
 Eyck (Anna van).... 99, 100, 104, 105, 106, 269
 Eyck (Gaspard van) 104, 270, 272
 Eyck (Heylwich van)..... 269
 Eyck (Jacob van) 97 seq., 268 seq.
 Eyck (Ida van)..... 269
 Eyck (neef van)..... 104, 107
 Eycke (Lucas van der), kaarsenmaker..... 183

F.

Fabri (Johannes), boekdrukker 227
 Febure (Jacob I')..... 186
 Feldt (Cornelis)..... 181
 Fellebier (Rameken)..... 175
 Feytama (Jakob)..... 199, 206

Fierlands (leden der familie)... 269
 Flinck (Govert), schilder..... 145
 Florijn (Anthonis)..... 39, 43
 Florijn (Susanna)..... 39, 43
 Florijn (leden der familie).... 43
 Florisz (Balthasar). Zie Berckenrode
 Florisz (Frans). Zie Berckenrode.
 Floris (Frans), schilder..... 38
 Fluweel..... 175, 176
 Fluweel-fabrieken..... 178
Fluyten Lusthof (Der) 99, 100, 108, 109

Flyssier (Balt), schilder..... 124
 Focquenbroch (W. G.), dichter. 195
 Fokkens (Melchior).... 128, 131
 Fontein (Barent)..... 216
 Fontein (Klaes)..... 216
 Fontein (Jan)..... 216
 Fontein in het Oude Doolhof (Afbeelding van de)..... 31
 Foogelaar (Baltes)..... 120
 Fop..... 203
 Fortuyn (Willem), glasgraveur. 281
 Fournier (Cornelia)..... 305
 Francius (Petrus), Prof..... 76
 Francius (Portret van)..... 76
 Franken Dz. (D.)..... 121
 Frans de acteur..... 212
 Franssen (Abraham), Apothe-car..... 251, 252
 Fredensborg (Kasteel)..... 166
 Frederik Hendrik..... 140
Frick in 't Veurhuys.... 199, 219, 224, 312, 313
 Fuchs (Olfert)..... 41
 Fulpwerkers..... 178
 Furnerius. Zie Fournier.
 Fyn (Adriaen de)..... 251, 253

G.

Gascon (le), boekbinder... 236, 237
 Geerdinck (Samuel)..... 4
Geest van M. G. Tengnagel 197, 214, 221, 225, 313
Geestelijke meditatie..... 197
 Gelder (Anna van)..... 74
 Gelder (A. van)..... 209
 Gelder (K. van)..... 209
 Gelder (M. M. van) glasgraveur 287
 Geley-bakkers..... 51, 52
 Geley-steeg..... 56
 Genever..... 181
 Gentillessen..... 186
 Gerritsz (Hessel) graveur, uitgever van kaarten..... 41, 229
 Gerrits (Heyltje)..... 39
 Gerritsz. (Jan) Koperwerker... 75
 Geslachten (Amsterdamsche).... 247
 Geslachtlijst van Van Campen. 248
 Geslachtlijst van Van Loo..... 16
 Geslachtlijst van Anna Roemers 248
 Geslachtlijst van Visscher..... 249
 Geslachtsnamen..... 90

Geysbeek (P. C. Witsen). 66, 195
 Gheel (Elias van)..... 175
 Glaserus (Elisabeth)..... 128
 Glasblazerijen..... 182
Glasgravure..... 274 seq.
 Gleye, gleysen..... 51
Goden Fluythemel (der).. 102, 110
 Golstein (O. van)..... 200, 209
 Goltzius (Henrick), Vondels gedicht op..... 26
 Goltzius (H.), schilder en graveur..... 117, 241
 Gotzkowsky (I. E.)..... 92
 Goudlaken..... 175
Granida..... 125
 Grebber (Maria de).... 78, 79
 Greenwood (Frans), glasgraveur..... 280
 Grelles (Maria de)..... 78
 Grieninger (I. G.)..... 93
 Griethuysen (Sybilla van), dichteres..... 216
 Groeneveld (Reinier van)... 139
 Groot (Isaack de), dichter.... 157
Grove Roffel ofte Quartier des Amst. Maneschijn.... 203, 223
 Gustaaf Adolf. 120, 124, 132, 135
 Gysels (Corn.)..... 167
 Gysels (Margrita)..... 167
 Gijzelaar (Cornelis de), portret op glas..... 286

H.

Haarlem (Dirk van) schilder 184
 Hack (Wapen van)..... 101
 Hack (Anna)..... 101
 Hack (Lucia)..... 101
 Hackaert (Job)..... 307
 Haen (Antonie de), schilder, etser..... 298
 Haes (Makelaar de)..... 204
 Haes (Johan de), dichter..... 137
 Haga (Cornelis)..... 171
 Halen (Arnold van), zwarte-kunst graveur..... 151
 Halman (Hendrick), pastoor.. 138
 Harp (Jan de), tooneelspeler... 216
 Harripoen, tooneelspeler..... 216
 Harten (Klaas van)..... 217
 Hartgers (Joost), boekverkooper..... 212, 219
 Harviner of Heuvener (Jan). 187
 Hase (A.), schilderij van..... 166
 Hasselaer..... 205
 Hasselaer (Nicolaes)..... 144
 Hasselaer (Pieter)..... 144
 Hasselaer (Pieter Dircksen) 144
 Havard (Henry)..... 11, 49, 78
 Heemskerck (Jacob) 115, 116, 118
 Heemskerk (Willem van), glasgraveur..... 291
 Heerde (Dominicus).... 199, 209
 Heerde (Jakob)..... 199
 Heereman (Jacob), boekbinder 229
 Heerman (Jakob)..... 217
 Hegenitius (Gotfried)..... 33

Heibloecq (Album van Jacob)... 135
Hekking, teekenaar..... 135
Hellemans (Heleonora).... 139
Helwig (Dr. Johan Otto v.).. 254
Hemm (van der)..... 160
Hemony (François), klokken-
gieter..... 98, 107, 272, 273
Hemony (Pieter), klokkengieter 98
107, 272, 273
Hendrik IV..... 124, 132
Hendriksz (Gerrit), boekbinder 228
Hendriksz (Magnus), boekb. 229 seq.
Herberg't Franse Schiltje, 205, 312
Herckmans (E.), dichter..... 216
Hermans (Barbara)..... 66
Hese (Geslacht van der)..... 101
Het Daghet vyt den Oosten. 65, 67
Hettens (Dieuwertje)..... 164
Heukelom (Mej. A. H. van)... 73
Heuvel (Claus van den)..... 204
Heyde (van der), schilder..... 161
Heyden (Kasp. van der)..... 19
Heykens (Hester)..... 128
Heyns (Heylten)..... 117
Hobbema (Meyndert) schilder 81
Hoeflyser (Marten)..... 174
Hoeve (Heilwich van den
Hove of)..... 101
Hoeven (Wapen van der), 101
Hoeven (Robbert van der).. 209
Hogendorp. dichter..... 215
Hoing (Jacob Gerritsz.). 193, 194
Holsteyn (P.) graveur..... 122, 130
Honderd guldens prent (de)..... 296
Hondius (Hendrik) uitgever.. 67
Hondius (Jodocus) boekhan-
delaar..... 42
Hooft (familie)..... 243
Hooft (Corn. Pietersz.)..... 191
Hooft (Garbrecht), vers van
Vondel aan..... 19
Hooft (P. C.)..... 125, 136, 137, 139
140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148
149, 202, 207, 214, 216, 312
Hooft (W. D.)..... 66, 110
Hooghe (Romein de) graveur. 161
Hoogstraten (S. van)... 6, 109, 167
Hoogstraten (S. van), etsen van 294
Hoolaart (G. H.), glasgraveur.. 281
Horat us..... 140, 141
Horst (Anthoni van der).... 68
Horst (G. van der) schilder... 67
Horst (Schilderijen van G. v. d.) 67
Hosee (Celitje)..... 253
Hosee (leden der familie)..... 253
Houbraken (Arn) 6, 78, 150, 152, 153
154, 155, 156, 166, 167, 169
Houthaack (Dirck Corne-
lisz.) boekdrukker. 121, 122, 130, 212
Houtman, zeevaarder..... 118
Huis de ses steenen kruycken... 58
— de vijf Cruycken..... 58
— de kruykjes..... 58
— het schip de Hoop..... 82
— de oude Tobias..... 88
— het schip van Breda..... 89
— de kreeft..... 244
Huis 't Moriaanschoof..... 244
— van Roemer Viisscher..... 246
— de Duyf..... 246
Huybrechts, Wed. J. van Loo
(Anna)..... 11
Huydecoper (Jan Jacobsz.).. 191
Huydecoper van Maersse-
veen (Jhr.)..... 144
Huygens (Constantyn) 19, 20, 74
97, 100, 101, 102, 105, 136, 137, 139
143, 148, 149, 200, 206, 237, 244,
266, 272
Huygens' gedicht: *L'anatomie*... 20
Huygens (Brieven van)..... 74
Huygens' *Pathodia*..... 97
Huygens (Vondel's *welkekomst*
aan C.)..... 19
Huygens (Constance)..... 272
Huygens (Maurits)..... 101
Huys (Adolf), passementwerker. 177

I.

Jaartallen. op Rembrandt's etsen
(verkeerd gelezen)..... 295
Jacobs (Neeltje)..... 197
Jacobsz (Bartholomeus) boek-
binder..... 228
Jacobsz (Claes), pottenbakker. 58
Jacobsz (Hendrik) koopman.. 181
Jacobsz (Rombout) koopman.. 197
Jacott (J.) boekverkooper..... 212
Jaegers (Hendrickie) 5, 13, 250
251
Jager (Dr. A. de)..... 18
Jakob (Tengnagel's vriend) 201
202
Jamin (D. C. de Groot), kunst-
verzameling..... 159
Jamin Jr. (J. G. de Groot).... 159
Jan-maat. Zie Blanckerhoff
Jansonius (Jodocus), boekver-
kooper..... 20
Jansonius (Susanna)..... 20
Jans (Aeffgen)..... 240, 242
Jans (Aeltje)..... 246
Jans (Anna)..... 250
Jansz (Barend) koopman..... 181
Jansz (Gerrit), boekbinder. 228, 229
Jansz (Hendrik), boekbinder.. 228
Jansz (Jan), boekverkooper in de
Pascart..... 20
Jansz (Lourens) boekbinder... 229
Jansz (Lucas), stoelmaker..... 175
Jansz (Pieter), pottenbakker... 58
Jardin (Karel du) schilder... 161
Jas (Albert), pastoor..... 228
Ick laet, die haet..... 66
Idesdr. (Jaepjen)..... 312
Ielisz (Claes)..... 170
Ielys, boekverkooper binnen
Zwolle..... 226
Jephtha ende zijn Eenighe
Dochters, treurspel..... 117
Jeroensen (Jeroen)..... 53, 151
Ilt (van) tooneelspeler..... 216
Immerzeel..... 3

Joachim (raadshcer)..... 173
Jochemus..... 121
Joesten (Gert) boekbinder.... 226
Jolle (Pierre le)..... 131
Jonckbloet (Dr. W. J. A.). 69, 74
97, 208
Jonge (M. W. de) dichter..... 22
Jongejans (Grietjen)..... 91
Jongh (Johan de), graveur.... 256
Jonghe (Jacomyne de)..... 144
Jorissen (Dr. Th.)..... 101
Ipelaer..... 20
Ipelaer (David Jansz) notaris 153
Isaksoon (Isak) teekenaar.... 213
Islam..... 172
Juste..... 16, 143

K.

Kaap (Commandeurs aan de).... 264
Kaarten..... 184, 185
Kalf, dichter..... 157
Kalf (Cornelia) glasgraveur.. 287
't Kan verkeeren..... 66
Kantwerk (Namen van)..... 211
Karel II..... 154, 160
Kayser (Jan Adriaens)..... 78
Keizer, herbergier..... 154
Kemp (A.) dichter..... 216
Kemp (Joost)..... 312
Kessel (Jan van) schilder..... 84
Keyser (Cornelis) dichter.... 66
Keyzer (Harmen) dichter..... 217
Keyzer (Hendrik de) stads-
bouwmeester..... 181, 182
Keyser (Thomas) tooneelspe-
ler..... 110, 215, 216
Kick (Cornelis) dichter..... 182
Kick (Willem)..... 182
Kinckhuysen (Hendrik).... 234
Klinkenberg (Prof. Jacob v.
Nuy) portret op glas..... 286
Kliptiel (C. J. C.)..... 93, 95, 96
Klokken te Deventer..... 107
Kluchten op het Tooneel..... 201
Klyn (I. D.) dichter..... 154
Knies (Dierick) koopman..... 183
Knijff (Gerrit) linnenkoopman. 178
Koddigen opdisser (den)..... 199
Koeman (Jacob)..... 22
Koernerding (Jan)..... 129
Koesvelt (Adr. van)..... 19
Kolm (S. A.) dichter..... 216
Kolyns (Klaerken)..... 197, 312
Kolyns (Maritgen)..... 312
Koninck (Abraham de), uit-
gever..... 115, 116, 117, 215
Koninck (Aert de)..... 305
Koninck (Aert de), juwelier... 306
Koninck (Daniel de), diamant-
slijper..... 305
Koninck Jr. (Daniel de), schil-
der..... 306
Koninck (David de)..... 305
Koninck (Jacob de), schilder,
etser..... 298, 304 seq.
Koninck (Philip de). 165, 303, 304

Koninck Sr. (Pieter de).....	307
Koninck (Pieter de).....	305, 307
Koninck (Pieter de), goudsmid	307
Koninck (Salomon), etsen	296, 299
	304, 307
Koning, advocaat.....	201
Koning (J.).....	309
Koning (Jacobus).....	99, 130
Kool (Jacomina).....	79
Kramm (C.).....	37, 38, 72
<i>Krelis Louwen</i>	132
Kretzer (M.).....	158
Kromhout (Bartholt).....	193
Kroock (Mons.).....	205
Kroock (Cornelis Laurensz)	
balletdanser.....	205
Krul (Jan Hermansz) 24, 215, 217	
Kunstgeschiedenis en letterkunde	
24, 25	
Kuyper (Dr. Abraham).....	239
Kuyper (Jan Adriaens).....	78

L.

Labyrinth.....	123 seq.
Lak-werkers.....	181, 182
Laken.....	245
Lakenhandel.....	170, 171
Land (Dr. J. P. N.).....	97
Langhe (Michiel Cornelisz	
de), linnenkoopman.....	178
Landscapes rejected.....	298
Landskroon (Maria van).....	209
Laurensz (Hendrik) boekbinder	229
Langendyk (P.).....	132
Lastman (Pieter) schilder.....	209
Lavacrye.....	103
Leendertz (P.).....	19
Lennep (Mr. Jac. Van) 137, 139, seq.	
Lennick (Lucas van) musicus.	107
Letterkunde en kunstgeschiedenis	24, 25
Leupe (P. A.).....	41
Leuw (Catharyntie de).....	68
Levant.....	170
Levecourt.....	272
Ley-werkers.....	51
Liedboekjes.....	21, 65
Liedboekjes op Amsterdam betrek-	
king hebbende.....	21
Lieshout (Frans van) boek-	
binder.....	228, 229
Sara, zijne wed.....	229
Lievens (Jan) schilder.....	108
Lingelbach (David) 33, 36, 37, 119	
120, 121, 122, 127,	
Lingelbach Jr. (David) chi-	
rurgijn.....	128, 129
Lingelbach (Johannes) schil-	
der.....	128, 129, 154, 161
Lingelbach (Portret van).....	121
Lingelbach (Philips) horlo-	
gemaker.....	127, 129
Lingelbach (Sophie).....	129
Linsbeek (Adam van).....	155
Linschoten (Jan Huygen)	
115, 116	
Lintman (Alex. Jansz.).....	130

Lintmolens.....	177
Lochorst (Adam van).....	145
Loen (Jannetjen Boelens).....	197
Loffelt (A. C.).....	195, 214
Lons (Dirck Eversen) graveur	66
Loo (geslachtlijst der familie van)	16
Loo (Albertus van).....	11
Loo (Magdalena van).....	11
Loo (Elisabeth van).....	13
Loo (Jan van), zilversmid.....	11
Loo (Sara van).....	13
Loon (van).....	205
Loon (collectie van).....	80
Loterijspelen.....	117, 118
Lucas (H.) organist.....	99
Lucas-gild (St.).....	50
Luidewijk (Matthias) pastoor	138
Luther (Marten).....	77
Lux (J.), graveur.....	116
Luyten (Pieter), glasgraveur..	281
Lijnwaad.....	178, 179

M.

Maes (Nicolaes), schilder.....	145
Magnus (Albert), boekbinder te	
's Hage.....	230, 235
Magnusz (Hendrick), boekbin-	
der.....	229
Magnusz (Jacob), boekbinder	
te 's Hage.....	230
Maire (Jacob le) zeevaarder... 20	
Maire (Isaac le).....	20
Manart (Dr. Jan).....	77
Mander (Karel van) schilder..	216
Marcelis (O.). Zie Marseus.	
Maria van Engeland.....	124, 132
Maria de Medicis.....	208
Mariette, kunstkenner.....	150, 160
Marolles (Prentverzameling van)	297
Marseus (Otto) schilder 166, 167, 168	
Martensz (Hermanes), goud-	
smid.....	186
Massa (J.) dichter.....	157
Massa (Maria) dichteres.....	157
Matham (Adr.), teekeningen van	160
Matham (Theod. of Dirk), gra-	
veur.....	26, 27, 279
Maton (Madaleene).....	138
Matthysz (Paulus) boek- en mu-	
ziekdrucker.....	108, 109, 110
Maurits (Prins) 103, 115, 116, 123, 131	
Mayer (H. D.).....	159
Medor.....	71
Melis.....	200
Melort (Andries), glasgraveur.	290
Merius, pastoor.....	27
Metsu (Gabriel) schilder 78, 79, 80	
Meulen (Joan van der).....	101
Meyer (Lodewijk) dichter.....	272
Middellandsche Zee.....	170
Miereveld (Michiel van) schil-	
der.....	184
Mildert (A.) dichter.....	216
<i>Minnaers Harten Jacht (Der)</i> . 110	
<i>Mocht ick, ick sou</i>	109
Moerbeizenboom-cultuur.....	176

<i>'t Moet verwacht zijn</i>	68
Molen (Betgen van der).....	61
Molenaer (Johannes) boek-	
binder.....	228
Moll (Mr. G.).....	5
Molnere (Johannes) boekbinder	227
Molyn, advocaat.....	201
Molyn (Pieter du), schilder....	252
Monconys (De).....	168
Monogramist B. S. I., glasgraveur.	287
Monogramist C. F. M., glasgraveur	276
Monogramist W. M., glasgraveur..	287
Montecuculi.....	140
Moor, dichter.....	202, 215
Moscovie.....	171
Mostart (Daniël)....	208, 213, 216
Motyn (Antony), fransch kra-	
mer.....	308
Moucheron (Frederik), schil-	
der.....	156, 157, 160, 161
Muelen (Wapen van Van der).	101
Muller (F.) boekhandelaar.....	114
Muller (Jan) graveur.....	116
Muller (Mr. S.).....	268
Munster (Barend van).....	91
Munsterschen oorlog (gedicht op).	261
Munter, burgemeester.....	156
Musculus (portr. van Joh.)....	309
Mylen (Van der).....	103
Mywers (Aeghe).....	138

N.

<i>Nachtegaeltje (Hollands en</i>	
<i> Zeeuwisch).....</i>	67
Nagler.....	41
Nautilus bekers.....	186, 187
Neeff (J. D.) dichter.....	66
Nes (Lucas Jansz van).....	75
Neus (Cornelia).....	155
Neus (Maria).....	154, 155, 156
Neus (Nicolaes Cornelisz)....	155
Neuye (J.) dichter.....	22
<i>St. Nicolaes milde gaven</i> ..	204, 223
Niegeman (J. F. C.) kopergieter	134
<i>Niet sonder God</i>	113
Nieulandt (Adriaan van)	
schilder.....	117
Nieulant (G.) dichter.....	216
Nieuwenhaen, tooneelspeler... 216	
Nieuwenhoven.....	205
Nieuw-Jaerlieden der Academie..	69
<i>St. Nicolaesgift</i>	199
<i>Nil Volentibus Arduum</i>	129
<i>Nimmermeer groot genoech</i> ... 69	
Nolpe (Pieter) plaatsnijder 159, 213	
280	
<i>Non omnia possumus omnes</i> ..	117
Noort (Olivier van) zeevaar-	
der.....	115, 116
Nooseman (J.) acteur.....	199
Nootmans (P.) dichter.....	216
Notariële protocollen (Archief der)	
4, 253	
<i>Nummer groot genoech</i>	66
Nijverheid.....	173

O.

Oetgens van Waveren (Antonie)..... 194
 Offenbergh (Francina van)... 20
 Oldenbarnevelt (Joan van). 138
Olipodrigo (De). 157, 158, 162, 163
Olipodrigo (Koddige)..... 157
 Oly (Jacob), pastoor..... 27
Ontdekte schijndeugd..... 129
 Oosterhout (Andries van), timmerman..... 76
Oronates en Statura..... 129
 Osnabrück (Hertog van)..... 74
 Ostade (A. van) schilder..... 210
 Outgers..... 205
 Overbeke (Aernout van) 198, 257 seq. 270
 Overbeke (leden der familie van)..... 257, 258
 Overbeke (Rijmwerken van A.v.) 266
 Overlander (Volckert)..... 193
 Oyens (Abraham) advokaat... 205
 Oyens (Isack)..... 75

P.

Palamedesz (Anna)..... 165
 Palamedesz (Begraafplaats van Antonie)..... 164
 Palamedesz (Arthur)..... 165
 Palamedesz (Palamedes).... 164
 Pancras (Gerbrant Claesz.) 159, 160, 161
 Pancras van Erpecom (Gerbrandt)..... 160
 Panneel (A. M.) dichter..... 66
 Pannenbakkers pad..... 59
 Panopticum..... 135
 Papenbroeck..... 205
 Papenbroek (G. v.), papieren van..... 140
 Parthey..... 168
 Parijs (Jan Gerritsen)..... 68
 Pas (Crispyn de) graveur. 33, 120, 121, 122, 124, 127, 136
 Passement en lintwerkersgild.... 177
 Pauw (Brechtje)..... 204
 Pauw (Cornelia)..... 145
 Pauw Reiniersz (Cornelis).. 172
 Pauw (Maria)..... 145
 Pauw (Michiel)..... 145, 194
 Pauw (Reinier). 173, 178, 192, 194
 Pauw van Wioldrecht (Jhr. M. C. H. Ridder)..... 174
Pegasus (Amsterdamsche). 21, 65, 66, 67
 Pelgrom (Paulus en Steffano) 183
 Pels (Andries) dichter..... 128
 Pels (E.) dichter..... 110
 Pels (Nicolaes) dichter... 202, 215
 Penon (Dr. G.)..... 18
 Pers (Dirck Pietersz) boekverkooper..... 312
 Persyn (J. H.)..... 121
 Persyn (Reinier van), graveur 25
 Peters (Prentverzameling van)... 297

Petit (Louis D.)..... 221
 Peylder (Vincent) 34, 35, 36, 37, 122
 Pickering (Cornelia)..... 165
Pie..... 26, 27
 Pieters (Gierte)..... 240, 244
 Pietersz (Lieven)..... 246
 Pietersz (Sybrand)..... 245
 Pinas (Jan), schilder..... 197, 209
 Pinas (Meynsngen Symonsdr.) 197, 312
 Pinas (Simon Jansz.)..... 197
 Plancius, predikant..... 118
 Plasse (Cornelis Lod. van der), boekverkooper..... 64
 Plateelbakkers..... 61 seq.
 Plateelbakkers-merken..... 49
 Ploos van Amstel (Elisabeth)..... 154
 Pluimer (J.) dichter..... 129
 Polyander (Johannes) Prof.. 117
 Poorter (Willem de), schilder. 303
 Poot (H. K.) dichter..... 137
 Porcelain..... 179, 180
 Porcelain-fabriek te Berlijn..... 92
 Porte zie Sultan.
 Portretten door Dirk van Haarlem geschilderd..... 184
 Pot (Tryn Floris wed. Jan)... 55
 Pots, predikant..... 74
 Pottenbakkers-paden..... 59, 61
 Pottenbakkerij de gulden braedtpan 58
 Pottenbakkerij aan den Overtoom. 54
 Pottenbakkerijen te Amsterdam. 54 seq.
 Pottenbakkersbrug..... 56
 Pottenbakkerssteeg..... 55, 61
 Pottenbakkerswijken..... 55, 58, 59
 Potten-, pannen- en glasverkoopers-gild..... 49
 Poussy (Tietje Hendricks).. 129
 Pozzo, geneesheer..... 213
 Prenten op satijn..... 183
 Proost (Dirk Pietersz)..... 174
Prudenter (gedichten van) 108, 273
 Pruyssen (Lambert van), ivoorwerker..... 186
 Psalmberijming van A. v. Overbeke..... 260
 Puiboecken..... 240
 Putte (Abraham van der).... 235
 Pynas. Zie Pinas.
 Pynacker, schilder..... 161
 Pijpenfabrieken te Amsterdam.... 48

Q.

Quast (Pieter), schilder..... 213
 Queeckels (Catharina)..... 244
 Questiers (Catharina)graveur 157, 159
 Questiers (David), dichter 151, 157
 Questiers (Salomon), dichter. 216

R.

Raet (de)..... 205
 Ransdorp (Doopboeken van).... 251
 Ravesteyn (Nicolaas van), boekverkooper..... 19

Ravesteyn (Pau us Aertsz. van), boekverkooper..... 19
 Rathem de Jonge (Pieter van), vergulder..... 175
 Rattenkruitverkooper(ets van Rembrandt)..... 296
 Rechter (Susanna de)..... 272
 Regeeringsverandering van 1618.. 189
 Regius (Abr.), Zie Koninck.
 Rembrandt's etsen..... 292 seq.
 Rembrandt's etsen (beschrijvers van)..... 292
 Rembrandt's dochter... 250 seq.
 Rembrandt's kleinzoon..... 256
 Rendorp..... 205
 Rénialme (Johannes de).... 252
 Rentebrieven..... 242
 Reyer de pottenbakker..... 57
 Reynst (Cornelis)..... 85
 Reynst (Lambert), burgemeester..... 85
 Reynst (Gerrit)..... 186
 Rieke, teekenaar..... 13
 Rigo (Hieronimo)..... 9
 Rixtel (Maria van)..... 16
 Robbertsz (Jan), dichter 66, 68, 217
 Rodenburgh (Ridder Th.) 196, 215
 Roeland (Steenen)..... 202
 Roelant, dichter..... 215
 Roelants (Hans), dichter 117
 Roemers (Anna). Zie Visscher 243
Roemster aen den Aemstel (De) 21, 64 seq.
 Roeters..... 205
 Roghman (Roeland), schilder. 166
 Rogiers (Hans), koperwerker.. 182
 Roosendaal (J. P.), dichter. 66, 109
 Rotgans (Anna)..... 19
 Rovenius (Philippus), portret van..... 27
 Ruelles (P. D.), dichter..... 157
 Ruysdael (Jacob van), schilder..... 84
 Ruytenborgh (Christina Pieters)..... 19
 Ruyter (Engel de)..... 74
 Ruyter (Michiel Adriaensz. de)..... 73, 74, 76, 77
 Ruyter (Willem), acteur..... 216
 Ruyter's graf (de)..... 75
 Ruyter de Wildt (de)..... 73
 Ryn (Cornelia van) 5, 7, 10, 251, seq.
 Ryn (Rembrandt van) zie Rembrandt.
 Ryn (Rembrandt Lubbertsz) 4, 5
 Ryn (Titia van)..... 10, 11
 Ryn (Titus van)..... 4, 5, 304
 Rynders (Erve H.)..... 133
 Ryssel (Gerrit van)..... 153
 Ryssen (Constantia van).... 153

S.

Saftleven (H.) teekeningen van. 160
 Sahlier (Pieter)..... 12
 Sampson (Frans Jansz.).... 175
 Sanderus (Josua), predikant... 99

- Sanderus (Lambertus)... 97, 100
 Sandrart (Joachim), schilder 26, 255
 Sanen (Jan van), acteur..... 216
 Sang (Jacob) glasslijper..... 287
 Santen (van), acteur..... 216
 Santen (Charlotte van) glas-
 graveur..... 286
Sar danapalus..... 129
 Sasborch..... 205
 Satijn..... 176
 Savry (R.) teekeningen van..... 160
 Schaëbaet..... 244
 Schaeck (Petrus), predikant.. 155
 Schaepe (Gerrit Pietersz.) 144, 145
 Schagen (Adriana van)..... 40
 Schagen (Anna van)..... 99
 Schaten (H.) Deensch graveur.. 309
 Schellinks (Constantia)..... 155
 Schellinks (Daniel) landmeter 153
 155, 156
 Schellinks (Jacobus)..... 153
 Schellinks (Laurens) 153, 154, 155
 Schellinks (Maria Jacoba)..... 155
 Schellinks (Willelm), schilder 150
 seq. 220
 Schellinks (Etsen door W.).... 162
 Scheltema (Jac.).. 64, 67, 240, 241
 Scheltema (Dr. P.).. 3, 82, 120, 133
 135
 Scheltregt (Daniel)..... 122
 Schinkel (A. D.), boekhandelaar. 275
 Schipper (Jan Jansen), boek-
 verkoper..... 199, 219
 Schlie (Dr.)..... 168
 Schoemaker (Gerrit)..... 129
 Schonck (Daniel)..... 149
 Schoonhoven (Dirk Jacobsz.) 174
 Schouman (Aert), glasgraveur. 281
 Schouten (Willem Corn.) 20, 21
 Schrevelius (Ewaldus)..... 197
 Schut (Maria)..... 155
 Schuurmans (Anna Maria),
 glasgraveur..... 286
 Schnyt (C.), musicus..... 97
 Scliverius (P.)..... 140, 208
 Seep (Claes), dichter..... 157, 204
 Serwouters (Pieter), graveur. 117
 Severyn, boekdrukker..... 75
 Sichein (C. van), graveur..... 116
 Silvia..... 69
Simson, treurspel..... 117
 Six..... 204, 205
 Six (Jan)..... 29
 Six (Pandora van)..... 29
 Six (Prentverzameling van Jan).. 292
 Six (kabinet van Jhr. Dr. J. P.) 161, 275
 Slade (verzameling van glazen van
 Felix)..... 280
 Slagregen (P.), verzameling van 121
 128, 139
 Slingeland (Govert)..... 273
 Slordigheid van kosters en dood-
 gravers..... 89
 Smith (Dirk), metselaar..... 129
 Smith (George)..... 160
 Snellius (W.), Prof..... 38
 Solms (Amalia van)..... 140
 Somer (Bern.), predikant..... 74
 Soop (Floris)..... 205, 218
 Soop (Jan Hendriksz), glas-
 blazer..... 183
 Sophia Amalia..... 309
 Soutendam (Mr. J.)..... 39
 Soutman (P.) schilder..... 25
Spaansche heidin 196, 197, 213, 224
 Specx (Jacob), dichter..... 137
 Spiegel (Anna)..... 194
 Spiegel (Cornelia)..... 145, 146
 Spiegel (Hendrik Dirksz.)... 146
 Spiegel (Hillegond)..... 145, 194
 Spiegel (Jan Laurensz.)..... 194
 Spiegel (Laurens Jansz) 145, 193,
 194
 Spilbergen (Joris van)..... 115, 116
 Splitberger (Atlas)..... 159
Spookende minnaer..... 129
 Springer..... 135
 Stalpert van der Wiele (J.).. 109
 Starter (Jan Jansen) 109, 110, 196
 215
 Steentjes (blauwe)..... 52
 Steentjes-bakkers..... 52
 Stevensz. (Pieter)..... 245
 Stow (Andr.), graveur..... 124, 125
 Stoelen..... 175
 Stoelmaker (Spaansche)..... 175
 Stoffels (Hendrickie). Zie Jae-
 ghers.
 Stoop (D.) schilderij van..... 166
 Strada (Famiaen) Vondel's
 gedicht op Ned. oorlogen van.. 19
 Stribee (C.), acteur..... 216
 Struyck (Jannetje)..... 135
 Struys (Jacob), dichter.... 66, 215
Styrus en Ariame..... 66, 68
 Sultan..... 171
 Suythoff (Bartholomeus).... 253
 Suythoff (Cornelis) schilder 250 seq.
 Sweelinck, musicus..... 97
 Sweerts Manuelsdr. (Elisa-
 beth)..... 19
 Sweerts (Hieronymus) schil-
 der en dichter.... 99, 151, 157, 158
 Sweers (Isaak), admiraal..... 73
 Swigters (Clara)..... 84
 Symonsz (Lieven)..... 4
- T.**
- Taffijn (Adriaen)..... 253
 Tapijten..... 183
 Teeckmannus (Helena)..... 99
 Tegnagel (Catharina Gans-
 neb)..... 197
 Tegnagel (Claes)..... 312
 Tegnagel (Jan) 196, 197, 311, 312
 Tegnagel Jr. (Jan)..... 197, 312
 Tegnagel (Jan Hermansz.
 Gansneb)..... 197
 Tegnagel (Mattheus Gans-
 neb)..... 158, 195, seq. 307, 311
 Tegnagel (Symon)..... 197, 312
 Tegnagel's werken (Bibliogra-
 phie van)..... 221, 312
 Thierry de Jonge (Jacob).... 154
 Thomas Claesdr. (Anna).... 40
 Thoveling (Dirck)..... 205
 Thym. Zie Alberdingk.
 Thysius (Antonius)..... 197
 Tiel (Jan), uitgever..... 124
 Tiele (P. A.)..... 20
 Tinnegieters gild..... 49
Tis al Bot..... 110
 Tongerlo (Abraham van) glas-
 blazer..... 182
Toont oock liefde..... 66
 Triakel-water..... 181
 Triglandius (Jac.) prof..... 99
 Tromp (Marten Harpertsen) 209
 Trijpfabrieken..... 178
 Tulpen..... 187
 Tuyl van Serooskerken (J.
 C. Baron van)..... 77
 Twintigguldens-prent (de)..... 296
- U.**
- Uitnemend kabinet ('t)*..... 110
 Uylenburgh (Cornelia van)..... 11
 Uylenburgh (Saskia van) 5, 6, 251
- V.**
- Vaerlaer (Jean Michiels van)
 Vondel's Fransch gedicht aan... 19
 Valckenier (Cornelis Jansz.) 197
 Valckenier (Burgem. Gilles)
 portret van..... 26
 Valckenier (Jellis) boekver-
 koper..... 20
 Valerius (A.), musicus..... 97
 Valk (Jacob)..... 199
 Veegens (Mr. D.)..... 146
 Veelwaard (Daniel), graveur.. 55
 Veer (Joost de) horlogemaker.. 185
 Veidt (Laurent)..... 143
 Velde (Jan van de), graveur.. 67
 Velden (M.)..... 64, 65, seq.
 Veldener (Johannes) boek-
 drukker..... 227
 Veldhuyzen (Lambertus van) 93
Venus Minne-giffens. 66, 68, 69
 Verbiest (G.), dichter..... 157
 Verbout (Jan)..... 11
 Verduyn (Nicolaes), notaris.. 270
 Verglaesde-werck-bakkers..... 51
 Verhaer (Lambert)..... 173
 Veris (Barent)..... 138
 Veris (Johanna)..... 138
't Verkeert haest..... 66
 Verloove (Karel), dichter.... 199
 Verstraeten (Joost) aanspreker 76
 Vertangen (D.) schilderij van.. 166
 Verwers (Katalina), dichteres 213
*Verwoestingh des Stat Naer-
 den*..... 197
 Verwou (Aeltje), boekverkoopster
 212, 213
 Victoryn (Mr. Joan)..... 208, 273
 Vierdaagsche zeeslag (gedicht op) 261

Vinck.....	205
Vinckboons (David) schilder.	117
Vinkenbrinck (Albert) beeldhouwer.....	122, 123, 130, 133
Visscher (Claes Jansz.) graveur.....	36, 42, 117
Visscher (Cornelis) graveur	25, 27
Visscher (Anna Roemers)	64, 67
	214, 216, 239 seq.
Visscher (Anna), glazen van..	275
Visscher (Geertruy).....	243
Visscher (Grietje).....	243
Visscher (Jacob Pietersz)...	244
Visscher (Pieter Jacobsz)...	243
Visscher (Pieter).....	243
Visscher (Pieter Roemersz.)	243
	246
Visscher (Roemer)...	216, 240 seq.
Visscher (Maria Tesselschade)...	138, 142, 197, 214, 246, 240
Visscher (Maria Tesselschade) glazen van.....	275
Visscher (J. de), graveur.....	108
Vlack (Michiel), dichter.....	66
Vlaming.....	205
Vliegen (Eva).....	124, 125, 132
Vlieger (Jacob), portret van pastoor.....	26, 27
Vlieger (Simon de), schilder	153, 213
Vloten (van), Vondel-uitgave	19, 25
	64, 65, 66
Vloten (Dr. van).....	140, 144, 196
Voerman van't Schouburgh (d'onbekende).....	217
Vogelzangh.....	205
Vollenhoven (de Heer).....	308
Vollenhoven (Joannes). 138,	146
	240
Vondel (Joost van den) ..	17 seq.
	34, 108, 110, 117, 136 seq., 157, 199
	202, 205, 208, 216, 218, 219, 272, 273
Vondel en Hooft (Verhouding van).....	141
Vondel en Huygens (Verhouding van).....	142
Vondel-bibliographie.....	18
Vondel's handschriften.....	136
Vondel's Boetpsalmen.....	110
Vondel's bruiloftsgedichten.....	24
Vondel's Fransche gedichten...	20
Vondel's Pascha.....	19
Vondel's portret door J. Lievens	108
Vondel's portret door D. Matham.....	26
Vondel's portret door C. Vischer.....	25

Vondel's portret door J. de Vischer.....	108
Vondel's portret op glas gestipt.	281
Vondel-tentoonstelling in 1879.	18
Vondel's werken, uitgegeven door Mr. J. van Lennep bij Gebr. Binger.....	17, 18, 25
Voorhout (Johannes) schilder	14, 87
Vos (Izak), dichter.....	216
Vos (Jan), dichter....	125, 215, 259
Voskuyl (M.P.), dichter	66, 68, 215, 216
Vosmaer (C.) Rembrandt sa vie et ses oeuvres.....	2
Vredeman de Vries.....	34
Vries (Abraham de), schilder..	144
Vries Az. (Mr. A. D. de).....	304
Vries (Jeronimo de).....	195
Vries (R. W. P. de).....	33
Vyler (Diego de).....	177
Vijver (van de).....	134

W.

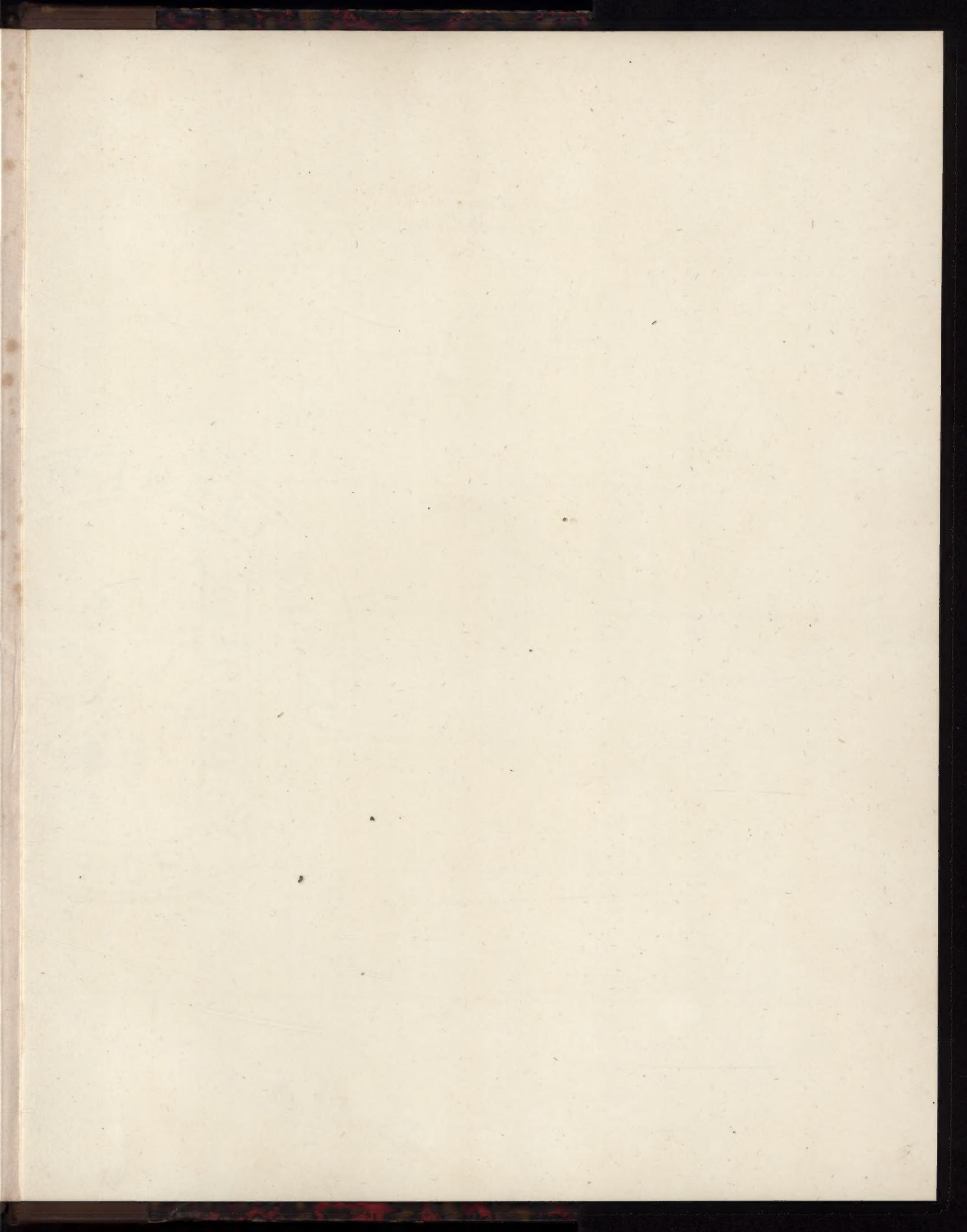
Wachtelaer (Johannes) portret van.....	27
Waerd (Elisabeth van).....	153
Waerd (Johannes van).....	153
Wagenaar (J.).....	129, 132
Walravens (Cornelis).....	187
Wapensmeden.....	185
Warenar.....	207
Wassenaer (van).....	217
Wastelier (Joanna).....	22
Waterloo (teekeningen van)...	160
Waterrijk.....	168
Weert (Cornelia ten), wed. A. de Koningh.....	307
Wees (Abraham de), boekverk.	212
Wely (Jan van) juwelier.....	180
Wesel (Dominicus Booth van)	241
Wesel (Romanus van)...	240, 242
Westerbaen (Jacob) 110,	139, 259
Westerkerk en kerkhof.....	87
Weverijen.....	170
Weytsen (Anna).....	139
Wickevort (Joachim van)...	148
	149, 209
Wickevort (Mevr. van)...	146, 147
<i>Wie cant ontvlien</i>	66
<i>Wie ghenoecht</i>	66
Wierix, graveur.....	41
Wilde (I. de), dichter.....	157
Wilde, advocaat.....	201
Wilhelm I (Keizer).....	135
Wilhem (David le Leu de)...	105

Wilhem (Juffr. de).....	148
Willem de Zwijger.....	123
Willem III.....	74
Willemsz (Mattheus).....	245
Willemsz (Reijer), pottenbakker	55
Willet (verzameling van A.)....	276
Wit (Franciscus de), minnebr.	138
With (P. de) schilder etser.....	303
With (Corn. de) schilderij.....	262
Withoos (Frans) schilder.....	256
Witkamp.....	120, 122, 133, 135
Witsen (Jonas).....	154
Witte (Mr. Joan de).....	273
Woodewarts (Aagje).....	164
Wolff (D.), glasgraveur.....	282
Wolff (Isabella de).....	78, 79
Wolphaerts (Sara).....	144
Wouden.....	69
Wouwerman (P.) schilder.....	161
Wurfbain (J. W.) Atlas van	124, 152
	159
Wyck (Catharina van) 4, 7, 9,	10
	14, 90
Wijnants, schilder.....	161
Wijnroeijs-ambt.....	83
Wytmans (Claes Jansz.).....	179

Z.

Zacharyas, de acteur.....	216
Zande (Willem van den) portret van pastoor.....	25, 26
Zande (wapen van pastoor W. v. d.)	
Zeegersz. (Hugo).....	244
Zeeman, teekeningen van.....	160
Zes (David).....	219
Zesen (Phil. van)....	120, 127, 131
Zevenbergen (Cornelia Adriaans van).....	197
Zevenbergen (Hester van) ..	209
Zevenbergen (Susanna Adriaans van).....	197, 209
Zoet (Jan), dichter 22, 199,	204, 211
Zuiderkerkstoren.....	116
Zuivel-industrie.....	181
Zutphen (klokken te).....	272
Zwoll (van), dichter.....	215
Zijde-hal.....	176
Zijde-industrie.....	176, 177
Zijdelaken. Zie satijn.	
Zijde-manufacturen (Commissarissen van de).....	176
Zijde-ververs.....	176
Zylvelt (Antony van), graveur	27

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00610 7565

